Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/mtulliiciceronis01cice

M. TULLII
CICERONIS
OPERA.

Drawn & Engrav'd by J·K·Sherwin Engaver to His Majeſty & His Royal Highneſs the Prince of Wales.

De Marmore Pomfret. apud Oxon.

M. TULLII
CICERONIS
OPERA.

CUM INDICIBUS
ET VARIIS LECTIONIBUS.

TOMUS PRIMUS,

QUO RHETORICA CONTINENTUR.

OXONII,

E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO.

M DCC LXXX III.

THE INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
10 ELMSLEY PLACE
TORONTO 5, CANADA,

JAN 23 1932

4091

PRÆFATIO.

IN hac Editione Olivetum in omnibus fere, interpunctione excepta, fideliter ſecuti ſumus. Cum autem ejus Indices breves nimis atque arcti nobis viſi fuerint, Erneſti copioſiores illis prætulimus; quos etiam plurimis in locis inter prelum corrigendum emendavimus. Varias quoque Lectiones ex multis MSS. induſtria Thomæ Hearnii, antiquarum rerum olim periſſimi, collatas ad finem cujuſque Tomi adſerimus, una cum aliis nonnullis, quas Bibliothecæ publicæ aut privatæ Oxonienſes ſuppeditabant. Ex his multæ fortaſſe inutiles ac vix ullius pretii poſſunt judicari. Inter varias autem hominum de hac re ſententias abundare quam

deficere maluimus. Juvat enim perſpicere quid ſit ex fide Codicum in quolibet Auctore, et quid e conjectura tantum Editorum proceſſerit, quæ quidem ſæpenumero felix atque fauſta, nonnunquam tamen locum pejorem potius quam emendatiorem reddit.

Catalogus Operum Ciceronis, quæ in his Voluminibus continentur.

Tom. I.

De Inventione Rhetorica Libri duo	p. 23
De Oratore Libri tres	131
Brutus, ſive de Claris Oratoribus	336
Orator	420
Topica	483
Oratoriæ Partitiones, Dialogus	507
De Optimo Genere Oratorum	540

Tom. II.

Lucullus, ſive Academicorum Liber quartus	p. 1
Academicorum Liber primus	62
De Finibus Bonorum et Malorum Libri quinque	77
Tuſculanarum Quæſtionum Libri quinque	233
De Natura Deorum Libri tres	397

Tom. III.

De Divinatione Libri duo	p. 3
De Fato	99
De Legibus Libri tres	113
De Officiis Libri tres	176
Cato Major, ſive de Senectute Dialogus	294
Lælius, ſive de Amicitia Dialogus	323
Paradoxa	355
Philoſophicorum Fragmenta	371
Somnium Scipionis	390
Timæus, ſive de Univerſitate	412

PA
6278
A2

Tom. IV.

Oratio pro Publio Quinto p. 25

——— Sex. Roſcio Amerino 54

——— Q. Roſcio Comœdo 97

——— in Q. Cæcilium, Divinatio 113

——— in C. Verrem Act. I. 132

——————— II. Lib. I. de Prætura Urbana 149

——————— II. de Juriſdictione Sicilienſi 202

——————— III. de Frumento 267

——————— IV. de Signis 353

——————— V. de Suppliciis 413

——— pro M. Fonteio 479

——— pro A Cæcina 493

Tom. V.

Oratio pro Lege Manilia p. 1

——— A. Cluentio Avito 25

——— de Lege Agraria I. 98

——————— II. 107

——————— III. 144

——— pro C. Rabirio 149

——— in L. Catilinam I. 161

——————— II. 173

——————— III. 185

——————— IV. 197

——— pro L. Muræna 208

——— L. Flacco 245

——— P. Sylla 283

——— A. Licinio Archia 315

——— poſt Reditum I. 327

——————— II. 337

——— pro Domo ſua 353

Oratio de Haruſpicum Reſponſis 406
—— pro Cn. Plancio 433

TOM. VI.

Oratio Pro P. Sextio p. 1
—— in Vatinium 61
—— pro M. Cælio 77
—— de Provinciis Conſularibus 107
—— pro L. Cornelio Balbo 126
—— in L. Calpurnium Piſonem 151
—— pro T. Annio Milone 189
—— C. Rabirio Poſtumo 226
—— M. Marcello 241
—— Q. Ligario 251
—— Rege Dejotaro 263
—— in M. Antonium Philippica I. 277
—— II. 290
—— III. 330
—— IV. 345
—— V. 351
—— VI. 370
—— VII. 377
—— VIII. 386
—— IX. 397
—— X. 404
—— XI. 414
—— XII. 429
—— XIII. 441
—— XIV. 460
Orationum Fragmenta 473

TOM. VII.

Epiſtolarum ad Familiares Libri XVI. p. 1

Tom. VIII.

Epiſtolarum ad Atticum Libri XVI. p. 1

Tom. IX.

Epiſtolarum ad Quintum Fratrem Libri III. p. 1
Epiſtolæ ad Brutum 70
Epiſtolarum Fragmenta 106
Poematum Fragmenta 114
Fragmenta Librorum incertorum 143

Adjiciuntur.

Rhetoricorum ad C. Herennium Libri IV. 149
Q. Cicero de Petitione Conſulatus 226
Ciceronis Hiſtoria per Fabricium 237
Jacotius de Doctrina Philoſophorum 375

Explicatio notarum compendiariarum.

A. Codex MS. Rhetoricorum ad Herennium, inter Codd. Laudinos in Bibliotheca Bodlei. E. 5. recens et chartaceus, hic illic autem folium membranaceum inſeritur.

B. Codex MS. vetuſtus, in membranis, Topica ad Trebatium et de Inventione Rhetoricæ libros duos continens, inter MSS. Laud. F. 106.

C. Codex MS. Chartaceus, anno 1450. pulchra manu ſcriptus, inter Codd. Laudinos, H. 58. Orationes aliquot continens. viz. (1) Orat. pro P. Quintio. (2) Pro Sex. Roſcio Amerino. (3) in Vatinium. (4) Pro P. Sextio. (5) Pro L. Murena. (6) Pro L. Flacco. (7) Pro A. Cæcina. (8) Pro M. Coelio. (9) Pro Domo ſua ad Pontifices. (10) In L. Piſonem. (11) De Haruſpicum Reſponſis. (12) De Provinciis conſularibus. (13) De lege Agraria contra Rullum, Oratio prima. (14) De lege Agraria contra Rullum Oratio 2da. (15) De lege Agraria contra Rullum orat. 3tia. (16) Pro C. Rabirio Perduellionis reo. (17) pro Roſcio Comœdo. (18) Pro lege Manilia, ſeu de imperatore Pompeio deligendo. (19) Pro ſe antequam iret in Exilium. (20) Oratio poſt reditum ſuum. (21) Poſt reditum in Senatu, oratio. (22) Pro M. Marcello. (23) Pro Q. Ligario. (24) Pro Rege Dejotaro. (25) Pro A. Cluentio. (26) Pro T. Annio Milone. (27) Pro P. Sulla. (28) Pro Archia Poëta. (29) Pro Cn. Plancio. (30) Salluſtii ut vulgo fertur in Ciceronem. (31) Ciceronis Invectiva in Salluſtium. (32) In L. Catilinam Orat. 1ma. (33) 2da. (34) 3tia. (35) 4ta.

D. Tuſculanæ Quæſtiones, MS. pulcherrime ſcriptus, MS. Bodl. 576.

E. Cod. MS. ſuper Art. A. 2. in Bibl. Bodl. continens De Officiis lib. 3. De Senectute — de Amicitia — de Paradoxis — de Somnio Scip.—Tuſc. Quæſt. de Finib. libros V. de Acad. Quæſt. librum 1. de Natura Deor. libros 3. de Divinatione lib. 2. de Fato lib. De legib. libb. 3. Timæum aut de Mundo. Codex in membranis in folio, pulcherrime ſcriptus. Ad initium ab ead. manu, Iſtud Volumen ſcriptum et compoſitum fuit Opera Veſpaſiani Librarii Florentini. In civitate Florentiæ de Anno 1459.

F. Cod. MS. membranaceus, Laud. B. 61. Epiſt. quaſd. ad Familiares complectens. Ad calcem, *Finito libro* M°. CCCC°LV. *die vigeſimo nono Menſis Aprilis hora tertia et media noctis* DEO GRATIAS AMEN.

G. Cod. MS. Laud. [F. 3.] membr. continens Rhet. ad Herennium bene ſcriptus.

H. Codex MS. K. Digbæi, in membranis pulcherrime ſcriptus. Num. 231. Continet autem Orationes plurimas, viz. (1) Pro S. Roſcio Amerino. (2) Pro P. Quintio. (3) Pro A. Cæcina. (4) Pro C. Rabirio Poſtumo. (5) Pro Archia Poëta. (6) Pro C. Cornelio Balbo. (7) Pro lege Manilia. (8) In Catilinam 1ma. (9) 2da. (10) 3^tia^. (11) 4ta. (12) de lege Agraria contra P. Rullum. 1ma. (13) 2da. (14) Pro Murena. (15) ad populum et Equites antequam exiret in exilium. (16) ad Quirites poſt reditum ſuum. (17) In Senatu poſt reditum. (18) Pro domo ſua ad Pontifices. (19) in L. Piſonem. (20) de Aruſpicum Reſponſis. (21) de Provinciis conſularibus. (22) pro T. Milone. (23) Pro L. Flacco. (24) Salluſtii in Tullium. (25) Tullii Reſponſio. (26) Pro P. Sulla. (27) Pro M. Coelio. (28) In Vatinium. (29) Pro M. Marcello. (30) Pro Q. Ligario. (31) Pro Dejotaro. (32) Pro M. Fonteio.

I. Cod. MS. inter MSS. Digbæi. (num. 80.) continet de Senectute et de amicitia libros, ut et Paradoxa, liber nitidus.

K. Cod. vetuſtus, membr. ante annos ut opinor D. in quo Fragmentum de Somnio Scipionis. MS. Bodl. 232.

L. Cod. membr. MS. Bodl. 505. libb. de inventione Rhetorica. et Rhetorica ad Herrennium. continens.

M. Codex vetuſtus membran. de Rhetorica Inventione libros duos comprehendens, inter Codd. Reverendiſſ. Barlovii in Bibl. Bodl. num. 40. liber nitidus.

N. Codex vetuſtus in membranis Collegii Mertonenſis. [Q. 6. 2. Art.] Complectitur libros III. de Officiis—de Paupertate—de Senectute. et de Paradoxis.

O. Codex alter vetuſtus membranaceus in Bibliotheca Collegii Mertonenſis, continens, De Officiis libros III, Epitaphia Ciceronis, De Natura Deorum lib. 3s, maximam partem 1mi libri De Divinatione, Philippicarum Orationum primas 3s cum parte 4tæ. [vel, ut hic numerantur, Philippicorum lib. 4. cum parte 5ti] Q. 3. 13. Art.

P. Codex membranaceus (non adeo antiquus) in Collegio Lincolnienſi continens Epiſtolas ad Fam. nitidiſſime ſcriptus, in 4to.

Q. Codex membran. ejuſdem ſeculi, in Bibl. Collegii Linc. Epiſtolas ad Atticum complectens nitidiſſime ſcriptus. in Quarto. Ad initium continet Epiſtolas ad Brutum, Epiſtolas ad Quintum fratrem, et Epiſtolam ad Octavium, quæ eſt incerti auctoris.

R. Codex recens chartaceus in Bibl. Coll. Linc. Rhetoricam ad Herennium, et orationem pro Sex. Roſcio Amerino 11dam. continens. fol.

S. Volumen in fol. plures Orationes continens, in Bibl. Lincolnienſis Coll. in membranis nitide ſcriptus. (numerus 13 in Collegio.)

T. Volumen chartaceum eleganter ſcriptum, plurimas Orationes continens in bibliotheca Coll. Linc. (numerus 14. in Collegio.)

U. Volumen in membranis, et majoris formæ, complectens Quæſt. Tuſc. &c. Extat autem in Bibliotheca Collegii Lincolnienſis, et ſcriptum fuit anno 1420.

W. Codex Membranaceus, qui annos ccc ſuperat, libros duos de Inventione Rhetorica continens. mecum autem communicavit Thomas Rawlinſon e medio Templo, Londini, Armiger.

X. Codex membranaceus ante annos cccc. ſcriptus, fragmentum Somnii Scipionis continens. In Bibliotheca Bodl. inter Codd. Seldeni ſupra rud. 26.

Y. Codex membranaceus ante annos ccccl. ni fallor (vel forſan ante annos D.) ſcriptus in quo ſomnium Scipionis in 4to. In Coll. Lincolnienſi, E. 47. 1.

Z. Cod. MS. in Bibl. Johannis Bapt. Oxon. de Oratore libros continens.

α. Cod. MS. libros de oratore cont. in Bibl. Bodl. Qu. E. N. 81.
β. Cod. MS. Coll. Balliolens. libros de oratore continens.
γ. Cod. MS. Coll. Magdalenenſis. Oxon. libros de oratore continens.
δ. Cod. MS. Coll. Novi libros de oratore continens.
ε. Cod. MS. Thomæ Wagſtaffe, libros de oratore continens.

Codices MSS. Ciceronis.

Rawlinson.

ζ R. 3. Somnium Scipionis, ſine titulo. Codex membran. 8°. nitide ſcriptus, annorum autem vix CCC. Ad finem verſus quidam, quorum primi ſunt

"Tullius Heſperios cupiens componere mores
"Edidit hos libros appellans officiorum" &c.

Sequuntur quatuor ejuſdem argumenti; deinde duodecim in Ciceronem Epitaphia ſive Epigrammata, quorum unumquodque tribus conſtat diſtichis. Verſus non inelegantes.

η R. 4. Codex membran. eleganter ſcriptus continens libros De Amicitia, De Senectute, et Paradoxa. Paradoxa autem non diſtinguuntur numeris, et deſunt ubique theſes Græcæ, id quod notatur etiam inter lectiones variantes. Sit forſan annorum CCC. Folia habet 73. 4°. quorum poſtrema tria tenet tractatus quidam de libris Tullii philoſophicis, ſine titulo.

ϑ R. 5. Codex membran. 8°. De Invent. Rhet. nitidus, accuratus, atque antiquus. Annorum quippe videtur ſaltem DC. Olim autem fuerant alia quædam eodem hocce in volumine; primum enim fol. notatur 57. poſtremum 106. Deſunt jam pauca quædam Libri ſecundi: ultima verba "laus honeſta."

1 R. 6. Codex accuratus ante annos D. fortaſſe ſcriptus 4°, continens libros 5. Tuſcul. Diſputat. Græce, uti videtur, neſcivit librarius; namque iſtius linguæ quæ occurrunt verba Romanis characteribus et plerumque mendoſe ſcribuntur; ſæpe etiam deſunt. Notandum inſuper diſputantium nomina per libros 4. priores eſſe "Brutus" et "Tul-"lius," illud ubi in libro impreſſo "Auditor," hoc ubi "Marcus" legitur, niſi aliter notetur inter lectiones variantes. Libro quinto apparent tantum literæ "A." et "T." Folia continet 120. quorum octo, hic illic ſparſa, membranacea ſunt, reliqua chartacea.

2 R. 7. Codex membran. 4°. nitide ſed parum accurate ſcriptus, plurimiſque annotatiunculis fere nuſquam non deformatus. Continet Libros De Invent. Rhet. De Amicitia; et, quos non contuli, Rhetor. ad Herenn. libros 4^{or}. Secunda pag. primi folii ſcribuntur hæc, eadem forſan manu qua et ipſe codex,

"In hoc volumine continentur *hec opera Tullii.*" Tria ultima verba ab alia manu.

"Rethorica vetus *libri duo*" eadem iſta manu.
"De Amicitia *liber unus,*" eadem manu.
"Rethorica nova."

Hæc etiam, quæ raſit aliquis, præcipue voces primam et quartam, ut oculorum aciem pene fugiant,

"*Noveritis* quod volumen *iſtud* Florentia Anno Domini "1440 die xx Maii a Franciſco librario *ducis*" deinde vox una et altera, quas ne conjectura quidem aſſequor. Denique hæc,

"GASPARIS. ZACCHII. VOLATER
RANI. EPISCOPI. AVXIMI."

λ R. 28. Ciceronis de Off. Lib. I. et ſecundi pars. Definit his verbis (p. 230. l. 18.) "Quibus rebus exculta hominum "vita." Codex membran. 4°. ſcriptus forſan ante annos DL.

μ R. 73. Cicer. de Off. Lib. tres. Deſunt quædam libri tertii; definit (p. 283. l. 4.) "ſitne boni viri." Codex membran. 12°. accurate ſcriptus, atque annorum fortaſſe DC. Recentior manus verba nonnulla Anglice reddidit, v. gr. "ad-"mirantur prayſſe," "efferunt anawns," "maledicos yll of tongys," "fraudulentos ſowtyll," "quaſi virgula divina as by graſs of gode."

ξ R. 144. Codex chartaceus fol. non nimis diligenter ſcriptus ante annos paulo plus CCC. Continet orationes 5 ſcil. Pro Marcello, Pro Dejotaro, Pro Lege Manilia, Pro Milone, et Pro Cn. Plancio, hujus autem poſtremæ pauca deſunt.

σ R. 145. Codex membran. fol. nitide atque accurate ſcriptus ante annos circiter CCCL. Continet orationes 12. ſcil. Pro Lege Manilia, Pro Marcello, Pro Dejotaro, Pro Ligario, *De Exilio* (non in hac editione impreſſa, ideo non contuli) De Congratulatione, Pro Archia, Pro Sylla, Pro Milone, Pro Plancio, Pro Flacco, et Pro Quintio.

ν Un. Codex membran. Collegii Univerſitatis, De Amicitia nitide ſcriptus. Folia habet 18 4to; annos, opinor, DC. Ad oram et inter lineas multæ ſunt notulæ, eadem, ut videtur, manu exaratæ. In catal. Bodl. 138.

1524. in Cat. Bodl. Codex membr. fol. Coll. C. C. unius orationis partem exiguam continet. Non contuli.

ξ C. Codices duo membran. 4°. Coll. Corp. Chriſti, alter, Libros 5. de Finibus continens, parum accuratus et parum antiquus; ſcriptus ſcil. anno 1472. In Catal. Bodl. 1559.

C. Alter continens Libros 5 Tuſcul. Quæſtion. Scriptus fuit eadem ni fallar manu, qua prior ille de Finibus. In Catal. Bodl. 1560.

1686. in Cat. Bodl. Codex chart. 4°. ejuſd. Coll. continens Rhet. ad Herenn. ſcriptus peſſima manu anno 1476. Non contuli.

ο Æn. Codex membran. 4°. Collegii Ænei Naſi, continens Libros de Officiis, De Amicitia, et De Senectute. Eleganti manu atque accurate ſcribitur; annorum, opinor, ſupra D. Dividitur in capita, quorum nonnullis præmittuntur tituli, literis rubris ab eadem manu ſcripti. Ad oram ſubinde et inter lineas ſunt gloſſæ quædam ipſo codice non ita multo recentiores. Deſunt in principio duo folia; prima verba (p. 179. l. 22.) "de comparatione eorum differendum." Deeſt etiam primum fol. de Amicitia; incipit (p. 324. l. 23.) "ſenectute, ſic hoc libro." Unum quoque ad finem abeſt folium, in quo poſtrema De Amicitia et prima De Senectute ſcripta fuerant, quorum jam iſte definit (p. 354. l. 3.) "Sed quoniam." Alter incipit (p. 294. l. 10.) "humanitatem et prudentiam." Ad finem Officiorum ſunt verſus 27; quorum primi octo in Ciceronem ejuſque opera ſunt, reliqui autem ſententiæ morales. In Catal. Bodl. 1458.

ϖ Mert. Codex Coll. Mertonenſis, membran. 12°. in Catal. Bodl. 507. Excerptio eſt libri de Amicitia, ipſa Ciceronis verba exhibens, omiſſis exemplis aliiſque, quæ minus ad argumenti vim pertinere viſa ſunt. Annos habet circiter CCCCL.

ρ Mert. Codex alter membran. folio, ejuſdem Collegii, in Catal. Bodl. 776. Continet Topica Ciceronis cum Commentario Boethii, ſcripta, ut videtur, ante annos DC. Deſinunt verba Ciceronis (p. 500. l. 7.) hoc modo "auctoritas "quæritur. *Uſque* genus quod refutare interdum veritas vix "poteſt. Hujus etiam eſt generis fama vulgi, quoddam "multitudinis teſtimonium." (501. l. 5.) Omnia ſcil. quæ interſunt deſcribi debuiſſent, id quod patet etiam ex Commentario. Quæ autem hic deſunt ſupplet Fragmentum Topicorum in eodem volumine, cujus prima verba "Perſona autem" &c, p. 500. l. 5.

σ Mag. Codex membran. 4°. Collegii B. Mar. Magdalen. in Catal. Bodl. 2161. Continet libros "De Amicitia, De Se"nectute, Paradoxa," et "Tuſculanarum queſtionum li"bros quinque." In primo Tuſc. Quæſt. libro qui diſputant diſtinguuntur literis "*M.*" et "*D.*" in reliquis nullæ ſunt ejuſmodi literæ. Scribitur autem nitide ſatiſque diligenter; ſed Paradoxa ex mendoſo exemplari deſcripta videntur, nec a ſe invicem diſtinguuntur. Annorum denique eſt circiter D, eademque opinor manu ſcriptus ac codex 2259 libros de Officiis continens, quem alii antea contulerunt.

τ 2203. in Catal. Bodl. Codex alter eſt ejuſdem Collegii chartaceus, De Divinatione, et pars libri De Fato; verba ultima (p. 111. l. 5.) "quid ſit ſene [ſic] quo aliquid." Recens eſt, annorum ſcil. vix CCC, et mendoſus admodum; ideo non contuli. Sciat tamen lector quod in Libro de Fato (p. 100. l. 24.) ſic legitur "ut ea *longe* [ſic] ut dixiſti, "proinde ordiri confidamus. Quorum in aliis ut in ann. "[ſic, vel *ann.*] patre poeta."

υ Mag. Codex alter membran. fol. ejuſdem Coll. Magd. in Catal. Bodl. 2224. Continet Epiſtolas ad Familiares; expe-

ditæ ſunt anno 1428. ſatis eleganter, neque ut plurimum inaccurate. Sciendum vero *aliorum* Epiſtolas Ciceroni datas ubique fere plura continere menda quam ipſius *Ciceronis* ad amicos. Nonnullæ Epiſtolæ plus ſemel occurrunt, atque illæ quidem adeo inter ſe diſcrepantes, ut eodem ſe habuiſſe modo in exemplari unde deſcriptæ fuerint, ſtatim pateat. Videſis Lib. XII. Ep. XXIX; ubi Variantes ſunt utriuſque loci aliquammultæ, nec tamen vel ſemel inter ſe prorſus conſentiunt. Denique hoc in libro ubique "*tum* hoc, *tum* illud," nuſquam vero, ſaltem rariſſime, "*cum* hoc, *tum* illud," legitur; id quod inter Variantes haud notavi, ſemel hic monuiſſe contentus.

ϕ N. Codex membran. folio minoris formæ Coll. Nov. in Cat. Bodl. 1216. Orationes 14 Philippicas continet, diligenter ſcriptas, et ante annos, uti videtur, ſaltem DC.

χ1,3N. Codex membran. fol. Coll. Nov. in Catal. Bodl. 1213. Continet orationes 37. quarum duæ (ſcil. pro Dejotaro et in Catilin. 2.) bis leguntur. Prior locus deſignatur χ 1 alter χ 3; et cum eandem uterque lectionem exhibet, χ 1, 3. Nitide ſcribitur, atque, ut plurimum, ſatis diligenter; ſed in Orat. pro Cl. Avito ſemper legitur "Cl. Habito;" et in 2ª. de Lege Agraria, pro "Quirites" ubique fere legitur "Quare." Tres iſtæ, quarum tituli ſequuntur, cum in hac editione non impreſſæ, ideo nec collatæ ſunt:

"C. Criſpi Salluſtii oratio in M. T. Ciceronem incipit "feliciter."

"M. Tullii Ciceronis oratio in C. Criſpum Salluſtium "incipit feliciter."

"M. T. Ciceronis oratio pridie quam iret in exilium "incipit." Annorum circiter CCC.

χ 2 N. Codex alter chart. fol. ejuſdem Coll. in Cat. Bodl. 1217. continens Libros 5. de Finibus, et Lib. 5. Tuſcul. Diſput. Scribitur accurate; annorum fortaſſe CCCL. In 2do. Libro Tuſcul. Diſput. deeſt unum folium. p. 277. l. 3. "illa facul"tas, uſque ad p. 279. l. 35. non "nullos."

1266. in Cat. Bodl. Codex alter eſt ejuſdem Coll. chart. fol. Continet orationes 23; quæ tamen, cum mendoſus admodum codex deprehenſus fuerit nec annos CCC. habere videretur, non ſunt collatæ. In eodem volumine ſequitur "Antonii "Luſci Vincentini. Secretarii. Illuſtriſſimi ducis Medio-"lani ad ſuum fratrem atque cariſſimum. Aſcolſinum "[neſcio an recte ſive ſcribitur ſive legitur] de Marmoni-"bus Secretarium. Magnifici franciſci. De Barbanariis. "Inquiſitio artis in orationibus Ciceronis." Nec non "Si-"nonoma Marci Tullii Ciceronis." Et "Differentiæ Si-"nonomorum."

⚓ 1 B. Codex MS. in Bibliotheca Collegii Balliolenſis Oxoniæ ex quinque conſtat voluminibus in folio et continet multo majorem partem Ciceronis operum cum quibuſdam quæ ſuppoſita habentur. Hicce Codex eſt membranaceus, pulcherrime deſcriptus, et plurium ſcriptorum manus exhibet, quarum omnes lectu ſunt facillimæ. Non autem omnino injuriâ vacat. Nam in paucis locis paginæ totæ deſiderantur, et complures turpiter mutilatæ ſunt, literis initialibus operum aliquorum inauratis, cum marginibus earum ſplendidis, exciſis. Volumen primum continet Orationes. pro Milone: cujus principium deeſt. pro lege Manilia. pro M. Marcello. pro Rege Dejotaro. pro Archia. poſt reditum ad Quirites. pro Q. Ligario. pro Cn. Plancio. poſt reditum in Senatu. pro ſe ad equites Romanos ne eat in exilium. pro Sexto Roſcio Amerino. pro A. Cluentio. pro Publ. Sylla. pro L. Murena. In Vatinium. pro M. Cælio. pro L. Cornelio Balbo. pro Publio Sextio. pro domo ſua ad

Pontifices. Orationem poſt reditum ad Quirites denuo exaratam. De Haruſpicum reſponſis. De provinciis conſularibus. Salluſtii in Ciceronem. Ciceronis in Salluſtium. in Catilinam orat. 4. Pro C. Rabirio Poſtumo. pro C. Rabirio perduellionis reo. Pro Q. Roſcio Comœdo. Pro Aulo Cæcina. De Lege Agraria Orat. 2. Tertia deeſt.

Hoc Volumen voces quamplurimas, ſententias et nonnunquam etiam paginarum majores partes, quæ in textu omiſſæ fuerunt, in marginibus ſupplet: quin et lectiones varias exhibet; ubi alia in textu alia in margine reperitur. Denique ubi textûs pars aliqua deeſt, Codex Balliolenſis, ſpatium vacuum linquendo, quanta ſit, definire videtur, et ſimul Codicis cujuſdam auctoritatem allegat (ſi modo unus ſit Codex, non plures) quem nunc "antiquum" nunc "antiquiſſimum" aut, vetuſtiſſimum, appellat: nuſquam vero titulum ejus indicat. Exempli gratiâ. In Oratione pro Sexto Roſcio Amerino. Pag[nâ]. 90[mâ]. poſt voces "accuſare ſe dixit Erucius," quædam deficiunt. In codice MS[to]. ſpatium vacuum invenitur ſex ferè lineis æquale: et in Margine adſcriptum eſt, "Deficit. tantundem et longè plus etiam in Codice antiquiſſimo deficiebat." Iterum in principio Orat. primæ de Lege Agraria quædam deſunt. In Margine Codicis MS[ti]. legitur, "Hic deficiunt duæ cartæ quæ faciunt principium hujus Orationis quod non reperitur in exemplari vetuſtiſſimo." Item ad principium Orationis pro Roſcio Comœdo in Margine ſcriptum invenitur. "In exemplari deſunt duo folia."

Vol. Secundum continet orationes Philippicas quatuordecim. Orationes in C. Verrem ſeptem, quarum prima eſt ea quæ vocatur Divinatio in Q. Cæcilium. Hujus etiam Voluminis principium deeſt.

Volumen Tertium continet Epiſtolas ad Familiares. ad Atticum. Ad Q. Fratrem. Ad Brutum. In hoc Volumine reperitur epiſtola ad Octavianum, quæ alias vocatur Oratio, et in orationibus ſuppoſitis numeratur. Hujus prima ſunt Verba. Si per tuas legiones mihi licitum fuiſſet, &c.

Volumen Quartum continet tres libros de Officiis. De Amicitiâ librum. De Senectute. Paradoxa. Tuſculanarum Diſputationum quinque libros. De Naturâ Deorum tres libros. De Divinatione duos. De Fato Fragmentum. De Legibus tres libros. Academicorum Librum primum, qui incipit. In Cumano nuper &c. Lucullum. Timæum. Somnium Scipionis. De Finibus bonorum et malorum quinque libros. Deeſt hujus Voluminis principium.

Volumen quintum continet Libros duos de inventione Rhetoricâ. Rhetoricorum ad Herennium libros ſex, qui in libris impreſſis quatuor tantùm faciunt. De Oratore tres libros. De Cl. Oratoribus librum. Orator qui dicitur, librum. Oratorias Partitiones. Topica: cujus operis pars poſtrema interiit. Synonyma: ſive opus conſtans ex vocibus ſynonymis, alterâ infra alteram, ſcriptis. Quatuor Volumina poſteriora, pauca tantum, in margine ſcripta, continent, et ea ſunt quæ in textu fuerant omiſſa. Secundum et Quintum Volumen exhibent nomen Scriptoris, et annum quo ſcripta ſunt.

Vol. Secundum anno Domini Milleſſimo quadringenteſimo quadrageſimo ſeptimo tranſcriptum eſt a Gherardo Ceraſio Cive et Notario Florentino. Quintum anno Dom. mill^mo^. quadringenteſimo quadrageſimo quinto Florentiæ tranſcriptum eſt, ab Antonio Marii filio Cive et Notario.

Deſunt huic MS^to^. opera quæ ſequuntur. De optimo genere Oratorum liber. Topicorum pars, Fragmentorum

Philoſophicorum pars. Oratio pro P. Quintio. Pro M. Fonteio. Oratio tertia de Lege Agraria. Pro L. Flacco. In L. Calpurnium Piſonem, Orationum fragmenta. Epiſtolæ ad Brutum a Germanis repertæ et editæ. Epiſtolarum et Poematum fragmenta. De Petitione Conſulatus liber.

B. Codex alter ejuſdem Collegii chart. fol. in Catal. Bodl. 391. Oratio pro Archia Poeta, annorum paulo plus CCC.

B. Codex alter ejuſdem Coll. membran. folio. Libros continet De Senectute, De Amicitia, et Paradoxa. Nitide ſcriptus, anno 1450. per T. Werkent; et vel librarius iſte vel illuminator libri Anglus fuiſſe videtur; nam inter illuminationes primæ paginæ ſæpius dicitur "Abide and Have." In Catal. Bodl. eſt 406.

⸸ 2 B. Codex alter ejuſdem Coll. chart. fol. in Cat. Bodl. 420. Continet Libros 5. Tuſcul. Diſput. niſi quod ad finem libri quinti pauca deſunt; ultima verba "Metrodorus ut Plato." p. 392. l. 22. Annorum videtur paulo plus CCC. Abſunt ubique diſputantium nomina.

2032. in Cat. Bodl. Codex Coll. Jeſu non eſt Ciceronis Liber De Amicitia, ipſe licet codex titulum iſtum præ ſe fert, ſed excerpta in eam rem ex diverſis auctoribus, ex Cicerone, ex S. Scripturis &c. Unum circiter fol.

ω 1, 2 Duo Codices membranacei 4to. qui in Bibliothecâ Eccleſiæ Cathedralis et Metropoliticæ S. Petri apud Eboracum ita deſignantur MS. Sub. xv. B. 21. (ω 1) MS. Sub. xvii. C. 8. (ω 2) In utroque extant libri de Inventione et ad Herennium. Poſterior eorum, qui et plures melioris notæ lectiones habet, nitidiſſimo charactere ſcribitur; literis alter craſſioribus, et magis quadratis. Nihil in ipſis Codicibus reperitur, quod vel ætatem eorum, vel ſcriptorem ſatis aperte prodat.

Verſus quidam ſcripti ad finem Cod. MS. Rawlins. 3. in quo continetur Somnium Scipionis. Codex perg. 8°. annorum fortaſſe CCC.

TULLIUS Heſperios cupiens componere mores
Edidit hos libros appellans officiorum
Quo ſolo ferus eſt furor extinctus Catiline
Conſilio ſuperum cuſtos directus ad urbem
Lux orbis patrieque ſalus mens tota ſenatus
Hic plus ſole micat cruciatus propter honeſtum
¶ Hic iacet arpinas manibus tumulatus amici
Qui fuit orator ſummus et eximius
Quem nece crudeli mactavit civis et hoſtis
Nil agis antoni ſcripta deſerta iacent
Vulnere nempe tuo Ciceronem interficis at te
Tullius eternis vulneribus lacerat
¶ Corpus in hoc tumulo magni Ciceronis humatum
Contegitur, claro qui fuit ingenio
Quique malis gravis hoſtis erat tutorque bonorum
Quo pene indigna conſule roma fuit
Sed vigili cura dejectis hoſtibus urbe
Supplitioque datis preſtitit incolumem
¶ Unicus orator lumenque decuſque ſenatus
Servator patrie conditor eloquii
Eius ab ingenio tandem illuſtrata perenni
Lumine preclaro lingua Latina viget
Accidit indigne manibus laceratus iniquis
Tullius hoc tumulo ſubditus exiguo
¶ Quicunque in libris nomen Ciceronis adoras
Aſpice quo iaceat conditus ille loco
Ille vel orator vel civis maximus idem
Clarus erat facie clarior eloquio
Ac ne quid fortuna viro nocuiſſe putetur
Vivus in eternum docta per ora volat
¶ Marcus eram Cicero toto notiſſimus orbe
Cuius reliquias occulit urna brevis
Dextera me patrie nuper civilis ademit
Eripui patriam qui prius exitio
Si quis in hoc ſaxo Marci legis advena nomen
Non dedigneris dicere Marce vale

¶ Tullius arpinas ex ordine natus equeſtri
Sed virtute ſua conſul in urbe fuit
Quem Catilina malus coniuratique nocentes
Senſerunt vigilem civibus eſſe ſuis
Hunc tamen o pietas tres occidere tiranni
At lamia ille pio ſuppoſuit tumulo
¶ Qui tenet eloquii faſtigia ſumma latini
Qui conſul patriam cedibus eripuit
Quique trium ceno vitam dedit eſſe virorum
Tullius en hac eſt ipſe ſepultus humo
Si brevitas vite penſatur laude perenni
Quem mors eripuit gloria reſtituit
¶ Tullius hic ſitus eſt venerabile nomen in evum
Clarus honore ſimul clarus et ingenio
Quem ceſum neci crudeliter arma dederunt
Qui patrie vindex ille fidelis erat.
Sed nihil infandum (l. infandus) perfecit cede tirannus
Ingenium vivit corpus inane perit
¶ Romani princeps populi decus ordinis ampli
Maximus orator civis et egregius.
Coniuratorum vindex hoſtiſque malorum
Proſcriptus periit a tribus ille viris
Qui ceſus graviter qui detruncatus acerbe
Hoc lamie debet qui (f. quod) iacet in tumulo
¶ Doctrine antiſtes rerum mirabilis auctor
Tullius exiſtens nobilis ex humili.
Cui dedit excellens ars oratoria nomen
Virtute ingenii venit in aſtra ſui
Sed fortuna nocens miſerando funere raptum
Carpſit et hoc voluit membra iacere ſolo
¶ Eloquii princeps magnis memorabilis actis
Tullius indigne cede peremptus obit
Sed terre omnipotens implevit nomine claro
Indignum ceſo corpore morte caret
Vivit et ingenti pollet cum laude per orbem
Cuius in hoc tumulo membra ſepulta iacent
¶ Inclitus hic Cicero eſt lamie pietate ſepultus
Quem fortuna neci tradidit immerite
Maximus eloquio civis bonus urbis amator
Perniciesque malis profugiumque bonis
Qui ſexaginta completis ac tribus annis
Servitiopreſſam deſtituit patriam.

¶ Finis * Finis Deo gratias. *

* Viridi colore, ut et ¶.

M. TULLII CICERONIS DE INVENTIONE RHETORICA

LIBER PRIMUS.

I. SÆPE et multum hoc mecum cogitavi, bonine, an mali plus attulerit hominibus et civitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. Nam cum et noſtræ reipublicæ detrimenta conſidero, et maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per diſertiſſimos homines invectam eſſe partem incommodorum. Cum autem res ab noſtra memoria, propter vetuſtatem, remotas ex literarum monumentis repetere inſtituo: multas urbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo tum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipſa in hanc potiſſimum ſententiam ducit, ut exiſtimem, ſapientiam ſine eloquentia parum prodeſſe civitatibus, eloquentiam vero ſine ſapientia nimium obeſſe plerumque, prodeſſe nunquam. Quare ſi quis, omiſſis rectiſſimis atque honeſtiſſimis ſtudiis rationis et officii, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, perniciosſus patriæ civis alitur: qui vero ita ſeſe armat

eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his pugnare poſſit, is mihi vir et ſuis, et publicis rationibus utiliſſimus, atque amiciſſimus civis fore videtur.

Ac ſi volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, ſive artis, ſive ſtudii, ſive exercitationis cujuſdam, ſive facultatis a natura profectæ conſiderare principium; reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum.

II. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paſſim beſtiarum more vagabantur, et ſibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant. Nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certos quiſquam inſpexerat liberos: non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atque inſcitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, perniciosiſſimis ſatellitibus. Quo tempore quidam, magnus videlicet vir et ſapiens, cognovit, quæ materia eſſet, et quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, et præcipiendo meliorem reddere: qui diſperſos homines in agris, et in tectis ſilveſtribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum, et congregavit, et eos in unamquamque rem inducens utilem atque honeſtam, primo propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem, atque orationem ſtudioſius audientes, ex feris et immanibus, mites reddidit et manſuetos.

Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe, ut homines a conſuetudine ſubito converteret, et ad diverſas vitæ rationes traduceret. Age vero, urbibus conſtitutis, ut fidem colere, et juſtitiam retinere diſcerent, et aliis parere ſua voluntate conſueſcerent, ac non modo labores excipiendos communis commodi cauſa, ſed etiam vitam amittendam exiſtimarent: quî tandem fieri potuit, niſi homines ea, quæ ratione inveniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent? Profecto nemo, niſi gravi ac ſuavi commotus oratione, cum viribus plurimum poſſet, ad jus voluiſſet ſine vi deſcendere: ut inter quos

poſſet excellere, cum iis ſe pateretur æquari, et ſua voluntate a jucundiſſima conſuetudine recederet, quæ præſertim jam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem. Ac primo quidem ſic et nata et progreſſa longius eloquentia videtur; et item poſtea maximis in rebus pacis et belli cum ſummis hominum utilitatibus eſſe verſata. Poſtquam vero commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, ſine ratione officii, dicendi copiam conſecuta eſt; tum ingenio freta malitia pervertere urbes, et vitas hominum labefactare aſſuevit.

III. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Veriſimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes et inſipientes homines ſolitos eſſe verſari, nec vero ad privatas cauſas magnos ac diſertos homines accedere: ſed cum a ſummis viris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad parvas controverſias privatorum accederent. Quibus in controverſiis cum ſæpe a mendacio contra verum homines ſtare conſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam, ut neceſſario ſuperiores illi proper injurias civium reſiſtere audacibus, et opitulari ſuis quiſque neceſſariis, cogerentur. Itaque cum in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior, viſus eſſet is, qui, omiſſo ſtudio ſapientiæ, nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet, fiebat, ut et multitudinis et ſuo judicio dignus, qui rempublicam gereret, videretur. Hinc nimirum non injuria, cum ad gubernacula reipublicæ temerarii atque audaces homines acceſſerant, maxima ac miſerrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque invidiæ ſuſcepit eloquentia, ut homines ingenioſiſſimi, quaſi ex aliqua turbida tempeſtate in portum, ſic ex ſeditioſa et tumultuoſa vita ſe in ſtudium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur poſtea cætera ſtudia recta atque honeſta, per otium concelebrata ab optimis, enituiſſe: hoc vero a pleriſque eorum deſertum obſoleviſſe eo tempore, quo multo vehementius erat retinendum, et ſtudioſius adaugendum. Nam quo indignius rem honeſtiſſimam et rectiſſimam violabat ſtultorum et improborum temeritas et audacia, ſummo cum reipublicæ detrimento, eo

ſtudioſius et illis reſiſtendum fuit, et reipublicæ conſulendum.

IV. Quod noſtrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum, ut vere dicam, diſcipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes; quibus in hominibus erat ſumma virtus, et ſummâ virtute amplificata auctoritas, et, quæ his rebus ornamento, et reipublicæ præſidio eſſet, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minus eloquentiæ ſtudendum eſt (etſi ea quidam et privatim, et publice perverſe abutuntur) ſed eo quidem vehementius, ne mali, magno cum detrimento bonorum, et communi omnium pernicie, plurimum poſſint: cum præſertim hoc unum ſit, quod ad omnes res et privatas, et publicas maxime pertineat; hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapientia: hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certiſſimum ac tutiſſimum præſidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores et infirmiores ſint, hac re maxime beſtiis præſtare, quod loqui poſſunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, quâ re homines beſtiis præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur, non alienum eſt videre quæ dicant ii, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius et expeditius uniuſcujuſque animus ipſam rationem, ac viam artis conſiderare poterit.

V. Civilis quædam ratio eſt, quæ multis et magnis ex rebus conſtat. Ejus quædam magna et ampla pars eſt artificioſa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. Nam neque cum iis ſentimus, qui civilem ſcientiam eloquentia non putant indigere; et ab iis, qui eam putant omnem Rhetoris vi et artificio contineri, magnopere diſſentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis ſcientiæ partem eſſe dicamus. Officium

autem ejus facultatis videtur eſſe, dicere appoſite ad perſuaſionem; finis, perſuadere dictione. Inter officium autem et finem hoc intereſt, quod in officio, quid fieri; in fine, quid officio conveniat, conſideratur: ut medici officium dicimus eſſe, curare ad ſanandum appoſite; finem, ſanare curatione. Item, oratoris quid officium et quid finem eſſe dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium eſſe dicemus: illud, cujus cauſa facere debet, finem appellabimus.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars et ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur. Ut ſi medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quòd in his omnis medicina verſetur; item, quibus in rebus verſatur ars et facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores, exiſtimaverunt. Nam Gorgias Leontinus, antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimavit. Hic infinitam et immenſam huic artificio materiam ſubjicere videtur. Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta atque ornamenta ſubminiſtravit, tribus in generibus rerum verſari rhetoris officium putavit, demonſtrativo, deliberativo, judiciali. Demonſtrativum eſt, quod tribuitur in alicujus certæ perſonæ laudem, aut vituperationem. Deliberativum eſt, quod, poſitum in diſceptatione et conſultatione civili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Judiciale eſt, quod poſitum in judicio habet in ſe accuſationem et defenſionem, aut petitionem et recuſationem. Et, quemadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars et facultas in hac materia tripartita verſari exiſtimanda eſt.

VI. Nam Hermagoras quidem nec, quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur, qui oratoris materiam in cauſam et in quæſtionem dividat. Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controverſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione, quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. Nam ei tres partes, quas ante diximus, ſupponimus, judicialem, deliberativam, demonſtrativam. Quæſtionem autem eam appellat, quæ habeat in ſe controverſiam in dicendo poſitam

ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modum; Ecquid ſit bonum præter honeſtatem? Verine ſint ſenſus? Quæ ſit Mundi forma? Quæ ſit Solis magnitudo? Quas quæſtiones, procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus. Nam, quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus, eas, ſicut aliquas parvas res, oratori attribuere magna amentia videtur. Quod ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio et diſciplina comparatam, videretur, fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio, et, non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. Nunc vero ea vis eſt in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philoſophiam conceſſerit. Neque eò dico, quod ejus ars, quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta videatur, (nam ſatis in ea videtur ex antiquis artibus ingenioſe et diligenter electas res collocaſſe, et nonnihil ipſe quoque novi protuliſſe) verum oratori minimum eſt de arte loqui, quod hic fecit, multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Ariſtoteli viſam eſſe diximus.

VII. Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt, inventio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inventio eſt excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt rerum inventarum in ordinem diſtributio. Elocutio eſt idoneorum verborum, et ſententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria eſt firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. Pronuntiatio eſt ex rerum et verborum dignitate, vocis et corporis moderatio. Nunc his rebus breviter conſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere poſſimus genus, et officium, et finem hujus artis, aliud in tempus differemus. Nam et multorum verborum indigent, et non tantopere ad artis deſcriptionem et præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis ac partibus, ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem videtur conjuncte agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ princeps eſt omnium partium, potiſſimum in

omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſideretur.

VIII. Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione aut diſceptatione aliquam controverſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continent quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus. Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum ex depulſione intentionis profecta, hoc modo; Feciſti, non feci, aut jure feci. Cum facti controverſia eſt, quoniam conjecturis cauſa firmatur, conſtitutio conjecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiva nominatur. Cum vero, qualis ſit res, quæritur, quia et de vi, et de genere negotii controverſia eſt, conſtitutio generalis vocatur. At cum cauſa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quîcum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, tranſlativa dicitur conſtitutio: quia actio tranſlationis et commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne cauſæ genus incedere neceſſe eſt: nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controverſiæ. Quare eam ne cauſam quidem convenit putari.

Ac facti quidem controverſia in omnia tempora poteſt diſtribui. Nam, quid factum ſit, poteſt quæri, hoc modo; Occideritne Ajacem Ulyſſes? Et, quid fiat, hoc modo; Bonone animo ſint erga populum Romanum Fregellani? Et, quid futurum ſit, hoc modo; Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad rempublicam perventurum? Nominis controverſia eſt, cum de facto convenit, et quæritur, id, quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe controverſiam, non quod de re ipſa non conveniat, non quod de facto non conſtet, ſed quod id, quod factum ſit, aliud alii videatur eſſe, et idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujuſmodi generibus definienda res erit verbis, et breviter deſcribenda; ut, ſi quis ſacrum ex privato ſurripuerit, utrum fur, an ſacrilegus, ſit judicandus? Nam id cum quæritur, neceſſe erit definire utrumque, quid ſit fur, quid ſacrilegus, et ſua deſcriptione oſtendere

alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere atque adverſarii dicunt.

IX. Generis eſt controverſia, cum et, quid factum ſit, convenit, et, quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat: et tamen, quantum, et cujuſmodi, et omnino quale ſit, quæritur, hoc modo; Juſtum, an injuſtum? Utile, an inutile? et omnia, in quibus, quale ſit id quod factum eſt, quæritur, ſine ulla nominis controverſia. Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit, deliberativam, demonſtrativam, juridicialem, negotialem. Quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur; verùm brevi, ne, aut ſi taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur; aut ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intuliſſe videamur. Si deliberatio et demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicujus generis cauſæ putari. Eadem enim res alii genus eſſe, alii pars, poteſt: eidem genus eſſe et pars non poteſt. Deliberatio autem et demonſtratio genera ſunt cauſarum. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut judiciale ſolum, aut et judiciale, et demonſtrativum, et deliberativum. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas dicat, et in eas præcepta det, amentia eſt. Unum autem judiciale ſolum eſſe quî poteſt, cum deliberatio et demonſtratio neque ipſæ ſimiles inter ſe ſint, et ab judiciali genere plurimum diſſideant, et ſuum quæque finem habeat, quo referri debeat? Relinquitur ergo, ut omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur et demonſtratio non poſſunt recte partes alicujus generis cauſæ putari. Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit.

X. Quod ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur. Pars autem cauſæ conſtitutio eſt omnis. Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam, accommodatur. Sed demonſtratio et deliberatio, generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, quod ipſa ſunt genera. Multo igitur minus recte partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde ſi conſtitutio, et ipſa, et pars ejus quælibet, intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio

non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis, eſt. At ſi, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt; demonſtratio et deliberatio, neque conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio, et ipſa, et pars ejus, intentionis depulſio eſt; deliberatio et demonſtratio, neque conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi, intentionis eſſe depulſionem. Placeat igitur oportet, non eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, ſive conſtitutionem primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit, ſive defenſoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda ſequentur.

Deinde conjecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere, et conjecturalis eſſe, et definitiva. Rurſus nec definitiva cauſa poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere, et definitiva eſſe, et tranſlativa. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul et ſuam habere, et alterius in ſe vim continere; ideo quod unaquæque ex ſe, et ex ſua natura ſimpliciter conſideratur: altera aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur. At deliberativa cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere, et conjecturalem, et generalem, et definitivam, et tranſlativam ſolet habere conſtitutionem, et unam aliquam, et plures nonnunquam. Ergo ipſa neque conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſu evenire. Genera igitur, ut ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicujus conſtitutionis.

XI. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicialem, et negotialem. Juridicialis eſt, in qua æqui et iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio, quæritur. Negotialis eſt, in qua, quid juris ex civili more, et æquitate ſit, conſideratur; cui diligentiæ præeſſe apud nos juriſconſulti exiſtimantur.

Ac juridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur partes, abſolutam, et aſſumptivam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe continet juris et injuriæ quæſtionem. Aſſumptiva eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat

ad recuſationem; foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Ejus partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus non id, quod factum eſt, defendit, ſed, ut ignoſcatur, poſtulat. Hæc in duas partes dividitur, purgationem, et deprecationem. Purgatio eſt, cum factum conceditur, culpa removetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, caſum, neceſſitatem. Deprecatio eſt, cum et peccaſſe, et conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, et tamen, ut ignoſcatur, poſtulat; quod genus perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cum id crimen, quod infertur, ab ſe, et a ſua culpa, vi et poteſtate in alium reus removere conatur. Id dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factum, in alium transferetur. Cauſa transfertur, cum aliena dicitur vi et poteſtate factum. Factum autem, cum alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere, dicitur. Relatio criminis eſt, cum ideo jure factum dicitur, quòd alius ante injuria laceſſierit. Comparatio eſt, cum aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum.

In quarta conſtitutione, quam tranſlativam nominamus, ejus conſtitutionis eſt controverſia, cum aut quem, aut quîcum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus conſtitutionis Hermagoras inventor eſſe exiſtimatur, non quia non uſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animadverterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perſpicua eſt) quam invidia atque obtrectatione quadam impediri.

XII. Et conſtitutiones quidem, et earum partes expoſuimus: exempla autem cujuſque generis tunc commodius expoſituri videmur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum et ad genus, et ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari.

Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, utrum

cauſa ſit ſimplex, an conjuncta; et, ſi conjuncta erit, utrum ſit ex pluribus quæſtionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet unam quæſtionem, hoc modo; Corinthiis bellum indicamus, an non? Conjuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto; Utrum Carthago diruatur, an Carthaginenſibus reddatur, an eo colonia deducatur? Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potiſſimum ſit, quæritur, ad hunc modum; Utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſociis ſit auxilio; an teneatur in Italia, ut quam maximæ contra Annibalem copiæ ſint? Deinde conſiderandum eſt, an in ratione, an in ſcripto, ſit controverſia. Nam ſcripti controverſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur.

XIII. Ejus autem genera, quæ ſunt ſeparata a conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere; tum inter ſe duæ leges, aut plures, diſcrepare; tum id, quod ſcriptum eſt, duas aut plures res ſignificare; tum ex eo, quod ſcriptum eſt, aliud quoque, quod non ſcriptum eſt, inveniri; tum vis verbi, quaſi in definitiva conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus, de ſcripto et ſententia; ſecundum, ex contrariis legibus; tertium, ambiguum; quartum, ratiocinativum; quintum, definitivum nominamus.

Ratio autem eſt, cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione, conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſæ, et cognita conſtitutione, cum, ſimplexne an conjuncta ſit, intellexeris; et, ſcripti an rationis habeat controverſiam, videris, deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum cauſæ ſit: quæ omnia a conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controverſia, hoc modo; Non jure feciſti: jure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controverſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo; Jurene fecerit? Ratio eſt ea, quæ continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controverſiæ relinquetur, hoc modo; (ut, docendi cauſa, in facili et pervulgato exemplo conſiſtamus) Oreſtes, ſi

accuſetur matricidii, niſi hoc dicat, Jure feci, (illa enim patrem meum occiderat) non habet defenſionem. Qua ſublata, omnis quoque controverſia ſublata ſit. Ergo ejus cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnonem occiderit. Judicatio eſt, quæ ex infirmatione et confirmatione rationis naſcitur, controverſia. Nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo ante expoſuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit adverſarius, abs te filio matrem necari oportuit: potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri.

XIV. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur controverſia, quam judicationem appellamus. Ea eſt hujuſmodi; Rectumne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet? Firmamentum eſt firmiſſima argumentatio defenſoris, et aptiſſima ad judicationem: ut ſi velit Oreſtes dicere, ejuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſe ipſum, in ſorores, in regnum, in famam generis et familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. Et in cæteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur: in conjecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt (factum enim non conceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci judicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem, et judicationem; ut, factum eſt; factum non eſt; factumne ſit? Quot autem in cauſa conſtitutiones aut earum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tum denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt. Nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur; ideo quod illa, quæ prima dicuntur, ſi vehementer velis congruere et cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cum judicatio, et ea, quæ ad judicationem oportet inveniri, argumenta diligenter erunt artificio reperta, cura et cogitatione pertractata, tunc denique ordinandæ ſunt cæteræ partes orationis.

Hæ partes ſex eſſe omnino nobis videntur; exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio. Nunc quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque primum in rationem exordiendi præcepta dabimus.

XV. Exordium eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem; quod eveniet, ſi eum benevolum, attentum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri cauſam volet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere. Genera cauſarum quinque ſunt, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris favet animus. Admirabile, a quo alienatus eſt animus eorum, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, et non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut judicatio dubia eſt, aut cauſa et honeſtatis, et turpitudinis particeps; ut et benevolentiam pariat, et offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negotiis cauſa implicita eſt. Quare, cum tam diverſa ſint genera cauſarum, exordiri quoque diſpari ratione in unoquoque genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium, et inſinuationem. Principium eſt oratio perſpicue et protinus perficiens auditorem benevolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio eſt oratio quadam diſſimulatione, et circuitione obſcure ſubiens auditoris animum.

In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio benevolentiam comparare licebit. Sin erunt vehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem. Nam ab iratis ſi perſpicue pax et benevolentia petitur, non modo ea non invenitur, ſed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſâ, neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, ſi dubiam judicationem habebit, ab ipſa judicatione exordiendum eſt. Sin autem partem turpitudinis et partem honeſtatis habebit, benevolentiam captare oportebit, ut in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. Cum autem erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit, et, ſi commodum fuerit, aut a narratione incipiemus, aut a lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis: vel ſi uti principio placebit, benevolentiæ partibus utendum eſt, ut id, quod eſt, augeatur.

XVI. In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores

efficere oportebit. Nunc quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum eſt; reliquum eſt, ut oſtendatur, quibus quæque res rationibus confici poſſit.

Benevolentia quatuor ex locis comparatur; ab noſtra, ab adverſariorum, ab judicum perſona, ab ipſa cauſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis et officiis ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, et aliquas minus honeſtas ſuſpiciones injectas diluemus: ſi, quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus: ſi prece, et obſecratione humili ac ſupplici utemur. Ab adverſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur. In invidiam, ſi vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum uſus arrogans et intolerabilis; ut his rebus magis videantur, quam cauſæ ſuæ, confidere. In contemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignavia, deſidioſum ſtudium, et luxurioſum otium proferetur. Ab auditorum perſona benevolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete geſtæ proferentur, ut ne qua aſſentatio nimia ſignificetur; et ſi de his, quam honeſta exiſtimatio, quantaque eorum judicii, et auctoritatis expectatio ſit, oſtendetur. Ab rebus ipſis, ſi cauſam noſtram laudando extollemus, adverſariorum cauſam per contemptionem deprimemus.

Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, nova, incredibilia eſſe; aut ad omnes, aut ad eos qui audiunt, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam reipublicæ, pertinere; et ſi pollicebimur, nos brevi noſtram cauſam demonſtraturos, atque exponemus judicationem, aut judicationes, ſi plures erunt. Dociles auditores faciemus, ſi aperte et breviter ſummam cauſæ exponemus, hoc eſt, in quo conſiſtat controverſia. Nam et, cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. Nam is maxime docilis eſt, qui attentiſſime eſt paratus audire.

XVII. Nunc inſinuationes quemadmodum tractari conveniat, deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igitur utendum eſt, cum

admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maxime: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo; aut ſi ab iis, qui ante dixerunt, jam quiddam auditori perſuaſum videtur; aut eo tempore locus dicendi datur, cum jam illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus, in oratorem nonnunquam animus auditoris offenditur.

Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem, aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur; et diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde, cum jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, et dicere, ea, quæ indignantur adverſarii, tibi quoque indigna videri. Deinde, cum lenieris eum qui audiet, demonſtrare, nihil eorum ad te pertinere, et negare te quidquam de adverſariis eſſe dicturum, neque hoc, neque illud; ut neque aperte lædas eos qui diliguntur, et tamen id obſcure faciens, quoad poſſis, alienes ab eis auditorum voluntatem; et aliquorum judicium ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut conſimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare.

Sin oratio adverſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, (id quod ei, qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu) oportet aut de eo, quod adverſarii ſibi firmiſſimum putarint, et maxime ii, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri; aut ab adverſarii dicto exordiri, et ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit; aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas, cum admiratione. Nam auditor, cum eum, quem adverſarii perturbatum putant oratione, videt animo fortiſſimo contra dicere paratum, plerumque ſe potius temere aſſenſiſſe, quam illum ſine cauſa confidere, arbitratur. Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienavit a cauſa,

te brevius, quam paratus fueris, eſſe dictūrum, commodum eſt polliceri; non imitaturum adverſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re nova aut ridicula incipere; aut ex tempore quæ nata ſit, quod genus, ſtrepitu, acclamatione; aut jam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irriſionem: aut, ſi rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triſte, novum, horribile, ſtatim non incommodum eſt injicere. Nam ut cibi ſatietas et faſtidium aut ſubamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur, ſic animus defeſſus audiendo aut admiratione integratur, aut riſu renovatur.

XVIII. Ac ſeparatim quidem, quæ de principio et inſinuatione dicenda videbantur, hæc fere ſunt. Nunc quiddam breviter et communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium ſententiarum et gravitatis plurimum debet habere, et omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in ſe, propterea quod id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendat; ſplendoris, et feſtivitatis, et concinnitudinis minimum, propterea quod ex his ſuſpicio quædam apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem.

Vitia vero hæc ſunt certiſſima exordiorum, quæ ſummopere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, ut convenire videatur. Commune eſt, quod nihilominus in hanc, quam in contrariam partem cauſæ poteſt convenire. Commutabile, quod ab adverſario poteſt, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus verbis aut ſententiis, ultra quam ſatis eſt, producitur. Separatum, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec ſicut aliquod membrum, annexum orationi. Tranſlatum eſt, quod aliud conficit, quam cauſæ genus poſtulat; ut ſi quis docilem faciat auditorem, cum benevolentiam cauſa deſideret; aut ſi principio utatur, cum inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordiis præcepta

traduntur; hoc eſt, quod eum, qui audit, neque benevolum, neque attentum, neque docilem efficit; aut, quo profecto nihil pejus eſt, ut contra ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

XIX. Narratio eſt rerum geſtarum, aut ut geſtarum, expoſitio. Narrationum tria ſunt genera. Unum genus eſt, in quo ipſa cauſa, et omnis ratio controverſiæ continetur. Alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis cauſa, interponitur. Tertium genus eſt remotum a civilibus cauſis, quod delectationis cauſa, non inutili cum exercitatione, dicitur, et ſcribitur. Ejus partes ſunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in perſonis, maxime verſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur. Cujuſmodi eſt;

Angues ingentes alites juncti jugo.

Hiſtoria eſt geſta res ab ætatis noſtræ memoria remota. Quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujuſmodi apud Terentium;

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia.

Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis, ejuſmodi eſt, ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, et animi perſpici poſſint, hoc modo;

Venit ad me ſæpe, clamitans, Quid agis, Micio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptum ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipſe durus eſt, præter æquum et bonum.

Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtivitas, confecta ex rerum varietate, animorum diſſimilitudine, gravitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incommodo, ſubita lætitia, jucundo exitu rerum. Verum hæc ex iis, quæ poſtea de elocutione

præcipientur, ornamenta ſumuntur. Nunc de narratione ea, quæ cauſæ continet expoſitionem, dicendum videtur.

XX. Oportet igitur eam tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis ſit. Brevis erit, ſi, unde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, et non ab ultimo repetetur, et ſi, cujus rei ſatis erit ſummam dixiſſe, ejus partes non dicentur; (nam ſæpe ſatis eſt, quod factum ſit, dicere, non ut enarres quemadmodum ſit factum) et ſi non longius, quam quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur; et ſi nullam in rem aliam tranſibitur; et ſi ita dicetur, ut nonnunquam ex eo quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur; et ſi non modo id, quod obeſt, verum etiam id, quod nec obeſt nec adjuvat, præteribitur; et ſi ſemel unum quodque dicetur; et ſi non ab eo, in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit brevitatis, ut, cum ſe breves putent eſſe, longiſſimi ſint; cum dent operam, ut res multas breviter dicant, non ut omnino paucas res dicant, et non plures quam neceſſe ſit. Nam pleriſque breviter dicere videtur, qui ita dicit; Acceſſi ad ædes, puerum evocavi: reſpondit: quæſivi dominum; domi negavit eſſe. Hic, tametſi tot res brevius non potuit dicere, tamen, quia ſatis fuit dixiſſe, Domi negavit eſſe, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda eſt brevitatis imitatio, et non minus rerum non neceſſariarum, quam verborum multitudine ſuperſedendum eſt.

Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi, ut quidquid primum geſtum erit, ita primum exponetur, et rerum ac temporum ordo ſervabitur, ut ita narrentur, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri videbuntur. Hic erit conſiderandum, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne quam in aliam rem tranſeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: et omnino, quæ præcepta de brevitate ſunt, hoc quoque in genere ſunt conſervanda. Nam ſæpe res parum eſt intellecta longitudine magis quam obſcuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum eſt; quo de genere dicendum eſt in præceptis elocutionis.

XXI. Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea quæ ſolent apparere in veritate; ſi perſonarum dignitates ſervabuntur; ſi cauſæ factorum exſtabunt; ſi fuiſſe facultates faciundi videbuntur; ſi tempus idoneum; ſi ſpatii ſatis; ſi locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuiſſe oſtendetur; ſi res et ad eorum, qui agunt, naturam, et ad vulgi rumorem, et ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit.

Illud autem præterea conſiderare oportebit, ne, aut cum obſit narratio, aut cum nihil proſit, tunc interponatur; aut non loco, aut non, quemadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando et cauſam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, et ad unamquamque confeſtim rationem accommodare, ut vulneri præſto medicamentum ſit, et odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cum, ab adverſariis re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum, aut alio modo, narrare: aut cum ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat: quo de genere agemus tum, cum de diſpoſitione dicemus; nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non, quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cum aut id, quod adverſario prodeſt, dilucide et ornate exponitur, aut id, quod ſeipſum adjuvat, obſcure dicitur et negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ; contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leviter attingendo; ſua diligenter et enodate narrando. Ac de narratione quidem ſatis dictum videtur. Deinceps ad partitionem tranſeamus.

XXII. Recte habita in cauſa partitio illuſtrem et perſpicuam totam efficit orationem. Partes ejus duæ ſunt, quarum utraque magnopere ad aperiendam cauſam et conſtituendam pertinet con-

troverſiam. Una pars eſt, quæ, quid cum adverſariis conveniat, et quid in controverſia relinquatur, oſtendit; ex qua certum quiddam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expoſitio ponitur diſtributa; ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum.

Nunc, utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conveniat aut quid non conveniat, oſtendit, hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo; Interfectam matrem eſſe a filio convenit mihi cum adverſariis. Item contra; Interfectum eſſe a Clytæmneſtra Agamemnonem convenit. Nam hic uterque et id poſuit quod conveniebat, et tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controverſiæ ſit, ponendum eſt in judicationis expoſitione; quæ quemadmodum inveniretur, ante dictum eſt.

Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet brevitatem, abſolutionem, paucitatem. Brevitas eſt, cum, niſi neceſſarium, nullum aſſumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis eſt, quod rebus ipſis et partibus cauſæ, non verbis neque extraneis ornamentis, animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur. In qua partitione videndum eſt, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut ſero extra partitionem, id quod vitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſervatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſte cum partibus implicantur. Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut equus. Sed ſæpe eadem res alii genus, alii pars, eſt. Nam homo animalis pars eſt; Thebani aut Trojani, genus.

XXIII. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, ut, aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſervari poſſit. Nam qui ita partitur, Oſtendam, propter cupiditatem et audaciam et avaritiam adverſariorum, omnia incommoda ad rempublicam perveniſſe, is non intellexit in partitione, expoſito

genere, partem ſe generis admiſcuiſſe. Nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas; ejus autem generis ſine dubio pars eſt avaritia. Hoc igitur vitandum eſt, ne, cujus genus poſueris, ejus ſecum aliquam, ſicuti diverſam ac diſſimilem partem, ponas in eadem partitione. Quòd ſi quod in genus plures incident partes, id, cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur eo tempore commodiſſime, cum ad ipſum ventum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam ſatis eſt demonſtraturos nos dicamus, hoc modo; Oſtendam adverſarios, quod arguimus, et potuiſſe facere, et voluiſſe, et feciſſe: nam feciſſe, oſtendere ſatis eſt. Aut, cum in cauſa partitio nulla ſit, et cum ſimplex quiddam agatur, tamen utamur diſtributione: idque perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc uſum oratorium non tantopere pertinent, quæ verſantur in Philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ convenire videbantur; quorum nihil in cæteris artibus inveniebamus.

Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, ut et prima quæque pars, ut expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur; et, omnibus explicatis, peroratum ſit, ut ne quid poſterius præter concluſionem inferatur. Hoc modo partitur apud Terentium breviter et commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit;

Eo pacto et nati vitam et conſilium meum
Cognoſces, et quid facere in hac re te velim.

Itaque, quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat, primum, nati vitam;

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia,
Liberius vivendi fuit poteſtas.

Deinde, ſuum conſilium; *Et nunc id operam do.* Deinde, quid Soſiam velit facere, id, quod poſtremum poſuit in partitione, poſtremum dicit;

Nunc tuum eſt officium.

Quemadmodum igitur hic et ad primam quamque partem primum acceſſit, et, omnibus abſolutis, finem dicendi fecit, ſic nobis placet et ad ſingulas partes accedere, et, omnibus abſolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipſe poſtulat, præcipiendum videtur.

XXIV. Confirmatio eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem et auctoritatem et firmamentum adjungit oratio. Hujus partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera dividentur. Verumtamen non incommodum videtur quandam ſilvam atque materiam univerſam, ante permiſtam et confuſam, exponere omnium argumentationum; poſt autem tradere quemadmodum unumquodque genus cauſæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmari oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo quod perſonis, aut ex eo quod negotiis, eſt attributum. Ac perſonis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod unicuique perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio et certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt: partes autem ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt. Hæ autem partim divino, partim mortali in genere, verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere, numeratur. Atque hominum genus et in ſexu conſideratur, virile, an muliebre ſit; et in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Graius an Barbarus; patria, Athenienſis an Lacedæmonius; cognatione, quibus majoribus, quibus conſanguineis; ætate, puer an adoleſcens, natu grandior an ſenex.

Præterea commoda et incommoda conſiderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo; Valens an imbecillus; longus an brevis; formoſus an deformis; velox an tardus ſit; acutus an hebetior; memor an obliviosus; comis, officioſus, pudens, patiens, an contra. Et omnino, quæ a natura data animo et corpori conſiderabuntur, in natura conſideranda ſunt: nam quæ induſtria comparantur ad habitum pertinent; de quo poſterius dicendum eſt.

XXV. In victu conſiderare oportet, apud quem, et quo more, et cujus arbitratu, ſit educatus; quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus; quo modo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur, ſervus ſit, an liber; pecunioſus an tenuis; privatus an cum poteſtate; ſi cum poteſtate, jure an injuria; felix, clarus, an contra; quales liberos habeat. Ac ſi de non vivo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum.

Habitum autem appellamus, animi aut corporis conſtantem et abſolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis ſcientiam. Et item corporis aliquam commoditatem non natura datam, ſed ſtudio et induſtria partam. Affectio eſt animi aut corporis ex tempore, aliqua de cauſa, commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, et alia quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem eſt animi aſſidua et vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philoſophiæ, poëtices, geometriæ, literarum. Conſilium eſt aliquid faciendi, aut non faciendi, vere excogitata ratio. Facta autem et caſus et orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur; quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit: aut quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat: aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, qua ſit uſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa.

XXVI. Negotiis autem quæ ſunt attributa partim ſunt continentia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotii conſiderantur, partim adjuncta negotio ſunt, partim geſtum negotium conſequuntur. Continentia cum ipſo negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe videntur ad rem, neque ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt brevis complexio totius negotii, quæ ſummam continet facti, hoc modo; Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cauſa ejus ſummæ, per quam, et quamobrem, et cujus rei cauſa factum ſit, quæritur. Deinde ante rem geſtam quæ facta ſunt, continenter uſque ad ipſum negotium. Deinde in ipſo gerendo negotio

quid actum ſit. Deinde quid poſtea factum ſit.

In geſtione autem negotii, qui locus ſecundus erat de iis quæ negotiis attributa ſunt, quæretur locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſideratur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate quam videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci et vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus; ſacer an profanus; publicus an privatus; alienus, an ipſius, de quo agitur, locus ſit, an fuerit.

Tempus autem eſt, id quo nunc utimur, (nam ipſum quidem generaliter definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cum alicujus annui, menſtrui, diurni, nocturnive ſpatii certa ſignificatione. In hoc, et quæ præterierunt, conſiderantur, et eorum ipſorum quæ propter vetuſtatem obſoleverunt, ut incredibilia videantur, et jam in fabularum numerum reponantur; et quæ jam diu geſta, et a memoria noſtra remota tamen faciant fidem vere tradita eſſe, quod eorum monumenta certa in literis exſtent; et quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire plerique poſſint; et item quæ inſtent in præſentia, et quæ maxime fiant, et quæ conſequantur. In quibus poteſt conſiderari, quid ocius et quid ſerius futurum ſit. Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas ejus eſt conſideranda. Nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negotium, et videre, potueritne aut magnitudo negotii aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus et anni, et menſis, et diei, et noctis, et vigiliæ, et horæ, et in aliqua parte alicujus horum.

XXVII. Occaſio autem eſt pars temporis habens in ſe alicujus rei idoneam faciendi, aut non faciendi, opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt: nam genere quidem utrumque idem eſſe intelligitur; verum in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur: in occaſione, ad ſpatium temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. Quare cùm genere idem ſit, ſit aliud, quod parte quadam et ſpecie, ut diximus, differat. Hæc

diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt quod civitas univerſa aliqua de cauſa frequentat, ut ludi, dies feſtus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, ut meſſis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa privatim ſolet alicui accidere, ut nuptiæ, ſacrificium, funus, convivium, ſomnus.

Modus autem eſt, in quo, quemadmodum et quo animo factum ſit, quæritur. Ejus partes ſunt prudentia et imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex iis, quæ clam, palam, vi, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cujus partes ſunt inſcientia, caſus, neceſſitas; et in affectionem animi, hoc eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem, et cætera, quæ in ſimili genere verſantur.

Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt.

XXVIII. Adjunctum autem negotio id intelligitur, quod majus, et quod minus, et quod ſimile erit ei negotio quo de agitur, et quod æque magnum, et quod contrarium, et quod diſparatum, et genus, et pars, et eventus.

Majus, et minus, et æque magnum, ex vi et ex numero et ex figura negotii, ſicut ex ſtatura corporis, conſideratur. Simile autem ex ſpecie comparabili; comparabile autem ex conferenda atque aſſimulanda natura judicatur. Contrarium eſt, quod poſitum in genere diverſo ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat, ut frigus calori, vitæ mors. Diſparatum autem eſt id quod ab aliqua re per oppoſitionem negationis ſeparatur, hoc modo; ſapere, et non ſapere. Genus eſt quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars eſt quæ ſubeſt generi, ut amor, avaritia. Eventus eſt alicujus exitus negotii, in quo quæri ſolet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurumque ſit. Quare hoc in genere, ut commodius quid eventurum ſit ante animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat evenire, conſiderandum eſt, hoc modo; Ex arrogantia odium, ex inſolentia arrogantia.

Quarta autem pars eſt ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac eæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur. Primùm, quod factum eſt, quo id nomine appellari conveniat. Deinde, ejus facti qui ſint principes et inventores; qui denique auctoritatis ejus et inventionis comprobatores atque æmuli. Deinde, ecquæ ea de re aut ejus rei ſit lex, conſuetudo, actio, judicium, ſcientia, artificium. Deinde, natura ejus evenire vulgo ſoleat, an inſolenter ac raro. Poſtea, homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his, conſueverint; et cætera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex intervallo, ſolent conſequi. Deinde poſtremo attendendum eſt, num quæ res ex iis rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis aut utilitatis, conſequantur; de quibus in deliberativo genere cauſæ diſtinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem fere res eæ, quas commemoravimus, ſunt attributæ.

XXIX. Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemoravimus, ſumetur, aut probabilis aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim, ut breviter deſcribamus, argumentatio videtur eſſe inventum aliquo ex genere, rem aliquam aut probabiliter oſtendens, aut neceſſarie demonſtrans. Neceſſarie demonſtrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo; Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demonſtratione verſatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem.

Complexio eſt in qua, utrum conceſſeris, reprehendetur, ad hunc modum; Si improbus eſt, cur uteris? ſi probus, cur accuſas? Enumeratio eſt in qua, pluribus rebus expoſitis et cæteris infirmatis, una reliqua neceſſario confirmatur, hoc pacto; Neceſſe eſt aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metu, aut ſpe, aut alicujus amici gratia; aut ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum: nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec ſpes ex morte illius alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors illius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non

ſit occiſus. Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur, hoc modo; Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego autem eo ipſo tempore trans mare fui, relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, ſed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſſit, et ne confirmatio modum in ſe argumentationis ſolùm habeat et quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis, verum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat.

Probabile autem eſt id quod fere fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſive id falſum eſt, ſive verum. In eo genere, quod fere ſolet fieri, probabile hujuſmodi eſt; Si mater eſt, diligit filium: ſi avarus eſt, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione poſitum eſt, hujuſmodi ſunt probabilia; Impiis apud inferos pœnas eſſe præparatas; Eos, qui philoſophiæ dent operam, non arbitrari deos eſſe.

XXX. Similitudo autem in contrariis, et paribus, et in iis rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem, maxime ſpectatur. In contrariis, hoc modo; Nam ſi iis, qui imprudentes læſerunt, ignoſci convenit, iis, qui neceſſario profuerunt, habere gratiam non oportet. Ex pari, ſic; Nam ut locus ſine portu navibus non poteſt eſſe tutus, ſic animus ſine fide ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In iis rebus, quæ ſub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile conſideratur; Nam ſi Rhodiis turpe non eſt portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc tum vera ſunt, hoc pacto; Quoniam cicatrix eſt, fuit vulnus; tum veriſimilia, hoc modo; Si multa erat in calceis pulvis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem (ut certas quaſdam in partes diſtribuamus) probabile, quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile.

Signum eſt quod ſub ſenſum aliquem cadit et quiddam ſignificat, quod ex ipſo profectum videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipſo negotio, aut poſt ſit conſecutum, et tamen indiget teſtimonii et gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, et quæ his ſunt ſimilia. Credibile eſt quod ſine ullo teſte

auditoris opinione firmatur, hoc modo; Nemo eſt qui non liberos ſuos incolumes et beatos eſſe cupiat. Judicatum eſt res aſſenſione, aut auctoritate, aut judicio alicujus aut aliquorum, comprobata. Id tribus in generibus ſpectatur, religioſo, communi, approbato. Religioſum eſt quod jurati legibus judicarunt. Commune eſt quod omnes vulgo probarunt et ſecuti ſunt, hujuſmodi; ut majoribus natu aſſurgatur; ut ſupplicum miſereatur. Approbatum eſt quod homines, cum dubium eſſet quale haberi oporteret, ſua conſtituerunt auctoritate: velut Gracchi patris factum, quem populus Romanus ob id, quòd inſciente collega in Cenſura nihil geſſit, poſt Cenſuram Conſulem fecit.

Comparabile autem eſt quod in rebus diverſis ſimilem aliquam rationem continet. Ejus partes ſunt tres, imago, collatio, exemplum. Imago eſt oratio demonſtrans corporum, aut naturarum ſimilitudinem. Collatio eſt oratio rem cum re ex ſimilitudine conferens. Exemplum eſt quod rem auctoritate, aut caſu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla et deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur.

Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus eſt, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Quemadmodum autem quæque conſtitutio et pars conſtitutionis, et omnis controverſia, ſive in ratione ſive in ſcripto verſetur, tractari debeat, et quæ in quaſque argumentationes conveniant, ſingillatim in ſecundo libro de unoquoque genere dicemus. In præſentia tantummodo numeros et modos et partes argumentandi confuſe et permixte diſperſimus. Pòſt deſcripte et electe in genus quodque cauſæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus.

Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit; inventam exornari et certas in partes diſtingui, et ſuaviſſimum eſt et ſumme neceſſarium, et ab artis ſcriptoribus maxime neglectum. Quare et de ea præceptione nobis in hoc loco dicendum eſt, ut ad inventionem argumenti abſolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura et diligentia locus hic omnis conſiderandus eſt, quod non ſolum rei magna

utilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.

XXXI. Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio quæ rebus non dubiis captat aſſenſionem ejus quîcum inſtituta eſt; quibus aſſenſionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter ſimilitudinem earum rerum quibus aſſenſit, probetur: velut, apud Socraticum Æſchinem, demonſtrat Socrates cum Xenophontis uxore et cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam. Dic mihi, quæſo, Xenophontis uxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illius, an tuum, malis? Illius, inquit. Quod ſi veſtem et cæterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quam tu habes, tuumne, an illius, malis? Illius vero, reſpondit. Age, inquit, ſi virum illa meliorem habeat, quam tu habes, utrumne tuum, an illius, malis? Hic mulier erubuit.

Aſpaſia autem cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit. Quæſo, inquit, Xenophon, ſi vicinus tuus meliorem equum habeat, quam tuus eſt, tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quod ſi fundum meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem ſcilicet. Quod ſi uxorem meliorem habeat, quam tu habes, utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipſe tacuit. Poſt Aſpaſia: Quoniam uterque veſtrûm, inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire volueram, egomet dicam quid uterque cogitet. Nam et tu, mulier, optimum virum mavis habere; et tu, Xenophon, uxorem habere lectiſſimam maxime vis. Quare, niſi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit, profecto id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis, ut et tu maritus ſis quam optimæ mulieris, et hæc quam optimo viro nupta ſit.

Hic cum rebus non dubiis eſſet aſſenſum, factum eſt propter ſimilitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur, ſi quis ſeparatim quæreret, id pro certo, propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo ſermonis plurimum Socrates uſus eſt, propterea quod nihil ipſe afferre ad perſuadendum volebat, ſed ex eo, quod ſibi ille dederat quîcum diſputabat, aliquid conficere

malebat, quod ille ex eo, quod jam conceſſiſſet, neceſſario approbare deberet.

XXXII. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primùm, ut illud quod inducemus per ſimilitudinem ejuſmodi ſit, ut ſit neceſſe concedi. Nam ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubium ſit, concedi, dubium eſſe id ipſum, quod inducimus, non oportebit. Deinde illud, cujus confirmandi cauſa fiet inductio, videndum eſt, ut ſimile iis rebus ſit, quas res quaſi non dubias ante induxerimus. Nam ante aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſſimile erit id, cujus cauſa illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligatur, quo ſpectent illæ primæ inductiones, et ad quem ſint exitum perventuræ. Nam qui videt, ſi ei rei quæ primo rogetur recte aſſenſerit, illam quoque rem quæ ſibi diſpliceat eſſe neceſſario concedendam, plerumque aut non reſpondendo, aut male reſpondendo, longius procedere rogationem non ſinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod conceſſit, ad id, quod non vult concedere, deducendus eſt.

Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut oſtendenda eſt ſimilitudo earum rerum quæ ante conceſſæ ſunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda eſt argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda eſt reſponſio, aut, quoniam taciturnitas imitatur confeſſionem, pro eo, ac ſi conceſſum ſit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars ex ſimilitudine conſtat una, pluribuſve. Altera ex eo quod concedi volumus, cujus cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex concluſione, quæ aut confirmat conceſſionem, aut, quid ex ea conficiatur, oſtendit.

XXXIII. Sed quia non ſatis videbitur alicui dilucide demonſtratum, niſi quod ex civili cauſarum genere exemplum ſubjecerimus, videtur hujuſmodi quoque utendum exemplo; non quo præceptio differat, aut aliter hoc in ſermone atque in dicendo ſit utendum, ſed ut eorum voluntati ſatisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, niſi demonſtratum eſt, nequeunt cognoſcere. Ergo in hac cauſa quæ apud Græcos eſt pervagata, quod Epaminondas

Thebanorum imperator ei, qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit, et, cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumentatione uti per inductionem, cum ſcriptum legis contra ſententiam defendat, ad hunc modum; Si, judices, id, quod Epaminondas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem et addat exceptionem hanc, EXTRA QUAM SI QUIS REIPUBLICÆ CAUSA EXERCITUM NON TRADIDERIT, patiemini? Non, opinor. Quòd ſi voſmetipſi, quod a veſtra religione et ſapientia remotiſſimum eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem, injuſſu populi, ad legem adſcribi jubeatis, populus Thebanus patieturne id fieri? Profecto non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi, quaſi adſcriptum ſit, rectum vobis videatur? Novi veſtram intelligentiam, non poteſt ita videri, judices. Quod ſi literis corrigi neque ab illo, neque a vobis, ſcriptoris voluntas poteſt; videte ne multo indignius ſit, id re et judicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt.

Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim et naturam conſideremus.

XXXIV. Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum et per ſe cognitum ſua ſe vi et ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius conſiderandum putaverunt, cum idem uſu dicendi ſequerentur, paulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque ejus partes eſſe dixerunt; partim non plus quam in tres partes poſſe diſtribui putaverunt. Eorum controverſiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. Nam et brevis eſt, et non ejuſmodi, ut alteri prorſus nihil dicere putentur, et locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur.

Qui putant in quinque diſtribui partes oportere, aiunt primùm convenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum; Melius accurantur quæ conſilio geruntur, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant. Eam deinceps rationibus variis et quam copioſiſſimis verbis approbari putant

oportere, hoc modo; Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus et apparatior, quam ea, quæ temere et nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens et callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui ſtultitia et temeritate alicujus adminiſtratur. Eadem navigii ratio eſt: nam navis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore utitur.

Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, et duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod oſtendere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto; Nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus, adminiſtratur.

Hujus aſſumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo; Nam et ſignorum ortus et obitus definitum quendam ordinem ſervant; et annuæ commutationes non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ; et diurnæ nocturnæque viciſſitudines nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ ſigno ſunt omnia non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari.

Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolum quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo; Conſilio igitur mundus adminiſtratur; aut, unum in locum cum conduxerit breviter propoſitionem et aſſumptionem, id adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum; Quod ſi melius geruntur ea, quæ conſilio, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur, nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus adminiſtratur, conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem.

XXXV. Qui autem tripartitam eſſe dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, ſed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neque a propoſitione, neque ab aſſumptione approbationes earum ſeparari oportere; neque propoſitionem abſolutam, neque aſſumptionem ſibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non ſit. Quare quas illi duas partes numerant, propoſitionem et approbationem, ſibi unam partem videri, propoſi-

tionem; quæ ſi approbata non ſit, propoſitio non ſit argumentationis. Item, quæ ab illis aſſumptio et aſſumptionis approbatio dicitur, eandem ſibi aſſumptionem ſolam videri. Ita fit, ut eâdem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita, videatur. Quare evenit, ut res non tam ad uſum dicendi pertineat, quam ad rationem præceptionis.

Nobis autem commodior illa partitio videtur eſſe, quæ in quinque partes diſtributa eſt, quam omnes ab Ariſtotele et Theophraſto profecti maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodum illud ſuperius genus argumentandi, quod per inductionem ſumitur, maxime Socrates et Socratici tractaverunt; ſic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele atque a Peripateticis et Theophraſto frequentatum; deinde a rhetoribus iis, qui elegantiſſimi atque artificioſiſſimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere ſecuti putemur; et breviter dicendum, ne in hujuſmodi rebus diutius, quam ratio præcipiendi poſtulat, commoremur.

XXXVI. Si quadam in argumentatione ſatis eſt uti propoſitione, et non oportet adjungere approbationem propoſitioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio, niſi adjuncta ſit approbatio; ſeparatum quiddam eſt a propoſitione approbatio. Quod enim adjungi et ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id ad quod adjungitur, et a quo ſeparatur. Eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione; et quædam, in qua nihil valet abſque approbatione, ut oſtendemus. Separata eſt igitur a propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id quod polliciti ſumus, hoc modo; Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, eo quod conſtare inter omnes neceſſe eſt, hanc velle approbare et firmare nihil attinet. Ea eſt hujuſmodi; Si, quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui. Hoc, quia perſpicue verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo; Fui autem Athenis eo die. Hoc ſi non conſtat, indiget approbationis; qua inducta, complexio conſequetur; igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non

indiget approbatione. Nam eſſe quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet oſtendere, quod cuivis facile perſpicuum eſt? Quod ſi ita eſt, ex hoc et ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe quiddam a propoſitione approbationem. Si autem ita eſt, falſum eſt, non eſſe plus quam tripartitam argumentationem.

Simili modo liquet alteram quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione. Nam ſi quadam in argumentatione ſatis eſt uti aſſumptione, et non oportet adjungere approbationem aſſumptioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt aſſumptio, niſi adjuncta ſit approbatio, ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionem approbatio. Eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumptio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet ſine approbatione, ut oſtendemus. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio.

Oſtendemus autem id quod polliciti ſumus, hoc modo; Quæ perſpicuam omnibus veritatem continet aſſumptio, nihil indiget approbationis. Ea eſt hujuſmodi; Si oportet ſapere, dare operam Philoſophiæ convenit. Hæc propoſitio indiget approbationis. Non enim perſpicua eſt, neque conſtat inter omnes, propterea quod multi nihil prodeſſe philoſophiam, plerique etiam obeſſe, arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc; Oportet autem ſapere. Hoc autem, quia ipſum ex re perſpicitur et verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio; igitur dare operam philoſophiæ convenit. Eſt ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis non indiget: nam quandam indigere perſpicuum eſt. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quam tripartitam argumentationem.

XXXVII. Atque ex his illud jam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem, in qua neque propoſitio neque aſſumptio indigeat approbationis. Hujuſmodi, ut certum quiddam et breve, exempli cauſa, ponamus; Si ſummopere ſapientia petenda eſt, ſummopere ſtultitia vitanda eſt. Summo autem opere ſapientia petenda eſt: ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt. Hic et aſſumptio

et propoſitio perſpicua eſt: quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoſcitur, neque in propoſitione, neque in aſſumptione contineri approbationem, ſed utramque ſuo loco poſitam, vim ſuam, tanquam certam et propriam, obtinere. Quod ſi ita eſt, commode partiti ſunt illi, qui in quinque partes diſtribuerunt argumentationem.

Quinque ſunt igitur partes ejus argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur. Propoſitio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis. Propoſitionis approbatio, per quam id, quod breviter expoſitum eſt, rationibus affirmatum probabilius et apertius fit. Aſſumptio, per quam id, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per quam id, quod aſſumptum eſt, rationibus affirmatur. Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea conſtat ex his quinque partibus. Secunda eſt quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controverſia eſt. De unaquaque parte poteſt alicui videri poſſe argumentationem conſiſtere.

XXXVIII. Eorum igitur, quæ conſtant, exempla ponemus: horum, quæ dubia ſunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio eſt hujuſmodi; Omnes leges, judices, ad commodum reipublicæ referre oportet, et eas ex utilitate communi, non ex ſcriptione quæ in literis eſt, interpretari. Ea enim virtute et ſapientia majores noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi ſalutem atque utilitatem reipublicæ, proponerent. Neque enim ipſi, quod obeſſet, ſcribere volebant; et, ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſalvas eſſe vult, ſed reipublicæ, quòd ex legibus omnes reſpublicas optime putant adminiſtrari. Quam ob rem igitur leges ſervari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari convenit; hoc eſt, quoniam reipublicæ ſervimus, ex reipublicæ commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis

utilitatem ſpectat, quoniam ejus cauſa eſt inſtituta, ſic a legibus nihil convenit arbitrari, niſi quod reipublicæ conducat, proficiſci, quoniam ejus cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque judicio definite literas legis perſcrutari; et legem, ut æquum eſt, ex utilitate reipublicæ conſiderate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam, Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo, carius atque antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. Atque hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reipublicæ cauſa, ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet reipublicæ ſalutis cauſa, id non ex reipublicæ ſalute interpretari. Quod ſi leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem ſaluti reipublicæ profuit, profecto non poteſt eodem facto et communibus fortunis conſuluiſſe, et legibus non obtemperaſſe.

XXXIX. Quatuor autem partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus, ſine approbatione. Id facere oportet, cum aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt et nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum; Judices, qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi, quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini. Quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium voluntatis ſuæ relinquere potuit, quam quod ipſe magna cum cura atque diligentia ſcripſit? Quod ſi literæ non exſtarent, magnopere eas requireremus, ut ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne ſi extra judicium quidem eſſet, ut is nobis ſententiam legis interpretaretur; nedum nunc iſtud patiamur, cum præſto lex ſit, non ex eo, quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ convenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. Quod ſi vos, judices, legibus obtemperare debetis, et id facere non poteſtis, niſi, quod

ſcriptum eſt in lege, ſequamini, quid cauſæ eſt, quin iſtum contra legem feciſſe judicetis?

Aſſumptionis autem approbatione præterita, quadripartita ſic fiet argumentatio; Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipſos, quem jure accuſare poſſimus. Ac primum quidem decipi incommodum eſt; iterum, ſtultum; tertium, turpe. Carthaginenſes autem perſæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis.

Utrâque approbatione præteritâ, tripartita fit, hoc pacto; aut metuamus Carthaginenſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus; aut eorum urbem diruamus. Ac metuere quidem non oportet: reſtat igitur, ut urbem diruamus.

XL. Sunt autem qui putant nonnunquam poſſe complexione et oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo; Si peperit, virgo non eſt. Peperit autem. Hic ſatis eſſe dicunt proponere et aſſumere: quoniam perſpicuum ſit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur et omnis ratiocinatio concludenda eſſe; et illud vitium, quod illis diſplicet, magnopere vitandum, ne, quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus.

Hoc autem fieri poterit, ſi complexionem genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propoſitionem et aſſumptionem, hoc modo; Quod ſi leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem ſaluti reipublicæ profuit, profecto non poteſt eodem facto et ſaluti communi conſuluiſſe, et legibus non obtemperaſſe. Aut ita, ut ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo; Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Aut ita, ut id ſolum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum; Urbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt. Id eſt hujuſmodi; Si peperit, cum viro concubuit. Peperit autem. Conficitur hoc; Concubuit igitur

cum viro. Hoc ſi nolis inferre, et inferas id quod ſequitur, Fecit igitur inceſtum; et concluſeris argumentationem et perſpicuam fugeris complexionem.

Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus aut ex contrario complecti oportet: in brevibus id ſolum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt conſtare argumentationem, poterunt dicere, ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumentationem facere; Quoniam peperit, cum viro concubuit; nam hoc nullius neque approbationis, neque aſſumptionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumentatio nomine uno res duas ſignificat, ideo quod et inventum aliquam in rem probabile aut neceſſarium argumentatio vocatur, et ejus inventi artificioſa expolitio. Quando igitur proferent aliquid hujuſmodi, Quoniam peperit, cum viro concubuit, inventum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur.

XLI. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit; atque hac diſtinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulſabimus, ſi qui aut aſſumptionem aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem. Quæ ſi quid habet probabile aut neceſſarium, quoquo modo commmoveat auditorem neceſſe eſt. Quod ſi ſolum id, quod inventum eſt, ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id quod eſſet excogitatum, referret; nequaquam tantum inter ſummos oratores et mediocres intereſſe exiſtimaretur.

Variare autem orationem magnopere oportebit; nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit, ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere convenit orationem, hoc eſt, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione non ſemper a propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitiones expolire; ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utrâque; tum hoc, tum illo genere complexionis, uti.

Id ut perſpiciatur, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus, ut quam facile ſit factu.

Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis et obſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitutum. Verum illa nobis abhorrere ab uſu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quam cæteros, attendiſſe non affirmamus, ſed perquiſitius et diligentius conſcripſiſſe pollicemur. Nunc, ut inſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

XLII. Reprehenſio eſt, per quam argumentando adverſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut levatur. Hæc fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt, iiſdem poteſt ex locis infirmari. Nihil enim conſiderandum eſt in his omnibus inventionibus, niſi id, quod perſonis aut negotiis attributum eſt. Quare inventionem et argumentationum expolitionem ex illis, quæ antè præcepta ſunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehenſionis; quos qui obſervabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere aut infirmare poterunt.

Omnis argumentatio reprehenditur, ſi aut ex iis, quæ ſumpta ſunt, non conceditur aliquod unum, plurave: aut, his conceſſis, complexio confici ex his negatur: aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur: aut ſi contra firmam argumentationem alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur eſſe ejuſmodi: aut quod comparabile putant, diſſimile oſtenditur: aut judicatum aliam in partem traducitur, aut omnino judicium improbatur: aut, quod ſignum eſſe adverſarii dixerunt, id ejuſmodi negatur eſſe: aut ſi complexio, aut una, aut utraque ex parte reprehenditur: aut ſi enumeratio falſa oſtenditur, aut ſi

ſimplex concluſio falſi aliquid continere demonſtratur. Nam omne, quod ſumitur ad argumentandum, ſive pro probabili, ſive pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, ut ante oſtendimus.

XLIII. Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo; Nemo eſt, qui non pecuniam quam ſapientiam malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo; Quis eſt, qui non officii cupidior ſit, quam pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut ſi quis, quem conſtet eſſe avarum, dicat, alicujus mediocris officii cauſa ſe maximam pecuniam neglexiſſe. Aut ſi, quod in quibuſdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur uſu evenire, hoc pacto; Qui pauperes ſunt, iis antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet. In loco celebri homo occidi quî potuit? Aut ſi id, quod raro fit, fieri omnino negatur; ut Curius pro Fulvio; *Nemo poteſt uno aſpectu, neque præteriens, in amorem incidere.*

Quod autem pro ſigno ſumetur, id ex iiſdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in ſigno, primum verum eſſe oſtendi oportet: deinde ejus eſſe rei ſignum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis: deinde factum eſſe, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit: poſtremo ſciſſe eum, de qua quæritur, ejus rei legem et conſuetudinem. Nam eæ res ſunt ſigno attributæ, quas diligentius aperiemus, cum ſeparatim de ipſa conjecturali conſtitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehenſione, aut non eſſe ſigno, aut parum magno eſſe, aut a ſe potius, quam ab adverſariis ſtare, aut omnino falſò dici, aut in aliam quoque ſuſpicionem duci poſſe demonſtrabitur.

XLIV. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per ſimilitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conveniet ſimile id negare eſſe quod conferetur, ei quicum conferetur. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur diverſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ac ſi, quo in numero illud, quod per ſimilitudinem afferetur, et quo in loco hoc genus, cujus cauſâ afferetur, haberi conveniat, oſtendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonſtrabitur. Ex quo doce-

bimus, aliud de eo quod comparabitur, et de eo quicum comparabitur, exiſtimari oportere. Hujus facultatis maxime indigemus, cum ea ipſa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si judicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorum, qui judicarunt; ſimilitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum eſt; commemorando non modo non eſſe reprehenſum judicium, ſed ab omnibus approbatum; et demonſtrando, difficilius et majus fuiſſe id judicatum quod afferatur, quam id quod inſtet: ex contrariis locis, ſi res aut vera aut veriſimilis permittet, infirmari oportebit. Atque erit obſervandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id quod judicatum ſit: et videndum eſt, ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, ut de ipſo, qui judicarit, judicium fieri videatur.

Oportet autem animadvertere, ne, cum aliter multa ſint judicata, ſolitarium aliquod aut rarum judicatum afferatur: nam his rebus auctoritas judicati maxime poteſt infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quaſi probabilia ſumuntur, ad hunc modum tentari oportebit.

XLV. Quæ vero ſicuti neceſſaria inducentur, ea ſi forte imitabuntur modo neceſſariam argumentationem, neque erunt ejuſmodi, ſic reprehendentur. Primum complexio, quæ, utrum conceſſeris, debet tollere, ſi vera eſt, nunquam reprehendetur; ſin falſa, duobus modis; aut converſione, aut alterius partis infirmatione. Converſione, hoc modo;

Nam ſi veretur, quid eum accuſes, qui eſt probus?
Sin inverecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſes, qui id parvi auditu æſtimet?

Hic, ſi vereri dixeris, ſive non vereri, concludendum hoc putat, ut neges eſſe accuſandum. Quod converſione ſic reprehendetur; Imo vero accuſandus eſt. Nam ſi veretur, accuſes: non enim parvi auditu æſtimabit. Sin inverecundum animi ingenium poſſidet, tamen accuſes. Non enim probus eſt. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur; Verùm ſi veretur, accuſatione tua correctus ab errato recedet.

Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici poſſit, aut cauſa non ſit quare non honeſte poſſimus concedere. Præteritur quiddam in ejuſmodi enumerationibus; Quoniam habes iſtum equum, aut emeris oportet, aut hereditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit, aut, ſi horum nihil eſt, ſurripueris neceſſe eſt. Sed neque emiſti, neque hereditate venit, neque domi natus eſt, neque donatus eſt: neceſſe eſt ergo ſurripueris. Hoc commode reprehenditur, ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſſe captus, cujus prædæ ſectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id ſit inductum, quod præteritum ſit in enumeratione.

XLVI. Altero autem modo reprehendetur, ſi aut contrà aliquid dicetur; hoc eſt, ſi, exempli cauſa, (ut in eodem verſemur) poterit oſtendi hereditate veniſſe. Aut ſi extremum illud non erit turpe concedere; ut ſi quis, cum dixerint adverſarii, Aut inſidias facere voluiſti, aut amico morem geſſiſti, aut cupiditate elatus es, amico ſe morem geſſiſſe fateatur.

Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id, quod ſequitur, non videatur neceſſario cum eo, quod anteceſſit, cohærere. Nam hoc quidem, Si ſpiritum ducit, vivit, Si dies eſt, lucet, ejuſmodi eſt, ut cum priore neceſſario poſterius cohærere videatur. Hoc autem, Si mater eſt, diligit, Si aliquando peccavit, nunquam corrigetur, ſic conveniet reprehendi, ut demonſtretur non neceſſario cum priore poſterius cohærere. Hoc genus, et cætera neceſſaria, et omnino omnis argumentatio et ejus reprehenſio majorem quandam vim continet et latius patet, quam hic exponitur: ſed ejus artificii cognitio hujuſmodi eſt, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi poſſit, ſed ipſa ſeparatim longi temporis et magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore atque ad aliud inſtitutum, ſi facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad uſum oratorium contentos nos eſſe oportebit. Cum igitur ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, ſic infirmabitur.

Cum autem, his conceſſis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt conſideranda; num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo; Si, cum aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, contra eum quis velit hac argumentatione uti; Si veniſſes ad exercitum, a tribunis militaribus viſus eſſes. Non es autem ab his viſus. Non es igitur profectus ad exercitum. Hic cum conceſſeris propoſitionem et aſſumptionem, complexio eſt infirmanda. Aliud enim, quam cogebatur, illatum eſt.

Ac nunc quidem, quo facilius res cognoſceretur, perſpicuo et grandi vitio præditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitum vitium pro vero probatur, cum aut parum memineris quod conceſſeris, aut ambiguum aliquod pro certo conceſſeris. Ambiguum ſi conceſſeris ex ea parte quam ipſe intellexeris, eam partem ſi adverſarius ad aliam per complexionem velit accommodare, demonſtrare oportebit, non ex eo quod ipſe conceſſeris, ſed ex eo quod ille ſumpſerit, confici complexionem, ad hunc modum; Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis. Si pecuniam non habetis, pauperes eſtis. Indigetis autem pecuniæ: mercaturæ enim, niſi ita eſſet, operam non daretis. Pauperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur; Cum dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis; hoc intelligebam, Si propter inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis: et idcirco concedebam. Cum autem hoc ſumebas, Indigetis autem pecuniæ; illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus conceſſionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur eſtis. Conficeretur autem, ſi tibi primo quoque hoc conceſſiſſem, Qui pecuniam majorem vellet habere, eum pecuniam non habere.

XLVIII. Sæpe autem oblitum putant quid conceſſeris, et idcirco id quod non conficitur, quaſi conficiatur, in concluſione infertur, hoc modo; Si ad illum hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſſe necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis. Poſt aſſumunt, Ad illum autem hæreditas veniebat. Deinde infertur, Ille igitur occidit. Id ex iis, quæ ſumpſerant, non conficitur. Quare obſervare diligenter oportet, et quid ſumatur, et quid ex his conficiatur. Ipſum autem genus argumentationis vitioſum his de

cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo vitium erit, aut ſi non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur. Atque in ipſo vitium erit, ſi omnino totum falſum erit, ſi commune, ſi vulgare, ſi leve, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi controverſum, ſi perſpicuum, ſi non conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi adverſum.

Falſum eſt, in quo perſpicue mendacium eſt, hoc modo; Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam neglibebat. Non igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilo magis ab adverſariis quam a nobis facit, hoc modo; Idcirco, judices, quia veram cauſam habebam, brevi peroravi. Vulgare eſt, quod in aliam quoque rem non probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſſit, hoc modo; Si veram cauſam non haberet, vobis ſe, judices, non commiſiſſet. Leve eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo; Si in mentem veniſſet, non commiſiſſet; aut perſpicue rem turpem levi tegere vult defenſione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentiſſimo
Regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo, ſolus ut reſtituam, paro.

XLIX. Remotum eſt, quod, ultra quam ſatis eſt, petitur, hoc modo; Quod ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tib. Graccho collocaſſet, atque ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent. Quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur. Hujuſmodi eſt illa quoque conqueſtio;

Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes!

Longius enim repetita eſt, quam res poſtulabat. Mala definitio eſt, cum aut communia deſcribit, hoc modo; Seditioſus eſt is, qui malus atque inutilis eſt civis; (nam hoc non magis ſeditioſi, quam ambitioſi, quam calumniatoris, quam alicujus improbi hominis vim deſcribit) aut falſum quiddam dicit, hoc pacto; Sapientia eſt pecuniæ acquirendæ intelligentia; Aut aliquid non grave, nec magnum continens, ſic; Stultitia eſt immenſæ gloriæ cupiditas. Eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam, non

ex omni genere, definita. Controverſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum dubia cauſa affertur, hoc modo;

Eho tu, dii, quibus eſt poteſtas motûs ſuperûm atque inferûm,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controverſia; ut, ſi quis, cum Oreſtem accuſet, planum faciat, ab eo matrem eſſe occiſam. Non conceſſum eſt, cum id, quod augetur, in controverſia eſt; ut, ſi quis, cum Ulyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur, Indignum eſſe, ab homine ignaviſſimo virum fortiſſimum, Ajacem, necatum. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur; aut eo homine, qui dicat; aut eo tempore, quo dicitur; aut iis, qui audiunt; aut ea re, de qua agitur, indignum, propter inhoneſtam rem, videtur. Offenſum eſt, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit; ut, ſi quis apud equites Romanos, cupidos judicandi, Cæpionis legem judiciariam laudet.

L. Contrarium eſt, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt; ut, ſi quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil eſſe crudelius quam urbes diruere, cum ipſe Alexander Thebas diruiſſet. Inconſtans eſt, quod ab eodem de eadem re diverſe dicitur; ut, ſi quis, cum dixerit, qui virtutem habeat eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget poſtea ſine bona valetudine poſſe bene vivere; aut ſe amico adeſſe propter benevolentiam; ſperare enim aliquid commodi ad ſe perventurum. Adverſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit; ut ſi quis hoſtium vim et copias et felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur.

Si non ad id, quod inſtitutum eſt, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonſtrabit; aut ſi, cum totum debebit oſtendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo; Mulierum genus avarum eſt; nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut, ſi non id, quod accuſabitur, defendet; ut, ſi quis, cum ambitûs accuſabitur, manu ſe fortem eſſe defendet; ut Amphion apud Euripidem: item apud Pacuvium, qui, vituperata muſica, ſapientiam laudat. Aut ſi res ex hominis vitio vituperabitur, ut, ſi quis

doctrinam ex alicujus docti vitiis reprehendat. Aut ſi quis, cum aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute, dicat. Aut ſi quis rem cum re ita comparabit, ut alteram ſe non putet laudare, niſi alteram vituperarit: aut ſi alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem. Aut ſi, cum de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio; ut, ſi quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut, ſi ratio alicujus rei reddetur falſa, hoc modo; Pecunia bonum eſt, propterea quod ea maxime vitam beatam efficiat. Aut ſi infirma, ut Plautus;

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immune eſt facinus; verum in ætate utile
Et conducibile. Nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia,
Invitus, ni me id invitet, ut faciam, fides.

Aut eadem, hoc modo; Maximum malum eſt avaritia; multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo; Maximum bonum eſt amicitia; plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia.

LI. Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime verſatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum eſſe concedimus; ſed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile eſſe fateamur; quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimavimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus.

Hermagoras digreſſionem deinde, tum poſtremam concluſionem, ponit. In hac autem digreſſione ille putat oportere quandam inferri orationem, a cauſa atque a judicatione ipſa remotam, quæ aut ſui laudem, aut adverſarii vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat; ex qua conficiat aliquid confirmationis aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſi quis partem putarit orationis, ſequatur Hermagoram licebit. Nam et augendi et laudandi

et vituperandi præcepta a nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numero reponi, quod de cauſa digredi, niſi per locum communem, diſplicet: quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem et vituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

LII. Concluſio eſt exitus et determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conqueſtionem. Enumeratio eſt, per quam res diſperſe et diffuſe dictæ unum in locum coguntur, et reminiſcendi cauſa unum ſub aſpectum ſubjiciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur; ſin varie fiet, et hanc ſuſpicionem et ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, ſingillatim unamquamque rem attingere; et ita omnes tranſire breviter argumentationes; tum autem, id quod difficilius eſt, dicere, quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum; et reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris; tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid ſit, quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo; Docuimus hoc, illud planum fecimus. Ita ſimul et in memoriam redibit auditor, et putabit nihil eſſe præterea quod debeat deſiderare.

Atque in his generibus (ut ante dictum eſt) tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum, id quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias conjungere; et cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per brevem comparationem auditoris memoria et de confirmatione et de reprehenſione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cum ex tua perſona enumerare poſſis, ut, quid et quo quidque loco dixeris, admoneas; tum vero perſonam, aut rem aliquam inducere, et enumerationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc modo; Nam ſi legis ſcriptor exiſtat et quærat a vobis, quid dubitetis; quid poſſitis dicere, cum vobis hoc et hoc ſit demonſtratum? Atque hic item, ut in noſtra perſona, licebit alias ſingillatim tran-

ſire omnes argumentationes; aliàs ad partitiones ſingula genera referre; aliàs ab auditore, quid deſideret, quærere; aliàs hæc facere per comparationem ſuarum et contrariarum argumentationum.

Res autem inducetur, ſi alicui rei hujuſmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo; Quid? ſi leges loqui poſſent, nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius deſideratis, judices, cum vobis hoc et hoc planum factum ſit? In hoc quoque genere omnibus eiſdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt, id eligatur quod erit graviſſimum, et unumquodque quam breviſſime tranſeatur; ut memoria, non oratio, renovata videatur.

LIII. Indignatio eſt oratio per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offenſio, concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, poſſe omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis poſuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ perſonis atque negotiis attributæ ſunt, quævis amplificationes et indignationes naſci poſſunt: ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſideremus.

Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit Diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas graviſſima debeat eſſe. Qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, vatibus, oſtentis, prodigiis, reſponſis, ſimilibus rebus: item ex majoribus noſtris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatu, populo, legum ſcriptoribus. Secundus locus eſt, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem oſtenditur: an ad omnes, an ad majorem partem, quod atrociſſimum eſt; an ad ſuperiores, quales ſunt ii quorum ex auctoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimum eſt; an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquiſſimum eſt; an ad inferiores, quod ſuperbiſſimum eſt. Tertius locus eſt, per quem quærimus, quidnam ſit eventurum, ſi

idem cæteri faciant; et ſimul oſtendimus, huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos ejuſdem audaciæ futuros; ex quo, quid mali ſit eventurum, demonſtrabimus. Quartus locus eſt, per quem demonſtramus, multos alacres exſpectare quid ſtatuatur, ut ex eo, quod uni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poſſint. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, cæteras res perperam conſtitutas, intellecta veritate, commutatas corrigi poſſe; hanc eſſe rem, quæ ſi ſit ſemel judicata, neque alio commutari judicio, neque ulla poteſtate corrigi, poſſit. Sextus locus eſt, per quem conſulto et de induſtria factum eſſe demonſtratur, et illud adjungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnunquam convenire. Septimus locus eſt, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum eſſe dicamus, per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus et ab æquabili jure remotiſſima ſit.

LIV. Octavus eſt locus, per quem demonſtramus, non vulgare, neque factitatum eſſe, ne ab audaciſſimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur; atque id a feris quoque hominibus et a barbaris gentibus et immanibus beſtiis remotum eſſe. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, conſanguineos, ſupplices, crudeliter facta dicentur; et deinceps ſi qua proferantur in majores natu, in hoſpites, in vicinos, in amicos; in eos, quibuſcum vitam egeris; in eos, apud quos educatus ſis; in eos, a quibus eruditus; in mortuos, in miſeros et miſericordia dignos, in homines claros, nobiles et honore uſos; in eos, qui neque lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, ut in pueros, ſenes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio ſummum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit. Nonus locus eſt, per quem cum aliis, quæ conſtat eſſe peccata, hoc, quo de quæſtio eſt, comparatur; et ita per contentionem, quanto atrocius et indignius ſit illud de quo agitur, oſtenditur. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæque poſt negotium conſecuta ſunt, cum unicujuſque indignatione et criminatione colligimus; et rem verbis quam maxime ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus; ut id,

quod indignum eſt, perinde illi videatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit. Undecimus locus eſt, per quem oſtendimus, ab eo factum, a quo minime oportuerit, et a quo, ſi alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus eſt, per quem indignamur, quod nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam uſu evenerit. Tertius decimus locus eſt, ſi cum injuria contumelia juncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam et arrogantiam odium concitatur. Quartus decimus locus eſt, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad ſuas res noſtras injurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent: ſi ad mulieres, de uxoribus: ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus. Quintus decimus locus eſt, per quem dicimus, inimicis quoque et hoſtibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri ſolere. Et indignatio quidem his fere de locis graviſſime ſumetur.

LV. Conqueſtionis autem hujuſmodi de rebus partes petere oportebit. Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans. In hac primùm animum auditoris mitem et miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoveri poſſit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, et hominum infirmitas, oſtenditur: qua oratione habita graviter et ſententioſe maxime demittitur animus hominum, et ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit.

Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, et nunc quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, et ſint, et futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, et ſi qua ſimili in genere quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes et humiles et illiberales proferentur, et indignæ ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficiis; quas paſſi, perpeſſurive ſint. Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſingillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre; et re quoque ipſa, quaſi adſit, non verbis

ſolum ad miſericordiam ducatur. Sextus, per quem præter ſpem in miſeriis demonſtratur eſſe; et, cum aliquid exſpectaret, non modo id non adeptum eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt, ſimilem caſum convertimus; et petimus, ut de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat eſſe, nos cum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit, hoc modo; Non affui, non vidi, non poſtremam ejus vocem audivi, non extremum ejus ſpiritum excepi. Item, Inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter jacuit inſepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas et expertes animi res refertur; ut ſi ad equum, domum, veſtem, ſermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt et aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicujus ejuſmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo quicum libentiſſime vixeris, ut a parente, filio, fratre, familiari. Tertius decimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, a quibus minime conveniat, male tractemur; propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjutores fore putaverimus; aut a quibus indignum eſt, ut ſervis, libertis, clientibus, ſupplicibus.

LVI. Quartus decimus, qui per obſecrationem ſumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili et ſupplici oratione, ut miſereantur. Quintus decimus, per quem non noſtras, ſed eorum, qui cari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextus decimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus; et tamen amplum et excelſum et patientem incommodorum eſſe, et futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus. Nam ſæpe virtus et magnificentia, in qua gravitas et auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commovendam, quam humilitas & obſecratio. Commotis autem animis, diutius

in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Appollonius, *lacryma nihil citius areſcit.* Sed quoniam et ſatis, ut videmur, de omnibus partibus orationis diximus, et hujus voluminis magnitudo longius proceſſit; quæ ſequuntur deinceps, in ſecundo libro dicemus.

DE

INVENTIONE RHETORICA

LIBER SECUNDUS.

I. CROTONIATÆ quondam, cum florerent omnibus copiis, et in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religioſiſſime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxim, qui tum longe cæteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is et cæteras complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars uſque ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit; et, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum aliis præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt. Putaverunt enim eum, ſi, quo in genere plurimum poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illico quæſivit ab eis, quaſnam virgines formoſas haberent. Illi autem ſtatim hominem duxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos magna præditos dignitate. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum viribus et dignitatibus anteſteterunt, atque honeſtiſſimas ex

gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cum puerorum igitur formas et corpora magno hic opere miraretur; Horum, inquiunt illi, ſorores ſunt apud nos virgines: quare, qua ſint illæ dignitate, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi, quæſo, inquit, ex iſtis virginibus formoſiſſimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum vobis, ut mutum in ſimulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de conſilio virgines unum in locum conduxerunt, et pictori, quas vellet, eligendi poteſtatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quod ejus eſſent judicio probatæ, qui veriſſimum pulchritudinis habere judicium debuiſſet. Neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, uno in corpore ſe reperire poſſe; ideo quod nihil ſimplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expolivit. Itaque, tanquam cæteris non ſit habitura quod largiatur, ſi uni cuncta conceſſerit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur.

II. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi perſcriberemus, non unum aliquod propoſuimus exemplum, cujus omnes partes, quocumque eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſario viderentur; ſed, omnibus unum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſque commodiſſime præcipere videbatur, excerpſimus, et ex variis ingeniis excellentiſſima quæque libavimus. Ex iis enim, qui nomine et memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſſime quiſquam dicere nobis videbatur. Quapropter ſtultitia vobis viſa eſt, aut a bene inventis alicujus recedere, ſi quo in vitio ejus offenderemur; aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur.

Quod ſi in cæteris quoque ſtudiis a multis eligere homines commodiſſimum quodque, quam ſeſe uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent; non tantopere in vitiis perſeverarent; aliquanto levius ex inſcitia laborarent. Ac ſi par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, quam ille in ſua

pictura nobilis, eniteret. Ex majore enim copia nobis, quam illi, fuit exemplorum eligendi poteſtas. Ille una ex urbe et ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicunque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis uſque ad hoc tempus, expoſitis copiis, quodcunque placeret, eligendi poteſtas fuit.

Ac veteres quidem ſcriptores artis, uſque a principe illo atque inventore Tiſia repetitos, unum in locum conduxit Ariſtoteles, et nominatim cujuſque præcepta magnâ conquiſita curâ perſpicue conſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit: ac tantum inventoribus ipſis ſuavitate et brevitate dicendi præſtitit, ut nemo illorum præcepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic quidem ipſe, et ſeſe ipſum nobis, et eos, qui ante ſe fuerant, in medio poſuit, ut cæteros et ſeipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autem qui profecti ſunt, quanquam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimum conſumpſerunt, (ſicut et ipſe, cujus inſtituta ſequebantur, fecerat) tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, ſi quid ars proficit, opitulati ſunt. Nam fuit tempore eodem, quo Ariſtoteles, magnus et nobilis rhetor Iſocrates; cujus ipſius quam conſtet eſſe artem non invenimus. Diſcipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus.

III. Ex his duabus diverſis ſicuti familiis, quarum altera, cum verſaretur in philoſophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis ſibi curam aſſumebat, altera vero omnis in dicendi erat ſtudio et præceptione occupata, unum quoddam eſt conflatum genus a poſterioribus, qui ab utriſque ea, quæ commode dici videbantur, in ſuas artes contulerunt; quos ipſos ſimul, atque illos ſuperiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, propoſuimus, et ex noſtro quoque nonnihil in commune contulimus.

Quod ſi ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda

ſuerunt, quanto ſtudio electa ſunt, profecto neque nos, neque alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicujus præteriiſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti videbimur, docti ab aliquo facile et libenter ſententiam commutabimus. Non enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtulte et diu perſeveraſſe, turpe eſt; propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari uniuſcujuſque vitio, eſt attributum. Quare nos quidem ſine ulla affirmatione, ſimul quærentes, dubitanter unumquodque dicemus, ne, dum parvulum hoc conſequimur, ut ſatis commode hæc perſcripſiſſe videamur; illud amittamus, quod maximum eſt, ut ne cui rei temere atque arroganter aſſenſerimus. Verum hoc quidem nos, et in hoc tempore et in omni vita ſtudioſe, quoad facultas feret, conſequemur. Nunc autem, ne longius oratio progreſſa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur eſſe, dicemus.

Igitur primus liber, expoſito genere hujus artis, et officio, et fine, et materia, et partibus, genera controverſiarum, et inventiones, et conſtitutiones, et judicationes continebat. Deinde partes orationis, et in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo cæteris de rebus diſtinctius dictum ſit, diſperſe autem de confirmatione et de reprehenſione; nunc certos confirmandi et reprehendendi in ſingula cauſarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitum eſt, hic tantum ipſa inventa unamquamque in rem exponentur ſimpliciter ſine ulla exornatione; ut ex hoc inventa ipſa, ex ſuperiore autem expolitio inventorum, petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis et reprehenſionis partes referre oportebit.

IV. Omnis et demonſtrativa, et deliberativa et, judicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ ante expoſita ſunt, conſtitutionis genere, uno pluribuſve, verſetur. Hoc quanquam ita eſt, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim quoque aliæ ſunt cujuſque generis et diverſæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud ſententiæ dictio, aliud accuſa-

tio, aut recuſatio, conficere debet. In judiciis, quid æquum ſit, quæritur: in demonſtrationibus, quid honeſtum: in deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honeſtum ſit et quid utile. Nam cæteri utilitatis modo finem in ſuadendo et in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt.

Quorum igitur generum fines et exitus diverſi ſunt, eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neque nunc hoc dicimus, non eaſdem incidere conſtitutiones: veruntamen oratio quædam ex ipſo fine et genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonſtrationem, aut ad ſententiæ dictionem. Quare nunc, in exponendis controverſiis, in judiciali genere cauſarum et præceptorum verſabimur. Ex quo pleraque in cætera quoque cauſarum genera ſimili implicata controverſia nulla cum difficultate transferentur: poſt autem ſeparatim de reliquis dicemus.

Nunc a conjecturali conſtitutione proficiſcemur, cujus exemplum ſit hoc expoſitum. In itinere quidam proficiſcentem ad mercatum quendam, et ſecum aliquantum nummorum ferentem, eſt comitatus. Cum hoc, ut fere fit, in via ſermonem contulit, ex quo factum eſt, ut illud iter familiariùs facere vellent. Quare cum in quandam tabernam divertiſſent, ſimul cœnare et in eodem loco ſomnum capere voluerunt. Cœnati diſcubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur poſt inventum, cum in alio maleficio deprehenſus eſſet) cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertiſſet, noctu, poſtquam illos arctius jam, ut fit, ex laſſitudine dormire ſenſit, acceſſit; et alterius eorum, qui ſine nummis erat, gladium prope appoſitum e vagina eduxit, et illum alterum occidit, nummos abſtulit, gladium cruentum in vaginam recondidit, ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit. Ille autem, cujus gladio occiſio erat facta, multo ante lucem ſurrexit, comitem illum ſuum inclamavit ſemel et ſæpius. Illum ſomno impeditum non reſpondere exiſtimavit: ipſe gladium et cætera, quæ ſecum attulerat, ſuſtulit; ſolus profectus eſt. Caupo non multo poſt conclamavit hominem eſſe occiſum, et cum quibuſdam diverſoribus illum, qui ante exierat, conſequitur. In

itinere hominem comprehendit, gladium ejus e vagina educit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio eſt criminis, Occidiſti. Depulſio, Non occidi: ex quibus conſtitutio eſt. Quæſtio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne?

V. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controverſiam. Hoc autem et in horum locorum expoſitione, et in cæterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem cauſam convenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis, ſcribitur; ſic omnem in cauſam non omnis argumentorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua, conveniet. Omnis igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, conjectura capienda eſt.

Cauſa diſtribuitur in impulſionem, et in ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, et omnino omnia in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, ut rem perſpicere cum conſilio et cura non potuerit: et id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione, fecerit. Ratiocinatio autem eſt diligens et conſiderata faciendi aliquid, aut non faciendi, excogitatio. Ea dicitur tum interfuiſſe, cum aliquid faciendum, aut non faciendum certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur; ut, ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici ulciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiſcendive commodi; aut contra, rejiciendi, diminuendi, devitandive incommodi cauſâ. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi cauſâ, aut majoris adipiſcendi commodi, ſuſcipitur: aut commodum aliquod majoris adipiſcendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur.

Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt hujus conſtitutionis: nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid, quare factum ſit, oſtenditur. Ergo accuſator, cum aliquid impulſione

factum eſſe dicit, illum impetum et quandam commotionem animi affectionemque verbis et ſententiis amplificare debebit, et oſtendere, quanta vis amoris ſit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic et exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, et ſimilitudinum collatione, et ipſius animi affectionis explicatione curandum eſt, ut non mirum videatur, ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit.

VI. Cum autem non impulſione, verum ratiocinatione aliquem commiſiſſe quid dicet; quid commodi ſit ſecutus, aut quid incommodi fugerit, demonſtrabit, et id augebit quam maxime poterit; ut, quoad ejus fieri poſſit, idonea quam maxime cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſa; quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum; et omnino quidquid erit, quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme augere debebit. Et hoc eum magnopere conſiderare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi aut incommodi, ſi oſtendi poteſt ei viſum eſſe, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines: cum aut res aliuſmodi eſt ac putatur, aut non is eventus eſt, quem arbitrati ſunt. Res aliuſmodi eſt tum, cum aut id, quod bonum eſt, malum putant; aut contra, quod malum eſt, bonum: aut quod nec malum eſt, nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum, aut bonum eſt, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, ſi quis negabit ullam eſſe pecuniam fratris aut amici vitâ, aut denique officio ſuo antiquiorem aut ſuaviorem, non erit hoc accuſatori negandum. Nam in eum culpa et ſummum odium transferetur, qui id, quod tam vere et pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non eſſe ita viſum; quod ſumi oportet ex iis, quæ ad perſonam pertinent, de quo poſt dicendum eſt.

VII. Eventus autem tum fallit, cum aliter accidit atque ii, qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur: ut, ſi quis dicatur alium

occidiſſe ac voluerit, quod aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut eum necaſſe, cujus teſtamento non ſit heres, quod ejus teſtamento ſe heredem arbitratus ſit. Non enim ex eventu cogitationem ſpectari oportet, ſed, qua cogitatione, animo et ſpe ad maleficium profectus ſit, conſiderare; et quo animo quid quiſque faciat, non quo caſu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accuſatori, ſi demonſtrare poterit, alii nemini cauſam fuiſſe faciendi. Secundarium, ſi tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuiſſe aliis quoque cauſa faciendi videbitur; aut poteſtas aliis defuiſſe demonſtranda eſt, aut facultas, aut voluntas. Poteſtas, ſi aut neſciſſe, aut non affuiſſe, aut conficere aliquid non potuiſſe, dicetur. Facultas, ſi ratio, adjutores, adjumenta, et cætera, quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur. Voluntas, ſi animus a talibus factis vacuus et integer eſſe dicetur. Poſtremo, quas ad defenſionem rationes reo dabimus, iis accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id brevi faciendum eſt, et in unum multa ſunt conducenda, ut ne alterius defendendi cauſâ hunc accuſare, ſed hujus accuſandi cauſâ defendere alterum, videatur.

VIII. Atque accuſatori quidem hæc fere ſunt in cauſa facienda et conſideranda. Defenſor autem ex contrario primum impulſionem aut nullam fuiſſe dicet, aut, ſi fuiſſe concedet, extenuabit, et parvulam quandam fuiſſe demonſtrabit, aut, non ex ea ſolere hujuſmodi facta naſci, docebit. Quo erit in loco demonſtrandum, quæ vis et natura ejus ſit affectionis, qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur: in quo et exempla, et ſimilitudines erunt proferendæ, et ipſa diligenter natura ejus affectionis quam leviſſime quietiſſimam ad partem explicanda; ut et res ipſa a facto crudeli et turbulento ad quoddam mitius et tranquillius traducatur, et oratio tamen ad animum ejus qui audiet, et ad animi quendam intimum ſenſum, accommodetur.

Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut parvum, aut aliis magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis, quam aliis, aut incommodum ſibi majus, quam commodum dicit; ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expe-

titum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod ſubeatur, comparanda: qui omnes loci ſimiliter incommodi quoque vitatione tractabuntur.

Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutum, quod ei viſum ſit commodum, aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incommodum, quanquam in falſa fuerit opinione; demonſtrandum erit defenſori, neminem tantæ eſſe ſtultitiæ, qui tali in re poſſit veritatem ignorare. Quod ſi id concedatur, illud non conceſſum iri; ne dubitaſſe quidem hunc quid ejus juris eſſet, ſed id, quod falsum fuerit, ſine ulla dubitatione pro falſo; quod verum, pro vero probaſſe. Quod ſi dubitaverit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum, certum in periculum ſe committere.

Quemadmodum autem accuſator, cum ab aliis culpam dimovebit, defenſoris locis utetur; ſic iis locis, qui accuſatori dati ſunt, utetur reus, cum in alios ab ſe crimen volet transferre.

IX. Ex perſona autem conjectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur, quas omnes in primo libro expoſuimus: nam et de nomine nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo et proprio vocabulo agitur: ut ſi dicamus, idcirco aliquem Caldum vocari, quòd temerario et repentino conſilio ſit: aut ſi ea de re hominibus Græcos imperitis verba dediſſe, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius, vocarentur.

Et de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis. Omnia enim hæc, vir, an mulier; hujus, an illius civitatis, ſit; quibus ſit majoribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum, quemadmodum, et apud quos, et a quibus educatus et eruditus ſit, quæritur, et quibuſcum vivat, qua ratione vitæ, quo more domeſtico vivat. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cum ſervus, an liber; pecunioſus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; privatus, an cum poteſtate ſit, aut fuerit,

aut futurus ſit, conſideratur : aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur. Habitus autem quoniam in aliqua et perfecta et conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit, (quo in genere eſt virtus, ſcientia, et quæ contraria ſunt) res ipſa, cauſâ poſitâ, docebit, ecquid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet præ ſe gerere conjecturam, ut amor, iracundia, moleſtia : propterea quod et ipſorum vis intelligitur, et, quæ res harum aliquam rem conſequantur, faciles cognitu ſunt.

Studium autem quoniam eſt aſſidua et vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. Nam conſilium eſt aliquid faciendi, aut non faciendi, excogitata ratio. Item facta, et caſus, et orationes, quæ ſunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum eſt) in tria tempora diſtributa, facile erat videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam ſuſpicionis.

X. Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accuſatoris erit improbatione hominis uti. Nam cauſa facti parum firmitudinis habet, niſi animus ejus, qui inſimulatur, in eam ſuſpicionem adducetur, ut a tali culpa non videatur abhorruiſſe. Ut enim animum alicujus improbare nihil attinet, cum cauſa, quare peccaverit, non interceſſerit ; ſic cauſam peccati intercedere leve eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare vitam ejus, quem arguit, ex ante factis accuſator improbare debebit, et oſtendere, ſi quo in pari ante peccato convictus ſit. Si id non poterit, ſi quam in ſimilem ante ſuſpicionem venerit ; ac maxime, ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere ejuſmodi cauſâ aliquâ commotum peccaſſe, aut in æque magna re, aut in majore, aut in minore : ut ſi, quem pecuniâ dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare, aliqua in re, ejus aliquod factum avarum.

Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adjungere, atque ex

diſpari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas non erit, improbare animum adverſarii oportebit : ut ſi avaritiâ inductum arguas feciſſe, et avarum eum, quem accuſes, demonſtrare non poſſis; aliis affinem eſſe vitiis doceas, et ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum enim de honeſtate et auctoritate ejus, qui arguitur, detractum eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutum.

Si nulli affinis poterit vitio reus ante admiſſo demonſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi judices erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante celaſſe, nunc manifeſto teneri. Quare non oportere hanc rem ex ſuperiore vita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, et aut poteſtatem ante peccandi non fuiſſe, aut cauſam. Aut, ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non eſſe mirum, ſi nunc primum deliquerit. Nam neceſſe eſt, eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, et cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirmare oportebit.

XI. Defenſor autem primum, ſi poterit, debebit vitam ejus, qui inſimulabitur, quam honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua ejus nota et communia officia; quod genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios; etiam quæ magis rara et eximia ſunt, ſi ab eo cum magno aliquo labore aut periculo, aut utraque re, cum neceſſe non eſſet, officii cauſâ, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. Deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe. Quod eo confirmatius erit, ſi, cum poteſtas impune aliquid faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur, voluntas ei faciendi demonſtrabitur abfuiſſe.

Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere, quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur : ut ſi, cum avaritiæ cauſa feciſſe arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magnâ cum gravitate inducetur indignatio, juncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe et

indignum demonſtrabitur, cum animus omni in vita fuerit a vitiis remotiſſimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe et optimo cuique perniciosiſſimum, non vitam honeſte actam tali in tempore quam plurimum prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, quæ confingi facile poſſit, non ex ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari poſſit, facere judicium.

Sin autem in ante acta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falſo veniſſe in eam exiſtimationem dicetur, aut ex aliquorum invidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione: aut imprudentiæ, neceſſitudini, aut perſuaſioni, adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, ſed a tali culpa remotus eſſe, videatur. Ac ſi nullo modo vitæ turpitudo aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de vita ejus et moribus quæri, ſed de eo crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omiſſis, illud, quod inſtet, agi oportere.

XII. Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim, partim communiter ex perſonis atque ex negotio, proficiſcentur.

Ex negotio duci poterunt, ſi eas res, quæ negotiis attributæ ſunt, diligenter conſiderabimus. Ex iis igitur in hanc conſtitutionem convenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primum oportebit, quæ ſunt continentia cum ipſo negotio, hoc eſt, quæ ab re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſiderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, et faciendi facultas quæſita, videatur; quid in ipſa re gerenda; quid poſtea conſecutum ſit. Deinde ipſius eſt negotii geſtio pertractanda: nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tempus, occaſio, facultas; quorum uniuſcujuſque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut hic non admonuiſſe, aut ne eadem

iterum dixiſſe videamur, breviter demonſtrabimus, quid quaque in parte conſiderare oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occaſione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia et poteſtas earum rerum propter quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſideranda eſt.

Deinde videndum eſt, quid adjunctum ſit negotio, hoc eſt, quid majus, quid minus, quid æque magnum ſit, quid ſimile; ex quibus conjectura quædam ducitur, ſi, quemadmodum res majores, minores æque magnæ, ſimileſque agi ſoleant, diligenter conſiderabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit; hoc eſt, quid ex unaquaque re ſoleat evenire, magnopere conſiderandum eſt; ut metus, lætitia, titubatio.

Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In ea quæruntur ea, quæ geſtum negotium confeſtim aut ex intervallo conſequuntur. In qua videbimus ecquæ conſuetudo ſit, ecquæ actio, ecquod ejus rei artificium ſit, aut uſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offenſio; ex quibus nonnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis.

XIII. Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter et ex negotiorum, et ex perſonarum attributionibus, ſumuntur. Nam et ex fortuna, et ex natura, et ex victu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, conſilio, et ex habitu animi aut corporis pleraque pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibilem aut incredibilem facere poſſunt, et cum facti ſuſpicione junguntur. Maxime enim quæri oportet in hac conſtitutione, primum, potueritne aliquid fieri: deinde, ecquo ab alio potuerit: deinde facultas, de qua ante diximus: deinde, utrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe: item quod ſpem celandi haberet: deinde neceſſitudo, in qua, num neceſſe fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad conſilium pertinet, quod perſonis attributum eſt, ut in ea cauſa quam expoſuimus. Ante rem erit, quod in itinere ſe tam familiariter applicaverit, quod ſermonis cauſam quæſiverit, quod ſimul diverterit, cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quod

ſolus exierit, quod illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit.

Horum pars ad conſilium pertinet. Quæritur enim, utrum videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita et excogitata, an ita temere, ut non veriſimile ſit, quemquam tam temere ad maleficium acceſſiſſe. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel a fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe, ſi pecuniæ adjumenta, ſi adjutores deſint, facultas fuiſſe faciendi non videtur. Hoc modo ſi diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc quæ negotiis, et illa quæ perſonis, ſunt attributa.

Hic neque facile eſt neque neceſſarium diſtinguere, ut in ſuperioribus partibus, quo pacto quidque accuſatorem, et quo modo defenſorem tractare, oporteat. Non neceſſarium, propterea quod, cauſâ poſitâ, quid in quamque conveniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hic ſe inventuros putabunt, ſed ad ea, quæ præcepta ſunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd et infinitum eſt tot de rebus utramque in partem ſingillatim de unaquaque explicare, et aliàs aliter hæc in utramque partem cauſæ ſolent convenire.

XIV. Quare conſiderare hæc, quæ expoſuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, ſi geſti negotii et ſuam et adverſarii narrationem ſæpe et diligenter pertractabit; et, quid quæque pars ſuſpicionis habebit, eliciens, conſiderabit, quare, quo conſilio, qua ſpe perficiendi, quidque factum ſit: cur hoc modo potius, quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit: cur hoc ante factum ſit: cur hoc ante factum non ſit: cur hoc in ipſo negotio: cur hoc poſt negotium: aut quid factum de induſtria: aut quid rem ipſam conſecutum ſit: conſtetne oratio aut cum re, aut ipſa ſecum: hoc hujuſne rei ſit ſignum, an illius, an hujus et illius, et utrius potius; quid factum ſit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit.

Cum animus hac intentione omnes totius negotii partes conſiderabit, tum illi ipſi in medium conſervati loci procedent, de

quibus ante dictum eſt: et cum ex ſingulis, tum ex conjunctis, argumenta certa naſcentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere, verſabitur. Accedunt autem ad conjecturam ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores: quæ contra omnia uterque ſimili via præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nam et ex quæſtione ſuſpiciones et ex teſtimonio, et ex rumore aliquo, pari ratione, ut ex cauſa, et ex perſona, et ex facto, duci oportebit.

Quare nobis et ii videntur errare, qui hoc genus ſuſpicionum artificii non putant indigere; et ii, qui aliter hoc de genere ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iiſdem ex locis conjectura ſumenda eſt. Nam et ejus, qui in quæſtione aliquid dixerit, et ejus, qui in teſtimonio, et ipſius rumoris cauſa et veritas ex iiſdem attributionibus reperietur. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adjuncta ei cauſæ ſolum quæ dicitur, et ab ipſa ita ducta, ut ab ea ſeparatim in omnes ejuſdem generis cauſas transferri non ſatis commode poſſit: pars autem eſt pervagatior, et aut in omnes ejuſdem generis, aut in pleraſque cauſas, accommodata.

XV. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem, ut ſi quis hoc volet oſtendere, eum, qui parentem necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum; quo loco, niſi peroratâ et probatâ cauſâ, non eſt utendum; aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi; ut ſuſpicionibus credi oportere, et contra, ſuſpicionibus credi non oportere.

Ac pars locorum communium aut per indignationem, aut per conqueſtionem, inducitur; de quibus ante dictum eſt: pars, per aliquam probabilem utraque ex parte rationem.

Diſtinguitur autem oratio atque illuſtratur maxime, raro inducendis locis communibus, et aliquo loco jam certioribus illis argumentis confirmatis. Nam et tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus

eſt; et auditoris animus aut renovatur ad ea quæ reſtant, aut omnibus jam dictis exſuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus et ſuavitatis et gravitatis plurimum conſiſtit, et omnia, quæ in inventione verborum et ſententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur.

Quare, non ut cauſarum, ſic oratorum quoque multorum, communes loci ſunt: nam niſi ab iis, qui multa exercitatione magnam ſibi verborum et ſententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornate et graviter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium.

XVI. Nunc exponemus, in conjecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant: ſuſpicionibus credi oportere, et non oportere: rumoribus credi oportere, et non oportere: teſtibus credi oportere, et non oportere: quæſtionibus credi oportere, et non oportere: vitam ante actam ſpectari oportere, et non oportere: ejuſdem eſſe, qui in illa re peccarit, et hoc quoque admiſiſſe, et non eſſe ejuſdem: maxime ſpectari cauſam oportere, et non oportere. Atque hi quidem, et ſi qui ejuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias partes diducentur.

Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem; et alter, per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur; et per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi et cæteri omnes loci communes ex iiſdem præceptis ſumuntur, quibus cæteræ argumentationes: ſed illæ tenuius, et acutius, et ſubtilius tractantur; hi autem gravius et ornatius, et cum verbis, tum etiam ſententiis excellentibus. In illis enim finis eſt, ut id, quod dicitur, verum eſſe videatur; in his, tametſi hoc quoque videri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

XVII. Cum eſt nominis controverſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa; C. Flaminius, is qui Conſul rempublicam

male geſſit bello Punico ſecundo, cum tribunus plebis eſſet, invito ſenatu, et omnino contra voluntatem omnium optimatum, per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit: arceſſitur majeſtatis. Intentio eſt, Majeſtatem minuiſti, quod tribunum plebis de templo deduxiſti. Depulſio eſt, Non minui majeſtatem. Quæſtio eſt, Majeſtatemne minuerit? Ratio, In filium enim, quam habebam poteſtatem, ea uſus ſum. Rationis infirmatio, At enim, qui patria poteſtate, hoc eſt, privata quadam, tribunitiam poteſtatem, hoc eſt, populi poteſtatem infirmat, minuit is majeſtatem. Judicatio eſt, Minuatne is majeſtatem, qui in tribunitiam poteſtatem patria poteſtate utatur. Ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit.

Ac, ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere conſtitutionem in hanc cauſam, eam nos partem ſolam ſumimus, in qua præcepta nobis danda ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omnes videbit conſtitutiones et earum partes, et controverſias, ſi quæ forte in eas incident: nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt ejus nominis, cujus de vi quæritur, brevis et aperta et ex hominum opinione definitio, hoc modo; Majeſtatem minuere, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc ſic breviter expoſitum, pluribus verbis eſt et rationibus confirmandum, et ita eſſe, ut deſcripſeris, oſtendendum. Poſtea ad id, quod definieris, factum ejus, qui accuſabitur, adjungere oportebit; et ex eo, quod oſtenderis eſſe, verbi cauſa, Majeſtatem minuere, docere, adverſarium majeſtatem minuiſſe; et hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa, cum indignatione augeatur.

Poſt erit infirmanda adverſariorum deſcriptio. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. Hoc ex opinione hominum ſumetur, cum, quemadmodum et quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo uti ſoleant,

conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtenditur ejus deſcriptionis approbatio, et ſi, quæ incommoda conſecutura ſint, eo conceſſo, oſtendetur; (id autem ex honeſtatis et utilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus) et ſi cum definitione noſtra adverſariorum definitionem conferemus, et noſtram, veram, honeſtam, utilem eſſe demonſtrabimus; illorum, contra. Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio.

XVIII. Jam ſi res plures erunt definiendæ, ut, ſi quæratur, fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex privato ſacra ſurripuerit, erit utendum pluribus definitionibus: deinde ſimili ratione cauſa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, ut et faciat quod velit, et id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt item nominis brevis et aperta, et ex opinione hominum, deſcriptio, hoc modo; Majeſtatem minuere, eſt aliquid de republica, cum poteſtatem non habeas, adminiſtrare. Deinde hujus confirmatio ſimilibus et exemplis et rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honeſtas, adaugetur.

Deinde ſequitur adverſariorum definitionis reprehenſio, quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur; et cætera poſt eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is, per quem indignabitur, accuſatorem, ſui periculi cauſâ, non res ſolum convertere, verum etiam verba commutare, conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut a miſericordia deterrendi cauſâ ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere, ducuntur. Quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum cauſa poſtulabit, utemur.

XIX. Cum autem actio, tranſlationis aut commutationis indigere videtur, quòd non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, conſtitutio tranſlativa appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula tranſlationum genera quæramus; ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atque in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, ut rarius incidant tranſlationes. Nam et prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones, et ita jus civile habemus conſtitutum, ut cauſâ cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.

Quare in jure plerumque verſantur. Ibi enim et exceptiones poſtulantur, et quodammodo agendi poteſtas datur, et omnis conceptio privatorum judiciorum conſtituitur. In ipſis autem judiciis rarius incidunt, et tamen, ſi quando incidunt, ejuſmodi ſunt, ut per ſe minus habeant firmitudinis: confirmentur autem aſſumpta alia aliqua conſtitutione. Ut in quodam judicio, cum venefici cujuſdam nomen eſſet delatum, et, quia parricidii cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum, cum in accuſatione alia quædam crimina teſtibus et argumentis confirmarentur, parricidii autem ſolum mentio facta eſſet; defenſor in hoc ipſo multum oportet, ut diu conſiſtat, cum de nece parentis nihil demonſtratum ſit, indignum facinus eſſe ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem, ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſet, quoniam et id cauſæ ſubſcriptum, et ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum. Eâ igitur pœnâ ſi affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſario conſequatur. Hìc defenſor, pœnæ commutationem ex tranſlativo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Veruntamen cæteris quoque criminibus defendendis conjecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit.

XX. Exemplum autem tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit hujuſmodi; Cum ad vim faciendam quidam armati veniſſent, armati contra præſto fuerunt, et cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti, gladio manum præcidit. Agit is, cui manus

præciſa eſt, injuriarum. Poſtulat is, quicum agitur, a Prætore exceptionem, *Extra quam in reum capitis præjudicium fiat*. Hìc is, qui agit, judicium purum poſtulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæſtio eſt, Excipiendum ſit, an non? Ratio, Non enim oportet, in recuperatorio judicio, ejus maleficii, de quo inter ſicarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis, Ejuſmodi ſunt injuriæ, ut de his indignum ſit non primo quoque tempore judicari. Judicatio, Atrocitas injuriarum ſatiſne cauſæ ſit, quare, dum ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum ſit, præjudicetur. Atque exemplum quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab utroque quæri oportebit, a quo, et per quos, et quo modo, et quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid ſtatui de ea re, conveniat.

Id ex partibus juris, de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit, et ratiocinari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat, et videre, utrum malitiâ quid aliud agatur, aliud ſimuletur; an ſtultitiâ, an neceſſitudine, quod alio modo agi non poſſit, an occaſione agendi ſic ſit judicium; aut actio conſtituta, an recte ſine ulla re ejuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui tranſlationem inducet, fugere judicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A tranſlatione autem, omnium fore perturbationem, ſi non ita res agatur et in judicium veniat, quo pacto oporteat; hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore; atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem et partes ejus conſideremus.

XXI. Cum, et facto et facti nomine conceſſo, neque ullâ actionis illatâ controverſiâ, vis, et natura, et genus negotii ipſius quæritur, conſtitutionem generalem appellamus. Hujus primas eſſe partes duas nobis videri diximus, negotialem et juridicialem. Negotialis eſt, quæ in ipſo negotio juris civilis habet implicitam controverſiam. Ea eſt hujuſmodi; Quidam pupillum heredem fecit; pupillus autem ante mortuus eſt, quam in ſuam tutelam veniret. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos qui patris pupilli

heredes ſecundi ſunt, et inter agnatos pupilli, controverſia eſt. Poſſeſſio heredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorum, Noſtra pecunia eſt, de qua is, cujus agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio eſt, Immo noſtra, qui heredes ſecundi teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt, Utrorum ſit? Ratio eſt, Pater enim et ſibi et filio teſtamentum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare, quæ filii fuerunt, teſtamento patris noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio eſt rationis, Immo pater ſibi ſcripſit, et ſecundum heredem non filio, ſed ſibi, juſſit eſſe. Quare, præterquam quod ipſius fuit in teſtamento, ullius veſtrûm eſſe non poteſt. Judicatio, Poſſitne quiſquam de filii pupilli re teſtari. An heredes ſecundi, ipſius patris familias, non filii quoque ejus pupilli, heredes ſint.

Atque hoc non alienum eſt, quòd ad multa pertineat, ne aut nuſquam, ut uſquequaque dicatur, hic admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione; quod fit, cum id, quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile, videri poteſt, ut in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio; Unius enim pecuniæ plures diſſimilibus de cauſis heredes eſſe non poſſunt, nec unquam factum eſt, ut ejuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege, heres eſſet. Infirmatio autem hæc erit, Non eſt una pecunia, propterea quod altera jam erat pupilli adventitia; cujus heres non, illo tempore, in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſi quid pupillo accidiſſet: et de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ jam mortuo pupillo ſuis heredibus concedebat. Judicatio eſt, Unane pecunia fuerit. Aut, ſi hac erunt uſi infirmatione, Poſſe plures eſſe unius heredes pecuniæ diſſimilibus de cauſis, de eo ipſo judicatio naſcitur; Poſſintne ejuſdem pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe heredes.

XXII. Ergo una in conſtitutione intellectum eſt, quomodo et rationes et rationum infirmationes, et præterea judicationes plures fiant. Nunc hujus generis præcepta videamus. Utriſque, aut etiam omnibus, ſi plures ambigent, jus ex quibus rebus conſtet, eſt conſiderandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur: quædam autem ex utilitatis ratione aut perſpicua nobis, aut ob-

ſcura, in conſuetudinem veniſſe; poſt autem, approbata quædam a conſuetudine, aut verò utilia viſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidem jus eſt, quod nobis non opinio, ſed quædam innata vis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſervantiam, veritatem.

Religionem, eam, quæ in metu et cæremonia deorum ſit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine conjunctos officium conſervare moneat. Gratiam, quæ in memoria et remuneratione officiorum, et honorum, et amicitiarum, obſervantiam teneat. Vindicationem, per quam vim et contumeliam, defendendo aut ulciſcendo, propulſamus a nobis et a noſtris, qui nobis eſſe cari debent, et per quam peccata punimus. Obſervantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reveremur et colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quam confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit.

Ac naturæ quidem jura minus ipſa quæruntur ad hanc controverſiam, quod neque in hoc civili jure verſantur, et a vulgari intelligentia remotiora ſunt; ad ſimilitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem jus eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. In ea autem jura ſunt quædam ipſa jam certa propter vetuſtatem. Quo in genere et alia ſunt multa, et eorum multo maxima pars, quæ Prætores edicere conſueverunt. Quædam autem genera juris jam certa conſuetudine facta ſunt. Quod genus, pactum, par, judicatum.

Pactum eſt, quod inter aliquos convenit, quod jam ita juſtum putatur, ut juri præſtare dicatur. Par, quod in omnes æquabile eſt. Judicatum, de quo jam ante ſententia alicujus, aut aliquorum conſtitutum eſt. Jam jura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex majore, aut ex minore, naſci videbitur, quiſque attendere atque elicere, pertentando unamquamque juris partem, debebit. Locorum autem communium, quoniam (ut ante dictum eſt) duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ

continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, et quid augeri per communem locum poſſit, et oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci præſcribi non poſſunt; in pleriſque fortaſſe ab auctoritate juriſconſultorum, et contra auctoritatem, dici oportebit. Attendendum eſt autem et in hac, et in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc juridiciale genus et partes ejus conſideremus.

XXIII. Juridicialis eſt, in qua æqui et iniqui natura, et præmii aut pœnæ ratio, quæritur. Hujus partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, aſſumptivam alteram, nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non ut negotialis implicite et abſcondite, ſed patentius et expeditius recti et non recti quæſtionem continet. Ea eſt hujuſmodi; Cum Thebani Lacedæmonios bello ſuperaviſſent, et fere mos eſſet Graiis, cum inter ſe bellum geſſiſſent, ut ii, qui viciſſent, tropæum aliquod in finibus ſtatuerent, victoriæ modo in præſentia declarandæ cauſâ, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneum ſtatuerunt tropæum. Accuſantur apud Amphictyonas, id eſt, apud commune Græciæ concilium.

Intentio eſt, Non oportuit. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne? Ratio eſt, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt, Attamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Graiis ſtatuere non oportet. Judicatio eſt, Cum ſummæ virtutis celebrandæ cauſâ Graii de Graiis æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, rectene, an contra, fecerint. Hanc ideo rationem ſubjecimus, ut hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe uſi ſunt, Non enim juſte, neque pie bellum geſſiſtis, in relationem criminis dilaberemur; de qua poſt loquemur.

Utrumque autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuum eſt. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumendæ ſunt, atque in cauſam negotialem, de qua ante dictum eſt. Locos autem communes et ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignationis aut conqueſtionis, et ex juris utilitate et natura multos et graves

ſumere licebit, et oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare.

XXIV. Nunc aſſumptivam partem juridicialis conſideremus. Aſſumptiva igitur tunc dicitur, cum ipſum ex ſe factum probari non poteſt, aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes ſunt quatuor; comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio.

Comparatio eſt, cum aliquod factum, quod per ſe ipſum non ſit probandum, ex eo, cujus id cauſa factum eſt, defenditur. Ea eſt hujuſmodi; Quidam imperator, cum ab hoſtibus circumſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, depactus eſt cum eis, ut arma et impedimenta relinqueret, milites educeret; itàque fecit: armis et impedimentis amiſſis, præter ſpem milites conſervavit. Accuſatur majeſtatis. Incurrit huc definitio. Sed nos hunc locum, de quo agitur, conſideremus.

Intentio eſt, Non oportuit arma et impedimenta relinquere. Depulſio eſt, Oportuit. Queſtio eſt, Oportueritne? Ratio eſt, Milites enim omnes periiſſent. Infirmatio eſt, aut conjecturalis, Non periiſſent; aut altera conjecturalis, Non ideo feciſti. Ex quibus ſunt judicationes, Periiſſentne; et, Ideone fecerit; aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus, At enim ſatius fuit amittere milites, quam arma et impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua judicatio naſcitur; Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, utrum ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conveniet.

Oportebit adhibere cæterarum quoque conſtitutionum rationem atque præcepta, ac maxime conjecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id, quod dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factum eſſet, (quo de facto judicium eſt) futurum fuiſſe negabitur; aut ſi alia ratione et aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Ejus rei confirmatio, et item contraria de parte infirmatio, ex conjecturali conſtitutione ſumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in judicium,

ſicut in hac cauſa (nam majeſtatis arceſſitur,) definitione et definitionis præceptis uti oportet.

XXV. Atque hæc quidem plerumque in hoc genere incidunt, ut conjectura et definitione utendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum, ut id ipſum factum, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quam plurimis infirmet rationibus: quod facile eſt, ſi quam plurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare.

Ipſa autem comparatio ſeparata a cæteris generibus controverſiarum ſic ex ſua vi conſiderabitur, ſi illud, quod comparabitur, aut non honeſtum, aut non utile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere utile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe, demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter ſalutem militum ea, quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, et omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defenſore laudatur, aut faciendum fuiſſe demonſtratur, contendere, et hoc extenuando maleficii magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius, utilius, magis neceſſarium fuiſſe illud quod vitarit reus, quam illud quod fecerit. Honeſti autem, et utilis, et neceſſarii vis et natura in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparativam judicationem exponere, tanquam cauſam deliberativam, et de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam ante expoſuimus, Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, utrum ſatius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquam in conſultationem res veniat, tractari oportebit.

XXVI. Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ

conſtitutiones erunt inductæ, in iis ipſe quoque ex iiſdem conſtitutionibus defenſionem comparabit; cæteros autem omnes locos, qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt Accuſatoris, in eum, qui, cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, facti inutilitatem aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honeſtum putari oportere, niſi, quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit, intelligatur. Qui locus ita communis eſt, ut bene tractatus in hac cauſa magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficii magnitudo ex utilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitudine, demonſtratur. Et tertius, per quem res expreſſa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipſi ſe quoque idem facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res atque ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet. Relatio criminis eſt, cum reus id, quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato jure feciſſe demonſtrat. Ea eſt hujuſmodi; Horatius, occiſis tribus Curiatiis, et duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. Is animadvertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem, ſponſi autem nomen appellantem identidem Curiatii cum gemitu et lamentatione. Indigne paſſus virginem occidit. Accuſatur.

Intentio eſt, Injuriâ ſororem occidiſti. Depulſio eſt, Jure occidi. Quæſtio eſt, Jurene occiderit? Ratio eſt, Illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat; me et populum Romanum viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, Tamen a fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua judicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, de fratris et populi Romani victoria non gauderet, oportuitne eam a fratre indemnatam necari.

XXVII. Hoc in genere cauſæ, primùm, ſi quid ex cæteris dabitur conſtitutionibus, ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt. Poſtea, ſi qua facultas erit, per aliquam conſtitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde,

levius eſſe illud quod in alterum peccatum reus transferat, quam quod ipſe ſuſceperit. Poſtea tranſlationis partibus uti, et oſtendere a quo, et per quos, et quo modo, et quo tempore, aut agi, aut judicari, aut ſtatui de ea re convenerit: ac ſimul oſtendere, non oportuiſſe ante ſupplicium, quam judicium, interponere. Tum leges quoque et judicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quòd ſponte ſua reus punitus ſit, moribus et judicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, judicium fieri noluerit; et id, quod judicatum non ſit, pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiam demonſtrare eorum, qui eum nunc apud judices accuſent, quem ſine judicibus ipſi condemnarint; et de eo judicium faciant, de quo jam ipſi ſupplicium ſumpſerint. Poſtea perturbationem judicii futuram dicemus, et judices longius, quam poteſtatem habeant, progreſſuros, ſi ſimul et de reo, et de eo, quem reus arguat, judicarint. Deinde, hoc ſi conſtitutum ſit, ut peccata homines peccatis, et injurias injuriis ulciſcantur, quantum incommodorum conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, voluiſſet; ne hoc quidem ipſo quidquam opus fuiſſet judicio: ſi vero cæteri quoque idem faciant, omnino judicium nullum futurum. Poſtea demonſtrabitur, ne, ſi judicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo conferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumpſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in judicium. Deinde poſtulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud, quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quam maxime: ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen tranſferetur, cum hujus maleficio, qui ſe jure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud ejuſmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema eſt, ut in comparatione, aſſumptio judicationis, et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio.

XXVIII. Defenſor autem quæ per alias conſtitutiones inducen-

tur, ex iis locis, qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit, primum augendo ejus, in quem refert crimen, culpam et audaciam, et quam maxime per indignationem, ſi res feret, junctâ conqueſtione, ante oculos ponendo. Poſtea levius demonſtrando reum punitum, quam ſit ille promeritus, et ſuum ſupplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, ut refelli et contrariam in partem converti poſſint, (quo in genere ſunt tres extremi) contrariis rationibus infirmare.

Illa autem acerrima accuſatorum criminatio, per quem perturbationem fore omnium judiciorum demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicii ſumendi poteſtas data ſit, levabitur. Primum ſi ejuſmodi demonſtrabitur injuria, ut non modo viro bono, verum omnino homini libero, videatur non fuiſſe toleranda. Deinde ita perſpicua, ut ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubium vocaretur. Deinde ejuſmodi, ut in eam is maxime debuerit animadvertere, qui animadverterit; ut non tam rectum, non tam fuerit honeſtum, in judicium illam rem pervenire, quam eo modo atque ab eo vindicari, quo modo et a quo ſit vindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, ut judicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonſtrandum eſt rationibus et rebus ſimilibus, permultas ita atroces et perſpicuas res eſſe, ut de his non modo non neceſſe ſit, ſed ne utile quidem, quin mox judicium fiat, exſpectare. Locus communis accuſatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex judiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis judiciorum demonſtratio, et de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui ſumpſerit, audaciam et crudelitatem, indignatio.

Ab defenſore, in ejus, quem ultus ſit, audaciam conqueſtio; rem non ex nomine ipſius negotii, ſed ex conſilio ejus, qui fecerit, et cauſâ et tempore conſiderari oportere; quid mali futurum ſit, aut ex injuria, aut ex ſcelere alicujus, niſi tanta et tam perſpicua audacia ab eo, ad cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram eſſe

omnibus aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit vindicata.

XXIX. Remotio criminis eſt, cum ejus intentio facti, quod ab adverſario infertur, in alium, aut in aliud, dimovetur. Id fit bipartito; nam tum cauſa, tum res ipſa, removetur.

Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit; Rhodii quoſdam legarunt Athenas. Legatis Quæſtores ſumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt. Accuſantur. Intentio eſt, Proficiſci oportuit. Depulſio eſt, Non oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne? Ratio eſt, Sumptus enim qui de publico dari ſolet, is ab Quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt, Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio eſt, Cum iis, qui legati erant, ſumptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum, ſicut in cæteris, ſi quid aut ex conjecturali, aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, et ex relatione criminis in hanc quoque cauſam convenire poterunt.

Accuſator autem illum, cujus culpa id factum reus dicet, primum defendet, ſi poterit. Sin minus poterit; negabit, ad hoc judicium illius, ſed hujus, quem ipſe accuſet, culpam pertinere. Poſtea dicet, Suo quemque officio conſulere oportere; nec, ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. Deinde ſi ille deliquerit, ſeparatim illum, ſicut hunc, accuſari oportere, et non cum hujus defenſione conjungi illius accuſationem. Defenſor autem cum cætera, ſiqua ex aliis incident conſtitutionibus, pertractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primùm, cujus acciderit culpâ, demonſtrabit. Deinde, cum id alienâ culpâ accidiſſet, oſtendet ſe aut non potuiſſe, aut non debuiſſe id facere, quod accuſator dicat oportuiſſe. Quòd non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis vis implicata, demonſtrabit. Quòd non debuerit, ex honeſtate conſiderabitur. De utroque diſtinctius in deliberativo genere dicetur. Deinde, omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate; quòd minus, quam convenerit, factum ſit, culpâ id alterius accidiſſe. Deinde, in alterius culpa expo-

nenda, demonſtrandum eſt, quantum voluntatis et ſtudii fuerit in ipſo; et id ſignis confirmandum hujuſmodi, ex cætera diligentia, ex ante factis, aut dictis; atque hoc ipſi utile fuiſſe facere, inutile autem non facere; et cum cætera vita magis hoc fuiſſe conſentaneum, quam quod propter alterius culpam non fecerit.

XXX. Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimovebitur, ut in hac eadem re, ſi Quæſtor mortuus eſſet, et idcirco legatis pecunia data non eſſet, accuſatione alterius et culpæ depulſione dempta, cæteris ſimiliter uti locis oportebit, et ex conceſſionis partibus, quæ convenient, aſſumere: de quibus poſt nobis dicendum erit.

Loci autem communes, iidem utriſque fere, qui ſuperioribus aſſumptivis, incident. Hi tamen certiſſimi: accuſatoris, facti indignatio; defenſoris, cum in alio culpa ſit, in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici non oportere. Ipſius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe; nec, ſi quod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt hujuſmodi; In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit juſſu imperatoris. Fœdere autem ab ſenatu improbato, et imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſenatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt, Dedi oportet. Depulſio eſt, Non oportet. Quæſtio eſt, Oporteatne? Ratio eſt, Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cum et id ætatis, et privatus eſſem, et eſſet ſumma cum auctoritate et poteſtate imperator, qui videret, ut ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt, Attamen quoniam tu particeps es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te convenit. Judicatio eſt, Cum is, qui poteſtatis nihil habuerit, juſſu imperatoris in fœdere et in tanta religione interfuerit, dedendusne ſit hoſtibus, necne. Hoc genus cauſæ a ſuperiore hoc differt, quòd in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ voluntati ſuæ fuerit impedimento ſine conceſſionis partibus. Nam earum major quædam vis eſt; quod paulo poſt intelligetur.

In hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare, eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſſe aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quòd accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Ut ſi quis eum accuſet, qui, cum Prætor eſſet, in expeditionem ad arma populum vocarit, cum Conſules adeſſent. Nam ut in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio ac poteſtate factum dimovebat, ſic in hoc ab ejus officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum removendo hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab utroque ex omnibus honeſtatis et utilitatis partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando, quid cujuſque officii, juris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, et, fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, poteſtatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipſa re, ſi quid indignationis ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit.

XXXI. Conceſſio eſt, per quam non factum ipſum probatur ab reo; ſed, ut ignoſcatur, id petitur. Cujus partes ſunt duæ, purgatio et deprecatio. Purgatio eſt, per quam ejus, qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas, defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem.

Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is, qui arguitur, negatur; ut apud quoſdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cum adverſa tempeſtate in alto jactarentur, voverunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exiſſent, vitulum immolaverunt. Accuſantur. Intentio eſt, Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita, Ratio eſt, Neſcivi non licere. Infirmatio eſt, Tamen, quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Judicatio eſt, Cum id fecerit quod non oportuerit, et id non oportere neſcierit, ſitne ſupplicio dignus.

Caſus autem inferetur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe, ut in hac; Cùm Lacedæmoniis lex eſſet, ut, hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam

redemptor præbuiſſet, capitale eſſet; hoſtias is, qui redemerat, cum ſacrificii dies inſtaret, in urbem ex agro cœpit agere. Tum ſubito magnis commotis tempeſtatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus et vehemens factus eſt, ut eo traduci victimæ nullo modo poſſent. Redemptor, ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa, hoſtias conſtituit omnes in litore, ut, qui trans flumen eſſent, videre poſſent. Cum omnes ſtudio ejus ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis arceſſierunt. Intentio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti, ad ſacrificium præſtò non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio, Flumen enim ſubito accrevit, et ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non eſt, ſupplicio dignus es. Judicatio eſt, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio ejus ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicione dignus ſit.

XXXII. Neceſſitudo autem infertur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo; Lex eſt apud Rhodios, ut, ſiqua roſtrata in portu navis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coëgit. Quæſtor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio eſt, Roſtrata navis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio, Vi et neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt, Navim ex lege tamen populi eſſe oportet. Judicatio eſt, Cum roſtratam navim in portu deprehenſam lex publicarit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi tempeſtatis in portum conjecta ſit, oporteatne eam publicari.

Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quod ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, ſi quid res ipſa dabit facultatis, conjecturam induci ab accuſatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, conſulto factum ſuſpicione aliqua demonſtretur. Deinde inducere definitionem neceſſitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ, et exempla ad eam definitionem adjungere, in

quibus imprudentia fuiſſe videatur, aut caſus, aut neceſſitudo; et ab his id, quod reus inferat, ſeparare, id eſt, oſtendere diſſimile, quòd levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium fuerit. Poſtea demonſtrare, potuiſſe vitari, et hac ratione provideri potuiſſe, ſi hoc aut illud feciſſet, aut niſi feciſſet, præcaveri; et definitionibus oſtendere, non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſſitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem, nominari oportere.

Ac ſiqua neceſſitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonſtrare, quidvis perpeti, mori denique ſatius fuiſſe, quam ejuſmodi neceſſitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum eſt, juris et æquitatis naturam oportebit quærere, et, quaſi in abſoluta juridiciali, per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare. Atque hoc in loco, ſi facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in ſimili excuſatione non ſit ignotum; et contentione, magis illis ignoſcendum fuiſſe: et ex deliberationis partibus, turpe aut inutile eſſe concedi eam rem quæ ab adverſario commiſſa ſit; permagnum eſſe, et magno futurum detrimento, ſi ea res ab iis, qui poteſtatem habent vindicandi, neglecta ſit.

XXXIII. Defenſor autem converſis omnibus his partibus poterit uti. Maxime antem in voluntate defendenda commorabitur, et in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento; et ſe plus, quam fecerit, facere non potuiſſe; et in omnibus rebus voluntatem ſpectari oportere; et ſe convinci non poſſe, quod non abſit a culpa; et ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe damnari. Deinde nihil indignius eſſe, quam eum, qui culpa careat, ſupplicio non carere. Loci autem communes accuſatoris, unus in confeſſione, et alter, quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, ut non de facto, ſed de facti cauſa, quæratur. Defenſoris autem, conqueſtio calamitatis ejus, quæ non culpâ, ſed vi majore quadam acciderit, et de fortunæ poteſtate, et hominum infirmitate, et utì ſuum animum, non

eventum, conſiderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, et crudelitatis adverſariorum indignationem ineſſe oportebit.

Ac neminem mirari conveniet, ſi aut in his, aut in aliis exemplis ſcripti quoque controverſiam adjunctam videbit. Quo de genere pòſt erit nobis ſeparatim dicendum, propterea quod quædam genera cauſarum ſimpliciter et ex ſua vi conſiderantur: quædam autem ſibi aliud quoque aliquod controverſiæ genus aſſumunt. Quare, omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque cauſam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controverſia ea, quæ ex ſcripto et ſententia nominatur: ſed quia de conceſſione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto et ſententia dicemus. Nunc in alteram conceſſionis partem conſiderationem intendemus.

XXXIV. Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio, continetur. Hoc genus vix in judicio probari poteſt, ideo quòd, conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum vindex eſſe debet, ut ignoſcat, impetrare. Quare parte ejus generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, uti licebit. Ut ſi pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa ſint beneficia, dixeris; poſſis, cum videaris non uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum; Quod ſi, judices, hic pro ſuis beneficiis, pro ſuo ſtudio, quod in vos habuit ſemper, tali ſuo tempore, multorum ſuorum recte factorum cauſâ, uni delicto ut ignoſceretis poſtularet, tamen dignum veſtra manſuetudine, dignum virtute hujus eſſet, judices, a vobis hanc rem, hoc poſtulante, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, et judices per locum communem ad ignoſcendi voluntatem ducere.

Quare hoc genus, quanquam in judiciis non verſatur, niſi quadam ex parte; tamen quia et pars ipſa inducenda nonnunquam eſt, et in ſenatu aut concilio ſæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in ſenatu et in concilio de Syphace diu deliberatum eſt; et de Q. Numitorio Pullo apud

L. Opimium, et ejus concilium diu dictum eſt. Et magis in hoc quidem ignoſcendi, quam cognoſcendi poſtulatio valuit. Nam ſemper animo bono ſe in populum Romanum fuiſſe non tam facile probabat, cum conjecturali conſtitutione uteretur, quam ut, propter poſterius beneficium, ſibi ignoſceretur, cum deprecationis partes adjungeret.

XXXV. Oportebit igitur eum, qui, ſibi ut ignoſcatur, poſtulabit, commemorare, ſi qua ſua poterit beneficia, et ſi poterit, oſtendere, ea majora eſſe, quam hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo boni quam mali profectum eſſe videatur. Deinde majorum ſuorum beneficia, ſiqua exſtabunt, proferre. Deinde oſtendere, non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed aut ſtultitiâ, aut impulſu alicujus, aut aliqua honeſta, aut probabili cauſa. Poſtea polliceri et confirmare, ſe et hoc peccato doctum, et beneficio eorum, qui ſibi ignoverint, confirmatum, omni tempore a tali ratione abſuturum. Deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco, magno iis, qui ſibi conceſſerint, uſui futurum. Poſtea, ſi facultas erit, ſe aut conſanguineum, aut jam a majoribus in primis amicum eſſe demonſtrabit; et amplitudinem ſuæ voluntatis, et nobilitatem generis eorum, qui ſe ſalvum velint, et dignitatem oſtendere, et cætera ea, quæ perſonis ad honeſtatem et amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit, ut honore potius aliquo, quam ullo ſupplicio, dignus eſſe videatur. Deinde cæteros proferre, quibus majora delicta conceſſa ſint. Ac multum proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, et propenſum ad ignoſcendum fuiſſe, oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum, ut quam minimum obſuiſſe videatur: et aut turpe, aut inutile demonſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita.

XXXVI. Adverſarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate et malitia facta dicet. Ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe, et, ſi poterit, oſtendet ſemper

inimicum fuiſſe, et amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet; aut aliqua de cauſa facta, non propter benevolentiam, demonſtrabit; aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum; aut illa omnia maleficiis eſſe deleta; aut leviora beneficia, quam maleficia; aut, cùm beneficiis honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde turpe eſſe, aut inutile, ignoſci. Deinde, de quo ut poteſtas eſſet ſæpe optarint, in eum poteſtate non uti, ſummam eſſe ſtultitiam; et cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium, habuerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii; et alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam, in miſeriis ſint.

Quoniam igitur in generali conſtitutione tamdiu propter ejus partium multitudinem commoramur, ne forte varietate et diſſimilitudine rerum deductus alicujus animus in quendam errorem deferatur; quid etiam nobis ex eo genere reſtet, et quare reſtet, admonendum videtur. Juridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui et iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio, quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo et iniquo quæritur, expoſuimus.

XXXVII. Reſtat nunc, ut de præmio et de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmii alicujus petitione conſtant. Nam et apud judices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, et a ſenatu, aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in ſenatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando, dicitur, cum ad eam dictionem, ſententiarum quoque ratio accommodetur, id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberativum eſt; ſed quia de homine ſtatuitur, judiciale eſt habendum. Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum vim et naturam cognoverit, cùm genere primò, tum etiam formâ eas intelliget diſſidere. Cæteris autem partibus aptas inter ſe omnes, et aliam in aliam implicatam videbit.

Nunc de præmiis conſideremus. L. Licinius Craſſus Conſul quoſdam in citeriore Gallia, nullo illuſtri neque certo duce, ne-

que eo nomine, neque numero prædítos, ut digni eſſent qui hoſtes populi Romani eſſe dicerentur; quod tamen excurſionibus et latrociniis infeſtam provinciam redderent, conſectatus eſt, et confecit: Romam rediit: triumphum ab ſenatu poſtulat. Hic, ut et in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus et infirmationibus rationum ſupponendis, ad judicationem pervenire; propterea quod, niſi alia quoque incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit judicatio, et in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione, hujuſmodi; Oporteatne pœna affici. in hac, hujuſmodi; Oporteatne præmium dari. Nunc ad præmii quæſtionem appoſitos locos exponemus.

XXXVIII. Ratio igitur præmii quatuor eſt in partes diſtributa; in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex ſua vi, ex tempore, ex animo ejus qui fecerit, ex caſu, conſiderantur. Ex ſua vi quærentur, hoc modo; Magna, an parva; facilia, an difficilia; ſingularia ſint, an vulgaria; vera, an falſa quadam ex oratione honeſtentur. Ex tempore autem, ſi tum, cum indigeremus; cum cæteri non poſſent, aut nollent, opitulari; ſi tum, cum ſpes deſeruiſſet, opitulatus ſit. Ex animo, ſi non ſui commodi cauſâ, ſed eo conſilio fecit omnia, ut hoc conficere poſſet. Ex caſu, ſi non fortuna, ſed induſtria, factum videbitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtiterit.

In hominem autem, quibus rationibus vixerit, quid ſumptûs in eam rem, aut laboris, inſumpſerit; et ſi quid aliquando tale fecerit; num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet; num aliquando ipſe talem ob cauſam præmio aliquem affici negarit oportere; aut num jam ſatis pro eo, quod fecerit, honos habitus ſit; aut num neceſſe fuerit ei facere id, quod fecerit; aut num hujuſmodi ſit factum, ut, niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, non, quia fecerit, præmio; aut num ante tempus præmium petat, et ſpem incertam certo venditet pretio; aut num, quo ſupplicium aliquod vitet, eo præmium poſtulet, uti de ſe præjudicium factum eſſe videatur.

XXXIX. In præmii autem genere, quid, et quantum, et quam-

obrem poſtuletur, et quo, et quanto quæque res præmio digna ſit, conſiderabitur. Deinde apud majores, quibus hominibus et quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium pervagetur. Atque hic ejus, qui contra aliquem præmium poſtulantem dicet, locus erit communis, Præmia virtutis et officii ſancta et caſta eſſe oportere; neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari. Et alter, Minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio pervulgato; quæ enim rara et ardua ſint, ea ex præmio pulchra et jucunda hominibus videri. Et tertius, Si exſiſtant, qui apud majores noſtros ob egregiam virtutem tali honore dignati ſunt, nonne de ſua gloria, cùm pari præmio tales homines affici videant, deliberari putent? et eorum enumeratio, et cum eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus autem, qui præmium petet, facti ſui amplificatio, et eorum, qui præmio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio. Deinde cæteros a virtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus. Facultates autem conſiderantur, cum aliquod pecuniarium præmium poſtulatur; in quo, utrum copiane ſit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, conſideratur. Loci communes, Facultates augere, non minuere, oportere; et impudentem eſſe, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem, poſtulet: contra autem de pecunia ratiocinari ſordidum eſſe, cum de gratia referenda deliberetur; et ſe non pretium pro facto, ſed honorem, ita ut factitatum ſit, pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt: nunc de iis controverſiis, quæ in ſcripto verſantur, dicendum videtur.

XL. In ſcripto verſatur controverſia, cum ex ſcriptionis ratione aliquid dubii naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto et ſententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem naſcitur controverſia, cum quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quòd ſcriptum duas pluresve res ſignificat, ad hunc modum; Paterfamilias, cum filium heredem faceret, vaſorum argenteorum pondo centum uxori ſuæ ſic legavit; *Heres meus uxori meæ vaſorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato.* Poſt mortem ejus vaſa magnifica et pretioſe cælata petit a filio mater:

ille ſe, quæ ipſe vellet, debere dicit. Primum, ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt, non eſſe ambigue ſcriptum, propterea quod omnes in conſuetudine ſermonis ſic uti ſolent eo verbo uno, pluribuſve in ea ſententia, in qua is, qui dicet, accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore et ex inferiore ſcriptura docendum, id, quod quæratur, fieri perſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba conſiderentur, omnia, aut pleraque, ambigua viſum iri. Quæ autem ex omni conſideratâ ſcripturâ perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex cæteris ejus ſcriptis, factis, dictis, animo atque vita ejus ſumi oportebit, et eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſi quid aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adverſarius intelligat, adverſetur. Nam facile, quid veriſimile ſit eum voluiſſe qui ſcripſit, ex omni ſcriptura et ex perſona ſcriptoris, atque iis rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur.

Deinde erit demonſtrandum, ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id, quod adverſarius intelligat, multo minus commode fieri poſſe, quam id, quod nos accipimus, quòd illius rei neque adminiſtratio, neque exitus ullus, extet: nos quod dicamus, facile et commode tranſigi poſſe. Ut in hac lege, (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) *Meretrix coronam auream ne habeto. Si habuerit, publica eſto.* Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neque adminiſtrationem eſſe ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda; at in auro publicando et adminiſtrationem, et exitum facilem eſſe, et incommodi nihil ineſſe.

XLI. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adverſarius intelligat, utilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, a ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos demonſtrabimus, honeſtum, aut utile, aut neceſſarium demonſtrabimus: et, ſi id, quod ab adverſariis dicetur, minime ejuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo

controverſia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adverſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur.

Permultum autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod adverſarius accipiat, fieri, aut intelligi voluiſſet: ut in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, *quæ volet*, ſi heredis voluntati permitteret. Eo enim non adſcripto nihil ineſſe dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet, daret. Amentiæ igitur fuiſſe, cum heredi vellet cavere, id adſcribere, quo non adſcripto, nihilominus heredi caveretur.

Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis uti oportebit; ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto verbo uſus non eſſet, non iſto loco verbum iſtud collocaſſet: nam ex his ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Deinde quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, ut, quid eum voluiſſe in ejuſmodi tempore veriſimile ſit, intelligatur. Poſt ex deliberationis partibus, quid utilius, et quid honeſtius, et illi ad ſcribendum, et his ad comprobandum ſit, demonſtrandum; et ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus utrinque locis uti oportebit.

XLII. Ex ſcripto et ſententia controverſia conſiſtit, cum alter verbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, utitur; alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem ſententia, ab eo, qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, et idem velle, demonſtrabitur; tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod inſtituit, accommodabitur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo; Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit; *Si mihi filius genitus unus, pluresve, is mihi heres eſto.* Deinde quæ aſſolent. Poſtea, *Si filius ante moritur, quam in tutelam ſuam venerit, tu mihi,* dicebat, *ſecundus heres eſto.* Filius non eſt natus. Ambigunt agnati cum eo, qui eſt ſecundus heres, ſi filius ante, quam in tutelam veniat, mortuus ſit. In hoc genere non poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari; propterea quod ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet, ſuam eſſe hæreditatem defendit.

Alterum autem genus eſt eorum, qui ſententiam inducunt; in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, et in omne factum idem valeat; ſed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicialis aſſumptivæ maxime ſuſtinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, et auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſent, quod prope muros caſtra hoſtes haberent.

Tum relatio criminis, ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum militum ſuum, qui vim ſibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficiſceretur, præſtituerat; quia ſumptum non dedit quæſtor, profectus non eſt. Tum conceſſio per purgationem, et per imprudentiam, ut in vituli immolatione; et per vim, ut in navi roſtrata; et per caſum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſententia inducetur, ut unum quoddam voluiſſe ſcriptor demonſtretur; aut ſic, ut in ejuſmodi re, et tempore hoc voluiſſe doceatur.

XLIII. Ergo is, qui ſcriptum defendit, his locis plerumque omnibus, majore autem parte ſemper, poterit uti. Primùm, ſcriptoris collaudatione, et loco communi, nihil eos, qui judicent, niſi id, quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere; et hoc eo magis, ſi legitimum ſcriptum proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut ex lege aliquid. Poſtea, quod vehementiſſimum eſt, facti, aut intentionis adverſariorum cum ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit, quid factum, quid juratus judex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipſum ſecum admirantem, quidnam contra dici poſſit; tum ad judicis officium revertentem, et ab eo quærentem, quid præterea audire, aut exſpectare debeat; tum ipſum adverſarium, quaſi intentantis loco, producendo, hoc eſt, interrogando, utrùm ſcriptum neget eſſe eo modo, an ab ſe contrà factum eſſe, aut contra contendi neget; utrùm negare auſus ſit, ſe dicere deſiturum. Si neutrum neget, et contra tamen dicat; nihil eſſe, quo hominem impudentiorem quiſquam ſe viſurum arbitretur. In hoc

ita commorari conveniet, quaſi nihil præterea dicendum ſit, et quaſi contra dici nihil poſſit, ſæpe id, quod ſcriptum eſt, recitando; ſæpe cum ſcripto factum adverſarii confligendo; atque interdum acriter ad judicem ipſum revertendo. Quo in loco judici demonſtrandum eſt, quid juratus ſit, quid ſequi debeat: duabus de cauſis judicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit obſcure, aut neget aliquid adverſarius.

XLIV. Cum et ſcriptum ſit aperte, et adverſarius omnia confiteatur, tum judicem legi parere, non interpretari legem, oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, et ſcripſiſſe aliud, demonſtrabitur; ut in illa de teſtamento, quam poſuimus, controverſia; aut cauſa aſſumptiva inferetur, quamobrem ſcripto non potuerit, aut non oportuerit, obtemperari.

Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is, qui ſcripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere poſſemus, indicium nobis reliquerit ſuæ voluntatis: multa incommoda conſequi, ſi inſtituatur, ut a ſcripto recedatur. Nam et eos, qui aliquid ſcribant, non exiſtimaturos, id, quod ſcripſerint, ratum futurum; et eos, qui judicent, certum, quod ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel a ſcripto recedere conſueverint. Quod ſi voluntas ſcriptoris conſervanda ſit, ſe, non adverſarios, a voluntate ejus ſtare. Nam multo propius accedere ad ſcriptoris voluntatem eum, qui ex ipſius eam literis interpretetur, quam illum, qui ſententiam ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ voluntatis quaſi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur.

Sin cauſam afferet is, qui a ſententia ſtabit, primùm erit contra dicendum; quam abſurdum, non negare contra legem feciſſe, ſed quare fecerit, cauſam aliquam invenire. Deinde converſa omnia eſſe; antè ſolitos eſſe accuſatores judicibus perſuadere, affinem eſſe alicujus culpæ eum, qui accuſaretur; cauſam proferre, quæ eum ad peccandum impuliſſet; nunc ipſum reum cauſam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in ſingulas partes multæ convenient argumentationes. Primum,

nulla in lege ullam cauſam contra ſcriptum accipi convenire; deinde, ſi in cæteris legibus conveniat, hanc eſſe hujuſmodi legem, ut in ea non oporteat; poſtremo, ſi in hac quoque lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi minime oportere.

XLV. Prima pars his fere locis confirmabitur; ſcriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuiſſe, quo minus poſſet aperte perſcribere id, quod cogitaret; non fuiſſe ei grave, nec difficile, eam cauſam excipere, quam adverſarii profe- rant, ſi quicquam excipiendum putaſſet; conſueviſſe eos, qui leges ſcribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, et maxime videre, ſi quæ in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem, quo magis eum probetur fuiſſe excepturum, ſi quid excipiendum putaret; et oſtendere, cauſam accipere nihil aliud eſſe, niſi legem tollere; ideo quod, cum ſemel cauſa conſideretur, nihil attineat eam ex lege conſiderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum; omnibus cauſam dari et poteſtatem peccandi, cum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati ſitis, rem judicare. Deinde et ipſis judicibus judicandi, et cæteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel a legibus receſſum ſit. Nam et judices neque quid ſequantur, habituros, ſi ab eo, quod ſcriptum ſit, recedant; neque quo pacto aliis improbare poſſint, quòd contra legem judicarint; et cæteros cives, quid agant, ignoraturos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, et ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto civitatis unamquamque rem adminiſtrabit. Poſtea quærere a judicibus ipſis, quare in alienis detineantur negotiis; cur reipublicæ munere impediantur, cum ſæpius ſuis rebus et commodis ſervire poſſint; cur in certa verba jurent; cur certo tempore conveniant, certo diſcedant: nihil quiſquam afferat cauſæ, quo minus frequenter operam reipublicæ det, niſi quæ cauſa in lege excepta ſit; an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtiis eſſe æquum cenſeant, adverſarios noſtros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab

judicibus, ſi ejus rei cauſam, propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionem ipſe in lege adſcribat, paſſurine ſint. Poſtea hoc, quod faciat, indignius et impudentius eſſe, quam ſi adſcribat. Age porro, quid ſi ipſi velint judices adſcribere, paſſurusne ſit populus ? Atque hoc eſſe indignius, quam rem verbo et literis mutare non poſſint, eam re ipſa et judicio maxime commutare. Deinde indignum eſſe de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoſcendi, et probandi, aut improbandi poteſtas nulla fiat; hoc ipſis judicibus invidioſiſſimum futurum. Non hunc locum eſſe, neque hoc tempus legum corrigendarum; apud populum hoc, et per populum, agi convenire. Quod ſi nunc id agant, velle ſe ſcire, qui lator ſit, qui ſint accepturi; ſe actiones videre et diſſuadere velle. Quod ſi hæc cum ſumme inutilia, tum multo turpiſſima ſint; legem, cujuſmodi ſit, in præſentia conſervari a judicibus; poſt, ſi diſpliceat, a populo corrigi convenire. Deinde, ſi ſcriptum non exſtaret, magnopere quæreremus; neque iſti, ne ſi extra periculum quidem eſſet, crederemus. Nunc cum ſcriptum ſit, amentiam eſſe ejus, qui peccarit, potius quam legis ipſius verba cognoſcere. His et hujuſmodi rationibus oſtenditur, cauſam extra ſcriptum accipi non oportere.

XLVI. Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, utiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas, videbitur pertinere; aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perſcripta demonſtrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita, quod oportuerit, exceptum, ut minime conveniat quidquam in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari.

Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet, maxime neceſſarius, per quem oſtendat oportet, ſi conveniat cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab adverſariis afferatur. Qui locus idcirco eſt huic neceſſarius, quod ſemper is, qui contra ſcriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam ſumma

impudentia eſt, eum, qui contra quod ſcriptum ſit aliquid probare velit, non æquitatis præſidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipſa accuſator deroget, omnibus partibus juſtius et probabilius accuſare videatur. Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat, utì judices etiamſi nollent, neceſſe eſſet; hæc autem, etiamſi neceſſe non eſſet, ut vellent contra judicare.

Id autem fiet, ſi quibus ex locis culpa demonſtrabitur non eſſe in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus ſe defendit; de quibus ante, ut potuimus, diligenter perſcripſimus; ſi de his locis quæ res poſtulabit, ad cauſam adverſariorum improbandam transferemus; aut ſi cauſæ et rationes afferentur, quare, et quo conſilio ita ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptum, ut ſententiâ quoque et voluntate ſcriptoris, non ipſâ ſolum ſcripturæ cauſâ confirmatum eſſe videatur. Aut aliis quoque conſtitutionibus factum coarguetur.

XLVII. Contra ſcriptum autem qui dicet, primùm eum inducet locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur: aut oſtendet, quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit; et, quamcunque cauſam aſſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet, de quibus ante dictum eſt. Atque hoc in loco cum diutius commoratus ſui facti rationem, et æquitatem cauſæ exornaverit, tum ex his locis fere contra adverſarios dicet oportere cauſas accipi; demonſtrabit, nullam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit; omnia ſupplicia, quæ a legibus proficiſcantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ cauſâ conſtituta eſſe; ſcriptorem ipſum, ſi exiſtat, factum hoc probaturum; et idem ipſum, ſi ei talis res accidiſſet, facturum fuiſſe; et ea re legis ſcriptorem certo ex ordine judices, certa ætate præditos conſtituiſſe, ut eſſent, non qui ſcriptum ſuum recitarent, quod quivis puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, et voluntatem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus et barbaris judicibus committeret, omnia ſummâ diligentiâ perſcripturum fuiſſe; nunc vero, quòd intelligeret, quales viri judicaturi eſſent, idcirco eum, quæ perſpicua videret eſſe, non adſcripſiſſe: neque enim

vos ſcripti ſui recitatores, ſed voluntatis interpretes, fore putavit.

Poſtea quærere ab adverſariis, Quid ſi hoc feciſſem? Quid ſi hoc accidiſſet? eorum aliquid, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo certiſſima; tumne accuſeretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam, quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque ſcripturâ ullâ, denique ne in ſermone quidem quotidiano atque imperiis domeſticis recte poſſe adminiſtrari, ſi unuſquiſque velit verba ſpectare, et non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere.

XLVIII. Deinde ex utilitatis et honeſtatis partibus oſtendere, quam inutile, aut quam turpe ſit id, quod adverſarii dicant fieri oportuiſſe, aut oportere; et id, quod nos fecerimus, aut poſtulemus, quam utile, aut quam honeſtum ſit. Deinde leges nobis caras eſſe non propter literas, quæ tenues et obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed propter earum rerum, quibus de ſcriptum eſt, utilitatem, et eorum, qui ſcripſerint, ſapientiam et diligentiam. Poſtea, quid ſit lex, deſcribere, ut ea videatur in ſententiis, non in verbis, conſiſtere; et judex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam ejus, non qui ſcripturam, ſequatur. Deinde, quam indignum ſit eodem affici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus et audaciam contra legem fecerit, et eum, qui honeſta, aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed ab literis legis, receſſerit. Atque his et hujuſmodi rationibus, et accipi cauſam, et in hac lege accipi, et eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui a ſcripto diceret, hoc fore utiliſſimum, ſi quid de æquitate ea, quæ cum adverſario ſtaret, derogaſſet; ſic huic, qui contra ſcriptum dicet, plurimum proderit, ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam convertere, aut ambigue aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ ſibi proſit, defendere, aut verbi definitionem inducere, et illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere; aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua poſt dicemus.

Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, ſcripto ipſe ſe defenderit, etiam cùm æquitate cauſa abundabit, neceſſariò multum proficiet, ideo quod, ſi id, quo nititur adverſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem illam ejus vim et acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex aſſumptionis partibus in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui a ſcripto dicet, leges ex ſe, non ex ejus, qui contra commiſerit, utilitate ſpectari oportere, et legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris et utilitate communi, non in verbis conſiſtere. Quam indignum ſit, æquitatem literis urgeri, quæ voluntate ejus, qui ſcripſerit, defendatur.

XLIX. Ex contrariis autem legibus controverſia naſcitur, cum inter ſe duæ videntur leges, aut plures, diſcrepare, hoc modo; Lex eſt, *Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum præmium capito, et quam volet ſibi rem a magiſtratu depoſcito, et magiſtratus ei concedito.* Et altera lex, *Tyranno occiſo, quinque ejus proximos cognatione magiſtratus necato.* Alexandrum, qui apud Pheræos in Theſſalia tyrannidem occuparat, uxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, occidit. Hæc filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi præmii loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio eſt. In hoc genere utramque in partem iidem loci atque eadem præcepta convenient, ideo quod uterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare, debebit.

Primum igitur leges oportet contendere, conſiderando, utra lex ad majores, hoc eſt, ad utiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut, ſi leges duæ, aut ſi plures, aut quotquot erunt, conſervari non poſſint, quia diſcrepent inter ſe; ea maxime conſervanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex poſterius lata ſit: nam poſtrema quæque graviſſima eſt. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. Nam id, quod imperatur, neceſſarium; illud, quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde in utra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœnâ afficiatur, aut in utra major pœna ſtatuatur.

Nam maxime conſervanda eſt ea, quæ diligentiſſime ſancta eſt. Deinde utra lex jubeat, utra vetet. Nam ſæpe ea, quæ vetat, quaſi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni; utra de parte quadam; utra communiter in plures; utra in aliquam certam rem ſcripta videatur. Nam quæ in partem aliquam, et quæ in certam quandam rem ſcripta eſt, propius ad cauſam accedere videtur, et ad judicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum ſtatim fieri neceſſe ſit; utrum habeat aliquam moram, et ſuſtentationem. Nam id, quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo ſanctius et firmius id videatur eſſe, quod apertius ſcriptum ſit. Deinde ſuæ legis ad ſcriptum ipſam ſententiam quoque adjungere; contrariam legem item ad aliam ſententiam traducere; ut, ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe. Poſtremo facere, ſi cauſa dabit facultatem, ut noſtra ratione utraque lex conſervari videatur; et adverſariorum ratione, altera ſit neceſſario negligenda. Locos autem communes, et quos ipſa cauſa det, videre oportebit, et ex utilitatis et honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

L. Ex ratiocinatione naſcitur controverſia, cum ex eo, quod uſpiam eſt, ad id quod nuſquam ſcriptum eſt, pervenitur, hoc pacto; Lex eſt, *Si furioſus eſt, agnatorum gentiliumque in eo, pecuniaque ejus poteſtas eſto.* Et lex: *Paterfamilias uti ſuper familia pecuniaque ſua legaverit, ita jus eſto.* Et lex; *Si paterfamilias inteſtato moritur, familia pecuniaque ejus agnatorum gentiliumque eſto.*

Quidam judicatus eſt parentem occidiſſe. Ei ſtatim, quod effugiendi poteſtas non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt: os autem obvolutum eſt folliculo, et præligatum: deinde eſt in carcerem deductus, ut ibi eſſet tantiſper, dum culeus, in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, et teſtes adducunt. Heredes, quos ipſe jubet, ſcribunt: tabulæ obſignantur. De illo

pòſt ſupplicium ſumitur. Inter eos qui heredes in tabulis ſcripti ſunt, et inter agnatos, de hereditate controverſia eſt. Hic certa lex, quæ teſtamenti faciendi iis, qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, et quæ hunc ipſum ſupplicio hujuſmodi afficiunt, et quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem veniendum eſt ad ejuſmodi rationem, ut quæratur, habueritne teſtamenti faciendi poteſtatem.

Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, et hujuſmodi quoſdam eſſe arbitramur. Primum, ejus ſcripti, quod proferas, laudationem et confirmationem. Deinde ejus rei, qua de quæratur, cum eo, de quo conſtat, collationem ejuſmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua conſtet, ſimile eſſe videatur. Poſtea admirationem percontatione, quî fieri poſſit, ut, qui hoc æquum eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, quod, cum de illa eſſet ſcriptum, de hac is, qui ſcribebat, neminem dubitaturum arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus multa eſſe præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur; quod ex cæteris, de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſint. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, ut in juridiciali abſoluta.

Contra autem qui dicet, ſimilitudinem infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diverſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ſi, quo in numero illud, quod per ſimilitudinem affertur, et quo in loco illud, cujus cauſa affertur, haberi conveniat, oſtendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonſtrabitur, ut non idem videatur de utraque exiſtimari oportere. Ac, ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus uti, iiſdem ratiocinationibus, de quibus ante dictum eſt, utetur: ſi non poterit, negabit oportere quidquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare: periclitari omnia jura, ſi ſimilitudines accipiantur: nihil eſſe pene, quod non alteri ſimile eſſe videatur: multis diſſimilibus rebus, in unamquamque rem tantum ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe vel ſimilia, vel diſſimilia demonſtrari.

Loci communes a ratiocinatione, oportere conjecturâ ex eo quod ſcriptum, ad id quod non ſit ſcriptum, pervenire: et neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodiſſime ſcribere, qui curet, ut quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem; hujuſmodi conjecturam divinationem eſſe, et ſtulti ſcriptoris eſſe, non poſſe omnibus de rebus cavere, quibus velit.

LI. Definitio eſt, cum in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cujus de vi quæritur, hoc modo; Lex, *Qui in adverſa tempeſtate navim reliquerint, omnia amittunto: eorum navis et onera ſunto, qui in navi remanſerint.* Duo quidam, cum jam in alto navigarent, et eorum alterius navis, alterius onus eſſet, naufragum quendam natantem, et manus ad ſe tendentem animadverterunt: miſericordia commoti, navim ad eum applicaverunt: hominem ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquanto, ipſos quoque tempeſtas vehementius jactare cœpit, uſque adeo, ut dominus navis, cum idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, et inde funiculo, qui a puppi religatus ſcapham annexam trahebat, navim, quoad poſſet, moderaretur: ille autem, cujus merces erant, in gladium in navi ibidem incumberet. Hìc ille naufragus ad gubernaculum acceſſit, et navi, quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, et tempeſtate jam commutata, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter ſaucius facile eſt ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium ſuam quiſque eſſe dicit. Hic omnes ſcripto ad cauſam accedunt, et ex nominis vi naſcitur controverſia. Nam et relinquere navem, et remanere in navi, denique navis ipſa quid ſit, definitionibus quæritur. Iiſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva conſtitutio, tractabitur.

Nunc, expoſitis iis argumentationibus, quæ in judiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus et demonſtrativum, argumentandi locos et præcepta dabimus; non quò non in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa verſetur; ſed quia proprii tantum harum cauſarum quidam loci ſunt, non a conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accommodati.

Nam placet, in judiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt, partem quandam honeſtatis. In deliberativo autem Ariſtoteli placet utilitatem, nobis et honeſtatem et utilitatem. In demonſtrativo autem, honeſtatem. Quare in hoc quoque genere cauſæ quædam argumentationes communiter, ac ſimiliter tractabuntur: quædam ſeparatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adjungentur. Atque uniuſcujuſque conſtitutionis exemplum ſupponere non gravaremur, niſi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ dicendo fierent apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

LII. Rerum expetendarum tria genera ſunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam, quod ſua vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate; quod genus virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud autem non propter ſuam vim et naturam, ſed propter fructum atque utilitatem, petendum; quod genus pecunia eſt. Eſt porro quiddam ex horum partibus junctum, quod et ſua vi, et dignitate nos inductos ducit, et præ ſe quandam gerit utilitatem, quo magis expetatur; ut amicitia, bona exiſtimatio. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus nobis, intelligentur.

Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ poſuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur: quæ autem in ſecundo, utilia. Hæc autem tertia, quia partem honeſtatis continent, et quia major eſt vis honeſtatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: ſed in meliorem partem vocabuli conferantur, et honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes ſint honeſtas et utilitas: vitandarum, turpitudo et inutilitas. His igitur duabus rebus res duæ grandes ſunt attributæ, neceſſitudo, et affectio: quarum altera ex vi, altera ex re et perſonis, conſideratur. De utraque poſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primum explicemus.

LIII. Quod autem totum, aut aliqua ex parte, propter ſe petitur, honeſtum nominabimus. Quare cum ejus duæ partes ſint, quarum altera ſimplex, altera juncta ſit, ſimplicem prius conſideremus. Eſt igitur in eo genere omnes res una vi, atque uno nomine am-

plexa virtus. Nam virtus eſt animi habitus, naturæ modo, rationi conſentaneus. Quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata. Habet igitur partes quatuor; prudentiam, juſtitiam, fortitudinem, temperantiam.

Prudentia eſt rerum bonarum, et malarum, neutrarumque ſcientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria eſt, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quam ea perſpicit, quæ ſunt. Providentia eſt, per quam futurum aliquid videtur ante quam factum ſit.

Juſtitia eſt habitus animi, communi utilitate conſervatâ, ſuam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium eſt ab natura profectum: deinde quædam in conſuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: poſtea res et ab natura profectas, et ab conſuetudine probatas, legum metus, et religio ſanxit.

Naturâ jus eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſervantiam, veritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cujuſdam naturæ (quam divinam vocant) curam, cæremoniamque affert. Pietas, per quam ſanguine conjunctis, patriæque benevolis officium et diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum et officiorum alterius memoria, et alterius remunerandi voluntas, continetur. Vindicatio eſt, per quam vis et injuria, et omnino omne, quod obfuturum eſt, defendendo, aut ulciſcendo, propulſatur. Obſervantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam et honore dignantur. Veritas eſt, per quam, immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur.

LIV. Conſuetudine jus eſt, quod aut leviter a natura tractum aluit, et majus fecit uſus, ut religionem: aut ſi quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum, majus factum propter conſuetudinem videmus, aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos convenit. Par, quod in omnes æquabile eſt. Judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam ſententiis conſtitutum eſt. Lege jus eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt, ut obſervet, continetur.

Fortitudo eſt conſiderata periculorum ſuſceptio, et laborum perpeſſio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perſeverantia. Magnificentia eſt rerum magnarum et excelſarum, cum animi ampla quadam et ſplendida propoſitione, agitatio, atque adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis et honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certæ cum ſpe collocavit. Patientia eſt honeſtatis, aut utilitatis cauſa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio. Perſeverantia eſt in ratione bene conſiderata ſtabilis et perpetua permanſio.

Temperatia eſt rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma et moderata dominatio. Ejus partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas conſilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicujus invectionis concitati comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram et ſtabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolum, ut nihil adjungatur emolumenti, petenda ſunt. Quod ut demonſtretur, neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, et a brevitate præcipiendi remotum eſt.

Propter ſe autem vitanda ſunt, non ea modo, quæ his contraria ſunt, ut fortitudini ignavia, et juſtitiæ injuſtitia; verum etiam illa, quæ propinqua videntur et finitima eſſe, abſunt autem longiſſime: quod genus, fidentiæ contrarium, eſt diffidentia, et ea re vitium eſt: audacia non contrarium, ſed appoſitum eſt, ac propinquum, et tamen vitium eſt. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nomine appellatum; ut audacia, quæ fidentiæ; pertinacia, quæ perſeverantiæ finitima eſt; ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt: aut ſine ullo certo nomine. Quæ omnia item, uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt.

LV. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod tamen honeſtum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque ſuo ducunt ad ſe: quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt fre-

qens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicujus honeſta, et cultu, et honore, et verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentiæ, aut majeſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipſius cauſa, quem diligit, cum ejus pari voluntate.

Hic, quia de civilibus cauſis loquimur, fructus ad amicitiam adjugimus, ut eorum quoque cauſa petenda videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehendere incipiant. Quanquam ſunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam: ſunt qui propter ſe ſolum: ſunt qui propter ſe, et utilitatem. Quorum quid veriſſime conſtituatur, alius locus erit conſiderandi. Nunc hoc ſic ad uſum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam eſſe expetendam.

Amicitiarum autem ratio, quoniam partim ſunt religionibus junctæ, partim non ſunt; et quia partim veteres ſunt, partim novæ, partim ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles; ex cauſarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetuſtatibus, habebitur.

LVI. Utilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur. Ut in republica quædam ſunt, quæ (ut ſic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocii; quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates: alia vero, quæ jam quiddam magis amplum, et minus neceſſarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac ſocietatum multitudo; quibus rebus non illud ſolum conficitur, ut ſalvæ et incolumes, verum etiam, ut amplæ atque potentes ſint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur eſſe, incolumitas, et potentia. Incolumitas eſt ſalutis tuta atque integra conſervatio. Potentia eſt ad ſua conſervanda, et alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ ante dicta ſunt, quid difficulter fieri et quid facile fieri poſſit, oportet conſiderare. Facile id fieri dicimus, quod ſine

magno, aut ſine ullo labore, ſumptu, moleſtia, quam breviſſimo tempore confici poteſt. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, ſumptus, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis; tamen, his ſuſceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci poteſt. Quoniam ergo de honeſtate, et de utilitate diximus, nunc reſtat, ut de iis rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine et affectione, perſcribamus.

LVII. Puto igitur eſſe hanc neceſſitudinem, cui nullâ vi reſiſti poteſt; quæ neque mutari, neque leniri, poteſt. Atque, ut apertius hoc ſit, exemplis licet vim rei, qualis et quanta ſit, cognoſcamus. Uri poſſe flamma ligneam materiam neceſſe eſt: corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt: atque ita neceſſe, ut vis ea poſtulat, quam modo deſcribebamus, neceſſitudinis, cui nulla vi reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Hujuſmodi neceſſitudines, cum in dicendi rationes incident, recte neceſſitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori, poſſitne fieri, quæſtione conſiderabimus.

Atque etiam hoc mihi videor videre, eſſe quaſdam cum adjunctione neceſſitudines, quaſdam ſimplices et abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus, Neceſſe eſt Caſſilinenſes ſe dedere Annibali: aliter autem, Neceſſe eſt Caſſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Illic in ſuperiore adjunctio eſt hæc, Niſi malint fame perire: ſi enim id malunt, non eſt neceſſe. Hoc inferius non item, propterea quod ſive velint Caſſilinenſes ſe dedere, ſive famem perpeti, atque ita perire, neceſſe eſt Caſſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Quid igitur perficere poteſt hæc neceſſitudinis diſtributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus neceſſitudinis videbitur incurrere. Nam cum ſimplex erit neceſſitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire poſſimus. Cum autem ita neceſſe erit, ut aliquid effugere, aut adipiſci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honeſtatis, erit conſiderandum. Nam ſi velis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad uſum civitatis; reperias nullam eſſe rem, quam facere neceſſe ſit, niſi propter aliquam cauſam,

quam adjunctionem nominamus. Pariter autem invenias eſſe multas res neceſſitudinis, ad quas ſimilis adjunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales intereant, neceſſe eſt ſine adjunctione; ut cibo utantur, non neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione, Extra quam, ſi nolint fame perire. Ergo, ut dixi, illud, quod adjungitur, ſemper, cujuſmodi ſit, erit conſiderandum. Nam omni tempore id pertinebit, aut ad honeſtatem, ut hoc modo exponenda neceſſitudo ſit, Neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo, Neceſſe eſt, ſi incolumes volumus eſſe: aut ad commoditatem, hoc modo, Neceſſe eſt, ſi ſine incommodo volumus vivere.

LVIII. Ac ſumma quidem neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac leviſſima, commoditatis, quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Haſce autem inter ſe ſæpe neceſſe eſt comparari, ut quanquam præſtet honeſtas incolumitati, tamen, utri potiſſimum conſulendum ſit, deliberetur. Cujus rei certum quoddam præſcriptum videtur in perpetuum dari poſſe. Nam, qua in re fieri poterit, ut, cum incolumitati conſuluerimus, quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum, virtute aliquando et induſtria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honeſtatis. Ita in ejuſmodi quoque re, cum incolumitati videbimur conſulere, vere poterimus dicere, nos honeſtatis rationem habere, quoniam ſine incolumitate eam nullo tempore poſſumus adipiſci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius deſcendere, et in præſentia quieſcere, atque aliud tempus exſpectare, oportebit.

In commoditatis vero ratione, modo illud attendatur, dignane cauſa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur eſſe, ut quæramus, quid ſit illud, quod ſi adipiſci, aut effugere velimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, et graviſſimam quamque cauſam vehementiſſime neceſſariam judicemus.

Affectio eſt quædam, ex tempore, aut ex negotiorum eventu,

aut adminiſtratione, aut hominum ſtudio, commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ ſint, aut plerumque haberi ſoleant, habendæ videantur eſſe: ut ad hoſtes tranſire turpe videtur eſſe; at non illo animo, quo Ulyſſes tranſiit: et pecuniam in mare dejicere, inutile; at non eo conſilio, quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, et ex conſilio, non ex ſua natura, conſiderandæ; quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, conſiderandum eſt: et non quid, ſed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam locos ſumi oportere arbitramur.

LIX. Laudes autem et vituperationes ex iis locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus ante dictum eſt. Sin diſtributius tractare quis volet, partiatur in animum, et corpus, et extrarias res, licebit. Animi eſt, virtus, cujus de partibus paulo ante dictum eſt. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, et cætera, quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, et quæ, et qualia ſint, intelligentur. Videre autem in laudando, et in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrariis rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus uſus ſit. Nam fortunam quidem et laudare, ſtultitia; et vituperare, ſuperbia eſt. Animi autem et laus honeſta, et vituperatio vehemens eſt.

Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inventione, prima ac maxima parte Rhetoricæ, ſatis dictum videtur. Quare quoniam et una pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, et hic liber non parum continet literarum, quæ reſtant, in reliquis dicemus.

DE ORATORE, AD Q. FRATREM,

LIBER PRIMUS.

I. COGITANTI mihi ſæpenumero, et memoria vetera repetenti, perbeati fuiſſe, Quinte frater, illi videri ſolent, qui in optima republica, cum et honoribus, et rerum geſtarum gloria florerent, eum vitæ curſum tenere potuerunt, ut vel in negotio ſine periculo, vel in otio cum dignitate, eſſe poſſent. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requieſcendi, atque animum ad utriuſque noſtrûm præclara ſtudia referendi fore juſtum, et prope ab omnibus conceſſum arbitrarer, ſi infinitus forenſium rerum labor, et ambitionis occupatio, decurſu honorum, etiam ætatis flexu, conſtitiſſet. Quam ſpem cogitationum et conſiliorum meorum, cum graves communium temporum, tum varii noſtri caſus fefellerunt. Nam qui locus quietis et tranquillitatis pleniſſimus fore videbatur, in eo maximæ moles moleſtiarum, et turbulentiſſimæ tempeſtates exſtiterunt. Neque vero nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus eſt ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter noſque recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipſam perturbationem diſciplinæ veteris; et conſulatu devenimus in medium rerum omnium certamen, atque diſcrimen, et hoc tempus omne poſt cónſulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peſte depulſi, in noſmetipſos redundarunt. Sed

R 2

tamen in his vel aſperitatibus rerum, vel anguſtiis temporis, obſequar ſtudiis noſtris; et, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel cauſæ amicorum, vel reſpublica tribuet otii, ad ſcribendum potiſſimum conferam. Tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quiſquam apud me plus valere te poteſt, neque voluntate.

II. Ac mihi repetenda eſt veteris cujuſdam memoriæ non ſane ſatis explicata recordatio, ſed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoſcas, quæ viri omnium eloquentiſſimi, clariſſimique ſenſerint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi ſæpe dixiſti, (quoniam quæ pueris, aut adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſtris inchoata ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, et hoc uſu, quem ex cauſis, quas diximus, tot tantiſque conſecuti ſumus) aliquid iiſdem de rebus politius a nobis, perfectiuſque proferri: ſoleſque nonnunquam hac de re a me in diſputationibus noſtris diſſentire, quòd ego prudentiſſimorum hominum artibus eloquentiam contineri ſtatuam; tu autem illam ab elegantia doctrinæ ſegregandam putes, et in quodam ingenii, atque exercitationis genere ponendam.)

Ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos homines, ac ſummis ingeniis præditos intuenti, quærendum eſſe viſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus artibus, quam in dicendo, admirabiles exſtitiſſent. Nam, quocumque te animo, et cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, ſed prope maximarum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate præſtantiſſimos pene innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos, proferre poſſimus? Jam vero conſiiio, ac ſapientia qui regere, ac gubernare rempublicam poſſent, multi noſtrâ, plures patrum memoriâ, atque etiam majorum, exſtiterunt; cum boni perdiu nulli, vix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles, oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis ſtudiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum verſentur, magis

hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia, comparandam putet; convertat animum ad ea ipſa artium genera, circumſpiciatque, qui in iis floruerint, quamque multi: ſic facillime, quanta oratorum ſit, ſemperque fuerit paucitas, judicabit.

III. Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreatricem quandam et quaſi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctiſſimis judicari; in qua difficile eſt enumerare, quot viri, quanta ſcientia, quantaque in ſuis ſtudiis varietate et copia fuerint; qui non una aliqua in re ſeparatim elaborarint, ſed omnia, quæcunque eſſent, vel ſcientiæ perveſtigatione, vel differendi ratione, comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obſcuritate rerum, et quam recondita in arte, et multiplici, ſubtilique verſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exſtiterunt, ut nemo fere ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus ſe dedidit, quin omnem illarum artium pene infinitam vim et materiam ſcientia et cogitatione comprehenderit? Vere mihi hoc videor eſſe dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium ſtudiis liberaliſſimis ſint, doctriniſque verſati, minimam copiam poetarum egregiorum exſtitiſſe; atque in hoc ipſo numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter et ex noſtrorum, et ex Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quam poëtæ, boni reperientur. Quod hinc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium ſtudia fere reconditis atque abditis e fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio poſita communi quodam in uſu, atque in hominum more et ſermone, verſatur; ut in cæteris id maxime excellat, quod longiſſime ſit ab imperitorum intelligentia ſenſuque disjunctum; in dicendo autem vitium vel maximum ſit a vulgari genere orationis, atque a conſuetudine communis ſenſus, abhorrere.

IV. Ac ne illud quidem vere dici poteſt, aut plures cæteris ar-

tibus inſervire, aut majore delectatione, aut ſpe uberiore, aut præmiis ad perdiſcendum amplioribus, commoveri. Atque, ut omittam Græciam, quæ ſemper eloquentiæ princeps eſſe voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus ſumma dicendi vis et inventa eſt, et perfecta, in hac ipſa civitate profecto nulla unquam vehementius, quam eloquentiæ, ſtudia viguerunt. Nam poſteaquam, imperio omnium gentium conſtituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adoleſcens non ſibi ad dicendum ſtudio omni enitendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis eſſe arbitrarentur, tantum, quantum ingenio et cogitatione poterant, conſequebantur. Poſt autem, auditis oratoribus Græcis, cognitiſque eorum literis, adhibitiſque doctoribus, incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagraverunt. Excitabat eos magnitudo et varietas, multitudoque in omni genere cauſarum, ut ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio aſſecutus eſſet, adjungeretur uſus frequens, qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoque ſunt, expoſita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia vero (ut multis rebus poſſumus judicare) noſtrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præſtiterunt. Quibus de cauſis, quis non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? Sed nimirum majus eſt hoc quiddam, quam homines opinantur, et pluribus ex artibus ſtudiiſque collectum.

V. Quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine, ſummâ magiſtrorum copiâ, præſtantiſſimis hominum ingeniis, infinita cauſarum varietate, ampliſſimis eloquentiæ propoſitis præmiis, eſſe cauſæ putet, niſi rei quandam incredibilem magnitudinem ac difficultatem? Eſt enim et ſcientia comprehendenda rerum plurimarum, ſine qua verborum volubilitas inanis atque irridenda eſt; et ipſa oratio conformanda non ſolum electione, ſed etiam conſtructione, verborum; et omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoſcendi, quòd

omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus aut ſedandis, aut excitandis, expromenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque, et eruditio libero digna, celeritaſque et brevitas et reſpondendi, et laceſſendi, ſubtili venuſtate, atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea eſt omnis antiquitas, exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis ſcientia negligenda eſt. Nam quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ motu corporis, quæ geſtu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda eſt: quæ ſola per ſe ipſa quanta ſit, hiſtrionum levis ars et ſcena declarat; in qua cum omnes in oris, et vocis, et motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci ſint, fuerintque, quos animo æquo ſpectare poſſimus? Quid dicam de theſauro rerum omnium memoria, quæ niſi cuſtos inventis, cogitatiſque rebus et verbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam ſi præclariſſima fuerint, in oratore peritura.

Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentium paucitatis, cum ex iis rebus univerſis eloquentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt; hortemurque potius liberos noſtros, cæteroſque, quorum gloria nobis et dignitas cara eſt, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, ſed aliis quibuſdam ſe id, quod expetunt, conſequi poſſe confidant.

VI. Ac mea quidem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum atque artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerum cognitione efflореſcat et redundet oportet oratio; quæ, niſi ſubeſt res ab oratore percepta et cognita, inanem quandam habet elocutionem, et pene puerilem. Neque vero ego hoc tantum oneris imponam noſtris præſertim oratoribus, in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere neſcire: quanquam vis oratoris, profeſſioque ipſa bene dicendi, hoc ſuſcipere ac polliceri videatur, ut omni de re, quæcunque ſit propoſita, ab eo ornate, copioſeque dicatur. Sed, quia non dubito, quin hoc pleriſque immenſum, infinitumque videatur, et quod Græcos homines non ſolum ingenio et doctrina, ſed etiam otio, ſtudioque abundantes, partitionem

quandam artium feciſſe video, neque in univerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe a cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forenſibus diſceptationibus judiciorum, aut deliberationum verſaretur, et id unum genus oratori reliquiſſe; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re quæſita et multum diſputata, ſummorum hominum prope conſenſu eſt tributum: repetamque non ab incunabulis noſtræ veteris puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, ſed ea, quæ quondam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſſimorum, et omni dignitate principum, diſputatione eſſe verſata: non quod illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices et doctores, reliquerunt; ſed, cum illa pateant, in promptuque ſint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi poſſint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus ſumma dicendi laus a noſtris hominibus conceſſa eſt, auctoritatem Græcis anteponam.

VII. Cum igitur vehementius inveheretur in cauſam Principum Conſul Philippus, Druſique tribunatus pro ſenatus auctoritate ſuſceptus infringi jam ac debilitari videretur, dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus L. Craſſum, quaſi colligendi ſui cauſa, ſe in Tuſculanum contuliſſe. Veniſſe eodem, ſocer ejus qui fuerat, Quintus Mucius dicebatur, et M. Antonius, homo et conſiliorum in republica ſocius, et ſumma cum Craſſo familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipſo Craſſo adoleſcentes duo, et Druſi maxime familiares, et in quibus magnam tum ſpem majores natu dignitatis ſuæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, et P. Sulpicius, qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur.

Hi primo die de temporibus illis, deque univerſa republica, quam ob cauſam venerant, multum inter ſe uſque ad extremum tempus diei collocuti ſunt. Quo quidem in ſermone multa divinitus a tribus illis conſularibus Cotta deplorata et commemorata narrabat; ut nihil incidiſſet poſtea civitati mali, quod non impendere illi tantò antè vidiſſent. Eo autem omni ſermone confecto, tantam in Craſſo humanitatem fuiſſe, ut, cum lauti accubuiſſent,

tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis: eaque eſſet in homine jucunditas, et tantus in jocando lepos, ut dies inter eos Curiæ fuiſſe videretur, convivium Tuſculani.

Poſtero autem die, cum illi majores natu ſatis quieſſent, et in ambulationem ventum eſſet; dicebat tum Scævolam, duobus ſpatiis tribuſve factis, dixiſſe, Cur non imitamur, Craſſe, Socratem illum, qui eſt in Phædro Platonis? Nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis eſt diffuſa ramis, quam illa, cujus umbram ſecutus eſt Socrates; quæ mihi videtur non tam ipſâ aquulâ, quæ deſcribitur, quam Platonis oratione, creviſſe: et, quod ille duriſſimis pedibus fecit, ut ſe abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philoſophi divinitus ferunt eſſe dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi eſt æquius. Tum Craſſum, immo vero commodius etiam, pulvinoſque popoſciſſe, et omnes in iis ſedibus, quæ erant ſub platano, conſediſſe dicebat.

VIII. Ibi, ut ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare, Craſſum ſermonem quendam de ſtudio dicendi intuliſſe. Qui cum ita eſſet exorſus, Non ſibi cohortandum Sulpicium et Cottam, ſed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam eſſent facultatem adepti, ut non æqualibus ſuis ſolum anteponerentur, ſed cum majoribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præſtabilius videtur, quam poſſe dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quo velis; unde autem velis, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquilliſque civitatibus præcipue ſemper floruit, ſemperque dominata eſt. Quid enim eſt aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum exſiſtere unum, qui id, quod omnibus natura ſit datum, vel ſolus, vel cum paucis, facere poſſit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam ſapientibus ſententiis, gravibuſque verbis ornata oratio et perpolita? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, judicum religiones, ſenatûs gravitatem, unius oratione converti? Quid porro tam regium, tam

liberale, tam munificum, quam opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam neceſſarium, quam tenere ſemper arma, quibus vel tectus ipſe eſſe poſſis, vel provocare improbos, vel te ulciſci laceſſitus?

Age vero, ne ſemper forum, ſubſellia, roſtra, curiamque meditere, quid eſſe poteſt in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quam ſermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præſtamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, et quod exprimere dicendo ſenſa poſſumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, ſummeque in eo elaborandum eſſe arbitretur, ut, quo uno homines maxime beſtiis præſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat? Ut vero jam ad illa ſumma veniamus; quæ vis alia potuit aut diſperſos homines unum in locum congregare, aut a fera, agreſtique vita ad hunc humanum cultum, civilemque deducere, aut jam conſtitutis civitatibus, leges, judicia, jura deſcribere?

Ac, ne plura, quæ ſunt pene innumerabilia, conſecter, comprehendam brevi; ſic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione et ſapientia non ſolum ipſius dignitatem, ſed et privatorum plurimorum et univerſæ reipublicæ ſalutem, maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adoleſcentes, atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite, ut et vobis honori, et amicis utilitati, et reipublicæ emolumento, eſſe poſſitis.

IX. Tum Scævola comiter, ut ſolebat, cætera, inquit, aſſentior Craſſo, ne aut de C. Lælii, ſoceri mei, aut de hujus, generi, aut arte, aut gloria detraham: ſed illa duo, Craſſe, vereor, ut tibi poſſim concedere. Unum, quòd ab oratoribus civitates et ab initio conſtitutas et ſæpe conſervatas eſſe dixiſti. Alterum, quòd, remoto foro, concione, judiciis, ſenatu, ſtatuiſti, oratorem in omni genere ſermonis et humanitatis eſſe perfectum.

Quis enim tibi hoc conceſſerit, aut initio genus hominum in montibus ac ſilvis diſſipatum, non prudentium conſiliis compulſum potius, quam diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis, mœnibuſque ſepſiſſe? aut vero reliquas utilitates, aut inſtituendis, aut

conſervandis civitatibus, non a ſapientibus et fortibus viris, ſed a diſertis et ornate dicentibus, eſſe conſtitutas? An vero tibi Romulus ille aut paſtores et convenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia conjunxiſſe, aut finitimorum vim repreſſiſſe eloquentia videtur, non conſilio et ſapientia ſingulari? Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullio, quid? in cæteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam rempublicam, num quod eloquentiæ veſtigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametſi ipſam exactionem mente, non lingua, perfectam L. Bruti eſſe cernimus) ſed deinceps omnia, nonne plena conſiliorum, inania verborum, videmus? Ego vero, ſi velim et noſtræ civitatis exemplis uti et aliarum, plura proferre poſſim detrimenta publicis rebus, quam adjumenta per homines eloquentiſſimos, importata: ſed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Craſſe, vobis duobus, eloquentiſſimos audiſſe Tib. et C. Sempronios, quorum pater, homo prudens et gravis, haudquaquam eloquens, et ſæpe aliàs, et maxime Cenſor, ſaluti reipublicæ fuit. Atque is non accurata quadam orationis copia, ſed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus tranſtulit; quod niſi feciſſet, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jamdiu nullam haberemus. At vero ejus filii diſerti, et omnibus vel naturæ vel doctrinæ præſidiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno conſilio, vel avitis armis florentiſſimam accepiſſent, iſta præclara gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquentia rempublicam diſſipaverunt.

X. Quid? leges veteres, moreſque majorum: quid? auſpicia, quibus et ego, et tu, Craſſe, cum magna reipublicæ ſalute præſumus: quid? religiones et cæremoniæ: quid? hæc jura civilia, quæ jampridem in noſtra familia ſine ulla eloquentiæ laude verſantur, num aut inventa ſunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem et Ser. Galbam memoria teneo, divinum hominem in dicendo, et M. Æmilium Porcinam, et C. ipſum Carbonem, quem tu adoleſcentulus perculiſti, ignarum legum, hæſitantem in majorum inſtitutis, rudem in jure civili:

et hæc ætas noſtra, præter te, Craſſe, qui tuo magis ſtudio, quam proprio munere aliquo diſertorum, jus a nobis civile didiciſti, (quod interdum pudeat) juris ignara eſt.

Quod vero in extrema oratione, quaſi tuo jure, ſumpſiſti, oratorem in omnis ſermonis diſputatione copioſiſſime poſſe verſari, id, niſi hic in tuo regno eſſemus, non tuliſſem; multiſque præeſſem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu conſertum vocarent, quòd in alienas poſſeſſiones tam temere irruiſſes. Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, atque Democritici, cæterique in ſuo genere Phyſici; vindicarentque ornati homines in dicendo et graves, quibuſcum tibi juſto ſacramento contendere non liceret. Urgerent præterea Philoſophorum greges, jam ab illo fonte et capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ, didiciſſe; nihil omnino quæſiſſe, nihil ſcire, convincerent; et, cum univerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulæ familiæ litem tibi intenderent. Inſtaret Academia, quæ, quicquid dixiſſes, id teipſum ſcire negaret. Stoici vero noſtri diſputationum ſuarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipſa, quæ propria oratorum putas eſſe adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab ſe peti vincerent oportere: ac non ſolum meliora, ſed etiam multo plura Ariſtotelem, Theophraſtumque de his rebus, quam omnes dicendi magiſtros, ſcripſiſſe oſtenderent. Miſſos facio Mathematicos, Grammaticos, Muſicos, quorum artibus veſtra iſta dicendi vis ne minimâ quidem ſocietate conjungitur. Quamobrem iſta tanta, tamque multa profitenda, Craſſe, non cenſeo. Satis id eſt magnum, quod potes præſtare, ut in judiciis ea cauſa, quamcumque tu dicis, melior et probabilior eſſe videatur: ut in concionibus, ut in ſententiis dicendis ad perſuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diſerte, ſtultis etiam vere dicere, videaris. Hoc amplius ſi quid poteris, non id mihi videbitur orator, ſed Craſſus ſua quadam propria, non communi oratorum facultate, poſſe.

XI. Tum ille, non ſum, inquit, neſcius, Scævola, iſta inter Græcos dici et diſceptari ſolere. Audivi enim ſummos homines, cum Quæſtor ex Macedonia veniſſem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quòd eam Charmadas et Clitomachus et Æſchines obtinebant. Erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipſum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum et copioſiſſimum. Vigebat auditor Panætii illius tui Mneſarchus; et Peripatetici Critolai Diodorus. Multi erant præterea præclari in Philoſophia, et nobiles, a quibus omnibus unâ pene repelli voce oratorem a gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque majorum ſcientia, ac tantum in judicia et conciunculas, tanquam in aliquod piſtrinum, detrudi et compingi videbam. Sed ego neque illis aſſentiebar, neque harum diſputationum inventori, et principi longe omnium in dicendo graviſſimo et eloquentiſſimo, Platoni, cujus tum Athenis diligentius legi cum Charmada Gorgiam; quo in libro, hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipſe eſſe orator ſummus videbatur. Verbi enim controverſia jamdiu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores, quam veritatis. Nam ſi quis hunc ſtatuit eſſe oratorem, qui tantummodo in jure, aut in judiciis poſſit, aut apud populum, aut in ſenatu copioſe loqui, tamen huic ipſi multa tribuat et concedat, neceſſe eſt. Neque enim ſine multa pertractatione omnium rerum publicarum, neque ſine legum, morum, juris ſcientia, neque naturâ hominum incognitâ, ac moribus, in his ipſis rebus ſatis callide verſari et perite poteſt. Qui autem hæc cognoverit, ſine quibus ne illa quidem minima in cauſis quiſquam recte tueri poteſt, quid huic abeſſe poterit de maximarum rerum ſcientia? Sin oratoris nihil vis eſſe, niſi compoſite, ornate, copioſe eloqui; quæro, idipſum quî poſſit aſſequi ſine ea ſcientia, quam ei non conceditis? Dicendi enim virtus, niſi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta ſint, exſtare non poteſt.

Quamobrem, ſi ornate locutus eſt, ſicut fertur, et mihi videtur,

phyſicus ille Democritus, materies illa fuit phyſici, de qua dixit; ornatus vero ipſe verborum oratoris putandus eſt. Et ſi Plato de rebus a civilibus controverſiis remotiſſimis divinitus eſt locutus, quod ego concedo; ſi item Ariſtoteles, ſi Theophraſtus, ſi Carneades in rebus iis, de quibus diſputaverunt, eloquentes, et in dicendo ſuaves atque ornati fuerunt; ſint hæ res, de quibus diſputant, in aliis quibuſdam ſtudiis: oratio quidem ipſa propria eſt hujus unius rationis, de qua loquimur et quærimus. Etenim videmus, iiſdem de rebus jejune quoſdam et exiliter, ut eum, quem acutiſſimum ferunt, Chryſippum, diſputaviſſe; neque ob eam rem philoſophiæ non ſatisfeciſſe, quod non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem.

XII. Quid ergo intereſt? aut quî diſcernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo et copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate et elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium; compoſitam orationem et ornatam, et artificio quodam et expolitione diſtinctam. Hæc autem oratio, ſi res non ſubeſt ab oratore percepta et cognita, aut nulla ſit neceſſe eſt, aut omnium irriſione ludatur. Quid eſt enim tam furioſum, quam verborum, vel optimorum atque ornatiſſimorum, ſonitus inanis, nulla ſubjecta ſententia, nec ſcientia? Quicquid erit igitur, quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, ſi, tanquam clientis cauſam, didicerit, dicet melius et ornatius, quam ille ipſe ejus rei inventor atque artifex.

Nam ſi quis erit, qui hoc dicat, eſſe quaſdam oratorum proprias ſententias atque cauſas, et certarum rerum forenſibus cancellis circumſcriptam ſcientiam; fatebor equidem in his magis aſſidue verſari hanc noſtram dictionem: ſed tamen in his ipſis rebus permulta ſunt, quæ iſti magiſtri, qui Rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim neſcit, maximam vim exſiſtere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hiſce iiſdem permotionibus ad lenitatem, miſericordiamque revocandis? quæ, niſi qui naturas hominum,

vimque omnem humanitatis, cauſaſque eas, quibus mentes aut incitantur aut reflectuntur, penitus perſpexerit, dicendo, quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus Philoſophorum putatur proprius; neque orator, me auctore, unquam repugnabit: ſed, cum illis cognitionem rerum conceſſerit, quòd in ea ſolùm illi voluerint elaborare, tractationem orationis, quæ ſine illa ſcientia nulla eſt, ſibi aſſumet. Hoc enim eſt proprium oratoris, quod ſæpe jam dixi, oratio gravis et ornata, et hominum ſenſibus ac mentibus accommodata.

XIII. Quibus de rebus Ariſtotelem et Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum ſit a me. Nam ego, quæ ſunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis; iſti, quæ de his rebus diſputant, oratorum eſſe concedunt. Itaque cæteros libros, artis iſti ſuæ nomine, hos, Rhetoricos et inſcribunt et appellant. Etenim cum illi in dicendo inciderint loci (quod perſæpe evenit) ut de Diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere ſit dicendum; clamabunt, credo, omnia gymnaſia, atque omnes Philoſophorum ſcholæ, ſua hæc eſſe omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis conſumendi otii cauſâ diſſerant, cum conceſſero, illud tamen oratori tribuam et dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, exanguique ſermone diſputant, hic cum omni gravitate et jucunditate explicet. Hæc ego cum ipſis Philoſophis tum Athenis diſſerebam. Cogebat enim me M. Marcellus hic noſter, qui nunc Ædilis Curulis eſt, et profecto, niſi ludos nunc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet; ac jam tum erat adoleſcentulus his ſtudiis mirifice deditus.

Jam vero de legibus inſtituendis, de bello, de pace, de ſociis, de vectigalibus, de jure civium generatim in ordines, ætateſque deſcripto, dicant vel Græci, ſi volunt, Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem cenſemus in numero eloquentium reponendos) ſciſſe melius, quam Hyperidem aut Demoſthenem,

perfectos jam homines in dicendo et perpolitos: vel Noſtri Decemviros, qui XII tabulas perſcripſerunt, quos neceſſe eſt fuiſſe prudentes, anteponant in hoc genere et Ser. Galbæ, et ſocero tuo C. Lælio, quos conſtat dicendi gloria præſtitiſſe. Nunquam enim negabo, eſſe quaſdam artes proprias eorum, qui in his cognoſcendis atque tractandis ſtudium ſuum omne poſuerunt; ſed oratorem plenum atque perfectum eſſe eum dicam, qui de omnibus rebus poſſit varie, copioſeque dicere.

XIV. Etenim ſæpe in iis cauſis, quas omnes proprias eſſe oratorum confitentur, eſt aliquid, quod non ex uſu forenſi, quem ſolum oratoribus conceditis, ſed ex obſcuriore aliqua ſcientia ſit promendum, et aſſumendum. Quæro enim, num poſſit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici ſine rei militaris uſu, aut ſæpe etiam ſine regionum terreſtrium aut maritimarum ſcientia? num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis; num in ſenatu de omni reipublicæ genere dici ſine ſumma rerum civilium cognitione et prudentia? num admoveri poſſit oratio ad ſenſus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod unum in oratore dominatur) ſine diligentiſſima perveſtigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus a Philoſophis explicantur?

Atque haud ſcio an minus hoc vobis ſim probaturus; equidem non dubitabo, quod ſentio, dicere. Phyſica iſta ipſa, et Mathematica, et quæ paulo ante cæterarum artium propria poſuiſti, ſcientiæ ſunt eorum, qui illa profitentur: illuſtrare autem oratione ſi quis iſtas ipſas artes velit, ad oratoris ei confugiendum eſt facultatem. Neque enim, ſi Philonem illum architectum, qui Athenienſibus armamentarium fecit, conſtat perdiſerte populo rationem operis ſui reddidiſſe, exiſtimandum eſt architecti potius artificio diſertum, quam oratoris, fuiſſe. Nec, ſi huic M. Antonio pro Hermodoro fuiſſet de navalium opere dicendum, non, cum ab illo cauſam didiciſſet, ipſe ornate de alieno artificio, copioſeque dixiſſet? Neque vero Aſclepiades is, quo nos medico amicoque uſi ſumus, tum, cùm eloquentiâ vincebat cæteros Medicos,

in eo ipſo, quod ornate dicebat, Medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud eſt probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere ſolebat, omnes in eo, quod ſcirent, ſatis eſſe eloquentes. Illud verius, neque quemquam in eo diſertum eſſe poſſe, quod neſciat; neque, ſi id optime ſciat, ignaruſque ſit faciundæ ac poliendæ orationis, diſerte id ipſum poſſe, de quo ſciat, dicere.

XV. Quamobrem ſi quis univerſam, et propriam oratoris vim definire complectique vult; is orator erit, meâ ſententiâ, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcumque res inciderit, quæ ſit dictione explicanda, prudenter, et compoſite, et ornate, et memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate.

Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita propoſui, *quacumque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat atque amputet: tamen illud tenebo, ſi, quæ cæteris in artibus aut ſtudiis ſita ſunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ ſint in diſceptationibus, aut in uſu forenſi; tamen his de rebus ipſis ſi ſit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent quæ ſint in quaque re; multo oratorem melius, quam ipſos illos, quorum eæ ſunt artes, eſſe dicturum. Ita ſi de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret a C. Mario affini noſtro, et, cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipſi C. Mario pene hic melius, quam ipſe ille ſcire, videatur. Sin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem prudentiſſimum et peritiſſimum in iis ipſis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit; forſitan, ſi ei ſit viſum, (etſi hæc quidem noſſe debet orator) cum Sex. Pompeio, erudito homine in Philoſophia, communicabit. Hoc profecto efficiet, ut quamcumque rem a quoque cognorit, de ea multo dicat ornatius, quam ille ipſe, unde cognorit. Sed ſi me audierit, quoniam Philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in vitam atque mores; duo illa relinquamus, idque largiamur inertiæ noſtræ: tertium vero, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil

oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. Quare hic locus de vita et moribus totus eſt oratori perdiſcendus: cætera ſi non didicerit, tamen poterit, ſi quando volet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, et ei tradita.

XVI. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum Aſtrologiæ, ornatiſſimis atque optimis verſibus Aratum de cælo, ſtelliſque dixiſſe; ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum, Nicandrum Colophonium, poetica quadam facultate, non ruſtica, ſcripſiſſe præclare; quid eſt, cur non orator de rebus iis eloquentiſſime dicat, quas ad certam cauſam, tempuſque cognorit? Eſt enim finitimus oratori poeta, numeris adſtrictior paulo, verborum autem licentiâ liberior, multis vero ornandi generibus ſocius, ac pene par; in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumſcribat, aut definiat jus ſuum, quo minus ei liceat eâdem illa facultate et copia vagari, qua velit.

Namque illud quare, Scævola, negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes; quod in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, ſi eum, quem fingo, me ipſum eſſe arbitrarer. Sed, ut ſolebat C. Lucilius ſæpe dicere, (homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſam minus, quam volebat, familiaris, ſed tamen et doctus et perurbanus) ſic ſentio, neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus iis artibus, quæ ſunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipſis, ſi in dicendo non utimur, tamen apparet atque exſtat, utrum ſimus earum rudes, an didicerimus. Ut, qui pila ludunt, non utuntur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ, ſed indicat ipſe motus, didicerintne palæſtram, an neſciant: et qui aliquid fingunt, etſi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis judiciorum, concionum, ſenatûs, etiamſi propriæ cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio ſit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit.

XVII. Tum ridens Scævola, non luctabor, inquit, tecum,

Craſſe, amplius: id enim ipſum, quod contra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, ut et mihi, quæ ego vellem non eſſe oratoris, concederes; et ea ipſa, neſcio quomodo, rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc, cum ego Prætor Rhodum veniſſem, et cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio ea, quæ a Panætio acceperam, contuliſſem; irriſit ille quidem, ut ſolebat, Philoſophiam, atque contempſit, multaque non tam graviter dixit, quam facete. Tua autem fuit oratio ejuſmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contemneres, ſed ut omnes comites ac miniſtras oratoris eſſe diceres. Quas, ego, ſi quis ſit unus complexus omnes, idemque ſi ad eas facultatem iſtam ornatiſſimæ orationis adjunxerit, non poſſum dicere, eum non egregium quendam hominem atque admirandum fore. Sed is, ſi quis eſſet, aut ſi etiam unquam fuiſſet, aut vero ſi eſſe poſſet, tu eſſes unus profecto, qui, et meo judicio et omnium, vix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquiſti. Verum ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus, civilibuſque verſetur, quin ſcias, neque eam tamen ſcientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quam res et veritas ipſa concedat.

Hîc Craſſus, memento, inquit, me non de mea, ſed de oratoris facultate, dixiſſe. Quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus, qui ante ad agendum, quam ad cognoſcendum, venimus; quos in foro, quos in ambitione, quos in republica, quos in amicorum negotiis, res ipſa ante confecit, quam poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari? Quod ſi tibi tantum in nobis videtur eſſe, quibus etiamſi ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, et otium, et hercule etiam ſtudium illud diſcendi acerrimum defuit; quid cenſes, ſi ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, acceſſerint? qualem illum, et quantum oratorem futurum?

XVIII. Tum Antonius, probas mihi, inquit, iſta, Craſſe, quæ dicis; nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus ſit, ſi quis omnium rerum atque artium rationem, naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile eſt factu, præſertim in hac

noſtra vita, noſtriſque occupationibus: deinde illud etiam verendum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione, et conſuetudine dicendi populari, et forenſi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis eſſe videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixiſti, quamvis illi ornate et graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus, loquantur. Nitidum quoddam genus eſt verborum, et lætum; ſed palæſtræ magis et olei, quam hujus civilis turbæ, ac fori. Namque egomet, qui ſero ac leviter Græcas literas attigiſſem, tamen cum Proconſul in Ciliciam proficiſcens Athenas veniſſem, complures tum ibi dies ſum propter navigandi difficultatem commoratus: ſed, cum quotidie mecum haberem homines doctiſſimos, eos fere ipſos, qui abs te modo ſunt nominati, cumque hoc, neſcio quomodo, apud eos increbuiſſet, me in cauſis majoribus, ſicuti te, ſolere verſari; pro ſe quiſque, ut poterat, de officio et ratione oratoris diſputabat. Horum alii, ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil eſſe dicebat, niſi quoſdam operarios linguâ celeri et exercitatâ; oratorem autem, niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem; atque ipſam eloquentiam, quod ex bene dicendi ſcientia conſtaret, unam quandam eſſe virtutem; et, qui unam virtutem haberet, omnes habere, eaſque ipſas eſſe inter ſe æquales et pares. Ita, qui eſſet eloquens, eum virtutes omnes habere, atque eſſe ſapientem. Sed hæc erat ſpinoſa quædam et exilis oratio, longeque a noſtris ſenſibus abhorrebat. Charmadas vero multo uberius iiſdem de rebus loquebatur; non quo aperiret ſententiam ſuam, (hic enim mos erat patrius Academiæ, adverſari ſemper omnibus in diſputando) ſed tum maxime tamen hoc ſignificabat, eos, qui Rhetores nominarentur, et qui dicendi præcepta traderent, nihil plane tenere, neque poſſe quemquam facultatem aſſequi dicendi, niſi qui Philoſophorum inventa didiciſſet.

XIX. Diſputabant contra diſerti homines, Athenienſes, et in republica cauſiſque verſati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hoſpes meus; qui cum diceret eſſe quandam prudentiam, quæ verſaretur in perſpiciendis rationibus conſtituendarum, et regendarum rerum publicarum, excitabatur

homo promptus ab homine abundanti doctrina, et quadam incredibili varietate rerum atque copia. Omnes enim partes illius ipſius prudentiæ petendas eſſe a Philoſophia docebat, neque ea, quæ ſtatuerentur in republica de Diis immortalibus, de diſciplina juventutis, de juſtitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteraque, ſine quibus civitates aut eſſe, aut bene moratæ eſſe non poſſent, uſquam in eorum libris inveniri.

Quod ſi tantam vim rerum maximarum arte ſua Rhetorici illi doctores complecterentur; quærebat, cur de procœmiis et de epilogis, et de hujuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſſent eorum libri: de civitatibus inſtituendis, de ſcribendis legibus, de æquitate, de juſtitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inveniretur.

Ipſa vero præcepta ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet, non modo eos illius expertes eſſe prudentiæ, quam ſibi aſciſcerent, ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationem ac viam noſſe. Caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, ut et ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, videretur, (id fieri vitæ dignitate, de qua nihil Rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſſent) et uti eorum, qui audirent, ſic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator; quod item fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, et quibus rebus, et quo genere orationis, in quamque partem moverentur. Hæc autem eſſe penitus in media Philoſophia retruſa atque abdita, quæ iſti Rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent.

Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. Memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclare ſcripta pronuntians, docebat, illum in animis vel judicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine Philoſophia quemquam ſcire poſſe.

XX. Huic reſpondebat, non ſe negare Demoſthenem ſummam prudentiam, ſummamque vim habuiſſe dicendi; ſed, ſive ille hoc ingenio potuiſſet, ſive (id quod conſtaret) Platonis ſtudioſus

audiendi fuiſſet, non, quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent, eſſe quærendum.

Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino diſputaret, nullam artem eſſe dicendi. Idque cùm argumentis docuerat, quod ita nati eſſemus, ut et blandiri ſuppliciter iis, a quibus eſſet petendum, et adverſarios minaciter terrere poſſemus; et rem geſtam exponere; et id, quod intenderemus, confirmare; et id, quod contra diceretur, refellere; et ad extremum deprecari aliquid, et conqueri; quibus in rebus omnis oratorum verſaretur facultas: et quod conſuetudo, exercitatioque et intelligendi prudentiam acueret, et eloquendi celeritatem incitaret; tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam primum, quaſi deditâ operâ, neminem ſcriptorem artis ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat, cum repeteret uſque a Corace neſcio quo, et Tiſia, quos artis illius inventores et principes fuiſſe conſtaret: eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omnino ſciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam (ſive ille irridens, ſive quod ita putaret, atque ita audiſſet) me in illo numero, qui illa non didiciſſem, et tamen (ut ipſe dicebat) poſſem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facile aſſentiebar, nihil me didiciſſe; in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare, arbitrabar.

Artem vero negabat eſſe ullam, niſi quæ cognitis, penituſque perſpectis, et in unum exitum ſpectantibus, et nunquam fallentibus, rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe et incerta: cum et dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, et audirentur ab iis, quibus non ſcientia eſſet tradenda, ſed exigui temporis aut falſa, aut certe obſcura, opinio.

Quid multa? ſic mihi tum perſuadere videbatur, neque artificium ullum eſſe dicendi, neque quemquam poſſe, niſi qui illa, quæ a doctiſſimis hominibus in Philoſophia dicerentur, cognoſſet, aut callide aut copioſe dicere. Quibus dicere Charmadas ſolebat, ingenium tuum, Craſſe, vehementer admirans, me ſibi

perfacilem in audiendo, te perpugnacem in diſputando, eſſe viſum.

XXI. Tumque ego, hac eadem opinione adductus, ſcripſi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente et invito excidit, et pervenit in manus hominum, *diſertos* me cognoſſe nonnullos, *eloquentem* adhuc neminem: quod eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acute atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem vero, qui mirabilius et magnificentius augere poſſet, atque ornare quæ vellet, omneſque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria contineret. Id ſi eſt difficile nobis, qui ante, quam ad diſcendum ingreſſi ſumus, obruimur ambitione et foro; ſit tamen in re poſitum, atque natura. Ego enim, quantum auguror conjecturâ, quantaque ingenia in noſtris hominibus eſſe video, non deſpero fore aliquem aliquando, qui et ſtudio acriore, quam nos ſumus, atque fuimus, et otio ac facultate diſcendi majore, ac maturiore, et labore atque induſtria ſuperiore, cum ſe ad audiendum, legendum, ſcribendumque majore opera dediderit, exiſtat talis orator, qualem quærimus; qui jure non ſolum diſertus, ſed etiam eloquens, dici poſſit; qui tamen, mea ſententia, aut hic eſt jam Craſſus, aut, ſi quis pari fuerit ingenio, pluraque quam hic, et audierit, et lectitarit, et ſcripſerit, paulum huic aliquid poterit addere.

Hoc loco Sulpicius, inſperanti mihi, inquit, et Cottæ, ſed valde optanti utrique noſtrum, cecidit, ut in iſtum ſermonem, Craſſe, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum ſatis fore videbatur, ſi, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex ſermone veſtro memoria dignum excipere poſſemus: ut vero penitus in eam ipſam totius hujus vel ſtudii, vel artificii, vel facultatis, diſputationem pene intimam perveniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incenſus eſſem ſtudio utriuſque veſtrum, Craſſi vero etiam amore, cum ab eo nuſquam diſcederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cum et per meipſum egiſſem, et per Druſum ſæpe tentaſſem: quo in genere tu,

Antoni, (vere loquar) nunquam mihi percontanti, aut quærenti aliquid, defuiſti, et perſæpe me, quæ ſoleres in dicendo obſervare, docuiſti. Nunc quoniam uterque veſtrum patefecit earum rerum ipſarum aditum, quas quærimus, et quoniam princeps Craſſus ejus ſermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ ſentitis de omni genere dicendi, ſubtiliter perſequamini. Quod quidem ſi erit a vobis impetratum, magnam habebo, Craſſe, huic palæſtræ et Tuſculano tuo gratiam, et longe Academiæ illi ac Lyceo tuum hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam.

XXII. Tum ille, immo vero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui et poteſt facere id, quod requiris, et conſuevit, ut te audio dicere. Nam fateor me quidem ſemper a genere hoc toto ſermonis refugiſſe, et tibi cupienti atque inſtanti ſæpiſſime negaſſe, ut tute paulo ante dixiſti. Quod ego non ſuperbiâ, neque inhumanitate faciebam, neque quò tuo ſtudio rectiſſimo, atque optimo non obſequi vellem, præſertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumque cognoſſem; ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentiâ, atque earum rerum, quæ quaſi in arte traduntur, inſcitiâ.

Tum Cotta, quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Craſſe, loquerere, aſſecuti ſumus; de reliquo jam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia, quæ percontati erimus, explicaris, dimiſerimus. De his, credo, rebus, inquit Craſſus, ut in cretionibus ſcribi ſolet, *Quibus ſciam, poteroque.* Tum ille, namque quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrûm tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe, poſtulet? Jam vero iſtâ conditione, dum mihi liceat negare poſſe quod non potero, et fateri neſcire quod neſciam, licet, inquit Craſſus, veſtro arbitratu percontemini.

Atque, inquit Sulpicius, hoc primùm ex te, de quo modo Antonius expoſuit, quid ſentias, quærimus; Exiſtimesne artem aliquam eſſe dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Craſſus, tanquam alicui Græculo otioſo et loquaci, et fortaſſe docto atque erudito, quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis?

Quando enim me iſta curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini, et non ſemper irriſiſſe potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in ſchola aſſediſſent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, ſi quis quid quæreret? Quod primum ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam, qui permagnum quiddam ſuſcipere, ac profiteri videbatur, cum ſe ad omnia, de quibus quiſque audire vellet, eſſe paratum denuntiaret. Poſtea vero vulgo hoc facere cœperunt, hodieque faciunt; ut nulla ſit res, neque tanta, neque tam improviſa, neque tam nova, de qua ſe non omnia, quæ dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos.

Quod ſi te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxiſſem huc Græcum aliquem, qui vos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu eſt. Eſt enim apud M. Piſonem, adoleſcentem jam huic ſtudio deditum, ſummo hominem ingenio, noſtrique cupidiſſimum, Peripateticus Staſeas, homo nobis ſane familiaris, et, ut inter homines peritos conſtare video, in illo ſuo genere omnium princeps.

XXIII. Quem tu mihi, inquit Mucius, Staſeam, quem Peripateticum narras? Gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus, Craſſe, qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem ſine uſu, neque ex ſcholis cantilenam requirunt, ſed ex homine omnium ſapientiſſimo atque eloquentiſſimo, atque ex eo, qui non in libellis, ſed in maximis cauſis, et in hoc domicilio imperii et gloriæ ſit conſilio linguaque princeps; cujus veſtigia perſequi cupiunt, ejus ſententiam ſciſcitantur. Equidem te cum in dicendo ſemper putavi deum, tum vero tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis; qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam diſputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adoleſcentes cupiunt accedere.

Ego vero, inquit, iſtis obſequi ſtudeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re ſentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi eſſe non puto) reſpondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut

pertenuem videri, ſed omnem eſſe contentionem inter homines doctos in verbi controverſia poſitam. Nam ſi ars ita definitur, ut paulo ante expoſuit Antonius, ex rebus penitus perſpectis, planeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio ſejunctis, ſcientiaque comprehenſis; non mihi videtur ars oratoris eſſe ulla. Sunt enim varia, et ad vulgarem popularemque ſenſum accommodata, omnia genera hujus forenſis noſtræ dictionis. Sin autem ea, quæ obſervata ſunt in uſu ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animadverſa ac notata, verbis deſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt, (id quod fieri potuiſſe video) non intelligo, quamobrem non, ſi minus illa ſubtili definitione, at hac vulgari opinione, ars eſſe videatur. Sed ſive eſt ars, ſive artis quædam ſimilitudo, non eſt quidem ea negligenda; verum intelligendum eſt, alia quædam ad conſequendam eloquentiam eſſe majora.

XXIV. Tum Antonius vehementer ſe aſſentiri Craſſo dixit, quòd neque ita amplecteretur artem, ut ii ſolerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent; neque rurſum eam totam, ſicut plerique Philoſophi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit, gratum te his, Craſſe, facturum, ſi iſta expoſueris, quæ putas ad dicendum plus, quam ipſam artem, poſſe prodeſſe.

Dicam equidem, quoniam inſtitui, petamque a vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipſe, ne, ut quidam magiſter atque artifex, ſed quaſi unus e togatorum numero, atque ex forenſi uſu homo mediocris, neque omnino rudis, videar non ipſe aliquid a me prompſiſſe, ſed fortuito in ſermonem veſtrum incidiſſe.

Equidem, cum peterem magiſtratus, ſolebam in prenſando dimittere a me Scævolam, cum ei ita dicerem, Me velle eſſe ineptum. Id erat petere blandius; quod niſi inepte fieret, bene non poſſet fieri. Hunc autem eſſe hominem unum ex omnibus, quo præſente ego ineptus eſſe minime vellem; quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem et ſpectatorem fortuna conſtituit. Nam quid eſt ineptius, quam de dicendo dicere, cum id ipſum,

dicere, nunquam ſit non ineptum, niſi cum eſt neceſſarium?

Perge vero, Craſſe, inquit Mucius; iſtam enim culpam, quam vereris, ego præſtabo.

XXV. Sic igitur ſentio, inquit Craſſus; Naturam primùm, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque vero iſtis, de quibus paulo ante dixit Antonius, ſcriptoribus artis, rationem dicendi et viam, ſed naturam, defuiſſe. Nam et animi, atque ingenii celeres quidam motus eſſe debent, qui et ad excogitandum acuti, et ad explicandum, ornandumque ſint uberes, et ad memoriam firmi atque diuturni. Et ſi quis eſt, qui hæc putet arte accipi poſſe, quod falſum eſt, (præclare enim ſe res habeat, ſi hæc accendi, aut commoveri arte poſſint; inſeri quidem, et donari ab arte non poſſunt omnia; ſunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipſo homine naſcuntur? linguæ ſolutio, vocis ſonus, latera, vires, conformatio quædam, et figura totius oris, et corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non poſſit, (neque enim ignoro, et quæ bona ſint, fieri meliora poſſe doctrina, et quæ non optima, aliquo modo acui tamen, et corrigi poſſe) ſed ſunt quidam aut ita lingua hæſitantes, aut ita voce abſoni, aut ita vultu, motuque corporis vaſti, atque agreſtes, ut, etiamſi ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non poſſint. Sunt autem quidam ita in iiſdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati, ut non nati, ſed ab aliquo deo ficti, eſſe videantur.

Magnum quoddam eſt onus atque munus, ſuſcipere atque profiteri, ſe eſſe, omnibus ſilentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adeſt enim fere nemo, quin acutius atque acrius vitia in dicente, quam recta, videat. Ita, quidquid eſt, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda ſunt, obruit. Neque hæc in eam ſententiam diſputo, ut homines adoleſcentes, ſi quid naturale forte non habeant, omnino a dicendi ſtudio deterream. Quis enim non videt, C. Cœlio, æquali meo, magno honori fuiſſe, homini novo, illam ipſam, quamcunque aſſequi potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis

veſtrum æqualem, Q. Varium, vaſtum hominem, atque fœdum, non intelligit illa ipſa facultate, quamcunque habuit, magnam eſſe in civitate gratiam conſecutum?

XXVI. Sed, quia de oratore quærimus, fingendus eſt nobis, oratione noſtra, detractis omnibus vitiis orator, atque omni laude cumulatus. Neque enim, ſi multitudo litium, ſi varietas cauſarum, ſi hæc turba, et barbaria forenſis dat locum vel vitioſiſſimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur neceſſaria, ſed animi libera quædam oblectatio, quam diligenter, et quam prope faſtidioſe, judicamus? Nullæ enim lites, neque controverſiæ ſunt, quæ cogant homines, ſicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos, perpeti.

Eſt igitur oratori diligenter providendum, non utì illis ſatiſfaciat, quibus neceſſe eſt, ſed ut iis admirablis eſſe videatur, quibus libere liceat judicare. Ac, ſi quæritis, plane, quid ſentiam, enuntiabo apud homines familiariſſimos, quod adhuc ſemper tacui, et tacendum putavi. Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillime atque ornatiſſime facere poſſunt, tamen, niſi timide ad dicendum accedunt, et in exordienda oratione perturbantur, pene impudentes videntur: tametſi id accidere non poteſt. Ut enim quiſque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, varioſque eventus orationis, expectationemque hominum pertimeſcit. Qui vero nihil poteſt dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere, is mihi, etiamſi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pudendo, ſed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem vero non pudet, (id quod in pleriſque video) hunc ego non reprehenſione ſolum, ſed etiam pœna, dignum puto. Equidem et in vobis animadvertere ſoleo, et in me ipſo ſæpiſſme experior, ut exalbeſcam in principiis dicendi, et tota mente atque omnibus artubus contremiſcam. Adoleſcentulus vero ſic initio accuſationis exanimatus ſum, ut hoc ſummum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd

continuo conſilium dimiſerit, ſimul ac me fractum ac debilitatum metu viderit.

Hic omnes aſſenſi, ſignificare inter ſe, et colloqui cœperunt: fuit enim mirificus quidam in Craſſo pudor, qui tamen non modo non obeſſet ejus orationi, ſed etiam probitatis commendatione prodeſſet.

XXVII. Tum Antonius, ſæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Craſſe, et te, et cæteros ſummos oratores, (quanquam tibi par, mea ſententia, nemo unquam fuit) in dicendi exordio permoveri. Cujus quidem rei cum cauſam quærerem, quidnam eſſet, cur, ut in quoque oratore plurimum eſſet, ita maxime is pertimeſceret, has cauſas inveniebam duas. Unam, quod intelligerent ii, quos uſus ac natura docuiſſet, nonnunquam ſummis oratoribus non ſatis ex ſententia eventum dicendi procedere: ita non injuria, quotieſcumque dicerent, id, quod aliquando poſſet accidere, ne tum accideret, timere: altera eſt hæc, de qua queri ſæpe ſoleo, cæterarum homines artium ſpectati et probati, ſi quando aliquid minus bene fecerunt, quam ſolent, aut noluiſſe, aut valetudine impediti non potuiſſe conſequi, id quod ſcirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius; aut, crudior fuit. Oratoris peccatum, ſi quod eſt animadverſum, ſtultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excuſationem non habet; quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, ſtultus fuiſſe. Quo etiam gravius judicium in dicendo ſubimus: quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur: et, qui ſemel in geſtu peccavit, non continuo exiſtimatur neſcire geſtum; cujus autem in dicendo aliquid reprehenſum eſt, aut æterna in eo, aut certe diuturna, valet opinio tarditatis.

XXVIII. Illud vero, quod a te dictum eſt, eſſe permulta, quæ orator, niſi a natura haberet, non multum a magiſtro adjuvaretur, valde tibi aſſentior; inque eo vel maxime probavi ſummum illum doctorem, Alabandenſem Apollonium, qui, cùm mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non poſſe oratores evadere, operam apud ſeſe perdere; dimittebatque, et, ad quam quemque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere atque

hortari ſolebat. Satis eſt enim cæteris artificiis percipiendis, tantummodo ſimilem eſſe hominis, et id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, ſi quis forte ſit tardior, poſſe percipere animo, et memoria cuſtodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non poſſumus fingere, facies, vultus, ſonus. In oratore autem acumen dialecticorum, ſententiæ Philoſophorum, verba prope poetarum, memoria juriſconſultorum, vox tragœdorum, geſtus pene ſummorum actorum eſt requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri poteſt. Quæ enim, ſingularum rerum artifices ſingula ſi mediocriter adepti ſunt, probantur, ea, niſi omnia ſumma ſunt in oratore, probari non poſſunt.

Tum Craſſus, atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui et levi, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quam in hac re, quam conſtat eſſe maximam. Sæpe enim ſoleo audire Roſcium, cum ita dicat, ſe adhuc reperire diſcipulum, quem quidem probaret, potuiſſe neminem : non quò non eſſent quidam probabiles, ſed quia, ſi aliquid modo eſſet vitii, id ferre ipſe non poſſet. Nihil eſt enim tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ ſtabile, quam id, in quo aliquid offenderis.

Itaque, ut ad hanc ſimilitudinem hujus hiſtrionis oratoriam laudem dirigamus, videtiſne, quam nihil ab eo, niſi perfecte, nihil niſi cum ſumma venuſtate, fiat? nihil niſi ita, ut deceat, et uti omnes moveat atque delectet? Itaque hoc jamdiu eſt conſecutus, ut, in quo quiſque artificio excelleret, is in ſuo genere Roſcius diceretur. Hanc ego abſolutionem, perfectionemque in oratore deſiderans, a qua ipſe longe abſum, facio impudenter. Mihi enim volo ignoſci, cæteris ipſe non ignoſco. Nam qui non poteſt, qui vitioſe facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere poſſit, detrudendum puto.

XXIX. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem, jubes diſcere? nam quis ad iſta ſumma, atque in omni genere perfecta, poteſt pervenire? Tum ille, ego vero, inquit, quòd in vobis egregiam quandam ac præclaram indolem ad dicendum eſſe cognovi, idcirco hæc expoſui omnia;

nec magis ad eos deterrendos, qui non poſſent, quam ad vos, qui poſſetis, exacuendos, accommodavi orationem meam: et quanquam in utroque veſtrûm ſummum eſſe ingenium ſtudiumque perſpexi, tamen hæc, quæ ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi, quam ſolent Græci dicere, in te, Sulpici, divina ſunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipſo habitu atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut ſuaviorem mihi videor audiſſe; quæ quibus a natura minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſſunt, ut iis, quæ habeant, modice et ſcienter utantur, et ut ne dedeceat. Id enim eſt maxime vitandum, et de hoc uno minime eſt facile præcipere, non mihi modo, qui ſicut unus paterfamilias his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio, quem ſæpe audio dicere, caput eſſe artis, DECERE: quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſſit. Sed, ſi placet, ſermonem aliò transferamus, et noſtro more aliquando, non rhetorico, loquamur.

Minime vero, inquit Cotta: nunc enim te jam exoremus neceſſe eſt, (quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem) ut nobis explices, quidquid eſt iſtud, quod tu in dicendo potes. Neque enim ſumus nimis avidi; iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus; idque ex te quærimus, (ut ne plus nos aſſequamur, quam quantulum tu in dicendo aſſecutus es) quoniam, quæ a natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid præterea eſſe aſſumendum putes?

XXX. Tum Craſſus arridens, quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium, et ardorem quendam amoris? ſine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam aſſequetur. Neque vero vos ad eam rem video eſſe cohortandos, quos, cum mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto ſtudia nihil proſunt perveniendi aliquò, niſi illud, quod eo, quo intendas, ferat deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacunque eſt, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem,

rationem conſuetudinis meæ, qua quondam ſolitus ſum uti, cum mihi in iſto ſtudio verſari adoleſcenti licebat.

Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus unquam, nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, ut, quid Craſſus ageret, meditandi aut dicendi cauſa, non modo videre mihi, ſed ex ejus ſcriptore, et lectore Diphilo ſuſpicari, liceret; id ſpero nos eſſe adeptos, omniaque jam ex ipſo, quæ diu cupimus, cogituros.

XXXI. Tum Craſſus, atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam exiſtimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, cauſam, cur cuperes, non fuiſſe. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione veſtra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod eſt homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo me iſta omnium communia et contrita præcepta didiciſſe.

Primum oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodate. Deinde eſſe omnem orationem aut de infinitæ rei quæſtione, ſine deſignatione perſonarum et temporum; aut de re certis in perſonis ac temporibus locata. In utraque autem re quidquid in controverſiam veniat, in eo quæri ſolere, aut, factumne ſit; aut, ſi eſt factum, quale ſit; aut etiam quo nomine vocetur; aut, quod nonnulli addunt, rectene factum eſſe videatur. Exiſtere autem controverſias etiam ex ſcripti interpretatione, in quo aut ambigue quid ſit ſcriptum, aut contrarie, aut ita, ut a ſententia ſcriptum diſſideat: his autem omnibus partibus ſubjecta quædam eſſe argumenta propria. Sed cauſarum, quæ ſint a communi quæſtione ſejunctæ, partim in judiciis verſari, partim in deliberationibus: eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus, poneretur: certoſque eſſe locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus conſilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur. Cumque eſſet omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes diſtributa, ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inventa non ſolum ordine,

ſed etiam momento quodam, atque judicio diſpenſare, atque diſponere; tum ea denique veſtire atque ornare oratione; poſt memoria ſepire; ad extremum agere cum dignitate et venuſtate. Etiam illa cognoram et acceperam, ante quam de re diceremus, initio conciliandos eorum eſſe animos, qui audirent: deinde rem demonſtrandam; poſtea controverſiam conſtituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; poſt, quæ contra dicerentur, refellenda; extremâ autem oratione ea, quæ pro nobis eſſent, amplificanda et augenda; quæque eſſent pro adverſariis, infirmanda atque frangenda.

XXXII. Audieram etiam, quæ de orationis ipſius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primum, ut pure et Latine loquamur; deinde ut plane et dilucide; tum ut ornate; poſt ad rerum dignitatem apte, et quaſi decore; ſingularumque rerum præcepta cognoram.

Quinetiam, quæ maxime propria eſſent naturæ, tamen his ipſis artem adhiberi videram. Nam de actione, et de memoria quædam brevia, ſed magna cum exercitatione, præcepta guſtaram. In his enim fere rebus omnis iſtorum artificum doctrina verſatur, quam ego ſi nihil dicam adjuvare, mentiar. Habet enim quædam quaſi ad commonendum oratorem, quò quidque referat, et quò intuens, ab eo, quodcumque ſibi propoſuerit, minus aberret.

Verum ego hanc vim intelligo eſſe in præceptis omnibus, non ut ea ſecuti oratores eloquentiæ laudem ſint adepti, ſed, quæ ſua ſponte homines eloquentes facerent, ea quoſdam obſervaſſe, atque id egiſſe: ſic eſſe non eloquentiam ex artificio, ſed artificium ex eloquentia natum; quod tamen, ut ante dixi, non ejicio. Eſt enim, etiamſi minus neceſſarium ad bene dicendum, tamen ad cognoſcendum non illiberale.

Ea exercitatio quædam ſuſcipienda vobis eſt; quanquam vos quidem jampridem eſtis in curſu; ſed iis, qui ingrediuntur in ſtadium, quique ea, quæ agenda ſunt in foro, tanquam in acie, poſſunt etiam nunc exercitatione quaſi ludicrâ prædiſcere, ac meditari.

Hanc ipſam, inquit Sulpicius, noſſe volumus: attamen iſta, quæ abs te breviter de arte decurſa ſunt, audire cupimus, quanquam ſunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox; nunc de ipſa exercitatione, quid ſentias, quærimus.

XXXIII. Equidem probo iſta, Craſſus inquit, quæ vos facere ſoletis, ut, cauſa aliqua poſita conſimili cauſarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maxime ad veritatem accommodate. Sed plerique in hoc vocem modo, neque eam ſcienter, et vires exercent ſuas, et linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur: in quo fallit eos, quod audierunt, *dicendo homines, ut dicant, efficere ſolere.* Vere enim etiam illud dicitur, *perverſe dicere homines, perverſe dicendo, facillime conſequi.* Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus, etſi utile eſt etiam ſubito ſæpe dicere, tamen illud utilius, ſumpto ſpatio ad cogitandum, paratius atque accuratius dicere. Caput autem eſt, quod (ut vere dicam) minime facimus, (eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus) quam plurimum ſcribere. *Stylus optimus et præſtantiſſimus dicendi effector, ac magiſter*; neque injuria: nam ſi ſubitam et fortuitam orationem commentatio et cogitatio facile vincit; hanc ipſam profecto aſſidua ac diligens ſcriptura ſuperabit.

Omnes enim ſive artis ſunt loci, ſive ingenii cujuſdam atque prudentiæ, qui modo inſunt in ea re, de qua ſcribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus oſtendunt ſe et occurrunt; omneſque ſententiæ, verbaque omnia, quæ ſunt cujuſque generis maxime illuſtria, ſub acumen ſtyli ſubeant, et ſuccedant neceſſe eſt: tum ipſa collocatio, conformatioque verborum perficitur in ſcribendo, non poetico, ſed quodam oratorio numero et modo. Hæc ſunt, quæ clamores et admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quiſquam, niſi diu multumque ſcriptitarit, etiamſi vehementiſſime ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur: et qui a ſcribendi conſuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam ſubito ſi dicat, tamen illa, quæ dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe videantur; atque etiam, ſi quando in dicendo ſcriptum attulerit aliquid,

cum ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio conſequetur. Ut concitato navigio, cum remiges ſuſtinuerunt, retinet tamen ipſa navis motum et curſum ſuum, intermiſſo impetu, pulſuque remorum; ſic in oratione perpetua, cum ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorum ſimilitudine et vi concitata.

XXXIV. In quotidianis autem commentationibus equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, noſtrum illum inimicum, ſolitum eſſe uti ſciebam, ut aut verſibus propoſitis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, verbis aliis quam maxime poſſem lectis pronuntiarem. Sed poſt animadverti, hoc eſſe in hoc vitii, quòd ea verba, quæ maxime cujuſque rei propria, quæque eſſent ornatiſſima atque optima, occupaſſet aut Ennius, ſi ad ejus verſus me exercerem, aut Gracchus, ſi ejus orationem mihi forte propoſuiſſem: ita, ſi iiſdem verbis uterer, nihil prodeſſe; ſi aliis, etiam obeſſe, cum minus idoneis uti conſueſcerem. Poſtea mihi placuit, eoque ſum uſus adoleſcens, ut ſummorum oratorum Græcas orationes explicarem; quibus lectis hoc aſſequebar, ut, cum ea, quæ legerem Græce, Latine redderem, non ſolum optimis verbis uterer, et tamen uſitatis, ſed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea. Jam vocis, et ſpiritûs, et totius corporis, et ipſius linguæ motus, et exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris: quibus in rebus habenda eſt ratio diligenter, quos imitemur, quorum ſimiles velimus eſſe. Intuendi nobis ſunt non ſolum oratores, ſed etiam actores, ne mala conſuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus. Exercenda eſt etiam memoria, ediſcendis ad verbum quam plurimis et noſtris ſcriptis, et alienis. Atque in ea exercitatione non ſane mihi diſplicet adhibere, ſi conſueris, etiam iſtam locorum ſimulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione, et umbratili, medium

in agmen, in pulverem, in clamorem, in caſtra, atque aciem forenſem. Subeundus uſus omnium, et periclitandæ vires ingenii; et illa commentatio incluſa in veritatis lucem proferenda eſt. Legendi etiam poetæ, cognoſcenda hiſtoria, omnium bonarum artium ſcriptores ac doctores et legendi et pervolutandi, et exercitationis cauſa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; diſputandumque de omni re in contrarias partes, et, quidquid erit in quaque re, quod probabile videri poſſit, eliciendum atque dicendum. Perdiſcendum jus civile, cognoſcendæ leges, percipienda omnis antiquitas, ſenatoria conſuetudo, diſciplina reipublicæ, jura ſociorum, fœdera, pactiones, cauſa imperii cognoſcenda eſt. Libandus eſt etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos; quo, tanquam ſale, perſpergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ ſentiebam; quæ fortaſſe, quemcunque patremfamilias arripuiſſetis ex aliquo circulo, eadem vobis percontantibus reſpondiſſet.

XXXV. Hæc cum Craſſus dixiſſet, ſilentium eſt conſecutum. Sed quanquam ſatis iis, qui aderant, ad id, quod erat propoſitum, dictum videbatur, tamen ſentiebant celerius eſſe multo, quam ipſi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, quid eſt, Cotta, inquit, quod tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea a Craſſo requiratis?

Immo id mehercule, inquit, ipſum attendo. Tantus enim curſus verborum fuit, et ſic evolavit oratio, ut ejus vim atque incitationem aſpexerim; veſtigia, ingreſſumque vix viderim: et tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum venerim, non explicata veſte, neque propoſito argento, neque tabulis et ſignis propalam collocatis, ſed his omnibus multis, magnificiſque rebus conſtructis ac reconditis; ſic modo in oratione Craſſi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra atque integumenta perſpexi; ſed, ea cum contemplari cuperem, vix aſpiciendi poteſtas fuit. Ita neque hoc poſſum dicere, me omnino ignorare quid poſſideat, neque plane noſſe, ac vidiſſe.

Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, ſi in aliquam domum, plenam ornamentorum illam, veniſſes. Si ea ſepoſita, ut dicis, eſſent, tuque valde ſpectandi cupidus eſſes, non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præſertim ſi eſſet familiaris: ſimiliter nunc petes a Craſſo, ut eam copiam ornamentorum ſuorum, quam conſtructam uno in loco, quaſi per tranſennam prætereuntes ſtrictim aſpeximus, in lucem proferat, et ſuo quidque loco collocet.

Ego vero, inquit Cotta, a te peto, Scævola: me enim, et hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium graviſſimo, qui genus hujuſmodi diſputationis ſemper contempſerit, hæc, quæ iſti forſitan puerorum elementa videantur, exquirere. Sed tu nobis da, Scævola, et perfice, ut Craſſus hæc, quæ coarctavit, et peranguſte referſit in oratione ſua, dilatet nobis, atque explicet.

Ego mehercule, inquit Mucius, antea veſtra magis hoc cauſa volebam, quam mea: neque enim tantopere hanc a Craſſo diſputationem deſiderabam, quantopere ejus in cauſis oratione delector. Nunc vero, Craſſe, mea quoque etiam cauſa rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contigit, ne graveris exædificare id opus, quod inſtituiſti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video; quam vehementer probo.

XXXVI. Enimvero, inquit Craſſus, mirari ſatis non queo, etiam te hæc, Scævola, deſiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque ſunt ejus generis, ut, ſi optime tenerem, digna eſſent iſta ſapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, ſi de iſtis communibus et pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes et incitarentur, et reprimerentur, de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reipublicæ, denique de noſtro ipſo jure civili? Hanc enim ego omnem ſcientiam, et copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe; in oratoris vero inſtrumento tam lautam ſupellectilem nunquam videram.

Potes igitur, inquit Craſſus, (ut alia omittam innumerabilia, et immenſa, et ad ipſum tuum jus civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectavit, cum in campum properaret, et ridens et ſtomachans Scævola? cum Hypſeus maxima voce, plurimis verbis a M. Craſſo Prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, cauſa cadere liceret; Cn. autem Octavius, homo conſularis, non minus longa oratione recuſaret, ne adverſarius cauſa caderet, ac ne is, pro quo ipſe diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni moleſtia, ſtultitia adverſarii, liberaretur.

Ego vero iſtos, inquit (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, ſed ne foro quidem, dignos putarim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Craſſus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, ſed juris civilis prudentia; quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in XII tabulis permiſerat; quod cum impetraſſet, cauſa caderet: alter iniquum putabat plus ſecum agi, quam quod eſſet in actione; neque intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem adverſarium perditurum.

XXXVII. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompei, Prætoris urbani, familiaris noſtri, ſedentibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque uſitata exceptio daretur, *Cujus pecuniæ dies fuiſſet?* quod petitoris cauſâ comparatum eſſe non intelligebat: ut, ſi ille infitiator probaſſet judici, ante petitam eſſe pecuniam, quam eſſet cœpta deberi, petitor, rurſus cum peteret, exceptione excluderetur, *Quod ea res in judicium antea veniſſet.* Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici poteſt, quam eum, qui hanc perſonam ſuſceperit, ut amicorum controverſias, cauſaſque tueatur, laborantibus ſuccurrat, ægris medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis tenuiſſimiſque rebus ita labi, ut aliis miſerandus, aliis irridendus, eſſe videatur?

Equidem propinquum noſtrum P. Craſſum illum Divitem, et multis aliis in rebus elegantem hominem et ornatum, et præcipue in hoc efferendum et laudandum puto, quod, cum P. Scævolæ frater eſſet, ſolitus eſt ei perſæpe dicere, neque illum

in jure civili ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicendi copiam aſſumpſiſſet; (quod quidem hic, qui mecum Conſul fuit, filius ejus eſt conſecutus) neque ſe ante cauſas amicorum tractare atque agere cœpiſſe, quam jus civile didiciſſet.

Quid vero ille M. Cato? nonne et eloquentiâ tantâ fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, et juris civilis omnium peritiſſimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adeſt vir in dicendo ſummus, quem ego unum oratorem maxime admiror: ſed tamen idem hoc ſemper jus civile contempſit. Verum, quoniam ſententiæ atque opinionis meæ voluiſtis eſſe participes, nihil occultabo; et, quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re ſentiam.

XXXVIII. Antonii incredibilis quædam, et prope ſingularis, et divina vis ingenii videtur, etiamſi hac ſcientia juris nudata ſit, poſſe facile cæteris armis prudentiæ cauſas tueri atque defendere. Quamobrem hic nobis ſit exceptus: cæteros vero non dubitabo primum inertiæ condemnare ſententia mea, pòſt etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in jure ac Prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus ſæpe non de facto, ſed de æquitate ac jure certetur, jactare ſe in cauſis centumviralibus, in quibus uſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum aut ratorum, cæterarumque rerum innumerabilium jura verſentur, cum omnino, quid ſuum, quid alienum, quare denique civis an peregrinus, ſervus an liber quiſpiam ſit, ignoret, inſignis eſt impudentiæ. Illa vero deridenda arrogantia eſt, in minoribus navigiis rudem eſſe ſe confiteri; quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didiciſſe. Tu mihi cum in circulo decipiare adverſarii ſtipulatiuncula; et cum obſignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id ſit ſcriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam cauſam majorem committendam putem? Citius hercule is, qui duorum ſcalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit.

Quid, ſi ne parvæ quidem cauſæ ſunt, ſed ſæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili; quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſas ſine ulla ſcientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa major, quam illius militis, de cujus morte cum domum falſus ab exercitu nuntius veniſſet, et pater ejus, re credita, teſtamentum mutaſſet, et quem ei viſum eſſet, feciſſet heredem, eſſetque ipſe mortuus? Res delata eſt ad Centumviros, cum miles domum reveniſſet, egiſſetque lege in hæreditatem paternam teſtamento exheres filius. Nempe in ea cauſa quæſitum eſt de jure civili, poſſetne paternorum bonorum exheres eſſe filius, quem pater teſtamento neque heredem, neque exheredem, ſcripſiſſet nominatim?

XXXIX. Quid, qua de re inter Marcellos, et Claudios patricios Centumviri judicarunt? Cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudii, patricii ejuſdem nominis, hæreditatem gente ad ſe rediiſſe dicerent, nonne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis ac gentilitatis jure dicendum? Quid, quod item in Centumvirali judicio certatum eſſe accepimus? qui Romam in exilium veniſſet, cui Romæ exulare jus eſſet, ſi ſe ad aliquem quaſi patronum applicaviſſet, inteſtatoque eſſet mortuus, nonne in ea cauſa jus applicationis, obſcurum ſane et ignotum, patefactum in judicio, atque illuſtratum eſt a patrono? Quid nuper, cum ego C. Sergii Auratæ contra hunc noſtrum Antonium judicio privato cauſam defenderem, nonne omnis noſtra in jure verſata defenſio eſt? Cum enim Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidiſſet, neque ſervire quandam earum ædium partem in mancipii lege dixiſſet; defendebamus, quidquid fuiſſet incommodi in mancipio, id ſi venditor ſciſſet, neque declaraſſet, præſtare debere.

Quo quidem in genere familiaris noſter M. Bucculeius, homo neque meo judicio ſtultus, et ſuo valde ſapiens, et a juris ſtudio non abhorrens, ſimili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum ædes L. Fuſio venderet, in mancipio lumina, uti tum eſſent, ita recepit. Fuſius autem, ſimul atque ædificari cœptum eſt in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conſpici poſſet, egit ſtatim cum Bucculeio, quod, cuicumque particulæ

cæli officeretur, quamvis eſſet procul, mutari lumina putabat.

Quid vero? clariſſima M'. Curii cauſa, et M. Coponii nuper apud Centumviros, quo concurſu hominum, qua exſpectatione defenſa eſt? cum Q. Scævola, æqualis, et collega meus, homo omnium et diſciplina juris civilis eruditiſſimus, et ingenio, prudentiaque acutiſſimus, et oratione maxime limatus atque ſubtilis, atque, ut ego ſoleo dicere, juris peritorum eloquentiſſimus, eloquentium juris peritiſſimus, ex ſcripto teſtamentorum jura defenderet, negaretque, niſi poſthumus et natus, et, antequam in ſuam tutelam veniſſet, mortuus eſſet, heredem eum eſſe poſſe, qui eſſet ſecundùm poſthumum et natum, et mortuum heres inſtitutus; ego autem defenderem, hac eum tum mente fuiſſe, qui teſtamentum feciſſet, ut, ſi filius non eſſet, qui in tutelam veniret, M'. Curius eſſet heres. Num deſtitit uterque noſtrum in ea cauſa, in auctoritatibus, in exemplis, in teſtamentorum formulis, hoc eſt, in medio jure civili, verſari?

XL. Omitto jam plura exempla cauſarum ampliſſimarum, quæ ſunt innumerabilia. Capitis noſtri, ſæpe poteſt accidere, ut cauſæ verſentur in jure. Etenim ſic C. Mancinum, nobiliſſimum, atque optimum virum, ac conſularem, cum eum propter invidiam Numantini fœderis Paterpatratus ex Senatusconſulto Numantinis dediḍiſſet, eumque illi non recepiſſent, poſteaque Mancinus domum reveniſſet, neque in ſenatum introire dubitaſſet; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis de ſenatu juſſit educi, quod eum civem negaret eſſe; quia memoria ſic eſſet proditum, Quem pater ſuus, aut populus vendidiſſet, aut Paterpatratus dedidiſſet, ei nullum eſſe poſtliminium.

Quam poſſumus reperire ex omnibus rebus civilibus cauſam, contentionemque majorem, quam de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis conſularis, præſertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille poſſet infitiari, ſed in civili jure, conſiſteret? Similique in genere, inferiore ordine, ſi quis apud nos ſerviſſet ex populo fœderato, ſeſeque liberaſſet, ac poſtea domum reveniſſet, quæſitum eſt apud majores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet, et amiſiſſet hanc civitatem.

Quid ? de libertate, quo judicium gravius eſſe nullum poteſt; nonne ex jure civili poteſt eſſe contentio, cum quæritur, is, qui domini voluntate cenſus ſit, continuone, an ubi luſtrum conditum, liber ſit ? Quid, quod uſu, memoria patrum, venit ? ut paterfamilias, qui ex Hiſpania Romam veniſſet, cum uxorem prægnantem in provincia reliquiſſet, Romæque alteram duxiſſet, neque nuntium priori remiſiſſet, mortuuſque eſſet inteſtato, et ex utraque filius natus eſſet ; mediocriſne res in controverſiam adducta eſt ? cum quæreretur de duobus civium capitibus, et de puero, qui ex poſteriore natus erat, et de ejus matre ; quæ, ſi judicaretur certis quibuſdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum ſuperiore divortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, et horum ſimilia jura ſuæ civitatis ignorantem, erectum et celſum, alacri et prompto ore ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præſidium clientibus, atque opem amicis, et prope cunctis civibus lucem ingenii, et conſilii ſui porrigentem atque tendentem, nonne in primis flagitioſum putandum eſt ?

XLI. Et quoniam de impudentia dixi, caſtigemus etiam ſegnitiem hominum, atque inertiam. Nam ſi eſſet iſta cognitio juris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad ſuſcipiendum diſcendi laborem impellere. Sed, o Dii immortales ! non dicerem hoc audiente Scævola, niſi ipſe dicere ſoleret, nullius ſibi artis faciliorem cognitionem videri. Quod quidem certis de cauſis a pleriſque aliter exiſtimatur : primum, quia veteres illi, qui huic ſcientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ ſuæ cauſa, pervulgari artem ſuam noluerunt : deinde, poſteaquam eſt editum, expoſitis a Cn. Flavio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificioſe digeſta generatim componerent. Nihil eſt enim, quod ad artem redigi poſſit, niſi ille prius, qui illa tenet, quorum artem inſtituere vult, habeat illam ſcientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum ſit, artem efficere poſſit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum a me eſſe paulo obſcurius : ſed experiar, et dicam, ſi potero, planius.

XLII. Omnia fere, quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa et diſſipata quondam fuerunt: ut in Muſicis, numeri, et voces, et modi: in Geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in Aſtrologia, cæli converſio, ortus, obitus, motuſque ſiderum: in Grammaticis, poetarum pertractatio, hiſtoriarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam ſonus: in hac denique ipſa ratione dicendi, excogitare, ornare, diſponere, meminiſſe, agere, ignota quondam omnibus, et diffuſa late videbantur. Adhibita eſt igitur ars quædam extrinſecus ex alio genere quodam, quod ſibi totum Philoſophi aſſumunt, quæ rem diſſolutam, divulſamque conglutinaret, et ratione quadam conſtringeret.

Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ, atque uſitatæ in rebus cauſiſque civium, æquabilitatis conſervatio. Tum ſunt notanda genera, et ad certum numerum paucitatemque revocanda: (genus autem eſt id, quod ſui ſimiles communione quadam, ſpecie autem differentes, duas aut plures complectitur partes: partes autem ſunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, ſubjiciuntur) omniaque, quæ ſunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, eſt exprimendum. Eſt enim definitio, earum rerum, quæ ſunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, et circumſcripta quædam explicatio.

Hiſce ego rebus exempla adjungerem, niſi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. Nunc complectar, quod propoſui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quiſpiam aut, me impedito, occuparit, aut, mortuo, effecerit, ut primum omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca ſunt; deinde eorum generum quaſi quædam membra diſpertiat; tum propriam cujuſque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam atque uberem, quam difficilem atque obſcuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ diſperſa ſunt, coguntur, vel paſſim licet carpentem, et colligentem undique, repleri juſtâ juris civilis ſcientiâ.

XLIII. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minime cæteris artibus eruditum,

C. Aculeonem, qui mecum vivit, ſemperque vixit, ita tenere jus civile, ut ei, cum ab hoc diſceſſeritis, nemo de iis, qui peritiſſimi ſunt, anteponatur? Omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in uſu quotidiano, in congreſſione hominum, atque in foro; neque ita multis literis, aut voluminibus magnis, continentur. Eadem enim ſunt elata primum a pluribus; deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iiſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius.

Accedit vero, quo facilius percipi cognoſcique jus civile poſſit, (quod minime plerique arbitrantur) mira quædam in cognoſcendo ſuavitas, et delectatio. Nam, ſive quem aliena ſtudia delectant, plurima eſt in omni jure civili, et in pontificum libris, et in XII tabulis, antiquitatis effigies, quod et verborum priſca vetuſtas cognoſcitur, et actionum genera quædam majorum conſuetudinem vitamque declarant. Sive quis civilem ſcientiam contempletur, (quam Scævola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cujuſdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc, deſcriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII tabulis contineri videbitis. Sive quem iſta præpotens, et glorioſa philoſophia delectat, (dicam audacius,) hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui jure civili et legibus continentur. Ex his enim et dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, juſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmiis, atque ſplendore, decoratur; vitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte, multantur: et docemur non infinitis, concertationumque plenis diſputationibus, ſed auctoritate, nutuque legum, domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus, abſtinere.

XLIV. Fremant omnes licet, dicam quod ſentio: bibliothecas mehercule omnium Philoſophorum unus mihi videtur XII tabularum libellus, ſi quis legum fontes et capita viderit, et auctoritatis pondere, et utilitatis ubertate, ſuperare. Ac ſi nos, id quod maxime debet, noſtra patria delectat, cujus rei tanta eſt vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis,

tanquam nidulum, affixam, ſapientiſſimus vir immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati eſſe debemus in ejuſmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus eſt virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, diſciplina, nota eſſe debet; vel quia eſt patria parens omnium noſtrum, vel quia tantâ ſapientiâ fuiſſe in jure conſtituendo putanda eſt, quantâ fuit in his tantis opibus imperii comparandis.

Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiam et voluptatem, quod, quantum præſtiterint noſtri majores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo, et Dracone, et Solone, noſtras leges conferre volueritis. Incredibile eſt enim, quam ſit omne jus civile, præter hoc noſtrum, inconditum, ac pene ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtrorum prudentiam cæteris hominibus, et maxime Græcis, antepono. His ego de cauſis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores eſſe vellent, juris civilis cognitionem eſſe neceſſariam.

XLV. Jam vero ipſa per ſe quantum afferat iis, qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, miniſtros ſe præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur: ſic in noſtra civitate contra ampliſſimus quiſque, et clariſſimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis ſcientiam ſic appellatus a ſummo poeta eſt,

Egregie cordatus homo, Catus Æliu' Sextus,

multique præterea, qui, cum ingenio ſibi auctore dignitatem repeRiſſent, perfecerunt, ut in reſpondendo jure, auctoritate plus etiam, quam ipſo ingenio, valerent.

Senectuti vero celebrandæ et ornandæ quod honeſtius poteſt eſſe perfugium, quam juris interpretatio? Equidem mihi hoc ſubſidium jam inde ab adoleſcentia comparavi, non ſolum ad cauſarum uſum forenſem, ſed etiam ad decus atque ornamentum ſenectutis; ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpiſſent, ab ſolitudine domum meam vindicarem. Quid eſt enim præclarius, quam honoribus et reipublicæ muneribus

perfunctum ſenem poſſe ſuo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, ſe eſſe eum, unde ſibi, ſi non populi et reges, at omnes ſui cives conſilium expetant,

Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex
Incertis certos, compoteſque conſili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Eſt enim ſine dubio domus juriſconſulti totius oraculum civitatis. Teſtis eſt hujuſce Q. Mucii janua et veſtibulum, quod in ejus infirmiſſima valetudine, affectaque jam ætate, maximâ quotidie frequentiâ civium, ac ſummorum hominum ſplendore, celebratur.

XLVI. Jam vero illa non longam orationem deſiderant, quamobrem exiſtimem publica quoque jura, quæ ſunt propria civitatis atque imperii, tum monumenta rerum geſtarum, et vetuſtatis exempla, oratori nota eſſe debere. Nam ut in rerum privatarum cauſis atque judiciis depromenda ſæpe oratio eſt ex jure civili, et idcirco, ut ante diximus, oratori juris civilis ſcientia neceſſaria eſt; ſic in cauſis publicis judiciorum, concionum, ſenatus, omnis hæc et antiquitatis memoria, et publici juris auctoritas, et regendæ reipublicæ ratio ac ſcientia, tanquam aliqua materies, iis oratoribus, qui verſantur in republica, ſubjecta eſſe debent. Non enim cauſidicum neſcio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eum virum, qui primum ſit ejus artis antiſtes, cujus cùm ipſa natura magnam homini facultatem daret, tamen eſſe deus putatur; ut et ipſum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, ſed divinitus ad nos delatum, videretur: deinde qui poſſit non tam caduceo, quam nomine oratoris, ornatus, incolumis vel inter hoſtium tela verſari: tum qui ſcelus, fraudemque nocentis poſſit dicendo ſubjicere odio civium, ſupplicioque conſtringere: idemque ingenii præſidio, innocentiam judiciorum pœna liberare: idemque languentem, labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcunque in animis hominum motum res et cauſa poſtulet, eum dicendo vel excitare poſſit, vel ſedare.

Hanc vim ſi quis exiſtimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe, aut a me poſſe exponi tam brevi, vehementer errat; neque ſolum inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem, perſpicit. Equidem vobis, quoniam ita voluiſtis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipſa ita putavi eſſe demonſtranda, non ut ipſe dux eſſem, (quod et infinitum eſt, et non neceſſarium) ſed ut commonſtrarem tantum viam, et, ut fieri ſolet, digitum ad fontes intenderem.

XLVII. Mihi vero, inquit Mucius, ſatis ſuperque abs te videtur iſtorum ſtudiis, ſi modo ſunt ſtudioſi, eſſe factum. Nam, ut Socratem illum ſolitum aiunt dicere, perfectum ſibi opus eſſe, ſi quis ſatis eſſet concitatus cohortatione ſua ad ſtudium cognoſcendæ, percipiendæque virtutis; (quibus enim id perſuaſum eſſet, ut nihil mallent ſe eſſe, quam bonos viros, iis reliquam facilem eſſe doctrinam) ſic ego intelligo, ſi in hæc, quæ patefecit oratione ſua Craſſus, intrare volueritis, facillime vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januaque patefacta.

Nobis vero, inquit Sulpicius, iſta ſunt pergrata perque jucunda; ſed pauca etiam requirimus, imprimiſque ea, quæ valde breviter a te, Craſſe, de ipſa arte percurſa ſunt, cum illa te et non contemnere, et didiciſſe, confiterere. Ea ſi paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni deſiderii noſtri. Nam nunc, quibus ſtudendum rebus eſſet, accepimus, quod ipſum eſt tamen magnum; ſed vias earum rerum, rationemque cupimus cognoſcere.

Quid ſi, inquit Craſſus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, veſtræ potius obſecutus ſum voluntati, quam aut conſuetudini aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum ſibi excidiſſe jamdudum queſtus eſt, explicet nobis, et illa dicendi myſteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, ſentiemus. Peto igitur, inquit Craſſus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adoleſcentium ſtudiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas a te quæri vides, ſentias.

XLVIII. Deprehenſum equidem me, inquit Antonius, plane video, atque ſentio; non ſolum quod ea requiruntur a me, quorum ſum ignarus atque inſolens, ſed quia, quod in cauſis valde fugere ſoleo, ne tibi, Craſſe, ſuccedam, id me nunc iſti vitare non ſinunt. Verum hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi ſpero uſu eſſe venturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet, ut nulla expectetur ornata oratio. Neque enim ſum de arte dicturus, quam nunquam didici, ſed de mea conſuetudine; ipſaque illa, quæ in commentarium meum retuli, ſunt ejuſmodi, non aliquâ mihi doctrinâ tradita, ſed in rerum uſu cauſiſque tractata; quæ ſi vobis, hominibus eruditiſſimis, non probabuntur, veſtram iniquitatem accuſatote, qui ex me ea quæſieritis, quæ ego neſcirem; meam facilitatem laudatote, cum vobis non meo judicio, ſed veſtro ſtudio, inductus non gravate reſpondero.

Tum Craſſus, perge modo, inquit, Antoni. Nullum eſt enim periculum, ne quid tu eloquare, niſi ita prudenter, ut neminem noſtrum pœniteat ad hunc te ſermonem impuliſſe. Ego vero, inquit, pergam; et id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo, ut, quid illud ſit, de quo diſputetur, explanetur; ne vagari et errare cogatur oratio, ſi ii, qui inter ſe diſſenſerint, non idem eſſe illud, de quo agitur, intelligent. Nam, ſi forte quæreretur, quæ eſſet ars imperatoris, conſtituendum putarem principio, quis eſſet imperator; qui cum eſſet conſtitutus adminiſtrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de caſtris, de agminibus, de ſignorum collocationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de inſidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ eſſent propriæ belli adminiſtrandi: quarum qui eſſent animo et ſcientia compotes, eos eſſe imperatores dicerem; utererque exemplis Africanorum, et Maximorum: Epaminondam, atque Annibalem, atque ejus generis homines, nominarem. Sin autem quæreremus, quis eſſet is, qui ad rempublicam moderandam uſum, et ſcientiam, et ſtudium ſuum contuliſſet, definirem hoc modo; Qui, quibus rebus utilitas reipub. pararetur, augereturque,

teneret, iiſque uteretur, hunc reipublicæ rectorem, et conſilii publici auctorem, eſſe habendum; prædicaremque P. Lentulum, principem illum, et Tib. Gracchum patrem, et Q. Metellum, et P. Africanum, et C. Lælium, et innumerabiles alios cum ex noſtra civitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quiſnam juriſconſultus vere nominaretur; eum dicerem, qui legum, et conſuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, et ad reſpondendum, et ad agendum, et ad cavendum, peritus eſſet; et ex eo genere Sex. Ælium, M. Manilium, P. Mucium nominarem.

XLIX. Atque, ut jam ad leviora artium ſtudia veniam, ſi muſicus, ſi grammaticus, ſi poeta quæratur, poſſim ſimiliter explicare, quid eorum quiſque profiteatur, et quo non amplius ab quoque ſit poſtulandum. Philoſophi denique ipſius, qui de ſua vi ac ſapientia unus omnia pene profitetur, eſt tamen quædam deſcriptio, ut is, qui ſtudeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, cauſaſque noſſe, et omnem bene vivendi rationem tenere et perſequi, nomine hoc appelletur.

Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Craſſus; qui mihi viſus eſt omnem omnium rerum atque artium ſcientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto eſſe, qui et verbis ad audiendum jucundis, et ſententiis ad probandum accommodatis, uti poſſit in cauſis forenſibus, atque communibus. Hunc ego appello oratorem, eumque eſſe præterea inſtructum voce, et actione, et lepore quodam, volo.

Craſſus vero mihi noſter viſus eſt oratoris facultatem non illius artis terminis, ſed ingenii ſui finibus, immenſis pene, deſcribere. Nam et civitatum regendarum oratori gubernacula ſententia ſua tradidit; in quo per mihi mirum viſum eſt, Scævola, te hoc illi concedere, cum ſæpiſſime tibi ſenatus breviter impoliteque dicenti maximis ſit de rebus aſſenſus. M. vero Scaurus, quem non longe ruri apud ſe eſſe audio, vir regendæ reipublicæ ſcientiſſimus, ſi audierit, hanc auctoritatem gravitatis et conſilii ſui vindicari a te, Craſſe, quod eam oratoris propriam eſſe dicas;

jam, credo, huc veniat, et hanc loquacitatem noſtram vultu ipſo aſpectuque conterreat: qui quanquam eſt in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur.

Neque vero, ſi quis utrumque poteſt, aut ille conſilii publici auctor, ac ſenator bonus, ob eam ipſam cauſam orator eſt; aut hic diſertus atque eloquens, ſi eſt idem in procuratione civitatis egregius, illam ſcientiam dicendi copia eſt conſecutus. Multum inter ſe diſtant iſtæ facultates, longeque ſunt diverſæ atque ſejunctæ; neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem ſuam, et reipublicæ dignitatem, exornabant.

L. Neque enim eſt interdictum aut a rerum natura, aut a lege aliqua, atque more, ut ſingulis hominibus ne amplius, quam ſingulas artes, noſſe liceat. Quare non, etſi eloquentiſſimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps conſilii publici fuit, idcirco ejuſdem hominis, atque artis, utraque facultas exiſtimanda eſt; nec, ſi P. Craſſus idem fuit eloquens, et juris peritus, ob eam cauſam ineſt in facultate dicendi juris civilis ſcientia.

Nam ſi quiſque, ut in aliqua arte et facultate excellens, aliam quoque artem ſibi aſſumpſerit, is perficiet, ut, quod præterea ſciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam eſſe videatur; licet iſta ratione dicamus, pila bene et duodecim ſcriptis ludere, proprium eſſe juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit; eademque ratione dicantur, et quos *Φυσικοὺς* Græci nominant, iidem poëtæ, quoniam Empedocles phyſicus egregium poëma fecerit. At hoc ne philoſophi quidem ipſi, qui omnia, ſicut propria, ſua eſſe, atque a ſe poſſideri volunt, dicere audent, geometriam aut muſicam Philoſophi eſſe, quia Platonem omnes in illis artibus præſtantiſſimum fuiſſe fateantur.

Ac, ſi jam placet omnes artes oratori ſubjungere, tolerabilius eſt ſic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat eſſe jejuna atque nuda, ſed aſperſa, atque diſtincta multarum rerum jucunda quadam varietate, ſit boni oratoris multa auribus

accepiſſe, multa vidiſſe, multa animo et cogitatione, multa etiam legendo, percurriſſe: neque ea, ut ſua, poſſediſſe, ſed, ut aliena, libaſſe. Fateor enim, callidum quendam hunc, et nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum, atque hoſpitem in agendo, eſſe debere.

LI. Neque vero iſtis tragœdiis tuis, quibus uti Philoſophi maxime ſolent, Craſſe, perturbor, quod ita dixiſti, Neminem poſſe eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere, cum eò maxime vis oratoris magnitudoque cernatur, niſi qui rerum omnium naturam, mores hominum ac rationes, penitus perſpexerit; in quo philoſophia ſit oratori neceſſariò percipienda; quo in ſtudio hominum quoque ingenioſiſſimorum otioſiſſimorumque totas ætates videmus eſſe contritas; quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modo non contemno, ſed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque verſamur, ſatis eſt ea de moribus hominum et ſcire, et dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus.

Quis enim unquam orator magnus, et gravis, cum iratum adverſario judicem facere vellet, hæſitavit ob eam cauſam, quod neſciret quid eſſet iracundia, fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum cæteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miſcere atque agitare vellet, ea dixit, quæ a Philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis ullos eſſe debere, quique eos in judicum mentibus concitent, ſcelus eos aiunt nefarium facere; partim, qui tolerabiliores volunt eſſe, et ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres, ac potius leves motus debere eſſe dicunt.

Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ conſuetudine mala, ac moleſta, et fugienda, multo majora et acerbiora verbis facit; itemque ea, quæ vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat; neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent; aut, etiamſi valde probent ingenium oratoris, ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant:

ſed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus mentesque pertractat, ut non deſideret Philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonum in animone ſit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur; an hæc inter ſe jungi copularique poſſint; an vero, ut quibuſdam viſum, nihil certum ſciri, nihil plane cognoſci, et percipi poſſit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque eſſe diſciplinam, et multas, copioſas, variaſque rationes. Sed aliud quiddam, longe aliud, Craſſe, quærimus: acuto homine nobis opus eſt, et natura, uſuque callido, qui ſagaciter perveſtiget, quid ſui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent, ſentiant, opinentur, expectent.

LII. Teneat oportet venas cujuſque generis, ætatis, ordinis; et eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, ſenſuſque deguſtet. Philoſophorum autem libros reſervet ſibi ad hujuſcemodi Tuſculani requiem atque otium, ne, ſi quando ei dicendum erit de juſtitia et fide, mutuetur a Platone; qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: uſque eo illa, quæ dicenda de juſtitia putabat, a vitæ conſuetudine, et a civitatum moribus, abhorrebant.

Quod ſi ea probarentur in populis, atque in civitatibus, quis tibi, Craſſe, conceſſiſſet, clariſſimo viro, et ampliſſimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixiſti? *Eripite nos ex miſeriis, eripite nos faucibus eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine non poteſt expleri: nolite ſinere nos cuiquam ſervire, niſi vobis univerſis, quibus et poſſumus et debemus.* Omitto *miſerias*, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis eſſe non poteſt: omitto *fauces*, ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exſorbeatur ſanguis tuus; quod ſapienti negant accidere poſſe. *Servire* vero non modo te, ſed univerſum ſenatum, cujus tum cauſam agebas, auſus es dicere? Poteſtne virtus, Craſſe, ſervire, iſtis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ et ſemper, et ſola libera eſt, quæque, etiamſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta vinculis, tamen ſuum jus, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ

vero addidiſti, non modo ſenatum ſervire *poſſe* populo, ſed etiam *debere*, quis hoc Philoſophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremque referens, probare poſſet ? Senatum ſervire populo, cui populus ipſe moderandi et regendi ſui poteſtatem, quaſi quaſdam habenas, tradidiſſet ?

LIII. Itaque hæc, cum a te divinitus et ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, et philoſophiæ deditus, non modo parum commode, ſed etiam turpiter et flagitioſe, dicta eſſe dicebat. Idem Q. Servium Galbam, quem hominem probe noſſe et commeminiſſe ſe aiebat, pergraviter reprehendere ſolebat, quod is, L. Scribonio quæſtionem in eum ferente, populi miſericordiam concitaſſet, cum M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, aſpere apud populum Romanum et vehementer eſſet locutus; quam orationem in Originibus ſuis expoſuit ipſe. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli, propinqui ſui, Q. pupillum filium ipſe pene in humeros ſuos extuliſſet, qui patris clariſſimi recordatione et memoria fletum populo moveret, et duos filios ſuos parvos tutelæ populi commendaſſet, ac ſe, tanquam in procinctu teſtamentum faceret, ſine libra atque tabulis populum Romanum tutorem inſtituere dixiſſet illorum orbitati. Itaque cum et invidia, et odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem ſcriptum eſſe video, *niſi pueris et lacrymis uſus eſſet, pœnas eum daturum fuiſſe*. Hæc Rutilius valde vituperabat, et huic humilitati dicebat vel exilium fuiſſe vel mortem anteponendam. Neque vero hoc ſolum dixit, ſed ipſe et ſenſit, et fecit. Nam cum eſſet ille vir exemplum, ut ſcitis, innocentiæ; cumque illo nemo neque integrior eſſet in civitate, neque ſanctior; non modo ſupplex judicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius quidem, aut liberius cauſam dici ſuam, quam ſimplex oratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium, diſertiſſimo adoleſcenti, ſororis ſuæ filio. Dixit item cauſam illam quadam ex parte Q. Mucius, more ſuo, nullo apparatu, pure et dilucide.

Quod ſi tu tunc, Craſſe, dixiſſes, qui ſubſidium oratori ex illis diſputationibus, quibus Philoſophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum eſſe paulo ante dicebas; et, ſi tibi pro P. Rutilio non Philoſophorum more, ſed tuo, licuiſſet dicere, quamvis ſcelerati illi fuiſſent, ſicuti fuerunt, peſtiferi cives, ſupplicioque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evelliſſet vis orationis tuæ. Nunc talis vir amiſſus eſt, dum cauſa ita dicitur, ut ſi in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo eſt queſtus, nemo rempublicam imploravit, nemo ſupplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo judicio ſupploſit; credo, ne Stoicis renuntiaretur.

LIV. Imitatus eſt homo Romanus et conſularis veterem illum Socratem, qui, cum omnium ſapientiſſimus eſſet, ſanctiſſimeque vixiſſet, ita in judicio capitis pro ſe ipſe dixit, ut non ſupplex, aut reus, ſed magiſter aut dominus videretur eſſe judicum. Quinetiam, cum ei ſcriptam orationem diſertiſſimus orator Lyſias attuliſſet, quam, ſi ei videretur, ediſceret, ut ea pro ſe in judicio uteretur, non invitus legit, et commode ſcriptam eſſe dixit: ſed, inquit, ut, ſi mihi calceos Sicyonios attuliſſes, non uterer, quamvis eſſent habiles, et apti ad pedem, quia non eſſent viriles; ſic illam orationem diſertam ſibi et oratoriam videri, fortem et virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus eſt; neque ſolum primis ſententiis, quibus tantum ſtatuebant judices, damnarent an abſolverent, ſed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, ſi fraus capitalis non eſſet, quaſi pœnæ æſtimatio. Ex ſententia, cum judicibus daretur, interrogabatur reus, quam quaſi æſtimationem commeruiſſe ſe maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates eſſet, reſpondit, ſeſe meruiſſe, ut ampliſſimis honoribus et præmiis decoraretur, et ut ei victus quotidianus in Prytaneo publice præberetur; qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cujus reſponſo ſic judices exarſerunt, ut capitis hominem innocentiſſimum condemnarent. Qui quidem ſi abſolutus eſſet, (quod mehercule, etiamſi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii

magnitudinem vellem) quonam modo iſtos Philoſophos ferre poſſemus, qui nunc, cum ille damnatus eſt nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcitiam, tamen a ſe oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuſcum ego non pugno, utrum ſit melius, aut verius: tantum dico, et aliud illud eſſe atque hoc, et hoc ſine illo ſummum eſſe poſſe.

LV. Nam quòd jus civile, Craſſe, tam vehementer amplexus es, video quid egeris: tum, cum dicebas, videbam. Primùm, Scævolæ te dedidiſti, quem omnes amare meritiſſimo pro ejus eximia ſuavitate debemus; cujus artem cum indotatam eſſe, atque incomitatam, et incomptam videres, verborum eam dote locupletaſti, et ornaſti. Deinde, quod in ea tu plus operæ laboriſque conſumpſeras, cum ejus ſtudii tibi et hortator, et magiſter eſſet domi, veritus es, niſi iſtam artem oratione exaggeraſſes, ne operam perdidiſſes. Sed ego ne cum iſta quidem arte pugno. Sit ſane tanta, quantam tu illam eſſe vis: etenim ſine controverſia et magna eſt, et late patet, et ad multos pertinet, et ſummo in honore ſemper fuit, et clariſſimi cives ei ſtudio etiam hodie præſunt; ſed vide, Craſſe, ne, dum novo et alieno ornatu velis ornare juris civilis ſcientiam, ſuo quoque eam conceſſo et tradito ſpolies atque denudes. Nam, ſi ita diceres, qui juriſconſultus eſſet, eſſe eum oratorem; itemque qui eſſet orator, juris eundem eſſe conſultum; præclaras duas artes conſtitueres, atque inter ſe pares, et ejuſdem ſocias dignitatis. Nunc vero juriſconſultum ſine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris eſſe poſſe, fuiſſeque plurimos; oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumpſerit, eſſe poſſe. Ita et tibi juriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius quidam cautus et acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps ſyllabarum. Sed quia ſæpe utitur orator ſubſidio juris in cauſis, idcirco iſtam juris ſcientiam eloquentiæ, tanquam ancillulam pediſſequamque, adjunxiſti.

LVI. Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva neſcirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima eſſent in jure civili, tractare auderent in cauſis, cum

ea neſcirent, nunquamque didiciſſent, utriuſque rei facilis eſt, et prompta defenſio. Nam neque illud eſt mirandum, qui, quibus verbis coemptio fiat, neſciat, eundem ejus mulieris, quæ coemptionem fecerit, cauſam poſſe defendere. Nec, ſi parvi navigii et magni eadem eſt in gubernando ſcientia, idcirco qui, quibus verbis herctum cieri oporteat, neſciat, idem herciſcundæ familiæ cauſam agere non poſſit. Nam quod maximas centumvirales cauſas in jure poſitas protuliſti; quæ tandem earum cauſa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatiſſime potuerit dici? quibus quidem in cauſis omnibus, ſicut in ipſa M'. Curii, quæ abs te nuper eſt dicta, et in C. Hoſtilii Mancini controverſia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remiſſo nuntio ſuperiori, fuit inter peritiſſimos homines ſumma de jure diſſenſio.

Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his cauſis juris ſcientia, cum hic juriſconſultus ſuperior fuerit diſceſſurus, qui eſſet non ſuo artificio, ſed alieno, hoc eſt, non juris ſcientia, ſed eloquentia, ſuſtentatus. Equidem hoc ſæpe audivi, cum Ædilitatem P. Craſſus peteret, eumque major natu, etiam conſularis, Ser. Galba aſſectaretur, quod Craſſi filiam C. filio ſuo deſpondiſſet, acceſſiſſe ad Craſſum conſulendi cauſa quendam ruſticanum: qui cum Craſſum ſeduxiſſet, atque ad eum retuliſſet, reſponſumque ab eo verum magis, quam ad ſuam rem accommodatum, abſtuliſſet; ut eum triſtem Galba vidit, nomine appellavit, quæſivitque, qua de re ad Craſſum retuliſſet: ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suſpenſo, inquit, animo, et occupato Craſſum tibi reſpondiſſe video. Deinde ipſum Craſſum manu prehendit, et, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita reſpondere? Tum ille fidenter, homo peritiſſimus, confirmare, ita ſe rem habere, ut reſpondiſſet; nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens varie et copioſe, multas ſimilitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus dicere: atque illum, cum diſſerendo par eſſe non poſſet, (quanquam fuit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugiſſe, et id, quod ipſe diceret, et in P. Mucii fratris ſui libris, et in

Sex. Ælii commentariis ſcriptum protuliſſe; ac tamen conceſſiſſe, Galbæ diſputationem ſibi probabilem et prope veram videri.

LVII. Attamen quæ cauſæ ſunt ejuſmodi, ut de earum jure dubium eſſe non poſſit, omnino in judicium vocari non ſolent. Num quis eo teſtamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus eſt, hæreditatem petit? nemo: quia conſtat, agnaſcendo rumpi teſtamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla ſunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris in controverſiis ignorare, quæ pars ſine dubio multo maxima eſt. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritiſſimos, non eſt difficile oratori, ejus partis, quamcunque defendat, auctorem aliquem invenire; a quo cum amentatas haſtas acceperit, ipſe eas oratoris lacertis viribuſque torquebit. Niſi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævolæ) tu libellis, aut præceptis ſoceri tui cauſam M'. Curii defendiſti, nonne arripuiſti patrocinium æquitatis, et defenſionem teſtamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem ſententia, (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem ſententiarum ſale tuo et lepore, et politiſſimis facetiis pellexiſti, cum et illud nimium acumen illuderes, et admirarere ingenium Scævolæ, qui excogitaſſet, naſci prius oportere, quam emori: cumque multa colligeres et ex legibus, et ex ſenatuſconſultis, et ex vita, ac ſermone communi, non modo acute, ſed etiam ridicule ac facete; ubi ſi verba, non rem, ſequeremur, confici nihil poſſet. Itaque hilaritatis plenum judicium, ac lætitiæ fuit; in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, ſummâ feſtivitate, et venuſtate conjuncta, profuit.

Ipſe ille Mucius paterni juris defenſor, et quaſi patrimonii propugnator ſui, quid in illa cauſa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuiſſet imperitis occultius? Nempe ejus omnis oratio verſata eſt in eo, ut ſcriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magiſtros

exercentur omnes, cum in ejuſmodi cauſis aliàs ſcriptum, aliàs æquitatem, defendere docentur. Et, credo, in illa militis cauſa, ſi tu aut heredem, aut militem defendiſſes, ad Hoſtilianas te actiones, non ad tuam vim et oratoriam facultatem, contuliſſes. Tu vero, vel ſi teſtamentum defenderes, ſic ageres, ut omne omnium teſtamentorum jus in eo judicio poſitum videretur: vel ſi cauſam ageres militis, patrem ejus, ut ſoles, dicendo a mortuis excitaſſes; ſtatuiſſes ante oculos; complexus eſſet filium, flenſque eum Centumviris commendaſſet; lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegiſſet; ut totum illud, *Uti lingua nuncupaſſet*, non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, ſed in magiſtri carmine, ſcriptum videretur.

LVIII. Nam quod inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtam artem primum facillimam non ediſcant; quæ quam ſit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantiâ, quaſi difficillima ſit, ita ſubnixi ambulant: deinde etiam tu ipſe videris, qui eam artem facilem eſſe dicis, quam concedis adhuc artem omnino non eſſe, ſed aliquando, ſi quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere poſſit, tum eſſe illam artem futuram. Deinde, quod ſit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes iſtam voluptatem, et ea ſe carere patiuntur, nec quiſquam eſt eorum, qui, ſi jam ſit ediſcendum ſibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas venalium vendendorum leges, ediſcere. Tum autem, quod amore patriæ cenſes nos noſtrorum majorum inventa noſſe debere; non vides, veteres leges aut ipſas ſua vetuſtate conſenuiſſe, aut novis legibus eſſe ſublatas? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus et præmia propoſita ſint virtutibus, et ſupplicia vitiis; equidem putabam, virtutem hominibus (ſi modo tradi ratione poſſit) inſtituendo et perſuadendo, non minis, et vi, ac metu, tradi. Nam ipſum quidem illud, etiam ſine cognitione juris, quam ſit bellum cavere malum, ſcire poſſumus.

De me autem ipſo, cui uni tu concedis, ut ſine ulla juris ſcientia tamen cauſis ſatisfacere poſſim, tibi hoc, Craſſe, reſpondeo, neque me unquam jus civile didiciſſe, neque tamen in

iis cauſis, quas in jure poſſem defendere, unquam iſtam ſcientiam deſideraſſe. Aliud eſt enim eſſe artificem cujuſdam generis atque artis, aliud in communi vita et vulgari hominum conſuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui noſtrûm non licet fundos noſtros obire, aut res ruſticas vel fructus cauſa, vel delectationis, inviſere? tamen nemo tam ſine oculis, tam ſine mente, vivit, ut, quid ſit ſementis ac meſſis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino neſciat. Num igitur, ſi cui fundus inſpiciendus, aut ſi mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico ſit, Magonis Carthaginenſis ſunt libri perdiſcendi? an hac communi intelligentia contenti eſſe poſſumus? Cur ergo non iidem in jure civili, præſertim cum in cauſis, et in negotiis, et in foro conteramur, ſatis inſtructi eſſe poſſimus ad hoc duntaxat, ne in noſtra patria peregrini atque advenæ eſſe videamur?

Ac ſi jam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior, difficile, credo, ſit cum hoc Scævola communicare; quanquam ipſi omnia, quorum negotium eſt, conſulta ad nos, et exquiſita deferunt. An vero ſi de re ipſa, ſi de finibus, cum in rem præſentem non venimus, ſi de tabulis, et perſcriptionibus controverſia eſt, contortas res, et ſæpe difficiles, neceſſario perdiſcimus: ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt, veremur ne ea, ſi ab adoleſcentia juri civili minus ſtuduerimus, non queamus cognoſcere?

LIX. Nihilne igitur prodeſt oratori juris civilis ſcientia? Non poſſum negare prodeſſe ullam ſcientiam, ei præſertim, cujus eloquentia copiâ rerum debeat eſſe ornata: ſed multa, et magna, et difficilia ſunt ea, quæ ſunt oratori neceſſaria; ut ejus induſtriam in plura ſtudia diſtrahere nolim.

Quis neget opus eſſe oratori in hoc oratorio motu, ſtatuque, Roſcii geſtum, et venuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus in geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. Quid eſt oratori tam neceſſarium, quam vox? tamen me auctore nemo dicendi ſtudioſus, Græcorum more et tragœdorum, voci

ſerviet, qui et annos complures ſedentes declamitant, et quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes ſenſim excitant, eandemque, cum egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono uſque ad graviſſimum ſonum recipiunt, et quaſi quodammodo colligunt. Hoc nos ſi facere velimus, ante condemnentur ii, quorum cauſas receperimus, quam toties, quoties præſcribitur, Pæanem, aut Munionem, citarimus.

Quod ſi in geſtu, qui multùm oratorem adjuvat, et in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel ſuſtinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque aſſequi poſſumus, quantum, in hac acie quotidiani muneris, ſpatii nobis datur: quanto minus eſt ad juris civilis perdiſcendi occupationem deſcendendum? quod et ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, et hanc habet ab illis rebus diſſimilitudinem, quod vox et geſtus ſubito ſumi, et aliunde arripi non poteſt; juris utilitas ad quamque cauſam, quamvis repente, vel a peritis, vel de libris, depromi poteſt.

Itaque illi diſertiſſimi homines miniſtros habent in cauſis juris peritos, (cum ipſi ſint imperitiſſimi) et qui, ut abs te paulo ante dictum eſt, *pragmatici* vocantur. In quo noſtri omnino melius multo, quod clariſſimorum hominum auctoritate leges et jura tecta eſſe voluerunt. Sed tamen non fugiſſet hoc Græcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem dare.

LX. Nam quod dicis *ſenectutem a ſolitudine vindicari juris civilis ſcientia*, fortaſſe etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos non quid nobis utile, verum quid oratori neceſſarium ſit, quærimus. Quanquam, quoniam multa ad oratoris ſimilitudinem ab uno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius dicere, ſe, quo plus ſibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, et cantus remiſſiores, eſſe facturum. Quod ſi ille, adſtrictus certa quadam numerorum moderatione, et pedum, tamen aliquid ad requiem ſenectutis excogitat; quanto facilius nos non laxare modos, ſed totos mutare, poſſumus? Neque enim hoc te, Craſſe, fallit, quam multa

ſint, et quam varia, genera dicendi; quod haud ſciam, an tu primus oſtenderis, qui jamdiu multo dicis remiſſius, et lenius, quam ſolebas; neque minus hæc tamen tua graviſſimi ſermonis lenitas, quam illa ſumma vis et contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, et Lælium, qui omnia ſermone conficerent paulo intentiore, nunquam, ut Servius Galba, lateribus aut clamore contenderent.

Quod ſi jam hoc facere non poteris, aut noles, vereris, ne tua domus, talis et viri, et civis, ſi a litigioſis hominibus non colatur, a cæteris deſeratur? Equidem tantum abſum ab iſta ſententia, ut non modo non arbitrer ſubſidium ſenectutis, in eorum, qui conſultum veniant, multitudine eſſe ponendum, ſed tanquam portum aliquem, expectem iſtam; quam tu times, ſolitudinem. Subſidium enim belliſſimum exiſtimo eſſe ſenectuti otium.

Reliqua vero etiamſi adjuvant, (hiſtoriam dico, et prudentiam juris publici, et antiquitatis iter, et exemplorum copiam) ſi quando opus erit, a viro optimo, et iſtis rebus inſtructiſſimo, familiari meo, Longino, mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto ſtudio, atque humanitate verſentur: ſed mehercule non ita multum ſpatii mihi videtur, ſi modo ea facere et perſequi volent, quæ a te, Craſſe, præcepta ſunt: qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere viſus es huic ætati, ſed tamen ad id, quod cupiunt, adipiſcendum prope neceſſarias. Nam et ſubitæ ad propoſitas cauſas exercitationes, et accuratæ et meditatæ commentationes, ac ſtylus ille tuus, quem tu vere dixiſti *perfectorem dicendi eſſe ac magiſtrum*, multi ſudoris eſt; et illa orationis ſuæ cum ſcriptis alienis comparatio, et de alieno ſcripto ſubita, vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi cauſa, diſputatio, non mediocris contentionis eſt, vel ad memoriam, vel ad imitandum.

LXI. Illud vero fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluiſti enim in ſuo genere unumquemque noſtrum quaſi quendam eſſe Roſcium; dixiſtique, non tam ea, quæ recta eſſent, probari,

quam, quæ prava ſunt, faſtidiis adhæreſcere: quod ego non tam faſtidioſe in nobis, quam in hiſtrionibus, ſpectari puto. Itaque nos raucos ſæpe attentiſſime audiri video; tenet enim res ipſa, atque cauſa: at Æſopum, ſi paulum irrauſerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, ſimul atque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa ſunt, quæ teneant; quæ ſi omnia ſumma non ſunt, (et pleraque tamen magna ſunt,) neceſſe eſt, ea ipſa, quæ ſunt, mirabilia videri.

Ergo, ut ad primum illud revertar, ſit orator nobis is, qui, ut Craſſus deſcripſit, accommodate ad perſuadendum poſſit dicere. Is autem concludatur in ea, quæ ſunt in uſu civitatum vulgari, ac forenſi; remotiſque cæteris ſtudiis, quamvis ea ſint ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes et dies urgeatur; imiteturque illum, cui ſine dubio ſumma vis dicendi conceditur, Athenienſem Demoſthenem, in quo tantum ſtudium fuiſſe tantuſque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia induſtriaque ſuperarit: cumque ita balbus eſſet, ut ejus ipſius artis, cui ſtuderet, primam literam non poſſet dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde cum ſpiritus ejus eſſet anguſtior, tantum continenda anima in dicendo eſt aſſecutus, ut una continuatione verborum (id quod ejus ſcripta declarant) binæ ei contentiones vocis, et remiſſiones, continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum eſt) conjectis in os calculis, ſumma voce verſus multos uno ſpiritu pronuntiare conſueſcebat; neque is conſiſtens in loco, ſed inambulans, atque aſcenſu ingrediens arduo.

Hiſce ergo cohortationibus, Craſſe, ad ſtudium, et ad laborem incitandos juvenes vehementer aſſentior: cætera, quæ collegiſti ex variis et diverſis ſtudiis, et artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere ſejuncta eſſe arbitror.

LXII. Hæc cum Antonius dixiſſet, ſane dubitare viſus eſt Sulpicius, et Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere.

Tum Craſſus, Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; atque haud ſcio, an aliter ſentias, et utare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo unquam præſtitit: cujus quidem ipſius facultatis exercitatio oratorum propria eſt, ſed jam in Philoſophorum conſuetudine verſatur, maximeque eorum, qui de omni re propoſita in utramque partem ſolent copioſiſſime dicere. Verum ego non ſolum arbitrabar, his præſertim audientibus, a me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſelliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod cauſarum neceſſitas poſtularet; ſed majus quiddam videbam, cum cenſebam, oratorem, præſertim in noſtra republica, nullius ornamenti expertem eſſe oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circumdediſti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptiſque oratoris quæſita ſunt; ſed, opinor, ſecundùm hunc diem. Satis enim multa a nobis hodie dicta ſunt. Nunc et Scævola, quoniam in Tuſculanum ire conſtituit, paulum requieſcet, dum ſe calor frangat; et nos ipſi, quoniam id temporis eſt, valetudini demus operam.

Placuit ſic omnibus. Tum Scævola, ſane, inquit, vellem non conſtituiſſem in Tuſculanum me hodie venturum eſſe Lælio: libenter audirem Antonium: et, cum exſurgeret, ſimul arridens, neque enim, inquit, tam mihi moleſtus fuit, quòd jus noſtrum civile pervellit, quam jucundus, quòd ſe id neſcire confeſſus eſt.

DE

ORATORE,

LIBER SECUNDUS.

I. MAGNA nobis pueris, Quinte frater, ſi memoria tenes, opinio fuit, L. Craſſum non plus attigiſſe doctrinæ, quam quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis experſem, atque ignarum fuiſſe: erantque multi, qui, quanquam non ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incenſos ſtudio dicendi a doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, ſi homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, et ſtultum in nobis erudiendis, patris noſtri, optimi ac prudentiſſimi viri, ſtudium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domeſticis teſtibus, patre, et C. Aculeone propinquo noſtro, et L. Cicerone patruo, ſolebamus; quòd de Craſſo pater, et Aculeo, quocum erat noſtra matertera, quem Craſſus dilexit ex omnibus plurimum, et patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una deceſſerat, multa nobis de ejus ſtudio doctrinaque ſæpe narravit: cumque nos cum conſobrinis noſtris, Aculeonis filiis, et ea diſceremus, quæ Craſſo placerent, et ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud ſæpe intelleximus (cum eſſemus ejuſmodi, quod vel pueri ſentire poteramus) illum et Græce ſic loqui, nullam ut noſſe aliam linguam videretur, et doctoribus noſtris ea ponere in percontando, eaque ipſum omni in ſermone tractare, ut nihil eſſe ei novum, nihil inauditum, videretur. De Antonio vero, quanquam ſæpe ex humaniſſimo homine, patruo noſtro, acceperamus, quemadmodum

ille vel Athenis, vel Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dediſſet; tamen ipſe adoleſcentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo ſæpe quæſivi. Non erit profecto tibi, quod ſcribo, hoc novum, (nam jam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, variiſque ſermonibus, nullius rei, quæ quidem eſſet in his artibus, de quibus aliquid exiſtimare poſſem, rudem aut ignarum eſſe viſum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Craſſus non tam exiſtimari vellet non didiciſſe, quam illa deſpicere, et noſtrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre: Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore cenſebat ſuam, ſi omnino didiciſſe nunquam putaretur: atque ita ſe uterque graviorem fore, ſi alter contemnere, alter ne noſſe quidem, Græcos videretur. Quorum conſilium quale fuerit, nihil ſane ad hoc tempus. Illud autem eſt hujus inſtitutæ ſcriptionis ac temporis, Neminem eloquentia, non modo ſine dicendi doctrina, ſed ne ſine omni quidem ſapientia, florere unquam et præſtare potuiſſe.

II. Etenim cæteræ fere artes ſe ipſæ per ſe tuentur ſingulæ: bene dicere autem, quod eſt ſcienter, et perite, et ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis ſepta teneatur. Omnia, quæcunque in hominum diſceptationem cadere poſſunt, bene ſunt ei dicenda, qui hoc ſe poſſe profitetur; aut eloquentiæ nomen relinquendum eſt. Quare equidem et in noſtra civitate, et in ipſa Græcia, quæ ſemper hæc ſumma duxit, multos et ingeniis, et magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſſe fateor; talem vero exiſtere eloquentiam, qualis fuerit in Craſſo, et Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuiſſe confirmo.

Quo etiam feci libentius, ut eum ſermonem, quem illi quondam inter ſe de his rebus habuiſſent, mandarem literis; vel ut illa opinio, quæ ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctiſſimum, alterum plane indoctum fuiſſe; vel ut ea, quæ exiſtimarem a ſummis oratoribus de eloquentia divinitus eſſe dicta, cuſtodirem literis, ſi ullo modo aſſequi, complectique potuiſſem;

vel mehercule etiam ut laudem eorum jam prope ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab oblivione hominum, atque a ſilentio vindicarem. Nam ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent, minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum. Sed cum alter non multum, (quod quidem extaret,) et idipſum adoleſcens; alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet; deberi hoc a me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, ſi poſſem.

Quod hoc etiam ſpe aggredior majore ad probandum, quia non de Servii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, ſi quid velim, nullius memoria jam refellente; ſed edo hæc iis cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſæpe audierunt; ut duos ſummos viros, iis qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti ſint, vivorum et præſentium memoria teſte, commendemus.

III. Nec vero te, cariſſime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibuſdam libris, quos tu agreſtes putas, inſequor ut erudiam. Quid enim tua poteſt oratione aut ſubtilius, aut ornatius eſſe? Sed quoniam ſive judicio, ut ſoles dicere; ſive, ut ille pater eloquentiæ de ſe Iſocrates ſcripſit ipſe, pudore, a dicendo, et timiditate ingenua quadam refugiſti; ſive, ut ipſe jocari ſoles, unum putaſti ſatis eſſe non modo in una familia rhetorem, ſed pene in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione diſputarunt, jejunitatem bonarum artium poſſit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Craſſi, et Antonii ſermone eſſe præteritum, quod quiſquam ſummis ingeniis, acerrimis ſtudiis, optima doctrina, maximo uſu, cognoſci ac percipi potuiſſe arbitraretur: quod tu facillime poteris judicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipſum, uſum autem per nos, percipere voluiſti. Sed quo citius hoc, quod ſuſcepimus, non mediocre munus conficere poſſimus, omiſſa noſtra adhortatione, ad eorum, quos propoſuimus, ſermonem, diſputationemque veniamus.

Poſtero igitur die, quam illa erant acta, hora fere ſecunda, cum etiam tum in lecto Craſſus eſſet, et apud eum Sulpicius

ſederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo Q. Catulus ſenex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Craſſus ſurrexit; omneſque admirati, majorem aliquam eſſe cauſam eorum adventûs ſuſpicati ſunt. Qui cum inter ſe, ut ipſorum uſus ferebat, amiciſſime conſalutaſſent, Quid vos tandem? Craſſus, num quidnam, inquit, novi? Nihil ſane, inquit Catulus. Etenim vides eſſe ludos. Sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel moleſtos putes. Cum ad me in Tuſculanum, inquit, heri veſperi veniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi, a ſe Scævolam hinc euntem eſſe conventum, ex quo mira quædam ſe audiſſe dicebat; te, quem ego toties omni ratione tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentia cum Antonio diſſeruiſſe, et tanquam in ſchola prope ad Græcorum conſuetudinem diſputaſſe. Ita frater exoravit meipſum, non quidem a ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed mehercule verentem tamen, ne moleſti vobis interveniremus, ut huc ſecum venirem. Scævolam enim ita dicere aiebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. Hoc ſi tu cupidius factum exiſtimas, Cæſari attribue; ſi familiarius, utrique noſtrum. Nos quidem, niſi forte moleſti intervenimus, veniſſe delectat.

IV. Tum Craſſus, equidem, quæcunque cauſa vos huc attuliſſet, lætarer, cum apud me viderem homines mihi cariſſimos, et amiciſſimos; ſed tamen vere dicam; quævis mallem fuiſſet, quam iſta, quam dicis. Ego enim, (ut, quemadmodum ſentio, loquar,) nunquam mihi minus, quam heſterno die, placui: magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit; qui, dum obſequor adoleſcentibus, me ſenem eſſe ſum oblitus; fecique id, quod ne adoleſcens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, tranſactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum veniſtis.

Tum Cæſar, equidem, inquit, Craſſe, ita ſum cupidus te in illa longiore ac perpetua diſputatione audiendi, ut, ſi id mihi minus contingat, vel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contentus.

Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego apud te valere videatur, et te exorabo profecto, ut mihi quoque et Catulo tuæ ſuavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus licebit, non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare ne tu ſis ineptus, me eſſe judices.

Tum ille, ego mehercule, inquit, Cæſar, ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam ſemper putavi. Quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod *non* ſit *aptus:* idque in ſermonis noſtri conſuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid poſtulet, non videt; aut plura loquitur; aut ſe oſtentat; aut eorum, quibuſcum eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet; aut denique in aliquo genere, aut inconcinnus, aut multus eſt; is *ineptus* eſſe dicitur. Hoc vitio cumulata eſt eruditiſſima illa Græcorum natio. Itaque quòd vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio impoſuerunt: ut enim quæras omnia, quomodo Græci *ineptum* appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ ſunt innumerabiles, haud ſcio, an ulla ſit major, quam, ut illi ſolent, quocunque in loco, quoſcumque inter homines viſum eſt, de rebus aut difficillimis, aut non neceſſariis, argutiſſime diſputare. Hoc nos ab iſtis adoleſcentibus facere, inviti et recuſantes, heri coacti ſumus.

V. Tum Catulus, ne Græci quidem, inquit, Craſſe, qui in civitatibus ſuis clari, et magni fuerunt, ſicuti tu es, noſque omnes in noſtra republica volumus eſſe, horum Græcorum, qui ſe inculcant auribus noſtris, ſimiles fuerunt; nec tamen in otio ſermones hujuſmodi, diſputationeſque fugiebant. Ac ſi tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, ſicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipſa, ubi inambulamus, et palæſtra, et tot locis ſeſſiones, gymnaſiorum, et Græcarum diſputationum memoriam quodammodo commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quod et raro datur, et nunc peroptato nobis datum eſt? aut homines ab hoc genere diſputationis alieni, qui omnes hi ſumus, ut ſine his ſtudiis vitam nullam eſſe ducamus?

Omnia iſta, inquit Craſſus, ego alio modo interpretor, qui primum palæſtram, et ſedes, et porticus, etiam ipſos, Catule, Græcos, exercitationis et delectationis cauſa, non diſputationis, inveniſſe arbitror. Nam et ſeculis multis ante gymnaſia inventa ſunt, quam in his Philoſophi garrire cœperunt; et hoc ipſo tempore, cum omnia gymnaſia Philoſophi teneant, tamen eorum auditores diſcum audire, quam Philoſophum, malunt; qui ſimul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus et graviſſimis diſputantem Philoſophum omnes unctionis cauſa relinquunt. Ita leviſſimam delectationem graviſſimæ, ut ipſi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis eſſe, aſſentior: verum otii fructus eſt, non contentio animi, ſed relaxatio.

VI. Sæpe ex ſocero meo audivi, cum is diceret, ſocerum ſuum Lælium ſemper fere cum Scipione ſolitum ruſticari, eoſque incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cum rus ex urbe, tanquam e vinculis, evolaviſſent. Non audeo dicere de talibus viris, ſed tamen ita ſolet narrare Scævola, conchas eos, et umbilicos ad Caietam, et ad Laurentum legere conſueſſe, et ad omnem animi remiſſionem ludumque deſcendere. Sic enim ſe res habet: ut, quemadmodum volucres videmus procreationis atque utilitatis ſuæ cauſa fingere et conſtruere nidos; eaſdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris ſui cauſa, paſſim ac libere ſolutas opere volitare: ſic noſtri animi forenſibus negotiis, atque urbano opere defeſſi, geſtiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura ac labore. Itaque illud, quod ego in cauſa Curiana Scævolæ dixi, non dixi ſecus, ac ſentiebam. Nam ſi, inquam, Scævola, nullum erit teſtamentum recte factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium teſtamenta tu ſcribes unus. Quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi; Mihi enim liber eſſe non videtur, qui non aliquando nihil agit. In qua permaneo, Catule, ſententia; meque, cum huc veni, hoc ipſum nihil agere, et plane ceſſare, delectat.

Nam, quod addidiſti tertium, vos eos eſſe, qui vitam inſuavem

ſine his ſtudiis putaretis, id me non modo non hortatur ad diſputandum, ſed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus, et perurbanus, dicere ſolebat, ea, quæ ſcriberet, neque ab indoctiſſimis, neque ab doctiſſimis, legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortaſſe, quam ipſe; quo etiam ſcripſit, *Perſium non curo legere*; (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere noſtrorum hominum doctiſſimus) *Lælium Decimum volo*, (quem cognovimus virum bonum, et non illiteratum, ſed nihil ad Perſium;) ſic ego, ſi jam mihi diſputandum ſit de his noſtris ſtudiis, nolim equidem apud ruſticos, ſed multo minus apud vos. Malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi.

VII. Tum Cæſar, equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navaſſe operam, quod huc venerim. Nam hæc ipſa recuſatio diſputationis, diſputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio eſſe partes, ut de tota eloquentia diſſerat, quemque jamdudum Cotta et Sulpicius expectant?

Ego vero, inquit Craſſus, neque Antonium verbum facere patiar, et ipſe obmuteſcam, niſi prius a vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hic ſitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quòd ad fratrem promiſerat, Ego, inquit Julius, pro utroque reſpondeo: ſic faciemus: atque iſta quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres.

Hic Catulus arriſit; et ſimul, præciſa, inquit, mihi quidem dubitatio eſt, quoniam neque domi imperaram; et hic, apud quem eram futurus, ſine mea ſententia tam facile promiſit. Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt; et ille, Audite vero, audite, inquit. Hominem enim audietis de ſchola, atque a magiſtro, et Græcis literis eruditum: et eo quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor acceſſit; cui non ſolum nos Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid eſt, ſive artificium, ſive ſtudium dicendi, niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe; docebo vos, diſcipuli, id, quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam.

Hic poſteaquam arriſerunt, Res mihi videtur eſſe, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum eſt, quæ ſciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientia, continetur. Nam et apud eos dicimus, qui neſciunt; et ea dicimus, quæ neſcimus ipſi. Itaque et illi alias aliud iiſdem de rebus et ſentiunt, et judicant; et nos contrarias ſæpe cauſas dicimus; non modo ut Craſſus contra me dicat aliquando, aut ego contra Craſſum, cum alterutri neceſſe ſit falſum dicere; ſed etiam ut uterque noſtrum eadem de re alias aliud defendat, cum plus uno verum eſſe non poſſit. Ut igitur in ejuſmodi re, quæ mendacio nixa ſit, quæ ſæpe ad ſcientiam non perveniat, quæ opiniones hominum et ſæpe errores aucupetur, ita dicam, ſi cauſam putatis eſſe, cur audiatis.

VIII. Nos vero, et valde quidem, Catulus inquit, putamus; atque eo magis, quod nulla mihi oſtentatione videris eſſe uſurus. Exorſus es enim non glorioſe; magiſque, ut tu putas, a veritate, quam a neſcio qua dignitate. Ut igitur de ipſo genere ſum confeſſus, inquit Antonius, artem eſſe non maximam; ſic illud affirmo, præcepta poſſe quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, et ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei ſcientiam ſi quis volet magnam quandam artem eſſe dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere ac nulla ratione cauſas in foro dicant; nonnulli autem propter exercitationem, aut propter conſuetudinem aliquam callidius id faciant; non eſt dubium, quin, ſi quis animadverterit, quid ſit quare alii melius quam alii dicant, id poſſit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is ſi non plane artem, at quaſi artem quandam, invenerit.

Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in cauſis; ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, poſſim vobis exponere! Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi perſuaſi, quamvis ars non ſit, tamen nihil eſſe perfecto oratore præclarius. Nam, ut uſum dicendi omittam, qui in omni pacata et libera civitate dominatur, tanta oblectatio eſt in ipſa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus aut mentibus jucundius percipi poſſit. Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione

dulcior inveniri poteſt? quod carmen artificioſa verborum concluſione aptius? qui actor in imitanda, quam orator in ſuſcipienda, veritate jucundior? Quid autem ſubtilius, quam acutæ, crebræque ſententiæ? quid admirabilius, quam res ſplendore illuſtrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris eſt res, quæ quidem ornate dici graviterque debeat.

IX. Hujus eſt in dando conſilio de maximis rebus cum dignitate explicata ſententia; ejuſdem et languentis populi incitatio, et effrenati moderatio. Eadem facultate et fraus hominum ad perniciem, et integritas ad ſalutem, vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis a vitiis acrius revocare, quis vituperare improbos aſperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accuſando poteſt? quis mœrorem levare mitius conſolando?

Hiſtoria vero, teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis, qua voce alia, niſi oratoris, immortalitati commendatur? Nam ſi qua eſt ars alia, quæ verborum aut faciendorum, aut deligendorum ſcientiam, profiteatur; aut ſi quiſquam dicitur, niſi orator, formare orationem, eamque variare, et diſtinguere quaſi quibuſdam verborum ſententiarumque inſignibus; aut ſi via ulla, niſi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut ſententiarum, aut denique deſcriptionis atque ordinis; fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum eſſe, aut ei cum aliqua alia arte eſſe commune.

Sed, ſi in hac unâ eſt ea ratio atque doctrina, non, ſi qui aliarum artium bene locuti ſunt, eo minus id eſt hujus unius proprium. Sed, ut orator de iis rebus, quæ cæterarum artium ſunt, ſi modo eas cognorit, (ut heri Craſſus dicebat) optime poteſt dicere; ſic cæterarum artium homines ornatius illa ſua dicunt, ſi quid ab hac arte didicerunt. Neque enim ſi de ruſticis rebus agricola quiſpiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diſerte dixerit, aut ſcripſerit, idcirco illius artis putanda ſit eloquentia: in qua quia vis magna eſt

in hominum ingeniis, eo multi etiam ſine doctrina aliquid omnium generum atque artium conſequuntur: ſed, quod cujuſque ſit proprium, etſi ex eo judicari poteſt, cum videris quid quæque doceant, tamen hôc certius nihil eſſe poteſt, quam quod omnes artes aliæ ſine eloquentia ſuum munus præſtare poſſunt, orator ſine ea nomen ſuum obtinere non poteſt: ut cæteri, ſi diſerti ſint, aliquid ab hoc habeant; hic, niſi domeſticis ſe inſtruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non poſſit.

X. Tum Catulus, etſi, inquit, Antoni, minime impediendus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuæ, patiere tamen, mihique ignoſces. Non enim poſſum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo; ita mihi vim oratoris cùm exprimere ſubtiliter viſus es, tum laudare copioſiſſime; quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet. Debet enim ad eam laudandam, ipſam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro; tibi enim aſſentior, veſtrum eſſe hoc totum, diſerte dicere; idque ſi quis in alia arte faciat, eum aſſumpto aliunde uti bono, non proprio, nec ſuo.

At Craſſus, nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit: nam heſterno ſermone unius cujuſdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum, nobis oratorem deſcripſeras, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum.

Tum Antonius, heri enim, inquit, hoc mihi propoſueram, ut, ſi te refelliſſem, hos a te diſcipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, et Cæſare, videor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipſe ſentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis eſt hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis civium conſtituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus eſſe præpoſitum. Nam Craſſus heri, cum vos, Catule et Cæſar, non adeſſetis, poſuit breviter in artis diſtributione idem, quod Græci plerique poſuerunt: neque ſane quid ipſe ſentiret, ſed quid ab illis diceretur, oſtendit; duo prima genera quæſtionum eſſe, in quibus eloquentia verſaretur, unum infinitum, alterum certum.

Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim

quæreretur, hoc modo; Expetendane eſſet eloquentia; expetendine honores. Certum autem, in quo quid in perſonis, et in conſtituta re, et definita quæreretur; cujuſmodi ſunt, quæ in foro, atque in civium cauſis, diſceptationibuſque verſantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in conſilio dando, eſſe poſita. Nam illud tertium, quod et a Craſſo tactum eſt, et, ut audio, ille ipſe Ariſtoteles, qui hæc maxime illuſtravit, adjunxit, etiamſi opus eſt, tamen minus eſt neceſſarium.

Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium.

XI. Ita, inquit Antonius; et in eo quidem genere ſcio et me, et omnes, qui affuerunt, delectatos eſſe vehementer, cum abs te eſt Popilia, mater veſtra, laudata; cui primum mulieri hunc honorem in noſtra civitate tributum puto: ſed non omnia, quæcunque loquimur, mihi videntur ad artem et ad præcepta eſſe revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta ſumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa deſiderare, quæ ut nemo tradat, quis eſt, qui neſciat, quæ ſint in homine laudanda? Poſitis enim iis rebus, quas Craſſus in illius orationis ſuæ, quam contra collegam Cenſor habuit, principio dixit, *Quæ naturâ, aut fortunâ darentur hominibus, in iis rebus ſe vinci, poſſe animo æquo pati; quæ ipſi ſibi homines parare poſſent, in iis rebus ſe pati vinci non poſſe:* qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda ſibi eſſe fortunæ bona. Ea ſunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, cæterarumque rerum, quæ ſunt aut corporis, aut extraneæ: ſi habuerit, bene his uſum; ſi non habuerit, ſapienter caruiſſe; ſi amiſerit, moderate tuliſſe. Deinde quid ſapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid juſte, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, et quæ ſint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam; et qui vituperare, contraria.

Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus,

quoniam ineſt in ratione rerum? non enim, ſi eſt facilius, eo de numero quoque eſt excerpendum.

Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua ſint, ea ſic tractare, quaſi nihil poſſit dici ſine præceptis ſuis. Nam et teſtimonium ſæpe dicendum eſt, ac nonnunquam etiam accuratius, ut mihi neceſſe fuit in Sex. Titium, ſeditioſum civem, et turbulentum: explicavi in eo teſtimonio dicendo, omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica reſtitiſſem; quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, expoſui. Diu retentus ſum, multa audivi, multa reſpondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de teſtimoniis dicendis, quaſi in arte, tradere? Nihil ſane, inquit Catulus, neceſſe eſt.

XII. Quid ſi (quod ſæpe ſummis viris accidit) mandata ſint exponenda, aut in ſenatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a ſenatu? num quia genere orationis in hujuſmodi cauſis accuratiore eſt utendum, idcirco pars etiam hæc cauſarum numeranda videtur, aut propriis præceptis inſtruenda? Minime vero, inquit Catulus: non enim deerit homini diſerto in ejuſmodi rebus facultas, ex cæteris rebus et cauſis comparata.

Ergo item, inquit, illa, quæ ſæpe diſerte agenda ſunt, et quæ ego paulo ante (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris eſſe, neque habent ſuum locum ullum in diviſione partium, neque certum præceptorum genus, et agenda ſunt non minus diſerte, quam quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, conſolatio; quorum nihil eſt, quod non ſumma dicendi ornamenta deſideret; ſed ex artificio res iſtæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, aſſentior.

Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, et quanti hominis in dicendo putas eſſe hiſtoriam ſcribere? Si ut Græci ſcripſerunt, ſummi, inquit Catulus: ſi ut noſtri, nihil opus eſt oratore: ſatis eſt non eſſe mendacem. Atqui, ne noſtros contemnas, inquit Antonius, Græci ipſi ſic initio ſcriptitarunt, ut noſter Cato, ut Pictor, ut Piſo. Erat enim hiſtoria nihil aliud, niſi annalium

confectio: cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ cauſa, ab initio rerum Romanarum uſque ad P. Mucium, Pontificem Maximum, res omnes ſingulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus, efferebatque in album, et proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi; hique etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc ſimilitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt, qui ſine ullis ornamentis monumenta ſolum temporum, hominum, locorum, geſtarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acuſilas fuit, aliique permulti; talis noſter Cato, et Pictor, et Piſo, qui neque tenent quibus rebus ornetur oratio, (modo enim huc iſta ſunt importata) et, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant eſſe brevitatem. Paululum ſe erexit, et addidit hiſtoriæ majorem ſonum vocis vir optimus, Craſſi familiaris, Antipater. Cæteri non exornatores rerum, ſed tantummodo narratores, fuerunt.

XIII. Eſt, inquit Catulus, ut dicis. Sed iſte ipſe Cælius neque diſtinxit hiſtoriam varietate locorum; neque verborum collocatione, et tractu orationis leni et æquabili perpolivit illud opus; ſed ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, ſicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, ſuperiores.

Minime mirum, inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtrâ linguâ illuſtrata non eſt. Nemo enim ſtudet eloquentiæ noſtrorum hominum, niſi ut in cauſis atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentiſſimi homines, remoti a cauſis forenſibus, cum ad cæteras res illuſtres, tum ad ſcribendam hiſtoriam, maxime ſe applicaverunt. Namque et Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in cauſis nihil omnino verſatum eſſe accepimus: atqui tantâ eſt eloquentiâ, ut me quidem, quantum ego Græce ſcripta intelligere poſſum, magnopere delectet. Et poſt illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea ſententia, facile vicit; qui ita creber eſt rerum frequentia, ut verborum prope numerum ſententiarum numero conſequatur; ita porro verbis aptus, et preſſus, ut neſcias, utrum res oratione, an verba ſententiis, illuſtrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam eſt in

republica verſatus, ex numero accepimus eorum, qui cauſas dictitarunt; et hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cum a republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere ſolitum eſt, in exilium pulſus eſſet. Hunc conſecutus eſt Syracuſius Philiſtus, qui, cum Dionyſii tyranni familiariſſimus eſſet, otium ſuum conſumpſit in hiſtoria ſcribenda, maximeque Thucydidem eſt, ſicut mihi videtur, imitatus. Poſtea vero, quaſi ex clariſſima Rhetoris officina, duo præſtantes ingenio, Theopompus, et Ephorus, ab Iſocrate magiſtro impulſi, ſe ad hiſtoriam contulerunt; cauſas omnino nunquam attigerunt.

XIV. Denique etiam a philoſophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille; poſt ab Ariſtotele Calliſthenes, comes Alexandri, ſcripſit hiſtoriam; et hic quidem rhetorico pene more; ille autem ſuperior leniore quodam ſono eſt uſus, et qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortaſſe minus, ſed aliquanto tamen eſt, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem judicare poſſum, longe eruditiſſimus, et rerum copia et ſententiarum varietate abundantiſſimus, et ipſa compoſitione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit, ſed nullum uſum forenſem.

Hæc cum ille dixiſſet, quid eſt, inquit, Catule, Cæſar? ubi ſunt, qui Antonium Græce negant ſcire? quot hiſtoricos nominavit? quam ſcienter? quam proprie de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari deſino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum hæc neſciret, in dicendo poſſe tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, et nonnullos alios, ſed delectationis cauſa, cum eſt otium, legere ſoleo. Quid ergo eſt? fatebor aliquid tamen: ut, cum in ſole ambulem, etiamſi aliam ob cauſam ambulem, fieri naturâ tamen, ut colorer; ſic, cum iſtos libros ad Miſenum (nam Romæ vix licet) ſtudioſius legerim, ſentio orationem meam illorum cantu quaſi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipſi, qui ſcripſerunt, voluerunt

a vulgo intelligi. In Philoſophos veſtros ſi quando incidi, deceptus indicibus librorum, quòd ſunt fere inſcripti de rebus notis et illuſtribus, de virtute, de juſtitia, de honeſtate, de voluptate, verbum prorſus nullum intelligo; ita ſunt anguſtis et conciſis diſputationibus illigati. Poetas omnino, quaſi aliena quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum his me (ut dixi) oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerunt ſuas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluiſſe eſſe nobis, qui non ſumus eruditiſſimi, familiares. Sed illuc redeo.

XV. Videtiſne, quantum munus ſit oratoris hiſtoria? haud ſcio, an flumine orationis, et varietate maximum. Neque tamen eam reperio uſquam ſeparatim inſtructam Rhetorum præceptis: ſita ſunt enim ante oculos. Nam quis neſcit, primam eſſe hiſtoriæ legem, ne quid falſi dicere audeat; deinde, ne quid veri non audeat; ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo; ne qua ſimultatis? Hæc ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus.

Ipſa autem exædificatio poſita eſt in rebus et verbis. Rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaque dignis conſilia primum, deinde acta, poſtea eventus expectantur, et de conſiliis ſignificari quid ſcriptor probet, et in rebus geſtis declarari non ſolum quid actum, aut dictum ſit, ſed etiam quomodo: et cum de eventu dicatur, ut cauſæ explicentur omnes, vel caſûs, vel ſapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipſorum non ſolum res geſtæ, ſed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cujuſque vita, atque natura.

Verborum autem ratio, et genus orationis, fuſum atque tractum, et cum lenitate quadam æquabili profluens, ſine hac judiciali aſperitate, et ſine ſententiarum forenſium aculeis, perſequendum eſt. Harum tot, tantarumque rerum videtiſne nulla eſſe præcepta, quæ in artibus Rhetorum reperiantur? In eodem ſilentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, conſolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda ſunt omnia diſertiſſime; ſed locum ſuum in illis artibus, quæ traditæ ſunt, habent nullum.

Atque in hoc genere illa quoque eſt infinita ſilva, quòd oratori plerique (ut etiam Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum dederunt. Unum, de certa definitaque cauſa, quales ſunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus, verſantur: addat, ſi quis volet, etiam laudationes. Alterum, quod appellant omnes fere ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tempore, et ſine perſona, quæſtionem. Hoc quid, et quantum ſit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim eſt oratoris, quæcunque res infinite poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit ei, quanta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum, non ſolum de iis controverſiis, quæ temporibus, et perſonis notæ ſunt, hoc eſt, de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis, quod ſit exceptum.

XVI. Sed ſi illam quoque partem quæſtionum oratori volumus adjungere vagam, et liberam, et late patentem, ut de rebus bonis aut malis; expetendis aut fugiendis; honeſtis aut turpibus; utilibus aut inutilibus; de virtute, de juſtitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, contrariiſque vitiis, dicendum oratori putemus; itemque de republica, de imperio, de re militari, de diſciplina civitatis, de hominum moribus; aſſumamus eam quoque partem, ſed ita, ut ſit circumſcripta modicis regionibus.

Equidem omnia, quæ pertinent ad uſum civium, morem hominum, quæ verſantur in conſuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac ſocietate civili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda eſſe oratori puto: ſi minus ut ſeparatim de his rebus Philoſophorum more reſpondeat, at certe ut in cauſa prudenter poſſit intexere: hiſce autem ipſis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter et ſplendide, ſine ulla ſerie diſputationum, et ſine jejuna concertatione verborum.

Hoc loco, ne qua ſit admiratio, ſi tot, tantarumque rerum nulla a me præcepta ponentur, ſic ſtatuo, Ut in cæteris artibus, cum tradita ſunt cujuſque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſſe: ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cujuſvis vel formæ, vel ætatis, etiamſi non didicerit, pingere; neque eſſe periculum, qui leonem aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non poſſit: (neque enim eſt omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici poſſunt, a doctore tradantur; ſed qui primarum et certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua non incommode perſequuntur) ſimiliter arbitror, in hac ſive ratione, ſive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus ſit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipſius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium movere poſſit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamſi hæc nunquam ſeparatim facere didiciſſet.

XVII. Tum Catulus; præclare mihi videris, Antoni, poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus; quid, etiamſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret. Deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarum; cætera innumerabilia exercitationi, et ſimilitudini reliquiſti. Sed videto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit et pellis; Hercules autem, et alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de univerſis generibus rerum, quam de ſingulorum cauſis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam de hominum litibus, dicere.

Non eſt ita, inquit Antonius. Dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam (id quod eſt majus) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, et politioris humanitatis experti. In cauſarum contentionibus magnum eſt

quoddam opus, atque haud ſciam an de humanis operibus longe maximum; in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu et victoria judicatur; ubi adeſt armatus adverſarius, qui ſit et feriendus et repellendus: ubi ſæpe is, qui rei dominus futurus eſt, alienus atque iratus, aut etiam amicus adverſario, et inimicus tibi eſt; cum aut docendus is eſt, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad cauſam oratione, moderandus: in quo ſæpe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum eſt: qui tanquam machinatione aliqua, tum ad ſeveritatem, tum ad remiſſionem animi, tum ad triſtitiam, tum ad lætitiam, eſt contorquendus. Omnium ſententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus eſt utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena ſpiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus ſi quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ ſignum efficere poſſit; non ſane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere diſcat, laborabit.

XVIII. Tum Catulus, quo iſta majora, ac mirabiliora feciſti, eo me major expectatio tenet, quibuſnam rationibus, quibuſve præceptis ea tanta vis comparetur; non quo mea quidem jam interſit, (neque enim ætas id mea deſiderat, et aliud quoddam genus dicendi nos ſecuti ſumus, qui nunquam ſententias de manibus judicum vi quadam orationis extorſimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipſi patiebantur, accepimus) ſed tamen iſta tua, nullum ad uſum meum, tantum cognoſcendi ſtudio adductus requiro. Nec mihi opus eſt Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipſe nunquam forum, nunquam ullum judicium, aſpexerit; ut Peripateticus ille dicitur Phormio: cum Annibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum veniſſet exul; proque eo, quod ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum, quem dixi, ſi vellet, audiret; cumque ſe non nolle dixiſſet; locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio, et de omni re militari. Tum, cum cæteri, qui illum

audierant, vehementer eſſent delectati, quærebant ab Annibale, quidnam ipſe de illo Philoſopho judicaret. Hìc Pœnus non optime Græce, ſed tamen libere, reſpondiſſe fertur, multos ſe deliros ſenes ſæpe vidiſſe; ſed qui magis, quam Phormio, deliraret, vidiſſe neminem. Neque mehercule injuria: quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Annibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano, omnium gentium victore, certaſſet, Græcum hominem, qui nunquam hoſtem, nunquam caſtra vidiſſet, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigiſſet, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. Quod enim ipſi experti non ſunt, id docent cæteros. Sed hoc minus fortaſſe errant, quod non te, ut ille Annibalem, ſed pueros, aut adoleſcentulos, docere conantur.

XIX. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos jam Phormiones incidi. Quis enim eſt iſtorum Græcorum, qui quenquam noſtrum quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita moleſti ſunt; facile omnes perpetior et perfero. Nam aut aliquid afferunt, quod mihi non diſpliceat; aut efficiunt, ut me non didiciſſe minus pœniteat. Dimitto autem eos non tam contumelioſe, quam Philoſophum illum Annibal, et eo fortaſſe plus habeo etiam negotii: ſed tamen eſt eorum doctrina, quantum ego judicare poſſum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in cauſæ controverſiam, et in quæſtionis. *Cauſam* appellant, rem poſitam in diſceptatione rerum et controverſia: *Quæſtionem* autem, rem poſitam in infinita dubitatione. De cauſa præcepta dant: de altera parte dicendi mirum ſilentium eſt. Denique quinque faciunt quaſi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa diſponere, deinde ornare verbis, poſt memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare: rem ſane non reconditam. Quis enim hoc non ſua ſponte viderit, neminem poſſe apte dicere, niſi et quid diceret, et quibus verbis, et quo ordine diceret, haberet, et ea meminiſſet? Atque hæc ego non reprehendo; ſed ante oculos poſita eſſe dico, ut eas item quatuor, quinque, ſexve partes, vel etiam ſeptem,

(quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas eſt ab his omnis oratio diſtributa. Jubent enim exordiriita, ut eum, qui audiat, benevolum nobis faciamus, et docilem, et attentum. Deinde rem narrare, ita ut veriſimilis narratio ſit, ut aperta, ut brevis. Poſt autem dividere cauſam, aut proponere: noſtra confirmare argumentis, ac rationibus; deinde contraria refutare. Tum autem alii concluſionem orationis, et quaſi perorationem collocant: alii jubent, antequam peroretur, ornandi aut augendi cauſa, digredi: deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: ſunt enim concinne diſtributa; ſed tamen, id quod neceſſe fuit hominibus expertibus veritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, et narrationum eſſe voluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſervanda. Nam et ego mihi benevolum judicem facilius facere poſſum in curſu orationis, quam cum omnia ſunt inaudita; docilem autem, non cum polliceor me demonſtraturum, ſed tum, cum doceo, et explano; attentum vero, crebro tota actione excitandis mentibus judicum, non prima denuntiatione, efficere poſſumus.

Jam vero narrationem quòd jubent veriſimilem eſſe, et apertam, et brevem, recte nos admonent. Quòd hæc narrationis magis putant eſſe propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare: omninoque in hoc omnis eſt error, quod exiſtimant, artificium eſſe hoc quoddam non diſſimile cæterorum; cujuſmodi de ipſo jure civili heſterno die Craſſus componi poſſe dicebat; ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium eſt, ſi genus ullum prætermittatur: deinde ſingulorum generum partes; in quo et deeſſe aliquam partem, et ſuperare, mendoſum eſt: tum verborum omnium definitiones; in quibus neque abeſſe quidquam decet, neque redundare.

XX. Sed hoc ſi in jure civili, ſi etiam in parvis aut mediocribus rebus, doctiores aſſequi poſſunt; non idem ſentio tanta hac in re, tamque immenſa, poſſe fieri. Sin autem qui arbitrantur; deducendi ſunt ad eos, qui hæc docent. Omnia jam explicata et perpolita aſſequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obſcuri. Sed videant quid velint, ad

ludendumne, an ad pugnandum, arma ſint ſumpturi. Aliud enim pugna, et acies; aliud ludus, campuſque noſter deſiderat. Attamen ars ipſa ludicra armorum, et gladiatori, et militi prodeſt aliquid; ſed animus acer, et præſens, et acutus idem atque verſutus invictos viros efficit, non difficilius arte conjuncta.

Quare ego tibi oratorem ſic jam inſtituam, ſi potuero, ut, quid efficere poſſit, ante perſpiciam. Sit enim mihi tinctus literis; audierit aliquid, legerit, iſta ipſa præcepta acceperit: tentabo quid eum deceat, quid voce, quid viribus, quid ſpiritu, quid lingua, efficere poſſit. Si intelligam poſſe ad ſummos pervenire, non ſolum hortabor, ut elaboret, ſed etiam, ſi vir quoque mihi bonus videbitur, obſecrabo. Tantum ego in excellente oratore, et eodem viro bono, pono eſſe ornamenti univerſæ civitati. Sin videbitur, cum omnia ſumma fecerit, tamen ad mediocres oratores eſſe venturus, permittam ipſi, quid velit; moleſtus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, et erit abſurdus; ut ſe contineat, aut ad aliud ſtudium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optime poteſt, deſerendus ullo modo eſt a cohortatione noſtra; neque is, qui aliquid poteſt, deterrendus: quod alterum, divinitatis mihi cujuſdam videtur: alterum, vel non facere quod non optime poſſis, vel facere quod non peſſime facias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat, et quam poſſit, hominis eſt, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixiſti, ſtultitiæ ſuæ quamplurimos teſtes domeſtico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvanduſque ſit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos uſus docuit; ut nobis ducibus veniat eo, quo ſine duce ipſi pervenimus, quoniam meliora docere non poſſumus.

XXI. Atque, ut a familiari noſtro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, cum primum in cauſa parvula adoleſcentulum audivi, voce, et forma, et motu corporis, et reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus, oratione autem celeri et concitata, (quod erat ingenii) et verbis efferveſcentibus, et paulo nimium redundantibus, (quod erat ætatis) non ſum aſpernatus. Volo enim, ſe efferat in adoleſcente fœcunditas. Nam facilius,

ſicut in vitibus, revocantur ea, quæ ſeſe nimium profuderunt, quam, ſi nihil valet materies, nova ſarmenta culturâ excitantur; ita volo eſſe in adoleſcente, unde aliquid amputem: non enim poteſt in eo ſuccus eſſe diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutum. Vidi ſtatim indolem, neque dimiſi tempus, et eum ſum cohortatus, ut forum ſibi ludum putaret eſſe ad diſcendum; magiſtrum autem, quem vellet, eligeret; me quidem ſi audiret, L. Craſſum. Quod iſte arripuit, et ita ſeſe facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ ſcilicet cauſa, me quoque ſibi magiſtrum futurum. Vix annus interceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, cum iſte accuſavit C. Norbanum, defendente me. Non eſt credibile, quid intereſſe mihi ſit viſum inter eum, qui tum erat, et qui anno ante fuerat. Omnino in illud genus eum Craſſi magnificum, atque præclarum natura ipſa ducebat: ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, niſi eòdem, ſtudio atque imitatione, intendiſſet, atque ita dicere conſueſſet, ut tota mente Craſſum atque omni animo intueretur.

XXII. Ergo hoc ſit primum in præceptis meis, ut demonſtremus, quem imitetur, atque ita, ut, quæ maxime excellant in eo quem imitabitur, ea diligentiſſime perſequatur. Tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores ſæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiam illa, quæ inſignia, ac pene vitioſa, conſectantur imitando. Nihil eſt facilius, quam amictum imitari alicujus, aut ſtatum, aut motum. Si vero etiam vitioſe aliquid eſt, id ſumere, et in eo vitioſum eſſe, non magnum eſt; ut ille, qui nunc etiam, amiſſa voce, furit in republica Fuſius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non aſſequitur; oris pravitatem, et verborum latitudinem, imitatur. Sed tamen ille nec deligere ſcivit, cujus potiſſimum ſimilis eſſet, et in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit.

Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentiſſime perſequatur. Quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula prope genera dicendi?

quod non tam facile in noſtris oratoribus poſſumus judicare, quia ſcripta, ex quibus judicium fieri poſſet, non multa ſane reliquerunt, quam in Græcis; ex quorum ſcriptis, cujuſque ætatis quæ dicendi ratio, voluntaſque fuerit, intelligi poteſt.

Antiquiſſimi fere ſunt, quorum quidem ſcripta conſtent, Pericles atque Alcibiades, et eadem ætate Thucydides; ſubtiles, acuti, breves; ſententiis magis, quam verbis, abundantes. Non potuiſſet accidere, ut unum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Conſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias. Multa Lyſiæ ſcripta ſunt, nulla Critiæ; de Theramene audivimus. Omnes etiam tum retinebant illum Periclis ſuccum, ſed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſocrates, magiſter iſtorum omnium, cujus e ludo, tanquam ex equo Trojano, meri principes exierunt: ſed eorum partim in pompa, partim in acie, illuſtres eſſe voluerunt.

XXIII. Itaque et illi, Theopompi, Ephori, Philiſti, Naucratæ, multique alii naturis differunt; voluntate autem ſimiles ſunt inter ſeſe, et magiſtri; et ii, qui ſe ad cauſas contulerunt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, Æſchines, Dinarchus, aliique complures, etſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere verſati, quorum quamdiu manſit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, ſtudiumque vixit.

Poſteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria ſenſim obſcurata eſt et evanuit, alia quædam dicendi molliora, ac remiſſiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt ſororis filium fuiſſe Demoſthenis; tum Phalereus ille Demetrius, omnium iſtorum, mea ſententia, politiſſimus, aliique eorum ſimiles extiterunt. Quæ ſi volemus uſque ad hoc tempus perſequi, intelligemus, ut hodie Alabandenſem illum Meneclem, et ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitatur Aſia: ſic ſemper fuiſſe aliquem, cujus ſe ſimiles plerique eſſe vellent.

Hanc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum ſcribendo, maxime perſequatur. Quod ſi hic noſter Sulpicius faceret, multo ejus

oratio eſſet preſſior; in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtylo depaſcenda eſt.

Hic Sulpicius, me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum eſt; ſed ne te quidem, Antoni, multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille, quaſi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipſi deſunt. Sed tamen ne tabulas quidem conficere exiſtimor: verum et in hoc ex re familiari mea, et in illo ex eo, quod dico, quantulum id cunque eſt, quid faciam, judicari poteſt.

Atque eſſe tamen multos videmus, qui neminem imitentur, et ſuapte natura, quod velint, ſine cujuſquam ſimilitudine conſequantur; quod et in vobis animadverti recte poteſt, Cæſar, et Cotta, quorum alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus leporem quendam, et ſalem; alter acutiſſimum, et ſubtiliſſimum dicendi genus eſt conſecutus. Neque vero veſter æqualis Curio, patre, mea ſententia, vel eloquentiſſimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari; qui tamen verborum gravitate, et elegantia, et copia, ſuam quandam expreſſit quaſi formam, figuramque dicendi; quod ego maxime potui judicare in ea cauſa, quam ille contra me apud Centumviros pro fratribus Coſſis dixit. In qua nihil illi deſuit, quod non modo copioſus, ſed etiam ſapiens, orator habere deberet.

XXIV. Verum, ut aliquando ad cauſas deducamus illum, quem conſtituimus, et eas quidem, in quibus pluſculum negotii eſt, judiciorum, atque litium, (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptum: eſt enim non tam acutum, quam neceſſarium; magiſque monitoris non fatui, quam eruditi magiſtri) hoc ei primum præcipiemus, quaſcunque cauſas erit acturus, ut eas diligenter, penituſque cognoſcat. Hoc in ludo non præcipitur; faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum aſcendere: aſcendit: hoſtes repulit: accuſatur. Nihil eſt negotii hujuſmodi cauſam cognoſcere. Recte igitur nihil de cauſa diſcenda præcipiunt. Hæc eſt enim in ludo cauſarum fere formula. At vero in

foro, tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, vita denique eorum, qui in cauſa verſantur, tota cognoſcenda eſt: quarum rerum negligentiâ pleraſque cauſas, et maxime privatas (ſunt enim multo ſæpe obſcuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam ſuam multam exiſtimari volunt, ut toto foro volitare, et a cauſa ad cauſam ire videantur, cauſas dicunt incognitas. In quo eſt illa quidem magna offenſio, vel negligentiæ, ſuſceptis rebus; vel perfidiæ, receptis: ſed etiam illa major opinione, quod nemo poteſt de ea re, quam non novit, non turpiſſime dicere. Ita dum inertiæ vituperationem, quæ major eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis.

Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua quiſque re me ipſe doceat, et ut ne quis alius adſit, quo liberius loquatur; et agere adverſarii cauſam, ut ille agat ſuam, et, quidquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille diſceſſit, tres perſonas unus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, adverſarii, judicis. Qui locus eſt talis, ut plus habeat adjumenti, quam incommodi, hunc judico eſſe dicendum: ubi plus mali, quam boni, reperio, id totum abjudico, atque ejicio. Ita aſſequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, et alio dicam: quæ duo plerique, ingenio freti, ſimul faciunt. Sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum, putarent. Cum rem penitus cauſamque cognovi, ſtatim occurrit animo, quæ ſit cauſa ambigui. Nihil eſt enim, quod inter homines ambigatur; ſive ex crimine cauſa conſtet, ut facinoris; ſive ex controverſia, ut hereditatis; ſive ex deliberatione, ut belli; ſive ex perſona, ut laudis; ſive ex diſputatione, ut de ratione vivendi; in quo non aut Quid factum ſit, aut fiat, futurumve ſit, quæratur, aut Quale ſit, aut Quid vocetur.

XXV. Ac noſtræ cauſæ, quæ quidem ſunt criminum, plerumque infitiatione defenduntur. Nam et de pecuniis repetundis, quæ maximæ ſunt, neganda fere ſunt omnia: et de ambitu raro illud datur, ut poſſis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione ſejungere. De ſicariis, de veneficiis, de peculatu,

infitiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarum in judiciis, ex controverſia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex inſtantis, aut facti.

Sæpe autem res non, ſit, necne, ſed Qualis ſit, quæritur; ut cum L. Opimii cauſam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo Conſul, nihil de C. Gracchi nece negabat; ſed id jure pro ſalute patriæ factum eſſe dicebat; ut eidem Carboni tribuno plebis alia tum mente rempublicam capeſſenti, P. Africanus de Tib. Graccho interroganti, reſponderat, jure cæſum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ ſunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentia, aut caſu, facta eſſe videantur.

Jam Quid vocetur, quæritur, cum, quo verbo quid appellandum ſit, contenditur: ut mihi ipſi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani cauſa ſumma contentio. Pleraque enim de iis, quæ ab iſto objiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo majeſtatem imminutam negabam: ex quo verbo lege Apuleiâ tota illa cauſa pendebat.

Atque in hoc genere cauſarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod cauſam facit, lucide breviterque uterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri ſolet. Alia eſt enim, cum inter doctos homines de iis ipſis rebus, quæ verſantur in artibus, diſputatur, verborum definitio; ut, cum quæritur, quid ſit ars, quid ſit lex, quid ſit civitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, ſic exprimatur, ut neque abſit quidquam, neque ſuperſit. Quod quidem in illa cauſa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus ſum. Nam, quantum uterque noſtrûm potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid eſſet majeſtatem minuere. Etenim definitio primùm, reprehenſo verbo uno, aut addito, aut dempto, ſæpe extorquetur e manibus: deinde genere ipſo doctrinam redolet, exercitationemque pene puerilem: tum in ſenſum, et in mentem judicis intrare non poteſt. Ante enim præterlabitur quam percepta eſt.

XXVI. Sed in eo genere, in quo, Quale ſit quid, ambigitur, exiſtit etiam ex ſcripti interpretatione ſæpe contentio; in quo nulla

poteſt eſſe, niſi ex ambiguo, controverſia. Nam illud ipſum, cum ſcriptum a ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui ; quod tum explicatur, cum ea verba, quæ deſunt, ſuggeſta ſunt : quibus additis defenditur, ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe : et ex contrariis ſcriptis ſi quid ambigitur, non novum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur. Itaque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis verbis, id ſcriptum, quodcumque defendimus, ſuppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambigue.

Ambiguorum autem complura genera ſunt, quæ mihi videntur ii melius noſſe, qui dialectici appellantur ; hi autem noſtri ignorare, qui non minus noſſe debeant : tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine vel ſermonis, vel ſcripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quòd aut verbum, aut verba ſint prætermiſſa.

Iterum autem peccant, cum genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione verſatur, ab illis cauſis, in quibus, Qualis quæque res ſit, diſceptatur, ſejungunt. Nuſquam enim tam quæritur, quale ſit genus ipſum rei, quam in ſcripto, quod totum a facti controverſia ſeparatum eſt.

Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem et controverſiam cadere poſſunt ; Quid fiat, factum, futurumve ſit, aut Quale ſit, aut Quomodo nominetur. Nam et illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, Rectene factum ſit, totum in eo eſt, quod, Quale ſit, quærimus.

XXVII. Sed jam ad inſtitutum revertar meum. Cum igitur, accepto cauſæ genere, et cognito, rem tractare cœpi, nihil prius conſtituo, quam quid ſit illud, quo mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis et judicii : deinde illa duo diligentiſſime conſidero, quorum alterum commendationem habet noſtram, aut eorum, quos defendimus ; alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa : ut probemus vera eſſe ea, quæ

defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum, ad quemcunque cauſa poſtulabit motum, vocemus.

Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubjecta materies. Una, rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, ſed, in re poſitæ, ratione tractantur; ut tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res judicatæ, decreta, reſponſa, et reliqua, ſi quæ ſunt, quæ non reperiuntur ab oratore, ſed ad oratorem a cauſa, atque a reis, deferuntur. Altera eſt, quæ tota in diſputatione et argumentatione oratoris collocata eſt. Ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis, cogitandum eſt. Atque iſti quidem, qui docent, cum cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt. Quod etſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut, ſimul ac poſita ſit cauſa, habeant quo ſe referant, unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere; tamen et tardi ingenii eſt rivulos conſectari, fontes rerum non videre; et jam ætatis eſt uſuſque noſtri, a capite, quod velimus, arceſſere, et, unde omnia manant, videre. Et primùm genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem uſum ſimilium rerum eſſe debebit. Nam pro tabulis et contra tabulas; pro teſtibus et contra teſtes; pro quæſtionibus et contra quæſtiones; et item de cæteris rebus ejuſdem generis, vel ſeparatim dicere ſolemus de genere univerſo, vel definite de ſingulis temporibus, hominibus, cauſis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, et Sulpici, dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. Longum eſt enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare teſtes, tabulas, quæſtiones, oporteat. Hæc ſunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, et præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur.

Itemque illa, quæ ſunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illuſtrem perpolitamque deſiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis, primùm, Quid; deinde, Quomodo

dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt pene mediocris, quid dicendum ſit, videre; alterum eſt, in quo oratoris vis illa divina virtuſque cernitur, ea, quæ dicenda ſunt, ornate, copioſe, varieque dicere.

XXVIII. Quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita vobis placuit, non recuſabo, quo minus perpoliam atque conficiam; quantum conſequar, vos judicabitis: quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam ſolæ valent, ducatur oratio, ut et concilientur animi, et doceantur, et moveantur. Hæc ſunt enim tria numero. Ea vero quemadmodum illuſtrentur, præſto eſt, qui omnes docere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maxime auxit, qui ſolus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens aſſentandi ſuſpicionem) neminem eſſe oratorem paulo illuſtriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas noſtra tulerit, quem non et ſæpe et diligenter audierim. Itaque, ſi quid eſt in me, quod jam ſperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo eſt, quod nihil quiſquam unquam, me audiente, egit orator, quod non in memoria mea penitus inſederit. Atque ego is, qui ſum, quantuſcunque ſum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, ſine ulla dubitatione ſic ſtatuo et judico, Neminem omnium tot, et tanta, quanta ſint in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. Quamobrem, ſi vos quoque hoc idem exiſtimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, ſi, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut inſtitui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Craſſo, et veſtiendum, et ornandum.

Tum Craſſus, Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut inſtituiſti. Neque enim eſt boni, neque liberalis parentis, quem procrearit, et eduxerit, eum non et veſtire, et ornare; præſertim cum te locupletem eſſe negare non poſſis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in cauſa peroranda non dubitavit excitare reum conſularem, et ejus diloricare tunicam, et judicibus cicatrices adverſas ſenis imperatoris

oſtendere? Qui idem, hoc accuſante Sulpicio, cum hominem ſeditioſum furioſumque defenderet, non dubitavit ſeditiones ipſas ornare, ac demonſtrare graviſſimis verbis, multos ſæpe impetus populi non injuſtos eſſe, quos præſtare nemo poſſit; multas etiam e republica ſeditiones ſæpe eſſe factas, ut cum reges eſſent exacti, ut cum tribunitia poteſtas eſſet conſtituta: illam Norbani ſeditionem ex luctu civium, et ex Cæpionis odio, qui exercitum amiſerat, neque reprimi potuiſſe, et jure eſſe conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, ſine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiſeratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam ſingulare; ſed hæc ipſa, quæ nunc ad me delegare vis, ea ſemper in te eximia et præſtantia fuerunt.

XXIX. Tum Catulus, ego vero, inquit, in vobis hoc maxime admirari ſoleo, quòd, cum inter vos in dicendo diſſimillimi ſitis, ita tamen uterque veſtrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum, eſſe videatur. Quare, Craſſe, neque tu tua ſuavitate nos privabis, ut, ſi quid ab Antonio aut prætermiſſum, aut relictum ſit, non explices; neque te, Antoni, ſi quid non dixeris, exiſtimabimus non potuiſſe potius, quam a Craſſo dici maluiſſe.

Hic Craſſus, quin tu, inquit, Antoni, omittis iſta, quæ propoſuiſti, quæ nemo horum deſiderat, Quibus ex locis ea, quæ dicenda ſint in cauſis, reperiantur. Quæ quanquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, ſunt tamen et re faciliora, et præceptis pervagata: illa deprome nobis, unde afferas quæ ſæpiſſime tractas; ſemperque divinitus.

Depromam equidem, inquit Antonius, et, quo facilius id a te exigam quod peto, nihil tibi a me poſtulanti recuſabo. Meæ totius orationis, et iſtius ipſius in dicendo facultatis, quam modo Craſſus in cælum verbis extulit, tres ſunt rationes, ut ante dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis,

ſecunda acumen, tertia vim, deſiderat. Nam hoc neceſſe eſt, ut is, qui nobis cauſam adjudicaturus ſit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defenſionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipſarum explicatio ac defenſio poſita eſt, videtur omnem hujus generis quaſi doctrinam continere, de ea primum loquemur, et pauca dicemus. Pauca enim ſunt, quæ uſu jam tractata, et animo quaſi habere notata videamur.

XXX. Ac tibi ſapienter monenti, L. Craſſe, libenter aſſentiemur, ut ſingularum cauſarum defenſiones, quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem et cauſam, et orationem diſputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod eſt ſcribendum nobis, toties ejus verbi literæ ſunt cogitatione conquirendæ; nec quoties cauſa dicenda eſt, toties ad ejus cauſæ ſepoſita argumenta revolvi nos oportet: ſed habere certos locos, qui, ut literæ ad verbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam explicandam, ſtatim occurrant.

Sed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt verſatus in rebus, vel uſu, quem ætas denique affert; vel auditione, et cogitatione, quæ ſtudio et diligentia præcurrit ætatem. Nam ſi tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem et acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine civitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac voluntatibus civium ſuorum hoſpes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subacto mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed novato, et iterato, quo meliores fœtus poſſit et grandiores edere. Subactio autem eſt uſus, auditio, lectio, literæ.

Ac primùm naturam cauſæ videat, quæ nunquam latet. Factumne ſit, quæratur; an, Quale ſit; an, Quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato controverſia ſtare non poſſit: deinde, quid veniat in judicium, quod iſti ſic jubent quærere; Interfecit Opimius

Gracchum. Quid facit cauſam? quod reipublicæ cauſa, cum ex ſenatuſconſulto ad arma vocaſſet: hoc tolle, cauſa non erit. At id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. Veniet igitur in judicium, Licueritne ex ſenatuſconſulto, ſervandæ reipublicæ cauſa. Perſpicua ſunt hæc quidem, et in vulgari prudentia ſita; ſed illa quærenda, quæ ab accuſatore et defenſore, argumenta, ad id, quod in judicium venit, ſpectantia, debeant afferri.

XXXI. Atque hic illud videndum eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus, non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen ut videatis, quam ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum. Unum appellant, in quo ſine perſonis atque temporibus de univerſo genere quæratur; alterum, quod perſonis certis, et temporibus definiatur: ignari omnes controverſias ad univerſi generis vim et naturam referri. Nam in ea ipſa cauſa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii perſona, nihil Decii. De ipſo enim univerſo genere infinita quæſtio eſt, num pœna videatur eſſe afficiendus, qui civem ex ſenatuſconſulto patriæ conſervandæ cauſa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique eſt cauſa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum perſonis, ac non ex generum ipſorum univerſa diſputatione, quæratur. Quin etiam in iis ipſis, ubi de facto ambigitur, Ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta et criminum et defenſionis revocentur oportet ad genus, et ad naturam univerſam: quod ſumptuoſus, de luxuria: quod alieni appetens, de avaritia: quod ſeditioſus, de turbulentis et malis civibus: quod a multis arguitur, de genere teſtium: contràque, quæ pro reo dicentur, omnia neceſſariò a tempore atque homine ad communes rerum et generum ſummas revolventur.

Atque hæc forſitan homini, non omnia, quæ ſunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in judicium tum, cum de facto quæratur: ſed

tamen criminum eſt multitudo, non defenſionum, aut locorum, infinita.

XXXII. Quæ vero, cum de facto non ambigitnr, quæruntur, Qualia ſint, ea, ſi ex reis numeres, et innumerabilia ſunt, et obſcura; ſi ex rebus, valde et modica, et illuſtria. Nam ſi Mancini cauſam in uno Mancino ponimus, quotieſcunque is, quem Paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties cauſa nova naſcetur. Sin illa controverſia cauſam facit, Videaturne ei, quem Paterpatratus dediderit, ſi is non ſit receptus, poſtliminium eſſe; nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defenſionis, Mancini nomen pertinet. Ac, ſi quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæſtionem eſt; et ea tamen ipſa oratio ad univerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Hæc ego non eo conſilio diſputo, ut homines eruditos redarguam; quanquam reprehendendi ſunt, qui in genere definiendo iſtas cauſas deſcribunt in perſonis et in temporibus poſitas eſſe. Nam etſi incurrunt tempora et perſonæ, tamen intelligendum eſt, non ex iis, ſed ex genere quæſtionis, pendere cauſas. Sed hoc nihil ad me; nullum enim nobis certamen cum iſtis eſſe debet. Tantum ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tanto otio etiam ſine hac forenſi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum diſcernerent, eaque paulo ſubtilius explicarent. Verum hoc, ut dixi, nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noſter, et Sulpici.

Quo modo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum; eſt enim infinita. Si in perſonis ponitur; quot homines, tot cauſæ. Sin ad generum univerſas quæſtiones referuntur; ita modicæ et paucæ ſunt, ut omnes eas, diligentes, et memores, et ſobrii oratores percurſas animo, et prope decantatas habere debeant: niſi forte exiſtimatis, a M'. Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum; et ea re multa attuliſſe, quamobrem, poſthumo non nato, Curium tamen heredem Coponii eſſe oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſæ vim ac naturam nomen Coponii, aut Curii, pertinuit. In

genere erat univerſo rei negotiique, non in tempore ac nominibus omnis quæſtio, cum ſcriptum ita ſit, *Si mihi filius gignitur, iſque prius moritur*, et cætera, *tum ut mihi ille ſit heres:* ſi natus filius non ſit, videaturne is, qui filio mortuo inſtitutus heres ſit, heres eſſe?

XXXIII. Perpetui juris, et univerſi generis quæſtio non hominum nomina, ſed rationem dicendi, et argumentorum fontes, deſiderat. In quo etiam iſti nos juriſconſulti impediunt, a diſcendoque deterrent. Video enim in Catonis et Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de jure viro aut mulieri reſponderint; credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, conſultationis aut dubitationis cauſam aliquam fuiſſe; ut, quod homines eſſent innumerabiles, debilitati a jure cognoſcendo, voluntatem diſcendi ſimul cum ſpe perdiſcendi abjiceremus. Sed hæc Craſſus aliquando nobis expediet, et exponet deſcripta generatim. Eſt enim, ne forte neſcias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, ſe jus civile, quod nunc diffuſum et diſſipatum eſt, in certa genera coacturum, et ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id eſt difficile Craſſo, qui et quod diſci potuit de jure, didicit; et quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipſe afferet; ut, quæ ſint in jure, vel apte deſcribere, vel ornate illuſtrare, poſſit. Ergo iſta, inquit Antonius, tum a Craſſo diſcemus, cum ſe de turba, et a ſubſelliis, in otium (ut cogitat,) ſoliumque contulerit.

Jam id quidem ſæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, cum diceret, ſibi certum eſſe a judiciis cauſiſque diſcedere; ſed, ut ipſi ſoleo dicere, non licebit. Neque enim ipſe auxilium ſuum ſæpe a viris bonis fruſtra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas; quæ, ſi voce L. Craſſi carebit, ornamento quodam ſeſe ſpoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, ſi hæc vere a Catulo dicta ſunt, tibi mecum in eodem eſt piſtrino, Craſſe, vivendum; et iſtam oſcitantem et dormitantem ſapientiam Scævolarum et cæterorum beatorum otio concedamus. Arriſit hic Craſſus leniter, et, pertexe modo, inquit, Antoni,

quod exorſus es. Me tamen iſta oſcitans ſapientia, ſimul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

XXXIV. Hujus quidem loci, quem modo ſum exorſus, hic eſt finis, inquit Antonius; quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus perſonis, neque in infinita temporum varietate, ſed in generum cauſis atque naturis omnia ſita eſſe, quæ in dubium vocarentur: genera autem eſſe definita non ſolum numero, ſed etiam paucitate; ut eam materiem orationis, quæ cujuſque eſſet generis, ſtudioſi qui eſſent dicendi, omnibus locis deſcriptam, inſtructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico, et ſententiis. Eæ vi ſuâ verba parient, quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem videri ſolent, ſi ejuſmodi ſunt, ut ea res ipſa peperiſſe videatur.

Ac, ſi verum quæritis, quod mihi quidem videatur, (nihil enim aliud affirmare poſſum, niſi ſententiam, et opinionem meam) hoc inſtrumentum cauſarum et generum univerſorum in forum deferre debemus; neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique ſcrutari locos, ex quibus argumenta eruamus; quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo conſiderarint, ſtudio adhibito et uſu pertractata eſſe poſſunt: ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, et ad illos, quos ſæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum eſt ſive artis, ſive animadverſionis, ſive conſuetudinis, noſſe regiones, intra quas venire debeas, ut perveſtiges quod quæras. Ubi eum locum omnem cogitatione ſepſeris, ſi modo uſum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret atque incidet.

XXXV. Et ſic, cum ad inveniendum in dicendo tria ſint; acumen, deinde ratio, quam licet (ſi volumus) appellemus artem, tertium diligentia; non poſſum equidem non ingenio primas concedere: ſed tamen ipſum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in cauſis defendendis, plurimum valet. Hæc præcipue colenda eſt nobis; hæc ſemper adhibenda; hæc nihil eſt quod non aſſequatur. Cauſa ut penitus, quod initio dixi, nota ſit, diligentia eſt: ut adverſa-

rium attente audiamus, atque ut ejus non ſolum ſententias, ſed etiam verba omnia, excipiamus, vultus denique perſpiciamus omnes, qui ſenſus animi plerumque indicant, diligentia eſt. Id tamen diſſimulanter facere, ne ſibi ille aliquid proficere videatur, prudentia eſt. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulo poſt, pervolvatur animus, ut ſe penitus inſinuet in cauſam, ut ſit cura et cogitatione intentus, diligentia eſt: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires; hæc magna ſunt.

Inter ingenium quidem, et diligentiam perpaululum loci reliquum eſt arti. Ars demonſtrat tantùm, ubi quæras, atque ubi ſit illud, quod ſtudeas invenire: reliqua ſunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, aſſiduitate, labore; complectar uno verbo, quo ſæpe jam uſi ſumus, diligentia: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundent Philoſophi, qui, ut opinor, (ſed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcunque res propoſita eſt, ſuſcipiunt, de qua copioſe et abundanter loquantur.

XXXVI. Tum Catulus, eſt, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique Philoſophi nulla tradant præcepta dicendi, et habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Ariſtoteles, is, quem maxime ego admiror, propoſuit quoſdam locos, ex quibus omnis argumentatio, non modo ad Philoſophorum diſputationem, ſed etiam ad hanc, qua in cauſis utimur, inveniretur; a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, ſive tu ſimilitudine illius divini ingenii in eadem incurris veſtigia, ſive etiam illa ipſa legiſti, atque didiciſti: quod quidem magis veriſimile videtur: plus enim te operæ Græcis dediſſe rebus video, quam putaram.

Tum ille, verum, inquit, ex me audies, Catule: ſemper exiſtimavi, jucundiorem, et probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum, ſignificationem daret. Atque ego idem exiſtimavi, pecudis eſſe, non hominis, cum tantas res Græci

ſuſciperent, profiterentur, agerent, ſeſeque et videndi res obſcuriſſimas, et bene vivendi, et copioſe dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem; et, ſi palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, ſubauſcultando tamen excipere voces eorum, et procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci, Catule, et iſtorum omnium ſummatim cauſas et genera ipſa guſtavi.

XXXVII. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis ſcopulum, ſic tuam mentem ad philoſophiam appuliſti, quam hæc civitas aſpernata nunquam eſt. Nam et referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem noſtrum, fuiſſe Pythagoreum ferunt; qui annis permultis ante fuit, quam ipſe Pythagoras; quo etiam major vir habendus eſt, cum illam ſapientiam conſtituendæ civitatis duobus prope ſeculis ante cognovit, quam eam Græci natam eſſe ſenſerunt. Et certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecum eruditiſſimos homines ex Græcia palam ſemper habuerunt. Atque ego ex iſtis ſæpe audivi, cum dicerent, pergratum Athenienſes et ſibi feciſſe, et multis principibus civitatis, quod, cum ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobiliſſimos Philoſophos miſiſſent, Carneadem, et Critolaum, et Diogenem: itaque eos, dum Romæ eſſent, et a ſe, et ab aliis, frequenter auditos. Quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris.

Minime, inquit Antonius: ac ſic decrevi philoſophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis: nam omnino haud placet.* Sed tamen hæc eſt mea ſententia, quam videbar expoſuiſſe. Ego iſta ſtudia non improbo, moderata modo ſint: opinionem iſtorum ſtudiorum, et ſuſpicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adverſariam eſſe arbitror: imminuit enim et oratoris auctoritatem, et orationis fidem.

XXXVIII. Sed, ut eo revocetur, unde huc declinavit oratio;

ex tribus iſtis clariſſimis Philoſophis, quos Romam veniſſe dixiſti, videſne Diogenem fuiſſe, qui diceret, artem ſe tradere bene diſſerendi, et vera ac falſa dijudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, ſi modo eſt hæc ars, nullum eſt præceptum quo modo verum inveniatur, ſed tantum eſt quo modo judicetur. Nam et omne, quod eloquimur, ſic, ut id aut eſſe dicamus, aut non eſſe; et ſi ſimpliciter dictum ſit, ſuſcipiunt dialectici, ut judicent verumne ſit an falſum: et ſi conjuncte ſit elatum, et adjuncta ſint alia, judicent rectene adjuncta ſint, et verane ſumma ſit uniuſcujuſque rationis: et ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus, et multa quærendo, reperiunt non modo ea, quæ jam non poſſint ipſi diſſolvere, ſed etiam quibus ante exorſa, et potius detexta prope retexantur. His nos igitur Stoicus iſte nihil adjuvat, quoniam, quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod et multa reperit, quæ neget ullo modo poſſe diſſolvi; et genus ſermonis affert non liquidum, non fuſum ac profluens, ſed exile, aridum, conciſum ac minutum: quod ſi quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non eſſe fateatur. Hæc enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis ſtatera, ſed quadam populari trutina, examinantur.

Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium eſt, in judicandis nimium loquax. Critolaum iſtum, quem ſimul cum Diogene veniſſe commemoras, puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe: erat enim ab iſto Ariſtotele, a cujus inventis tibi ego videor non longe aberrare. Atque inter hunc Ariſtotelem, cujus et illum legi librum, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, et illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit, et hos germanos hujus artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe; quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat, hæc quoque adſpexit, quæ ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc ſolum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eâdem

prudentiâ, qua ille, ſed uſu in hoc uno genere, ſtudioque majore. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, et varietas, perquam eſſet optanda nobis; qui nullam unquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus eſt quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt et docent, poſtulandum ſit.

XXXIX. Ego autem, ſi quem nunc plane rudem inſtitui ad dicendum velim, his potius tradam aſſiduis uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuiſſimas particulas, atque omnia minima manſa, ut nutrices infantibus pueris, in os inſerant. Sin ſit is, qui et doctrina mihi liberaliter inſtitutus, et aliquo jam imbutus uſu, et ſatis acri ingenio eſſe videatur; illuc eum rapiam, ubi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed unde univerſum flumen erumpat: qui illi ſedes, et tanquam domicilia omnium argumentorum commonſtret, et ea breviter illuſtret, verbiſque definiat.

Quid enim eſt, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod ſumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi vi atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua vi, cum aut, res quæ ſit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Extrinſecus autem, cum ea, quæ ſunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione univerſa vis explicanda eſt, ſic; ſi majeſtas eſt amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id feciſſet, populi Romani poteſtati tradidit. Sin pars; partitione, hoc modo; Aut ſenatui parendum de ſalute reipublicæ fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum: aliud conſilium, ſuperbum; ſuum, arrogans; utendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo; Si Conſul eſt, qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures ſunt argumentorum ſedes ac loci: nam et conjuncta quæremus, et genera, et partes generibus ſubjectas, et ſimilitudines, et diſſimilitudines, et contraria, et

conſequentia, et conſentanea, et quaſi præcurrentia, et repugnantia, et cauſas rerum veſtigabimus, et ea, quæ ex cauſis orta ſunt; et majora, paria, minora, quæremus.

XL. Ex conjunctis ſic argumenta ducuntur; Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moveri, cum Q. Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem; Si magiſtratus in populi Romani poteſtate eſſe debent, quid Norbanum accuſas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex parte autem ea, quæ eſt ſubjecta generi; Si omnes, qui reipublicæ conſulunt, cari nobis eſſe debent, certe in primis imperatores, quorum conſiliis, virtute, periculis, retinemus et noſtram ſalutem, et imperii dignitatem. Ex ſimilitudine autem; Si feræ partus ſuos diligunt, qua nos in liberos noſtros indulgentia eſſe debemus? At ex diſſimilitudine; Si barbarorum eſt in diem vivere, noſtra conſilia ſempiternum tempus ſpectare debent. Atque utroque in genere et ſimilitudinis, et diſſimilitudinis, exempla ſunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, et fictæ narrationes ſæpe ponendæ. Jam ex contrario; Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex conſequentibus; Si et ferro interfectus ille, et tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehenſus es in illo ipſo loco, et nemo præter te ibi viſus eſt, et cauſa nemini, et tu ſemper audax; quid eſt, quod de facinore dubitare poſſimus? Ex conſentaneis, et præcurrentibus, et repugnantibus, ut olim Craſſus adoleſcens; Non ſi Opimium defendiſti, Carbo, idcirco te iſti bonum civem putabunt: ſimulaſſe te, et aliud quid quæſiſſe perſpicuum eſt, quod Tib. Gracchi mortem ſæpe in concionibus deploraſti, quod P. Africani necis ſocius fuiſti, quod eam legem in tribunatu tuliſti, quod ſemper a bonis diſſenſiſti. Ex cauſis autem rerum, ſic; Avaritiam ſi tollere vultis, mater ejus eſt tollenda luxuries. Ex iis autem, quæ ſunt orta de cauſis; Si ærarii copiis et ad belli adjumenta, et ad ornamenta pacis, utimur, vectigalibus ſerviamus. Majora autem, et minora, et paria comparabimus, ſic. Ex majore; Si bona exiſtimatio divitiis præſtat, et pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis eſt expetenda? Ex minore, ſic;

Hic, parvæ conſuetudinis

Cauſâ, mortem hujus tam fert familiariter:
Quid, ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari, ſic; Eſt ejuſdem et eripere, et contra rempublicam largiri, pecunias.

Foris autem aſſumuntur ea, quæ non ſua vi, ſed extranea, ſublevantur, ut hæc; Hoc verum eſt; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falſum eſt; habita enim quæſtio eſt. Hoc ſequi neceſſe eſt; recito enim tabulas. De quo genere toto paulo ante dixi. Hæc, ut breviſſime dici potuerunt, ita a me dicta ſunt.

XLI. Ut enim ſi aurum cui, quod eſſet multifariam defoſſum, commonſtrare vellem, ſatis eſſe deberet, ſi ſigna et notas oſtenderem locorum, quibus cognitis ille ſibi ipſe foderet, et id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore, inveniret; ſic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonſtrant, ubi ſint; reliqua curâ et cogitatione eruuntur.

Quod autem argumentorum genus cuique cauſarum generi maxime conveniat, non eſt artis exquiſitæ præſcribere, ſed eſt mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, ſed ut doctiſſimis hominibus uſus noſtri quaſi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente et cogitatione defixis, et in omni re ad dicendum poſitâ excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere poſſit, non modo in forenſibus diſceptationibus, ſed omnino in ullo genere dicendi. Si vero aſſequetur, ut talis videatur, qualem ſe videri velit, et amicos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocunque velit, vel trahere, vel rapere, poſſit; nihil profecto præterea ad dicendum requiret.

Jam illud videmus, Nequaquam ſatis eſſe, reperire quid dicas, niſi id inventum tractare poſſis. Tractatio autem varia eſſe debet, ne aut cognoſcat artem qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſatietate. Proponi oportet, quid afferas; et, id quare ita ſit, oſtendere; et ex iiſdem illis locis interdum concludere; relinquere alias, alioque tranſire: ſæpe non proponere, ac ratione ipſa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: ſi cui quid ſimile dicas, prius ut ſimile confirmes; deinde, quod agitur,

adjungas: puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare poſſit, ut re diſtinguantur, verbis confuſa eſſe videantur.

XLII. Hæc ut et properans, et apud doctos, et ſemidoctus ipſe percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil eſt enim in dicendo, Catule, majus, quam ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipſe ſic moveatur, ut impetu quodam animi, et perturbatione magis, quam judicio aut conſilio, regatur. Plura enim multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præſcripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. Quare, niſi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deeſſe videtur iis rebus, Antoni, quas expoſuiſti, quod ſit tibi ante explicandum, quam illuc proficiſcare, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, et quæ diſpoſitio argumentorum, in qua tu mihi ſemper deus videri ſoles.

Vide quam ſim in iſto genere, inquit, Catule, deus. Non mehercule mihi, niſi admonito, veniſſet in mentem: ut poſſis exiſtimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, uſu ſolere in dicendo, vel caſu potius, incurrere. Ac res quidem iſta, quam ego, quia non noram, ſic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum poteſt in dicendo, ut ad vincendum nulla plus poſſit. Sed tamen mihi videris ante tempus a me rationem ordinis, et diſponendarum rerum, requiſiſſe. Nam ſi ego omnem vim oratoris in argumentis, et in re ipſa per ſe comprobanda, poſuiſſem, tempus eſſet jam de ordine argumentorum, et de collocatione, aliquid dicere. Sed cum tria ſint a me propoſita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de diſponenda tota oratione quærendum.

XLIII. Valet igitur multùm ad vincendum, probari mores, inſtituta, et facta, et vitam eorum, qui agent cauſas, et eorum, pro quibus; et item improbari adverſariorum: animoſque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benevolentiam

cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus geſtis, exiſtimatione vitæ; quæ facilius ornari poſſunt, ſi modo ſunt, quam fingi, ſi nulla ſunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris ſignificatio, verborum comitas: ſi quid perſequare acrius, ut invitus et coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, ſigna proferri perutile eſt; eaque omnia, quæ proborum, demiſſorum, non acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborum ſunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non ſunt. Itaque eadem ſunt in adverſarios ex contrario conferenda.

Sed genus hoc totum orationis in iis cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus judicis acri et vehementi quadam incitatione. Non enim ſemper fortis oratio quæritur, ſed ſæpe placida, ſummiſſa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, ſed omnes, quorum de re diſceptatur: ſic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, juſtos, integros, religioſos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet; et hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, ſi eſt ſuaviter, et cum ſenſu tractatum, ut ſæpe plus, quam cauſa, valeat. Tantum autem efficitur ſenſu quodam, ac ratione dicendi, ut quaſi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam ſententiarum, et genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatemque ſignificanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri, eſſe videantur.

XLIV. Huic autem eſt illa diſpar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut ſalvum velint, aut metuant, aut ſpernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut miſereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, ſi qui finitimi ſunt, et propinqui his ac talibus animi perturbationibus.

Atque illud optandum eſt oratori, ut aliquam permotionem

animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius eſt enim currentem (ut aiunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligenti, priuſquam conetur ægro adhibere medicinam, non ſolum morbus ejus, cui mederi volet, ſed etiam conſuetudo valentis, et natura corporis, cognoſcenda eſt: ſic equidem cum aggredior ancipitem cauſam, et gravem, ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque verſor, ut odorer quam ſagaciſſime poſſim, quid ſentiant, quid exiſtiment, quid expectent, quid velint, quò deduci oratione facillime poſſe videantur. Si ſe dant, et, ut ante dixi, ſua ſponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent; accipio quod datur, et ad id, unde aliquis flatus oſtenditur, vela do. Sin eſt integer, quietuſque judex; plus eſt operis: ſunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ recte a bono poeta dicta eſt, *flexanima, atque omnium regina rerum*, oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut ſtantem inclinare, ſed etiam adverſantem et repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere poſſit.

XLV. Hæc ſunt illa, quæ me ludens Craſſus modo flagitabat, quæ a me divinitus tractari ſolere diceret, et in cauſa M'. Aquilii, Caiique Norbani, nonnulliſque aliis, quaſi præclare acta, laudaret. Quæ mehercule ego, Craſſe, cum a te tractantur in cauſis, horrere ſoleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, geſtu, digito denique iſto tuo, ſignificari ſolet: tantum eſt flumen graviſſimorum optimorumque verborum, tam integræ ſententiæ, tam veræ, tam novæ, tam ſine pigmentis, fucoque puerili, ut mihi non ſolum tu incendere judicem, ſed ipſe ardere, videaris. Neque fieri poteſt, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimeſcat aliquid, ut ad fletum, miſericordiamque deducatur, niſi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipſo oratore impreſſi eſſe atque inuſti videbuntur. Quod ſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, et ſi in ejuſmodi genere orationis nihil eſſet, niſi falſum, atque

imitatione ſimulatum, major ars aliqua forſitan eſſet requirenda. Nunc ego, quid tibi, Craſſe, quid cæteris accidat, neſcio; de me autem cauſa nulla eſt, cur apud homines prudentiſſimos, atque amiciſſimos, mentiar. Non mehercule unquam apud judices, aut dolorem, aut miſericordiam, aut invidiam, aut odium, excitare dicendo volui; quin ipſe in commovendis judicibus, iis ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer. Neque enim facile eſt perficere, ut iraſcatur ei, cui tu velis, judex, ſi tu ipſe id lente ferre videare; neque ut oderit eum, quem tu velis, niſi teipſum flagrantem odio ante viderit; neque ad miſericordiam adducetur, niſi ei tu ſigna doloris tui verbis, ſententiis, voce, vultu, collacrymatione denique, oſtenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt, quæ, niſi admoto igni, ignem concipere poſſit; ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ poſſit incendi, niſi inflammatus ipſe ad eam, et ardens acceſſerit.

XLVI. Ac, ne forte hoc magnum ac mirabile eſſe videatur, hominem toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præſertim in rebus alienis; magna vis eſt earum ſententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, ut nihil opus ſit ſimulatione et fallaciis. Ipſa enim natura orationis ejus, quæ ſuſcipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipſum magis etiam, quam quenquam eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc in cauſis, in judiciis, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in civitate, in foro, accidere miremur, cum agitur non ſolum ingenii noſtri exiſtimatio, (nam id eſſet levius; quanquam, cum profeſſus ſis, te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt majora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alieniſſimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi viri boni volumus haberi, exiſtimare non poſſumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe videatur, quid poteſt eſſe tam fictum, quam verſus, quam ſcena, quam fabulæ? tamen in hoc genere ſæpe ipſe vidi, cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis viderentur ſpondalia illa dicentis,

Segregare abs te auſus, aut ſine illo Salamina ingredi?
Neque paternum aſpectum es veritus?

Nunquam illud *aſpectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miſerabilem ſonum voce,

Quem ætate exacta indigem
Liberûm laceraſti, orbaſti, exſtinxſti; neque fratris necis,
Neque nati ejus parvi, qui tibi in tutelam eſt traditus?

flens atque lugens dicere videbatur. Quæ ſi ille hiſtrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere ſine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in ſcribendo leni animo ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, poetam bonum neminem (id quod a Democrito et Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorum exiſtere poſſe, et ſine quodam afflatu quaſi furoris.

XLVII. Quare nolite exiſtimare meipſum, qui non heroum veteres caſus, fictoſque luctus, vellem imitari atque adumbrare dicendo; neque actor eſſem alienæ perſonæ, ſed auctor meæ, cum mihi M'. Aquilius in civitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe. Quem enim ego Conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum a ſenatu, ovantem in Capitolium aſcendiſſe, meminiſſem, hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in ſummum diſcrimen adductum viderem, non prius ſum conatus miſericordiam aliis commovere, quam miſericordia ſum ipſe captus. Senſi equidem tum magnopere moveri judices, cum excitavi mœſtum ac ſordidatum ſenem, et cum iſta feci, quæ tu, Craſſe, laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno animi ac dolore, ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices oſtenderem; cum C. Marius mœrorem orationis meæ præſens ac ſedens multum lacrymis ſuis adjuvaret; cumque ego illum crebro appellans, collegam ei ſuum commendarem, atque ipſum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem. Non fuit hæc ſine meis lacrymis, non ſine dolore magno, miſeratio, omniumque deorum, et hominum, et civium, et ſociorum imploratio. Quibus

omnibus verbis, quæ a me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modo non miſerabilis, ſed etiam irridenda, fuiſſet oratio mea.

Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magiſter, ut in dicendo iraſci, ut dolere, ut flere, poſſitis: quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accuſando ſodali et Quæſtore meo, tantum incendium non oratione ſolum, ſed multo etiam magis vi, et dolore, et ardore animi concitaras, ut ego ad id reſtinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora; vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi miſerabilique caſu, in judicium vocabas: deinde principem et ſenatûs, et civitatis, M. Æmilium lapide percuſſum eſſe conſtabat: vi pulſum ex templo L. Cottam, et T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.

XLVIII. Accedebat, ut hæc tu adoleſcens pro republica queri ſumma dum dignitate exiſtimarere; ego homo Cenſorius vix ſatis honeſte viderer ſeditioſum civem, et in hominis conſularis calamitate crudelem, poſſe defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excuſationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi Quæſtor fuiſſet. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim, narrabo. Si placuerit, vos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis.

Omnium ſeditionum genera, vitia, pericula, collegi; eamque orationem ex omni reipublicæ noſtræ temporum varietate repetivi; concluſique ita, ut dicerem, etſi omnes moleſtæ ſemper ſeditiones fuiſſent, juſtas tamen fuiſſe nonnullas et prope neceſſarias. Tum illa, quæ modo Craſſus commemorabat, egi; Neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Romano dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac, ſi illæ ſeditiones ſaluti huic civitati fuiſſent, non continuo, ſi quis motus populi factus eſſet, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali, eſſe ponendum. Quòd ſi unquam populo Romano

conceſſum eſſet, ut jure concitatus videretur, id quod docebam ſæpe eſſe conceſſum, nullam illâ cauſam juſtiorem fuiſſe. Tum omnem rationem traduxi, et converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitûs. Sic et eorum dolorem, qui lugebant ſuos, oratione refricabam, et animos equitum Romanorum, apud quos tum judices cauſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, a quo erant ipſi propter judicia abalienati, renovabam, atque revocabam.

XLIX. Quòd ubi ſenſi me in poſſeſſione judicii, ac defenſionis meæ conſtitiſſe, quòd et populi benevolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum ſeditionis conjunctione defenderam, et judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu, ac deſiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad cauſam noſtram converteram; tunc admiſcere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante diſputavi, lenitatis et manſuetudinis, cœpi; me pro meo ſodali, qui mihi in liberûm loco more majorum eſſe deberet, et pro mea omni fama prope, fortuniſque decernere: nihil mihi ad exiſtimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius, accidere poſſe, quam ſi is, qui ſæpe alieniſſimis a me, ſed meis tamen civibus, ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non potuiſſem.

Petebam a judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus geſtis, ſi juſto, ſi pio dolore me eſſe affectum viderent, concederent; præſertim ſi in aliis cauſis intellexiſſent, omnia me ſemper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipſo, deprecatum. Sic in illa omni defenſione atque cauſa, quod eſſe in arte poſitum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid eſſet minuere majeſtatem, explicarem, perquam breviter perſtrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium ſunt perpolitæ, omnis eſt a me illa cauſa tractata, ut et acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, et in meis moribus erga meos neceſſarios declarandis manſuetiſſimus, viderer. Ita, magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici, eſt a nobis tum accuſatio victa.

L. Hic Sulpicius, vere hercule, inquit, Antoni, iſta commemoras. Nam ego nihil unquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum eſt elapſa illa cauſa. Cum enim, quemadmodum dixiſti, tibi ego non judicium, ſed incendium, tradidiſſem; quod tuum principium, Dii immortales, fuit! qui timor! quæ dubitatio! quanta hæſitatio, tractuſque verborum! Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoſcendum homines dabant, tenuiſti; Te pro homine perneceſſario, Quæſtore tuo, dicere; quam tibi primùm muniſti ad te audiendum viam! Ecce autem, cum te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoſcendum propter neceſſitudinem arbitrarentur; ſerpere occulte cœpiſti, nihildum aliis ſuſpicantibus, me vero jam pertimeſcente, ut illam non Norbani ſeditionem, ſed populi Romani iracundiam, neque eam injuſtam, ſed meritam ac debitam fuiſſe, defenderes. Deinde qui locus abs te prætermiſſus eſt in Cæpionem! Ut tu illa omnia odio, invidia, miſericordia, miſcuiſti! Neque hæc ſolum in defenſione, ſed etiam in Scauro, cæteriſque meis teſtibus, quorum teſtimonia non refellendo, ſed ad eundem impetum populi confugiendo, refutaſti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta deſiderabam. Iſtam enim ipſam demonſtrationem defenſionum tuarum abs te ipſo commemoratam, doctrinam eſſe non mediocrem puto.

Atqui, ſi ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos ſequi in dicendo, quæque maxime ſpectare, ſolemus. Docuit enim jam nos longa vita uſuſque rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

LI. Equidem primum conſiderare ſoleo, poſtuletne cauſa. Nam neque parvis in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere poſſimus; ne aut irriſione, aut odio, digni putemur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non poſſint commoveri. Nunc quoniam hæc fere maxime ſunt in judicum animis, aut, quicunque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia,

miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia; ſentimus amorem conciliari, ſi id velle videare, quod ſit utile ipſis, apud quos agas, defendere; ſi aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni atque utiles ſint, laborare. Namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defenſio caritatem; pluſque proficit, ſi proponitur ſpes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio. Enitendum eſt, ut oſtendas, in ea re quam defendas, aut dignitatem ineſſe, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, ſignifices nihil ad utilitatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe cauſa ſua. Invidetur enim commodis hominum ipſorum; ſtudiis autem eorum cæteris commodandi favetur. Videndumque hoc loco eſt, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime invideri ſolet, nimis efferre videamur. Atque iiſdem his ex locis et odium in alios ſtruere diſcemus, et a nobis, ac noſtris, dimovere. Eademque hæc genera tractanda ſunt in iracundia vel excitanda, vel ſedanda. Nam ſi, quod ipſis, qui audiunt, pernicioſum aut inutile ſit, id factum augeas, odium creatur: ſin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quiſque minime debuerit, aut in rempublicam, tum excitatur, ſi non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non diſſimilis offenſio. Item timor incutitur aut ex ipſorum periculis, aut ex communibus. Interior eſt ille proprius; ſed hic quoque communis ad eandem ſimilitudinem eſt perducendus.

LII. Par atque una ratio eſt ſpei, lætitiæ, moleſtiæ. Sed haud ſciam, an acerrimus longe ſit omnium motus invidiæ: nec minus virium opus ſit in ea comprimenda, quam in excitanda. Invident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum ſe relictos ſentiunt, illos autem dolent evolaſſe. Sed etiam ſuperioribus invidetur ſæpe vehementer, et eo magis, ſi intolerantius ſe jactant, et æquabilitatem communis juris, præſtantiâ dignitatis aut fortunæ ſuæ, tranſeunt: quæ ſi inflammanda ſunt, maxime dicendum eſt, non eſſe virtute parta; deinde etiam vitiis, atque peccatis. Tum ſi erunt honeſtiora atque graviora, tamen non

eſſe tanti ulla merita, quanta inſolentia hominis, quantumque faſtidium. Ad ſedandum autem, magno illa labore, magnis periculis, eſſe parta, nec ad ſuum commodum, ſed ad aliorum, eſſe collata; ſeſeque, ſi quam gloriam peperiſſe videatur, tametſi ea non ſit iniqua merces periculi, tamen eâ non delectari, totamque abjicere atque deponere: omninoque perficiendum eſt, (quoniam plerique ſunt invidi, maximeque eſt hoc commune vitium et perpetuum: invidetur autem præſtanti florentique fortunæ) ut hæc opinio minuatur, et illa excellens opinione fortuna cum laboribus et miſeriis permiſta eſſe videatur.

Jam miſericordia movetur, ſi is, qui audit, adduci poteſt, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad ſuas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad ſeipſum revertatur. Ita cum ſinguli caſus humanarum miſeriarum graviter accipiuntur, ſi dicuntur dolenter, tum afflicta et poſtrata virtus maxime luctuoſa eſt; et, ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet ſpeciem tueri, lenis (ut ſæpe jam dixi) atque ſummiſſa; ſic hæc, quæ ſuſcipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ratione flectendos, intenta ac vehemens eſſe debet.

LIII. Sed eſt quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens eſſe volumus, difficilis ad diſtinguendum ſimilitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eoſdem excitamus, influat oportet aliquid; et ex hac vi nonnunquam animi aliquid infundendum eſt illi lenitati: neque eſt ulla temperatior oratio, quam illa, in qua aſperitas contentionis oratoris ipſius humanitate conditur; remiſſio autem lenitatis quadam gravitate et contentione firmatur.

In utroque autem genere dicendi, et illo, in quo vis atque contentio quæritur, et hoc, quod ad vitam et mores accommodatur, et principia tarda ſunt, et exitus tamen ſpiſſi et producti eſſe debent. Nam neque aſſiliendum ſtatim eſt ad illud genus orationis, (abeſt enim totum a cauſa, et homines prius ipſum illud, quod proprium ſui judicii eſt, audire deſiderant) nec, cum

in eam rationem ingreſſus ſis, celeriter diſcedendum eſt. Non enim, ſicut argumentum, ſimul atque poſitum eſt, arripitur, alterumque, et tertium poſcitur; ita miſericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, ſimul atque intuleris, poſſis commovere. Argumentum enim ratio ipſa confirmat, quæ ſimul atque emiſſa eſt, adhæreſcit. Illud autem genus orationis non cognitionem judicis, ſed magis perturbationem, requirit; quam conſequi, niſi multa, et varia, et copioſa oratione, et ſimili contentione actionis, nemo poteſt. Quare qui aut breviter, aut ſummiſſe dicunt, docere judicem poſſunt, commovere non poſſunt, in quo ſunt omnia.

Jam illud perſpicuum eſt, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iiſdem ſuppeditari locis. Sed argumento reſiſtendum eſt, aut iis, quæ comprobandi ejus cauſa ſumuntur, reprehendendis, aut demonſtrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propoſitis, nec eſſe conſequens; aut, ſi ita non refellas, afferendum eſt in contrariam partem, quod ſit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis cauſa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda ſunt, ut odio benevolentia, ut miſericordiâ invidia, tollatur.

LIV. Suavis autem eſt, et vehementer ſæpe utilis jocus, et facetiæ: quæ, etiam ſi alia omnia tradi arte poſſunt, naturæ ſunt propria certe, neque ullam artem deſiderant; in quibus tu longe aliis, mea ſententia, Cæſar, excellis: quo magis mihi etiam teſtis eſſe potes, aut nullam eſſe artem ſalis, aut, ſi qua eſt, eam nos tu potiſſimum docebis.

Ego vero, inquit Cæſar, omni de re facetius puto poſſe ab homine non inurbano, quam de ipſis facetiis, diſputari. Itaque cum quoſdam Græcos inſcriptos libros eſſe vidiſſem de ridiculis, nonnullam in ſpem veneram, poſſe me aliquid ex iſtis diſcere. Inveni autem ridicula, et ſalſa multa Græcorum: nam et Siculi in eo genere, et Rhodii, et Byzantii, et præter cæteros Attici, excellunt: ſed, qui ejus rei rationem quandam conati ſunt, artemque tradere, ſic inſulſi extiterunt, ut nihil aliud eorum,

niſi ipſa inſulſitas, rideatur. Quare mihi quidem nullo videtur modo doctrinâ iſta res poſſe tradi. Etenim cum duo genera ſint facetiarum, alterum æquabiliter in omni ſermone fuſum, alterum peracutum et breve; illa a veteribus ſuperior, *cavillatio*, hæc altera, *dicacitas*, nominata eſt. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim eſt totum hoc, riſum movere.

Veruntamen (ut dicis, Antoni) multum in cauſis perſæpe lepore et facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ feſtivitatis ars non deſideretur, (natura enim fingit homines, et creat imitatores et narratores facetos, et vultu adjuvante, et voce, et ipſo genere ſermonis) tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facete dictum emiſſum hærere debeat, quam cogitari potuiſſe videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum a Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem ſe videre* reſpondit? Quid in omni oratione Craſſus, vel apud Centumviros contra Scævolam, vel contra accuſatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Craſſo eſt, omnium ſententia, concedendum. Non enim fere quiſquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, et illo, quod in perpetuitate ſermonis, et hoc, quod in celeritate, atque dicto eſt. Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defenſio tota redundavit hilaritate quadam et joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adverſarii dignitati, in quo ipſe ſervabat ſuam; quod eſt hominibus facetis et dicacibus difficillimum, habere hominum rationem et temporum, et ea quæ occurrant, cum ſalſiſſime dici poſſint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipſum non inſulſe interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium, *flammam a ſapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat:* hæc ſcilicet bona dicta, quæ ſalſa ſint: nam ea *dicta* appellantur proprio jam nomine.

LV. Sed ut in Scævolam continuit ea Craſſus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, cauſam illam diſputationemque luſit; ſic in Brutum, quem oderat, et quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit. Quam

multa de balneis, quas nuper ille vendiderat; quam multa de amiſſo patrimonio dixit? Atque illa brevia, cum ille diceret, *ſe ſine cauſa ſudare*; *Minime mirum*, inquit, *modo enim exiſti de balneis*. Innumerabilia hujuſcemodi fuerunt, ſed non minus jucunda illa perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitaſſet, et alteri de colonia Narbonenſi Craſſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege Servilia; et cum contraria inter ſeſe de republica capita contuliſſet; noſter hic facetiſſime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute, teſtificatur pater ſe tibi Privernatem fundum reliquiſſe*. Deinde ex libro ſecundo, IN ALBANO ERAMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Sapiens videlicet homo cum primis noſtræ civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur*. Tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit, (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, ſunt veri Bruti libri) IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Ubi ſunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis conſignatos reliquit? Quod niſi puberem te*, inquit, *jam haberet, quartum librum compoſuiſſet, et ſe etiam in balneis lotum cum filio, ſcriptum reliquiſſet*.

Quis eſt igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum eſſe Brutum, quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum caſu in eadem cauſa funere efferretur anus Junia? Pro Dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quam inexpectata? quam repentina? cum, conjectis oculis, geſtu omni imminenti, ſumma gravitate et celeritate verborum: *Brute, quid ſedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti ſtudere? Patrimonione augendo? at id non eſt nobilitatis. Sed fac eſſe, nihil ſupereſt; libidines totum diſſipaverunt. An juri civili? eſt paternum: ſed dicet, te, cum ædes venderes, ne in rutis quidem et cæſis ſolium tibi paternum recepiſſe. An rei militari? qui nunquam caſtra videris. An eloquentiæ? quæ nulla*

eſt in te: et, quidquid eſt vocis ac linguæ, omne in iſtum turpiſſimum calumniæ quæſtum contuliſti. Tu lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium eſſe conſpectu? tu illam mortuam, tu imagines ipſas, non perhorreſcis? quibus non modo imitandis, ſed ne collocandis quidem, tibi ullum locum reliquiſti.

LVI. Sed hæc tragica, atque divina: faceta autem et urbana innumerabilia ex una concione meminiſtis. Nec enim concio major unquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam hujus contra collegam in Cenſura nuper, neque lepore et feſtivitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque aſſentior, et multum facetias in dicendo prodeſſe ſæpe, et eas arte nullo modo poſſe tradi: et illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuiſſe tantum, et non hujus rei quoque palmam, ut cæterarum, Craſſo detuliſſe.

Tum Antonius, ego vero ita feciſſem, inquit, niſi interdum in hoc Craſſo paulum inviderem. Nam eſſe quamvis facetum atque ſalſum, non nimis eſt per ſeipſum invidendum; ſed, cum omnium ſis venuſtiſſimus et urbaniſſimus, omnium graviſſimum et ſeveriſſimum et eſſe, et videri, quod iſti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur.

Hic cum arriſiſſet ipſe Craſſus, attamen, inquit Antonius, cum artem eſſe facetiarum, Juli, negares, aperuiſti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixiſti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet; quod quidem in primis a Craſſo obſervari ſolet. Sed hoc præceptum prætermittendum eſt facetiarum, cum his nihil opus ſit: nos autem quomodo utamur, cum opus ſit, quærimus; ut in adverſarium, et maxime, ſi ejus ſtultitia poterit agitari; in teſtem ſtultum, cupidum, levem, ſi facile homines audituri videbuntur.

Omnino probabiliora ſunt, quæ laceſſiti dicimus, quam quæ priores: nam et ingenii celeritas major eſt, quæ apparet in reſpondendo, et humanitatis eſt reſponſio. Videmur enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſſiti, ut in iſta ipſa concione nihil fere dictum eſt ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod

non provocatus reſponderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod eſſet ab eo objectum, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum, videretur.

LVII. Tum Sulpicius, Quid igitur? inquit, patiemur, Cæſarem, qui, quanquam Craſſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale ſit, et unde ducatur; præſertim cum tantam vim et utilitatem ſalis et urbanitatis eſſe fateatur? Quid ſi, inquit Julius, aſſentior Antonio dicenti, nullam eſſe artem ſalis?

Hic cum Sulpicius reticuiſſet, quaſi vero, inquit Craſſus, horum ipſorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla ſit. Obſervatio quædam eſt, ut ipſe dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent; quæ ſi eloquentes facere poſſit, quis eſſet non eloquens? Quis enim hæc non vel facile, vel certe aliquo modo, poſſet ediſcere? Sed ego in his præceptis hanc vim, et hanc utilitatem eſſe arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, ſed ut ea, quæ naturâ, quæ ſtudio, quæ exercitatione, conſequimur, aut recta eſſe confidamus, aut prava intelligamus, cum, quo referenda ſint, didicerimus. Quare, Cæſar, ego quoque a te hoc peto, ut, ſi tibi videtur, diſputes de hoc toto jocandi genere, quid ſentias; ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluiſtis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato ſermone, præterita eſſe videatur.

Ego vero, inquit ille, quoniam collectam a conviva, Craſſe, exigis, non committam, ut, ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi. Quanquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum, ſpectante Roſcio. Quis enim ſeſe commovere poteſt, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Craſſo audiente, primum loquar de facetiis, et *docebo ſus* (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audiſſet, *fœnum alios* aiebat *eſſe oportere*. Tum ille, jocabatur, inquit, Catulus, præſertim cum ita dicat ipſe, ut ambroſia alendus eſſe videatur. Verum te, Cæſar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, perpauca quidem mihi reſtant, inquit:

ſed tamen defeſſus jam labore atque itinere diſputationis, requieſcam in Cæſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno diverſorio.

LVIII. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hoſpitium meum dices: nam te in viam, ſimul ac perpaululum guſtaris, extrudam et ejiciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni iſto genere quid ſentiam, perbreviter exponam. De riſu quinque ſunt quæ quærantur: unum, quid ſit: alterum, unde ſit: tertium, ſitne oratoris velle riſum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ ſint genera ridiculi.

Atque illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, ubi ſit, quomodo exiſtat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, et quomodo ſimul latera, os, venas, vultum, oculos, occupet, viderit Democritus: neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet; et, ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicerentur.

Locus autem et regio quaſi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine et deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur vel ſola, vel maxime, quæ notant et deſignant turpitudinem aliquam non turpiter.

Eſt autem, ut ad illud tertium veniam, eſt plane oratoris movere riſum; vel quod ipſa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata eſt; vel quod admirantur omnes acumen uno ſæpe in verbo poſitum, maxime reſpondentis, nonnunquam etiam laceſſentis; vel quod frangit adverſarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat; vel quod ipſum oratorem, politum eſſe hominem ſignificat, quod eruditum, quod urbanum; maximeque quod triſtitiam, ac ſeveritatem mitigat et relaxat, odioſaſque res ſæpe, quas argumentis dilui non facile eſt, joco riſuque diſſolvit.

Quatenus autem ſint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum eſt; id quod in quarto loco quærendi poſueramus. Nam nec inſignis improbitas et ſcelere juncta, nec rurſus miſeria inſignis agitata ridetur. Facinoroſos enim majore quadam

vi, quam ridiculi, vulnerari volunt: miſeros illudi nolunt, niſi ſi ſe forte jactant. Parcendum eſt autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur.

LIX. Hæc igitur adhibenda eſt primum in jocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, neque miſericordia maxima, digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum eſt in iſtis vitiis, quæ ſunt in vita hominum neque carorum, neque calamitoſorum, neque eorum, qui ob facinus ad ſupplicium rapiendi videntur; eaque belle agitata ridentur.

Eſt etiam deformitatis, et corporis vitiorum ſatis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærendum eſt, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, Ne quid inſulſe; ſed etiam, ſi quid perridicule poſſis. Vitandum eſt oratori utrumque, ne aut ſcurrilis jocus ſit, aut mimicus. Quæ cujuſmodi ſint, facilius jam intelligemus, cum ad ipſa ridiculorum genera venerimus.

Duo enim ſunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, ſi quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur; ut olim tu, Craſſe, in Memmium, *comediſſe eum lacertum Largii,* cum eſſet cum eo Tarracinæ de amicula rixatus. Salſa tota, ac tamen a teipſo ficta, narratio. Addidiſti clauſulam, totâ Tarracinâ tum omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe literas, tria *L L L,* duo *M M.* Cum quæreres id quid eſſet, ſenem tibi quendam oppidanum dixiſſe, *Lacerat Lacertum Largii Mordax Memmius.* Perſpicitis, hoc genus quam ſit facetum, quam elegans, quam oratorium, ſive habeas, vere quod narrare poſſis, quod tamen eſt mendaciunculis aſpergendum, ſive fingas. Eſt autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonſtres, ut mores ejus, de quo narres, ut ſermo, ut vultus omnes, exprimantur; ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur.

In re eſt item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione ſumi ſolet; ut idem Craſſus, *Per tuam nobilitatem, per veſtram familiam.* Quid aliud fuit, in quo concio rideret, niſi illa vultus et vocis imitatio? *Per tuas ſtatuas* vero cum dixit, et

extento brachio paululum etiam de geſtu addidit, vehementius riſimus. Ex hoc genere eſt illa Roſciana imitatio ſenis;

Tibi ego, Antipho, has ſero, inquit: ſenium eſt, cum audio. Atque ita eſt totum hoc ipſo genere ridiculum, ut cautiſſime tractandum ſit. Mimorum eſt enim ethologorum, ſi nimia eſt imitatio, ſicut obſcœnitas. Orator ſurripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat: præſtet idem ingenuitatem, et ruborem ſuum, verborum turpitudine, et rerum obſcœnitate vitanda.

LX. Ergo hæc duo genera ſunt ejus ridiculi, quod in re poſitum eſt; quæ ſunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus deſcribuntur hominum mores, et ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales ſunt, intelligantur; aut, imitatione brevi injecta, in aliquo inſigni ad irridendum vitio reperiantur.

In dicto autem ridiculum eſt id, quod verbi aut ſententiæ quodam acumine movetur: ſed ut in illo ſuperiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda eſt mimorum ethologorum ſimilitudo; ſic in hoc ſcurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda eſt. Quî igitur diſtinguemus a Craſſo, a Catulo, a cæteris, familiarem veſtrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum? Non mehercule in mentem mihi quidem venit: ſunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, ne, quotieſcunque potuerit dictum dici, neceſſe habeamus dicere.

Puſillus teſtis proceſſit. *Licet,* inquit, *rogare,* Philippus? Tum quæſitor properans, *Modo breviter.* Hìc ille, *Non accuſabis; perpuſillum rogabo.* Ridicule. Sed ſedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quam ipſe teſtis: omnis eſt riſus in judicem converſus: viſum eſt totum ſcurrile judicium. Ergo hæc, quæ cadere poſſunt in quos nolis, quamvis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia.

Ut iſte, qui ſe vult dicacem, et mehercule eſt, Appius, ſed nonnunquam in hoc vitium ſcurrile delabitur. *Cænabo,* inquit, *apud te,* huic luſco, familiari meo, C. Sextio. *Uni enim locum eſſe video.* Eſt hoc ſcurrile, et quod ſine cauſa laceſſivit, et

tamen id dixit, quod in omnes luſcos conveniret. Ea, quia meditata putantur eſſe, minus ridentur. Illud egregium Sextii, et ex tempore; *Manus lava*, inquit, *et cœna.*

Temporis igitur ratio, et ipſius dicacitatis moderatio et temperantia, et raritas dictorum diſtinguet oratorem a ſcurra: et, quod nos cum cauſa dicimus, non ut ridiculi videamur, ſed ut proficiamus aliquid; illi totum diem, et ſine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco ſuo fratre complexus eſſet; *Puer, abige muſcas?* Riſum quæſivit, qui eſt, mea ſententia, vel tenuiſſimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi prudentia et gravitate moderabimur; quarum utinam artem aliquam haberemus! ſed domina natura eſt.

LXI. Nunc exponamus genera ipſa ſummatim, quæ riſum maxime moveant. Hæc igitur ſit prima partitio, Quod facete dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in verbo, facetias: maxime autem homines delectari, ſi quando riſus conjuncte re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoſcunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iiſdem locis fere etiam graves ſententias poſſe duci. Tantum intereſt, quod gravitas honeſtis in rebus ſevere, jocus in turpiculis et quaſi deformibus, ponitur: velut in iiſdem verbis et laudare frugi ſervum poſſumus, et, ſi eſt nequam, jocari. Ridiculum eſt illud Neronianum vetus in furace ſervo, *Solum eſſe, cui domi nihil ſit nec obſignatum, nec occluſum:* quod idem in bono ſervo dici ſolet: ſed hoc iiſdem etiam verbis.

Ex iiſdem autem locis omnia naſcuntur. Nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, et ob eam cauſam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri, ut quotieſcumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem?* præclarum et grave eſt. Quod Calvino Glaucia claudicanti, *Ubi eſt vetus illud? num claudicat? at hic claudicat:* hoc ridiculum eſt; et utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, eſt ductum. *Quid hoc Nævio ignavius?* ſevere Scipio. At in male olentem, *Video me a te circumveniri*, ſubridicule Philippus. At utrumque genus continet verbi ad literam immutati ſimilitudo.

Ex ambiguo dicta, vel argutiſſima putantur, ſed non ſemper in joco, ſæpe etiam in gravitate, verſantur. Africano illi majori, coronam ſibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea ſæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, *ſi non convenit. Caput enim magnum eſt:* laudabile et honeſtum. At ex eodem genere eſt; *Calvus ſatis eſt*; *quod dicit parum.* Ne multa: nullum genus eſt joci, quo non ex eodem ſevera et gravia ſumantur.

Atque hoc etiam animadvertendum, non eſſe omnia ridicula faceta. Quid enim poteſt eſſe tam ridiculum, quam Sannio eſt? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique ipſo corpore, ridetur. Salſum hunc poſſum dicere, atque ita, non ut ejuſmodi oratorem eſſe velim, ſed ut mimum.

LXII. Quare primum genus hoc, quod riſum vel maxime movet, non eſt noſtrum, moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum. Naturæ ridentur ipſæ, quas perſonas agitare ſolemus, non ſuſtinere. Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum, ſed nobis tantum licet furtim, ſi quando, et curſim: aliter enim minime eſt liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obſcœnitas, non ſolum non foro digna, ſed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ ſunt, quæ aut in re, ut ante diviſi, poſitæ videntur eſſe, aut in verbo. Nam quod, quibuſcumque verbis dixeris, facetum tamen eſt, re continetur: quod mutatis verbis ſalem amittit, in verbis habet leporem omnem.

Ambigua ſunt in primis acuta, atque in verbo poſita, non in re; ſed non ſæpe magnum riſum movent: magiſque ut belle et literate dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum ſtudioſe pila luderet, et idem ſigna ſacra noctu frangere putaretur, gregaleſque eum, cum in campum non veniſſet, requirerent, excuſavit Veſpa Terentius, quod eum *brachium fregiſſe* diceret. Ut illud Africani, quod eſt apud Lucilium:

Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.

Ut tuus amicus, Craſſe, Granius, *non eſſe ſextantis.* Et, ſi quæritis,

is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit; ſed riſus movent alia majores. Ambiguum per ſeipſum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime: ingenioſi enim videtur, vim verbi in aliud, atque cæteri accipiant, poſſe ducere: ſed admirationem magis, quam riſum movet, niſi ſi quando incidit in aliud genus ridiculi.

LXIII. Quæ genera percurram equidem: ſed ſcitis eſſe notiſſimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur. Hic nobiſmetipſis noſter error riſum movet. Quod ſi admixtum eſt etiam ambiguum, fit ſalſius; ut apud Nævium videtur eſſe miſericors ille, qui judicatum duci videns, percontatur ita,

Quanti addictus? mille nummûm.

Si addidiſſet tantummodo, *Ducas licet*: eſſet illud genus ridiculi præter expectationem: ſed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, ſalſiſſimus. Hoc tum eſt venuſtiſſimum, cum in altercatione arripitur ab adverſario verbum, et ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipſum aliquid, qui laceſſivit, infligitur. Sed cum plura ſint ambigui genera, de quibus eſt doctrina quædam ſubtilior, attendere et aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ ſint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum eſt, ne arceſſitum dictum putetur) permulta tamen acute dicemus.

Alterum genus eſt, quod habet parvam verbi immutationem, quod in litera poſitum, Græci vocant *παρονομασίαν*, ut *Nobiliorem, mobiliorem* Cato: aut ut idem, cum cuidam dixiſſet, *Eamus deambulatum:* et ille, *Quid opus fuit* DE? *Immo vero*, inquit, *quid opus fuit te?* aut ejuſdem reſponſio illa, *Si tu et adverſus, et averſus impudicus es:*

Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium diviſorem, ut Neoptolemum ad Trojam, ſic illum in campo Martio, nomen inveniſſe.

LXIV. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam verſus facete interponitur, vel ut eſt, vel paululum immutatus, aut

aliqua pars verſus, ut Statius Scauro ſtomachanti; ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Craſſe, dicant;

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
Tanta confidentia eſtis? auferte iſtam enim ſuperbiam.

Nam in Cælio ſane etiam ad cauſam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille a ſe pecuniam profectam diceret teſtis, et haberet filium delicatiorem; abeunte jam illo,

Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis?

In hoc genus conjiciuntur proverbia; ut illud Scipionis, cum Aſellus omnes provincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, *Agas Aſellum*, et cætera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non poſſunt retinere eandem venuſtatem, non in re, ſed in verbis, poſita ducantur.

Eſt etiam in verbo poſitum non inſulſum genus, ex eo, cum ad verbum, non ad ſententiam, rem accipere videare: ex quo uno genere totus eſt Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus. Sed abeo a mimis; tantùm genus hujus ridiculi inſigni aliqua et nota re notari volo. Eſt autem ex hoc genere illud, quod tu, Craſſe, nuper ei, qui te rogaſſet, num tibi moleſtus eſſet futurus, ſi ad te bene ante lucem veniſſet: *Tu vero*, inquiſti, *moleſtus non eris. Jubebis igitur te*, inquit, *ſuſcitari?* et tu, *Certe negaras te moleſtum futurum.* Ex eodem hoc vetus illud eſt, quod aiunt Maluginenſem illum M. Scipionem, cum ex centuria ſua renuntiaret Acidinum Conſulem, præcoque dixiſſet, *Dic de L. Manlio: Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem eſſe arbitror.* Ridicule etiam illud L. Porcius Naſica Cenſori Catoni, cum ille, *Ex tui animi ſententia, tu uxorem habes? Non hercule*, inquit, *ex animi mei ſententia.* Hæc aut frigida ſunt, aut tum ſalſa, cum aliud eſt expectatum. Naturâ enim nos (ut ante dixi) noſter delectat error: ex quo, cum quaſi decepti ſumus expectatione, ridemus.

LXV. In verbis etiam illa ſunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi tranſlatione, aut ex inverſione verborum. Ex immutatione; ut, olim Ruſca cum legem ferret annalem, diſſuaſor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari, num, ſi contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris feciſti? Ut ſementem*

feceris, ita metes, inquit. Ex tranſlatione autem; ut, cum Scipio ille major Corinthiis ſtatuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum eſſent imperatorum, *turmales* dixit *diſplicere*. Invertuntur autem verba; ut Craſſus apud M. Perpernam judicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Helvius Lamia, deformis, ut noſtis, qui cum interpellaret odioſe; *Audiamus*, inquit, *pulchellum puerum*, Craſſus. Cum eſſet arriſum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipſe fingere: ingenium potui*. Tum hic, *Audiamus*, inquit, *diſertum*. Multo etiam arriſum eſt vehementius.

Sunt etiam illa venuſta, ut in gravibus ſententiis, ſic in facetiis. Dixi enim dudum, Materiam aliam eſſe joci, aliam ſeveritatis: gravium autem, et jocorum unam eſſe rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrarie: quod idem genus ſæpe eſt etiam facetum: ut Servius ille Galba, cum judices L. Scribonio tribuno plebis ferret familiares ſuos, et dixiſſet Libo, *Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cum tu*, inquit, *de cubiculo alieno*. A quo genere ne illud quidem plurimum diſtat, quod Glaucia Metello, *Villam in Tiburte habes, cortem in Palatio*.

LXVI. Ac verborum quidem genera quæ eſſent faceta, dixiſſe me puto. Rerum plura ſunt, eaque magis (ut dixi ante) ridentur; in quibus eſt narratio; res ſane difficilis. Exprimenda enim ſunt, et ponenda ante oculos ea, quæ videantur et veriſimilia, quod eſt proprium narrationis; et quæ ſint, quod ridiculi proprium eſt, ſubturpia: cujus exemplum, ut breviſſimum, ſit ſane illud, quod ante poſui, Craſſi de Memmio. Et ad hoc genus adſcribamus etiam narrationes apologorum.

Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria; ut, cum Sex. Titius ſe Caſſandram eſſe diceret, *Multos*, inquit Antonius, *poſſum tuos Ajaces Oileos nominare*. Eſt etiam ex ſimilitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem; ut ille Gallus olim teſtis in Piſonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret; *Erras*, inquit, *Scaure. Ego enim Magium non conſer-*

vaſſe dico, ſed, tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abſtuliſſe. Ut illud M. Cicero ſenex, hujus viri optimi, noſtri familiaris, pater, *Noſtros homines ſimiles eſſe Syrorum venalium: ut quiſque optime Græce ſciret, ita eſſe nequiſſimum.*

Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis, ducuntur cum ſimilitudine turpioris; ut meum illud in Helmium Manciam, *Jam oſtendam, cujuſmodi ſis*; cum ille, *Oſtende, quæſo:* demonſtravi digito pictum Gallum in Mariano ſcuto Cimbrico ſub Novis diſtortum, ejecta lingua, buccis fluentibus. Riſus eſt commotus: nihil tam Manciæ ſimile viſum eſt. Ut cum Teſtio Penario mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, ſi quid vellet, ſi nucem fregiſſet.*

Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi cauſa ad incredibilem admirationem efferuntur; velut tu, Craſſe, in concione, ita ſibi ipſum magnum videri Memmium, *ut in forum deſcendens caput ad fornicem Fabii demitteret.* Ex quo genere etiam illud eſt, quod Scipio apud Numantiam, cum ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, *Si quintum pareret mater ejus, aſinum fuiſſe parituram.*

Arguta etiam ſignificatio eſt, cum parva re, et ſæpe verbo, res obſcura et latens illuſtratur; ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut exiſtimabatur, avarus et furax, ſed egregie fortis et bonus imperator, gratias ageret, quod ſe homo inimicus Conſulem feciſſet, bello præſertim magno et gravi; *Nihil eſt, quo mihi gratias agas,* inquit, *ſi malui compilari, quam venire.* Ut Aſello Africanus objicienti luſtrum illud infelix, *Noli,* inquit, *mirari: is enim, qui te ex ærariis exemit, luſtrum condidit, et taurum immolavit.* Tanta ſuſpicio eſt, ut religione civitatem obſtrinxiſſe videatur Mummius, quod Aſellum ignominiâ levarit.

LXVII. Urbana etiam diſſimulatio eſt, cum alia dicuntur ac ſentias; non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiæ Craſſus; ſed cum toto genere orationis ſevere ludas, cum aliter ſentias ac loquare; ut noſter Scævola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repenſum, roganti, ut ſe in Aſiam præfectum duceret, *Quid tibi vis,* inquit,

inſane? tanta malorum eſt multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, ſi Romæ manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe venturum. In hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africanum hunc Æmilianum dicit fuiſſe, et eum Græco verbo appellat εἴρωνα: ſed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia diſſimulantiaque longe lepore, et humanitate omnibus præſtitiſſe. Genus eſt perelegans, et cum gravitate ſalſum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis ſermonibus, accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ a me de facetiis diſputantur, non majora forenſium actionum, quam omnium ſermonum, condimenta ſunt. Nam quod apud Catonem eſt, qui multa retulit, ex quibus a me exempli cauſa multa ponuntur, per mihi ſcitum videtur, C. Publicium ſolitum dicere, *P. Memmium cuivis tempori hominem eſſe*; ſic profecto res ſe habet, nullum ut ſit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque verſari.

Sed redeo ad cætera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cum honeſto verbo vitioſa res appellatur; ut cum Africanus Cenſor tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, cum ille ſe cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remanſiſſe, quæreretque cur ab eo notaretur; *Non amo*, inquit, *nimium diligentes.*

Acutum etiam illud eſt, cum ex alterius oratione aliud excipias atque ille vult; ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amiſſo, arcem tamen Livius retinuiſſet, multaque ex eâ prælia præclara feciſſet, cum aliquot poſt annos Maximus id oppidum recepiſſet, rogaretque eum Salinator, ut meminiſſet, opera ſua ſe Tarentum recepiſſe; *Quidni*, inquit, *meminerim? nunquam ego recepiſſem, niſi tu perdidiſſes.*

Sunt etiam illa ſubabſurda, ſed eo ipſo nomine ſæpe ridicula, non ſolum mimis perappoſita, ſed etiam quodammodo nobis;

Homo fatuus,
Poſtquam rem habere cœpit, eſt mortuus.
Quid eſt tibi
Iſta mulier? Uxor. Similis medius fidius. et
Quamdiu ad aquas fuit, nunquam eſt mortuus.

LXVIII. Genus hoc levius, et, ut dixi, mimicum; ſed habet

nonnunquam aliud etiam apud nos loci, ut vel non ſtultus quaſi ſtulte cum ſale dicat aliquid; ut tibi, Antoni, Mancia, cum audiſſet te Cenſorem a M. Duronio de ambitu poſtulatum, *Aliquando*, inquit, *tibi tuum negotium agere licebit*. Valde hæc ridentur, et hercule omnia, quæ a prudentibus, quaſi per diſſimulationem non intelligendi, ſubabſurde, ſalſeque dicuntur. Ex quo genere eſt etiam, non videri intelligere quod intelligas; ut Pontidius, *Qualem exiſtimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum*. Ut ego, qui in delectu, Metello, cum excuſationem oculorum a me non acciperet, et dixiſſet, *Tu igitur nihil vides? Ego vero*, inquam, *a porta Eſquilina video villam tuam*. Ut illud Naſicæ, qui cum ad poetam Ennium veniſſet, eique ab oſtio quærenti Ennium ancilla dixiſſet, domi non eſſe; Naſica ſenſit illam domini juſſu dixiſſe, et illum intus eſſe. Paucis poſt diebus cum ad Naſicam veniſſet Ennius, et eum a janua quæreret, exclamat Naſica, ſe domi non eſſe. Tum Ennius, *Quid? ego non cognoſco vocem*, inquit, *tuam?* Hìc Naſica, *Homo es impudens. Ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non eſſe, tu mihi non credis ipſi?*

Eſt bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipſo genere, quod dixit; ut, cum Q. Opimius conſularis, qui adoleſcentulus male audiſſet, feſtivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec eſſet, dixiſſet, *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu et lana? Non pol*, inquit, *audeo. Nam me ad famoſas vetuit mater accedere.*

LXIX. Salſa ſunt etiam, quæ habent ſuſpicionem ridiculi abſconditam; quo in genere eſt illud Siculi, cui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem ſuam ſuſpendiſſe ſe de ficu, *Amabo te*, inquit, *da mihi ex iſta arbore, quos ſeram, ſurculos.* In eodem genere eſt, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui, cum in epilogo miſericordiam ſe moviſſe putaret, poſtquam aſſedit, rogavit hunc, videreturne miſericordiam moviſſe: *Ac magnam quidem*, inquit; *neminem enim puto eſſe tam durum, cui non oratio tua miſeranda viſa ſit.*

Me quidem hercule valde illa movent ſtomachoſa, et quaſi ſubmoroſa ridicula, non cum a moroſo dicuntur; tum enim non

ſal, ſed natura, ridetur. In quo, ut mihi videtur, perſalſum illud eſt apud Nævium,

Quid ploras pater?
Mirum, ni cantem: condemnatus ſum.

Huic generi quaſi contrarium eſt ridiculi genus patientis ac lenti; ut, cum Cato percuſſus eſſet ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, *Cave:* rogavit, *nunquid aliud ferret præter arcam?*

Etiam ſtultitiæ ſalſa reprehenſio; ut ille Siculus, cui Prætor Scipio patronum cauſæ dabat hoſpitem ſuum, hominem nobilem, ſed admodum ſtultum, *Quæſo,* inquit, *Prætor, adverſario meo da iſtum patronum; deinde mihi neminem dederis.*

Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longe aliter, atque ſunt; ſed acute, atque concinne; ut, cum Scaurus accuſaret Rutilium ambitus, cum ipſe Conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, et in ejus tabulis oſtenderet literas, *A F. P. R.* idque diceret eſſe, *Actum fide P. Rutilii;* Rutilius autem, *Ante factum, poſt relatum;* C. Cannius, eques Romanus, cùm Rufo adeſſet, exclamat, neutrum illis literis declarari. *Quid ergo,* inquit Scaurus? *Æmilius fecit, plectitur Rutilius.*

LXX. Ridentur etiam diſcrepantia; *Quid huic abeſt, niſi res et virtus?* Bella etiam eſt familiaris reprehenſio, quaſi errantis; ut cum objurgavit Albius Granium, quod, cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, et valde abſoluto Scævola gauderet, neque intelligeret contra ſuas tabulas eſſe judicatum.

Huic ſimilis eſt etiam admonitio in conſilio dando familiaris; ut, cùm patrono malo, cum vocem in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, ut mulſum frigidum biberet, ſimul ac domum rediſſet: *Perdam,* inquit, *vocem, ſi id fecero: Melius eſt,* inquit, *quam reum.*

Bellum etiam eſt, cum, quid cuique ſit conſentaneum, dicitur; ut, cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona ſine teſtamento poſſederat, ſederetque advocatus reo Beſtiæ, cum funus

quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, *Vide*, inquit, *Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor.*

Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod eſt præter expectationem; cujus innumerabilia ſunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in ſenatu, cum ageretur de agris publicis, et de lege Thoria, et premeretur Lucilius ab iis, qui a pecore ejus depaſci agros publicos dicerent, *Non eſt*, inquit, *Lucilii pecus illud*; *erratis:* (defendere Lucilium videbatur) *ego liberum puto eſſe: qua lubet, paſcitur.*

Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit. Cum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tuliſſet, *Ejero*, inquit; *iniquus eſt.* Cum eſſet admurmuratum, *Ah*, inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum ejero, verum omnibus.*

Ab hoc verò Craſſo nihil facetius. Cum læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quod ſe in eum audiſſe dixiſſet; *Poteſt fieri*, inquit, *Sile, ut is, unde te audiſſe dicis, iratus dixerit.* Annuit Silus. *Poteſt etiam, ut tu non recte intellexeris.* Id quoque toto capite annuit, ut ſe Craſſo daret. *Poteſt etiam fieri*, inquit, *ut omnino, quod te audiſſe dicis, nunquam audieris.* Hoc ita præter expectationem accidit, ut teſtem omnium riſus obrueret.

Hujus generis eſt plenus Nævius, et jocus eſt familiaris.

Sapiens, ſi algebis, tremes.

et alia permulta.

LXXI. Sæpe etiam facete concedas adverſario idipſum, quod tibi ille detrahit; ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum eſſe ſuis majoribus, *At hercule*, inquit, *tu tuis dignus.* Sæpe etiam ſententioſe ridicula dicuntur; ut M. Cincius, quo die legem de donis et muneribus tulit, cum C. Cento prodiiſſet, et ſatis contumelioſe, *Quid fers, Cinciole?* quæſiſſet: *Ut emas*, inquit, *Cai, ſi uti velis.*

Sæpe etiam ſalſe, quæ fieri non poſſunt, optantur; ut M. Lepidus, cum cæteris, ſe in campo exercentibus, in herba ipſe recubuiſſet, *Vellem hoc eſſet*, inquit, *laborare.* Salſum eſt etiam quærentibus, et quaſi percontantibus, lente reſpondere quod

nollent; ut Cenſor Lepidus, cum M. Antiſtio Pyrgenſi equum ademiſſet, amicique cum vociferarentur, et quærerent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptum ſibi equum diceret, cum optimus colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus eſſet, *Me iſtorum*, inquit, *nihil credere*.

Colliguntur a Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipſa nimis mihi videor multa in genera deſcripſiſſe. Nam illa, quæ verbi ratione et vi continentur, certa fere ac definita ſunt; quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri, ſolent.

Hæc autem, quæ ſunt in re et in ipſa ſententia, partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, et naturis aliorum irridendis, ipſorum ridicule indicandis, et ſimilitudine turpioris, et diſſimulatione, et ſubabſurda dicendo, et ſtulta reprehendendo, riſus moventur. Itaque imbuendus eſt is, qui jocoſe vult dicere, quaſi naturâ quadam aptâ ad hæc genera, et moribus, ut ad cujuſque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quo ſeverior eſt et triſtior, ut in te, Craſſe, hoc illa, quæ dicuntur, ſalſiora videri ſolent.

Sed jam tu, Antoni, qui hoc diverſorio ſermonis mei libenter acquieturum te eſſe dixiſti, tanquam in Pomtinum diverteris, neque amœnum, neque ſalubrem locum, cenſeo, ut ſatis diu te putes requieſſe, et iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit, et cum doctior per te, tum etiam audacior, factus ſum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in iſto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, et Africanos, Maximos, Catones, Lepidos, protuliſti. Sed habetis ea, quæ voluiſtis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum et cogitandum fuit. Nam cætera faciliora ſunt, atque ex iis, quæ jam dicta ſunt, reliqua naſcuntur omnia.

LXXII. Ego enim cum ad cauſam ſum aggreſſus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, perſecutus; cum et argumenta cauſæ, et eos locos, quibus animi judicum conciliantur, et illos,

quibus permoventur, vidi atque cognovi; tum conſtituo, quid habeat quæque cauſa boni, quid mali. Nulla enim fere res poteſt in dicendi diſceptationem, aut controverſiam vocari, quæ non habeat utrumque: ſed quantum habeat, id refert.

Mea autem ratio in dicendo hæc eſſe ſolet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autem vitioque cauſæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, ſed ut totum bono illo ornando, et augendo diſſimulatum obruatur. Et, ſi cauſa eſt in argumentis, firmiſſima quæque maxime tueor, ſive plura ſunt, ſive aliquod unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione cauſa eſt; ad eam me potiſſimum partem, quæ maxime commovere animos hominum poteſt, confero.

Summa denique hujus generis hæc eſt, ut, ſi in refellendo adverſario firmior eſſe oratio, quam in confirmandis noſtris rebus, poteſt, omnia in illum conferam tela. Sin noſtra facilius probari, quam illa redargui, poſſunt, abducere animos a contraria defenſione, et ad noſtram conor traducere.

Duo denique illa, quæ facillima videntur, (quoniam quæ difficiliora ſunt, non poſſum,) mihi pro meo jure ſumo. Unum, ut moleſto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil reſpondeam; quod forſitan aliquis jure irriſerit: quis enim eſt, qui id facere non poſſit? ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate, diſputo; confiteorque me, ſi quæ premat res vehementius, ita cedere ſolere, ut non modo non abjecto, ſed ne rejecto quidem ſcuto, fugere videar; ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem atque pompam, et pugnæ ſimilem fugam: conſiſtere vero in meo præſidio ſic, ut non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci cauſa, ceſſiſſe videar. Alterum eſt illud, quod ego oratori maxime cavendum et providendum puto, quodque me ſollicitare ſumme ſolet; non tam, ut proſim cauſis, elaborare ſoleo, quam ut ne quid obſim: non quin enitendum ſit in utroque; ſed tamen multo eſt turpius oratori nocuiſſe videri cauſæ, quam non profuiſſe.

LXXIII. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut ſunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille; ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, ſive refellendi cauſa, ſive quærendi.

Tum Julius, ego mehercule, inquit, Antoni, ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri lectiſſimum; propriumque hoc eſſe laudis tuæ, nihil a te unquam eſſe dictum, quod obeſſet ei, pro quo diceres. Idque memoria teneo, cum mihi ſermo cum hoc ipſo Craſſo, multis audientibus, eſſet de te inſtitutus, Craſſuſque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixiſſe me, cum cæteris tuis laudibus hanc eſſe vel maximam, quod non ſolum, quod opus eſſet, diceres, ſed etiam, quod non opus eſſet, non diceres. Tum illum mihi reſpondere memini; cætera in te ſumme eſſe laudanda, illud vero improbi eſſe hominis, et perfidioſi, dicere quod alienum eſſet, et noceret ei, pro quo quiſque diceret. Quare non ſibi eum diſertum, qui id non faceret, videri; ſed improbum, qui faceret. Nunc, ſi tibi videtur, Antoni, demonſtres velim, quare tu hoc ita magnum putes, Nihil in cauſa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus eſſe videatur.

LXXIV. Dicam equidem, Cæſar, inquit, quid intelligam. Sed et tu, et vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, ſed de exercitationis et conſuetudinis meæ mediocritate. Craſſi quidem reſponſum excellentis cujuſdam eſt ingenii ac ſingularis: cui quiddam portenti ſimile eſſe viſum eſt, poſſe aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obeſſetque ei, quem defenderet. Facit enim de ſe conjecturam; cujus tanta vis ingenii eſt, ut neminem, niſi conſulto, putet, quod contra ſeipſum ſit, dicere. Sed ego non de præſtanti quadam et eximia, ſed prope de vulgari et communi prudentia, diſputo. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine conſilii atque ingenii Athenienſis ille fuiſſe Themiſtocles; ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus acceſſiſſe dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitum eſſe ſe traditurum. Cum ille quæſiſſet,

quidnam illa ars efficere poſſet, dixiſſe illum doctorem, ut omnia meminiſſet; et ei Themiſtoclem reſpondiſſe, gratius ſibi illum eſſe facturum, ſi ſe oblíviſci, quæ vellet, quam ſi meminiſſe, docuiſſet. Videſne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quam potens, et quanta mens fuerit? qui ita reſponderit, ut intelligere poſſemus, nihil ex illius animo, quod ſemel eſſet infuſum, unquam effluere potuiſſe: cum quidem ei fuerit optabilius obliviſci poſſe potius, quod meminiſſe nollet, quam quod ſemel audiſſet, vidiſſetve, meminiſſe. Sed neque propter hoc Themiſtoclis reſponſum, memoriæ nobis opera danda non eſt; neque illa mea cautio et timiditas in cauſis propter præſtantem prudentiam Craſſi negligenda eſt. Uterque enim iſtorum non mihi attulit aliquam, ſed ſuam ſignificavit, facultatem.

Etenim permulta ſunt in cauſis, in omni parte orationis circumſpicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis teſtis aut non lædit, aut minus lædit, niſi laceſſatur: orat reus, urgent advocati ut invehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus: non moveor, non obtempero, non ſatisfacio, neque tamen ullam aſſequor laudem. Homines enim imperiti facilius quod ſtulte dixeris, reprehendere, quam quod ſapienter tacueris, laudare poſſunt. Hic quantum fit mali, ſi iratum, ſi non ſtultum, ſi non levem teſtem læſeris? habet enim et voluntatem nocendi in iracundia, et vim in ingenio, et pondus in vita. Nec, ſi hoc Craſſus non committit, ideo non multi, et ſæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil ſolet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut reſponſo, aut rogatu, ſermo ille ſequitur, *Occidit ille: adverſariumne? immo vero,* aiunt, *ſe, et eum, quem defendit.*

LXXV. Hoc Craſſus non putat niſi perfidia accidere poſſe; ego autem ſæpiſſime video in cauſis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod ſupra dixi, ſolere me cedere, et, ut planius dicam, fugere ea, quæ valde cauſam meam prememerent? Cum id non faciunt alii, verſanturque in hoſtium caſtris, ac ſua præſidia dimittunt, mediocriterne cauſis nocent, cum aut adverſariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ ſanare nequeunt,

exulcerant? Quid? cum perſonarum, quas defendunt, rationem non habent? Si, quæ ſunt in his invidioſa, non mitigant extenuando, ſed laudando et efferendo invidioſiora faciunt; quantum eſt in eo tandem mali? Quid? ſi in homines caros, judicibuſque jucundos ſine ulla præmunitione orationis acerbius, et contumelioſius invehare, nonne abs te judices abalienes? Quid? ſi, quæ vitia, aut incommoda ſunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu in adverſariis exprobrando non intelligas te in judices invehi, mediocre peccatum eſt?

Quid? ſi, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læſus efferare iracundia, cauſam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, ſed quia ego cauſam non libenter relinquo, nimium patiens et lentus exiſtimor; ut, cum teipſum, Sulpici, objurgabam, quod miniſtratorem peteres, non adverſarium. Ex quo etiam illud aſſequor, ut, ſi quis mihi maledicat, petulans, aut plane inſanus, eſſe videatur.

In ipſis autem argumentis, ſi quid poſueris aut aperte falſum, aut ei, quod dixeris, dicturuſve ſis, contrarium, aut genere ipſo remotum ab uſu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea ſolet in hoc verſari ſemper, (dicam enim ſæpius,) ſi poſſim, ut boni aliquid efficiam dicendo; ſin id minus, ut certe ne quid mali.

LXXVI. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem, collocationemque rerum ac locorum. Cujus ratio eſt duplex; altera, quam affert natura cauſarum; altera, quæ oratorum judicio et prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus; deinde, ut rem exponamus; poſt, ut eam probemus noſtris præſidiis confirmandis, contrariis refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus natura ipſa præſcribit.

Ut vero ſtatuamus, ea, quæ probandi, docendi, perſuadendi cauſa dicenda ſunt, quemadmodum componamus; id eſt vel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta; multa, quæ in dicendo profutura videantur. Sed

eorum partim ita levia ſunt, ut contemnenda ſint; partim, etiam ſi quid habent adjumenti, ſunt nonnunquam ejuſmodi, ut inſit in iis aliquid vitii; neque tanti ſit illud, quod prodeſſe videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem ſunt utilia atque firma, ſi ea tamen (ut ſæpe fit) valde multa ſunt; ea, quæ ex iis aut leviſſima ſunt, aut aliis gravioribus conſimilia, ſecerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta cauſarum, non tam ea numerare ſoleo, quam expendere.

LXXVII. Et quoniam (quod ſæpe jam dixi) tribus rebus omnes ad noſtram ſententiam perducimus, aut Docendo, aut Conciliando, aut Permovendo; una ex tribus his rebus res præ nobis eſt ferenda, ut nihil aliud, niſi docere, velle videamur: reliquæ duæ, ſicuti ſanguis in corporibus, ſic illæ in perpetuis orationibus fuſæ eſſe debebunt. Nam et principia, et cæteræ partes orationis, de quibus paulo poſt pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas permanare poſſint.

Sed his partibus orationis, quæ, etſi nihil docent argumentando, perſuadendo tamen, et commovendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius eſt locus et in exordiendo et in perorando; digredi tamen ab eo quod propoſueris, atque agas, permovendorum animorum cauſa, ſæpe utile eſt. Itaque, vel narratione expoſita, ſæpe datur ad commovendos animos digrediendi locus; vel argumentis noſtris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, ſi habet eam cauſa dignitatem atque copiam, recte id fieri poteſt; eæque cauſæ ſunt ad augendum et ad ornandum graviſſimæ atque pleniſſimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejuſmodi digreſſionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur.

Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minime firma ſunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, ſi quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant eſſe, ita eum primum

volunt dicere. Res enim hoc poſtulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur; cui ſi initio ſatisfactum non ſit, multo plus ſit in reliqua cauſa laborandum. Male enim ſe res habet, quæ non ſtatim, ut dici cœpta eſt, melior fieri videtur. Ergo, ut in oratore optimus quiſque, ſic et in oratione firmiſſimum quodque ſit primum; dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, ſerventur etiam ad perorandum: ſi quæ erunt mediocria (nam vitioſis nuſquam eſſe oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem, conjiciantur.

Hiſce omnibus rebus conſideratis, tum denique id, quod primum eſt dicendum, poſtremum ſoleo cogitare, quo utar exordio. Nam ſi quando id primùm invenire volui, nullum mihi occurrit, niſi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare atque commune.

LXXVIII. Principia autem dicendi ſemper cum accurata, et acuta, et inſtructa ſententiis, apta verbis, tum vero cauſarum propria, eſſe debent. Prima eſt enim quaſi cognitio et commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari ſoleo non equidem iſtos, qui nullam huic rei operam dederunt, ſed hominem in primis diſertum, atque eruditum, Philippum, qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, ut, quod primum verbum habiturus ſit, neſciat; et ait idem, cum brachium concalefecerit, tum ſe ſolere pugnare; neque attendit, eos ipſos, unde hoc ſimile ducat, illas primas haſtas ita jactare leniter, ut et venuſtati vel maxime ſerviant, et reliquis viribus ſuis conſulant. Neque eſt dubium, quin exordium dicendi vehemens et pugnax non ſæpe eſſe debeat: ſed ſi in ipſo illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt, quæ non ad vulnus, ſed ad ſpeciem, valere videantur; quanto hoc magis in oratione expectandum eſt, in qua non vis potius, quam delectatio, poſtulatur? Nihil eſt denique in natura rerum omnium, quod ſe univerſum profundat, et quod totum repente evolet. Sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipſa prætexuit.

Hæc autem in dicendo non extrinſecus alicunde quærenda, ſed ex ipſis viſceribus cauſæ ſumenda ſunt. Idcirco tota cauſa pertentata atque perſpecta, locis omnibus inventis atque inſtructis, conſiderandum eſt, quo principio ſit utendum. Sic et facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi ſæpe oportere. Ita et momenti aliquid afferent, cum erunt pene ex intima defenſione deprompta, et apparebit ea non modo non eſſe communia, nec in alias cauſas poſſe transferri, ſed penitus ex ea cauſa, quæ tum agatur, effloruiſſe.

LXXIX. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, ſignificationem habere debebit, aut aditum ad cauſam et munitionem, aut quoddam ornamentum et dignitatem. Sed oportet ut ædibus ac templis veſtibula et aditus, ſic cauſis principia proportione rerum, præponere. Itaque in parvis atque in frequentibus cauſis ab ipſa re eſt exordiri ſæpe commodius.

Sed cum erit utendum principio, (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adverſario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, ſententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res eſt) quæ ſignificent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitoſum, quæ miſericordia dignum, quæ valeant contra falſam criminationem. Ex adverſario, iiſdem ex locis fere contraria. Ex re, ſi crudelis, ſi infanda, ſi præter opinionem, ſi immerito, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi nova, ſi quæ reſtitui ſanarique non poſſit. Ex iis autem, apud quos agetur, ut benevolos, beneque exiſtimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quam rogando. Eſt id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam; ſed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam et attentum monent Græci ut principio faciamus judicem et docilem; quæ ſunt utilia, ſed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod et attenti tum maxime ſunt, cum omnia expectant, et dociles magis initiis eſſe poſſunt. Illuſtriora enim ſunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis cauſis, dicuntur, aut arguendo, aut refellendo.

Maxima autem copia principiorum, ad judicem aut alliciendum aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in cauſa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, ſed tantum impelli primo judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

LXXX. Connexum autem ita ſit principium conſequenti orationi, ut non, tanquam citharœdi procemium, affictum aliquod, ſed cohærens cum omni corpore membrum, eſſe videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, ſic ad reliqua tranſeunt, ut audientiam ſibi fieri velle videantur. Atque ejuſmodi illa proluſio debet eſſe, non ut Samnitum, qui vibrant haſtas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; ſed ut ipſis ſententiis, quibus proluſerunt, vel pugnare poſſint.

Narrare vero rem quod breviter jubent, ſi brevitas appellanda eſt, cum verbum nullum redundet, brevis eſt L. Craſſi oratio: ſin tum eſt brevitas, cum tantum verborum eſt, quantum neceſſe eſt, aliquando id opus eſt: ſed ſæpe obeſt vel maxime in narrando, non ſolum quod obſcuritatem affert, ſed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis eſt maxima, ut jucunda, et ad perſuadendum accommodata ſit, tollit. Ut illa, *Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis*, quam longa eſt narratio? Mores adoleſcentis ipſius, et ſervilis percontatio, mors Chryſidis, vultus et forma, et lamentatio ſororis; reliqua pervarie jucundeque narrantur. Quod ſi hanc brevitatem quæſiſſet,

Effertur, imus, ad ſepulcrum venimus,
In ignem poſita eſt ---

fere decem verſiculis totum conficere potuiſſet: quanquam hoc ipſum, *Effertur, imus*, conciſum eſt ita, ut non brevitati ſervitum ſit, ſed magis venuſtati. Quod ſi nihil fuiſſet, niſi, *In ignem poſita eſt*; tamen res tota cognoſci facile potuiſſet. Sed et feſtivitatem habet narratio diſtincta perſonis et interpuncta ſermonibus: et eſt probabilius, quod geſtum eſſe dicas, cum, quemadmodum actum ſit, exponas: et multo apertius ad intelligendum eſt, ſi ſic conſiſtitur aliquando, ac non iſta brevitate percurritur.

Apertam enim narrationem tam eſſe oportet, quam cætera; ſed hoc magis in hac elaborandum eſt, quòd et difficilius eſt non eſſe obſcurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: et majore periculo hæc pars orationis obſcura eſt, quam cæteræ: vel quia, ſi quo alio in loco eſt dictum quid obſcurius, tantum id perit, quod ita dictum eſt; narratio obſcura totam obcæcat orationem: vel quod alia poſſis, ſemel ſi obſcurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus eſt in cauſa locus. Erit autem perſpicua narratio, ſi verbis uſitatis, ſi ordine temporum conſervato, ſi non interrupte, narrabitur.

LXXXI. Sed quando utendum ſit, aut non ſit, narratione, id eſt conſilii. Neque enim ſi nota res eſt, nec dubium quid geſtum ſit, narrari oportet; nec ſi adverſarius narravit, niſi ſi refellemus: ac, ſi quando erit narrandum, ne illa, qùæ ſuſpicionem et crimen efficient, contraque nos erunt, acriter perſequamur; et quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Craſſus, ſi quando fiat, perfidia, non ſtultitia, fieri putat, ut cauſæ noceamus, accidat. Nam ad ſummam totius cauſæ pertinet, caute, an contra, demonſtrata res ſit; quod omnis orationis reliquæ fons eſt narratio.

Sequitur, ut cauſa ponatur; in quo videndum eſt, quid in controverſiam veniat. Tum ſuggerenda ſunt firmamenta cauſæ conjuncte, et infirmandis contrariis, et tuis confirmandis. Namque una in cauſis ratio quædam eſt ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet: ea autem, et confirmationem, et reprehenſionem quærit: ſed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, poſſunt, niſi tua confirmes; neque hæc confirmari, niſi illa reprehendas; idcirco hæc et natura, et utilitate, et tractatione, conjuncta ſunt.

Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum ſuperioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes judicum quam maxime permovendas, et ad utilitatem noſtram vocandas, conferenda ſunt.

Neque ſane jam cauſa videtur eſſe, cur ſecernamus ea præcepta, quæ de ſuaſionibus tradenda ſunt, aut laudationibus; ſunt enim pleraque communia: ſed tamen ſuadere aliquid, aut diſſuadere, graviſſimæ mihi videtur eſſe perſonæ. Nam et ſapientis eſt, conſilium explicare ſuum de maximis rebus; et honeſti, et diſerti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione perſuadere, poſſit.

LXXXII. Atque hæc in ſenatu minore apparatu agenda ſunt. Sapiens enim eſt conſilium; multiſque aliis dicendi reliquendus locus. Vitanda etiam ingenii, oſtentationiſque ſuſpicio.

Concio capit omnem vim orationis, et gravitatem varietatemque deſiderat. Ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius, quam dignitas. Nam qui utilitatem putat, non quid maxime velit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur, videt. Nemo eſt enim, præſertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: ſed vincit utilitas plerumque, cum ſubeſt ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem poſſe retineri.

Controverſia autem inter hominum ſententias aut in illo eſt, Utrum ſit utilius; aut, etiam cum id convenit, certatur, utrum honeſtati potius, an utilitati, conſulendum ſit. Quæ quia pugnare ſæpe inter ſe videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præſidii, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo glorioſa, colliget: poſteritatis immortalem memoriam augebit: utilitatem ex laude naſci defendet, ſemperque eam cum dignitate eſſe conjunctam.

Sed, quid fieri poſſit aut non poſſit, quidque etiam ſit neceſſe aut non ſit, in utraque re maxime eſt quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, ſi intelligitur non poſſe fieri, aut ſi neceſſitas affertur; et qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit.

Ad conſilium autem de republica dandum, caput eſt, noſſe rempublicam: ad dicendum vero probabiliter, noſſe mores

civitatis; qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis eſt ſæpe mutandum. Et, quanquam una fere vis eſt eloquentiæ, tamen, quia ſumma dignitas eſt populi, graviſſima cauſa reipublicæ, maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam, et illuſtrius eſſe adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda eſt ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in ſpem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; ſæpe etiam a temeritate, iracundia, ſpe, injuria, invidia, crudelitate, revocandos.

LXXXIII. Fit autem, ut, quia maxima quaſi oratori ſcena videatur concio, natura ipſa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen ſine tibiis canere, ſic orator, ſine multitudine audiente, eloquens eſſe non poſſit. Et, cum ſint populares multi variique lapſus, vitanda eſt acclamatio adverſa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, ſi aſpere, ſi arroganter, ſi turpiter, ſi ſordide, ſi quoquo animi vitio, dictum eſſe aliquid videatur; aut hominum offenſione, vel invidia, quæ aut juſta eſt, aut ex criminatione atque fama; aut res ſi diſplicet; aut ſi eſt in aliquo motu ſuæ cupiditatis, aut metus, multitudo: hiſque quatuor cauſis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, ſi eſt auctoritas: tum admonitio, quaſi lenior objurgatio: tum promiſſio, ſi audierint, probaturos: tum deprecatio, quod eſt infimum, ſed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ proſunt, et celeritas, et breve aliquod dictum nec ſine dignitate, et cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, a triſtitia, et ſæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, et acute, et hilare dicto deducitur.

LXXXIV. Expoſui fere, ut potui, vobis, in utroque genere cauſarum quæ ſequi ſolerem, quæ fugere, quæ ſpectare, quaque omnino in cauſis ratione verſari. Nec illud tertium, laudationum genus, eſt difficile, quod ego initio quaſi a præceptis noſtris ſecreveram: ſed et quia multa ſunt orationum genera, et graviora, et

majoris copiæ, de quibus nemo fere præciperet, et quod nos laudationibus non ita multum uti ſoleremus, totum hunc ſegregabam locum. Ipſi enim Græci legendi; qui magis aut delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forenſis cauſa, laudationes ſcriptitaverunt: quorum ſunt libri, quibus Themiſtocles, Ariſtides, Ageſilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique laudantur. Noſtræ laudationes, quibus in foro utimur, aut teſtimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut ſcribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accommodata eſt. Sed tamen, quoniam eſt utendum aliquando, nonnunquam etiam ſcribendum, velut Q. Tuberoni Africanum avunculum laudanti ſcripſit C. Lælius, vel ut noſmetipſi, ornandi cauſa, Græcorum more, ſi quos velimus, laudare poſſimus; ſit a nobis quoque tractatus is locus.

Perſpicuum eſt igitur, alia eſſe in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, cæteraque quæ fortuna det, aut extrinſecus, aut corpori, non habent in ſe veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur; ſed tamen quod ipſa virtus in earum rerum uſu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc ſunt naturæ et fortunæ bona: in quibus eſt ſumma laus, non extuliſſe ſe in poteſtate, non fuiſſe inſolentem in pecunia, non ſe prætuliſſe aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes et copiæ non ſuperbiæ videantur ac libidini, ſed bonitati ac moderationi, facultatem et materiam dediſſe.

Virtus autem, quæ eſt per ſe ipſa laudabilis, et ſine qua nihil laudari poteſt, tamen habet plures partes, quarum alia eſt aliâ ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, et quadam comitate ac beneficientia, poſitæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, juſtitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda eſt auditu in laudationibus. Omnes enim hæ virtutes non tam ipſis, qui eas in ſe habent, quam generi hominum, fructuoſæ putantur. Sapientia et magnitudo animi, qua omnes res humanæ tenues et pro nihilo putantur; et in excogitando vis quædam ingenii, et ipſa eloquen-

tia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus. Ipſos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri: ſed tamen in laudando jungenda ſunt etiam hæc genera virtutum. Ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda et grata, tum etiam illa, quæ mirabilia ſunt in virtute, laudari.

LXXXV. Et quoniam ſingularum virtutum ſunt certa quædam officia ac munera, et ſua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude juſtitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejuſmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in cæteris res geſtæ ad cujuſque virtutis genus, et vim, et nomen accommodabuntur.

Gratiſſima autem laus eorum factorum habetur, quæ ſuſcepta videntur a viris fortibus ſine emolumento ac præmio: quæ vero etiam cum labore et periculo ipſorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod et dici ornatiſſime poſſunt, et audiri facillime. Ea enim denique virtus eſſe videtur præſtantis viri, quæ eſt fructuoſa aliis, ipſi autem laborioſa, aut periculoſa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus et admirabilis videri ſolet, tuliſſe caſus ſapienter adverſos, non fractum eſſe fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem.

Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res geſtæ judiciis hominum comprobatæ; in quibus etiam, felicitatem ipſam deorum immortalium judicio tribui, laudationis eſt. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præſtabiles, aut novitate primæ, aut genere ipſo ſingulares. Neque enim parvæ, neque uſitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude, dignæ videri ſolent.

Eſt etiam cum cæteris præſtantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum eſt mihi paulo plura, quam oſtenderam, dicere, non tam propter uſum forenſem, qui eſt a me in omni hoc ſermone tractatus, quam ut hoc videretis, ſi laudationes eſſent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, ſine qua laudatio effici non poſſit, eſſe neceſſariam.

Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis ſumenda eſſe perſpicuum eſt. Simul eſt illud ante oculos, nec bonum virum proprie et copioſe laudari ſine virtutum, nec improbum notari ac vituperari ſine vitiorum, cognitione, ſatis inſignite atque aſpere poſſe. Atque his locis et laudandi, et vituperandi ſæpe nobis eſt utendum in omni genere cauſarum.

Habetis, de inveniendis rebus, diſponendiſque, quid ſentiam. Adjungam etiam de memoria, ut labore Craſſum levem, neque ei quidquam aliud, de quo diſſerat, relinquam, niſi ea, quibus hæc exornentur.

LXXXVI. Perge vero, inquit Craſſus. Libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis diſſimulationis tuæ, nudatumque perſpicio; et, quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, eſtque mihi gratum. Jam iſtuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua poteſtate. Si enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo. Sin diſſimulare, tu, quemadmodum his ſatisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non ſum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themiſtocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim; gratiamque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protuliſſe. Dicunt enim, cum cœnaret Crannone in Theſſalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem et nobilem, ceciniſſetque id carmen, quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa poetarum more in Caſtorem ſcripta et Pollucem fuiſſent, nimis illum ſordide Simonidi dixiſſe, ſe dimidium ejus ei, quod pactus eſſet, pro illo carmine, daturum: reliquum a ſuis Tyndaridis, quos æque laudaſſet, peteret, ſi ei videretur. Paulo poſt eſſe ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret, juvenes ſtare ad januam duos quoſdam, qui eum magnopere evocarent: ſurrexiſſe illum, prodiſſe, vidiſſe neminem. Hoc interim ſpatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidiſſe: ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiiſſe. Quos cum humare vellent ſui, neque poſſent obtritos internoſcere ullo modo; Simonides dicitur ex eo quod meminiſſet, quo eorum loco quiſque cubuiſſet, demonſtrator uniuſcujuſque ſepeliendi fuiſſe.

Mm 2

Hac tum re admonitus inveniſſe fertur, ordinem eſſe maxime, qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos eſſe capiendos, et ea, quæ memoria tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: ſic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conſervaret; res autem ipſas rerum effigies notaret; atque ut locis pro cera, ſimulacris pro literis, uteremur.

LXXXVII. Qui ſit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda cauſa, quæ ipſe cogitaris? omnes fixas eſſe in animo ſententias? omnem deſcriptum verborum apparatum? ita audire vel eum, unde diſcas, vel eum, cui reſpondendum ſit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, ſed in animo videantur inſcribere? Itaque ſoli, qui memoria vigent, ſciunt, quid, et quatenus, et quomodo dicturi ſint, quid reſponderint, quid ſuperſit: iidemque multa ex aliis cauſis aliquando a ſe acta, multa ab aliis audita, meminerunt.

Quare confiteor equidem, hujus boni naturam eſſe principem, ſicut earum rerum, de quibus ante locutus ſum, omnium: ſed hæc ars tota dicendi, ſive artis imago quædam eſt et ſimilitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis noſtris pars nulla ſit, pariat et procreet, verum ut ea, quæ ſunt orta jam in nobis et procreata, educet atque confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria fere quiſquam eſt, ut, non diſpoſitis, notatiſque rebus, ordinem verborum aut ſententiarum complectatur; neque vero tam hebeti, ut nihil hac conſuetudine et exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter ſive Simonides, ſive alius quis invenit, ea maxime animis effingi noſtris, quæ eſſent a ſenſu tradita atque impreſſa; acerrimum autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum videndi: quare facillime animo teneri poſſe ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas, et ab aſpectus judicio remotas, conformatio quædam et imago et figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti non poſſemus, intuendo quaſi teneremus.

His autem formis atque corporibus, ſicut omnibus, quæ ſub aſpectum veniunt, ſedes opus eſt: etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. Quare ne in re nota et pervulgata multus et inſolens ſim, locis eſt utendum multis, illuſtribus, explicatis, modicis intervallis: imaginibus autem agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum poſſint. Quam facultatem et exercitatio dabit, ex qua conſuetudo gignitur, et ſimilium verborum converſa et immutata caſibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, et unius verbi imagine totius ſententiæ informatio, pictoris cujuſdam ſummi ratione et modo, formarum varietate locos diſtinguentis.

LXXXVIII. Sed verborum memoria, quæ minus eſt nobis neceſſaria, majore imaginum varietate diſtinguitur. Multa enim ſunt verba, quæ, quaſi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari ſimilitudine nulla poſſunt: eorum fingendæ nobis ſunt imagines, quibus ſemper utamur. Rerum memoria propria eſt oratoris. Eam ſingulis perſonis bene poſitis notare poſſumus, ut ſententias imaginibus, ordinem locis, comprehendamus. Neque verum eſt, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, et obſcurari etiam id, quod per ſe natura tenere potuiſſet. Vidi enim ego ſummos homines, et divina prope memoria, Athenis Charmadam; in Aſia, quem vivere hodie aiunt, Scepſium Metrodorum; quorum uterque tanquam literis in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminiſſe vellet, perſcribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria eſt, ſi eſt nulla naturalis: ſed certe, ſi latet, evocanda eſt.

Habetis ſermonem bene longum hominis utinam non impudentis: illud quidem certe, non nimis verecundi; qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Craſſo audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim: nam iſtorum ætas minus me fortaſſe movere debuit. Sed mihi ignoſcetis profecto, ſi modo, quæ cauſa me ad hanc inſolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

LXXXIX. Nos vero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, et pro meo fratre reſpondeo) non modo tibi ignoſcimus, ſed te diligimus,

magnamque tibi habemus gratiam; et cum humanitatem et facilitatem agnoſcimus tuam, tum admiramur iſtam ſcientiam et copiam. Equidem etiam hoc me aſſecutum puto, quod magno ſum levatus errore, et illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis ſemper admirari ſolebam, unde eſſet illa tanta tua in cauſis divinitas. Nec enim te iſta attigiſſe arbitrabar, quæ diligentiſſime cognoſſe, et undique collegiſſe, uſuque doctum partim correxiſſe video, partim comprobaſſe. Neque eo minus eloquentiam tuam, et multo magis virtutem et diligentiam admiror; et ſimul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quod ſemper ſtatui, neminem ſapientiæ laudem et eloquentiæ ſine ſummo ſtudio, et labore, et doctrina, conſequi poſſe. Sed tamen quidnam eſt id, quod dixiſti, fore ut tibi ignoſceremus, ſi cognoſſemus, quæ te cauſa in hunc ſermonem impuliſſet? Quæ eſt enim alia cauſa, niſi quod nobis, et horum adoleſcentium ſtudio, qui te attentiſſime audierunt, morem gerere voluiſti?

Tum ille, adimere, inquit, omnem recuſationem Craſſo volui, quem ego paulo ſciebam, vel pudentius, vel invitius, (nolo enim dicere de tam ſuavi homine, faſtidioſius) ad hoc genus ſermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Conſularem ſe eſſe hominem et Cenſorium? eadem noſtra cauſa eſt. An ætatem afferet? quadriennio minor eſt. An ſe neſcire? quæ ego ſero, quæ curſim arripui, quæ ſubſecivis operis, ut aiunt; iſte a puero, ſummo ſtudio, ſummis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. Etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam ſui deſpiciens fuit, quin ſperaret aut melius, aut eodem modo ſe poſſe dicere: Craſſo dicente, nemo tam arrogans, qui ſimiliter ſe unquam dicturum eſſe confideret. Quamobrem, ne fruſtra hi tales viri venerint, te aliquando, Craſſe, audiemus.

XC. Tum ille, ut ita iſta eſſe concedam, inquit, Antoni, quæ ſunt longe ſecus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici poſſit, reliquiſti? Dicam enim vere, amiciſſimi homines, quod ſentio. Sæpe ego doctos homines, quid dico ſæpe? immo nonnunquam: ſæpe enim quî potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius, quam Quæſtor,

abfuerim? ſed tamen audivi, ut heri dicebam, et Athenis cum eſſem, doctiſſimos viros, et in Aſia iſtum ipſum Scepſium Metrodorum, cum de his ipſis rebus diſputaret. Neque vero mihi quiſquam copioſius unquam viſus eſt, neque ſubtilius in hoc genere dicendi, quam iſte hodie, eſſe verſatus. Quod ſi eſſet aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio prætermiſſum, non eſſem tam inurbanus, ac pene inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere ſentirem.

Tum Sulpicius, an ergo, inquit, oblitus es, Craſſe, Antonium ita partitum eſſe tecum, ut ipſe inſtrumentum oratoris exponeret, tibi ejus diſtinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, primum, quis Antonio permiſit, inquit, ut et partes faceret, et, utram vellet, prior ipſe ſumeret? deinde, ſi ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte eſt viſus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipſum invenit. Verba igitur, inquit Craſſus, mihi reliquit Antonius, rem ipſe ſumpſit.

Tum Cæſar, ſi, quod difficilius eſt, id tibi reliquit; eſt nobis, inquit, cauſa, cur te audire cupiamus. Sin, quod facilius, tibi cauſa non eſt, cur recuſes. Et Catulus, quid, quod dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hic hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, poſſem tibi, inquit, Craſſe, concedere; ſed vide, ne quid Catulus attulerit religionis: opus hoc cenſorium eſt: id autem committere, vide quam ſit homini turpe Cenſorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis. Sed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, et requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita vobis eſt commodum, loquemur aliquid, niſi forte in craſtinum differre mavultis. Omnes ſe vel ſtatim, vel, ſi ipſe poſt meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

DE

ORATORE,

LIBER TERTIUS.

I. INSTITUENTI mihi, Quinte frater, eum ſermonem referre, et mandare huic tertio libro, quem poſt Antonii diſputationem Craſſus habuiſſet, acerba ſane recordatio veterem animi curam, moleſtiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Craſſi, morte extincta ſubita eſt, vix diebus decem poſt eum diem, qui hoc et ſuperiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo ſcenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita eſſe in concione a Philippo; quem dixiſſe conſtabat, *videndum ſibi aliud eſſe conſilium, illo ſenatu ſe rempublicam gerere non poſſe:* mane idibus Septembris et ille et ſenatus frequens, vocatu Druſi, in curiam venit. Ibi cum Druſus multa de Philippo queſtus eſſet, retulit ad ſenatum de illo ipſo, quod Conſul in eum ordinem tam graviter in concione eſſet invectus. Hìc, ut ſæpe inter homines ſapientiſſimos conſtare vidi, quanquam hoc Craſſo, cum aliquid accuratius dixiſſet, ſemper fere contigiſſet, ut nunquam dixiſſe melius putaretur, tamen omnium conſenſu ſic eſſe tum judicatum, cæteros a Craſſo ſemper omnes, illo autem die etiam ipſum a ſeſe ſuperatum. Deploravit enim caſum atque orbitatem ſenatus; cujus ordinis a Conſule, qui quaſi parens bonus, aut tutor fidelis eſſe deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone, diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero eſſe mirandum, ſi, cum ſuis conſiliis rempublicam profligaſſet, conſilium ſenatûs a republica repudiaret. Hic cum homini et vehementi, et diſerto, et in primis forti ad reſiſtendum, Philippo,

quaſi quaſdam verborum faces admoviſſet, non tulit ille, et graviter exarſit, pignoribuſque ablatis Craſſum inſtituit coercere. Quo quidem ipſo in loco multa a Craſſo divinitus dicta efferebantur, cum ſibi illum Conſulem eſſe negaret, cui ſenator ipſe non eſſet. *An tu, cum omnem auctoritatem univerſi ordinis pro pignore putaris, eamque in conſpectu populi Romani concideris, me his pignoribus exiſtimas poſſe terreri? Non tibi illa ſunt cædenda, ſi Craſſum vis coercere: hæc tibi eſt excidenda lingua; qua vel evulſa, ſpiritu ipſo libidinem tuam libertas mea refutabit.*

II. Permulta tum vehementiſſima contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta eſſe conſtabat; ſententiamque eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt, ornatiſſimis et graviſſimis verbis, Ut populo Romano ſatisfieret, nunquam ſenatûs neque conſilium reipublicæ neque fidem defuiſſe, ab eo dictam; et eundem (id quod in auctoritatibus præſcriptis extat) ſcribendo adfuiſſe.

Illa tanquam cycnea fuit divini hominis vox et oratio, quam quaſi expectantes, poſt ejus interitum veniebamus in curiam, ut veſtigium illud ipſum, in quo ille poſtremum inſtitiſſet, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudoremque multum conſecutum eſſe, audiebamus: ex quo cum cohorruiſſet, cum febri domum rediit, dieque ſeptimo lateris dolore conſumptus eſt. O fallacem hominum ſpem, fragilemque fortunam, et inanes noſtras contentiones! quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur et corruunt, et ante in ipſo curſu obruuntur, quam portum conſpicere potuerunt. Nam, quamdiu Craſſi fuit ambitionis labore vita diſtricta, tamdiu privatis magis officiis, et ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium conceſſu, ad ſummam auctoritatem dabat, is ejus omnem ſpem, atque omnia vitæ conſilia, morte pervertit. Fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: ſed ii tamen rempublicam caſus ſecuti ſunt, ut mihi non erepta L. Craſſo a diis immortalibus vita, ſed donata mors, eſſe videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia ſenatum,

non ſceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbiſſimam C. Marii fugam, non illam poſt reditum ejus cædem omnium crudeliſſimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipſe florentiſſima multum omnibus gloria præſtitiſſet.

III. Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipſis definietur viris, qui hoc ſermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Craſſi mortem illam, quæ eſt a multis ſæpe defleta, dixerit, cum horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremum fere collocuti ſunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præſtantem, cum ſibi non incolumem fortunam, ſed exilium et fugam deprecaretur, eſſe coactum, ut vitâ ſe ipſe privaret. Jam M. Antonii in his ipſis roſtris, in quibus ille rempublicam conſtantiſſime Conſul defenderat, quæque Cenſor imperatoriis manubiis ornarat, poſitum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita ſervata. Neque vero longe ab eo C. Julii caput, hoſpitis Etruſci ſcelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit; ut ille, qui hæc non vidit, et vixiſſe cum republica pariter, et cum illa ſimul extinctus eſſe, videatur. Neque enim propinquum ſuum, maximi animi virum, P. Craſſum, ſuapte interfectum manu, neque collegæ ſui, Pontificis maximi, ſanguine ſimulacrum Veſtæ reſperſum eſſe, vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimiciſſimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuiſſet. Non vidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribiles miſeroſque caſus; ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus ejectus eſt e civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuiſſet, quibuſcum privatus conjunctiſſime vixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate: cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro erepta vita eſt, et pœna temeritatis non ſine magno reipublicæ malo conſtituta.

Ego vero te, Craſſe, cùm vitæ flore; tum mortis opportunitate, divino conſilio et ortum et extinctum eſſe arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, conſtantiaque tua civilis ferri ſubeunda fuit crudelitas, aut, ſiqua te fortuna ab atrocitate mortis vindicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpectatorem coegiſſet: neque ſolum tibi improborum dominatus, ſed etiam, propter admiſtam civium cædem, bonorum victoria mœrori fuiſſet.

IV. Mihi quidem, Quinte frater, et eorum caſus, de quibus ante dixi, et ea, quæ noſmetipſi ob amorem in rempublicam incredibilem et ſingularem pertulimus, ac ſenſimus, cogitanti, ſententia ſæpe tua vera ac ſapiens videri ſolet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites caſus clariſſimorum hominum, atque optimorum virorum, me ſemper ab omni contentione ac dimicatione revocaſti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis eſſe poſſunt, et ſummi labores noſtri, magna compenſati gloria, mitigantur, pergamus ad ea ſolatia, quæ non modo ſedatis moleſtiis jucunda, ſed etiam hærentibus, ſalutaria nobis eſſe poſſunt; ſermonemque L. Craſſi reliquum, ac pene poſtremum memoriæ prodamus; atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim quiſquam noſtrum, cum libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quanquam illa ſcripta ſunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur. Quod item nos poſtulamus non a te quidem, qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed a cæteris, qui hæc in manus ſument, ut majus quiddam de L. Craſſo, quam quantum a nobis exprimetur, ſuſpicentur. Nos enim, qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus, et quibus C. Cotta tantummodo locos, ac ſententias hujus diſputationis tradidiſſet, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quod ſi quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Craſſum pleniorem fuiſſe putet, quam quomodo a nobis uterque inductus eſt; is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non poſſit. Nam fuit uterque (ut expoſui antea) cùm ſtudio, atque ingenio,

et doctrina præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus; ut neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neque in Craſſo redundaret.

V. Ut igitur ante meridiem diſceſſerunt, paululumque requierunt, in primis hoc a ſe Cotta animadverſum eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum Craſſum in acerrima atque attentiſſima cogitatione poſuiſſe; ſeſeque, qui vultum ejus, cum ei dicendum eſſet, obtutumque oculorum in cogitando probe noſſet, atque in maximis cauſis ſæpe vidiſſet, tum dedita opera, quieſcentibus aliis, in eam exhedram veniſſe, in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet; cumque eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet, ſtatim receſſiſſe, atque in eo ſilentio duas horas fere eſſe conſumptas. Deinde, cum omnes, inclinato jam in poſtmeridianum tempus die, veniſſent ad Craſſum, Quid eſt, Craſſe, inquit Julius, imuſne ſeſſum? etſi admonitum venimus te, non flagitatum.

Tum Craſſus, an me tam impudentem eſſe exiſtimatis, ut vobis hoc præſertim munus putem diutius poſſe debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media ſilva placet? eſt enim is maxime et opacus et frigidus. Sane, inquit Craſſus: etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro non inopportuna ſermoni. Cum placuiſſet idem cæteris, in ſilvam venitur, et ibi magna cum audiendi expectatione conſiditur.

Tum Craſſus, cum auctoritas, atque amicitia veſtra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea cauſa libertatem recuſandi: quanquam in partienda diſputatione noſtra, cum ſibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, ſumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret, ea diviſit, quæ ſejuncta eſſe non poſſunt. Nam cum omnis ex re, atque verbis conſtet oratio; neque verba ſedem habere poſſunt, ſi rem ſubtraxeris, neque res lumen, ſi verba ſemoveris.

Ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi, plus multo etiam vidiſſe videntur, quam quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt; qui omnia hæc, quæ ſupra et ſubter, unum eſſe, et una vi, atque una conſenſione naturæ

conſtricta eſſe dixerunt. Nullum eſt enim genus rerum, quod aut avulſum a cæteris per ſeipſum conſtare, aut quo cætera ſi careant, vim ſuam atque æternitatem conſervare poſſint.

VI. Sed ſi hæc major eſſe ratio videtur, quam ut hominum poſſit ſenſu aut cogitatione comprehendi, eſt etiam illa Platonis vera, et tibi, Catule, certe non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam ſocietatis vinculo contineri. Ubi enim perſpecta vis eſt rationis ejus, qua cauſæ rerum atque exitus cognoſcuntur, mirus quidam omnium quaſi conſenſus doctrinarum, concentuſque reperitur. Sed ſi hoc quoque videtur eſſe altius, quam ut id nos humi ſtrati ſuſpicere poſſimus, illud certe tamen, quod amplexi ſumus, quod profitemur, quod ſuſcepimus, noſſe et tenere debemus. Una eſt enim, quod et ego heſterna die dixi, et aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificavit Antonius, eloquentia, quaſcunque in oras diſputationis, regioneſve delata eſt. Nam ſive de cæli natura loquitur, ſive de terræ; ſive de divina vi, ſive de humana; ſive ex inferiore loco, ſive ex æquo, ſive ex ſuperiore; ſive ut impellat homines, ſive ut doceat, ſive ut deterreat, ſive ut concitet, ſive ut reflectat, ſive ut incendat, ſive ut leniat; ſive ad paucos, ſive ad multos, ſive inter alienos, ſive cum ſuis, ſive ſecum, rivis eſt diducta oratio, non fontibus; et, quocunque ingreditur, eodem eſt inſtructu ornatuque comitata.

Sed quoniam oppreſſi jam ſumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulſa et quaſi diſcerpta contrectant; et qui, tanquam ab animo corpus, ſic a ſententiis verba, ſejungunt, quorum ſine interitu fieri neutrum poteſt; non ſuſcipiam oratione mea plus quam mihi imponitur: tantum ſignificabo brevi, neque verborum ornatum inveniri poſſe non partitis expreſſiſque ſententiis, neque eſſe ullam ſententiam illuſtrem ſine luce verborum. Sed prius, quam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid ſentiam de univerſo genere dicendi.

VII. Natura nulla eſt, (ut mihi videtur) quæ non habeat in

ſuo genere res complures diſſimiles inter ſe, quæ tamen conſimili laude dignentur. Nam et auribus multa percipimus, quæ, etſi nos vocibus delectant, tamen ita ſunt varia ſæpe, ut id, quod proximum audias, jucundiſſimum eſſe videatur: et oculis colliguntur pene innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum ſenſum diſſimili genere delectent; et reliquos ſenſus voluptates oblectant diſpares, ut ſit difficile judicium excellentis maxime ſuavitatis.

At hoc idem, quod eſt in naturis rerum, transferri poteſt etiam ad artes. Una fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerunt Myro, Polycletus, Lyſippus, qui omnes inter ſe diſſimiles fuerunt; ſed ita tamen, ut neminem ſui velis eſſe diſſimilem. Una eſt ars ratioque picturæ, diſſimillimique tamen inter ſe Zeuxis, Aglaophon, Apelles; neque eorum quiſquam eſt, cui quidquam in arte ſua deeſſe videatur. Et, ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum, et tamen verum, quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quæ, cum in iiſdem ſententiis verbiſque verſetur, ſummas habet diſſimilitudines; non ſic, ut alii vituperandi ſint, ſed ut ii, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quam ſint inter ſeſe Ennius, Pacuvius, Acciuſque diſſimiles: quam apud Græcos Æſchylus, Sophocles, Euripides; quanquam omnibus par pene laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur.

Aſpicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia atque naturas. Suavitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum Æſchines, vim Demoſthenes, habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cujuſquam niſi ſui ſimilis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo et canorum. Quis horum non princeps temporibus illis fuit? et ſuo tamen quiſque in genere princeps.

VIII. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præſentibus exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus noſtris

unquam accidit hujus oratione Catuli? quæ eſt pura ſic, ut Latine loqui pene ſolus videatur; ſic autem gravis, ut in ſingulari dignitate omnis tamen adſit humanitas ac lepos. Quid multa? iſtum audiens equidem ſic judicare ſoleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitioſius et deterius futurum. Quid noſter hic Cæſar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, et dicendi genus induxit prope ſingulare? Quis unquam res, præter hunc, tragicas pene comice, triſtes remiſſe, ſeveras hilare, forenſes ſcenica prope venuſtate, tractavit? atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur. Ecce præſentes duo prope æquales Sulpicius et Cotta: quid tam inter ſe diſſimile? quid tam in ſuo genere præſtans? Limatus alter et ſubtilis, rem explicans propriis aptiſque verbis, hæret in cauſa ſemper; et, quid judici probandum ſit, cum acutiſſime vidit, omiſſis cæteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortiſſimo quodam animi impetu, pleniſſima et maxima voce, ſumma contentione corporis, et dignitate motus, verborum quoque ea gravitate et copia eſt, ut unus ad dicendum inſtructiſſimus a natura eſſe videatur.

IX. Ad noſmetipſos jam revertor; (quoniam ſic fuimus ſemper comparati, ut hominum ſermonibus quaſi in aliquod contentionis judicium vocaremur) quid tam diſſimile, quam ego in dicendo, et Antonius? cum ille is ſit orator, ut nihil eo poſſit eſſe præſtantius; ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar.

Videtiſne, genus hoc quod ſit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, et ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeſte cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis varietate, nulla noſtrarum aurium ſatietate. Nos autem, quicunque in dicendo ſumus, (quoniam eſſe aliquo in numero vobis videmur) certe tamen ab hujus multum genere diſtamus; quod quale ſit, non eſt meum dicere, propterea quod minime quiſque ſibi notus eſt, et difficillime de ſe quiſque ſentit: ſed tamen diſſimilitudo intelligi poteſt, et ex motus mei

mediocritate, et ex eo, quod, quibus veſtigiis primum inſtiti, in iis fere ſoleo perorare; et quod aliquanto me major in verbis, quam in ſententiis eligendis, labor et cura torquet, verentem, ne, ſi paulo obſoletior fuerit oratio, non digna expectatione et ſilentio fuiſſe videatur.

Quod ſi in nobis, qui adſumus, tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cujuſque propriæ, et in ea varietate fere melius a deteriore, facultate magis, quam genere diſtinguitur, atque omne laudatur, quod in ſuo genere perfectum eſt; quid cenſetis, ſi omnes, qui ubique ſunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? numne fore, ut, quot oratores, totidem pene reperiantur genera dicendi? Ex qua mea diſputatione forſitan occurrat illud, ſi pene innumerabiles ſint quaſi formæ figuræque dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles, non poſſe ea, quæ inter ſe diſcrepant, iiſdem præceptis, atque in una inſtitutione formari. Quod non eſt ita; diligentiſſimeque hoc eſt eis, qui inſtituunt aliquos atque erudiunt, videndum, quo ſua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cujuſque genere artificum et magiſtrorum exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudandos; cum ad cujuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur. Cujus eſt vel maxime inſigne illud exemplum, (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates, doctor ſingularis, *ſe calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis, uti ſolere.* Alterum enim exſultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, et quaſi verecundantem, incitabat. Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantum alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriuſque natura pateretur.

X. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, ſi non omnia, quæ proponerentur a me, ad omnium veſtrum ſtudium, et ad genus id, quod quiſque veſtrum in dicendo probaret, adhæreſcerent, id a me genus exprimi ſentiretis, quod maxime mihi ipſi probaretur. Ergo hæc et agenda ſunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, et dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi eſt modus melior, (nam de actione poſt videro) quam ut Latine,

ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte, congruenterque dicamus.

Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari a me, puri, dilucidique ſermonis. Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat; nec ſperare, qui Latine non poſſit, hunc ornate eſſe dicturum; neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, uſum neceſſarium. Nam alterum traditur literis, doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam cauſam, ut intelligatur, quid quiſque dicat: quod videmus ita eſſe neceſſarium, ut tamen eo minus nihil eſſe poſſit.

Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur ſcientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus et poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, niſi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam conſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſa, parce, quod oſtendam; ſed uſitatis ita poterit uti, lectiſſimis ut utatur, is, qui in veteribus erit ſcriptis ſtudioſe et multum volutatus.

XI. Atque, ut Latine loquamur, non ſolum videndum eſt, ut et verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat; et ea ſic et caſibus, et temporibus, et genere, et numero conſervemus, ut ne quid perturbatum, ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit; ſed etiam lingua, et ſpiritus, et vocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obſcurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata et quaſi anhelata gravius. Nam de voce nondum ea dico, quæ ſunt actionis; ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo eſt, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quaſi extra modum abſona atque abſurda. Eſt autem vitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur: ruſtica vox et agreſtis quoſdam delectat, quo magis antiquitatem,

ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere videatur; ut tuus, Catule, ſodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, ſonoque vocis agreſti, et illud, quod loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi plane fuerit ruſticanum. Me autem tuus ſonus, et ſuavitas iſta delectat; omitto verborum, quanquam eſt caput; (verum id affert ratio, docent literæ, confirmat conſuetudo et legendi, et loquendi;) ſed hanc dico ſuavitatem, quæ exit ex ore; quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, ſic in Latino ſermone, hujus eſt urbis maxime propria. Athenis jam diu doctrina ipſorum Athenienſium interiit, domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis et auctoritate: tamen eruditiſſimos homines Aſiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono vocis, nec tam bene, quam ſuaviter loquendo, facile ſuperabit. Noſtri minus ſtudent literis, quam Latini: tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt literarum, nemo eſt, quin literatiſſimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis, atque ipſo oris preſſu et ſono, facile vincat.

XII. Quare cum ſit quædam certa vox Romani generis urbiſque propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animadverti poſſit, nihil ſonare aut olere peregrinum, hanc ſequamur; neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſolentiam, fugere diſcamus. Equidem cum audio ſocrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſervant, quod multorum ſermonis expertes ea tenent ſemper, quæ prima didicerunt) ſed eam ſic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire. Sono ipſo vocis ita recto et ſimplici eſt, ut nihil oſtentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo ſic locutum eſſe ejus patrem judico, ſic majores; non aſpere, ut ille, quem dixi, non vaſte, non ruſtice, non hiulce, ſed preſſe, et æquabiliter, et leniter. Quare Cotta noſter, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut *iota* literam tollas, et *e* pleniſſimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores, videtur imitari.

Hic cum arriſiſſet ipſe Sulpicius, ſic agam vobiſcum, inquit Craſſus, ut, quoniam me loqui voluiſtis, aliquid de veſtris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipſum volumus, idque ſi feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim non ſine meo periculo, Craſſus inquit, poſſum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi videri. Tum ille, tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima eſſent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil ſim tui, niſi ſupploſionem pedis imitatus, et pauca quædam verba, et aliquem, ſi forte, motum. Ergo iſta, inquit Craſſus, quæ habes a me, non reprehendo, ne meipſum irrideam. Sunt autem mea multo et plura, et majora, quam dicis. Quæ autem ſunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expreſſa, de iis te, ſi quis me forte locus admonuerit, commonebo.

XIII. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, et ſubtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut conſuetudo ſermonis quotidiani ac domeſtici; libri confirmant, et lectio veterum oratorum, et poetarum. Neque vero in illo altero diutius commoremur, ut diſputemus, quibus rebus aſſequi poſſimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur. Latine ſcilicet dicendo, verbis uſitatis, ac proprie demonſtrantibus ea, quæ ſignificari ac declarari volemus, ſine ambiguo verbo aut ſermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ ſimilitudinis cauſa ex aliis rebus transferuntur, non diſcerptis ſententiis, non præpoſteris temporibus, non confuſis perſonis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis eſt tota res, ut mihi permirum ſæpe videatur, cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quam ſi ipſe ille, qui patronum adhibet, de re ſua diceret. Iſti enim, qui ad nos cauſas deferunt, ita nos plerumque ipſi docent, ut non deſideres planius dici. Eaſdem res autem ſimul ac Fuſius, aut veſter æqualis Pomponius, agere cœpit, non æque, quid dicant, niſi admodum attendi, intelligo: ita confuſa eſt oratio, ita perturbata, nihil ut ſit primum, nihil ut ſecundum; tantaque inſolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obſcuritatem

et tenebras afferat, atque ut quodammodo ipſi ſibi in dicendo obſtrepere videantur. Verum, ſi placet, quoniam hæc ſatis ſpero, vobis quidem certe majoribus, moleſta et putida videri, ad reliqua aliquanto odioſiora pergamus.

XIV. Atqui vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci poſſumus (de me enim conjicio) relictis ut rebus omnibus te ſectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam eſt oratio tua.

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel potius pene præterii, Latine loquendi, planeque dicendi: reliquæ ſunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ, continetur. Nemo enim unquam eſt oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus. Si eſt aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, ſed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixiſſet, ut, qui adeſſent, intelligerent quid diceret; ſed contempſit eum, qui minus id facere potuiſſet.

In quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui diſtincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate, et rebus, et verbis dicunt, et in ipſa oratione quaſi quendam numerum verſumque conficiunt; id eſt, quod dico, ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut perſonarum dignitates ferunt, ii ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum et congruens nominem.

Qui ita dicerent, eos negavit adhuc ſe vidiſſe Antonius, et iis hoc nomen dixit eloquentiæ ſolis eſſe tribuendum. Quare omnes iſtos, me auctore, deridete atque contemnite, qui ſe horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos eſſe arbitrantur; neque adhuc quam perſonam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quæ ſunt in hominum vita, (quandoquidem in ea verſatur orator, atque ea eſt ei ſubjecta materies) omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata, eſſe debent. Eſt enim

eloquentia una quædam de ſummis virtutibus; quanquam ſunt omnes virtutes æquales et pares, ſed tamen eſt ſpecies alia magis aliâ formoſa et illuſtris: ſicut hæc vis, quæ ſcientiam complexa rerum, ſenſa mentis, et conſilia, ſic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocunque incubuerit, poſſit impellere; quæ quo major eſt vis, hoc eſt magis probitate jungenda, ſummaque prudentia: quarum virtutum expertibus ſi dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, ſed furentibus quædam arma dederimus.

XV. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci ſapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones; atque ab hac ſimilitudine Coruncanii noſtri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortaſſe docti, ſed impetu mentis ſimili et voluntate. Eadem autem alii prudentia, ſed conſilio ad vitæ ſtudia diſpari, quietem atque otium ſecuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis civitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, et propter ipſius ſcientiæ ſuavitatem, qua nihil eſt hominibus jucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei ſtudio ſe excellentiſſimis ingeniis homines dediderunt, ex ea ſumma facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat neceſſe, doctiſſimi homines, otio nimio, et ingeniis uberrimis affluentes, curanda ſibi eſſe, ac quærenda, et inveſtiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur et recte faciendi, et bene dicendi, magiſtra; neque disjuncti doctores, ſed iidem erant vivendi præceptores, atque dicendi; ut ille apud Homerum Phœnix, qui ſe a Peleo patre Achilli juveni comitem eſſe datum dicit ad bellum, ut illum efficeret *oratorem verborum, actoremque rerum.* Sed ut homines labore aſſiduo et quotidiano aſſueti, cum tempeſtatis cauſa opere prohibentur, ad pilam ſe, aut ad talos, aut ad teſſeras conferunt, aut etiam novum ſibi ipſi aliquem excogitant in otio ludum: ſic illi a negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus excluſi, aut voluntate ſua feriati, totos ſe alii ad poetas, alii ad geometras,

alii ad muſicos, contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum ſibi ipſi ſtudium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ ſunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates ſuas conſumpſerunt.

XVI. Sed, quòd erant quidam, iique multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non poteſt eſſe ſejuncta, faciendi, dicendique ſapientiam, florerent, ut Themiſtocles, ut Pericles, ut Theramenes; aut, qui minus ipſi in republica verſarentur, ſed hujus tamen ejuſdem ſapientiæ doctores eſſent, ut Gorgias, Thraſymachus, Iſocrates; inventi ſunt, qui cum ipſi doctrina et ingeniis abundarent, a re autem civili, et a negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum teſtimonio, totiuſque judicio Græciæ, cum prudentia, et acumine, et venuſtate, et ſubtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam ſe cunque in partem dediſſet, omnium fuit facile princeps. Hic iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *Philoſophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, ſapienterque ſentiendi, et ornatè dicendi ſcientiam, re cohærentes, diſputationibus ſuis ſeparavit: cujus ingenium, varioſque ſermones immortalitati ſcriptis ſuis Plato tradidit, cum ipſe literam Socrates nullam reliquiſſet. Hinc diſcidium illud extitit quaſi linguæ atque cordis, abſurdum ſane, et inutile, et reprehendendum; ut alii nos ſapere, alii dicere, docerent. Nam, cum eſſent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis, et diverſis, et in omnem partem diffuſis diſputationibus alius aliud apprehenderat, proſeminatæ ſunt quaſi familiæ diſſentientes inter ſe, et multum disjunctæ et diſpares, cum tamen omnes ſe Philoſophi Socraticos et dici vellent, et eſſe arbitrarentur.

XVII. Ac primo ab ipſo Platone Ariſtoteles et Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit.

Deinde ab Antiſthene, qui patientiam et duritiam in Socratico ſermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici. Tum ab Ariſtippo, quem illæ magis voluptariæ diſputationes delectarant, Cyrenaica philoſophia manavit; quam ille, et ejus poſteri ſimpliciter defenderant: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati ſatisfaciunt, quam non aſpernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt.

Fuerunt etiam alia genera Philoſophorum, qui ſe omnes fere Socraticos eſſe dicebant; Eretriacorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum; ſed ea horum vi et diſputationibus ſunt jamdiu fracta et extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philoſophia, quæ ſuſcepit patrocinium voluptatis, etſi cui vera videatur, procul abeſt tamen ab eo viro, quem quærimus, et quem auctorem publici conſilii, et regendæ civitatis ducem, et ſententiæ, atque eloquentiæ principem, in ſenatu, in populo, in cauſis publicis, eſſe volumus. Nec ulla tamen ei philoſophiæ fiet injuria a nobis. Non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet; ſed in hortulis quieſcet ſuis, ubi vult; ubi etiam recubans molliter et delicate, nos avocat a roſtris, a judiciis, a curia, fortaſſe ſapienter, hac præſertim republica. Verum ego non quæro nunc, quæ ſit philoſophia veriſſima, ſed quæ oratori conjuncta maxime. Quare iſtos ſine ulla contumelia dimittamus: ſunt enim et boni viri, et, quoniam ſibi ita videntur, beati; tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam ſi eſt veriſſimum, tacitum tamen, tanquam myſterium, teneant, quod negant verſari in republica eſſe ſapientis. Nam, ſi hoc nobis, atque optimo cuique perſuaſerint, non poterunt ipſi eſſe, id quod maxime cupiunt, otioſi.

XVIII. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino iraſci neſciunt; atque hanc iis habeo gratiam, quod ſoli ex omnibus eloquentiam virtutem ac ſapientiam eſſe dixerunt. Sed utrumque eſt in his, quod ab hoc, quem inſtruimus, oratore valde abhorreat, vel quod omnes, qui ſapientes non ſint, ſervos, latrones, hoſtes, inſanos,

eſſe dicunt; neque tamen quemquam eſſe ſapientem. Valde autem eſt abſurdum, ei concionem, aut ſenatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adſint, ſanus, nemo civis, nemo liber, eſſe videatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortaſſe ſubtile, et certe acutum; ſed, ut in oratore, exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obſcurum, inane, jejunum, attamen ejuſmodi, quo uti ad vulgus nullo modo poſſis. Alia enim et bona, et mala videntur Stoicis, et cæteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmii, ſupplicii. Vere, an ſecus, nihil ad hoc tempus: ſed ea ſi ſequamur, nullam unquam rem dicendo expedire poſſimus.

Reliqui ſunt Peripatetici, et Academici: quanquam Academicorum nomen eſt unum, ſententiæ duæ. Nam Speuſippus Platonis ſororis filius, et Xenocrates, qui Platonem audierat, et qui Xenocratem, Polemo et Crantor, nihil ab Ariſtotele, qui una audierat Platonem, magnopere diſſenſit: copia fortaſſe et varietate dicendi pares non fuerunt. Arceſilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, ſermonibuſque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit: quem ferunt, eximio quodam uſum lepore dicendi, aſpernatum eſſe omne animi ſenſuſque judicium, primumque inſtituiſſe (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipſe ſentiret, oſtendere; ſed contra id, quod quiſque ſe ſentire dixiſſet, diſputare.

Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua extitit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades; cujus ego etſi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certiſſimos laudare poſſum, et ſocerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adoleſcens, et Q. Metellum L. filium, familiarem meum, clariſſimum virum, qui illum a ſe adoleſcente Athenis, jam affectum ſenectute, multos dies auditum eſſe dicebat.

XIX. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, ſic ex communi ſapientium jugo, ſunt doctrinarum facta divortia; ut Philoſophi, tanquam in ſuperum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam

et portuoſum; oratores autem in inferum hoc Tuſcum, et Barbarum, ſcopuloſum atque infeſtum, laberentur, in quo etiam ipſe Ulyſſes erraſſet.

Quare ſi hac eloquentia, atque hoc oratore contenti ſumus, qui ſciat aut negare oportere, quod arguare; aut, ſi id non poſſis, tum oſtendere, quod is fecerit, qui inſimuletur, aut recte factum, aut alterius culpâ aut injuriâ, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut neceſſario; aut non eo nomine uſurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit ac licuerit; et, ſi ſatis eſſe putatis, ea, quæ iſti ſcriptores artis docent, diſcere, quæ multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, et uberius explicavit Antonius; ſed, ſi his contenti eſtis, atque iis etiam, quæ dici voluiſtis a me, ex ingenti quodam oratorem immenſoque campo in exiguum ſane gyrum compellitis.

Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter ſcriptorum multitudinem eſt, Demoſthenem, ſequi vultis; et, ſi illam præclaram et eximiam ſpeciem oratoris perfecti, et pulchritudinem adamaſtis, aut vobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia, vis comprehendenda eſt. Namque (ut ante dixi) veteres illi uſque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam, pertinebant, cognitionem et ſcientiam cum dicendi ratione jungebant: poſtea diſſociati (ut expoſui) a Socrate diſerti a doctis, et deinceps a Socraticis item omnibus; Philoſophi eloquentiam deſpexerunt, oratores ſapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi, mutuarentur; ex quo promiſcue haurirent, ſi manere in priſtina communione voluiſſent. Sed, ut Pontifices veteres, propter ſacrificiorum multitudinem, tres viros epulones eſſe voluerunt, cum eſſent ipſi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti; ſic Socratici a ſe cauſarum actores, et a communi philoſophiæ nomine ſeparaverunt, cum veteres dicendi et intelligendi mirificam ſocietatem eſſe voluiſſent.

XX. Quæ cum ita ſint, paululum equidem de me deprecabor,

et petam a vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipſo, ſed de oratore, dicere putetis. Ego enim ſum is, qui, cum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, et in forum ingenii tantum, quantum ipſe ſentio, non tantum, quantum ipſe forſitan vobis videar, detuliſſem, non poſſim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omnium maturrime ad publicas cauſas acceſſerim, annoſque natus unum et viginti nobiliſſimum hominem et eloquentiſſimum in judicium vocarim; cui diſciplina fuerit forum; magiſter, uſus et leges, et inſtituta populi Romani, moſque majorum.

Paulum ſitiens iſtarum artium, de quibus loquor, guſtavi, Quæſtor in Aſia cum eſſem, æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius; et inde decedens, Athenis; ubi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quod myſteria non referrent, ad quæ biduo ſerius veneram, ſuccenſuiſſem. Quare hoc, quòd complector tantam ſcientiam vimque doctrinæ, non modo non prò me, ſed contra me eſt potius, (non enim, quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo,) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos: ſcribunt enim de litium genere, et de principiis, et de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta eſt, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omniſque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationeſque teneat; eadem mores, leges, jura deſcribat, rempublicam regat; omnia, quæ ad quamcunque rem pertineant, ornate, copioſeque dicat. In quo genere nos quidem verſamur tantum, quantum poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum uſu, valemus; neque tamen iſtis, qui in una philoſophia quaſi tabernaculum vitæ ſuæ collocarunt, multum ſane in diſputatione concedimus.

XXI. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem voluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſſim vel tutari, ſi velim, vel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, unuſquiſque noſtrum verſatus? Quid eſt, quod aut Sext.

Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute, homines Stoici, poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut veſtrum quiſquam, concedere? Non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum. Nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem judicetur. Hæc vero, quæ ſunt in philoſophia, ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque veriſimile eſt, eliciendum, acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noſter vulgaris orator, ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatione communi, iſtos quidem noſtros verberabit, neque ſe ab iis contemni ac deſpici ſinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Ariſtotelio more de omnibus rebus in utramque ſententiam poſſit dicere, et in omni cauſa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arceſilæ modo, et Carneadis, contra omne, quod propoſitum ſit, diſſerat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum uſum, moremque exercitationemque dicendi; is ſit verus, is perfectus, is ſolus, orator. Nam neque ſine forenſibus nervis ſatis vehemens et gravis, nec ſine varietate doctrinæ ſatis politus et ſapiens, eſſe orator poteſt.

Quare Coracem iſtum veſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos excludere in nido, qui evolent clamatores odioſi ac moleſti; Pamphilumque neſcio quem ſinamus in infulis tantam rem tanquam pueriles delicias aliquas, depingere; noſque ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni et hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodo illa res tanta ſit, ut omnibus Philoſophorum libris, quos nemo oratorum iſtorum unquam attigit, comprehenſa eſſe videatur.

XXII. Tum Catulus, haudquaquam hercle, inquit, Craſſe, mirandum eſt, eſſe in te tantam dicendi vel vim, vel ſuavitatem, vel copiam; quem quidem antea naturâ rebar ita dicere, ut mihi non ſolum orator ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus homo, viderere: nunc intelligo illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ

ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe. Sed tamen, cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam, ac ſtudia conſidero; neque, quo tempore iſta didiceris, video; nec magnopere te iſtis ſtudiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen poſſum ſtatuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe adjumenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere; an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere.

Hic Craſſus, hoc tibi, inquit, Catule, primum perſuadeas velim, me non multo ſecus facere, cum de oratore diſputem, ac facerem, ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum. Negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare, didiciſſet; neque, ea cum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificii exiſtimatorem. Similiter nunc de oratore, veſtro impulſu, loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim, quacumque de arte aut facultate quæritur, de abſoluta et perfecta quæri ſolet. Quare ſi jam me vultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, non repugnabo; (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt, ſummus tamen certe non ſum: neque enim apud homines res eſt ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ deſideret.

Attamen, quoniam de oratore nobis diſputandum eſt, de ſummo oratore dicam neceſſe eſt. Vis enim et natura rei, niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis, et quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in iſtis libris, et cum iſtis hominibus vivere; nec vero, id quod tu recte commeminiſti, ullum unquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum, ac tantum tribuiſſe doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenſes feriæ conceſſerint.

XXIII. At, ſi quæris, Catule, de doctrina iſta quid ego ſentiam; non tantum ingenioſo homini, et ei, qui forum, qui curiam, qui cauſas, qui rempublicam ſpectet, opus eſſe arbitror temporis, quantum ſibi ii ſumpſerunt, quos diſcentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad uſum transferunt;

aliter ab iis, qui, ipſarum artium tractatu delectati, nihil in vita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium ſumma jam ſenectute eſt, et quotidie commentatur: nihil enim curat aliud. At Q. Velocius puer addidicerat: ſed quod erat aptus ad illud, totumtumque cognorat, fuit, ut eſt apud Lucilium,

quamvis bonus ipſe
Samnis in ludo ac rudibus, civis ſatis aſper:

ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat; erat enim ſcenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat; eſt enim paterfamilias, eſt eques Romanus: puer didicit, quod diſcendum. Eadem ratio eſt harum artium maximarum. Dies et noctes virum ſumma virtute et prudentia videbamus, Philoſopho cum operam daret, Q. Tuberonem: at ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facile, ſi et tantum ſumas, quantum opus ſit, et habeas qui docere fideliter poſſit, et ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi totâ vitâ nihil velis aliud agere, ipſa tractatio et quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione veſtiges. Ita fit, ut agitatione rerum ſit infinita cognitio; facilis uſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria ſtudiumque permaneat. Libet autem ſemper diſcere, ut ſi velim ego talis optime ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim. At alii, quia præclare faciunt, vehementius, quam cauſa poſtulat, delectantur; ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil eſt, quòd quiſquam magnitudinem artium ex eo, quòd ſenes diſcunt, pertimeſcat. Namque aut ſenes ad eas acceſſerunt; aut uſque ad ſenectutem in ſtudiis detinentur; aut ſunt tardiſſimi. Res quidem ſe mea ſententia ſic habet, ut, niſi quod quiſque cito potuerit, nunquam omnino poſſit, perdiſcere.

XXIV. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Craſſe, quid dicas, et hercule aſſentior. Satis video tibi, homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quæ dicis, fuiſſe temporis.

Pergiſne, inquit Craſſus, me, quæ dicam, de me, non de re,

putare dicere? Sed jam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

Tum Craſſus, quorſum igitur hæc ſpectat, inquit, tam longa, tam alte repetita, oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut ſit quam maxime jucunda, quam maxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, et quam plurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum ſane atque mendicum eſt: illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multo eſt majus, quam illud vulgare ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, et rebus exquiſitis undique, et collectis, arceſſitis, comportatis, ut tibi, Cæſar, faciendum eſt ad annum; ut ego in Ædilitate laboravi, quod quotidianis et vernaculis rebus ſatiſfacere me poſſe huic populo non putabam.

Verborum eligendorum, et collocandorum, et concludendorum facilis eſt vel ratio, vel ſine ratione, ipſa exercitatio. Rerum eſt ſilva magna, quam cum Græci jam non tenerent, ob eamque cauſam juventus noſtra dediſceret pene diſcendo, etiam Latini, ſi diis placet, hoc biennio magiſtri dicendi extiterunt; quos ego Cenſor edicto meo ſuſtuleram, non quo (ut neſcio quos dicere aiebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, cuicuimodi eſſent, videbam tamen eſſe, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, et humanitatem dignam ſcientia. Hos vero novos magiſtros nihil intelligebam poſſe docere, niſi ut auderent; quod, etiam cum bonis rebus conjunctum, per ſeipſum eſt magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, et cum impudentiæ ludus eſſet, putavi eſſe Cenſoris, ne longius id ſerperet, providere. Quanquam non hæc ita ſtatuo ac decerno, ut deſperem, Latine ea, de quibus diſputavimus, tradi ac perpoliri. Patitur enim et lingua noſtra, et natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam

Græcorum ad noſtrum uſum, moremque transferri. Sed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere noſtri nulli fuerunt. Sin quando extiterint, etiam Græcis erunt anteponendi.

XXV. Ornatur igitur oratio genere primum, et quaſi colore quodam, et ſucco ſuo. Nam ut gravis, ut ſuavis, ut erudita ſit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut ſenſus, ut dolores habeat, quantum opus ſit, non eſt ſingulorum articulorum : in toto ſpectantur hæc corpore. Ut porro conſperſa ſit quaſi verborum ſententiarumque floribus, id non debet eſſe fuſum æquabiliter per omnem orationem, ſed ita diſtinctum, ut ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia et lumina.

Genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, et quod non ſolum delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet ; (non enim a me jam expectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta ſit veſtra oratio, ne vulgaris, ne obſoleta : aliud quiddam majus, et ingenia me hortantur veſtra, et ætates ;) difficile enim dictu eſt, quænam cauſa ſit, cur ea, quæ maxime ſenſus noſtros impellunt voluptate, et ſpecie prima acerrime commovent, ab iis celerrime faſtidio quodam et ſatietate abalienemur. Quantò colorum pulchritudine et varietate floridiora ſunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus ? quæ tamen, etiamſi primo aſpectu nos ceperunt, diutius non delectant ; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido, obſoletoque teneamur. Quantò molliores ſunt, et delicatiores in cantu flexiones, et falſæ voculæ, quam certæ et ſeveræ ? quibus tamen non modo auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat. Licet hoc videre in reliquis ſenſibus ; unguentis minus diu nos delectari, ſumma et acerrima ſuavitate conditis, quam his moderatis ; et, magis laudari quod terram, quam quod crocum, olere videatur : in ipſo tactu eſſe modum et mollitudinis et lævitatis. Quinetiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcitudine præter cæteros ſenſus commovetur, quam cito id, quod valde

dulce eſt, aſpernatur ac reſpuit? Quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? cum utroque in genere ea, quæ leviter ſenſum voluptate moveant, facillime fugiant ſatietatem. Sic omnibus in rebus voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt: quo hoc minus in oratione miremur; in qua vel ex poetis, vel ex oratoribus poſſumus judicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtivam, ſine intermiſſione, ſine reprehenſione, ſine varietate, quamvis claris ſit coloribus picta vel poeſis vel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis ac fuco offenditur, quod ſenſus in nimia voluptate naturâ, non mente, ſatiantur: in ſcriptis et in dictis non aurium ſolum, ſed animi judicio etiam magis, infucata vitia noſcuntur.

XXVI. Quare, *bene*, et *præclare*, quamvis nobis ſæpe dicatur; *belle*, et *feſtive*, nimium ſæpe nolo. Quanquam illa ipſa exclamatio, *Non poteſt melius*, ſit velim crebra; ſed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac ſumma laus umbram aliquam et receſſum, quo magis id, quod erit illuminatum, exſtare, atque eminere videatur.

Nunquam agit hunc verſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt,

Nam ſapiens virtuti honorem præmium, haud prædam, petit:

ſed abjicit prorſus, ut in proximos,

Ecquid video? ferro ſeptus poſſidet ſedes ſacras,

incidat, aſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. Quid ille alter?

Quid petam præſidî?

quam leniter? quam remiſſe? quam non actuoſe? Inſtat enim,

O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non poſſet, ſi eſſet conſumpta ſuperiore motu, et exhauſta. Neque id actores prius viderunt, quam ipſi poetæ, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos, a quibus utriſque ſummittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, diſtinguitur.

Ita ſit nobis igitur ornatus et ſuavis orator (nec tamen poteſt aliter eſſe) ut ſuavitatem habeat auſteram et ſolidam, non

dulcem atque decoctam. Nam ipſa ad ornandum præcepta quæ dantur, ejuſmodi ſunt, ut ea quamvis vitioſiſſimus orator explicare poſſit. Quare, ut ante dixi, primum ſilva rerum ac ſententiarum comparanda eſt; qua de parte dixit Antonius. Hæc formanda filo ipſo et genere orationis, illuminanda verbis, varianda ſententiis. Summa autem laus eloquentiæ eſt, amplificare rem ornando; quod valet non ſolum ad augendum aliquid et tollendum altius, dicendo, ſed etiam ad extenuandum atque abjiciendum.

XXVII. Id deſideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc, quod poſtremum dixi, amplificatio poteſt plurimum: eaque una laus oratoris eſt, et propria maxime. Etiam major eſt illa exercitatio, quam extremo ſermone inſtruxit Antonius, (primo rejiciebat) laudandi et vituperandi. Nihil eſt enim ad exaggerandam et amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatiſſime facere poſſe. Conſequentur etiam illi loci, qui, quanquam proprii cauſarum, et inhærentes in earum nervis eſſe debent, tamen, quia de univerſa re tractari ſolent, *communes* a veteribus nominati ſunt: quorum partim habent vitiorum et peccatorum acrem quandam cum amplificatione incuſationem, aut querelam, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt; ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti, confirmatis criminibus, oportet; aliter enim jejuni ſunt atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miſerationem. Alii vero ancipites diſputationes, in quibus de univerſo genere in utramque partem diſſeri copioſe licet: quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum, de quibus ante dixi, putatur; apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio et copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo et bono, de dignitate, honore, utilitate, ignominia, præmio, pœna, ſimilibuſque de rebus, in utramque partem dicendi animos, et vim, et artem habere debemus. Sed,

quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi, in parvo, et eo litigioſo, prædiolo relicti ſumus, et aliorum patroni noſtra tenere, tuerique non potuimus; ab iis, (quod indigniſſimum eſt) qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis, mutuemur.

XXVIII. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis ac loci nomen habent, et Peripatetici philoſophi, aut Academici nominantur; olim autem, propter eximiam rerum maximarum ſcientiam a Græcis Politici philoſophi appellati, univerſarum rerum publicarum nomine vocabantur; Omnem civilem orationem in horum alterutro genere verſari, aut definita controverſia certis temporibus ac reis, hoc modo, Placeatne a Carthaginenſibus captivos noſtros, redditis ſuis, recuperari: aut infinite de univerſo genere quærentis, Quid omnino de captivo ſtatuendum ac ſentiendum ſit. Atque horum ſuperius illud genus cauſam, aut controverſiam, appellant; eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione, definiunt: hæc autem altera quæſtio infinita, et quaſi propoſita, conſultatio nominatur: atque hactenus loquuntur.

Etiam hac inſtituendo diviſione utuntur, ſed ita, non ut jure aut judicio, ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut ex jure civili, ſurculo defringendo, uſurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipſum laciniâ. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam cauſarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, et oratoris eſſe dicunt: ſed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit ſatius, quam attentatum deſeri. Nunc enim inopiâ reticere intelliguntur, tum judicio viderentur.

XXIX. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri et diſceptari poteſt, ſive in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſive in iis cauſis, quæ in civitate, et in forenſi diſceptatione verſantur: neque eſt ulla, quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim rationemque referatur. Nam aut ipſa cognitio

rei, ſcientiaque perquiritur, ut, Virtus ſuamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos, expetatur: aut agendi conſilium exquiritur, ut, Sitne ſapienti capeſſenda reſpublica. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, et, ut ita dicam, conſecutio. Nam, quid in re ſit, conjecturâ quæritur; ut illud, Sitne in humano genere ſapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat; ut, ſi quæratur, quid ſit ſapientia. Conſecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem ſequatur, inquiritur; ut illud, Sitne aliquando mentiri boni viri.

Redeunt rurſus ad conjecturam, eamque in quatuor genera diſpertiunt. Nam aut, quid ſit, quæritur, hoc modo; Naturâne ſit jus inter homines, an opinionibus: aut, quæ ſit origo cujuſque rei; ut, Quod ſit initium legum, aut rerum publicarum: aut cauſa et ratio; ut, ſi quæratur, Cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant: aut de immutatione; ut, ſi diſputetur, Num interire virtus in homine, aut num in vitium poſſit converti.

Definitionis autem ſunt diſceptationes, ut, cum quæritur quid in communi mente quaſi impreſſum ſit; ut, ſi diſſeratur, Idne ſit jus, quod maximæ parti ſit utile: aut cum, quid cujuſque ſit proprium, exquiritur; ut, Ornate dicere, propriumne ſit oratoris, an id etiam aliquis præterea poſſit: aut, cum res diſtribuitur in partes; ut, ſi quæratur, Quot ſint genera rerum expetendarum; ut, Sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut cum, quæ forma, et quaſi naturalis nota cujuſque ſit, deſcribitur; ut, ſi quæratur avari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi.

Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponuntur. Nam aut ſimplex eſt diſceptatio, ut, ſi diſſeratur, Expetendane ſit gloria: aut ex comparatione, Laus, an divitiæ magis expetendæ ſint. Simplicium autem ſunt tres modi; de expetendis fugiendiſve rebus, ut, Expetendine honores ſint; num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, Æquumne ſit ulciſci injurias etiam propinquorum: de honeſto aut turpi, ut hoc, Sitne honeſtum, gloriæ cauſa, mortem obire. Comparationis autem duo ſunt modi: unus, cum, idemne ſit, an aliquid interſit, quæritur; ut *metuere*, et *vereri*; ut *rex*, et *tyrannus*; ut *aſſentator*, et

amicus: alter, cum, quid præſtet aliud alii, quæritur; ut illud, Optimine cujuſque ſapientes, an populari, laude ducantur. Atque eæ quidem diſceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, ſic fere a doctiſſimis hominibus deſcribuntur.

XXX. Quæ vero referuntur ad agendum, aut in officii diſceptatione verſantur, quo in genere, quid rectum faciendumque ſit, quæritur; cui loco omnis virtutum, et vitiorum eſt ſilva ſubjecta; aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedanda, tollendave tractantur. Huic generi ſubjectæ ſunt cohortationes, objurgationes, conſolationes, miſerationes, omniſque ad omnem animi motum et impulſio, et, ſi ita res feret, mitigatio.

Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium, nihil ſane ad rem pertinet, ſi qua in re diſcrepavit ab Antonii diviſione noſtra partitio. Eadem enim ſunt membra in utriſque diſputationibus, ſed paulo ſecus a me, atque ab illo, partita ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus penſumque revocabo. Nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæque genera quæſtionum argumenta ſumenda: ſed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tam quia longum eſt, quam quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe.

Ornatiſſimæ ſunt igitur orationes eæ, quæ latiſſime vagantur, et a privata ac ſingulari controverſia ſe ad univerſi generis vim explicandam conferunt et convertunt, ut ii, qui audiant, natura, et genere, et univerſa re cognita, de ſingulis reis, et criminibus, et litibus, ſtatuere poſſint. Hanc ad conſuetudinem exercitationis vos, adoleſcentes, eſt cohortatus Antonius, atque a minutis anguſtiſque concertationibus ad omnem vim, varietatemque vos diſſerendi traducendos putavit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque Tuſculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut noſtræ pomeridianæ ſeſſionis. Non enim ſolum acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt; ſed onerandum, complendumque pectus maximarum rerum et plurimarum ſuavitate, copia, varietate.

XXXI. Noſtra eſt enim (ſi modo nos oratores ſumus, ſi in civium diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis, adhibendi auctores et principes ſumus) noſtra eſt, inquam, omnis iſta prudentiæ, doctrinæque poſſeſſio, in quam homines, quaſi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eoſque *rhetoricos* inſcribunt: quaſi non illa ſint propria rhetorum, quæ ab iiſdem de juſtitia, de officio, de civitatibus inſtituendis et regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione, dicuntur. Quæ, quoniam jam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt nobis ab iis ipſis, a quibus expilati ſumus, dummodo illa ad hanc civilem ſcientiam, quo pertinent, et quam intuentur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his diſcendis rebus ætatem, ſed cum fontes viderimus, quos niſi qui celeriter cognorit, nunquam cognoſcet omnino, tum, quotieſcunque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam eſt acris acies in naturis hominum et ingeniis, ut res tantas quiſquam, niſi monſtratas, poſſit videre: neque tanta tamen in rebus obſcuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, ſi modo aſpexerit.

In hoc igitur tanto tamque immenſo campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicunque conſtiterit, conſiſtere in ſuo, facile ſuppeditat omnis apparatus, ornatuſque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam gignit: et, ſi eſt honeſtas in rebus ipſis, de quibus dicitur, exiſtit ex rei natura quidam ſplendor in verbis. Sit modo is, qui dicet, aut ſcribet, inſtitutus liberaliter educatione doctrinaque puerili, et flagret ſtudio, et a natura adjuvetur, et in univerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus; ornatiſſimos ſcriptores oratoreſque ad cognoſcendum imitandumque legerit; næ ille haud ſane, quemadmodum verba ſtruat et illuminet, a magiſtris iſtis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, naturâ ipſâ, ſi modo eſt exercitata, labetur.

XXXII. Hîc Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum

varietatem, quantam vim, quantam copiam, Craſſe, complexus es, quantiſque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, et in majorum ſuorum regno collocare! Namque illos veteres doctores, auctoreſque dicendi nullum genus diſputationis a ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperque eſſe in omni orationis ratione verſatos. Ex quibus Eleus Hippias, cum Olympiam veniſſet, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt, cuncta pene audiente Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret: nec ſolum has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, muſicam, literarum cognitionem, et poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur; ſed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. Scilicet nimis hic quidem eſt progreſſus; ſed ex eo ipſo eſt conjectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de præclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Chio? quid de Thraſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita, loquar? quorum unuſquiſque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum, et diſſeruit et ſcripſit. Ipſe ille Leontinus Gorgias, quo patrono, (ut Plato voluit) Philoſopho ſuccubuit orator; qui aut non eſt victus unquam a Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt; aut, ſi eſt victus, eloquentior videlicet fuit et diſertior Socrates, et, ut tu appellas, copioſior et melior orator. Sed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re, quæcunque in diſceptationem quæſtionemque vocaretur, ſe copioſiſſime dicturum eſſe profitetur; iſque princeps ex omnibus auſus eſt in conventu poſcere, qua de re quiſque vellet audire; cui tantus honos habitus eſt a Græcia, ſoli ut ex omnibus Delphis non inaurata ſtatua, ſed aurea, ſtatueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea ſummi dicendi doctores uno tempore fuerunt; ex quibus intelligi poteſt, ita ſe rem habere, ut tu, Craſſe, dicis; oratoriſque nomen apud antiquos in Græcia, majore quadam vel copia, vel gloria floruiſſe.

Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis

vituperationis, eſſe tribuendum ſtatuam: cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatiſſima in civitate, vel privatorum negotiis pene omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac ſummi imperii gubernatione diſtrictus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui conſilio et oratione in civitate valeat, ſcientia atque exercitatione ſociaris: illi nati in literis, ardenteſque his ſtudiis, otio vero diffluentes, non modo nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem, et traditum, et ſuum conſervaverint.

XXXIII. Tum Craſſus, non in hac, inquit, una, Catule, re, ſed in aliis etiam compluribus, diſtributione partium ac ſeparatione, magnitudines ſunt artium diminutæ. An tu exiſtimas, cum eſſet Hippocrates ille Cous, fuiſſe tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis, mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede, num muſicam Damone aut Ariſtoxeno, num ipſas literas Ariſtophane aut Callimacho tractante, tam diſcerptas fuiſſe, ut nemo genus univerſum complecteretur, atque ut alius aliam ſibi partem, in qua elaboraret, ſeponeret?

Equidem ſæpe hoc audivi de patre et de ſocero meo, noſtros quoque homines, qui excellere ſapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas noſſet, ſolitos eſſe complecti. Meminerant illi Sex. Ælium, M'. vero Manilium nos etiam vidimus tranſverſo ambulantem foro; quod erat inſigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus conſilii ſui copiam: ad quos olim et ita ambulantes, et in ſolio ſedentes domi, ſic adibatur, non ſolum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio, referretur. Hæc fuit P. Craſſi illius veteris, hæc T. Coruncanii, hæc proavi, generi mei, Scipionis, prudentiſſimi hominis, ſapientia, qui omnes Pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque et in ſenatu, et apud populum, et in cauſis amicorum, et militiæ conſilium ſuum fidemque præſtabant. Quid

enim M. Catoni, præter hanc politiſſimam doctrinam tranſmarinam atque adventitiam, defuit? Num, quia jus civile didicerat, cauſas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris ſcientiam negligebat? at utroque in genere et laboravit, et præſtitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in republica capeſſenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior ſenator; idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis ſciri diſcive potuit, quod ille non cum inveſtigarit et ſcierit, tum etiam conſcripſerit.

Nunc contra plerique ad honores adipiſcendos, et ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla ſcientia, ornati. Sin aliquis excellit unus e multis, effert ſe, ſi unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut uſum aliquem militarem; (quæ ſane nunc quidem obſoleverunt) aut juris ſcientiam, (ne ejus quidem univerſi; nam pontificium, quod eſt conjunctum, nemo diſcit) aut eloquentiam, quam in clamore et in verborum curſu poſitam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipſarum ſocietatem cognationemque non norunt.

XXXIV. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem ſermonis genere non poſſumus; nam ut virtutis, a noſtris, ſic doctrinæ ſunt ab illis, exempla repetenda) ſeptem fuiſſe dicuntur uno tempore, qui ſapientes et haberentur et vocarentur. Hi omnes, præter Mileſium Thalem, civitatibus ſuis præfuerunt. Quis doctior iiſdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis inſtructior fuiſſe traditur, quam Piſiſtrati? qui primus Homeri libros, confuſos antea, ſic diſpoſuiſſe dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus ſuis utilis, ſed ita eloquentiâ floruit, ut literis doctrinaque præſtaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia ſic accepimus, ut, cum contra voluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriæ, ſeverius tamen id ipſum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus et jucundum videretur; cujus in labris veteres comici, etiam cum illi maledicerent, (quod tum Athenis fieri licebat) leporem habitaſſe dixerunt; tantamque in eo vim fuiſſe, ut in eorum

mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepſydram latrare docuerat, ſed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir ſummus in maximarum rerum ſcientia. Itaque hic doctrina, conſilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis et urbanis, eodem tempore, et bellicis rebus.

Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus ſuis quidem non boni, ſed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant diſputationibus eruditi? Quis Dionem Syracuſium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ ſolum, verum etiam animi ac virtutis, magiſter, ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armavit. Aliiſne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato, aliis Iſocrates clariſſimum virum Timotheum, Cononis, præſtantiſſimi imperatoris, filium, ſummum ipſum imperatorem, hominemque doctiſſimum? aut aliis Pythagoreus ille Lyſis Thebanum Epaminondam, haud ſcio an ſummum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Ageſilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata eſt? Equidem non arbitror.

XXXV. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ eſſent homine erudito dignæ, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuiſſe doctrinam; quam qui accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronuntiandum valuiſſent, et ſe ad dicendum quoque, non repugnante natura, dediſſent, eloquentia præſtitiſſe. Atque ipſe Ariſtoteles, cum florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum videret, quod ipſe ſuas diſputationes a cauſis forenſibus et civilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet, mutavit repente totam formam prope diſciplinæ ſuæ, verſumque quendam de Philocteta paulo ſecus dixit: ille enim *turpe* ſibi ait *eſſe taeere, cum Barbaros*; hic autem, *cum Iſocratem pateretur dicere.* Itaque ornavit et illuſtravit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque vero hoc fugit ſapientiſſimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro

filio doctorem accierit, a quo eodem ille et agendi acciperet præcepta, et loquendi.

Nunc ſive qui volet, eum Philoſophum, qui copiam nobis rerum, orationiſque tradat, per me appellet oratorem licet; ſive hunc oratorem, quem ego dico ſapientiam junctam habere eloquentiæ, Philoſophum appellari malit, non impediam: dummodo hoc conſtet, neque infantiam ejus, qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat; neque inſcientiam illius, cui res non ſuppetat, verba non deſint, eſſe laudandam: quorum ſi alterum ſit optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quam ſtultitiam loquacem.

Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda eſt: quem ſi patiuntur eundem eſſe Philoſophum, ſublata controverſia eſt. Sin eos disjungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto ineſt illorum omnis ſcientia, in Philoſophorum autem cognitione non continuo ineſt eloquentia; quæ quamvis contemnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Craſſus dixiſſet, parumper et ipſe conticuit, et cæteris ſilentium fuit.

XXXVI. Tum Cotta, equidem, inquit, Craſſe, non poſſum queri, quod mihi videare aliud quiddam, et non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquanto attuliſti, quam tibi eſſet tributum a nobis ac denuntiatum. Sed certe et hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione ut diceres, et eras ipſe jam ingreſſus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras; cumque de duabus primis nobis quidem ſatis, ſed, ut ipſe dicebas, celeriter, exigueque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte, diceremus. Quo cum ingreſſus eſſes, repente te quaſi quidam æſtus ingenii tui procul a terra abripuit, atque in altum a conſpectu pene omnium abſtraxit; omnemque rerum ſcientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidiſti, (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed, apud hos quid profeceris, neſcio; me quidem in Academiam totum compuliſti. In qua velim ſit illud, quod ſæpe poſuiſti, ut non neceſſe ſit conſumere ætatem, atque ut poſſit is

illa omnia cernere, qui tantummodo aſpexerit: ſed, etiam ſi eſt aliquanto ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profecto nunquam conquieſcam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites vias rationeſque, et pro omnibus, et contra omnia diſputandi, percepero.

Tum Cæſar, unum, inquit, me ex tuo ſermone maxime, Craſſe, commovit, quod eum negaſti, qui non cito quid didiciſſet, unquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi non ſit difficile periclitari, et aut ſtatim percipere iſta, quæ tu verbis ad cælum extuliſti; aut, ſi non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his noſtris poſſim eſſe contentus.

Hic Sulpicius, ego vero, inquit, Craſſe, neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec Philoſophorum quemquam, deſidero: vel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, vel, id quod facio, contemnere. Mihi rerum forenſium, et communium vulgaris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto, eloquentiam; ex qua ipſa tamen permulta neſcio: quæ tum denique, cum cauſa aliqua, quæ a me dicenda eſt, deſiderat, quæro. Quamobrem, niſi forte es jam defeſſus, et, ſi tibi non graves ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudem ſplendoremque pertinent; quæ ego ex te audire volui, non ut deſperarem me eloquentiam conſequi poſſe, ſed ut aliquid addiſcerem.

XXXVII. Tum Craſſus, pervulgatas res requiris, inquit, et tibi non incognitas, Sulpici. Quis enim de iſto genere non docuit, non inſtituit, non etiam ſcriptum reliquit? Sed geram morem, et ea duntaxat, quæ mihi nota ſunt, breviter exponam tibi: cenſebo tamen ad eos, qui auctores et inventores ſunt harum ſane minutarum rerum, revertendum.

Omnis igitur oratio conficitur ex verbis; quorum primum nobis ratio ſimpliciter videnda eſt, deinde conjuncte. Nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis verbis eſt; alius, qui ex continuatis, conjunctiſque conſtat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria ſunt, et certa quaſi vocabula rerum, pene unà nata cum rebus ipſis; aut iis, quæ transferuntur, et quaſi alieno in

loco collocantur; aut iis, quæ novamus, et facimus ipſi.

In propriis eſt igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obſoleta fugiat; lectis, atque illuſtribus utatur, in quibus plenum quiddam et ſonans ineſſe videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus eſt quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo conſuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici ſolet, *Bonis is verbis*, aut, *aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, ſed quodam quaſi naturali ſenſu judicatur; in quo non magna laus eſt vitare vitium, (quanquam id eſt magnum) verum hoc quaſi ſolum quoddam atque fundamentum eſt, verborum uſus et copia bonorum. Sed, quid ipſe ædificet orator, et in quo adjungat artem, id eſſe a nobis quærendum atque explicandum videtur.

XXXVIII. Tria ſunt igitur in verbo ſimplici, quæ orator afferat ad illuſtrandam atque exornandam orationem; aut inuſitatum verbum, aut novatum, aut tranſlatum.

Inuſitata ſunt priſca fere ac vetuſta, et ab uſu quotidiani ſermonis jamdiu intermiſſa, quæ ſunt poetarum licentiæ liberiora, quam noſtræ; ſed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, ut Cælius, *Qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit*; nec *prolem*, aut *ſobolem*, aut *effari*, aut *nuncupari*; aut, ut tu ſoles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar*; et alia multa, quibus loco poſitis, grandior atque antiquior oratio ſæpe videri ſolet.

Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipſo gignuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis, ut hæc,

Tum pavor ſapientiam mihi omnem exanimato expectorat.
Num non vis hujus me verſutiloquas malitias?

Videtis enim et *verſutiloquas*, et *expectorat*, ex conjunctione facta eſſe verba, non nata. Vel ſæpe ſine conjunctione verba novantur, ut, *ille ſenius*; ut, *Dii genitales*; ut, *baccarum ubertate incurveſcere.*

Tertius ille modus, transferendi verbi, late patet, quem neceſſitas genuit, inopiâ coacta, et anguſtiis; poſt autem delectatio

jucunditaſque celebravit. Nam ut veſtis frigoris depellendi cauſa reperta primo, poſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis et dignitatem; ſic verbi tranſlatio inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequentata, delectationis. Nam *gemmare vites, luxuriem eſſe in herbis, lætas ſegetes,* etiam ruſtici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio poteſt, id tranſlato cum eſt dictum, illuſtrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hæ tranſlationes quaſi mutuationes ſunt, cum, quod non habeas, aliunde ſumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid arceſſunt. Quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera, ponam?

XXXIX. Similitudinis eſt ad verbum unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tanquam in ſuo, poſitum, ſi agnoſcitur, delectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia,

Inhorreſcit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctiſque et nimbûm occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruſcat, cælum tonitru contremit,
Grando miſta imbri largifluo ſubita præcipitans cadit,
Undique omnes venti erumpunt, ſævi exiſtunt turbines,
Fervet æſtu pelagus ---

Omnia fere, quo eſſent clariora, tranſlatis per ſimilitudinem verbis dicta ſunt: aut quo ſignificetur magis res tota, ſive facti alicujus, ſive conſilii; ut ille, qui occultantem conſulto, ne id, quod ageretur, intelligi poſſet, duobus tranſlatis verbis ſimilitudine ipſa indicat,

Quandoquidem iſte circumveſtit dictis, ſepit ſedulo.

Nonnunquam etiam brevitas tranſlatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit.* Imprudentia teli emiſſi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam eſt uno ſignificata tranſlato.

Atque hoc in genere perſæpe mihi admirandum videtur, quid ſit, quod omnes tranſlatis et alienis magis delectantur verbis, quam propriis, et ſuis.

XL. Nam ſi res ſuum nomen et proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*; neceſſitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione tranſlata, delectant. Id accidere credo, vel quòd ingenii ſpecimen eſt quoddam, tranſilire ante pedes poſita, et alia longe repetita ſumere: vel quòd is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima eſt delectatio: vel quod ſingulis verbis res, ac totum ſimile conficitur: vel quod omnis tranſlatio, quæ quidem ſumta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admovetur, maxime oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus. Nam et *odor urbanitatis*, et *mollitudo humanitatis*, et *murmur maris*, et *dulcedo orationis*, ſunt ducta a cæteris ſenſibus. Illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt pene in conſpectu animi, quæ cernere et videre non poſſumus. Nihil eſt enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus poſſimus uti vocabulo et nomine. Unde enim ſimile duci poteſt, (poteſt autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod ſimilitudinem continet, traſlatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda eſt diſſimilitudo;

Cæli ingentes fornices.

Quamvis ſpæram in ſcenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

Vive, Ulyſſes, dum licet,
Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit, *cape*; non, *pete*; haberet enim moram ſperantis diutius eſſe ſeſe victurum; ſed *rape*. Hoc verbum eſt ad id aptatum, quod ante dixerat, *dum licet*.

XLI. Deinde videndum eſt, ne longe ſimile ſit ductum. *Syrtim patrimonii*, *ſcopulum* libentius dixerim; *Charybdim bonorum*, *voraginem* potius. Facilius enim ad ea, quæ viſa, quam ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel ſumma laus eſt verbi transferendi, ut ſenſum feriat id, quod tranſlatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet ſimilitudo. Nolo dici, morte Africani

caſtratam eſſe rempublicam. Nolo *ſtercus curiæ* dici Glauciam. Quamvis ſit ſimile, tamen eſt in utroque deformis cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut majus, quam res poſtulet, *tempeſtas comiſſationis*; aut minus, *comiſſatio tempeſtatis*. Nolo eſſe verbum anguſtius id, quod tranſlatum ſit, quam fuiſſet illud proprium ac ſuum;

Quidnam eſt, obſecro? quid te adiri abnutas?

Melius eſſet, *vetas, prohibes, abſterres:* quoniam ille dixerat,

Illico iſtic, ne contagio mea bonis, umbrave obſit.

Atque etiam, ſi vereare ne paulo durior tranſlatio eſſe videatur, mollienda eſt, præpoſito ſæpe verbo; ut, ſi olim, M. Catone mortuo, *pupillum* ſenatum quis relictum diceret, paulo durius; ſin, *ut ita dicam, pupillum,* aliquanto mitius eſt. Etenim verecunda debet eſſe tranſlatio, ut deducta eſſe in alienum locum, non irruiſſe, atque ut precario, non vi, veniſſe videatur.

Modus autem nullus eſt florentior in ſingulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non eſt in uno verbo tranſlato, ſed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum ſit:

Neque me patiar iterum
Ad unum ſcopulum et telum claſſem Achivûm offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exſultantem te, et præſidentem tibi
Repriment validæ legum habenæ, atque imperii inſiſtent jugo.

Sumpta re ſimili verba, ejus rei propria, deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur.

XLII. Eſt hoc magnum ornamentum orationis, in quo obſcuritas fugienda eſt. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non eſt autem in verbo modus hic, ſed in oratione, id eſt, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, ſed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris eſt ſumpta Africa. Neque factum verbum eſt, ut,

Mare ſaxifragis undis:

neque tranſlatum, ut, *Mollitur mare:* ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum,

Deſine, Roma, tuos hoſtes . . . et, *Teſtes ſunt campi magni* . . .

Gravis eſt modus in ornatu orationis, et ſæpe ſumendus: ex quo genere hæc ſunt, *Martem belli eſſe communem*; *Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro ſenatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello.

Quo item in genere et virtutes, et vitia pro ipſis, in quibus illa ſunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit; et, Quo *Avaritia* penetravit; aut *Fides* valuit; *Juſtitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur, ornatius; cui ſunt finitima illa minus ornata, ſed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cum *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem, ut, cum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo tamen, etſi res bene geſta eſt,
Corde ſuo trepidat:

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

Nos ſumu' Romani, qui fuimus ante Rudini:

aut quocunque modo non ut dictum eſt, in eo genere intelligitur, ſed ut ſenſum eſt.

XLIII. Abutimur ſæpe etiam verbo non tam eleganter, quam in transferendo; ſed etiam ſi licentius, tamen interdum non impudenter; ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo, dicimus. Verum illa videtiſne eſſe non verbi, ſed orationis, quæ ex pluribus, ut expoſui, tranſlationibus connexa ſunt? Hæc autem, quæ aut immutata eſſe dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, ſunt tranſlata quodam modo. Ita fit, ut omnis ſingulorum verborum virtus atque laus tribus exiſtat ex his rebus, ſi aut vetuſtum verbum ſit, quod tamen conſuetudo ferre poſſit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item eſt auribus conſuetudinique parcendum: aut tranſlatum, quod maxime tanquam ſtellis quibuſdam notat, et illuminat orationem.

Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam formamque, deſiderat. Collocationis eſt componere et ſtruere verba ſic, ut neve aſper eorum concurſus, neve hiulcus ſit, ſed quodam modo coagmentatus et lævis. In quo lepide ſoceri mei perſonâ luſit is, qui elegantiſſime id facere potuit, Lucilius,

Quam lepide lexeis compoſtæ? ut teſſerulæ omnes
Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.

Quæ cum dixiſſet in Albucium illudens, ne a me quidem abſtinuit.

Craſſum habeo generum, ne rhetoricoterô tu ſis.

Quid ergo? iſte Craſſus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud ſcilicet, ut ille voluit, et ego vellem; melius aliquanto, quam Albucius. Verum in me quidem luſit ille, ut ſolet. Sed eſt tamen hæc collocatio conſervanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id aſſequemini, ſi verba extrema cum conſequentibus primis ita jungetis, ut ne aſpere concurrant, neve vaſtius diducantur.

XLIV. Hanc diligentiam ſubſequitur modus etiam et forma verborum, quod jam vereor ne huic Catulo videatur eſſe puerile. Verſus enim veteres illi in hac ſoluta oratione propemodum, hoc eſt, numeros quoſdam, nobis eſſe adhibendos putaverunt. Interſpirationis enim, non defatigationis noſtræ, neque librariorum notis, ſed verborum et ſententiarum modo, interpunctas clauſulas in orationibus eſſe voluerunt; idque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem, delectationis, atque aurium cauſa (quemadmodum ſcribit diſcipulus ejus Naucrates) numeris adſtringeret. Namque hæc duo, muſici, qui erant quondam iidem poetæ, machinati ad voluptatem ſunt, verſum atque cantum; ut et verborum numero, et vocum modo, delectatione vincerent aurium ſatietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, et verborum concluſionem, quoad orationis ſeveritas pati poſſit, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt.

In quo illud eſt vel maximum, quod, verſus in oratione ſi efficitur conjunctione verborum, vitium eſt; et tamen eam conjunctionem, ſicuti verſum, numeroſe cadere, et quadrare, et perfici volumus. Neque eſt ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroque diſtinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum poteſt, et id, quod dicit, ſpiritu, non arte, determinat; orator autem ſic illigat ſententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, et adſtricto, et ſoluto. Nam cum vinxit modis et forma, relaxat et liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata ſint quaſi certa aliqua lege verſus, neque ita ſoluta, ut vagentur.

XLV. Quonam igitur modo tantum munus inſiſtemus, ut arbitremur nos hanc vim numeroſe dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quam neceſſaria. Nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile ſequatur, quocunque ducas, quam oratio. Ex hac verſus, ex eadem diſpares numeri, conficiuntur; ex hac hæc etiam ſoluta variis modis, multorumque generum oratio. Non enim ſunt alia ſermonis, alia contentionis, verba; neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam pompamque ſumuntur; ſed ea nos cum jacentia ſuſtulimus e medio, ſicut molliſſimam ceram, ad noſtrum arbitrium formamus et fingimus. Itaque tum graves ſumus, tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus: ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus; idque ad omnem rationem, et aurium voluptatem, et animorum motum, mutatur et vertitur.

Sed, ut in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata, ſic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in ſe continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel ſæpe etiam venuſtatis. Incolumitatis ac ſalutis omnium cauſa videmus hunc ſtatum eſſe hujus totius mundi, atque naturæ; rotundum ut cælum, terraque ut media ſit, eaque ſua vi nutuque teneatur; ſol ut circumferatur, ut accedat ad brumale ſignum, et inde ſenſim aſcendat in diverſam partem; ut luna acceſſu et receſſu ſuo ſolis

lumen accipiat; ut eadem ſpatia quinque ſtellæ diſpari motu curſuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paulum immutata cohærere non poſſint; tantam pulchritudinem, ut nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam cæterarum animantium, formam et figuram; nullam partem corporis ſine aliqua neceſſitate affictam, totamque formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu.

XLVI. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuam retinendam conſervandamque naturam? nuſquam tamen eſt ulla pars, niſi venuſta. Linquamus naturam, arteſque videamus. Quid tam in navigio neceſſarium, quam latera, quam carina, quam prora, quam puppis, quam antennæ, quam vela, quam mali? quæ tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem, ut non ſolum ſalutis, ſed etiam voluptatis cauſa, inventa eſſe videantur. Columnæ et templa, et porticus ſuſtinent; tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolii faſtigium illud, et cæterarum ædium, non venuſtas, ſed neceſſitas ipſa, fabricata eſt. Nam cum eſſet habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur, utilitatem templi faſtigii dignitas conſecuta eſt; ut, etiam ſi in cælo Capitolium ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe videatur.

Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem ac prope neceſſitatem ſuavitas quædam, et lepos conſequatur. Clauſulas enim atque interpuncta verborum animæ intercluſio, atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt. Id inventum ita ſuave, ut, ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. Id enim auribus noſtris gratum eſt inventum, quod hominum lateribus non tolerabile ſolum, ſed etiam facile, eſſe poſſet.

XLVII. Longiſſima eſt igitur complexio verborum, quæ volvi uno ſpiritu poteſt. Sed hic naturæ modus eſt, artis alius. Nam cum ſint numeri plures, iambum, et trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, veſter; qui naturâ tamen incurrunt ipſi in orationem, ſermonemque noſtrum: ſed ſunt

inſignes percuſſiones eorum numerorum, et minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli, et anapæſti, et ſpondei pedem invitat; in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in verſum, aut ſimilitudinem verſuum, incidamus. Aliæ ſunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum ſatis decorè cadunt.

Probatur autem ab eodem illo maxime pæon, qui eſt duplex. Nam aut a longa oritur, quam tres breves conſequuntur, ut hæc verba, *deſinite, incipite, comprimite*; aut a brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa, ſicut illa ſunt, *domuerant, ſonipedes*. Atque illi Philoſopho ordiri placet a ſuperiore pæone, poſteriore finire. Eſt autem pæon hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſura, quod eſt acrius judicium et certius, par fere Cretico, qui eſt ex longa, et brevi, et longa; ut,

Quid petam præſidii, aut exſequar? quove nunc?

A quo numero exorſus eſt Fannius, *Si, Quirites, minas illius*. Hunc ille clauſulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque ſyllaba terminari.

XLVIII. Neque vero hæc tam acrem curam diligentiamque deſiderant, quam eſt illa poetarum; quos neceſſitas cogit, et ipſi numeri ac modi, ſic verba verſu includere, ut nihil ſit, ne ſpiritu quidem minimo, brevius, aut longius, quam neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, et plane, ut dicitur, ſic et eſt vere ſoluta; non ut fugiat tamen, aut erret, ſed ut ſine vinculis ſibi ipſa moderetur. Namque ego illud aſſentior Theophraſto, qui putat orationem, quæ quidem ſit polita atque facta quodammodo, non adſtricte, ſed ſed remiſſius numeroſam eſſe oportere. Etenim, ſicut ille ſuſpicatur, ex illis modis, quibus hic uſitatus verſus efficitur, poſt anapæſtus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior et divitior fluxit dithyrambus, cujus membra, et pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. Et, ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis atque vocibus, quod habet quaſdam impreſſiones, et quod metiri poſſumus intervallis æqualibus, recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum ſit, in orationis

laude ponetur. Nam ſi rudis et indocta putanda eſt illa ſine intervallis loquacitas perennis et profluens, quid eſt aliud cauſæ, cur repudietur, niſi quod hominum aures vocem naturâ modulantur ipſâ? quod fieri, niſi ineſt numerus in voce, non poteſt.

Numerus autem in continuatione nullus eſt. Diſtinctio, et æqualium, et ſæpe variorum intervallorum percuſſio, numerum conficit; quem in cadentibus guttis, quod intervallis diſtinguuntur, notare poſſumus; in amni præcipitante non poſſumus. Quod ſi continuatio verborum hæc ſoluta multo eſt aptior atque jucundior, ſi eſt articulis membriſque diſtincta, quam ſi continuata ac producta, membra illa modificata eſſe debebunt; quæ ſi in extremo breviora ſunt, infringitur ille quaſi verborum ambitus: ſic enim has orationis converſiones Græci nominant. Quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, extrema primis, aut, quod etiam eſt melius et jucundius, longiora.

XLIX. Atque hæc quidem ab iis Philoſophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta ſunt: quod eo ſæpius teſtificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam.

Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid diſputatione iſta afferri poteſt elegantius, aut omnino dici ſubtilius? At enim vereor, inquit Craſſus, ne hæc aut difficiliora iſtis ad perſequendum eſſe videantur, aut, quia non traduntur in vulgari iſta diſciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, erras, inquit, Craſſe, ſi aut me, aut horum quenquam putas a te hæc opera quotidiana, et pervaga expectare. Iſta, quæ dicis, dici volumus; neque tam dici, quam iſto dici modo; neque tibi hoc pro me ſolum, ſed pro his omnibus ſine ulla dubitatione reſpondeo. Ego vero, inquit Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem ſcripſi, libello, me inveniſſe, eloquentem. Sed eò te, ne laudandi quidem cauſa, interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur.

Hanc igitur, Craſſus inquit, ad legem cùm exercitatione, tum ſtylo, qui et alia, et hoc maxime, ornat ac limat, formanda

vobis oratio eſt. Neque tamen hoc tanti laboris eſt, quanti videtur : nec ſunt hæc rhythmicorum, ac muſicorum acerrimâ normâ dirigenda : et efficiendum eſt illud modo vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat longius ; ut membris diſtinguatur, ut converſiones habeat abſolutas. Neque ſemper utendum eſt perpetuitate, et quaſi converſione, verborum ; ſed ſæpe carpenda membris minutioribus oratio eſt ; quæ tamen ipſa membra ſunt numeris vincienda.

Neque vos pæon, aut herous ille conturbet. Ipſi occurrent orationi : ipſi, inquam, ſe offerent, et reſpondebunt non vocati. Conſuetudo modo illa ſit ſcribendi atque dicendi, ut ſententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio naſcatur a proceris numeris ac liberis, maxime heroo, et pæone priore, aut cretico ; ſed varie diſtinčteque conſidat. Notatur enim maxime ſimilitudo in conquieſcendo ; et, ſi primi, et poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſervati, medii poſſunt latere, modo ne circuitus ipſe verborum ſit aut brevior, quam aures expectent ; aut longior, quam vires atque anima patiatur.

L. Clauſulas autem diligentius etiam ſervandas eſſe arbitror, quam ſuperiora, quod in his maxime perfectio, atque abſolutio judicatur. Nam verſûs æque prima, et media, et extrema pars attenditur ; qui debilitatur, in quacunque ſit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique. Quæ, quoniam apparent et intelliguntur, varianda ſunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium ſatietate. Duo enim, aut tres ſunt fere extremi ſervandi et notandi pedes, (ſi modo non breviora et præciſa erunt ſuperiora) quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in pæone illo poſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari cretico. Horum viciſſitudines efficient, ut neque ii ſatientur, qui audient, faſtidio ſimilitudinis ; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur.

Quod ſi Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meminiſti, ſolitus eſt verſus hexametros, alioſque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingenioſi

ac memoris valuit exercitatio, ut, cum ſe mente ac voluntate conjeciſſet in verſum, verba ſequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione et conſuetudine adhibita, conſequemur?

Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipſo, magna quædam eſt vis incredibiliſque naturæ. Omnes enim tacito quodam ſenſu, ſine ulla arte aut ratione, quæ ſint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant; idque cum faciunt in picturis, et in ſignis, et in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent inſtrumenti, tum multo oſtendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea ſunt in communibus inſixa ſenſibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit eſſe expertem. Itaque non ſolum verbis arte poſitis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quiſque eſt, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his ſi paulum modo offenſum eſt, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut a multitudine et populo non modo catervæ atque conventus, ſed etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes, ejiciantur?

LI. Mirabile eſt, cum plurimum in faciendo interſit inter doctum et rudem, quam non multum differat in judicando. Ars enim cum a natura profecta ſit, niſi naturam moveat ac delectet, nihil ſane egiſſe videatur. Nihil eſt autem tam cognatum mentibus noſtris, quam numeri atque voces; quibus et excitamur, et incendimur, et lenimur, et langueſcimus, et ad hilaritatem, et ad triſtitiam ſæpe deducimur: quorum illa ſumma vis carminibus eſt aptior, et cantibus; non neglecta, ut mihi videtur, a Numa, rege doctiſſimo, majoribuſque noſtris, (ut epularum ſolennium fides ac tibiæ, Saliorumque verſus indicant;) maxime autem a Græcia vetere celebrata: quibus utinam, ſimilibuſque de rebus diſputari, quam de puerilibus his verborum tranſlationibus, maluiſſetis!

Verum, ut in verſu vulgus, ſi eſt peccatum, videt; ſic, ſi quid in noſtra oratione claudicat, ſentit. Sed poetæ non ignoſcit,

nobis concedit: tacite tamen omnes non eſſe illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, ſicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum et quaſi orbem verborum conficere non poſſent, (nam id quidem nuper vel poſſe, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli ſingula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut et illa eſſent paria, quæ dicerent, et æqualibus interſpirationibus uterentur.

LII. Expoſui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. Dixi enim de ſingulorum laude verborum; dixi de conjunctione eorum; dixi de numero atque forma. Sed ſi habitum etiam orationis, et quaſi colorem aliquem requiritis, eſt et plena quædam, ſed tamen teres; et tenuis, non ſine nervis ac viribus; et ea, quæ particeps utriuſque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris inſidere quidam venuſtatis, non fuco illitus, ſed ſanguine diffuſus, debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus eſt et verbis et ſententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæſtra, non ſolum ſibi vitandi, aut feriendi rationem eſſe habendam putant, ſed etiam, ut cum venuſtate moveantur; ſic verbis quidem ad aptam compoſitionem et decentiam, ſententiis vero ad gravitatem, orationis utatur, ut ii, qui in armorum tractatione verſantur.

Formantur autem et verba et ſententiæ pene innumerabiles; quod ſatis ſcio notum eſſe vobis: ſed inter conformationem verborum et ſententiarum hoc intereſt, quòd verborum tollitur, ſi verba mutaris; ſententiarum permanet, quibuſcunque verbis uti velis. Quod quidem vos etſi facitis, tamen admonendos puto, ne quid eſſe aliud oratoris putetis, quod quidem ſit egregium atque mirabile, niſi in ſingulis verbis illa tria tenere, ut tranſlatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetuſtis: in perpetua autem oratione, cum et conjunctionis lenitatem, et numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum eſt quaſi luminibus diſtinguenda, et frequentanda omnis oratio, ſententiarum atque verborum.

LIII. Nam et commoratio una in re permultum movet, et illuſtris explanatio, rerumque, quaſi gerantur, ſub aſpectum pene ſubjectio; quæ et in exponenda re plurimum valet, et ad illuſtrandum id, quod exponitur, et ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe videatur: et huic contraria ſæpe præciſio eſt; et plus ad intelligendum, quam dixeris, ſignificatio; et diſtincte conciſa brevitas, et extenuatio; et huic adjuncta illuſio, a præceptis Cæſaris non abhorrens: et ab re non longa digreſſio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus et concinnus eſſe debebit; propoſitioque quid ſis dicturus; et ab eo, quod eſt dictum, ſejunctio; et reditus ad propoſitum, et iteratio; et rationis apta concluſio: tum augendi, minuendive cauſa, veritatis ſuperlatio, atque trajectio; et rogatio, atque huic finitima quaſi percontatio, expoſitioque ſententiæ ſuæ; tum illa, quæ maxime quaſi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac ſignificantis diſſimulatio, quæ eſt perjucunda, cum in oratione non contentione, ſed ſermone, tractatur: deinde dubitatio, tum diſtributio, tum correctio vel ante, vel poſtquam dixeris, vel cum aliquid a teipſo rejicias: præmunitio eſt etiam ad id, quod aggrediare, et rejectio in alium: communicatio, quæ eſt quaſi cum iis ipſis, apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio, vel in perſonis, vel ſine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, et aptum ad animos conciliandos vel maxime, ſæpe autem etiam ad commovendos: perſonarum ficta inductio, vel graviſſimum lumen augendi: deſcriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulſio, ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime movent, ſimilitudo, et exemplum: digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio: vox quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi cauſa: iracundia, objurgatio, promiſſio, deprecatio, obſecratio: declinatio brevis a propoſito, non ut ſuperior illa digreſſio: purgatio, conciliatio, læſio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illuſtrant orationem ſententiæ.

LIV. Orationis autem ipſius, tanquam armorum, eſt vel ad uſum comminatio, et quaſi petitio, vel ad venuſtatem ipſa tractatio.

Nam et geminatio verborum habet interdum vim, leporem alias; et paulum immutatum verbum, atque deflexum; et ejuſdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum converſio; et in eadem verba impetus, et concurſio, et adjunctio, et progreſſio; et ejuſdem verbi crebrius poſiti quædam diſtinctio; et revocatio verbi; et illa, quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiam gradatio quædam, et converſio, et verborum concinna tranſgreſſio; et contrarium, et diſſolutum, et declinatio, et reprehenſio, et exclamatio, et imminutio, et quod in multis caſibus ponitur, et quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, et ad propoſitum ſubjecta ratio, et item in diſtributis ſuppoſita ratio, et permiſſio, et rurſum alia dubitatio, et improviſum quiddam, et dinumeratio, et alia correctio, et diſputatio, et quod continuatum, et interruptum, et imago, et ſibi ipſi reſponſio, et immutatio, et disjunctio, et ordo, et relatio, et digreſſio, et circumſcriptio. Hæc enim ſunt fere, atque horum ſimilia, vel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent.

LV. Quæ quidem te, Craſſe, video, inquit Cotta, quod nota eſſe nobis putes, ſine definitionibus, et ſine exemplis effudiſſe. Ego vero, inquit Craſſus, ne illa quidem, quæ ſupra dixi, nova vobis eſſe arbitrabar, ſed voluntati veſtrum omnium parui. His autem de rebus ſol me ille admonuit, ut brevior eſſem, qui, ipſe jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pene evolvere coegit. Sed tamen hujus generis demonſtratio eſt, et doctrina ipſa, vulgaris; uſus autem graviſſimus, et in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus.

Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certe commonſtrati, loci; nunc, quid aptum ſit, hoc eſt, quid maxime deceat in oratione, videamus. Quanquam id quidem perſpicuum eſt, non omni cauſæ, nec auditori, neque perſonæ, neque tempori, congruere orationis unum genus. Nam et cauſæ capitis alium quendam verborum ſonum requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum: et aliud dicendi genus

deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud ſermones, aliud conſolatio, aliud objurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſiderat. Refert etiam, qui audiant, ſenatus, an populus, an judices: frequentes, an pauci, an ſinguli: et quales ipſi quoque oratores, qua ſint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli; feſtinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil ſane eſt, quod præcipi poſſe videatur, niſi ut figuram orationis plenioris, et tenuioris, et item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. Ornamentis iiſdem uti fere licebit, alias contentius, alius ſummiſſius; omnique in re poſſe, quod deceat, facere, artis et naturæ eſt; ſcire, quid, quandoque deceat, prudentiæ.

LVI. Sed hæc ipſa omnia perinde ſunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur. Sine hac ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt; mediocris, hac inſtructus, ſummos ſæpe ſuperare. Huic primas dediſſe Demoſthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo eſſet primum; huic ſecundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æſchine dictum videri ſolet, qui, cum propter ignominiam judicii ceſſiſſet Athenis, et ſe Rhodum contuliſſet, rogatus a Rhodiis legiſſe fertur orationem illam egregiam, quam in Cteſiphontem contra Demoſthenem dixerat; qua perlecta, petitum eſt ab eo poſtridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra a Demoſthene pro Cteſiphonte edita; quam cum ſuaviſſima et maxima voce legiſſet, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum? Ex quo ſatis ſignificavit, quantum eſſet in actione, qui orationem eandem aliam eſſe putaret, actore mutato.

Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meminiſti, quod me puero tantopere ferretur? *Quo me miſer conferam? quo vertam? In Capitoliumne? at fratris ſanguine redundat. An domum? matremne ut miſeram, lamentantemque videam, et abjectam?* Quæ ſic ab illo acta eſſe conſtabat, oculis, voce, geſtu, inimici ut lacrymas tenere non poſſent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui ſunt veritatis ipſius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis hiſtriones occupaverunt.

LVII. Ac ſine dubio in omni re vincit imitationem veritas; ſed, ea ſi ſatis in actione efficeret ipſa per ſeſe, arte profecto non egeremus: verum, quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda aut imitanda eſt actione, perturbata ſæpe ita eſt, ut obſcuretur, ac pene obruatur, diſcutienda ſunt ea, quæ obſcurant, et ea, quæ ſunt eminentia et prompta, ſumenda. Omnis enim motus animi ſuum quendam a natura habet vultum, et ſonum, et geſtum; totumque corpus hominis, et ejus omnis vultus, omneſque voces, ut nervi in fidibus, ita ſonant, ut a motu animi quoque ſunt pulſæ. Nam voces, ut chordæ, ſunt intentæ, quæ ad quemque tactum reſpondeant, acuta, gravis; cita, tarda; magna, parva; quas tamen inter omnes eſt ſuo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperum; contractum, diffuſum; continenti ſpiritu, intermiſſo; fractum, ſciſſum; flexo ſono attenuatum, inflatum. Nullum eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. Hi ſunt actori, ut pictori, expoſiti ad variandum colores.

LVIII. Aliud enim vocis genus iracundia ſibi ſumat; acutum, incitatum, crebro incidens;

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Manderem natos:

et ea, quæ tu dudum, Antoni, protuliſti,

Segregare abs te auſus? et,
Ecquis hoc animadvertit? Vincîte. . . .

et Atreus fere totus.

Aliud miſeratio, ac mœror; flexibile, plenum, interruptum, flebili voce;

Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliæ filias? et illa,
O pater, o patria, o Priami domus! et quæ ſequuntur,
Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

Aliud metus; demiſſum, et hæſitans, et abjectum;

Multi' modis ſum circumventus, morbo, exilio, atque inopia:
Tum pavor ſapientiam mihi omnem exanimato expectorat:

Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum et necem:
Quæ nemo eſt tam firmo ingenio, et tanta confidentia,
Quin refugiat timido ſanguen', atque exalbeſcat metu.

Aliud vis; contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis;

Iterum Thyeſtes Atreum attractum advenit:
Iterum jam aggreditur me, et quietum exſuſcitat.
Major mihi moles, majus miſcendum 'ſt malum;
Quî illius acerbum cor contundam et comprimam.

Aliud voluptas; effuſum, lene, tenerum, hilaratum, ac remiſſum;

Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat; cum ſimulabat ſeſe alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte, et delicate detulit.

Aliud moleſtia; ſine commiſeratione grave quiddam, et uno preſſu ac ſono obductum;

Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida, expletis jam fere ad pariendum menſibus:
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu poſtremo parit.

LIX. Omnes autem hos motus ſubſequi debet geſtus; non hic verba exprimens ſcenicus, ſed univerſam rem et ſententiam non demonſtratione, ſed ſignificatione, declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non ab ſcena et hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam a palæſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quaſi quoddam telum orationis: ſupploſio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis.

Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum: quo melius noſtri illi ſenes, qui perſonatum ne Roſcium quidem magnopere laudabant. Animi eſt enim omnis actio; et imago animi vultus eſt, indices oculi. Nam hæc eſt una pars corporis, quæ, quot animi motus ſunt, tot ſignificationes et communicationes poſſit efficere: neque vero eſt quiſquam, qui, eadem contuens, efficiat. Theophraſtus quidem Tauriſcum quendam dixit actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo,

contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum eſt magna moderatio: nam oris non eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam, deferamur. Oculi ſunt, quorum tum intentione, tum remiſſione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum ſignificemus apte cum genere ipſo orationis. Eſt enim actio quaſi ſermo corporis; quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autem natura nobis, ut equo et leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos, dedit. Quare in hac noſtra actione ſecundum vocem vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædam vis a natura data. Quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari, maxime commoventur. Verba enim neminem movent, niſi eum, qui ejuſdem linguæ ſocietate conjunctus eſt; ſententiæque ſæpe acutæ non acutorum hominum ſenſus prætervolant. Actio, quæ præ ſe motum animi fert, omnes movet: iiſdem enim omnium animi motibus concitantur, et eos iiſdem notis et in aliis agnoſcunt, et in ſe ipſi indicant.

LX. Ad actionis autem uſum atque laudem, maximam ſine dubio partem vox obtinet; quæ primum eſt optanda nobis; deinde, quæcunque erit, ea tuenda. De quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci ſerviatur; equidem magnopere cenſeo ſerviendum. Sed illud videtur ab hujus noſtri ſermonis officio non abhorrere, quòd, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus quod maxime eſt utile, id neſcio quo pacto etiam decet maxime. Nam ad vocem in dicendo obtinendam nihil eſt utilius, quam crebra mutatio; nihil pernicioſius, quam effuſa ſine intermiſſione contentio.

Quid? ad aures noſtras et actionis ſuavitatem, quid eſt viciſſitudine, et varietate, et commutatione aptius? Itaque idem Gracchus (quod potes audire, Catule, ex Licino, cliente tuo, literato homine, quem ſervum ſibi ille habuit ad manum) cum eburneola ſolitus eſt habere fiſtula, qui ſtaret occulte poſt ipſum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut a contentione revocaret. Audivi mehercule, inquit Catulus, et ſæpe ſum

admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam et ſcientiam. Ego vero, inquit Craſſus, ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in republica eſſe delapſos: quanquam ea tela texitur, et ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac poſteritati oſtenditur, ut eorum civium, quos noſtri patres non tulerunt, jam ſimiles habere cupiamus. Mitte, obſecro, inquit, Craſſe, Julius, ſermonem iſtum, et te ad Gracchi fiſtulam refer, cujus ego nondum plane rationem intelligo.

LXI. In omni voce, inquit Craſſus, eſt quiddam medium, ſed ſuum cuique voci. Hinc gradatim aſcendere vocem utile et ſuave eſt. Nam a principio clamare, agreſte quiddam eſt, et illud idem ad firmandam eſt vocem ſalutare. Deinde eſt quiddam contentionis extremum, quod tamen inferius eſt, quam acutiſſimus clamor, quo te fiſtula progredi non ſinet; et tamen ab ipſa contentione revocabit. Eſt item contrà quiddam in remiſſione graviſſimum, quoque tanquam ſonorum gradibus deſcenditur. Hæc varietas, et hic per omnes ſonos vocis curſus et ſe tuebitur, et actioni afferet ſuavitatem. Sed fiſtulatorem domi relinquetis; ſenſum hujus conſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis.

Edidi quæ potui, non ut volui, ſed ut me temporis anguſtiæ coegerunt. Scitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cum afferre plura, ſi cupias, non queas.

Tu vero, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum judicare, ita divinitus, ut non a Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo; ac vellem, ut meus gener, ſodalis tuus, Hortenſius affuiſſet; quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis? inquit: ego vero Eſſe jam judico, et tum judicavi, cum, me Conſule, in ſenatu cauſam defendit Africæ; nuperque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule: nihil enim iſti adoleſcenti, neque a natura, neque a doctrina deeſſe ſentio. Quo magis eſt tibi, Cotta, et tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum. Non enim ille mediocris orator veſtræ quaſi ſuccreſcit ætati; ſed et ingenio peracri,

et ſtudio flagranti, et doctrina eximia, et memoria ſingulari. Cui quanquam faveo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio; vobis vero illum tanto minorem præcurrere vix honeſtum eſt. Sed jam ſurgamus, inquit, noſque curemus, et aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros, curamque laxemus.

BRUTUS,

SIVE

DE CLARIS ORATORIBUS.

I. CUM e Cilicia decedens Rhodum veniſſem, et eò mihi de Q. Hortenſii morte eſſet allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. Nam et amico amiſſo, cum conſuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, et interitu talis auguris dignitatem noſtri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, et cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis meæ fecerat, et inauguratum ab eodem; ex quo, augurum inſtitutis, in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam moleſtiam, quod magna ſapientium civium, bonorumque penuria, vir egregius, conjunctiſſimuſque mecum conſiliorum omnium ſocietate, alieniſſimo reipublicæ tempore extinctus, et auctoritatis, et prudentiæ ſuæ triſte nobis deſiderium reliquerat; dolebamque, quod non, ut plerique putabant, adverſarium, aut obtrectatorem laudum mearum, ſed ſocium potius, et conſortem

glorioſi laboris amiſeram. Etenim, ſi in leviorum artium ſtudio memoriæ proditum eſt, poetas nobiles poetarum æqualium morte doluiſſe; quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quam omnino adverſarium non habere? cum præſertim non modo nunquam ſit aut illius a me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed contra ſemper alter ab altero adjutus et communicando, et monendo, et favendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate uſus ille ceſſit e vita, ſuo magis, quam ſuorum civium, tempore; et tum occidit, cum lugere facilius rempublicam poſſet, ſi viveret, quam juvare; vixitque tam diu, quam licuit in civitate bene beateque vivere; noſtro incommodo, detrimentoque, ſi eſt ita neceſſe, doleamus: illius vero mortis opportunitatem benevolentia potius quam miſericordia proſequamur, ut, quotieſcunque de clariſſimo et beatiſſimo viro cogitemus, illum potius, quam noſmetipſos, diligere videamur. Nam, ſi id dolemus, quod eo jam frui nobis non licet, noſtrum eſt id malum; quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, ſed ad domeſticam utilitatem, referre videamur. Sin, tanquam illi ipſi acerbitatis aliquid acciderit, angimur, ſummam ejus felicitatem non ſatis grato animo interpretamur.

II. Etenim ſi viveret Q. Hortenſius, cætera fortaſſe deſideraret una cum reliquis bonis et fortibus civibus; hunc autem et præter cæteros, aut cum paucis ſuſtineret dolorem, cum forum populi Romani, quod fuiſſet quaſi theatrum illius ingenii, voce erudita, et Romanis, Græciſque auribus digna, ſpoliatum atque orbatum videret. Equidem angor animo, non conſilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibuſque me aſſuefeceram, quæque erant propria cum præſtantis in republica viri, tum bene moratæ et bene conſtitutæ civitatis. Quod ſi fuit in republica tempus ullum, cum extorquere arma poſſet e manibus iratorum civium boni civis auctoritas et oratio; tum profecto fuit, cum patrocinium pacis excluſum eſt aut errore hominum, aut timore. Ita nobiſmetipſis accidit, ut, quanquam eſſent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd, quo tempore ætas noſtra perfuncta rebus ampliſſimis

tanquam in portum confugere deberet, non inertiæ, neque deſidiæ, ſed otii moderati atque honeſti, cumque ipſa oratio jam noſtra caneſceret, haberetque ſuam quandam maturitatem, et quaſi ſenectutem, tum arma ſunt ea ſumpta, quibus illi ipſi, qui didicerant eis uti glorioſe, quemadmodum ſalutariter uterentur, non reperiebant. Itaque ii mihi videntur fortunate beateque vixiſſe, cum in cæteris civitatibus, tum maxime in noſtra, quibus cùm auctoritate, rerumque geſtarum gloria, tum etiam ſapientiæ laude, perfrui licuit. Quorum memoria et recordatio in maximis noſtris graviſſimiſque curis jucunda ſane fuit, cum in eam nuper ex ſermone quodam incidiſſemus.

III. Nam cum inambularem in Xyſto, et eſſem otioſus domi, M. ad me Brutus, ut conſueverat, cum T. Pomponio venerat, homines cum inter ſe conjuncti, tum mihi ita cari, itaque jucundi, ut eorum aſpectu omnis, quæ me angebat de republica, cura conſederit. Quos poſtquam ſalutavi, Quid vos, inquam, Brute et Attice, nunc? quid tandem novi? nihil ſane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam.

Tum Atticus, eo, inquit, ad te animo veniemus, ut de republica eſſet ſilentium, et aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla moleſtia. Vos vero, inquam, Attice, et præſentem me cura levatis, et abſenti magna ſolatia dediſtis; nam, veſtris primum literis recreatus, me ad priſtina ſtudia revocavi. Tum ille, legi, inquit, perlubenter epiſtolam, quam ad te Brutus miſit ex Aſia, qua mihi viſus eſt et monere te prudenter et conſolari amiciſſime. Recte, inquam, eſt viſus. Nam me iſtis ſcito literis, ex diuturna perturbatione totius valetudinis, tanquam ad aſpiciendam lucem eſſe revocatum. Atque ut, poſt Cannenſem illam calamitatem, primum Marcelli ad Nolam prælio populus ſe Romanus erexit, poſteaque proſperæ res deinceps multæ conſecutæ ſunt; ſic, poſt rerum noſtrarum et communium graviſſimos caſus, nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte ſollicitudines allevaret meas.

Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe, et capio magnum

fructum, ſi quidem, quod volui, tanta in re conſecutus ſum. Sed ſcire cupio, quæ te Attici literæ delectaverint. Iſtæ vero, inquam, Brute, non modo delectationem mihi, ſed etiam, ut ſpero, ſalutem attulerunt. Salutem? inquit ille. Quodnam tandem genus iſtuc tam præclarum literarum fuit? An mihi potuit, inquam, eſſe aut gratior ulla ſalutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus quaſi jacentem excitavit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iſte omnem rerum memoriam breviter, et, ut mihi quidem viſum eſt, perdiligenter complexus eſt? Iſtum ipſum, inquam, Brute, dico librum mihi ſaluti fuiſſe.

IV. Tum Atticus, Optatiſſimum mihi quidem eſt quod dicis: ſed quid tandem habuit liber iſte, quod tibi aut novum, aut tanto uſui poſſet eſſe? Ille vero et nova, inquam, mihi quidem multa, et eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conſpectu omnia viderem; quæ cum ſtudioſe tractare cœpiſſem, ipſa mihi tractatio literarum ſalutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut a te ipſo ſumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, ſi non pari, at grato tamen munere; quanquam illud Heſiodium laudatur a doctis, quod eâdem menſurâ reddere jubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, ſi poſſis. Ego autem voluntatem tibi profecto emetiar, ſed rem ipſam nondum poſſe videor; idque ut ignoſcas, a te peto. Nec enim ex novis (ut agricolæ ſolent) fructibus eſt, unde tibi reddam quod accepi; ſic omnis fœtus repreſſus, exuſtuſque ſiti flos veteris ubertatis exaruit; nec ex conditis, qui jacent in tenebris, et ad quos omnis nobis aditus, qui pene ſolis patuit, obſtructus eſt. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto et derelicto ſolo, quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere poſſimus largitatem tui muneris; modo idem noſter animus efficere poſſit, quod ager, qui, cum multos annos quievit, uberiores efferre fruges ſolet.

Tum ille, Ego vero et expectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, niſi tuo commodo; et erunt mihi pergrata, ſi ſolveris. Mihi quoque, inquit Brutus, et expectanda ſunt ea, quæ Attico

polliceris, etſi fortaſſe ego a te hujus voluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, ſe incommodo exacturum negat.

V. At vero, inquam, tibi ego, Brute, non ſolvam, niſi prius a te cavero, amplius eo nomine neminem, cujus petitio ſit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere iſtud quidem auſus ſim. Nam hunc, qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi moleſtum, ſed aſſiduum tamen et acrem fore. Tum Pomponius, Ego vero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te auſurus eſſe appellare; quoniam longo intervallo modo primum animadverti paulo te hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, ſe exacturum profeſſus eſt; quod huic debes, ego a te peto.

Quidnam id? inquam. Ut ſcribas, inquit, aliquid: Jampridem enim conticuerunt tuæ literæ. Nam ut illos de republica libros edidiſti, nihil a te ſane poſtea accepimus; eiſque noſmetipſi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulſi atque incenſi ſumus. Sed illa cum poteris; atque ut poſſis, rogo.

Nunc vero, inquit, ſi es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam eſt id? inquam. Quod mihi nuper in Tuſculano inchoaſti de oratoribus, quando eſſe cœpiſſent, qui etiam, et quales fuiſſent. Quem ego ſermonem cum ad Brutum tuum, vel noſtrum potius, detuliſſem, magnopere hic audire ſe velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum te ſciremus eſſe vacuum. Quare, ſi tibi eſt commodum, ede illa, quæ cœperas, et Bruto, et mihi.

Ego vero, inquam, ſi potuero, faciam vobis ſatis. Poteris, inquit: relaxa modo paulum animum, aut ſane, (ſi potes) libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus eſt ſermo, quod erat a me mentio facta, cauſam Dejotari, fideliſſimi atque optimi regis, ornatiſſime et copioſiſſime a Bruto me audiſſe defenſam.

VI. Scio, inquit, ab iſto initio tractum eſſe ſermonem, teque Bruti dolentem vicem, quaſi defleviſſe judiciorum vaſtitatem, et fori. Feci, inquam, iſtuc quidem, et ſæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti crebro in mentem venit vereri, ecquodnam

curriculum aliquando ſit habitura tua et natura admirabilis, et exquiſita doctrina, et ſingularis induſtria. Cum enim in maximis cauſis verſatus eſſes, et, cum tibi ætas noſtra jam cederet, faſceſque ſummitteret, ſubito in civitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipſa, de qua diſputare ordimur, eloquentia obmutuit.

Tum ille, Cæterarum rerum cauſa, inquit, iſtuc et doleo, et dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, et gloria, quam ſtudium ipſum, exercitatioque delectat; quod mihi nulla res eripiet, te præſertim tam ſtudioſo. Etenim dicere bene nemo poteſt, niſi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quiſquam poteſt.

Præclare, inquam, Brute, dicis, eoque magis iſta dicendi laude delector, quod cætera, quæ ſunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo eſt tam humilis, qui ſe non aut poſſe adipiſci, aut adeptum putet: eloquentem neminem video factum eſſe victoria. Sed quo facilius ſermo explicetur, ſedentes, ſi videtur, agamus. Cum idem placuiſſet illis, tum in pratulo propter Platonis ſtatuam conſedimus.

Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, et, quanta vis ſit ejus, expromere, quantamque iis, qui ſint eam conſecuti, dignitatem afferat, neque propoſitum nobis eſt hoc loco, neque neceſſarium. Hoc vero ſine ulla dubitatione confirmaverim, ſive illa arte pariatur aliquâ, ſive exercitatione quadam, ſive natura, rem unam eſſe omnium difficillimam. Quibus enim ex quinque rebus conſtare dicitur, earum unaquæque eſt ars ipſa magna per ſeſe. Quare, quinque artium concurſus maximarum quantam vim, quantamque difficultatem habeat, exiſtimari poteſt.

VII. Teſtis eſt Græcia, quæ, cum eloquentiæ ſtudio ſit incenſa, jamdiuque excellat in ea præſtetque cæteris, tamen omnes artes vetuſtiores habet, et multo ante non inventas ſolum, ſed etiam perfectas, quam hæc eſt a Græcis elaborata dicendi vis atque copia. In quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, et quaſi lucent, Athenæ tuæ; qua in urbe primum ſe orator extulit, primumque etiam monumentis et literis oratio eſt cœpta mandari.

Tamen ante Periclem, cujus ſcripta quædam feruntur, et Thucydidem, qui non naſcentibus Athenis, ſed jam adultis fuerunt, litera nulla eſt, quæ quidem ornatum aliquem habeat, et oratoris eſſe videatur. Quanquam opinio eſt et eum, qui multis annis ante hos fuerit, Piſiſtratum, et Paulo ſeniorem etiam Solonem, poſteaque Cliſthenem multum, ut temporibus illis, valuiſſe dicendo. Poſt hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis poteſt perſpici, Themiſtocles fuit; quem conſtat cum prudentia, tum etiam eloquentia, præſtitiſſe: poſt Pericles, qui, cum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clariſſimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem civem, ſed tamen eloquentem, conſtat fuiſſe. Huic ætati ſuppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, ex Thucydidis ſcriptis, qui ipſe tum fuit, intelligi maxime poteſt. Grandes erant verbis, crebri ſententiis, compreſſione rerum breves, et ob eam ipſam cauſam interdum ſubobſcuri.

VIII. Sed ut intellectum eſt, quantam vim haberet accurata, et facta quodammodo oratio; tum etiam magiſtri dicendi multi ſubito extiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Ceus, Hippias Eleus in honore magno fuit; aliique multi temporibus eiſdem docere ſe profitebantur, arrogantibus ſane verbis, quemadmodum cauſa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri ſuperior poſſet. Iis oppoſuit ſeſe Socrates, qui ſubtilitate quadam diſputandi refellere eorum inſtituta ſolebat verbis. Hujus ex uberrimis ſermonibus extiterunt doctiſſimi viri; primumque tum philoſophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, ſed hæc, in qua de bonis rebus et malis, deque hominum vita et moribus diſputatur, inventa dicitur. Quod quoniam genus ab hoc, quod propoſuimus, abhorret, Philoſophos aliud in tempus rejiciamus; ad oratores, a quibus digreſſi ſumus, revertamur.

Extitit igitur jam ſenibus illis, quos paulo ante diximus, (Iſocrates, cujus domus cunctæ Græciæ quaſi ludus quidam patuit, atque officina dicendi,) magnus orator, et perfectus magiſter,

quanquam forenſi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo judicio eſt poſtea conſecutus. Is et ipſe ſcripſit multa præclare, et docuit alios; et cum cætera melius, quam ſuperiores, tum primus intellexit, etiam in ſoluta oratione, dum verſum effugeres, modum tamen et numerum quendam oportere ſervari. Ante hunc enim verborum quaſi ſtructura, et quædam ad numerum concluſio, nulla erat; aut, ſi quando erat, non apparebat eam dedita opera eſſe quæſitam; quæ forſitan laus ſit: veruntamen naturâ magis tum, caſuque nonnunquam, quam aut ratione aliqua aut obſervatione fiebat. Ipſa enim natura circumſcriptione quadam verborum comprehendit, concluditque ſententiam; quæ, cum aptis conſtricta verbis eſt, cadit etiam plerumque numeroſe. Nam et aures ipſæ quid plenum, quid inane ſit, judicant; et ſpiritu, quaſi neceſſitate aliqua, verborum comprehenſio terminatur; in quo non modo deficî, ſed etiam laborare, turpe eſt.

IX. Tum fuit Lyſias, ipſe quidem in cauſis forenſibus non verſatus, ſed egregie ſubtilis ſcriptor atque elegans, quem jam prope audeas oratorem perfectum dicere. Nam plane quidem perfectum, et cui nihil admodum deſit, Demoſthenem facile dixeris. Nihil acute inveniri potuit in eis cauſis, quas ſcripſit, nihil (ut ita dicam) ſubdole, nihil verſute, quod ille non viderit; nihil ſubtiliter dici, nihil preſſe, nihil enucleate, quo fieri poſſit aliquid limatius; nihil contrà grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel ſententiarum, quo quidquam eſſet elatius.

Huic Hyperides proximus, et Æſchines fuit, et Lycurgus, et Dinarchus, et is, cujus nulla extant ſcripta, Demades, aliique plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam; et, ut opinio mea fert, ſuccus ille et ſanguis incorruptus uſque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis ineſſet, non fucatus nitor.

Phalareus enim ſucceſſit eis ſenibus adoleſcens, eruditiſſimus ille quidem horum omnium, ſed non tam armis inſtitutus, quam palæſtra: itaque delectabat magis Athenienſes, quam inflammabat.

Proceſſerat enim in ſolem et pulverem, non ut e militari tabernaculo, ſed ut e Theophraſti, doctiſſimi hominis, umbraculis. Hic primus inflexit orationem, et eam mollem, teneramque reddidit; et ſuavis, ſicut fuit, videri maluit, quam gravis, ſed ſuavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret; et tantùm ut memoriam concinnitatis ſuæ, non (quemadmodum de Pericle ſcripſit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus eſſet auditus.

X. Videſne igitur, ut in ea ipſa urbe, in qua et nata et alta ſit eloquentia, quam ea ſero prodierit in lucem? ſiquidem ante Solonis ætatem, et Piſiſtrati, de nullo, ut diſerto, memoriæ proditum eſt. At hi quidem, ut populi Romani ætas eſt, ſenes; ut Athenienſium ſecula numerantur, adoleſcentes debent videri. Nam etſi Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenæ jam erant, quam eſt Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam ſemper oratio. Neque enim jam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Ulyſſi tribuiſſet Homerus, et Neſtori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum ſuavitatem) niſi jam tum eſſet honos eloquentiæ; neque ipſe poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuiſſet; cujus etſi incerta ſunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: ſiquidem non infra ſuperiorem Lycurgum fuit, a quo eſt diſciplina Lacedæmoniorum adſtricta legibus.

Sed ſtudium ejus generis majorque vis agnoſcitur in Piſiſtrato. Denique hunc proximo ſeculo Themiſtocles inſecutus eſt; ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienſes, non ita ſane vetus. Fuit enim regnante jam Græcia, noſtra autem civitate non ita pridem dominatu regio liberata. Nam bellum Volſcorum illud graviſſimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem fere tempore, quo Perſarum bellum, fuit, ſimiliſque fortuna clarorum virorum; ſiquidem uterque, cum civis egregius fuiſſet, populi ingrati pulſus injuria ſe ad hoſtes contulit, conatumque iracundiæ ſuæ morte ſedavit. Nam etſi aliter eſt apud te, Attice, de

Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potius aſſentiar.

XI. At ille ridens, Tuo vero, inquit, arbitratu; quoniam quidem conceſſum eſt rhetoribus ementiri in hiſtoriis, ut aliquid dicere poſſint argutius. Ut enim tu nunc de Coriolano, ſic Clitarchus, ſic Stratocles de Themiſtocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui et Athenienſis erat, et ſummo loco natus, ſummuſque vir, et paulo ætate poſterior, tantùm mortuum ſcripſit, et in Attica clam humatum, addidit, fuiſſe ſuſpicionem veneno ſibi conſciviſſe mortem; hunc iſti aiunt, cum taurum immolaviſſet, excepiſſe ſanguinem patera, et eo poto, mortuum concidiſſe. Hanc enim mortem rhetorice, et tragice ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuiſſe in Themiſtocle paria et Coriolano, pateram quoque a me ſumas licet; præbebo etiam hoſtiam, ut Coriolanus ſit plane alter Themiſtocles.

Sit ſane, inquam, ut lubet, de iſto; et ego cautius poſthac hiſtoriam attingam, te audiente; quem rerum Romanarum auctorem laudare poſſum religioſiſſimum. Sed tum fere Pericles, Xantippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam; quæ quanquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora phyſico eruditus, exercitationem mentis a reconditis abſtruſiſque rebus ad cauſas forenſes populareſque facile traduxerat. Hujus ſuavitate maxime hilaratæ ſunt Athenæ, hujus ubertatem et copiam admiratæ, ejuſdem vim dicendi terroremque timuerunt.

XII. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. Nec enim in conſtituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione devinctis, naſci cupiditas dicendi ſolet. Pacis eſt comes, otiique ſocia, et jam bene conſtitutæ civitatis quaſi alumna quædam, eloquentia. Itaque ait Ariſtoteles, cum, ſublatis in Sicilia tyrannis, res privatæ longo intervallo judiciis repeterentur, tum primum, quod eſſet acuta illa gens, et controverſa naturâ, artem et præcepta Siculos, Coracem et Tiſiam, conſcripſiſſe. Nam antea neminem ſolitum viâ, nec arte, ſed accurate tamen, et de ſcripto pleroſque dicere; ſcriptaſque fuiſſe, et paratas a Protagora rerum illuſtrium

diſputationes, quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem feciſſe Gorgiam, cum ſingularum rerum laudes, vituperationeſque conſcripſiſſet; quòd judicaret hoc oratoris eſſe maxime proprium, rem augere poſſe laudando, vituperandoque rurſus affligere. Huic Antiphontem Rhamnuſium ſimilia quædam habuiſſe conſcripta, quo neminem unquam melius ullam oraviſſe capitis cauſam, cum ſe ipſe defenderet, ſe audiente, locuples auctor ſcripſit Thucydides. Nam Lyſiam primo profiteri ſolitum artem eſſe dicendi; deinde, quod Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem jejunior, orationes eum ſcribere aliis cœpiſſe, artem removiſſe. Similiter Iſocratem primo artem dicendi eſſe negaviſſe, ſcribere autem aliis ſolitum orationes, quibus in judiciis uterentur; ſed, cum ex eo (quia quaſi committeret contra legem, quo quis judicio circumveniretur) ſæpe ipſe in judicium vocaretur, orationes aliis deſtitiſſe ſcribere, totumque ſe ad artes componendas tranſtuliſſe.

XIII. Et Græciæ quidem oratorum partus, atque fontes vides, ad noſtrorum annalium rationem, veteres; ad ipſorum, ſane recentes. Nam antequam delectata eſt Athenienſium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia et in domeſticis et in bellicis rebus effecerat. Hoc autem ſtudium non erat commune Græciæ, ſed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminonda, docto homine, ſuſpicari libet. Lacedæmonium vero uſque ad hoc tempus audivi fuiſſe neminem. Menelaum ipſum, dulcem illum quidem tradit Homerus, ſed pauca dicentem. Brevitas autem laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in univerſa eloquentia laudem non habet.

At vero extra Græciam magna dicendi ſtudia fuerunt; maximique huic laudi habiti honores illuſtre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut ſemel e Piræeo eloquentia evecta eſt, omnes peragravit inſulas, atque ita peregrinata totâ Aſiâ eſt, ut ſe externis oblineret moribus, omnemque illam ſalubritatem Atticæ dictionis et quaſi ſanitatem perderet, ac loqui pene dediſceret. Hinc Aſiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate,

nec copia, ſed parum preſſi, et nimis redundantes. Rhodii ſaniores, et Atticorum ſimiliores. Sed de Græcis hactenus; etenim hæc ipſa forſitan fuerint non neceſſaria.

Tum Brutus, Iſta vero, inquit, quam neceſſaria fuerint, non facile dixerim: jucunda certe mihi fuerunt, neque ſolum non longa, ſed etiam breviora, quam vellem. Optime, inquam; ſed veniamus ad noſtros, de quibus difficile eſt plus intelligere, quam quantum ex monumentis ſuſpicari licet.

XIV. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto illi, nobilitatis veſtræ principi, defuiſſe? qui de matre ſuavianda ex oraculo Apollinis tam acute, arguteque conjecerit; qui ſummam prudentiam ſimulatione ſtultitiæ texerit; qui potentiſſimum regem, clariſſimi regis filium, expulerit; civitatemque perpetuo dominatu liberatam magiſtratibus annuis, legibus, judiciiſque devinxerit; qui collegæ ſuo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certe effici non potuiſſet, niſi eſſet oratione perſuaſum.

Videmus item paucis annis poſt reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium conſediſſet, eumque montem, qui Sacer appellatus eſt, occupaviſſet, M. Valerium dictatorem dicendo ſedaviſſe diſcordias, eique ob eam rem honores ampliſſimos habitos, et eum primum ob eam ipſam cauſam Maximum eſſe appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuiſſe dicendo, qui poſt Decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus et concionibus ſuis mitigaverit.

Poſſumus Appium Claudium ſuſpicari diſertum, quia ſenatum jamjam inclinatum a Pyrrhi pace revocaverit. Poſſumus C. Fabricium, quia ſit ad Pyrrhum de captivis recuperandis miſſus orator: T. Coruncanium, quod ex Pontificum commentariis longe plurimum ingenio valuiſſe videatur: M'. Curium, quod is, tribunus plebis, interrege Appio Cæco, diſerto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe Conſules non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit; quod fuerit permagnum, nondum lege Mænia lata.

Licet aliquid etiam de M. Popilii ingenio ſuſpicari, qui, cum Conſul eſſet, eodemque tempore ſacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione et ſeditione nunciata, ut erat læna amictus, ita venit in concionem, ſeditionemque cum auctoritate, tum oratione, ſedavit. Sed eos oratores habitos eſſe, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuiſſe, nihil ſane mihi legiſſe videor; tantummodo conjectura ducor ad ſuſpicandum.

Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus plebis legem de agro Gallico et Piceno viritim dividendo tulerit, qui Conſul apud Traſimenum ſit interfectus, ad populum valuiſſe dicendo. Q. etiam Maximus Verrucoſus, orator habitus eſt temporibus illis; et Q. Metellus, is, qui bello Punico ſecundo cum L. Veturio Philone Conſul fuit.

XV. Quem vero extet, et de quo ſit memoriæ proditum, eloquentem fuiſſe, et ita eſſe habitum, primus eſt M. Cornelius Cethegus; cujus eloquentiæ eſt auctor, et idoneus quidem, mea ſententia, Q. Ennius, præſertim cum et ipſe eum audiverit, et ſcribat de mortuo; ex quo nulla ſuſpicio eſt, amicitiæ cauſa eſſe mentitum. Eſt igitur ſic apud illum in nono (ut opinor) annali;

Additur orator Corneliu' ſuaviloquenti
Ore Cethegus Marcu', Tuditano collega,
Marci filius . . .

Et oratorem appellat, et ſuaviloquentiam tribuit; quæ nunc quidem non tam eſt in pleriſque. Latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur. Sed eſt ea laus eloquentiæ certe maxima.

Is dictus ollis popularibus olim,
Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant,
Flos delibatus populi.

Probe vero. Ut enim hominis decus, ingenium; ſic ingenii ipſius lumen eſt eloquentia, qua virum excellentem præclare tum illi homines florem populi eſſe dixerunt;

Suadæque medulla.

Πειθὼ quam vocant Græci, cujus effector eſt orator, hanc *Suadam* appellavit Ennius. Ejus autem Cethegum medullam fuiſſe

vult, ut, quam deam in Periclis labris ſcripſit Eupolis ſeſſitaviſſe, hujus hic medullam noſtrum oratorem fuiſſe dixerit. At hic Cethegus Conſul cum P. Tuditano fuit bello Punico ſecundo, Quæſtorque, his Conſulibus, M. Cato, modo plane annis CXL ante me Conſulem; et, idipſum niſi unius eſſet Ennii teſtimonii cognitum, hunc vetuſtas, ut alios fortaſſe multos, oblivione obruiſſet. Illius autem ætatis qui ſermo fuerit, ex Nævianis ſcriptis intelligi poteſt. His enim Conſulibus, ut in veteribus commentariis ſcriptum eſt, Nævius eſt mortuus: quanquam Varro noſter, diligentiſſimus inveſtigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitamque Nævii producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis poſt illos, quos ante dixi, Conſules mortuus eſt, Catone Cenſore. Hunc igitur Cethegum conſecutus eſt ætate Cato, qui annis IX poſt eum fuit Conſul. Eum nos ut perveterem habemus, qui, L. Marcio, M'. Manilio Conſulibus, mortuus eſt, annis LXXXIII ipſis ante me Conſulem.

XVI. Nec vero habeo quenquam antiquiorem, cujus quidem ſcripta proferenda putem, niſi quem Appii Cæci oratio hæc ipſa de Pyrrho, et nonnullæ mortuorum laudationes forte delectant: et hercules hæ quidem extant. Ipſæ enim familiæ ſua quaſi ornamenta, ac monumenta ſervabant, et ad uſum, ſi quis ejuſdem generis occidiſſet, et ad memoriam laudum domeſticarum, et ad illuſtrandam nobilitatem ſuam; quanquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior. Multa enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt; falſi triumphi, plures conſulatus, genera etiam falſa, et a plebe tranſitiones, cum homines humiliores in alienum ejuſdem nominis infunderentur genus; ut, ſi ego me a M. Tullio eſſe dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio Conſul, anno x poſt exactos reges, fuit.

Catonis autem orationes non minus multæ fere ſunt, quam Attici Lyſiæ; cujus arbitror plurimas eſſe. Eſt enim Atticus, quoniam certe Athenis eſt et natus et mortuus, et functus omni civium munere; quanquam Timæus eum, quaſi Licinia et Mucia lege, repetit Syracuſas; et quodammodo eſt nonnulla in iis etiam

inter ipſos ſimilitudo. Acuti ſunt, elegantes, faceti, breves. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos ſui ſtudioſos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates, conſectentur; quos, valetudo modo bona ſit, tenuitas ipſa delectat. Quanquam in Lyſia ſunt ſæpe etiam lacerti, ſic ut eo fieri nihil poſſit valentius: verum eſt certe genere toto ſtrigoſior; ſed habet tamen ſuos laudatores, qui hac ipſa ejus ſubtilitate admodum gaudeant.

XVII. Catonem vero quis noſtrorum oratorum, qui quidem nunc ſunt, legit? aut quis novit omnino? At quem virum? dii boni! mitto civem, aut ſenatorem, aut imperatorem. Oratorem enim hoc loco quærimus. Quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in ſententiis argutior? in docendo, ediſſerendoque ſubtilior? Refertæ ſunt orationes amplius centum quinquaginta (quas quidem adhuc invenerim et legerim) et verbis, et rebus illuſtribus. Licet ex his eligant ea, quæ notatione et laude digna ſint; omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Jam vero Origines ejus quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic deſunt, ſicuti multis jam ante ſeculis et Philiſto Syracuſio, et ipſi Thucydidi. Nam ut horum conciſis ſententiis, interdum etiam non ſatis apertis, cum brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis ſuæ; (quod idem Lyſiæ Demoſthenes) ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſteriorum quaſi exaggerata altius oratio. Sed in noſtris inſcitia eſt, quòd ii ipſi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaque ſubtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non noverunt quidem. Hyperidæ volunt eſſe et Lyſiæ. Laudo. Sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. Sapienter id quidem; atque utinam imitarentur, nec oſſa ſolum, ſed etiam ſanguinem! Gratum eſt tamen, quod volunt. Cur igitur Lyſias et Hyperides amantur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior eſt hujus ſermo, et quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. Id muta, quod tum ille non potuit, et adde numeros, ut aptior ſit oratio: ipſa verba

compone, et quaſi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitaverunt; jam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, ſi verborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπους, et ſententiarum orationiſque formis, quæ vocant σχήματα. Non veriſimile eſt, quam ſit in utroque genere et creber, et diſtinctus Cato.

XVIII. Nec vero ignoro, nondum eſſe ſatis politum hunc oratorem, et quærendum eſſe aliquid perfectius; quippe cum ita ſit ad noſtrorum temporum rationem vetus, ut nullius ſcriptum extet dignum quidem lectione, quod ſit antiquius. Sed majore honore in omnibus artibus, quam in hac una dicendi, verſatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animadvertunt, non intelligit, Canachi ſigna rigidiora eſſe, quam ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, ſed tamen molliora, quam Canachi: nondum Myronis ſatis ad veritatem adducta; jam tamen quæ non dubites pulchra dicere: pulchriora etiam Polycleti, et jam plane perfecta, ut mihi quidem videri ſolent. Similis in pictura ratio eſt, in qua Zeuxim, et Polygnotum, et Timantem, et eorum, qui non ſunt uſi plus quam quatuor coloribus, formas et lineamenta laudamus. At in Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta ſunt omnia; et neſcio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat. Nihil eſt enim ſimul et inventum, et perfectum.

Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ; quod ex eis carminibus intelligi poteſt, quæ apud illum, et in Phæacum, et in procorum, epulis canuntur. Quid? noſtri veteres verſus ubi ſunt?

Quos olim Fauni, vateſque canebant,
Cum neque Muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat,
Nec dicti ſtudioſus erat: . . .
Ante hunc . . . .

ait ipſe de ſe: nec mentitur in gloriando. Sic enim ſeſe res habet. Nam et Odyſſea Latina eſt, ſic, tanquam opus aliquod Dædali, et Livianæ fabulæ, non ſatis dignæ quæ iterum legantur.

Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio, Cæci filio, et M. Tuditano Conſulibus, docuit, anno ipſo antequam natus eſt Ennius; poſt Romam conditam autem quartodecimo et quingenteſimo, ut hic ait, quem nos ſequimur; eſt enim inter ſcriptores de numero annorum controverſia. Accius autem a Q. Maximo quintùm Conſule captum Tarento ſcripſit Livium annis xxx, poſtquam eum fabulam docuiſſe et Atticus ſcribit, et nos in antiquis commentariis invenimus. Docuiſſe autem fabulam annis poſt xi, C. Cornelio, Q. Minucio Conſulibus, ludis Juventatis, quos Salinator Senenſi prælio voverat. In quo tantus error Accii fuit, ut, his Conſulibus, xl annos natus Ennius fuerit; cui ſi æqualis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is qui primus fabulam dedit, quam ii, qui multas docuerant ante hos Conſules, et Plautus, et Nævius.

XIX. Hæc ſi minus apta videntur huic ſermoni, Brute, Attico aſſigna, qui me inflammavit ſtudio illuſtrium hominum ætates et tempora perſequendi. Ego vero, inquit Brutus, et delector iſta quaſi notatione temporum, et ad id, quod inſtituiſti, oratorum genera diſtinguere ætatibus, iſtam diligentiam eſſe accommodatam puto.

Recte, inquam, Brute, intelligis. Atque utinam extarent illa carmina, quæ multis ſeculis ante ſuam ætatem in epulis eſſe cantitata a ſingulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus ſcriptum reliquit Cato! Tamen illius, quem in vatibus et Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quaſi Myronis opus, delectat. Sit Ennius ſane, ut eſt certe, perfectior; qui, ſi illum, ut ſimulat, contemneret, non, omnia bella perſequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquiſſet. Sed ipſe dicit, cur id faciat; *Scripſere,* inquit, *alii rem Verſibu'*; et luculente quidem ſcripſerunt, etiamſi minus, quam tu, polite. Nec vero tibi aliter videri debet; qui a Nævio vel ſumpſiſti multa, ſi fateris; vel, ſi negas, ſurripuiſti.

Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Craſſus,

qui cum ſuperiore Africano Conſul fuit. Ipſum Scipionem accepimus non infantem fuiſſe. Filius quidem ejus, is, qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptavit, ſi corpore valuiſſet, in primis habitus eſſet diſertus. Indicant cum oratiunculæ, tum hiſtoria quædam Græca, ſcripta dulciſſime.

XX. Numeroque eodem fuit Sex. Ælius, juris quidem civilis omnium peritiſſimus, ſed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, qui maxime omnium nobilium Græcis literis ſtuduit, iſque et oratorum in numero eſt habitus, et fuit reliquis rebus ornatus atque elegans. Jam enim erat unctior quædam, ſplendidiorque conſuetudo loquendi. Nam, hoc Prætore ludos Apollini faciente, cum Thyeſtem fabulam docuiſſet, Q. Marcio, Cn. Servilio Conſulibus, mortem obiit Ennius.

Erat iiſdem temporibus Tib. Gracchus, P. filius, qui bis Conſul et Cenſor fuit, cujus eſt oratio Græca apud Rhodios; quem civem cum gravem, tum etiam eloquentem conſtat fuiſſe. P. etiam Scipionem Naſicam, qui eſt *Corculum* appellatus, qui item bis Conſul et Cenſor fuit, habitum eloquentem aiunt, illius, qui ſacra acceperit, filium. Dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo Conſul fuit; Q. Nobiliorem, M. filium, jam patrio inſtituto deditum ſtudio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Ætolia militaverat, civitate donavit, cum Triumvir coloniam deduxiſſet; et T. Annium Luſcum, hujus Q. Fulvii collegam, non indiſertum dicunt fuiſſe.

Atque etiam L. Paulus Africani pater, perſonam principis civis facile dicendo tuebatur; et vero etiam tum Catone vivo, qui annos quinque et octoginta natus exceſſit e vita, cum quidem eo ipſo anno contra Ser. Galbam ad populum ſumma contentione dixiſſet; quam etiam orationem ſcriptam reliquit.

XXI. Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam et A. Albinus, is, qui Græce ſcripſit hiſtoriam, qui Conſul cum L. Lucullo fuit, et literatus et diſertus fuit: et tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius, et una Ser. Fabius Pictor, et juris, et literarum, et antiquitatis bene peritus. Quintuſque Fabius Labeo fuit ornatus iiſdem fere laudibus.

Nam Q. Metellus, is, cujus quatuor filii conſulares fuerunt, in primis eſt habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accuſante Africano; cujus et aliæ ſunt orationes, et contra Tib. Gracchum expoſita eſt in C. Fannii annalibus.

Tum ipſe L. Cotta veterator habitus, ſed C. Lælius, et P. Africanus in primis eloquentes; quorum extant orationes, ex quibus exiſtimari de ingeniis oratorum poteſt. Sed inter hos ætate paulum his antecedens ſine controverſia Ser. Galba eloquentia præſtitit: et nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria, et quaſi legitima opera tractavit, ut egrederetur a propoſito ornandi cauſa, ut delectaret animos, ut permoveret, ut augeret rem, ut miſerationibus, ut communibus locis, uteretur. Sed neſcio quomodo hujus, quem conſtat eloquentia præſtitiſſe, exiliores orationes ſunt, et redolentes magis antiquitatem, quam aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipſius Catonis; itaque exaruerunt, vix jam ut appareant.

De ipſius Lælii et Scipionis ingenio, quanquam ea eſt jam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen laus eſt in Lælio illuſtrior. At oratio Lælii de collegiis, non melior, quam de multis, quam voles, Scipionis: non quo illâ Lælii quidquam ſit dulcius, aut quod de religione dici poſſit auguſtius; ſed multo tamen vetuſtior, et horridior ille, quam Scipio; et, cum ſint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, et lubenter verbis etiam uti paulo magis priſcis Lælius. Sed eſt mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude aſpirare ad Africanum nemo poteſt, in qua ipſa egregium Viriati bello reperimus fuiſſe Lælium; ſic ingenii, literarum, eloquentiæ, ſapientiæ denique, etſi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi cæterorum judicio ſolum videtur, ſed etiam ipſorum inter ipſos conceſſu, ita tributum fuiſſe. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, ſic in hoc ipſo humanior, ut faciles eſſent in ſuum cuique tribuendo.

XXII. Memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiſſe, cum diceret adoleſcentulo ſe accidiſſe, ut ex Senatuſconſulto P.

Scipio et D. Brutus (ut opinor) Conſules de re atroci, magnaque quærerent. Nam cum in ſilva Scantia facta cædes eſſet, notique homines interfecti, inſimulareturque familia, partim etiam liberi ſocietatis ejus, quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummio Cenſoribus redemiſſet, decreviſſe ſenatum, ut de ea re cognoſcerent et ſtatuerent Conſules: cauſam pro publicanis accurate, ut ſemper ſolitus eſſet, eleganterque dixiſſe Lælium. Cum Conſules, re audita, *amplius* de Conſilii ſententia pronuntiaviſſent, paucis interpoſitis diebus iterum Lælium multo diligentius, meliuſque dixiſſe, iterumque eodem modo a Conſulibus rem eſſe prolatam. Tum Lælium, cum eum ſocii domum reduxiſſent, egiſſentque gratias, et, ne defatigaretur, oraviſſent, locutum eſſe ita, ſe, quæ feciſſet, honoris eorum cauſa, ſtudioſe, accurateque feciſſe; ſed ſe arbitrari, cauſam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo fortior acriorque eſſet, gravius et vehementius poſſe defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos cauſam detuliſſe ad Galbam. Illum autem, quod ei viro ſuccedendum eſſet, verecunde et dubitanter recepiſſe. Unum, quaſi comperendinatus, medium diem fuiſſe, quem totum Galbam in conſideranda cauſa, componendaque poſuiſſe; et, cum cognitionis dies eſſet, et ipſe Rutilius rogatu ſociorum domum ad Galbam mane veniſſet, ut eum admoneret, et ad dicendi tempus adduceret, uſque illum, quoad ei nuntiatum eſſet Conſules deſcendiſſe, omnibus excluſis, commentatum in quadam teſtudine cum ſervis literatis fuiſſe; quorum aliud alii dictare eodem tempore ſolitus eſſet. Interim cum eſſet ei nuntiatum tempus eſſe, exiſſe in ædes eo colore, et iis oculis, ut egiſſe cauſam, non commentatum putares. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat, ſcriptores illos male mulcatos exiſſe cum Galba. Ex quo ſignificabat, illum non in agendo ſolum, ſed etiam in meditando, vehementem atque incenſum fuiſſe. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipſo Lælio ſic illam cauſam tanta vi, tantaque gravitate dixiſſe Galbam, ut nulla fere pars orationis ſilentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaque

miſeratione adhibita, ſocios, omnibus approbantibus, illa die quæſtione liberatos eſſe.

XXIII. Ex hac Rutiliana narratione ſuſpicari licet, (cum duæ ſummæ ſint in oratore laudes, una ſubtiliter diſputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos; multoque plus proficiat is qui inflammet judicem, quam ille qui doceat;) elegantiam in Lælio, vim in Galba, fuiſſe. Quæ quidem vis tum maxime cognita eſt, cum, Luſitanis a Ser. Galba Prætore contra interpoſitam, ut exiſtimabatur, fidem, interfectis, L. Libone tribuno plebis populum incitante, et rogationem in Galbam privilegii ſimilem ferente, ſumma ſenectute (ut ante dixi) M. Cato legem ſuadens in Galbam multa dixit; quam orationem in Origines ſuas retulit, paucis antequam mortuus eſt, an diebus, an menſibus? Tum igitur recuſans Galba pro ſeſe, et populi Romani fidem implorans, cum ſuos pueros, cum C. Galli etiam filium, flens commendabat; cujus orbitas et fletus mire miſerabilis fuit propter recentem memoriam clariſſimi patris; iſque ſe tum eripuit flamma, propter pueros miſericordia populi commota, ſicut idem ſcriptum reliquit Cato. Atque etiam ipſum Libonem non infantem video fuiſſe, ut ex orationibus ejus intelligi poteſt.

Cum hæc dixiſſem, et paulum interquieviſſem, Quid igitur, inquit, eſt cauſæ, Brutus, ſi tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat? quod mirari non poſſum in eis, qui nihil omnino ſcripti reliquerunt.

XXIV. Nec enim eſt eadem, inquam, Brute, cauſa non ſcribendi, et non tam bene ſcribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertiâ nihil ſcripſiſſe, ne domeſticus etiam labor accederet ad forenſem: pleræque enim ſcribuntur orationes habitæ jam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores fiant; nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum ſcriptio: memoriam autem in poſterum ingenii ſui non deſiderant, cum ſe putant ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriam, eamque etiam majorem viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non venerint. Alios, quòd melius putent dicere ſe poſſe, quam

ſcribere; quod peringenioſis hominibus, neque ſatis doctis, plerumque contigit, ut ipſi Galbæ; quem fortaſſe vis non ingenii ſolum, ſed etiam animi, et naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut et incitata, et gravis, et vehemens eſſet oratio; dein cum otioſus ſtylum prehenderat, motuſque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flacceſſebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere non ſolet, propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo poſſit et dicere et ſcribere. Ardor animi non ſemper adeſt, iſque cum conſedit, omnis illa vis et quaſi flamma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob cauſam videtur Lælii mens ſpirare etiam in ſcriptis, Galbæ autem vis occidiſſe.

XXV. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. et Sp. Mummii, fratres, quorum extant amborum orationes. Simplex quidem L. et antiquus; Sp. autem nihilo ille quidem ornatior, ſed tamen adſtrictior; fuit enim doctus ex diſciplina Stoicorum. Multæ ſunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. et C. Aureliorum Oreſtarum, quos aliquo video in numero oratorum fuiſſe.

P. etiam Popilius cum civis egregius, tum non indiſertus, fuit. C. vero, filius ejus, diſertus. Caiuſque Tuditanus cum omni vita atque victu excultus atque expolitus, tum ejus elegans eſt habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere eſt habitus is, qui, injuria accepta, fregit Tib. Gracchum patientia, civis in rebus optimis conſtantiſſimus, M. Octavius. At vero M. Æmilius Lepidus, qui eſt Porcina dictus, iiſdem temporibus fere, quibus Galba, ſed paulo minor natu, et ſummus orator eſt habitus, et fuit, ut apparet ex orationibus, ſcriptor ſane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur et lenitas apparuiſſe illa Græcorum, et verborum comprehenſio, etiam artifex (ut ita dicam) ſtylus. Hunc ſtudioſe duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, et prope æquales, C. Carbo, et Tib. Gracchus audire ſoliti ſunt; de quibus jam dicendi locus erit, cum de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, qui ſummos honores, homo per ſe cognitus, ſine ulla commendatione majorum, eſt adeptus.

Tum L. Caſſius multum potuit, non eloquentia, ſed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alii, ſed ipſâ triſtitiâ et ſeveritate, popularis; cujus quidem legi tabellariæ M. Antius Briſo, tribunus plebis, diu reſtitit, M. Lepido Conſule adjuvante. Eaque res P. Africano vituperationi fuit, quod ejus auctoritate de ſententia deductus Briſo putabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes conſilio et lingua, plus auctoritate tamen et gratia, ſublevabant. Sed Pompeii ſunt ſcripta nec nimis extenuata, (quanquam veterum eſt ſimilis) et plena prudentiæ.

XXVI. P. Craſſum valde probatum oratorem iiſdem fere temporibus accepimus, qui et ingenio valuit, et ſtudio, et habuit quaſdam etiam domeſticas diſciplinas. Nam et cum ſummo illo oratore Servio Galba, cujus C. filio filiam ſuam collocaverat, affinitate ſeſe devinxerat; et, cum eſſet P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scævolam, domi jus civile cognoverat. In eo induſtriam conſtat ſummam fuiſſe, maximamque gratiam, cum et conſuleretur plurimum, et diceret. Horum ætatibus adjuncti duo C. Fannii, C. et M. filii, fuerunt; quorum Caii filius, qui Conſul cum Domitio fuit, unam orationem de ſociis, et nomine Latino, contra Gracchum reliquit, ſane et bonam, et nobilem.

Tum Atticus, Quid ergo? eſtne iſta Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. Alii a C. Perſio, literato homine, ſcriptam eſſe aiebant, illo, quem ſignificat valde doctum eſſe Lucilius: alii multos nobiles, quod quiſque potuiſſet, in illam orationem contuliſſe. Tum ego, Audivi equidem iſta, inquam, de majoribus natu, ſed nunquam ſum adductus, ut crederem; eamque ſuſpicionem propter hanc cauſam credo fuiſſe, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus eſſet; oratio autem vel optima eſſet illo quidem tempore orationum omnium. Sed nec ejuſmodi eſt, ut a pluribus confuſa videatur: unus enim ſonus eſt totius orationis, et idem ſtylus. Nec de Perſio reticuiſſet Gracchus, cum et Fannius de Menelao Maratheno, et de cæteris objeciſſet, præſertim cum Fannius nunquam ſit habitus elinguis. Nam et cauſas defenſitavit, et tribunatus ejus, arbitrio et auctoritate P. Africani geſtus, non obſcurus fuit.

Alter autem C. Fannius, M. filius, C. Lælii gener, et moribus, et ipſo genere dicendi durior. Is ſoceri inſtituto, (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præſertim cum ille Q. Scævolam ſibi minorem natu generum prætuliſſet; cui tamen Lælius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed majori filiæ detuliſſe) is tamen inſtituto Lælii Panætium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex hiſtoria ipſius non ineleganter ſcripta perſpici poteſt; quæ neque nimis eſt infans, neque perfecte diſerta.

Mucius autem augur, quod pro ſe opus erat, ipſe dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium. Is oratorum in numero non fuit: juris civilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præſtitit. L. Cælius Antipater, ſcriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Craſſi, magiſter.

XXVII. Utinam in Tib. Graccho, Caioque Carbone talis mens ad rempublicam bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit! Profecto nemo his viris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentiſſimum tribunatum, ad quem ex invidia fœderis Numantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa republica eſt interfectus: alter, propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria ſe a ſeveritate judicum vindicavit. Sed fuit uterque ſummus orator, atque hoc memoria patrum teſte dicimus. Nam et Carbonis, et Gracchi habemus orationes, nondum ſatis ſplendidas verbis, ſed acutas, prudentiæque pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris a puero doctus, et Græcis literis eruditus. Nam ſemper habuit exquiſitos e Græcia magiſtros; in eis jam adoleſcens Diophanem Mitylenæum, Græciæ, temporibus illis, diſertiſſimum. Sed et breve tempus ingenii augendi et declarandi fuit. Carbo, quoad vita ſuppeditavit, eſt in multis judiciis, cauſiſque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noſter L. Gellius, qui ſe illi contubernalem in conſulatu fuiſſe narrabat, canorum oratorem, et volubilem, et ſatis acrem, atque eundem et vehementem, et valde dulcem, et perfacetum fuiſſe dicebat.

Addebat, induſtrium etiam et diligentem, et in exercitationibus commentationibuſque multum operæ ſolitum eſſe ponere. Hic optimus, illis temporibus, eſt patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia cœperunt. Nam et quæſtiones perpetuæ hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ antea nullæ fuerunt, (L. enim Piſo, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Cenſorino et Manilio Conſulibus tulit: ipſe etiam Piſo et cauſas egit, et multarum legum aut auctor, aut diſſuaſor fuit; iſque et orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, et annales, ſane exiliter ſcriptos) et judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum deſiderabant, tabella data; quam legem L. Caſſius, Lepido et Mancino Conſulibus, tulit.

XXVIII. Veſter etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari ejus L. Accio poeta ſum audire ſolitus, et dicere non inculte ſolebat, et erat cum literis Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo, L. Pauli Nepoti. Et vero ante Maximum illum Scipionem, quo duce privato Tib. Gracchus occiſus eſſet, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuiſſe.

Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus eſſet, ſatis habuiſſe eloquentiæ dicitur. Iiſdemque temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur, literatiuſque quam cæteri. P. Scævola valde prudenter et acute, paulo etiam copioſius. Nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii Claudii volubilis, ſed paulo fervidior, erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, et C. Cato Africani ſororis filius, mediocres oratores; etſi Flacci ſcripta ſunt, ſed ut ſtudioſi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem; ſed ut vita, ſic oratione etiam, turbulentus.

M. Druſus, C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum, collegam, iterum tribunum, fregit, vir et oratione gravis, et auctoritate: eique proxime adjunctus C. Druſus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facile agitavit in tribunatu C. Gracchum, paulum ætate antecedens. Fuit enim, M. Lepido, et L. Oreſte

Conſulibus, Quæſtor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Ælio Conſul fuit: ſed omnia is ſumma ſperans, ædilitius eſt mortuus. Nam de T. Flaminino, quem ipſe vidi, nihil accepi, niſi Latine diligenter locutum.

XXIX. Iis adjuncti ſunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro et Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter ſummi oratoris habuit laudem, et uterque in multis cauſis verſatus. Erat in quibuſdam laudandis viris, etiam ſi maximi ingenii non eſſent, probabilis tamen induſtria; quanquam iis quidem non omnino ingenium, ſed oratorium ingenium, defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum ſit, niſi id queas ſolute et ſuaviter dicere. Ne id quidem ſatis eſt, niſi id, quod dicitur, ſit voce, vultu, motuque conditius. Quid dicam opus eſſe doctrina? ſine qua etiam ſi quid bene dicitur adjuvante natura, tamen id, quia fortuito ſit, ſemper paratum eſſe non poteſt. In Scauri oratione, ſapientis hominis, et recti, gravitas ſumma, et naturalis quædam inerat auctoritas, non ut cauſam, ſed ut teſtimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur; ad ſenatoriam vero ſententiam, cujus erat ille princeps, vel maxime. Significabat enim non prudentiam ſolum, ſed, quod maxime rem continebat, fidem. Habebat hoc a natura ipſa, quod a doctrina non facile poſſet: quanquam hujus quoque ipſius rei, quemadmodum ſcis, præcepta ſunt. Hujus et orationes ſunt, et tres ad L. Fufidium libri ſcripti de vita ipſius acta, ſane utiles, quos nemo legit. At Cyri vitam et diſciplinam legunt, præclaram illam quidem, ſed neque tam rebus noſtris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipſe etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit.

XXX. Rutilius autem in quodam triſti et ſevero genere dicendi verſatus eſt, et uterque naturâ vehemens et acer. Itaque cum una conſulatum petiviſſent, non ille ſolum, qui repulſam tulerat, accuſavit ambitûs deſignatum competitorem, ſed Scaurus etiam abſolutus Rutilium in judicium vocavit: multâque operâ, multâque induſtriâ Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quod

idem magnum munus de jure reſpondendi ſuſtinebat. Sunt ejus orationes jejunæ: multa præclara de jure: doctus vir, et Græcis literis eruditus, Panætii auditor, prope perfectus in Stoicis, quorum peracutum, et artis plenum orationis genus, ſed tamen exile, nec ſatis populari aſſenſioni accommodatum. Itaque illa, quæ propria eſt hujus diſciplinæ, Philoſophorum de ſe ipſorum opinio, firma in hoc viro et ſtabilis inventa eſt: qui, cum innocentiſſimus in judicium vocatus eſſet, (quo judicio convulſam penitus ſcimus eſſe rempublicam) cum eſſent eo tempore eloquentiſſimi viri L. Craſſus, et M. Antonius conſulares, eorum adhibere neutrum voluit. Dixit ipſe pro ſeſe; et pauca C. Cotta, quod ſororis erat filius, et is quidem tamen, ut orator, quanquam erat admodum adoleſcens. Sed Q. Mucius enucleate ille quidem, et polite, ut ſolebat; nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud judicii, et magnitudo cauſæ poſtulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis. Utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in ſcena, ſic etiam in foro, non eos modo laudari, qui celeri motu et difficili utantur, ſed eos etiam, quos ſtatarios appellant, quorum ſit illa ſimplex in agendo veritas, non moleſta.

XXXI. Et quoniam Stoicorum eſt facta mentio, Q. Ælius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, ſed vita ſeverus et congruens cum ea diſciplina, quam colebat; paulo etiam durior; qui quidem in triumviratu judicaverit contra P. Africani, avunculi ſui, teſtimonium, vacationem augures, quo minus judiciis operam darent, non habere; ſed ut vita, ſic oratione durus, incultus, horridus: itaque honoribus majorum reſpondere non potuit. Fuit autem conſtans civis, et fortis, et in primis Graccho moleſtus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctiſſimus in diſputando.

Tum Brutus, Quàm hoc idem in noſtris contingere intelligo, quod in Græcis? ut omnes fere Stoici prudentiſſimi in differendo

ſint, et id arte faciant, ſintque architecti pene verborum; iidem traducti a diſputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectiſſimo Stoico, ſummam eloquentiam non deſiderem; quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuiſſe. Et ego, Non, inquam, Brute, ſine cauſa; propterea quod iſtorum in dialecticis omnis cura conſumitur; vagum illud orationis, et fuſum, et multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum ſcis, habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit; ſed dicere didicit a dicendi magiſtris, eorumque more ſe exercuit. Quod ſi omnia a Philoſophis eſſent petenda, Peripateticorum inſtitutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, judicium probo, qui eorum, id eſt ex vetere Academia Philoſophorum, ſectam ſecutus es, quorum in doctrina atque præceptis diſſerendi ratio conjungitur cum ſuavitate dicendi et copia. Quanquam ea ipſa Peripateticorum Academicorumque conſuetudo in ratione dicendi talis eſt, ut nec perficere oratorem poſſit ipſa per ſeſe, nec ſine ea orator eſſe perfectus. Nam, ut Stoicorum adſtrictior eſt oratio, aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt; ſic illorum liberior et latior, quam patitur conſuetudo judiciorum, et fori.

Quis enim uberior in dicendo Platone? Jovem aiunt Philoſophi, ſi Græce loquatur, ſic loqui. Quis Ariſtotele nervoſior? Theophraſto dulcior? Lectitaviſſe Platonem ſtudioſe, audiviſſe etiam, Demoſthenes dicitur; idque apparet in genere, et granditate verborum. Dicit etiam in quadam epiſtola hoc ipſe de ſeſe. Sed et hujus oratio in philoſophiam tranſlata, pugnacior, ut ita dicam, videtur, et illorum in judicia pacatior.

XXXII. Nunc reliquorum oratorum ætates, ſi placet, et gradus perſequamur. Nobis vero, inquit Atticus, et vehementer quidem, ut pro Bruto etiam reſpondeam. Curio fuit igitur ejuſdem ætatis fere, ſane illuſtris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus exiſtimari poteſt. Sunt enim et aliæ, et pro Ser. Fulvio, de inceſtu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, hæc omnium optima

putabatur, quæ vix jam comparet in hac turba novorum voluminum.

Præclare, inquit Brutus, teneo, qui iſtam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. Certe enim et boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi, et ornatius; et nocuimus fortaſſe, quod veteres orationes poſt noſtras, non a me quidem, (meis enim illas antepono) ſed a pleriſque legi ſunt deſitæ. Enumera, inquit, me in pleriſque. Quanquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea contemnebam.

Atqui hæc, inquam, de inceſtu laudata oratio puerilis eſt locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci ſane inanes; veruntamen, nondum tritis noſtrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripſit etiam alia nonnulla, et multa dixit, et illuſtria, et in numero patronorum fuit; ut eum mirer, cum et vita ſuppeditaviſſet, et ſplendor ei non defuiſſet, Conſulem non fuiſſe.

XXXIII. Sed ecce in manibus vir, et præſtantiſſimo ingenio, et flagranti ſtudio, et doctus a puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quenquam, Brute, pleniorem et uberiorem ad dicendum fuiſſe. Et ille, Sic prorſus, inquit, exiſtimo; atque iſtum de ſuperioribus, pene ſolum lego. Immo plane, inquam, Brute, legas cenſeo. Damnum enim, illius immaturo interitu, res Romanæ, Latinæque literæ fecerunt. Utinam non tam fratri pietatem, quam patriæ, præſtare voluiſſet! Quàm ille facile tali ingenio, diutius ſi vixiſſet, vel paternam eſſet vel avitam gloriam conſecutus! Eloquentia quidem neſcio an habuiſſet parem neminem. Grandis eſt verbis, ſapiens ſententiis, genere toto gravis: manus extrema non acceſſit operibus ejus: præclare inchoata multa, perfecta non plane. Legendus, inquam, eſt hic orator, Brute, ſi quiſquam alius, juventuti: non enim ſolum acuere, ſed etiam alere, ingenium poteſt.

Huic ſucceſſit ætati C. Galba, Servii illius eloquentiſſimi viri filius, P. Craſſi eloquentis, et juriſperiti gener. Laudabant hunc patres noſtri, favebant etiam propter patris memoriam, ſed cecidit

in curſu. Nam rogatione Mamilia, Jugurthinæ conjurationis invidiâ, cum pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. Extat ejus peroratio, qui epilogus dicitur; qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam ediſceremus. Hic, qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romam conditam judicio publico eſt condemnatus.

XXXIV. P. Scipio, qui eſt in conſulatu mortuus, non multum ille quidem, nec ſæpe dicebat; ſed et Latine loquendo cuivis erat par, et omnes ſale facetiiſque ſuperabat. Ejus collega L. Beſtia, bonis initiis orſus tribunatûs, (nam P. Popilium vi C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit) vir et acer, et non indiſertus, triſtes exitus habuit conſulatûs. Nam invidioſa lege Mamilia C. Galbam ſacerdotem, et quatuor conſulares, L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præſtantiſſimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, a populo abſolutum, cum is contra populi ſtudium ſtetiſſet, Gracchani judices ſuſtulerunt.

Hujus diſſimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licinius Nerva non indiſertus fuit. C. Fimbria temporibus iiſdem fere, ſed longius ætate provectus, habitus eſt ſane (ut ita dicam) luculentus patronus, aſper, maledicus, genere toto paulo fervidior atque commotior; diligentia tamen, et virtute animi atque vita, bonus auctor in ſenatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in jure civili, et cum virtute, tum etiam ipſo orationis genere liber; cujus orationes pueri legebamus, quas jam reperire vix poſſumus.

Atque etiam ingenio, et ſermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit; qui etſi, cum remiſerant dolores pedum, non deerat in cauſis, tamen id non ſæpe faciebat. Itaque conſilio ejus, cum volebant, homines utebantur; patrocinio, cum licebat.

Iiſdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi veſtro; qui, cum tanto nomine eſſet, patremque optimum virum habuiſſet, et juris peritiſſimum, accuſationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. Is magiſtratus non petivit, ſed fuit accuſator vehemens et moleſtus; ut facile cerneres

naturale quoddam ſtirpis bonum degeneraviſſe vitio depravatæ voluntatis.

Atque eodem tempore accuſator de plebe L. Cæſulenus fuit, quem ego audivi jam ſenem, cum ab L. Sabellio mulctam lege Aquilia de injuria petiviſſet. Non feciſſem hominis pene infimi mentionem, niſi judicarem, qui ſuſpicioſius aut criminoſius diceret, audiviſſe me neminem.

XXXV. Doctus etiam Græcis T. Albutius, vel potius, pene Græcus. Loquor, ut opinor; ſed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adoleſcens; perfectus Epicureus evaſerat, minime aptum ad dicendum genus.

Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, ſed hoc noſtro (niſi quid fieri poteſt perfectius) eruditus: multæ literæ; ſumma non vitæ ſolum atque naturæ, ſed orationis etiam, comitas; incorrupta quædam Latini ſermonis integritas; quæ perſpici cum ex orationibus ejus poteſt, tum facillime ex eo libro, quem de conſulatu, et de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli et Xenophonteo genere ſermonis, miſit ad A. Furium, poetam, familiarem ſuum; qui liber nihilo notior eſt, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri.

Tum Brutus, Mihi quidem nec iſte notus eſt, nec illi: ſed nec mea culpa eſt; nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem et a te ſumam, et conquiram iſta poſthac curioſius. Fuit igitur in Catulo ſermo Latinus; quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus pleriſque neglecta eſt. Nam de ſono vocis, et ſuavitate appellandarum literarum, quoniam filium cognoviſti, noli expectare quid dicam. Quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero, ſed non deerat ei tamen in ſententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam et eruditum orationis genus. Nec habitus eſt tamen pater ipſe Catulus princeps in numero patronorum; ſed erat talis, ut, cum quoſdam audires, qui tum erant præſtantes, videretur eſſe inferior; cum autem ipſum audires ſine comparatione, non modo contentus eſſes, ſed melius non quæreres.

Q. Metellus Numidicus, et ejus collega M. Silanus, dicebant de republica quod eſſet illis viris, et conſulari dignitati ſatis.

M. Aurelius Scaurus non ſæpe dicebat, ſed polite; Latine vero in primis eſt eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero eſt habitus diſertorum. Q. etiam Cæpio, vir acer et fortis, cui fortuna belli, crimini; invidia populi, calamitati fuit.

XXXVI. Tum etiam C. et L. Memmii fuerunt, oratores mediocres, accuſatores acres atque acerbi. Itaque in judicium capitis multos vocaverunt, pro reis non ſæpe dixerunt. Sp. Thorius ſatis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum, vitioſa et inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus Æſernini pater, non ille quidem in patronis, ſed et in promptis tamen, et non inexercitatis ad dicendum, fuit, ut filius ejus, P. Lentulus.

L. etiam Cotta, prætorius, in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude proceſſerat; ſed de induſtria, cum verbis, tum etiam ipſo ſono quaſi ſubruſtico, perſequebatur atque imitabatur antiquitatem. Atque ego et in hoc ipſo Cottâ, et in aliis pluribus intelligo, me non ita diſertos homines et retuliſſe in oratorum numerum, et relaturum. Eſt enim propoſitum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi ſint, ut tenerent oratorum locum; quorum quidem quæ fuerit aſcenſio, et quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque abſolutio, ex eo, quod dicam, exiſtimari poteſt. Quam multi enim jam oratores commemorati ſunt, et quam diu in eorum enumeratione verſamur, cum tamen ſpiſſe, atque vix, ut dudum ad Demoſthenem et Hyperidem, ſic nunc ad Antonium Craſſumque pervenimus? Nam ego ſic exiſtimo, hos oratores fuiſſe maximos, et in his primùm cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam.

XXXVII. Omnia veniebant Antonio in mentem; eaque ſuo quæque loco, ubi plurimum proficere et valere poſſent. Ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura; ſic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio. Imparatus ſemper aggredi ad dicendum videbatur; ſed ita erat paratus, ut judices, illo dicente, nonnunquam viderentur non ſatis parati ad cavendum fuiſſe. Verba

ipſa, non illa quidem elegantiſſimo ſermone; itaque diligenter loquendi laude caruit: neque tamen eſt admodum inquinate locutus; ſed illâ, quæ proprie laus oratoris eſt in verbis: nam ipſum Latine loqui, eſt illud quidem, ut paulo ante dixi, in magna laude ponendum; ſed non tam ſua ſponte, quam quod eſt a pleriſque neglectum: non enim tam præclarum eſt ſcire Latine, quam turpe neſcire; neque tam id mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur. Sed tamen Antonius in verbis et eligendis, (neque id ipſum tam leporis cauſa, quam ponderis) et collocandis, et comprehenſione devinciendis, nihil non ad rationem, et tanquam ad artem dirigebat; verum multo magis hoc idem in ſententiarum ornamentis et conformationibus. Quo genere quia præſtat omnibus Demoſthenes, idcirco a doctis oratorum eſt princeps judicatus. Σχήματα enim quæ vocant Græci, ea maxime ornant oratorem; eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis ſententiis.

XXXVIII. Sed cum hæc magna in Antonio, tum actio ſingularis: quæ ſi partienda eſt in geſtum atque vocem, geſtus erat non verba exprimens, ſed cum ſententiis congruens. Manus, humeri, latera, ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omniſque motus cum verbis, ſententiiſque conſentiens; vox permanens, verum ſubrauca naturâ: ſed hoc vitium huic uni in bonum vertebat. Habebat enim flebile quiddam in conqueſtionibus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demoſthenem ferunt ei, qui quæſiviſſet quid primum eſſet in dicendo, actionem; quid ſecundum, idem; et idem tertium, reſpondiſſe. Nulla res magis penetrat in animos, eoſque fingit, format, flectit; taleſque oratores videri facit, quales ipſi ſe videri volunt.

Huic alii parem eſſe dicebant, alii anteponebant L. Craſſum. Illud quidem certe omnes ita judicabant, neminem eſſe, qui, horum alterutro patrono, cujuſquam ingenium requireret. Equidem, quanquam Antonio tantum tribuo, quantum ſupra dixi, tamen Craſſo nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius. Erat ſumma gravitas, erat cum gravitate junctus facetiarum, et urbanitatis

oratorius, non ſcurrilis, lepos: Latine loquendi accurata, et ſine moleſtia diligens elegantia: in differendo mira explicatio: cum de jure civili, cum de æquo et bono diſputaretur, argumentorum et ſimilitudinum copia.

XXXIX. Nam, ut Antonius conjectura movenda, aut ſedanda ſuſpicione, aut excitanda, incredibilem vim habebat; ſic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Craſſo copioſius; idque cum ſæpe alias, tum apud Centumviros in M'. Curii cauſa cognitum eſt. Ita enim multa tum contra ſcriptum pro æquo et bono dixit, ut hominem acutiſſimum, Q. Scævolam, et in jure, in quo illa cauſa vertebatur, paratiſſimum, obrueret argumentorum exemplorumque copiâ; atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam Conſularibus, cauſa illa dicta eſt, cum uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut eloquentium juriſperitiſſimus Craſſus, juriſperitorum eloquentiſſimus Scævola, putaretur: qui quidem cum peracutus eſſet ad excogitandum, quid in jure, aut in æquo verum aut eſſet, aut non eſſet, tum verbis erat ad rem cum ſumma brevitate mirabiliter aptus. Quare ſit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, et differendi genere mirabilis, ſic ut ſimile nihil viderim; in augendo, in ornando, in refellendo magis exiſtimator metuendus, quam admirandus orator. Verum ad Craſſum revertamur.

XL. Tum Brutus, Etſi ſatis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scævolam ex iis rebus, quas audiebam ſæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scævolæ noſtri, tamen iſta mihi ejus dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuiſſe in noſtra republica.

Hic ego, Noli, inquam, Brute, exiſtimare, his duobus quidquam fuiſſe in noſtra civitate præſtantius. Nam, ut paulo ante dixi, conſultorum alterum diſertiſſimum, diſertorum alterum conſultiſſimum fuiſſe; ſic in reliquis rebus ita diſſimiles erant inter ſeſe, ſtatuere ut tamen non poſſes, utrius te malles ſimiliorem. Craſſus erat elegantium parciſſimus; Scævola parcorum elegantiſſimus. Craſſus in ſumma comitate habebat etiam ſeveritatis

ſatis; Scævolæ multa in ſeveritate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo; ſed vereor, ne fingi videantur hæc, ut dicantur a me quodam modo; res ſe tamen ſic habet. Cum omnis virtus ſit, ut veſtra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas, uterque horum medium quiddam volebat ſequi: ſed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem ſuam totam, haberet.

Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Craſſum et Scævolam cognoviſſe, tum, de te, et de Ser. Sulpicio cogitans, eſſe quandam vobis cum illis ſimilitudinem judico. Quonam, inquam, iſtuc modo? Quia mihi et tu videris, inquit, tantum juris civilis ſcire voluiſſe, quantum ſatis eſſet oratori; et Servius eloquentiæ tantum aſſumpſiſſe, ut jus civile facile poſſit tueri: ætateſque veſtræ, ut illorum, nihil, aut non fere multum, differunt.

XLI. Et ego, De me, inquam, dicere nihil eſt neceſſe: de Servio autem et tu probe dicis, et ego dicam quod ſentio. Non enim facile quem dixerim plus ſtudii, quam illum, et ad dicendum, et ad omnes bonarum rerum diſciplinas, adhibuiſſe. Nam et in iiſdem exercitationibus, ineunte ætate, fuimus; et poſtea una Rhodum ille etiam profectus eſt, quo melior eſſet et doctior; et, inde ut rediit, videtur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe, quam in prima ſecundus. Atque haud ſcio, an par principibus eſſe potuiſſet: ſed fortaſſe maluit, (id quod eſt adeptus) longe omnium, non ejuſdem modo ætatis, ſed eorum etiam, qui fuiſſent, in jure civili eſſe princeps.

Hic Brutus, Ain tu? inquit. Etiamne Q. Scævolæ Servium noſtrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, exiſtimo, juris civilis magnum uſum et apud Scævolam, et apud multos fuiſſe; artem, in hoc uno: quod nunquam effeciſſet ipſius juris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artem, quæ doceret rem univerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde diſtinguere; poſtremo habere regulam, qua vera et falſa judicarentur; et quæ quibus poſitis eſſent, quæque non eſſent conſequentia.

Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quaſi lucem, ad ea, quæ confuſe ab aliis aut reſpondebantur, aut agebantur.

XLII. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis. Sed adjunxit etiam et literarum ſcientiam, et loquendi elegantiam, quæ ex ſcriptis ejus, quorum ſimilia nulla ſunt, facillime perſpici poteſt. Cumque diſcendi cauſâ duobus peritiſſimis operam dediſſet, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli, hominis acuti et exercitati, promptam, et paratam in agendo, et in reſpondendo celeritatem ſubtilitate, diligentiaque ſuperavit; Balbi, docti et eruditi hominis, in utraque re conſideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendiſque rebus: ſic et habet quod uterque eorum habuit, et explevit quod utrique defuit. Itaque, ut Craſſus mihi videtur ſapientius feciſſe, quam Scævola, (hic enim cauſas ſtudioſe recipiebat, in quibus a Craſſo ſuperabatur; ille ſe conſuli nolebat, ne qua in re inferior eſſet, quam Scævola) ſic Servius ſapientiſſime. Cum enim duæ civiles artes, ac forenſes plurimum et laudis haberent et gratiæ, perfecit, ut alterâ præſtaret omnibus; ex altera tantum aſſumeret, quantum eſſet, et ad tuendum jus civile, et ad obtinendam conſularem dignitatem, ſatis.

Tum Brutus, Ita prorſus, inquit, et antea putabam. Audivi enim nuper eum ſtudioſe et frequenter Sami, cum ex eo jus noſtrum pontificium, qua ex parte cum jure civili conjunctum eſſet, vellem cognoſcere; et nunc meum judicium multo magis confirmo teſtimonio et judicio tuo: ſimul illud gaudeo, quòd et æqualitas veſtra, et pares honorum gradus, et artium, ſtudiorumque quaſi finitima vicinitas, tantum abeſt ab obtrectatione invidiaque, quæ ſolet lacerare pleroſque, uti ea non modo non exulcerare veſtram gratiam, ſed etiam conciliare, videatur. Quali enim te erga illum perſpicio, tali illum in te voluntate, judicioque cognovi. Itaque doleo et illius conſilio, et tua voce populum Romanum carere tam diu: quod cum per ſe dolendum eſt, tum multo magis conſideranti, ad quos iſta non tranſlata ſint, ſed neſcio quo pacto devenerint.

Hìc Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de republica ut ſileremus; itaque faciamus. Nam ſi iſto modo volumus ſingulas res deſiderare, non modo quærendi, ſed ne lugendi quidem, finem reperiemus.

XLIII. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, et inſtitutum ordinem perſequamur. Paratus igitur veniebat Craſſus, expectabatur, audiebatur: a principio ſtatim, (quod erat apud eum ſemper accuratum) expectatione dignus videbatur; non multa jactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra ſupploſio pedis; vehemens, et interdum irata, et plena juſti doloris oratio; multæ, et cum gravitate, facetiæ; quodque difficile eſt, idem et perornatus et perbrevis. Jam in altercando invenit parem neminem; verſatus eſt in omni fere genere cauſarum; mature in locum principum oratorum venit. Accuſavit C. Carbonem, eloquentiſſimum hominem, admodum adoleſcens; ſummam ingenii non laudem modo, ſed etiam admirationem, eſt conſecutus. Defendit poſtea Liciniam virginem, cum annos XXVII natus eſſet: in ea ipſa cauſa fuit eloquentiſſimus, orationiſque ejus ſcriptas quaſdam partes reliquit. Voluit adoleſcens in colonia Narbonenſi cauſæ popularis aliquid attingere, eamque coloniam (ut fecit) ipſe deducere: extat in eam legem ſenior, ut ita dicam, quam illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde cauſæ; ſed ita tacitus tribunatus, ut, niſi in eo magiſtratu cœnaviſſet apud præconem Granium, idque nobis narraviſſet Lucilius, tribunum plebis neſciremus fuiſſe.

Ita prorſus, inquit Brutus; ſed ne de Scævolæ quidem tribunatu quidquam audiviſſe videor, et eum collegam Craſſi credo fuiſſe. Omnibus quidem aliis, inquam, in magiſtratibus, ſed tribunus anno poſt fuit, eoque in roſtris ſedente ſuaſit Serviliam legem Craſſus. Nam Cenſuram ſine Scævola geſſit: eum enim magiſtratum nemo unquam Scævolarum petivit. Sed hæc Craſſi cum edita oratio eſt, quam te ſæpe legiſſe certo ſcio, quatuor et triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi ætate præſtabat. His enim Conſulibus eam legem ſuaſit, quibus nati ſumus, cum ipſe eſſet Q. Cæpione Conſule natus et C. Lælio, triennio

ipſo minor, quam Antonius. Quod idcirco poſui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua ætate extitiſſet, poſſet notari; et intelligeretur jam ad ſummum pene eſſe perductam, ut eò nihil ferme quiſquam addere poſſet, niſi qui a philoſophia, a jure civili, ab hiſtoria, fuiſſet inſtructior.

XLIV. Erit, inquit M. Brutus, aut jam eſt iſte, quem expectas. Neſcio, inquam. Sed eſt etiam L. Craſſi in conſulatu, pro Q. Cæpione, defenſione juncta non brevis, ut laudatio, ut oratio autem, brevis, poſtrema Cenſoris oratio, qua anno duodequinquageſimo uſus eſt. In his omnibus ineſt quidam ſine ullo fuco veritatis color. Quinetiam comprehenſio, et ambitus ille verborum (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, et brevis; et in membra quædam, quæ κῶλα Græci vocant, diſpertiebat orationem lubentius.

Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu iſtos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi ſane exilem libellum, plura Craſſo, libuiſſet ſcribere. Cum enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinam dicendi, nobis reliquiſſent. Nam Scævolæ dicendi elegantiam ſatis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem a pueritia quaſi magiſtra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio; in qua et auctoritas ornatur ſenatûs, quo pro ordine illa dicuntur; et invidia concitatur in judicum, et in accuſatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aſpere, multa facete, dicta ſunt: plura etiam dicta quam ſcripta, quod ex quibuſdam capitibus expoſitis, nec explicatis, intelligi poteſt. Ipſa illa cenſoria contra Cn. Domitium collegam non eſt oratio, ſed quaſi capita rerum, et orationis commentarium paulo plenius. Nulla eſt enim altercatio clamoribus unquam habita majoribus. Et vero fuit in hoc et popularis dictio excellens: Antonii genus dicendi multo aptius judiciis, quam concionibus.

XLV. Hoc loco ipſum Domitium non relinquo. Nam etſi non fuit in oratorum numero, tamen pono ſatis in eo fuiſſe ingenii

atque orationis, quò et magiſtratûs perſonam, et conſularem dignitatem tueretur. Quod idem de C. Cælio dixerim, induſtriam in eo ſummam fuiſſe, ſummaſque virtutes; eloquentiæ tantum, quod eſſet in rebus privatis, amicis ejus; in republica, ipſius dignitati ſatis.

Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latine et diligenter loquentibus, numeratus eſt: qui tamen ſumma nobilitate hominem, cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia, L. Philippum, in conſulatus petitione ſuperavit. Eodem tempore C. Clodius, etſi propter ſummam nobilitatem, et ſingularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Ejuſdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui, meo judicio, eò perveniſſe videtur, quo potuit fere Latinus orator ſine Græcis literis, et ſine multo uſu, pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pene Attico ſtilo ſcriptæ eſſe videantur. Eaſdem argutias in tragœdias ſatis quidem ille acute, ſed parum tragice, tranſtulit. Quem ſtudebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut ſcitis, diſertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a ſenatu hoſtis cum C. Mario judicatus eſt, acer et vehemens accuſator. In eo genere ſane probabilis, doctus autem Græcis literis, propinquus noſter factus ad dicendum M. Gratidius, M. Antonii perfamiliaris, cujus præfectus cum eſſet in Cilicia, eſt interfectus; qui accuſavit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani pater.

XLVI. Atque etiam, apud ſocios et Latinos, oratores habiti ſunt Q. Vectius Vectianus, e Marſis, quem ipſe cognovi, prudens vir, et in dicendo brevis; Q. et D. Valerii Sorani, vicini et familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti et Græcis literis, et Latinis; C. Ruſticellus Bononienſis, is quidem et exercitatus, et naturâ volubilis. Omnium autem eloquentiſſimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Aſculanus, cujus ſunt aliquot orationes Aſculi habitæ: illa Romæ contra Cæpionem, nobilis ſane, cui orationi Cæpionis ore reſpondit Ælius, qui ſcriptitavit orationes multas; orator ipſe nunquam fuit. Apud majores

noſtros video diſertiſſimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Tib. Gracchi, P. filii, fere ætate: ejus etiam oratio eſt pro Fregellanis, coloniiſque Latinis, habita in ſenatu.

Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis iſtis externis quaſi oratoribus? Quid cenſes, inquam, niſi idem, quod urbanis, præter unum, quòd non eſt eorum urbanitate quadam quaſi colorata oratio? Et Brutus, Qui eſt, inquit, iſte tandem urbanitatis color? Neſcio, inquam. Tantùm eſſe quendam ſcio. Id tu, Brute, jam intelliges, cum in Galliam veneris. Audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ; ſed hæc mutari, dediſcique poſſunt. Illud eſt majus, quòd in vocibus noſtrorum oratorum recinit quiddam, et reſonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modo apparet, ſed etiam in cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinum, hominem facetiſſimum, cum familiari noſtro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Iſto ipſo: ſed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat neſcio quo ſapore vernaculo: ut ego jam non mirer, illud Theophraſto accidiſſe, quod dicitur, cum percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet, et reſpondiſſet illa, atque addidiſſet, *Hoſpes, non pote minoris*; tuliſſe eum moleſte, ſe non effugere hoſpitis ſpeciem, cum ætatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. Omnino ſic (ut opinor) in noſtris eſt quidam urbanorum, ſicut ille Atticorum, ſonus. Sed domum redeamus, id eſt, ad noſtros revertamur.

XLVII. Duobus igitur ſummis, Craſſo et Antonio, L. Philippus proximus accedebat, ſed longo intervallo, tamen proximus. Itaque eum, etſi nemo intercedebat, qui ſe illi anteferret, neque ſecundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum ſecundum numeraverim, aut tertium, qui vix a carceribus exierit, cum palmam jam primus acceperit; nec in oratoribus, qui tantum abſit a primo, vix ut in eodem curriculo eſſe videatur. Sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui ſine comparatione illorum ſpectaret, ſatis magna diceret; ſumma libertas in oratione, multæ facetiæ, ſatis creber in reperiendis, ſolutus in explicandis ſententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis

doctrinis inſtitutus; in altercando cum aliquo aculeo, et maledicto facetus.

Horum ætati prope conjunctus L. Gellius, non tam vendibilis orator, quam ut neſcires quid ei deeſſet. Nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, et verbis ſolutus ſatis; ſed in magnos oratores inciderat ejus ætas: multam tamen operam amicis, et utilem præbuit; atque ita diu vixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur; multum etiam in cauſis verſaretur.

Iiſdem fere temporibus D. Brutus, is, qui Conſul cum Mamerco fuit, homo et Græcis doctus literis, et Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite: Cneuſque Pompeius, Sexti filius, aliquem numerum obtinebat. Nam Sextus, frater ejus, præſtantiſſimum ingenium contulerat ad ſummam juris civilis, et ad perfectam geometriæ, et rerum Stoicarum, ſcientiam. Item in jure, et ante hos M. Brutus, et paulo poſt eum C. Bilienus, homo per ſe magnus, prope ſimili ratione ſummus evaſerat; qui Conſul factus eſſet, niſi in Marianos conſulatus, et in eas petitionis anguſtias incidiſſet. Cn. autem Octavii eloquentia, quæ fuerat ante conſulatum ignorata, in conſulatu multis concionibus eſt vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertamur.

Cenſeo, inquit Atticus. Eloquentes enim videbare, non ſedulos, velle conquirere.

XLVIII. Feſtivitate igitur, et facetiis, inquam, C. Julius, L. filius, et ſuperioribus, et æqualibus ſuis omnibus præſtitit, oratorque fuit minime ille quidem vehemens, ſed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo ſuavitate, conditior. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, ſicut ex ejuſdem tragœdiis, lenitas ejus ſine nervis perſpici poteſt.

Ejus æqualis P. Cethegus, cui de republica ſatis ſuppeditabat oratio: totam enim tenebat eam, penituſque cognorat. Itaque in ſenatu Conſularium auctoritatem aſſequebatur: ſed in cauſis publicis nihil, in privatis ſatis veterator, videbatur. Erat in privatis cauſis Q. Lucretius Veſpillo et acutus, et juriſperitus. Nam

Aphilia concionibus aptior, quam judiciis. Prudens etiam T. Annius Velina, et in ejus generis cauſis orator ſane tolerabilis.

In eodem genere cauſarum multum erat T. Juventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, et pene frigidus; ſed et callidus, et in capiendo adverſario verſutus, et præterea nec indoctus, et magna cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbius, meus fere æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quam magiſter fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad ſummam ſenectutem, volebat eſſe ſimilis horum, eratque et bonus vir et innocens, ſed dicebat parum. Nec ſane plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Syllæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius, in dicendo paulo tamen copioſior.

Sed omnium oratorum, ſive rabularum, qui et plane indocti, aut inurbani, aut ruſtici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, ſolutiſſimum in dicendo, et acutiſſimum judico noſtri ordinis Q. Sertorium, equeſtris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis et expeditus ad dicendum, et vitæ ſplendore multo, et ingenio ſane probabili, T. Junius, L. filius, tribunitius; quo accuſante P. Sextius, Prætor deſignatus, damnatus eſt ambitûs. Is proceſſiſſet honoribus longius, niſi ſemper infirma, atque etiam ægra valetudine fuiſſet.

XLIX. Atque ego præclare intelligo, me in eorum commemoratione verſari, qui nec habiti ſint oratores, neque fuerint, prætéririque a me aliquot ex veteribus, commemoratione, aut laude dignos; ſed hoc quidem ignoratione. Quid enim eſt ſuperioris ætatis, quod ſcribi poſſit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipſorum? De iis autem, quos ipſi vidimus, neminem fere prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim ſciri, in tanta et tam vetere republica, maximis præmiis eloquentiæ propoſitis, omnes cupîſſe dicere, non plurimos auſos eſſe, potuiſſe paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi poſſit, quem exiſtimem clamatorem, quem oratorem, fuiſſe. Iiſdem fere temporibus, ætate inferiores paulo, quam Julius, ſed æquales propemodum fuerunt

C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fuſius, M. Druſus, P. Antiſtius; nec ulla ætate uberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta et Sulpicius, cum meo judicio, tum omnium, facile primas tulerunt.

Hìc Atticus, Quomodo iſtuc dicis, inquit, cum tuo judicio, tum omnium? Semperne in oratore probando, aut improbando, vulgi judicium cum intelligentium judicio congruit? An alii probantur a multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt?

Recte requiris, inquam, Attice; ſed audies ex me fortaſſe, quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, ſi huic modo Bruto probaturus es?

Plane, inquam, Attice, diſputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multo malim tibi, et Bruto placere; eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim neceſſe eſt, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, eundem doctis probari. Nam, quid in dicendo rectum ſit, aut pravum, ego judicabo, ſi modo is ſum, qui id poſſim, aut ſciam judicare; qualis vero ſit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria ſunt enim (ut quidem ego ſentio) quæ ſint efficienda dicendo; ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehementius. Quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non aſſequatur hæc, aut etiam in his labatur, et cadat, artifex aliquis judicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ii, qui audiunt, ita afficiantur ut orator velit, vulgi aſſenſu, et populari approbatione judicari ſolet. Itaque nunquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo diſſenſio fuit.

L. An cenſes, dum illi viguerunt, quos ante dixi, non eoſdem gradus oratorum vulgi judicio, et doctorum fuiſſe? De populo ſi quem ita rogaviſſes, *Quis eſt in hac civitate eloquentiſſimus?* In Antonio et Craſſo aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. Nemone Philippum, tam ſuavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his anteferret, quem noſmetipſi, qui hæc arte aliquâ volumus expendere, proximum illis fuiſſe diximus? Nemo profecto. Id enim ipſum eſt ſummi oratoris, ſummum oratorem

populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit diſcipulo ſane frigenti ad populum, *Mihi cane, et Muſis:* ego huic Bruto dicenti, ut ſolet, apud multitudinem, *Mihi cane, et populo, mi Brute,* dixerim: ut, qui audient, quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem; vera putat, aſſentitur, probat; fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? Delectatur audiens multitudo, et ducitur oratione, et quaſi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod diſputes? Gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet; ad miſericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum; iraſcitur, miratur, ſperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adſunt, mentes verbis, et ſententiis, et actione tractantur. Quid eſt, quòd expectetur docti alicujus ſententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum eſt. Denique hoc ſpecimen eſt popularis judicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibuſque diſſenſio. Cum multi eſſent oratores in vario genere dicendi, quis unquam ex his excellere judicatus eſt vulgi judicio, qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuiſſet apud patres noſtros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Craſſum? Aderant multi alii; tamen utrum de his potius, dubitaſſet aliquis; quin alterum, nemo. Quid adoleſcentibus nobis, cum eſſet Cotta, et Hortenſius, num quis, cui quidem eligendi poteſtas eſſet, quemquam his anteponebat?

LI. Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipſo nonne, quid optarent rei, quid ipſe Hortenſius judicaret, videbamus? qui cum partiretur tecum cauſas, (ſæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam; et mihi, benevolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi ſit opinio, neſcio; de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione diſertiſſimi habiti ſint, eoſdem intelligentium quoque judicio fuiſſe probatiſſimos. Nec enim poſſet idem Demoſthenes dicere, quod dixiſſe Antimachum Clarium poetam ferunt, qui, cum, convocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod noviſtis, volumen

ſuum, et eum legentem omnes, præter Platonem, reliquiſſent, *Legam*, inquit, *nihilo minus; Plato enim mihi unus inſtar eſt omnium millium.* Et recte. Poema enim reconditum, paucorum approbatione; oratio popularis ad ſenſum vulgi debet moveri. At, ſi eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demoſthenes, cum eſſet relictus a cæteris, verbum facere non poſſet. Quid? tu, Brute, poſſes, ſi te, ut Curionem quondam, concio reliquiſſet? Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam cauſis, in quibus omnis res nobis cum judicibus eſt, non cum populo, tamen ſi a corona relictus ſim, non queam dicere. Ita ſe, inquam, res habet. Ut, ſi tibiæ inflatæ non referant ſonum, abjiciendas eas ſibi tibicen putet; ſic oratori populi aures tanquam tibiæ ſunt; eæ ſi inflatum non recipiunt, aut ſi auditor omnino, tanquam equus, non facit, agitandi finis faciendus eſt.

LII. Hoc tamen intereſt, quod vulgus interdum non probandum oratorem probat, ſed probat ſine comparatione, cum a mediocri, aut etiam a malo, delectatur: eo eſt contentus; eſſe melius non ſentit; illud, quod eſt, qualecunque eſt, probat. Tenet enim aures vel mediocris orator, ſit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo et ornatus orationis, valet. Quare quis ex populo, cum Q. Scævolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea cauſa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut poſſe fieri putaret? Cum is hoc probare vellet, M'. Curium, cum ita heres inſtitutus eſſet, ſi pupillus ante mortuus eſſet, quam in ſuam tutelam veniſſet, pupillo non nato heredem eſſe non poſſe; quid ille non dixit de teſtamentorum jure? de antiquis formulis? quid, quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi etiam filio non nato heres inſtitueretur? Quam captioſum eſſe populo, quod ſcriptum eſſet, negligi, et opinione quæri voluntates; et interpretatione diſertorum, ſcripta ſimplicium hominum pervertere? Quam ille multa de auctoritate patris ſui, qui ſemper jus illud eſſe defenderat? quam omnino multa de conſervando jure civili? Quæ quidem omnia cum perite, et ſcienter, tum et breviter, et preſſe, et ſatis ornate, et pereleganter diceret, quis eſſet in

populo, qui aut expectaret, aut fieri poſſe quidquam melius putaret.

LIII. At vero, ut contra Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in litore ambulans ſcalmum reperiſſet, ob eamque rem ædificare navem concupiviſſet, exorſus eſt; ſimiliter Scævolam ex uno ſcalmo captionis, centumvirale judicium hæreditatis effeciſſe; hoc in illo initio conſecutus, multis ejuſdem generis ſententiis delectavit, animoſque omnium, qui aderant, in hilaritatem a ſeveritate traduxit; quod eſt unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet, hoc ſenſiſſe, quoquo modo filius non eſſet, qui in ſuam tutelam veniret, ſive non natus, ſive ante mortuus, Curius heres ut eſſet: ita ſcribere pleroſque, et id valere, et valuiſſe ſemper. Hæc, et multa ejuſmodi dicens, fidem faciebat; quod eſt ex tribus oratotis officiis alterum. Deinde æquum bonum teſtamentorum ſententias, voluntateſque tutatus eſt; quanta eſſet in verbis captio, cum in cæteris rebus, tum in teſtamentis, ſi negligerentur voluntates; quantam ſibi potentiam Scævola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentum facere poſtea, niſi de illius ſententia. Hæc cum graviter, tum ab exemplis copioſe, tum varie, tum etiam ridicule, et facete explicans, eam admirationem, aſſenſionemque commovit, dixiſſe ut contra nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hìc ille de populo judex, qui ſeparatim alterum admiratus eſſet, idem, audito altero, judicium ſuum contemneret. At vero intelligens et doctus, audiens Scævolam, ſentiret eſſe quoddam uberius dicendi genus et ornatius. Ab utroque autem, cauſâ peroratâ, ſi quæreretur uter præſtaret orator, nunquam profecto ſapientis judicium a judicio vulgi diſcreparet.

LIV. Quî præſtat igitur intelligens imperito? magna re et difficili: ſi quidem magnum eſt ſcire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud, quidquid eſt, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præſtat etiam illo doctus auditor indocto, quod ſæpe, cum oratores duo, aut plures populi judicio probantur, quod dicendi genus optimum ſit, intelligit. Nam

illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari poteſt. Ut enim ex nervorum ſono in fidibus, quàm ſcienter ei pulſi ſint, intelligi ſolet; ſic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi exiſtimator, non aſſidens, et attente audiens, ſed uno aſpectu, et præteriens, de oratore ſæpe judicat. Videt oſcitantem judicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas; Quæſitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea cauſa non adeſſe, qui poſſit animis judicum admovere orationem, tanquam fidibus manum. Idem ſi præteriens aſpexerit erectos intuentes judices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur; aut, ut avem cantu aliquo, ſic illos viderit oratione, quaſi ſuſpenſos, teneri; aut, id quod maxime opus eſt, miſericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos eſſe vehementius; ea ſi præteriens (ut dixi) aſpexerit, ſi nihil audierit, tamen oratorem verſari in illo judicio, et opus oratorium fieri, aut perfectum jam eſſe, profecto intelliget.

LV. Cum hæc diſſeruiſſem, uterque aſſenſus eſt, et ego tanquam ab integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta et Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maxime judicio illorum hominum, et illius ætatis dixiſſem probatos, revertar ad eos ipſos: tum reliquos, ut inſtitui, deinceps perſequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera ſunt, unum attenuate, preſſeque; alterum ſublate, ampleque dicentium: etſi id melius eſt, quod ſplendidius et magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ ſumma ſunt, jure laudantur. Sed cavenda eſt preſſo illi oratori inopia et jejunitas; amplo autem, inflatum et corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac ſolute; et ut ad infirmitatem laterum perſcienter contentionem omnem remiſerat, ſic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione niſi ſincerum, nihil niſi ſiccum, atque ſanum; illudque maximum, quòd, cum contentione orationis flectere animos judicum vix poſſet, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a ſe commoti, quod a Sulpicio concitati. Fuit enim

Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiverim, grandis, et, ut ita dicam, tragicus orator. Vox cum magna, tum ſuavis et ſplendida; geſtus et motus corporis ita venuſtus, ut tamen ad forum, non ad ſcenam, inſtitutus videretur; incitata, et volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens, oratio. Craſſum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium; ſed ab hoc vis aberat Antonii, Craſſi ab illo lepos.

O magnam, inquit, artem, Brutus! ſi quidem iſtis, cum ſummi eſſent oratores, duæ res maximæ, altera alteri defuit.

LVI. Atque in his oratoribus illud animadvertendum eſt, poſſe eſſe ſummos, qui inter ſe ſint diſſimiles. Nihil enim tam diſſimile, quam Cotta Sulpicio; et uterque æqualibus ſuis plurimum præſtitit. Quare hoc doctoris intelligentis eſt, videre, quo ferat natura ſua quemque; et ea duce utentem ſic inſtituere, ut Iſocratem in acerrimo ingenio Theopompi, et leniſſimo Ephori dixiſſe traditum eſt, alteri ſe calcaria adhibere, alteri frænos. Sulpicii orationes, quæ feruntur, eas poſt mortem ejus ſcripſiſſe P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra noſtrum ordinem, meo judicio, diſertiſſimus. Ipſius Sulpicii nulla oratio eſt; ſæpeque ex eo audivi, cum ſe ſcribere neque conſueſſe, neque poſſe, diceret. Cottæ pro lege Varia quæ inſcribitur, eam L. Ælius ſcripſit Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, et eques Romanus cum primis honeſtus, idemque eruditiſſimus et Græcis literis et Latinis; antiquitatiſque noſtræ et in inventis rebus, et in actis, ſcriptorumque veterum literate peritus. Quam ſcientiam Varro noſter acceptam ab illo, auctamque per ſeſe, vir ingenio præſtans, omnique doctrina, pluribus et illuſtrioribus literis explicavit. Sed idem Ælius, Stoicus eſſe voluit; orator autem nec ſtuduit unquam, nec fuit. Scribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello filio, ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipſe ſcripſit eas, quibus pro ſe eſt uſus, ſed non ſine Ælio. His enim ſcribendis etiam ipſe interfui, cum eſſem apud Ælium adoleſcens, eumque audire perſtudioſe ſolerem. Cottam autem miror ſummum ipſum oratorem, minimeque

ineptum, Ælianas leves oratiunculas voluiſſe exiſtimari ſuas.

LVII. His duobus ejuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius; ſed mihi placebat Pomponius maxime; vel dicam, minime diſplicebat. Locus erat omnino in maximis cauſis, præter eos, de quibus ſupra dixi, nemini; propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat; faſtidioſior Craſſus, ſed tamen recipiebat. Horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Cæſarem: Cotta et Sulpicius expetebantur. Ita ab iis ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur: neque tam multa, quam noſtra ætate, judicia fiebant; neque hoc, quod nunc fit, ut cauſæ ſingulæ defenderentur a pluribus; quo nihil eſt vitioſius. Reſpondemus iis, quos non audivimus; in quo primum ſæpe aliter eſt dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni intereſt coram videre me, quemadmodum adverſarius de quaque re aſſeveret; maxime autem, quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitioſius, quam, cum unum corpus debeat eſſe defenſionis, naſci de integro cauſam, cum ſit ab altero perorata. Omnium enim cauſarum unum eſt naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quaſi membra ſuo quæque loco locata, ſuam et vim, et dignitatem tenent. Cum autem difficile ſit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut ſibi ipſe non conveniat; quanto difficilius cavere, ne quid dicas quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia et labor multo major eſt, totam cauſam, quam partem, dicere, et quia plures ineuntur gratiæ, ſi uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc conſuetudinem lubenter adſcivimus.

LVIII. Erant tamen, quibus videretur illius ætatis tertius Curio, quia ſplendidioribus fortaſſe verbis utebatur; et quia Latine non peſſime loquebatur, uſu, credo, aliquo domeſtico: nam literarum admodum nihil ſciebat. Sed magni intereſt, quos quiſque audiat quotidie domi, quibuſcum loquatur a puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus epiſtolas Corneliæ, matris Gracchorum; apparet filios non tam in gremio educatos, quam in ſermone, matris. Auditus eſt nobis Læliæ Caii

filiæ ſæpe ſermo. Ergo illam patris elegantia tinctam vidimus, et filias ejus Mucias ambas, quarum ſermo mihi fuit notus; et neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audiſti loquentem. Ego vero, ac lubenter quidem, inquit Brutus; et eo lubentius, quod L. Craſſi erat filia.

Quid Craſſum, inquam, illum cenſes iſtius Liciniæ filium, Craſſi teſtamento qui fuit adoptatus? Summo iſte quidem dicitur ingenio fuiſſe, inquit. Et vero hic Scipio, collega meus, mihi ſane bene et loqui videtur, et dicere. Recte, inquam, judicas, Brute. Etenim iſtius genus eſt ex ipſius ſapientiæ ſtirpe generatum. Nam et de duobus avis jam diximus, Scipione et Craſſo; et de tribus proavis, Q. Metello, cujus quatuor filii; P. Scipione, qui ex dominatu Tib. Gracchi privatus in libertatem rempublicam vindicavit; Q. Scævola augure, qui peritiſſimus juris, idemque percomis eſt habitus. Jam duorum abavorum quam eſt illuſtre nomen; P. Scipionis, qui bis Conſul fuit, qui eſt *Corculum* dictus; alterius omnium ſapientiſſimi, C. Lælii! O generoſam, inquit, ſtirpem! et tanquam in unam arborem plura genera; ſic in iſtam domum multorum inſitam atque illuminatam ſapientiam!

LIX. Similiter igitur ſuſpicor, (ut conferamus parva magnis) Curionis, etſi pupillus relictus eſt, patrio fuiſſe inſtituto puro ſermone aſſuefactam domum; et eo magis hoc judico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honeſtarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poetam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat; non publicum jus, non privatum et civile cognoverat: quanquam id quidem fuit etiam in aliis, et magnis quidem oratoribus, quos parum his inſtructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum; idque cum conſtaret ex quinque notiſſimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. In quacunque enim una plane claudicaret,

orator eſſe non poſſet. Sed tamen alius in alia excellebat magis: reperiebat, quid dici opus eſſet, et quo modo præparari, et quo loco locari, memoriâque ea comprehendebat, Antonius: excellebat autem actione; erantque ei quædam ex his paria cum Craſſo, quædam etiam ſuperiora. At Craſſi magis enitebat oratio. Nec vero Sulpicio, neque Cottæ dicere poſſumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus plane, atque omnino defuiſſe. Itaque in Curione hoc veriſſime judicari poteſt, nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum ſplendore et copia. Nam cum tardus in cogitando, tum in inſtruendo diſſipatus fuit.

LX. Reliqua duo ſunt, agere, et meminiſſe: in utroque cachinnos irridentium commovebat. Motus erat is, quem et C. Julius in perpetuum notavit, cum ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quæſivit, *quis loqueretur e lintre:* et Cn. Sicinius, homo impurus, ſed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris ſimile quidquam. Is cum tribunus plebis Curionem et Octavium Conſules produxiſſet, Curioque multa dixiſſet, ſedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat faſciis, et multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, *Nunquam,* inquit, *Octavi, collegæ tuo gratiam referes, qui niſi ſe ſuo more jactaviſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent.* Memoriâ autem ita fuit nullâ, ut aliquoties, tria cum propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Qui in judicio privato vel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ peroraviſſem, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, ſubito totam cauſam oblitus eſt, idque veneficiis et cantionibus Titiniæ factum eſſe dicebat. Magna hæc immemoris ingenii ſigna; ſed nihil turpius, quam quod etiam in ſcriptis obliviſcebatur, quid paulo ante poſuiſſet; ut in eo libro, ubi ſe exeuntem e ſenatu, et cum Panſa noſtro, et cum Curione filio colloquentem facit, cum ſenatum Cæſar Conſul habuiſſet, omniſque ille ſermo ductus e percontatione filii, quid in ſenatu eſſet actum. In quo multis verbis cum inveheretur in Cæſarem Curio, diſputatioque eſſet inter eos, ut eſt conſuetudo dialogorum, cum ſermo eſſet inſtitutus ſenatu miſſo, quem ſenatum Cæſar Conſul habuiſſet,

reprehendit eas res, quas idem Cæſar anno poſt, et deinceps reliquis annis adminiſtraviſſet in Gallia.

LXI. Tum Brutus admirans, Tantamne fuiſſe oblivionem, inquit, in ſcripto præſertim, ut ne legens quidem unquam ſenſerit, quantum flagitii commiſiſſet? Quid autem, inquam, Brute, ſtultius, quam, ſi ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore inſtituere ſermonem, cum illarum rerum jam tempora præteriiſſent? Sed ita totus errat, ut in eodem ſermone dicat, in ſenatum ſe, Cæſare Conſule, non accedere, ſed id dicat ipſo Conſule exiens e ſenatu. Jam qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt cæterarum ingenii partium, tam debilis eſſet, ut ne in ſcripto quidem meminiſſet, quid paulo ante poſuiſſet, huic minime mirum eſt ex tempore dicenti ſolitam effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deeſſet, et flagraret ſtudio dicendi, perpaucæ ad eum cauſæ deferebantur. Orator autem, vivis ejus æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante dixi, et expeditam ac profluentem quodam modo celeritatem. Itaque ejus orationes aſpiciendas tamen cenſeo. Sunt illæ quidem languidiores; veruntamen poſſunt augere, et quaſi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus; quod habet tantam vim, ut ſolum ſine aliis in Curione ſpeciem oratoris alicujus effecerit. Sed ad inſtituta redeamus.

LXII. In eodem igitur numero ejuſdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentiſſimi viri filius, non ſatis acutus orator; ſed tamen orator numeratus eſt. Erat in verbis gravitas, et facile dicebat, et auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus; fortis vero actor, et vehemens, et verbis nec inops nec abjectus, et quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus.

Multum ab iis aberat L. Fuſius; tamen ex accuſatione M'. Aquilii diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Druſum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem, ita duntaxat cum de republica diceret; L. autem Lucullum etiam acutum; patremque tuum, Brute, juris quoque et publici, et privati ſane peritum;

M. Lucullum; M. Octavium, Cnei filium, qui tantum actoritate dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis ſuffragiis abrogaverit; Cn. Octavium, M. filium; M. Catonem patrem; Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id eſt, a judiciis, et in præſidiis reipublicæ, cui facile ſatisfacere poſſint, collocemus.

Eòdem Q. Cæpionem referrem niſi nimis equeſtri ordini deditus a ſenatu diſſediſſet. Cn. Carbonem, M. Marium, et ex eodem genere complures minime dignos elegantis conventûs auribus, aptiſſimos cognovi turbulentis concionibus. Quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit; aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et, quoniam hujus generis facta mentio eſt, ſeditioſorum omnium poſt Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentiſſimus viſus eſt; magis ſpecie tamen et motu, atque ipſo amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autem poſt natos homines improbiſſimus C. Servilius Glaucia, ſed peracutus et callidus, cum primiſque ridiculus. Is, ex ſummis et fortunæ et vitæ ſordibus in Prætura, Conſul factus eſſet, ſi rationem ejus haberi licere judicatum eſſet. Nam et plebem tenebat, et equeſtrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is Prætor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario et Flacco Conſulibus, publice eſt interfectus; homo ſimillimus Athenienſis Hyperboli, cujus improbitatem veteres Atticorum comœdiæ notaverunt.

Quos Sex. Titius conſecutus, homo loquax ſane et ſatis acutus, ſed tam ſolutus et mollis in geſtu, ut ſaltatio quædam naſceretur, cui ſaltationi Titius nomen eſſet. Ita cavendum eſt, ne quid in agendo dicendove facias, cujus imitatio rideatur.

LXIII. Sed ad paulo ſuperiorem ætatem revecti ſumus; nunc ad eam, de qua aliquantum ſumus locuti, revertamur. Conjunctus igitur Sulpicii ætati P. Antiſtius fuit, rabula ſane probabilis, qui, multos cum tacuiſſet annos, neque contemni ſolum, ſed irrideri etiam ſolitus eſſet, in tribunatu primum contra C. Julii illam conſulatûs petitionem extraordinariam, veram cauſam agens, eſt

probatus; et eo magis, quod eandem cauſam cum ageret ejus collega ille ipſe Sulpicius, hic plura et acutiora dicebat. Itaque poſt tribunatum primo multæ ad eum cauſæ, deinde omnes, maximæ quæcunque erant, deferebantur. Rem videbat acute, componebat diligenter, memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, ſed tamen non abjectis. Expedita autem erat, et perfacile currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus; actio paulum cùm vitio vocis, tum etiam ineptiis, claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter profectionem reditumque L. Syllæ ſine jure fuit, et ſine ulla dignitate, reſpublica. Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro ſolitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, et Curio: vivebat e reliquis patronis ejus ætatis nemo præter Carbonem et Pomponium; quorum utrumque facile ſuperabat.

LXIV. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Siſenna, doctus vir, et ſtudiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reipublicæ, non ſine facetiis: ſed neque laboris multi, nec ſatis verſatus in cauſis; interjectuſque inter duas ætates, Hortenſii et Sulpicii, nec majorem conſequi poterat, et minori neceſſe erat cedere. Hujus omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt; quæ cum facile omnes vincat ſuperiores, tum indicat tamen, quantum abſit a ſummo, quamque genus hoc ſcriptionis nondum ſit ſatis Latinis literis illuſtratum. Nam Q. Hortenſii admodum adoleſcentis ingenium, ut Phidiæ ſignum, ſimul aſpectum et probatum eſt.

Is, L. Craſſo, Q. Scævola Conſulibus, primum in foro dixit, et apud hos ipſos quidem Conſules, et cum eorum, qui affuerunt, tum ipſorum Conſulum, qui omnes intelligentia anteibant, judicio diſceſſit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. Eſt autem, L. Paulo, C. Marcello Conſulibus mortuus; ex quo videmus eum in patronorum numero annos quatuor et quadraginta fuiſſe. Hoc de oratore paulo poſt plura dicemus. Hoc autem loco voluimus ætatem ejus in diſparem oratorum ætatem includere: quanquam id quidem omnibus uſu venire neceſſe fuit, quibus paulo longior vita contigit, ut et cum multo

majoribus natu, quam eſſent ipſi, et cum aliquanto minoribus compararentur. Ut Accius iiſdem ædilibus ait ſe et Pacuvium docuiſſe fabulam, cum ille octoginta, ipſe triginta annos natus eſſet; ſic Hortenſius non cum ſuis æqualibus ſolum, ſed et mea cum ætate, et cum tua, Brute, et cum aliquanto ſuperiore conjungitur. Siquidem et Craſſo vivo dicere ſolebat; et magis jam etiam vigebat cum Antonio, et cum Philippo jam ſene, pro Cn. Pompeii bonis dicente. In illa cauſa adoleſcens cum eſſet, princeps fuit, et in eorum, quos in Sulpicii ætate poſui, numerum facile pervenerat; et ſuos inter æquales M. Piſonem, M. Craſſum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe præſtitit; et me adoleſcentem nactus octo annis minorem, quam erat ipſe, multos annos in ſtudio ejuſdem laudis exercuit; et tecum ſimul, ſicut ego pro multis, ſic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem.

LXV. Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam multis inter noſtrum, tuumque initium dicendi interpoſitis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc ſermone noſtro ſtatui neminem eorum, qui viverent, nominare, ne vos curioſius eliceretis ex me, quid de quoque judicarem, eos, qui jam ſunt mortui, nominabo.

Tum Brutus, Non eſt, inquit, iſta cauſa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam, eſt? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic ſermo tuus emanet, et ii tibi ſuccenſeant, quos præterieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime; ſed tamen te arbitror malle idipſum tacere, quam taciturnitatem noſtram experiri. Tum ego, Vere, inquam, tibi, Brute, dicam: non me exiſtimavi in hoc ſermone uſque ad hanc ætatem eſſe venturum; ſed ita traxit ordo ætatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, ſi quos videtur; deinde redeamus ad te, et ad Hortenſium. Immo vero, inquam; ad Hortenſium; de me alii dicent, ſi qui volent. Minime vero, inquit. Nam etſi me facile omni tuo ſermone tenuiſti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te: nec

vero tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certe mihi notiſſimæ ſunt, quam quod gradus tuos, et quaſi proceſſus dicendi ſtudeo cognoſcere. Geretur, inquam, tibi mos; quoniam me non ingenii prædicatorem eſſe vis, ſed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, et a M. Craſſo, qui fuit æqualis Hortenſii, exordiar.

LXVI. Is igitur mediocriter a doctrina inſtructus, anguſtius etiam a natura; labore et induſtria, et, quòd adhibebat ad obtinendas cauſas curam etiam et gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione ſermo Latinus erat, verba non abjecta, res compoſitæ diligenter; nullus flos tamen, neque lumen ullum; animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut ſimiliter atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis, et inimicus C. Fimbria, non ita diu jactare ſe potuit; qui omnia magnâ voce dicens, verborum ſane bonorum curſu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut eſſet inſano inter diſertos locus.

Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat; qui cum eſſet nec peracutus, (quanquam et ex facie et ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etſi fallebat in eo ipſo; ſic intervallis, exclamationibus, voce ſuavi et canora, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non deſiderarentur. Ita tanquam Curio copiâ nonnullâ verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; ſic Cn. Lentulus cæterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo ſecus P. Lentulus, cujus et excogitandi, et loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus et artis, et venuſtatis, vocis et ſuavitas, et magnitudo. Sic in hoc nihil præter actionem fuit; cætera etiam minora, quam in ſuperiore.

LXVII. M. Piſo quidquid habuit, habuit ex diſciplina; maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte

limaverat, quod erat in reprehendendis verbis verſutum, et ſolers; ſed ſæpe ſtomachoſum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quaſi curſum, forenſem, diutius non tulit, quod et corpore erat infirmo, et hominum ineptias ac ſtultitias, quæ devorandæ nobis ſunt, non ferebat, iracundiuſque reſpuebat, ſive moroſe, ut putabatur, ſive ingenuo, liberoque faſtidio. Is cum ſatis floruiſſet adoleſcens, minor haberi eſt cœptus poſtea. Deinde ex virginum judicio magnam laudem eſt adeptus, et ex eo tempore quaſi revocatus in curſum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem: poſtea, quantum detraxit ex ſtudio, tantum amiſit ex gloria.

P. Muræna mediocri ingenio, ſed magno ſtudio rerum veterum; literarum et ſtudioſus, et non imperitus; multæ induſtriæ, et magni laboris fuit. C. Cenſorinus Græcis literis ſatis doctus; quod propoſuerat, explicans expedite; non invenuſtus actor, ſed iners, et inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, ſed multo labore, quoquo modo poterat, ſæpe dicebat. Itaque ei paucæ centuriæ ad conſulatum defuerunt.

C. Macer auctoritate ſemper eguit, ſed fuit patronus propemodum diligentiſſimus: hujus ſi vita, ſi mores, ſi vultus denique non omnem commendationem ingenii everteret, majus nomen in patronis fuiſſet. Non erat abundans, non inops tamen; non valde nitens, non plane horrida oratio; vox, geſtus, et omnis actio ſine lepore; at in inveniendis, componendiſque rebus mira accuratio, ut non facile in ullo diligentiorem majoremque cognoverim; ſed eam ut citius veteratoriam, quam oratoriam, diceres. Hic etſi etiam in publicis cauſis probabatur, tamen in privatis illuſtriorem obtinebat locum.

LXVIII. C. deinde Piſo, ſtatarius, et ſermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, veruntamen vultu et ſimulatione multo etiam acutior, quam erat, videbatur. Nam ejus æqualem M'. Glabrionem, bene inſtitutum avi Scævolæ diligentiâ, ſocors ipſius natura negligenſque tardaverat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in exiſtimando admodum prudens

toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius, vir ad omnia ſumma natus, majorem dicendi gloriam habuiſſet, niſi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abſtraxiſſet. Erat oratione ſatis amplus; rem prudenter videbat; actio vero ejus habebat, et in voce magnum ſplendorem, et in motu ſummam dignitatem.

Noſter item æqualis D. Silanus, vitricus tuus, ſtudii ille quidem habuit non multum, ſed acuminis, et orationis ſatis. Q. Pompeius, A. filius, qui Bithynicus dictus eſt, biennio quam nos fortaſſe major, ſummo ſtudio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore atque induſtria, quod ſcire poſſum; fuit enim mecum, et cum M. Piſone cum amicitia, tum ſtudiis, exercitationibuſque conjunctus. Hujus actio non ſatis commendabat orationem; in hac enim ſatis erat copiæ, in ulla autem leporis parum.

Erat ejus æqualis P. Antronius, voce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octavius Reatinus, qui cum multas jam cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus. Is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate. Et C. Stalenus, qui ſe ipſe adoptaverat, et de Staleno Ælium fecerat, fervido quodam, et petulanti, et furioſo genere dicendi; quod quia multis gratum erat, et probabatur, adſcendiſſet ad honores, niſi in facinore manifeſto deprehenſus pœnas legibus et judicio dediſſet.

LXIX. Eodem tempore C. et L. Cæpaſii fratres fuerunt, qui multâ operâ, ignoti homines et repentini, Quæſtores celeriter facti ſunt, oppidano quodam et incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteriiſſe videamur, C. Coſconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, ſi quam habebat, præbebat populo cum multa concurſatione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Craſſi quaſi ſecundarius. Is omnibus exemplo debet eſſe, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori vel periculo ſervire. His enim rebus, infimo

loco natus, et honores, et pecuniam, et gratiam conſecutus, etiam in patronorum, ſine doctrina, ſine ingenio, aliquem numerum pervenerat. Sed ut pugiles inexercitati, etiam ſi pugnos et plagas, Olympiorum cupidi, ferre poſſunt, ſolem tamen ſæpe ferre non poſſunt; ſic ille, cùm omni jam fortuna proſpere functus labores etiam magnos excepiſſet, illius judicialis anni ſeveritatem, quaſi ſolem, non tulit.

Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, idque jamdudum; ſed tacebam: hoc vero non putabam, te uſque ad Stalenos et Antronios eſſe venturum. Non puto, inquam, exiſtimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis; ſed ordinem ſequens in memoriam notam et æqualem neceſſario incurro. Volo autem hoc perſpici, omnibus conquiſitis, qui in multitudine dicere auſi ſint, memoriâ quidem dignos perpaucos; verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuiſſe. Sed ad ſermonem inſtitutum revertamur.

LXX. T. Torquatus, T. filius, et doctus vir ex Rhodia diſciplina Molonis, et a natura ad dicendum ſatis ſolutus, atque expeditus, (cui ſi vita ſuppeditaviſſet, ſublato ambitu Conſul factus eſſet) plus facultatis habuit ad dicendum, quam voluntatis. Itaque ſtudio huic non ſatisfecit; officio vero nec in ſuorum neceſſariorum cauſis, nec in ſententia ſenatoria defuit.

Etiam M. Pontidius, municeps noſter, multas privatas cauſas actitavit, celeriter ſane verba volvens, nec hebes in cauſis, vel dicam, plus etiam quam non hebes, ſed effervescens in dicendo ſtomacho ſæpe, iracundiaque vehementius; ut non cum adverſario ſolum, ſed etiam (quod mirabile eſſet) cum judice ipſo, cujus delinitor eſſe debet orator, jurgio ſæpe contenderet. M. Meſſalla minor natu, quam nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere verborum; prudens, acutus, minime incautus, patronus in cauſis cognoſcendis componendiſque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumque cauſarum.

Duo etiam Metelli, Celer et Nepos, nihil in cauſis verſati, nec ſine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus

aſſecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indiſertus, et in conſulatu pereloquens viſus eſt, non tardus ſententiis, non inops verbis, voce canora, facetus ſatis. C. Memmius, L. filius, perfectus literis, ſed Græcis; faſtidioſus ſane Latinarum; argutus orator, verbiſque dulcis, ſed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum ſibi de facultate detraxit, quantum imminuit induſtriæ.

LXXI. Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie ſunt, tibi dicere luberet. Et, ſi de aliis minus, de duobus tamen, quos a te ſcio laudari ſolere, Cæſare et Marcello, audirem non minus lubenter, quam audivi de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exſpectas, quid ego judicem de iſtis, qui tibi ſunt æque noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus ſatis eſt notus; Cæſar autem parum. Illum enim ſæpe audivi; hic, cum ego judicare jam aliquid poſſem, abfuit.

Quid igitur de illo judicas, quem ſæpe audiſti? Quid cenſes, inquit, niſi id, quòd habiturus es ſimilem tui? Næ ego, inquam, ſi ita eſt, velim tibi eum placere quam maxime. Atqui et ita eſt, inquit, et vehementer placet; nec vero ſine cauſa. Nam et didicit, et, omiſſis cæteris ſtudiis, unum id egit, ſeſeque quotidianis commentationibus acerrime exercuit. Itaque et lectis utitur verbis, et frequentibus; et ſplendore vocis, et dignitate motûs fit ſpecioſum et illuſtre, quod dicitur; omniaque ſic ſuppetunt, ut ei nullam deeſſe virtutem oratoris putem; maximeque laudandus eſt, qui hoc tempore ipſo, cum liceat, in hoc communi noſtro, et quaſi fatali malo, conſoletur ſe cum conſcientia optimæ mentis, tum etiam uſurpatione et renovatione doctrinæ. Vidi enim Mytilenis nuper virum, atque (ut dixi) vidi plane virum. Itaque cum eum antea tui ſimilem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctiſſimo viro, tibique, ut intellexi, amiciſſimo Cratippo inſtructum omni copia, multo videbam ſimiliorem.

Hic ego, Etſi, inquam, de optimi viri, nobiſque amiciſſimi

laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miſeriarum, quarum oblivionem quærens, hunc ipſum ſermonem produxi longius. Sed, de Cæſare, cupio audire, quid tandem Atticus judicet.

LXXII. Et ille, Præclare, inquit, tibi conſtas, ut de iis, qui nunc ſint, nihil velis ipſe dicere; et hercle ſi ſic ageres, ut de iis egiſti, qui jam mortui ſunt, neminem ut prætermitteres, næ tu in multos Antronios, et Stalenos incurreres. Quare ſive hanc turbam effugere voluiſti, ſive veritus es, ne quis ſe aut præteritum, aut non ſatis laudatum, queri poſſit; de Cæſare tamen potuiſti dicere, præſertim cum et tuum de illius ingenio notiſſimum judicium eſſet, nec illius de tuo obſcurum.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæſare et ipſe ita judico, et de hoc hujus generis acerrimo æſtimatore ſæpiſſime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantiſſime. Nec id ſolum domeſtica conſuetudine, (ut dudum de Læliorum et Muciorum familiis audiebamus,) ſed, quanquam id quoque credo fuiſſe, tamen ut eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, et iis quidem reconditis et exquiſitis, ſummoque ſtudio et diligentia eſt conſecutus. Quinetiam in maximis occupationibus, cum ad te ipſum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratiſſime ſcripſerit; primoque in libro dixerit, verborum delectum originem eſſe eloquentiæ; tribueritque, mi Brute, huic noſtro, qui me de illo maluit, quam ſe dicere, laudem ſingularem; (nam ſcripſit his verbis, cum hunc nomine eſſet affatus; *Ac, ſi cogitata præclare eloqui poſſent, nonnulli ſtudio et uſu elaboraverunt, cujus te pene principem copiæ atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum eſſe exiſtimare debemus*) hunc facilem, et quotidianum noviſſe ſermonem, nunc pro relicto eſt habendum.

LXXIII. Tum Brutus, Amicè, hercule, inquit, et magnifice te laudatum puto, quem non ſolum principem atque inventorem

copiæ dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiam bene meritum de populi Romani nomine et dignitate. Quo enim uno vincebamur a victa Græcia, id aut ereptum illis eſt, aut certe nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam teſtimoniumque Cæſaris, tuæ quidem ſupplicationi non ſolum, ſed triumphis multorum, antepono.

Et recte quidem, inquam, Brute, modo ſit hoc Cæſaris judicii, non benevolentiæ, teſtimonium. Plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quiſquis eſt ille, ſi modo eſt aliquis, qui non illuſtravit modo, ſed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum caſtella expugnaverunt; ex quibus multi ſunt, ut ſcitis, triumphi.

Verum quidem ſi audire volumus, (omiſſis illis divinis conſiliis, quibus ſæpe conſtituta eſt imperatorum ſapientiâ ſalus civitatis aut belli, aut domi) multo magis orator præſtat minutis imperatoribus. At prodeſt plus imperator. Quis negat? Sed tamen, (non metuo ne mihi acclametis; eſt autem quod ſentias dicendi liber locus) malim mihi L. Craſſi unam pro M'. Curio dictionem, quam caſtellanos triumphos duos. At plus interfuit reipublicæ caſtellum capi Ligurum, quam bene defendi cauſam M'. Curii. Credo. Sed Athenienſium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Minervæ ſignum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam eſſe mallem, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quiſque proſit, ſed quanti quiſque ſit, ponderandum eſt; præſertim cum pauci pingere egregie poſſint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli deeſſe non poſſint.

LXXIV. Sed perge, Pomponi, de Cæſare, et redde quæ reſtant. Solum quidem, inquit ille, et quaſi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam et Latinam; cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut ſcientiæ, ſed quaſi bonæ conſuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem: ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocentiæ, ſic Latine loquendi; nec omnium tamen. Nam illorum æquales, Cæcilium et Pacuvium,

male locutos videmus. Sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetuſtas fecit et Romæ, et in Græcia. Confluxerunt enim et Athenas, et in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diverſis locis. Quo magis expurgandus eſt ſermo, et adhibenda, tamquam obruſſa, ratio, quæ mutari non poteſt; nec utendum praviſſima conſuetudinis regula.

T. Flamininum, qui cum Q. Metello Conſul fuit, pueri vidimus. Exiſtimabatur bene Latine, ſed literas neſciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paulo eſt ante dictum; ſed tamen ſuavitas vocis, et lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia ſe valde dilatandis literis a ſimilitudine Græcæ locutionis abſtraxerat, ſonabatque contrarium Catulo, ſubagreſte quiddam, planeque ſubruſticum, aliâ quidem, quaſi incultâ et ſilveſtri viâ, ad eandem laudem pervenerat. Siſenna autem, quaſi emendator ſermonis uſitati cum eſſe vellet, ne a C. Ruſio quidem accuſatore deterreri potuit, quo minus inuſitatis verbis uteretur. Quidnam iſtuc eſt? inquit Brutus; aut quis eſt iſte C. Ruſius? Et ille, Fuit accuſator, inquit, vetus, quo accuſante Chritilium, Siſenna defendens, dixit, quædam ejus *ſputatilica* eſſe crimina. Tum C. Ruſius, *Circumvenior*, inquit, *Judices, niſi ſubvenitis. Siſenna, quid dicas, neſcio; metuo inſidias.* Sputatilica, *quid eſt hoc?* ſputa *quid ſit ſcio*, tilica *neſcio.* Maximi riſus; ſed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat eſſe, inuſitate loqui.

LXXV. Cæſar autem, rationem adhibens, conſuetudinem vitioſam et corruptam pura et incorrupta conſuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ, etiamſi orator non ſis, et ſis ingenuus civis Romanus, tamen neceſſaria eſt) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi; tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. Splendidam quandam, minimeque

veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, formâ etiam magnificâ, et generoſâ quodammodo.

Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur; complures autem legi. Atque etiam commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum: valde quidem, inquam, probandos; nudi enim ſunt, recti et venuſti, omni ornatu orationis, tanquam veſte, detracto. Sed dum voluit, alios habere parata, unde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam; ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere: ſanos quidem homines a ſcribendo deterruit. Nihil enim eſt in hiſtoria, pura et illuſtri brevitate dulcius. Sed ad eos, ſi placet, qui vitâ exceſſerunt, revertamur.

LXXVI. C. Sicinius igitur, Q. Pompeii illius, qui Cenſor fuit, ex filia nepos, quæſtorius mortuus eſt, probabilis orator; jam vero etiam probatus ex hac inopi ad ornandum, ſed ad inveniendum expedita, Hermagoræ diſciplina. Ea dat rationes certas, et præcepta dicendi; quæ, ſi minorem habent apparatum, (ſunt enim exilia) tamen habent ordinem, et quaſdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, et paratus ad cauſas veniens, verborum non egens, ipſa illa comparatione diſciplinaque dicendi jam in patronorum numerum pervenerat.

Erat etiam vir doctus in primis C. Viſellius Varro, conſobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate conjunctus. Is, cum poſt curulem ædilitatem judex quæſtionis eſſet, eſt mortuus; in quo fateor vulgi judicium a judicio meo diſſenſiſſe. Nam populo non erat ſatis vendibilis; præceps quædam, et cum idcirco obſcura, quia peracuta, tum rapida, et celeritate cæcata oratio; ſed neque verbis aptiorem cito alium dixerim, neque ſententiis crebriorem. Præterea perfectus in literis, jurisque civilis jam a patre Aculeone traditam tenuit diſciplinam.

Reliqui ſunt, qui mortui ſint, L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixiſſes, (etſi non deerat oratio) quam ut Græci dicunt, *πολιτικόν*. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ vulgares, ſed interiores quædam, et reconditæ; divina memoria, ſumma verborum et gravitas, et elegantia. Atque hæc omnia

vitæ decorabat dignitas et integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa ætate, plena literatæ ſenectutis oratio. Quanta ſeveritas in vultu! quantum pondus in verbis! quam nihil non conſideratum exibat ex ore!

Tum Brutus, Torquati et Triarii mentione commotus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, (ut omittam cætera, quæ ſunt innumerabilia) de iſtis duobus cum cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuiſſe; nam nec iſtos excellentes viros, nec multos alios præſtantes cives, reſpublica perdidiſſet. Sileamus, inquam, Brute, de iſtis, ne augeamus dolorem. Nam et præteritorum recordatio eſt acerba, et acerbior expectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, et tantùm, quid quiſque dicendo potuerit, (quoniam id quærimus) prædicemus.

LXXVII. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui et ſcriptitavit accurate, cum præſertim non eſſet orator, et egit multa conſtanter: Appius Claudius, ſocer tuus, collega et familiaris meus; hic jam et ſatis ſtudioſus, et valde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, et cum auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatiſque noſtræ bene peritus fuit: L. Domitius nulla ille quidem arte, ſed Latine tamen, et multa cum libertate dicebat: duo præterea Lentuli conſulares, quorum Publius ille, noſtrarum injuriarum ultor, auctor ſalutis, quidquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit ex diſciplina; inſtrumenta naturæ deerant; ſed tantus animi ſplendor, et tanta magnitudo, ut ſibi omnia, quæ clarorum virorum eſſent, non dubitaret adſciſcere, eaque omni dignitate obtineret: L. autem Lentulus ſatis erat fortis orator, ſi modo orator, ſed cogitandi non ferebat laborem. Vox canora, verba non horrida ſane, ut plena eſſet animi et terroris oratio. Quæreres in judiciis fortaſſe melius; in republica, quod erat, eſſe judicares ſatis: ne T. quidem Poſtumius contemnendus in dicendo; de republica vero non minus vehemens orator, quam bellator, fuit; effrenatus, et acer nimis, ſed bene juris publici leges atque inſtituta cognoverat.

Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitioſum eſſe, ſi, (ut dixiſti) ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui auſi aliquando ſunt ſtantes loqui; ut mihi imprudens M. Servilium præteriiſſe videare.

LXXVIII. Non, inquam, ego iſtuc ignoro, Pomponi, multos fuiſſe, qui verbum numquam in publico feciſſent, cum melius aliquanto poſſent, quam iſti oratores, quos colligo, dicere: ſed his commemorandis etiam illud aſſequor, ut intelligatis, primùm ex omni numero, quam non multi auſi ſint dicere, deinde ex iis ipſis quam pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos noſtros, qui nuper mortui ſunt, P. Cominium Spoletinum, quo accuſante defendi C. Cornelium; in quo et compoſitum dicendi genus, et acre, et expeditum fuit: T. Accium Piſaurenſem, cujus accuſationi reſpondi pro A. Cluentio; qui et accurate dicebat, et ſatis copioſe, eratque præterea doctus Hermagoræ præceptis; quibus etſi ornamenta non ſatis opima dicendi, tamen, ut haſtæ velitibus amentatæ, ſic apta quædam et parata ſingulis cauſarum generibus argumenta traduntur.

Studio autem neminem, nec induſtria majore cognovi, quanquam ne ingenio quidem qui præſtiterit facile dixerim, C. Piſoni, genero meo. Nullum tempus illi unquam vacabat aut a forenſi dictione, aut a commentatione domeſtica, aut a ſcribendo, aut a cogitando. Itaque tantos proceſſus efficiebat, ut evolare, non excurrere, videretur; eratque verborum et delectus elegans, et apta, et quaſi rotunda conſtructio: cumque argumenta excogitabantur ab eo multa, et firma ad probandum, tum concinnæ acutæque ſententiæ; geſtuſque naturâ ita venuſtus, ut ars etiam, quæ non erat, et e diſciplina motus quidam videretur accedere. Vereor, ne amore videar plura, quam fuerint in illo, dicere; quod non ita eſt: alia enim de illo majora dici poſſunt. Nam nec continentiâ, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam ejuſdem ætatis cum illo conferendum puto.

LXXIX. Nec vero M. Cælium prætereundum arbitror, quæcunque ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem, turbulentamque dementiam, a ſenatu, et a bonorum cauſa ſteterit conſtantius; quam ejus actionem, multum tamen et ſplendida, et grandis, et eadem in primis faceta, et perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accuſationes tres, eæque omnes ex reipublicæ contentione ſuſceptæ; defenſiones, etſi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, ſaneque tolerabiles. Hic, cùm ſumma voluntate bonorum ædilis curulis factus eſſet, neſcio quomodo diſceſſu meo diſceſſit a ſeſe, ceciditque, poſteaquam eos imitari cœpit, quos ipſe perverterat.

Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus e multis; potius inter multos prope ſingularis fuit; ita reconditas exquiſitaſque ſententias mollis et pellucens veſtiebat oratio. Nihil tam tenerum, quam illius comprehenſio verborum; nihil tam flexibile; nihil, quod magis ipſius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in poteſtate fuerit: quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nuſquam adhæreſceret; nullum, niſi loco poſitum, et tanquam *in vermiculo emblemate*, ut ait Lucilius, ſtructum verbum videres: nec vero ullum aut durum, aut inſolens, aut humile, aut longius ductum; ac non propria verba rerum, ſed pleraque tranſlata; ſic tamen, ut ea non irruiſſe in alienum locum, ſed immigraſſe in ſuum, diceres. Nec vero hæc ſoluta, nec diffluentia, ſed adſtricta numeris, non aperte, nec eodem modo ſemper, ſed varie, diſſimulanterque concluſis. Erant autem et verborum et ſententiarum illa lumina, quæ vocant Græci σχήματα, quibus tanquam inſignibus in ornatu diſtinguebatur omnis oratio. Qua de re agitur autem, illud, quod multis locis in juriſconſultorum includitur formulis, et ubi eſſet, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque dicendi placidum, et ſanum genus.

LXXX. Quod ſi eſt optimum ſuaviter dicere, nihil eſt, quod

melius hoc quærendum putes. Sed cum a nobis paulo ante dictum ſit, tria videri eſſe, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret; duo ſumme tenuit, ut et rem illuſtraret diſſerendo, et animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret, atque incitaret animos; quam plurimum pollere diximus. Nec erat ulla vis, atque contentio; ſive conſilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque eſſet ardentior, furere et bacchari arbitraretur; ſive quod natura non eſſet ita factus; ſive quod non conſueſſet; ſive quod non poſſet. Hoc unum illi, ſi nihil utilitatis habebat, abfuit; ſi opus erat, defuit. Quinetiam memini, cum in accuſatione ſua Q. Gallio crimini dediſſet, ſibi eum venenum paraviſſe, idque a ſe eſſe deprehenſum, ſeſeque chirographa, teſtificationes, indicia, quæſtiones, manifeſtam rem deferre diceret, deque eo crimine accurate et exquiſite diſputaviſſet; me in reſpondendo, cum eſſem argumentatus quantum res ferebat, hoc ipſum etiam poſuiſſe pro argumento, quod ille, cum peſtem capitis ſui, cum indicia mortis ſe comperiſſe manifeſto et manu tenere diceret, tam ſolute egiſſet, tam leniter, tam oſcitanter. *Tu iſtuc, M. Calidi, niſi fingeres, ſic ageres? præſertim cùm iſtâ eloquentiâ alienorum hominum pericula defendere acerrime ſoleas, tuum negligeres? Ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, et querelas ſolet? Nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur; pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio. Itaque tantum abfuit ut inflammares noſtros animos, ſomnum iſto loco vix tenebamus.* Sic nos ſummi oratoris vel ſanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen uſi ſumus.

Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, utrum iſta ſanitas fuerit, an vitium? Quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe iſta ſit maxima, inflammare animos audientium, et, quocunque res poſtulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuiſſe?

LXXXI. Sit ſane ita, inquam; ſed redeamus ad eum, qui jam unus reſtat, Hortenſium: tum de nobiſmetipſis, quoniam id

etiam, Brute, poſtulas, pauca dicemus. Quanquam facienda mentio eſt, ut quidem mihi videtur, duorum adoleſcentium, qui, ſi diutius vixiſſent, magnam eſſent eloquentiæ laudem conſecuti.

C. Curionem te, inquit Brutus, et C. Licinium Calvum arbitror dicere. Recte, inquam, arbitraris; quorum quidem alter, quod veriſimile dixiſſet, ita facile, ſoluteque verbis volvebat ſatis interdum acutas, crebras quidem certe, ſententias, ut nihil poſſet ornatius eſſe, nihil expeditius. Atque hic a magiſtris parum inſtitutus naturam habuit admirabilem ad dicendum; induſtriam non ſum expertus; ſtudium certe fuit: qui, ſi me audire voluiſſet, (ut cœperat) honores, quam opes, conſequi maluiſſet. Quidnam eſt, inquit, iſtud? et quemadmodum diſtinguis? Hoc modo, inquam. Cum honos ſit præmium virtutis, judicio, ſtudioque civium delatum ad aliquem, qui eum ſententiis, qui ſuffragiis adeptus eſt; is mihi et honeſtus et honoratus videtur. Qui autem occaſione aliqua, etiam invitis ſuis civibus, nactus eſt imperium, ut ille cupiebat; hunc nomen honoris adeptum, non honorem, puto. Quæ ſi ille audire voluiſſet, maxima cum gratia et gloria ad ſummam amplitudinem perveniſſet, adſcendens gradibus magiſtratuum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Craſſo, M. filio, cùm initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſæpe egiſſe me arbitror, cum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectiſſimam eſſe duceret, quam majores ejus ei tritam reliquiſſent. Erat enim cum inſtitutus optime, tum etiam perfecte, planeque eruditus: ineratque et ingenium ſatis acre, et orationis non inelegans copia; prætereaque ſine arrogantia gravis eſſe videbatur, et ſine ſegnitia verecundus. Sed hunc quoque abſorbuit æſtus quidam non inſolitæ adoleſcentibus gloriæ; qui, quia navarat miles operam imperatori, imperatorem ſe ſtatim eſſe cupiebat; cui muneri mos majorum ætatem certam, ſortem incertam, reliquit. Ita graviſſimo ſuo caſu, dum Cyri et Alexandri ſimilis eſſe voluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant, et L. Craſſi et multorum Craſſorum inventus eſt diſſimillimus.

LXXXII. Sed ad Calvum (is enim nobis erat propoſitus) revertamur; qui orator fuiſſet cùm literis eruditior, quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi et exquiſitius afferebat genus; quod quanquam ſcienter, eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſervans, metuenſque ne vitioſum colligeret, etiam verum ſanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimiâ religione attenuata, doctis, et attente audientibus erat illuſtris; a multitudine autem, et a foro, cui nata eloquentia eſt, devorabatur.

Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Calvus noſter dici oratorem volebat. Inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur. Dicebat, inquam, ita; ſed et ipſe errabat, et alios etiam errare cogebat. Nam ſi quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odioſe, nec putide, Attice putat dicere; is recte, niſi Atticum, probat neminem. Inſulſitatem enim et inſolentiam, tanquam inſaniam quandam orationis, odit; ſanitatem autem et integritatem, quaſi religionem et verecundiam oratoris probat. Hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia. Sin autem jejunitatem, et ſiccitatem, et inopiam, dummodo ſit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit; hoc recte duntaxat: ſed quia ſunt in Atticis alia meliora, videat ne ignoret et gradus, et diſſimilitudines, et vim, et varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos? nec enim eſt unum genus. Nam quid eſt tamen diſſimile, quam Demoſthenes et Lyſias? quam idem, et Hyperides? quam omnium horum Æſchines? Quem igitur imitaris? Si aliquem; cæteri ergo Attice non dicebant. Si omnes; quî potes, cum ſint ipſi diſſimillimi inter ſe? In quo etiam illud quæro, Phalereus ille Demetrius Atticene dixerit? Mihi quidem ex illius orationibus redolere ipſæ Athenæ videntur. At eſt floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lyſias: natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit.

LXXXIII. Et quidem duo fuerunt per idem tempus diſſimiles inter ſe; ſed Attici tamen; quorum Chariſius multas orationes ſcribebat aliis, cum cupere videretur imitari Lyſiam; Demochares

autem, qui fuit Demoſthenis ſororis filius, et orationes ſcripſit aliquot, et earum rerum hiſtoriam, quæ erant Athenis ipſius ætate geſtæ, non tam hiſtorico, quam oratorio genere perſcripſit. At Chariſii vult Hegeſias eſſe ſimilis, iſque ſe ita putat Atticum, ut veros illos præ ſe pene agreſtes putet. At quid eſt tam fractum, tam minutum, tam in ipſa, quam tamen conſequitur, concinnitate puerile? Atticorum ſimiles eſſe volumus. Optime. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare poteſt? Hos imitamur. Quo modo, qui ſunt et inter ſe diſſimiles, et aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, ſi hiſtoriam ſcribere, non ſi cauſas dicere, cogitatis. Thucydides enim rerum geſtarum pronuntiator ſincerus, et grandis etiam fuit: hoc forenſe concertatorium judiciale non tractavit genus: orationes autem, quas interpoſuit, (multæ enim ſunt) eas ego laudare ſoleo; imitari neque poſſim, ſi velim; nec velim fortaſſe, ſi poſſim. Ut, ſi quis Falerno vino delectetur, ſed eo nec ita novo, ut proximis Conſulibus natum velit; nec rurſus ita vetere, ut Opimium, aut Anicium Conſulem quærat. Atqui eæ notæ ſunt optimæ. Credo: ſed nimia vetuſtas nec habet eam, quam quærimus, ſuavitatem, nec eſt jam ſane tolerabilis. Num igitur qui hoc ſentiat, ſi is potare velit, de dolio ſibi hauriendum putet? Minime: ſed quandam ſequatur ætatem. Sic ego iſtis cenſuerim, et novam iſtam quaſi de muſto ac lacu fervidam orationem, fugiendam; nec illam præclaram Thucydidis nimis veterem, tanquam Anicianam notam, perſequendam. Ipſe enim Thucydides, ſi poſterius fuiſſet, multo maturior fuiſſet, et mitior.

LXXXIV. Demoſthenem igitur imitemur. O dii boni! quid, quæſo, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non aſſequimur. Iſti enim videlicet Attici noſtri, quod volunt, aſſequuntur. Ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriæ proditum eſſe, ſed ita neceſſe fuiſſe, cum Demoſthenes dicturus eſſet, ut concurſus, audiendi cauſa, ex tota Græcia fierent. At cum iſti Attici dicunt, non modo a corona, (quod eſt ipſum miſerabile) ſed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare ſi anguſte, et

exiliter dicere, eſt Atticorum, ſint ſane Attici: ſed in comitium veniant, ad ſtantem judicem dicant. Subſellia grandiorem, et pleniorem vocem deſiderant.

Volo hoc oratori contingat, ut, cum auditum ſit eum eſſe dicturum, locus in ſubſelliis occupetur, compleatur tribunal, gratioſi ſcribæ ſint in dando et cedendo loco, corona multiplex, judex erectus: cum ſurgit is, qui dicturus ſit, ſignificetur a corona ſilentium, deinde crebræ aſſenſiones, multæ admirationes; riſus, cum velit; cum velit, fletus: ut, qui hæc procul videat, etiamſi, quid agatur, neſciat; at placere tamen, et in ſcena eſſe Roſcium intelligat. Hæc cui contingant, eum ſcito Attice dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Æſchine, de ipſo quidem Demoſthene maxime.

Sin autem acutum, prudens, et idem ſincerum, et ſolidum, et exſiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, et hoc proprium eſſe Atticorum volunt; recte laudant. Eſt enim in arte tanta tamque varia etiam huic minutæ ſubtilitati locus. Ita fiet, ut non omnes, qui Attice, iidem bene; ſed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rurſus ad Hortenſium.

LXXXV. Sane quidem, inquit Brutus; quanquam iſta mihi tua fuit perjucunda a propoſita oratione digreſſio. Tum Atticus, Aliquoties ſum, inquit, conatus, ſed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum ſpectare videtur ſermo tuus, dicam, opinor, quod ſentio. Tu vero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuiſſe, qua ille in Platonis, et Xenophontis, et Æſchinis libris utitur, facetam et elegantem puto. Eſt enim et minime inepti hominis, et ejuſdem etiam faceti, cum de ſapientia diſceptetur, hanc ſibi ipſum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam ſibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros; ſe autem omnium rerum inſcium fingit et rudem. Decet hoc neſcio quomodo illum; nec Epicuro, qui id reprehendit, aſſentior. Sed in hiſtoria, qua tu es uſus in omni ſermone, cum, qualis quiſque orator

fuiſſet, exponeres, vide, quæſo, inquit, ne tam reprehendenda ſit ironia, quam in teſtimonio.

Quorſus, inquam, iſtuc ? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudaviſti quoſdam oratores, ut imperitos poſſes in errorem inducere. Equidem in quibuſdam riſum vix tenebam, cum Attico Lyſiæ Catonem noſtrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius ſummum, et ſingularem virum : nemo dicet ſecus ; ſed oratorem ? ſed etiam Lyſiæ ſimilem, quo nihil poteſt eſſe pictius ? bella ironia, ſi jocaremur ; ſin aſſeveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda ſit, quam ſi teſtimonium diceremus.

Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut ſenatorem, ut imperatorem, ut virum denique cùm prudentia, et diligentia, tum omni virtute excellentem, probo : orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo ; ſignificant enim quandam formam ingenii, ſed admodum impolitam, et plane rudem. Origines vero cùm omnibus oratoris laudibus refertas diceres, et Catonem cum Philiſto et Thucydide comparares, Brutone te id cenſebas, an mihi probaturum ? Quos enim ne e Græcis quidem quiſquam imitari poteſt, iis tu comparas hominem Tuſculanum, nondum ſuſpicantem quale eſſet copioſe et ornate dicere.

LXXXVI. Galbam laudas : ſi ut illius ætatis principem, aſſentior ; ſic enim accepimus. Sin ut oratorem, cedo, quæſo, orationes, (ſunt enim) et dic, hunc, quem tu plus, quam te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes ; paulum hic tibi aſſentior, modo ita laudes, ut antiquas : quod item de Africano, de Lælio, cujus tu oratione negas fieri quidquam poſſe dulcius. Addis etiam neſcio quid auguſtius, nomine nos capi volens ſummi viri, vitæque elegantiſſimæ veriſſimis laudibus. Remove hæc ; næ iſta dulcis oratio ita ſit abjecta, ut eam aſpicere nemo velit. Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio ; ſed cum in cæteris rebus, tum in dicendo, ſemper, quo nihil eſt melius, id laudari, qualecunque eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis ; etſi de iis ea ſunt a te dicta, quibus ego

aſſentior. Omitto cæteros; venio ad eos, in quibus jam perfectam putas eſſe eloquentiam, quos ego audivi, ſine controverſia magnos oratores, Craſſum et Antonium. De horum laudibus tibi prorſus aſſentior; ſed tamen non iſto modo, ut Polycleti Doryphorum ſibi Lyſippus aiebat, ſic tu ſuaſionem legis Serviliæ tibi magiſtram fuiſſe. Hæc germana ironia eſt. Cur ita ſentiam, non dicam, ne me tibi aſſentari putes. Omitto igitur, quæ de iis ipſis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de Cælio dixeris. Ii enim fuerunt certe oratores. Quanti autem, et quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod congeſſiſti operarios omnes; ut mihi videantur mori voluiſſe nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur.

LXXXVII. Hæc cum ille dixiſſet, longi ſermonis initium detuliſti, inquam, Attice, remque commoviſti nova diſputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim ſunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis. Intelliges, nihil illius lineamentis, niſi eorum pigmentorum, quæ inventa nondum erant, florem, et colorem defuiſſe. Nam de Craſſi oratione ſic exiſtimo, ipſum fortaſſe melius potuiſſe ſcribere; alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris eſſe, quòd eam orationem mihi magiſtram fuiſſe dixerim. Nam etſi tu melius exiſtimare videris de ea, ſi quam nunc habemus, facultate; tamen, adoleſcentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures a nobis nominati ſunt, eò pertinuit (ut paulo ante dixi) quòd intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidiſſimi eſſent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare εἴρωνα me, ne ſi Africanus quidem fuit, ut ait in hiſtoria ſua C. Fannius, exiſtimari velim.

Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod et in Africano fuiſſet, et in Socrate. Tum Brutus, de iſto poſtea; ſed tu (inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis? Vero, inquam, Brute; ſed in Cumano, aut in Tuſculano, aliquando, ſi modo licebit; quoniam utroque in loco vicini ſumus. Sed jam ad id, unde digreſſi ſumus, revertamur.

LXXXVIII. Hortenſius igitur, cum admodum adoleſcens orſus eſſet in foro dicere, celeriter ad majores cauſas adhiberi cœptus eſt. Quanquam inciderat in Cottæ, et Sulpicii ætatem, qui annis decem majores, excellente tum Craſſo, et Antonio, deinde Philippo, pòſt Julio, cum iis ipſis dicendi gloriâ comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in nullo cognoviſſe me arbitror, ut, quæ ſecum commentatus eſſet, ea ſine ſcripto verbis eiſdem redderet, quibus cogitaviſſet. Hoc adjumento ille tanto ſic utebatur, ut ſua et commentata, et ſcripta, et, nullo referente, omnia adverſariorum dicta meminiſſet. Ardebat autem cupiditate ſic, ut in nullo unquam flagrantius ſtudium viderim. Nullum enim patiebatur eſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. Sæpiſſime autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius; partitiones, quibus de rebus dicturus eſſet, et collectiones, memor et quæ eſſent dicta contra, quæque ipſe dixiſſet. Erat in verborum ſplendore elegans, compoſitione aptus, facultate copioſus; eaque erat cum ſummo ingenio, tum exercitationibus maximis, conſecutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec prætermittebat fere quidquam, quod eſſet in cauſa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora et ſuavis. Motus et geſtus etiam plus artis habebat, quam erat oratori ſatis. Hoc igitur floreſcente, Craſſus eſt mortuus, Cotta pulſus, judicia intermiſſa bello, nos in forum venimus.

LXXXIX. Erat Hortenſius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur unâ lege judicium Variâ, cæteris propter bellum intermiſſis: qui frequentes aderant (quanquam pro ſe ipſi dicebant) oratores non illi quidem principes L. Memmius, et Q. Pompeius, ſed oratores tamen, teſte diſerto uterque Philippo, cujus in teſtimonio contentio et vim accuſatoris habebat, et copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magiſtratibus erant, quotidieque fere a nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio; quanquam is

quidem ſilebat, ut erat ſemel a concione univerſa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, ſed tamen non infans: diſerti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius; et ii quidem habitabant in roſtris. C. etiam Julius, Ædilis Curulis, quotidie fere accuratas conciones habebat. Sed me cupidiſſimum audiendi primus dolor percuſſit, Cotta cum eſt expulſus. Reliquos frequenter audiens acerrimo ſtudio tenebar, quotidieque et ſcribens, et legens, et commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non eram. Jam conſequente anno Q. Varius ſua lege damnatus exceſſerat. Ego autem, juris civilis ſtudio, multum operæ dabam Q. Scævolæ, P. filio, qui quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen, conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximus, Sylla Conſule et Pompeio, fuit. Tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognovimus. Eodemque tempore cum princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romamque veniſſet, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus; in quo hoc etiam commorabar attentius, quòd, etſi rerum ipſarum varietas et magnitudo ſummâ me delectatione retinebat, tamen ſublata jam eſſe in perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, treſque proximo trium ætatum oratores erant crudeliſſime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, et actori ſummo cauſarum, et magiſtro.

XC. Hæc etſi videntur eſſe a propoſita ratione diverſa, tamen idcirco a me proferuntur, ut noſtrum curſum perſpicere quoniam voluiſti, Brute, poſſis, (nam Attico hæc nota ſunt) et videre, quemadmodum ſimus in ſpatio Q. Hortenſium ipſius veſtigiis perſecuti.

Triennium fere fuit urbs ſine armis, ſed oratorum aut interitu, aut diſceſſu, aut fuga, (nam aberant etiam adoleſcentes M. Craſſus, et Lentuli duo) primas in cauſis agebat Hortenſius; magis magiſque quotidie probabatur. Antiſtius, Piſo ſæpe

dicebant; minus ſæpe Pomponius; raro Carbo; ſemel aut iterum Philippus. At vero ego hoc tempore omni noctes et dies in omnium doctrinarum meditatione verſabar. Eram cum Stoico Diodoto; qui, cum habitaviſſet apud me, mecumque vixiſſet, nuper eſt domi meæ mortuus. A quo cum in aliis rebus, tum ſtudioſiſſime in dialectica exercebar; quæ quaſi contracta, et adſtricta eloquentia putanda eſt; ſine qua etiam tu, Brute, judicaviſti, te illam juſtam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam eſſe putant, conſequi non poſſe. Huic ego doctori, et ejus artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus eſſet. Commentabar declamitans (ſic enim nunc loquuntur) ſæpe cum M. Piſone, et cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie; idque faciebam multum etiam Latine, ſed Græce ſæpius: vel quod Græca oratio, plura ornamenta ſuppeditans, conſuetudinem ſimiliter Latine dicendi afferebat; vel quod a Græcis ſummis doctoribus, niſi Græce dicerem, neque corrigi poſſem, neque doceri.

Tumultus interim pro recuperanda republica; et crudelis interitus oratorum trium, Scævolæ, Carbonis, Antiſtii: reditus Cottæ, Curionis, Craſſi, Lentulorum, Pompeii: leges et judicia conſtituta: recuperata reſpublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Cenſorinus, Murena ſublati. Tum primum nos ad cauſas et privatas, et publicas adire cœpimus, non ut in foro diſceremus, quod plerique fecerunt, ſed ut, quantum nos efficere potuiſſemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sylla, legatus ad ſenatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima cauſa publica, pro Sex. Roſcio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla eſſet, quæ non digna noſtro patrocinio videretur. Deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas, et tanquam elucubratas efferebamus.

XCI. Nunc, quoniam totum me non nævo aliquo, aut crepundiis, ſed corpore omni videris velle cognoſcere, complectar nonnulla etiam, quæ fortaſſe videantur minus neceſſaria. Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas et infirmitas corporis;

procerum et tenue collum; qui habitus, et quæ figura non procul abeſſe putatur a vitæ periculo, ſi accedit labor, et laterum magna contentio. Eòque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quod omnia ſine remiſſione, ſine varietate, vi ſumma vocis, et totius corporis contentione, dicebam. Itaque, cum me et amici et medici hortarentur, ut cauſas agere deſiſterem, quodvis potius periculum mihi adeundum, quam a ſperata dicendi gloria diſcedendum, putavi. Sed, cum cenſerem, remiſſione et moderatione vocis, et commutato genere dicendi, me et periculum vitare poſſe, et temperatius dicere; ut conſuetudinem dicendi mutarem, ea cauſa mihi in Aſiam proficiſcendi fuit. Itaque cum eſſem biennium verſatus in cauſis, et jam in foro celebratum meum nomen eſſet, Româ ſum profectus.

Cum veniſſem Athenas, ſex menſes cum Antiocho, veteris Academiæ nobiliſſimo et prudentiſſimo Philoſopho, fui, ſtudiumque philoſophiæ nunquam intermiſſum, a primaque adoleſcentia cultum, et ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore, et doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem, et non ignobilem dicendi magiſtrum, ſtudioſe exerceri ſolebam. Poſt a me Aſia tota peragrata eſt, cum ſummis quidem oratoribus, quibuſcum exercebar ipſis lubentibus; quorum erat princeps Menippus Stratonicenſis, meo judicio, totâ Aſiâ, illis temporibus, diſertiſſimus; et, ſi nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarum, Atticorum eſt, hic orator in illis numerari recte poteſt.

Aſſiduiſſime autem mecum fuit Dionyſius Magnes. Erat etiam Æſchylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Aſia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romæ audiveram, Molonem, applicavi, cum actorem in veris cauſis, ſcriptoremque præſtantem, tum in notandis animadvertendiſque vitiis, et inſtituendo docendoque prudentiſſimum. Is dedit operam (ſi modo id conſequi potuit) ut nimis redundantes nos, et ſuperfluentes juvenili quadam dicendi impunitate et licentia, reprimeret, et quaſi extra ripas diffluentes coerceret. Ita

recepi me biennio poſt, non modo exercitatior, ſed prope mutatus. Nam et contentio nimia vocis reciderat, et quaſi deferbuerat oratio, lateribuſque vires, et corporis mediocris habitus acceſſerat.

XCII. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, et Hortenſius; quorum alter remiſſus et lenis, et propriis verbis comprehendens ſolute et facile ſententiam; alter ornatus, acer, et non talis, qualem tu eum, Brute, jam defloreſcentem cognoviſti, ſed verborum, et actionis genere commotior. Itaque cum Hortenſio mihi magis arbitrabar rem eſſe, quod et dicendi ardore eram propior, et ætate conjunctior. Etenim videram in iiſdem cauſis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella conſulari, cum Cotta princeps adhibitus eſſet, priores tamen agere partes Hortenſium. Acrem enim oratorem, incenſum, et agentem, et canorum, concurſus hominum, forique ſtrepitus deſiderat.

Unum igitur annum, cum rediiſſemus ex Aſia, cauſas nobiles egimus, cum quæſturam nos, conſulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortenſius. Interim me Quæſtorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex conſulatu eſt profectus in Galliam: princeps et erat et habebatur Hortenſius. Cum autem anno poſt e Sicilia me recepiſſem, jam videbatur illud in me, quidquid eſſet, eſſe perfectum, et habere maturitatem quandam ſuam. Nimis multa videor de me, ipſe præſertim; ſed omni huic ſermoni propoſitum eſt, non ut ingenium, et eloquentiam meam perſpicias, unde longe abſum, ſed ut laborem, et induſtriam. Cum igitur eſſem in plurimis cauſis, et in principibus patronis quinquennium fere verſatus, tum in patrocinio Sicilienſi maxime in certamen veni deſignatus ædilis cum deſignato Conſule Hortenſio.

XCIII. Sed quoniam omnis hic ſermo noſter non ſolum enumerationem oratoriam, verum etiam præcepta quædam deſiderat; quid tanquam notandum, et animadvertendum ſit in Hortenſio, breviter licet dicere.

Nam is poſt conſulatum (credo quòd videret, ex conſularibus

neminem eſſe ſecum comparandum, negligeret autem eos qui Conſules non fuiſſent) ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quo a puero fuerat incenſus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, ut ipſe putabat, remiſſius certe, vivere. Primus, et ſecundus annus, et tertius tantum quaſi de picturæ veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo, ſed exiſtimator doctus et intelligens poſſet cognoſcere. Longius autem procedens, et in cæteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate et continuatione verborum adhæreſcens, ſui diſſimilior videbatur fieri quotidie.

Nos autem non deſiſtebamus, cum omni genere exercitationis, tum maxime ſtylo, noſtrum illud, quod erat, augere, quantumcunque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc ſpatio, et in iis poſt ædilitatem annis, et Prætor primus, et incredibili populari voluntate, ſum factus. Nam cum propter aſſiduitatem in cauſis et induſtriam, tum propter exquiſitius, et minime vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram. Nihil de me dicam : dicam de cæteris, quorum nemo erat, qui videretur exquiſitius, quam vulgus hominum, ſtuduiſſe literis, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur : nemo, qui philoſophiam complexus eſſet, matrem omnium bene factorum, beneque dictorum : nemo, qui jus civile didiciſſet, rem ad privatas cauſas, et ad oratoris prudentiam, maxime neceſſariam : nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, ſi quando opus eſſet, ab inferis locupletiſſimos teſtes excitaret : nemo, qui breviter, arguteque, incluſo adverſario, laxaret judicum animos, atque a ſeveritate pauliſper ad hilaritatem, riſumque traduceret : nemo, qui dilatare poſſet, atque a propria ac definita diſputatione hominis, ac temporis, ad communem quæſtionem univerſi generis orationem traduceret : nemo, qui delectandi gratia digredi parumper a cauſa : nemo, qui ad iracundiam magnopere judicem, nemo, qui ad fletum, poſſet adducere : nemo, qui animum ejus (quod unum eſt oratoris maxime proprium) quocunque res poſtularet, impelleret.

XCIV. Itaque, cum jam pene evanuiſſet Hortenſius, et ego anno meo, ſexto autem poſt illum Conſulem, Conſul factus eſſem, revocare ſe ad induſtriam cœpit; ne, cum pares honore eſſemus, aliqua re ſuperiores videremur. Sic duodecim poſt meum conſulatum annos in maximis cauſis, cum ego mihi illum, ſibi me ille anteferret, conjunctiſſime verſati ſumus; conſulatuſque meus, qui illum primo leviter perſtrinxerat, idem nos rerum mearum geſtarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat. Maxime vero perſpecta eſt utriuſque noſtrum exercitatio paulo ante, quàm perterritum armis hoc ſtudium, Brute, noſtrum conticuit ſubito, et obmutuit; cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad cauſas ſimillimas inter ſe, vel potius eaſdem, novi veniebamus quotidie. Quibus quidem cauſis tu etiam, Brute, præſto fuiſti, complureſque et nobiſcum, et ſolus, egiſti; ut qui non ſatis diu vixerit Hortenſius, tamen hunc curſum confecerit. Annis ante decem cauſas agere cœpit, quam tu es natus; idem quarto et ſexageſimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum ſocerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus, quod fuerit in utroque, orationes utriuſque etiam poſteris noſtris indicabunt.

XCV. Sed, ſi quærimus, cur adoleſcens magis floruerit dicendo, quam ſenior Hortenſius, cauſas reperiemus veriſſimas duas. Primum, quod genus erat orationis Aſiaticum, adoleſcentiæ magis conceſſum, quam ſenectuti. Genera autem Aſiaticæ dictionis duo ſunt: unum ſententioſum et argutum, ſententiis non tam gravibus et ſeveris, quam concinnis et venuſtis: qualis in hiſtoria Timæus; in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles, frater ejus, fuit; quorum utriuſque orationes ſunt in primis, ut Aſiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus eſt non tam ſententiis frequentatum, quam verbis volucre, atque incitatum; quali eſt nunc Aſia tota; nec flumine ſolum orationis, ſed etiam exornato, et faceto genere verborum; in quo fuit Æſchylus Cnidius, et meus æqualis Mileſius Æſchines. In iis erat admirabilis orationis curſus, ornata ſententiarum concinnitas non erat. Hæc autem, ut dixi,

genera dicendi aptiora ſunt adoleſcentibus; in ſenibus gravitatem non habent. Itaque Hortenſius, utroque genere florens, clamores faciebat adoleſcens. Habebat enim et Meneclium illud ſtudium crebrarum, venuſtarumque ſententiarum; in quibus, ut in illo Græco, ſic in hoc, erant quædam magis venuſtæ, dulceſque ſententiæ, quam aut neceſſariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata, et vibrans, tum etiam accurata et polita. Non probantur hæc ſenibus, (ſæpe videbam cum irridentem, tum etiam iraſcentem et ſtomachantem Philippum) ſed mirabantur adoleſcentes, multitudo movebatur.

Erat excellens judicio vulgi, et facile primas tenebat adoleſcens. Etſi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum eſſe ætati videbatur; et certe, quòd et ingenii quædam forma lucebat, et exercitatione perfecta erat, verborumque adſtricta comprehenſio, ſummam hominum admirationem excitabat. Sed, cum jam honores, et illa ſenior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem; quòdque exercitationem, ſtudiumque dimiſerat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritaſque ſententiarum priſtina manebat, ſed ea veſtitu illo orationis, quo conſueverat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortaſſe placuit, quam placuiſſet, ſi illum flagrantem ſtudio et florentem facultate audire potuiſſes.

XCVI. Tum Brutus, Ego vero, inquit, et iſta, quæ dicis, video qualia ſint, et Hortenſium magnum oratorem ſemper putavi, maximeque probavi pro Meſſalla dicentem, cum tu abſuiſti. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit, (ut aiunt) ſcripta verbis oratio. Ergo ille a Craſſo Conſule et Scævola uſque ad Paulum et Marcellum Conſules floruit; nos in eodem curſu fuimus a Sylla Dictatore ad eoſdem fere Conſules. Sic Q. Hortenſii vox extincta fato ſuo eſt, noſtra publico.

Melius quæſo, ominare, inquit Brutus. Sit ſane ut vis, inquam; et id non tam mea cauſa, quam tua: ſed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cum fierent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos impendentes caſus deflevimus, cum belli

civilis cauſas in privatorum cupiditatibus incluſas, pacis ſpem a publico conſilio eſſe excluſam, videremus. Sed illum videtur felicitas ipſius, qua ſemper eſt uſus, ab eis miſeriis, quæ conſecutæ ſunt, morte vindicaviſſe.

Nos autem, Brute, quoniam poſt Hortenſii, clariſſimi oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quaſi tutores relicti ſumus, domi teneamus eam ſeptam liberali cuſtodia; et hos ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, caſte, et ab amatorum impetu, quantum poſſumus, prohibeamus. Equidem, etſi doleo me in vitam paulo ſerius, tanquam in viam, ingreſſum, priuſquam confectum iter ſit, in hanc reipublicæ noctem incidiſſe; tamen ea conſolatione ſuſtentor, quam tu mihi, Brute, adhibuiſti tuis ſuaviſſimis literis; quibus me forti animo eſſe oportere cenſebas, quod ea geſſiſſem, quæ de me, etiam me tacente, ipſa loquerentur, mortuoque viverent. Quæ, ſi recte eſſet, ſalute reipublicæ; ſin ſecus, interitu ipſo, teſtimonium meorum de republica conſiliorum darent.

XCVII. Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in adoleſcentiam, per medias laudes quaſi quadrigis vehentem, tranſverſa incurrit miſera fortuna reipublicæ. Hic me dolor tangit, hæc me cura ſollicitat, et hunc mecum ſocium ejuſdem et amoris et judicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus; tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum ampliſſimorum renovare memoriam, atque augere poſſis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras unus, qui non linguam modo acuiſſes exercitatione dicendi, ſed et ipſam eloquentiam locupletaviſſes graviorum artium inſtrumento, et iiſdem artibus decus omne virtutis cum ſumma eloquentiæ laude junxiſſes. Ex te duplex nos afficit ſollicitudo, quod et ipſe republica careas, et illa te. Tu tamen (etſi curſum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus ſtudiis, et effice id, quod jam propemodum, vel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congeſſi in hunc ſermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas cùm domo haurire non poſſes, arceſſiviſti

ex urbe ea, quæ domus eſt ſemper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longe eloquentiſſimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque ejus heres Ariſtus, hoſpes, et familiaris meus, ſi quidem ſimiles majoris partis oratorum futuri ſumus? Nonne cernimus, vix ſingulis ætatibus binos oratores laudabiles conſtitiſſe? Galba fuit inter tot æquales unus excellens; cui (quemadmodum accepimus) et Cato cedebat ſenior, et qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus poſtea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore, et liberiore genere dicendi; quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit: Antonius, Craſſus, poſt Cotta, Sulpicius, Hortenſius: nihil dico amplius; tantum dico, ſi mihi accidiſſet, ut numerarer in multis * * * ſi operoſa eſt concurſatio magis opportunorum * * *

ORATOR

AD M. BRUTUM.

I. UTRUM difficilius, aut majus eſſet negare tibi ſæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu multumque, Brute, dubitavi. Nam et negare ei, quem unice diligerem, cuique me cariſſimum eſſe ſentirem, præſertim et juſta petenti, et præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur; et ſuſcipere tantam rem, quantam non modo facultate conſequi difficile eſſet, ſed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar eſſe ejus, qui vereretur reprehenſionem doctorum, atque prudentium. Quid enim eſt majus, quam cum tanta ſit inter oratores bonos diſſimilitudo, judicare, quæ ſit optima ſpecies, et quaſi figura dicendi? Quod quoniam me ſæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi ſpe, quam experiendi voluntate. Malo enim, cùm ſtudio tuo ſim obſecutus, deſiderari a te prudentiam meam, quàm, ſi id non fecerim, benevolentiam.

Quæris igitur, idque jam ſæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime, et quale mihi videatur illud, cui nihil addi poſſit, quod ego ſummum et perfectiſſimum judicem. In quo vereor, ne, ſi id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quæris, expreſſero, tardem ſtudia multorum, qui deſperatione debilitati experiri id nolent, quod ſe aſſequi poſſe diffidant. Sed par eſt omnes omnia experiri, qui res magnas, et magno opere expetendas, concupiverunt. Quod ſi quem aut natura ſua, aut illa præſtantis ingenii vis forte deficiet, aut minus inſtructus erit magnarum artium diſciplinis; teneat tamen eum curſum, quem

poterit. Prima enim ſequentem, honeſtum eſt in ſecundis, tertiiſque conſiſtere. Nam in poetis, non Homero ſoli locus eſt (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro; ſed horum vel ſecundis, vel etiam infra ſecundos. Nec vero Ariſtotelem in philoſophia deterruit a ſcribendo amplitudo Platonis; nec ipſe Ariſtoteles admirabili quadam ſcientia et copia cæterorum ſtudia reſtinxit.

II. Nec ſolum ab optimis ſtudiis excellentes viri deterriti non ſunt, ſed ne opifices quidem ſe artibus ſuis removerunt, qui aut Ialyſi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris puchritudinem imitari. Nec ſimulacro Jovis Olympii, aut Doryphori ſtatua deterriti, reliqui minus experti ſunt, quid efficere, aut quo progredi, poſſent; quorum tanta multitudo fuit, tanta in ſuo cujuſque genere laus, ut, cum ſumma miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus vero, Græcis quidem, admirabile eſt, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cum eſſet Demoſthenes, multi oratores magni et clari fuerunt, et antea fuerant, nec poſtea defecerunt. Quare non eſt, cur eorum, qui ſe ſtudio eloquentiæ dediderunt, ſpes infringatur, aut langueſcat induſtria. Nam neque illud ipſum, quod eſt optimum, deſperandum eſt; et in præſtantibus rebus, magna ſunt ea, quæ ſunt optimis proxima.

Atque ego in ſummo oratore fingendo talem informabo, qualis fortaſſe nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, ſed quid ſit illud, quo nihil poſſit eſſe præſtantius: quod in perpetuitate dicendi non ſæpe, atque haud ſcio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios denſius, apud alios fortaſſe rarius. Sed ego ſic ſtatuo, nihil eſſe in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id ſit, unde illud ut ex ore aliquo, quaſi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo ſenſu percipi poteſt; cogitatione tantum, et mente complectimur. Itaque et Phidiæ ſimulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, et his picturis, quas nominavi, cogitare tamen poſſumus pulchriora. Nec vero ille artifex, cum faceret Jovis formam, aut Minervæ, contemplabatur

aliquem, e quo ſimilitudinem duceret; ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius ſimilitudinem artem et manum dirigebat.

III. Ut igitur in formis et figuris eſt aliquid perfectum et excellens, cujus ad cogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa cadunt; ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat *ideas* ille non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi, graviſſimus auctor et magiſter, Plato; eaſque gigni negat, et ait ſemper eſſe, ac ratione et intelligentia contineri; cætera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſſe uno et eodem ſtatu. Quidquid eſt igitur, de quo ratione et viâ diſputetur, id eſt ad ultimam ſui generis formam ſpeciemque redigendum.

Ac video, hanc primam ingreſſionem meam non ex oratoris diſputationibus ductam, ſed e media philoſophia repetitam, et eam quidem cum antiquam, tum ſubobſcuram, aut reprehenſionis aliquid, aut certe admirationis, habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus, quibus ſatisfaciet res ipſa cognita, ut non ſine cauſa alte repetita videatur; aut reprehendent, quod inuſitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem et me ſæpe nova videri dicere intelligo, cum pervetera dicam, ſed inaudita pleriſque; et fateor, me oratorem, ſi modo ſim, aut etiam quicunque ſim, non ex rhetorum officinis, ſed ex Academiæ ſpatiis, extitiſſe. Illa enim ſunt curricula multiplicium variorumque ſermonum, in quibus Platonis primum impreſſa ſunt veſtigia; ſed et hujus, et aliorum Philoſophorum diſputationibus et exagitatus maxime orator eſt, et adjutus. Omnis enim ubertas, et quaſi ſilva dicendi, ducta ab illis eſt, nec ſatis tamen inſtructa ad forenſes cauſas; quas, ut illi ipſi dicere ſolebant, agreſtioribus Muſis reliquerunt. Sic eloquentia hæc forenſis ſpreta a Philoſophis et repudiata, multis quidem illa adjumentis magniſque caruit; ſed tamen ornata verbis atque ſententiis, jactationem habuit in populo, nec paucorum judicium reprehenſionemque pertimuit. Ita

et doctis eloquentia popularis, et diſertis elegans doctrina, defuit.

IV. Poſitum ſit igitur in primis, (quod poſt magis intelligetur) ſine philoſophia non poſſe effici, quem quærimus, eloquentem; non ut in ea tamen omnia ſint, ſed ut ſic adjuvet, ut palæſtra hiſtrionem. Parva enim magnis ſæpe rectiſſime conferuntur: nam nec latius, nec copioſius de magnis, variiſque rebus ſine philoſophia poteſt quiſquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præſtitiſſe cæteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ phyſici fuerit auditor; a quo cenſet, eum, cum alia præclara quædam et magnifica didiciſſet, uberem et fœcundum fuiſſe, gnarumque (quod eſt eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. Quod idem de Demoſthene exiſtimari poteſt; cujus ex epiſtolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec vero ſine Philoſophorum diſciplina, genus et ſpeciem cujuſque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes poſſumus; nec judicare, quæ vera, quæ falſa ſint; neque cernere conſequentia, repugnantia videre, ambigua diſtinguere. Quid dicam de natura rerum, cujus cognitio magnam orationis ſuppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus, ſine multa earum ipſarum rerum diſciplina, aut dici, aut intelligi poteſt?

V. Ad has tot tantaſque res adhibenda ſunt ornamenta innumerabilia, quæ ſola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magiſtri. Quo fit, ut veram illam, et abſolutam eloquentiam nemo conſequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi diſciplina eſt; et ab aliis rerum, ab aliis verborum, doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum noſtrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus et prudens, in eo libro, quem unum reliquit, *diſertos* ait ſe vidiſſe multos, *eloquentem* omnino neminem. Inſidebat videlicet in ejus mente ſpecies eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipſa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (ſic enim fuit) multa et in ſe et in aliis deſiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens poſſet, videbat.

Quod ſi ille nec ſe, nec L. Craſſum eloquentem putavit; habuit profecto comprehenſam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inveſtigemus hunc igitur, Brute, ſi poſſumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit; quem ſi imitari, atque exprimere non poſſumus, quod idem ille vix Deo conceſſum eſſe dicebat, at qualis eſſe debeat, poterimus fortaſſe dicere.

VI. Tria ſunt omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidam floruerunt; peræque autem (id quod volumus) perpauci in omnibus. Nam et grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla et ſententiarum gravitate, et majeſtate verborum, vehementes, varii, copioſi, graves; ad permovendos, et convertendos animos inſtructi, et parati. Quod ipſum alii aſpera, triſti, horrida oratione, neque perfecta, neque concluſa; alii lævi, et inſtructa, et terminata. Et contrà tenues, acuti, omnia docentes, et dilucidiora, non ampliora, facientes, ſubtili quadam et preſſa oratione limati. In eodemque genere alii callidi, ſed impoliti, et conſultò rudium ſimiles et imperitorum; alii in eadem jejunitate concinniores, id eſt, faceti, florentes etiam, et leviter ornati.

Eſt autem quidam interjectus, inter hos medius, et quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec fulmine utens ſuperiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriuſque particeps; vel utriuſque (ſi verum quærimus) potius expers. Iſque uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facilitatem et æquabilitatem; aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemque orationem ornamentis modicis verborum, ſententiarumque diſtinguit. Horum ſingulorum generum quicunque vim ſingulis conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum eſt, ſatiſne id, quod volumus, effecerint.

VII. Videmus enim fuiſſe quoſdam, qui iidem ornate, ac graviter, iidem verſute, et ſubtiliter dicerent. Atque utinam in

Latinis talis oratoris ſimulacrum reperire poſſemus! Eſſet egregium non quærere externa, domeſticis eſſe contentos. Sed ego idem, qui in illo ſermone noſtro, qui eſt expoſitus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demoſthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam ſentiam, eloquentiam; non ad eam, quam in aliquo ipſe cognoverim. Hoc nec gravior extitit quiſquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi ſunt ii, quorum ſermo imperitus increbuit, qui aut dici ſe deſiderant Atticos, aut ipſi Attice volunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipſas magis credo fuiſſe Atticas. Quid enim ſit Atticum, diſcant, eloquentiamque ipſius viribus, non imbecillitate ſua, metiantur. Nunc enim tantum quiſque laudat, quantum ſe poſſe ſperat imitari. Sed tamen eos ſtudio optimo, judicio minus firmo præditos, docere, quæ ſit propria laus Atticorum, non alienum puto.

VIII. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, et ad eorum arbitrium et nutum totos ſe fingunt et accommodant. Itaque Caria, et Phrygia, et Myſia, quod minime politæ, minimeque elegantes ſunt, adſciverunt aptum ſuis auribus opimum quoddam, et tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato interjecto mari) Rhodii nunquam probaverunt, Græci autem multo minus, Athenienſes vero funditus repudiaverunt; quorum ſemper fuit prudens, ſincerumque judicium, nihil ut poſſent, niſi incorruptum, audire, et elegans. Eorum religioni cum ſerviret orator, nullum verbum inſolens, nullum odioſum ponere audebat.

Itaque hic, quem præſtitiſſe diximus cæteris, in illa pro Cteſiphonte oratione longe optima, ſummiſſius a primo; deinde, dum de legibus diſputat, preſſius; poſt ſenſim incedens, judices ut vidit ardentes, in reliquis exultavit audacius. Ac tamen in hoc ipſo, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Æſchines quædam, et exagitat; illudenſque,

dura, odioſa, intolerabilia eſſe dicit. Quinetiam quærit ab ipſo, cum quidem eum belluam appellet, utrum illa verba an portenta ſint: ut Æſchini ne Demoſthenes quidem videatur Attice dicere. Facile eſt enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque reſtinctis jam animorum incendiis irridere. Itaque ſe purgans jocatur Demoſthenes, negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, in hoc eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Myſus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demoſthenes exagitetur, ut putidus? Cum vero inclinata ululantique voce, more Aſiatico, canere cœpiſſet, quis eum ferret? aut quis potius non juberet auferri?

IX. Ad Atticorum igitur aures teretes et religioſas qui ſe accommodant, ii ſunt exiſtimandi Attice dicere. Quorum genera plura ſunt; hi unum modo, quale ſit, ſuſpicantur. Putant enim, qui horride inculteque dicat, modo id eleganter enucleateque faciat, eum ſolum Attice dicere. Errant, quòd ſolum; quòd Attice, non falluntur. Iſtorum enim judicio, ſi ſolum illud eſt Atticum, ne Pericles quidem dixit Attice, cui primæ ſine controverſia deferebantur. Qui ſi tenui genere uteretur, nunquam ab Ariſtophane poeta fulgere, tonare, permiſcere Græciam, dictus eſſet. Dicat igitur Attice venuſtiſſimus ille ſcriptor ac politiſſimus Lyſias. Quis enim id poſſit negare? dum intelligamus, hoc eſſe Atticum in Lyſia, non quòd tenuis ſit, atque inornatus, ſed quod nihil habeat inſolens, aut ineptum. Ornate vero, et graviter, et copioſe dicere, aut Atticorum ſit, aut ne ſit Æſchines, neve Demoſthenes, Atticus.

Ecce autem aliqui ſe Thucydidios eſſe profitentur, novum quoddam imperitorum et inauditum genus. Nam qui Lyſiam ſequuntur, cauſidicum quendam ſequuntur; non illum quidem amplum atque grandem; ſubtilem et elegantem tamen, et qui in forenſibus cauſis poſſit præclare conſiſtere. Thucydides autem res geſtas et bella narrat et prælia, graviter ſane et probe; ſed nihil ab eo transferri poteſt ad forenſem uſum et publicum. Ipſæ illæ conciones ita multas habent obſcuras abditaſque ſententias, vix ut intelligantur; quod eſt in oratione civili vitium

vel maximum. Quæ eſt autem in hominibus tanta perverſitas, ut, inventis frugibus, glande veſcantur? An victus hominum, Athenienſium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Græcorum rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus eſt ab omnibus. Fateor; ſed ita, ut rerum explicator prudens, ſeverus, gravis: non ut in judiciis verſaret cauſas, ſed ut in hiſtoriis bella narraret. Itaque nunquam eſt numeratus orator. Nec vero, ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, nomen ejus non extaret, cum præſertim fuiſſet honoratus et nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque ſententiarum gravitatem imitatur: ſed, cum mutila quædam et hiantia locuti ſunt, quæ vel ſine magiſtro facere potuerunt, germanos ſe putant eſſe Thucydidas. Nactus ſum etiam qui Xenophontis ſimilem eſſe ſe cuperet; cujus ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed a forenſi ſtrepitu remotiſſimus. Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, et eâdem eloquentiâ informandum, quam in nullo cognovit Antonius.

X. Magnum opus omnino et arduum, Brute, conamur: ſed nihil difficile amanti puto. Amo autem, et ſemper amavi ingenium, ſtudia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non deſiderio ſolum (quo quidem conficior) congreſſus noſtros, conſuetudinem victûs, doctiſſimos ſermones requirens tuos, ſed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ, ſpecie diſpares, prudentia conjunguntur. Quid enim tam diſtans, quam a ſeveritate comitas? Quis tamen unquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam, in plurimorum controverſiis dijudicandis, ab omnibus diligi? conſequeris tamen, ut eos ipſos, quos contra ſtatuas, æquos, placatoſque dimittas. Itaque efficis, ut, cum gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamen ſint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio; in qua frueris ipſe te, cum in Italiæ luce cognoſceris, verſariſque in optimorum civium vel flore vel robore. Jam quantum illud eſt, quòd in maximis

occupationibus nunquam intermittis ſtudia doctrinæ? ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me vocas ad ſcribendum?

Itaque hoc ſum agreſſus ſtatim Catone abſoluto; quem ipſum nunquam attigiſſem, tempora timens inimica virtuti, niſi tibi hortanti, et illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas eſſe duxiſſem. Sed teſtificor, me a te rogatum, et recuſantem, hæc ſcribere eſſe auſum. Volo enim mihi tecum commune eſſe crimen, ut, ſi ſuſtinere tantam quæſtionem non potuero, injuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti. In quo tamen judicii noſtri errorem laus tibi dati muneris compenſabit.

XI. Sed in omni re difficillimum eſt, formam (quod χαρακτὴρ Græce dicitur) exponere optimi; quòd aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quiſpiam, quod non diſcedit a communi more verborum; Pacuvio, inquit alius; omnes apud hunc ornati, elaboratique ſunt verſus; multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio: varia enim ſunt judicia, ut in Græcis; nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, et opaca; contrà alios nitida, læta, colluſtrata delectant. Quid eſt, quo præſcriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in ſuo quodque genere præſtat, et genera plura ſint? Hac ego religione non ſum ab hoc conatu repulſus; exiſtimavique, in omnibus rebus eſſe aliquid optimum, etiam ſi lateret; idque ab eo poſſe, qui ejus rei gnarus eſſet, judicari.

Sed quoniam plura ſunt orationum genera, eaque diverſa, neque in unam formam cadunt omnia; laudationum, ſuaſionum, et hiſtoriarum, et talium ſcriptionum, qualem Iſocrates fecit Panegyricum, multique alii, qui ſunt nominati ſophiſtæ, reliquarumque rerum, quæ abſunt ab forenſi contentione, ejuſque totius generis, quod Græce ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod, quaſi ad inſpiciendum, delectationis cauſa, comparatum eſt, formam non complectar hoc tempore: non quo negligenda ſit; eſt enim illa quaſi nutrix ejus oratoris, quem informare volumus, et de quo molimur aliquid exquiſitius dicere.

XII. Ab hac et verborum copia alitur, et eorum conſtructio, et numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati ſententiarum; et arguti certique et circumſcripti verborum ambitus conceduntur; de induſtriaque, non ex inſidiis, ſed aperte, ac palam elaboratur, ut verba verbis quaſi demenſa, et paria reſpondeant; ut crebro conferantur pugnantia, comparenturque contraria; et ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo ſonum; quæ in veritate cauſarum et rarius multo facimus, et certe occultius. In Panathenaico autem Iſocrates ea ſtudioſe conſectatum fatetur. Non enim ad judiciorum certamen, ſed ad voluptatem aurium, ſcripſerat.

Hæc tractaſſe Thraſymachum Chalcedonium, primùm, et Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multoſque alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates: quorum ſatis arguta multa, ſed ut modo primumque naſcentia, minuta, et verſiculorum ſimilia quædam, nimiumque depicta. Quo magis ſunt Herodotus Thucydideſque mirabiles; quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominavi, incidiſſet, longiſſime tamen ipſi a talibus deliciis, vel potius ineptiis, abfuerunt. Alter enim ſine ullis ſalebris quaſi ſedatus amnis fluit; alter incitatior fertur, et de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum; primiſque ab his (ut ait Theophraſtus) hiſtoria commota eſt, ut auderet uberius, quam ſuperiores, et ornatius dicere.

XIII. Horum ætati ſucceſſit Iſocrates, qui præter cæteros ejuſdem generis laudatur ſemper a nobis, nonnunquam, Brute, leviter et erudite repugnante te. Sed credas mihi fortaſſe, ſi, quid in eo laudem, cognoveris. Nam cum conciſus ei Thraſymachus minutis numeris videretur, et Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba junxiſſe; Thucydides autem præfractior, nec ſatis (ut ita dicam) rotundus; primus inſtituit dilatare verbis, et mollioribus numeris explere ſententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in ſcribendo principes extiterunt, domus ejus officina habita eloquentiæ eſt.

Itaque ut ego, cum a noſtro Catone laudabar, vel reprehendi me a cæteris facile patiebar; ſic Iſocrates videtur teſtimonio Platonis aliorum judicia debere contemnere. Eſt enim (ut ſcis) quaſi in extrema pagina Phædri his ipſis verbis loquens Socrates. "Adoleſcens etiam nunc, o Phædre, Iſocrates eſt; ſed, quid de illo "augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Majore "mihi ingenio videtur eſſe, quam ut cum orationibus Lyſiæ "comparetur. Præterea ad virtutem major indoles; ut minime "mirum futurum ſit, ſi, cum ætate proceſſerit, aut in hoc ora-"tionum genere, cui nunc ſtudet, tantum, quantum pueris, re-"liquis præſtet omnibus, qui unquam orationes attigerunt; aut, "ſi contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu majora "concupiſcat. Ineſt enim naturâ philoſophia in hujus viri mente "quædam." Hæc de adoleſcente Socrates auguratur. At ea de ſeniore ſcribit Plato, et ſcribit æqualis, et quidem exagitator omnium rhetorum. Hunc miratur unum. Me autem, qui Iſocratem non diligunt, unum cum Socrate, et cum Platone errare patiantur.

Dulce igitur orationis genus, et ſolutum, et effluens, ſententiis argutum, verbis ſonans, eſt in illo epidictico genere, quod diximus proprium ſophiſtarum; pompæ, quam pugnæ aptius; gymnaſiis et palæſtræ dicatum; ſpretum et pulſum foro. Sed quod educata hujus nutrimentis eloquentia, ipſa ſe poſtea colorat, et roborat, non alienum fuit de oratoris quaſi incunabulis dicere. Verum hæc, ludorum, atque pompæ: nos autem jam in aciem, dimicationemque veniamus.

XIV. Quoniam tria videnda ſunt oratori, quid dicat, et quo quidque loco, et quomodo; dicendum omnino eſt, quid ſit optimum in ſingulis, ſed aliquanto ſecus atque in tradenda arte dici ſolet. Nulla præcepta ponemus, (neque enim id ſuſcepimus) ſed excellentis eloquentiæ ſpeciem et formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus, ſed qualis nobis eſſe videatur.

Ac duo breviter prima: ſunt enim non tam inſignia ad maximam laudem, quam neceſſaria, et tamen cum multis pene

communia. Nam et invenire, et judicare, quid dicas, magna illa quidem ſunt, et tanquam animi inſtar in corpore; ſed propria magis prudentiæ, quam eloquentiæ: qua tamen in cauſa eſt vacua prudentia? Noverit igitur hic quidem orator, quem ſummum eſſe volumus, argumentorum et rationum locos. Nam quoniam, quidquid eſt quod in controverſia aut in contentione verſetur, in eo, aut ſitne, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur; ſitne, ſignis: quid ſit, definitionibus: quale ſit, recti, pravique partibus: quibus ut uti poſſit orator, non ille vulgaris, ſed hic excellens, a propriis perſonis et temporibus ſemper, ſi poteſt, avocat controverſiam. Latius enim de genere, quam de parte, diſceptare licet; ut, quod in univerſo ſit probatum, id in parte ſic probari neceſſe. Hæc igitur quæſtio a propriis perſonis et temporibus, ad univerſi generis orationem traducta, appellatur *theſis*. In hac Ariſtoteles adoleſcentes, non ad Philoſophorum morem tenuiter diſſerendi, ſed ad copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatius, et uberius dici poſſit, exercuit; idemque locos, (ſic enim appellat) quaſi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio.

XV. Facile igitur hic noſter, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, ſed doctiſſimum et perfectiſſimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes; utetur aptis generatim; diſcet ex quo emanent etiam, qui communes appellantur loci. Nec vero utetur imprudenter hac copia, ſed omnia expendet, et ſeliget. Non enim ſemper, nec in omnibus cauſis, ex iiſdem eadem argumentorum momenta ſunt.

Judicium igitur adhibebit; nec inveniet ſolum quid dicat, ſed etiam expendet. Nihil enim eſt feracius ingeniis, iis præſertim, quæ diſciplinis exculta ſunt. Sed ut ſegetes fœcundæ et uberes, non ſolum fruges, verum herbas etiam effundunt inimiciſſimas frugibus; ſic interdum ex illis locis, aut levia quædam, aut cauſis aliena, aut non utilia, gignuntur; quorum ab oratoris judicio delectus magnus adhibebitur. Alioqui quonam

modo ille in bonis hærebit, et habitabit ſuis? aut molliet dura, aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, ſi licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppoſitum probabilius ſit, quam illud, quod obſtabit?

Jam vero ea, quæ invenerit, quâ diligentiâ collocabit? quoniam id ſecundum erat de tribus. Veſtibula nimirum honeſta, aditusque ad cauſam faciet illuſtres; cumque animos prima aggreſſione occcupaverit, infirmabit, excludetque contraria; de firmiſſimis alia prima ponet, alia poſtrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis eſſet, ſummatim breviterque deſcripſimus.

XVI. Sed, ut ante dictum eſt, in his partibus (etſi graves atque magnæ ſunt) minus et artis eſt, et laboris. Cum autem, quid, et quo loco, dicat, invenerit, illud eſt longe maximum, videre, quonam modo. Scitum eſt enim, quod Carneades noſter dicere ſolebat, Clitomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiam modo dicere. Quod ſi in philoſophia tantum intereſt quemadmodum dicas, ubi res ſpectatur, non verba penduntur, quid tandem in cauſis exiſtimandum eſt, quibus totis moderatur oratio?

Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis ſentiebam, non te id ſcitari, qualem ego in inveniendo et in collocando ſummum eſſe oratorem vellem; ſed id mihi quærere videbare, quod genus ipſius orationis optimum judicarem. Rem difficilem, dii immortales! atque omnium difficillimam. Nam cum eſt oratio mollis, et tenera, et ita flexibilis, ut ſequatur quocumque torqueas; tum et naturæ variæ, et voluntates, multum inter ſe diſtantia affecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, volubilitaſque cordi eſt, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Diſtincta alios, et interpuncta intervalla, moræ, reſpirationeſque delectant. Quid poteſt eſſe tam diverſum? Tamen eſt in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate et æquabilitate, et puro quaſi quodam et candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem, et ſeveritatem quandam verbis, et orationis quaſi mœſtitiam ſequuntur; quodque paulo

ante diviſimus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri; quot orationum genera eſſe diximus, totidem oratorum reperiuntur.

XVII. Et, quoniam cœpi jam cumulatius hoc munus augere, quam a te poſtulatum eſt, (tibi enim tantùm de orationis genere quærenti, reſpondi etiam breviter de inveniendo et collocando) ne nunc quidem ſolum de orationis modo dicam, ſed etiam de actionis: ita prætermiſſa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil eſt hoc loco dicendum, quæ communis eſt multarum artium.

Quo modo autem dicatur, id eſt in duobus, in agendo, et in eloquendo. Eſt enim actio quaſi corporis quædam eloquentia, cum conſtet e voce atque motu. Vocis mutationes totidem ſunt, quot animorum, qui maxime voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem jamdudum noſtra indicat oratio, utcunque ſe affectum videri, et animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit ſonum; de quo plura dicerem, ſi hoc præcipiendi tempus eſſet, aut ſi tu hoc quæreres. Dicerem etiam de geſtu, cum quo junctus eſt vultus. Quibus omnibus, dici vix poteſt, quantum interſit, quemadmodum utatur orator. Nam et infantes, actionis dignitate, eloquentiæ ſæpe fructum tulerunt; et diſerti, deformitate agendi, multi infantes putati ſunt; ut jam non ſine cauſa Demoſthenes tribuerit, et primas, et ſecundas, et tertias actioni. Si enim eloquentia nulla ſine hac, hæc autem, ſine eloquentiâ, tanta eſt; certe plurimum in dicendo poteſt. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, et contenta voce, atrociter dicere; et ſummiſsâ, leniter; et inclinatâ, videri gravis; et inflexâ, miſerabilis. Mira eſt enim quædam natura vocis; cujus quidem, e tribus omnino ſonis, inflexo, acuto, gravi, tanta ſit, et tam ſuavis varietas perfecta in cantibus.

XVIII. Eſt autem in dicendo etiam quidam cantus obſcurior, non hic e Phrygia, et Caria rhetorum epilogus, pene canticum; ſed ille, quem ſignificat Demoſthenes, et Æſchines, cum alter alteri objicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demoſthenes,

illumque ſæpe dicit voce dulci et clara fuiſſe. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad ſtudium perſequendæ ſuavitatis in vocibus. Ipſa enim natura, quaſi modularetur hominum orationem, in omni verbo poſuit acutam vocem, nec unâ plus, nec a poſtrema ſyllaba citra tertiam; quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem ſequatur induſtria.

Ac vocis quidem bonitas optanda eſt. Non eſt enim in nobis, ſed tractatio atque uſus in nobis. Ergo ille princeps variabit, et mutabit; omnes ſonorum, tum intendens, tum remittens, perſequetur gradus; idemque motu ſic utetur, nihil ut ſuperſit in geſtu. Status erectus et celſus; rarus inceſſus, nec ita longus; excurſio moderata, eaque rara; nulla mollitia cervicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens; trunco magis toto ſe ipſe moderans, et virili laterum flexione, brachii projectione in contentionibus, contractione in remiſſis.

Vultus vero, qui ſecundùm vocem plurimum poteſt, quantam affert tum dignitatem, tum venuſtatem? in quo cum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuoſum ſit, tum oculorum eſt quædam magna moderatio. Nam ut imago eſt animi, vultus; ſic indices oculi; quorum et hilaritatis, et viciſſim triſtitiæ modum res ipſæ, de quibus agetur, temperabunt.

XIX. Sed jam illius perfecti oratoris, et ſummæ eloquentiæ ſpecies exprimenda eſt; quem hoc uno excellere, id eſt oratione, cætera in eo latere, indicat nomen ipſum. Non enim inventor, aut compoſitor, aut actor, hæc complexus eſt omnia, ſed et Græce ab eloquendo ῥήτωρ, et Latine *eloquens* dictus eſt. Cæterarum enim rerum, quæ ſunt in oratore, partem aliquam ſibi quiſque vendicat: dicendi autem, id eſt eloquendi, maxima vis ſoli huic conceditur. Quanquam enim et Philoſophi quidam ornate locuti ſunt, (ſiquidem et Theophraſtus divinitate loquendi nomen invenit, et Ariſtoteles Iſocratem ipſum laceſſivit, et Xenophontis voce Muſas quaſi locutas ferunt; et longe omnium, quicunque ſcripſerunt, aut locuti ſunt, extitit et

ſuavitate et gravitate princeps Plato) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios, ac forenſes habet. Loquuntur cum doctis, quorum ſedare animos malunt, quam incitare. Sic de rebus placatis, ac minime turbulentis, docendi cauſa, non capiendi, loquuntur; ut in eo ipſo, quòd delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam neceſſe ſit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile eſt hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, ſecernere. Mollis eſt enim oratio Philoſophorum et umbratilis, nec ſententiis, nec verbis inſtructa popularibus, nec vincta numeris, ſed ſoluta liberius. Nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil aſtutum: caſta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque ſermo potius, quam oratio, dicitur. Quanquam enim omnis locutio oratio eſt, tamen unius oratoris locutio hoc proprio ſignata nomine eſt.

Sophiſtarum, de quibus ſupra dixi magis diſtinguenda ſimilitudo videtur, qui omnes eoſdem volunt flores, quos adhibet orator in cauſis, perſequi. Sed hoc differunt, quod, cum ſit his propoſitum non perturbare animos, ſed placare potius, nec tam perſuadere, quam delectare, et apertius id faciunt quam nos, et crebrius; concinnas magis ſententias exquirunt, quam probabiles; a re ſæpe diſcedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita diſponunt, ut pictores varietatem colorum; paria paribus referunt, adverſa contrariis, ſæpiſſimeque ſimiliter extrema definiunt.

XX. Huic generi hiſtoria finitima eſt, in qua et narratur ornate, et regio ſæpe aut pugna deſcribitur: interponuntur etiam conciones et hortationes; ſed in his tracta quædam et fluens expetitur, non hæc contorta et acris, oratio. Ab his non multo ſecus, quam a poetis, hæc eloquentia, quam quærimus, ſevocanda eſt. Nam etiam poetæ quæſtionem attulerunt, quidnam eſſet illud, quo ipſi differrent ab oratoribus. Numero maxime videbantur antea, et verſu; nunc apud oratores jam ipſe numerus increbuit.

Quidquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram aliquam cadit, etiam ſi abeſt a verſu, (nam id quidem orationis eſt vitium) numerus vocatur, qui Græce ῥυθμος dicitur. Itaque video viſum eſſe nonnullis, Platonis et Democriti locutionem, etſi abſit a verſu, tamen, quod incitatius feratur, et clariſſimis verborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum; apud quos, niſi quod verſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis. Nec tamen id eſt poetæ maximum; etſi eſt eo laudabilior, quòd virtutes oratoris perſequitur, cum verſu ſit adſtrictior.

Ego autem, etiam ſi quorundam grandis et ornata vox eſt poetarum, tamen in ea cum licentiam ſtatuo majorem eſſe quam in nobis faciendorum, jungendorumque verborum, tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quam rebus inſerviunt. Nec vero, ſi quid eſt unum inter eos ſimile, (id autem eſt judicium, electioque verborum) propterea cæterarum rerum diſſimilitudo intelligi non poteſt: ſed id nec dubium eſt, et, ſiquid habet quæſtionis, hoc tamen ipſum ad id, quod propoſitum eſt, non eſt neceſſarium. Sejunctus igitur orator a Philoſophorum eloquentia, a ſophiſtarum, ab hiſtoricorum, a poetarum, explicandus eſt nobis, qualis futurus ſit.

XXI. Erit igitur eloquens, (hunc enim, auctore Antonio, quærimus) is, qui in foro cauſiſque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. Probare, neceſſitatis eſt; delectare, ſuavitatis; flectere, victoriæ: nam id unum ex omnibus ad obtinendas cauſas poteſt plurimum. Sed quot officia oratoris, tot ſunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo uno vis omnis oratoris eſt.

Magni igitur judicii, ſummæ etiam facultatis eſſe debebit moderator ille, et quaſi temperator hujus tripartitæ varietatis. Nam et judicabit, quid cuique opus ſit; et poterit, quocunque modo poſtulabit cauſa, dicere. Sed eſt eloquentiæ, ſicut reliquarum rerum, fundamentum ſapientia. Ut enim in vita, ſic in oratione, nihil eſt difficilius, quam, quid deceat, videre. Πρέπον appellant hoc Græci: nos dicamus ſane decorum: de

quo præclare, et multa præcipiuntur, et res eſt cognitione digniſſima. Hujus ignoratione non modo in vita, ſed ſæpiſſime et in poematis, et in oratione peccatur. Eſt autem, quid deceat, oratori videndum, non in ſententiis ſolum, ſed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec vero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus eſt, aut ſententiarum: ſemperque in omni parte orationis, ut vitæ, quid deceat, eſt conſiderandum; quod et in re, de qua agitur, poſitum eſt, et in perſonis et eorum, qui dicunt, et eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum, longe et late patentem, Philoſophi ſolent in officiis tractare, (non cum de recto ipſo diſputant; nam id quidem unum eſt) grammatici in poetis, eloquentes in omni et genere et parte cauſarum. Quàm enim indecorum eſt, de ſtillicidiis cum apud unum judicem dicas, ampliſſimis verbis, et locis uti communibus; de majeſtate populi Romani ſummiſſe et ſubtiliter? Hic genere toto.

XXII. At perſonâ alii peccant, aut ſuâ, aut judicum, aut etiam adverſariorum; nec re ſolum, ſed ſæpe verbo: etſi ſine re nulla vis verbi eſt, tamen eadem res ſæpe aut probatur, aut rejicitur, alio atque alio elata verbo.

In omnibuſque rebus videndum eſt, quatenus: etſi enim ſuus cuique modus eſt, tamen magis offendit nimium, quam parum. In quo Appelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non ſentirent, quid eſſet ſatis. Magnus eſſet locus hic, Brute, quod te non fugit, et magnum volumen aliud deſiderat. Sed ad id, quod agitur, illud ſatis; cum hoc decere, quod ſemper uſurpamus in omnibus dictis et factis, minimis, et maximis; cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, et id uſquequaque, quantum ſit, appareat; in alioque ponatur, aliudque totum ſit, utrum *decere*, an *oportere* dicas. Oportere enim, perfectionem declarat officii, quo et ſemper utendum eſt, et omnibus: decere, quaſi aptum eſſe, conſentaneumque tempori, et perſonæ; quod cum in factis ſæpiſſime, tum in dictis valet, in vultu denique, et geſtu, et inceſſu; contràque item dedecere. Quod ſi poeta fugit,

ut maximum vitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, ſtultove ſapientis; ſi denique pictor ille vidit, cum immolanda Iphigenia triſtis Calchas eſſet, mœſtior Ulyſſes, mœreret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis eſſe, quoniam ſummum illum luctum penicillo non poſſet imitari; ſi denique hiſtrio, quid deceat, quærit; quid faciendum oratori putemus? Sed, cum hoc tantum ſit; quid in cauſis, earumque quaſi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perſpicuum eſt, non modo partes orationis, ſed etiam cauſas totas, alias aliâ formâ dicendi eſſe tractandas.

XXIII. Sequitur ut cujuſque generis nota quæratur, et formula. Magnum opus, et arduum, ut ſæpe jam diximus: ſed ingredientibus conſiderandum fuit, quid ageremus; nunc quidem jam, quocunque feremur, danda nimirum vela ſunt.

Ac primum informandus eſt ille nobis, quem ſolum quidam vocant Atticum. Summiſſus eſt, et humilis, conſuetudinem imitans, ab indiſertis re plus, quam opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipſi infantes ſint, tamen illo modo confidunt ſe poſſe dicere. Nam orationis ſubtilitas imitabilis illa quidem videtur eſſe exiſtimanti, ſed nihil eſt experienti minus. Etſi enim non plurimi ſanguinis eſt, habeat tamen ſuccum aliquem oportet, ut, etiam ſi illis maximis viribus careat, ſit (ut ita dicam) integra valetudine.

Primum igitur eum tanquam e vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam, ut ſcis, oratori numeri (de quibus mox agemus) obſervandi, ratione quadam, ſed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. Solutum quiddam ſit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quaſi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concurſu vocalium molle quiddam, et quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis, magis quam de verbis, laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioque verborum. Illa enim ipſa contracta, et minuta, non negligenter tractanda ſunt, ſed quædam etiam negligentia eſt diligens. Nam

ut mulieres eſſe dicuntur nonnullæ inornatæ, quas idipſum deceat; ſic hæc ſubtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo ſit venuſtius, ſed non ut appareat. Tum removebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarum: ne calamiſtri quidem adhibebuntur: fucati vero medicamenta candoris, et ruboris omnia repellentur: elegantia modo, et munditia remanebit. Sermo purus erit et Latinus: dilucide, planeque dicetur: quid deceat, circumſpicietur.

XXIV. Unum aderit, quod quartum numerat Theophraſtus in orationis laudibus, ornatum illud ſuave, et affluens: acutæ, crebræque ſententiæ ponentur, et neſcio unde ex abdito erutæ, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit uſus oratoriæ quaſi ſupellectilis. Supellex eſt enim quodammodo noſtra, quæ eſt in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus ſimplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis, uſitatiſque verbis, quod aut optime ſonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut tranſlatum, aut factum aliunde, ut mutuo; aut factum ab ipſo; aut novum, aut priſcum et inuſitatum. Sed etiam inuſitata ac priſca ſunt in propriis, niſi quod raro utimur. Collocata autem verba habent ornatum, ſi aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente ſententia. Nam ſententiarum ornamenta, quæ permanent, etiam ſi verba mutaveris, ſunt illa quidem permulta, ſed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo ſit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, et in transferendis verecundus, et parcus in priſcis, reliquiſque ornamentis et verborum, et ſententiarum demiſſior: tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſſime ſermo omnis utitur non modo urbanorum, ſed etiam ruſticorum. Siquidem eſt eorum, *gemmare vites*, *ſitire agros*, *lætas eſſe ſegetes*, *luxurioſa frumenta*. Nihil horum parum audacter, ſed aut ſimile eſt illi, unde tranſferas; aut, ſi res ſuum nullum habet nomen, docendi cauſa ſumptum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paulo, quam cæteris, utetur hic ſummiſſus; nec tam licenter tamen, quam ſi genere dicendi uteretur ampliſſimo.

XXV. Itaque illud indecorum (quod, quale ſit, ex decoro debet intelligi) hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret.

Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quaſi aliquos geſtus orationis *σχήματα* appellant, (quod idem verbum ab his etiam in ſententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic ſubtilis, (quem, niſi quod ſolum, cæteroquin recte quidem vocant Atticum) ſed paulo parcius. Nam ſic ut in epularum apparatu, a magnificentia recedens, non ſe parcum ſolum, ſed etiam elegantem videri volet; eliget quibus utatur. Sunt enim pleræque aptæ hujus ipſius oratoris, de quo loquor, parſimoniæ. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda ſunt, paria paribus relata, et ſimiliter concluſa, eodemque pacto cadentia; et immutatione literæ quaſi quæſitæ venuſtates; ne elaborata concinnitas, et quoddam aucupium delectationis manifeſto deprehenſum appareat. Itemque ſiquæ verborum iterationes contentionem aliquam et clamorem requirent, erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ: cæteris promiſcue poterit uti; continuationem verborum modo relaxet, et dividat, utaturque verbis quam uſitatiſſimis, tranſlationibus quam molliſſimis: etiam illa ſententiarum lumina aſſumat, quæ non erunt vehementer illuſtria. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, unâ complexione devinciet. Valentiorum hæc laterum ſunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut poſtulanda. Erit enim ut voce, ſic etiam oratione, ſuppreſſior. Sed pleraque ex illis convenient etiam huic tenuitati: quanquam iiſdem ornamentis utetur horridius. Talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec ſcenæ, ſed modica jactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, ſed illo, quo ſignificant ingenue, quo ſenſu quidque pronuntient.

XXVI. Huic generi orationis adſpergentur etiam ſales, qui in dicendo mirum quantum valent; quorum duo genera ſunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. Utetur utroque; ſed altero in narrando aliquid venuſte, altero in jaciendo, mittendoque ridiculo: cujus genera plura ſunt; ſed nunc aliud agimus.

Illud admonemus tamen, ridiculo ſic uſurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne ſcurrile ſit; nec ſubobſcæno, ne mimicum; nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odii locum riſus occupet; neque aut ſua perſona, aut judicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæſita, nec ex tempore ficta, ſed domo allata; quæ plerumque ſunt frigida. Parcet et amicitiis, et dignitatibus: vitabit inſanabiles contumelias: tantummodo adverſarios figet, nec eos tamen ſemper, nec omnes, nec omni modo. Quibus exceptis ſic utetur ſale et facetiis, ut ego ex iſtis novis Atticis talem cognoverim neminem, cum id certe ſit vel maxime Atticum.

Hanc ego judico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen, et germani Attici; quoniam, quidquid eſt ſalſum, aut ſalubre in oratione, id proprium Atticorum eſt. E quibus tamen non omnes faceti. Lyſias ſatis, et Hyperides: Demades præter cæteros fertur: Demoſthenes minus habetur; quo quidem mihi nihil videtur urbanius, ſed non tam dicax fuit, quam facetus. Eſt autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis.

Uberius eſt aliud, aliquantoque robuſtius, quam hoc humile, de quo dictum eſt; ſummiſſius autem, quam illud, de quo jam dicetur, ampliſſimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, ſuavitatis autem eſt vel plurimum. Eſt enim plenius, quam hoc enucleatum; quam autem illud ornatum, copioſumque, ſummiſſius.

XXVII. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque eſt, in hac orationis forma, ſuavitatis. In qua multi floruerunt apud Græcos: ſed Phalereus Demetrius meo judicio præſtitit cæteris; cujus oratio cum ſedate, placideque loquitur, tum illuſtrant eam, quaſi ſtellæ quædam, tranſlata verba, atque

immutata. Tranſlata ea dico, ut ſæpe jam, quæ per ſimilitudinem ab alia re, aut ſuavitatis aut inopiæ cauſa, transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio ſubjicitur aliud, quod idem ſignificet, ſumptum ex re aliqua conſequenti. Quod quanquam transferendo fit, tamen alio modo tranſtulit, cum dixit Ennius, *arcem et urbem orbas*; alio modo, ſi pro patria arcem dixiſſet; et *horridam Africam terribili tremere tumultu* cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores, quia quaſi ſummutantur verba pro verbis; metonymiam grammatici vocant, quod nomina transferuntur.

Ariſtoteles autem tranſlationi hæc ipſa ſubjungit, et abuſionem, quam κατάχρησιν vocant: ut cum *minutum* dicimus animum pro parvo, et abutimur verbis propinquis, ſi opus eſt, vel quòd delectat, vel quòd decet. Jam cum fluxerunt plures continuæ tranſlationes, alia plane fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius ille, qui iſta omnia tranſlationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maxime, ſuntque dulciſſima; et quanquam tranſlatio eſt apud eum multa, tamen immutationes nuſquam crebriores.

In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam ſententiarum: latæ, eruditæque diſputationes ab eodem explicantur, et loci communes ſine contentione inducuntur. Quid multa? e Philoſophorum ſcholis tales fere evadunt; et, niſi coram erit comparatus ille fortior, per ſe hic, quem dico, probabitur. Eſt enim quoddam etiam inſigne, et florens orationis, pictum, et expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes ſententiarum illigantur lepores. Hoc totum e ſophiſtarum fontibus defluxit in forum, ſed ſpretum a ſubtilibus, repulſum a gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate conſedit.

XXVIII. Tertius eſt ille amplus, copioſus, gravis, ornatus, in quo profecto vis maxima eſt. Hic eſt enim, cujus ornatum dicendi, et copiam admiratæ gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum valere paſſæ ſunt; ſed hanc eloquentiam, quæ curſu magno, ſonituque ferretur, quam ſuſpicerent omnes, quam

admirarentur, quam ſe aſſequi poſſe diffiderent. Hujus eloquentiæ eſt tractare animos, hujus omni modo permovere. Hæc modo perfringit, modo irrepit in ſenſus; inſerit novas opiniones, evellit inſitas.

Sed multum intereſt inter hoc dicendi genus, et ſuperiora. Qui in illo ſubtili et acuto elaboravit, ut callide arguteque diceret, nec quidquam altius cogitaret; hoc uno perfecto, magnus orator eſt, ſi non maximus; minimeque in lubrico verſabitur, et, ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum et temperatum voco, ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit, non extimeſcit ancipites dicendi incertoſque caſus; etiam, ſiquando minus ſuccedet, ut ſæpe fit, magnum tamen periculum non adibit. Alte enim cadere non poteſt. At vero hic noſter, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, ſi ad hoc unum eſt natus, aut in hoc ſolo ſe exercuit, aut huic generi ſtudet uni, nec ſuam copiam cum illis duobus generibus temperavit, maxime eſt contemnendus. Ille enim ſummiſſus, quod acute et veteratorie dicit, ſapiens jam; medius, ſuavis; hic autem copioſiſſimus, ſi nihil eſt aliud, vix ſatis ſanus videri ſolet. Qui enim nihil poteſt tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, diſtincte, facete dicere, præſertim cum cauſæ partim totæ ſint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ; ſi is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud ſanos, et quaſi inter ſobrios bacchari vinolentus videtur. Tenemus igitur, Brute, quem quærimus; ſed animo. Nam manu ſi prehendiſſem, ne ipſe quidem ſuâ tantâ eloquentiâ mihi perſuaſiſſet, ut ſe dimitterem.

XXIX. Sed inventus profecto eſt ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis eſt igitur is? complectar brevi, diſſeram pluribus. Is enim eſt eloquens, qui et humilia ſubtiliter, et magna graviter, et mediocria temperate, poteſt dicere.

Nemo is, inquies, unquam fuit. Ne fuerit. Ego enim, quid deſiderem, non, quid viderim, diſputo; redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, et ſpeciem; quam etſi non

cernimus, tamen animo tenere poſſumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale et caducum, ſed illud ipſum, cujus qui ſit compos, ſit eloquens; quod nihil eſt aliud, niſi eloquentia ipſa, quam nullis, niſi mentis oculis videre poſſumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parva ſummiſſe, modica temperate, magna graviter dicere.

Tota mihi cauſa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus: jus civile laudavimus: verba ambigua diſtinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam perſecuti ſumus. Jus omne retinendæ majeſtatis Rabirii cauſâ continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarſimus.

At hæc interdum temperanda, et varianda ſunt. Quod igitur in accuſationis ſeptem libris non reperitur genus? quod in Aviti? quod in Cornelii? quod in plurimis noſtris defenſionibus? quæ exempla ſelegiſſem, niſi vel nota eſſe arbitrarer, vel poſſe eligere, qui quærerent. Nulla eſt enim ullo in genere laus oratoris, cujus in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Non aſſequimur; at, quid deceat, videmus. Nec enim nunc de nobis, ſed de re dicimus, in quo tantum abeſt, ut noſtra miremur, ut uſque eo difficiles, ac moroſi ſimus, ut nobis non ſatisfaciat ipſe Demoſthenes; qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non ſemper implet aures meas: ita ſunt avidæ et capaces; et ſemper aliquid immenſum infinitumque deſiderant.

XXX. Sed tamen, quoniam et hunc tu oratorem cum ejus ſtudioſiſſimo Pammene, cum eſſes Athenis, totum diligentiſſime cognoviſti; neque eum dimittis e manibus; et tamen noſtra etiam lectitas: vides profecto, illum multa perficere, nos multa conari; illum poſſe, nos velle, quocunque modo cauſa poſtulet, dicere. Sed ille magnus: nam et ſucceſſit ipſe magnis, et maximos oratores habuit æquales. Nos magnum feciſſemus, ſi quidem potuiſſemus, quo contendimus, pervenire, in ea urbe,

in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, ſi Antonio Craſſus eloquens viſus non eſt, aut ſibi ipſe; nunquam Cotta viſus eſſet, nunquam Sulpicius, nunquam Hortenſius. Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortenſius. Superiores magis ad omne genus apti, Craſſum dico et Antonium. Jejunas igitur hujus multiplicis, et æquabiliter in omnia genera fuſæ orationis aures civitatis accepimus; eaſque nos primi, quicunque eramus, et quantulumcunque dicebamus, ad hujus generis dicendi, audiendi incredibilia ſtudia convertimus.

Quantis illa clamoribus adoleſcentuli diximus de ſupplicio parricidarum? quæ nequaquam ſatis deferbuiſſe poſt aliquanto ſentire cœpimus. *Quid enim tam commune, quam ſpiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus ejectis? Ita vivunt, dum poſſunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum oſſa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam alluantur: ita poſtremo ejiciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant*, et quæ ſequuntur. Sunt enim omnia, ſicut adoleſcentis, non tam re et maturitate, quam ſpe et expectatione, laudati. Ab hac indole jam illa matura; *uxor generi, noverca filii, filiæ pellex*. Nec vero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. Ipſa enim illa pro Roſcio juvenilis redundantia multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro Avito; pro Cornelio; compluresque aliæ. Nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, ſcripſit, quam multa ſunt noſtra; eaque hanc ipſam habent, quam probo, varietatem.

XXXI. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, et maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus ſermonis accederent: ipſe nunquam ab illa acerrima contentione diſcederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? Hiſtriones eos vidimus, quibus nihil poſſet in ſuo genere eſſe præſtantius, qui non ſolum in diſſimillimis perſonis ſatisfaciebant, cum tamen in ſuis verſarentur, ſed et comœdum

in tragœdiis, et tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus. Ego non elaborem? Cum dico me; te Brute, dico. Nam in me quidem jampridem effectum eſt, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes cauſas ages? aut aliquod cauſarum genus repudiabis? aut in iiſdem cauſis perpetuum, et eundem ſpiritum ſine ulla commutatione obtinebis? Demoſthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod eum, credo, amares) cum ad te in Tuſculanum veniſſem, imaginem ex ære vidi, nihil Lyſiæ ſubtilitate cedit, nihil argutiis et acumine Hyperidi, nihil lenitate Æſchini, et ſplendore verborum. Multæ ſunt ejus totæ orationes ſubtiles, ut contra Leptinem; multæ totæ graves, ut quædam Philippicæ; multæ variæ, ut contra Æſchinem, falſæ legationis, ut contra eundem pro cauſa Cteſiphontis. Jam illud medium, quoties vult, arripit, et a graviſſimo diſcedens, eò potiſſimum delabitur. Clamores tamen tum movet, et tum in dicendo plurimum efficit, cum gravitatis locis utitur.

Sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidem de genere, non de homine quærimus. Rei potius, id eſt, eloquentiæ vim et naturam explicemus. Illud tamen, quod jam ante diximus, meminerimus, nil nos præcipiendi cauſa eſſe dicturos; atque ita potius acturos, ut exiſtimatores videamur loqui, non magiſtri. In quo tamen longius progredimur, quod videmus non te hæc ſolum eſſe lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quaſi docere videamur, habeas notiora; ſed hunc librum etiam ſi minus noſtra commendatione, tuo tamen nomine divulgari neceſſe eſt.

XXXII. Eſſe igitur perfecte eloquentis puto, non eam ſolum facultatem habere, quæ ſit ejus propria, fuſe, lateque dicendi, ſed etiam vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum ſcientiam aſſumere. Quanquam aliud videtur oratio eſſe, aliud diſputatio; nec idem loqui eſſe, quod dicere; attamen utrumque in diſſerendo eſt. Diſputandi ratio, et loquendi, dialecticorum ſit; oratorum autem, dicendi, et ornandi. Zeno quidem ille, a quo diſciplina Stoicorum eſt, manu demonſtrare ſolebat, quid inter

has artes intereſſet. Nam cum compreſſerat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam aiebat ejuſmodi eſſe. Cum autem diduxerat, et manum dilataverat, palmæ illius ſimilem eloquentiam eſſe dicebat. Atque etiam ante hunc Ariſtoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quaſi ex altera parte reſpondere dialecticæ: ut hoc videlicet differant inter ſe, quod hæc ratio dicendi latior ſit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic ſummo omnem, quæ ad dicendum trahi poſſit, loquendi rationem eſſe notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habet docendi viam. Nam et ipſe Ariſtoteles tradidit præcepta plurima diſſerendi, et poſtea, qui dialectici dicuntur, ſpinoſiora multa pepererunt. Ergo eum cenſeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non eſſe earum rerum omnino rudem; ſed vel illa antiqua, vel hac Chryſippi diſciplina inſtitutus, noverit primùm vim, naturam, genera verborum, et ſimplicium et copulatorum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione verum, falſumne ſit, judicetur: quid efficiatur e quoque: quid cui conſequens ſit, quidque contrarium: cumque ambigue multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Hæc tenenda ſunt oratori: ſæpe enim occurrunt. Sed quia ſua ſponte ſqualidiora ſunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor.

XXXIII. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur et via, primum conſtituendum eſt, quid quidque ſit, (niſi enim inter eos, qui diſceptent, convenit, quid ſit illud, de quo ambigitur; nec recte diſſeri, nec unquam ad exitum perveniri poteſt) explicanda eſt ſæpe verbis mens noſtra de quaque re, atque involutæ rei notitia definiendo aperienda eſt; ſi quidem definitio eſt oratio, quæ, quid ſit id, de quo agitur, oſtendit quam breviſſime. Tum, ut ſcis, explicato genere cujuſque rei, videndum eſt, quæ ſint ejus generis ſive formæ ſive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio.

Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus eſſe eloquentem, ut definire rem poſſit, neque id faciat tam preſſe, et anguſte,

quam in illis eruditiſſimis diſputationibus fieri ſolet; ſed cum explanatius, tum etiam uberius, et ad commune judicium, popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, cum res poſtulabit, genus univerſum in ſpecies certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur ac dividet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus; quoniam (ut ſupra dixi) judicem eſſe me, non doctorem, volo.

Nec vero dialecticis modo ſit inſtructus, ſed habeat omnes philoſophiæ notos et tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi et erroribus, quæ ſæpe cadunt in cauſas, ſed jejunius aguntur; nihil, inquam, ſine ea ſcientia, quam dixi, graviter, ample, copioſe dici et explicari poteſt.

XXXIV. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipſo de genere dicendi. Volo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior ſit, et quodammodo excelſior, (ut de Pericle dixi ſupra) ne phyſicorum quidem eſſe ignarum volo. Omnia profecto, cum ſe a cæleſtibus rebus referet ad humanas, excelſius, magnificentiuſque et dicet, et ſentiet. Cumque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Jus civile teneat, quo egent cauſæ forenſes quotidie. Quid eſt enim turpius, quam legitimarum et civilium controverſiarum patrocinia ſuſcipere, cum ſis legum et civilis juris ignarus? Cognoſcat etiam rerum geſtarum et memoriæ veteris ordinem, maxime ſcilicet noſtræ civitatis, ſed et imperioſorum populorum, et regum illuſtrium: quem laborem nobis Attici noſtri levavit labor, qui conſervatis, notatiſque temporibus, nihil cum illuſtre prætermiteret, annorum ſeptingentorum memoriam uno libro colligavit. Neſcire autem, quid antea, quam natus ſis, acciderit, id eſt ſemper eſſe puerum. Quid enim eſt ætas hominis, niſi memoria rerum veterum cum ſuperiorum

ætate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio, ſumma cum delectatione et auctoritatem orationi affert et fidem.

Sic igitur inſtructus veniet ad cauſas; quarum habebit genera primum ipſa cognita. Erit enim ei perſpectum, nihil ambigi poſſe, in quo non aut res controverſiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam ſiquando aliud in ſententia videtur eſſe, aliud in verbis, genus eſt quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri ſolet; in quo, quod eſt ambiguorum proprium, res duas ſignificari videmus.

XXXV. Cum tam pauca ſint genera cauſarum, etiam argumentorum præcepta pauca ſunt. Traditi ſunt, e quibus ea ducantur, duplices loci; uni e rebus ipſis, alteri aſſumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem: nam ipſæ quidem res in perfacili cognitione verſantur. Quid enim jam ſequitur, quod quidem artis ſit, niſi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret ſe ad diſcendum? rem breviter exponere, et probabiliter, et aperte, ut, quid agatur, intelligi poſſit? ſua confirmare? adverſaria evertere? eaque efficere non perturbate, ſed ſingulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod ſit conſequens iis, quæ ſumentur ad quamque rem confirmandam? poſt omnia perorationem inflammantem, reſtinguentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet ſingulas, difficile dictu eſt hoc loco: nec enim ſemper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, quæro, ſed quem probem; probabo primum eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim ſapientia maxime adhibenda eloquenti eſt, ut ſit temporum, perſonarumque moderator. Nam nec ſemper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror.

XXXVI. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum ſtatuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet; nec ſatura jejune, nec grandia

minute, nec item contrà, ſed erit rebus ipſis par et æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis intenſa verbis, ſed acuta ſententiis, vel ad offenſionem adverſarii, vel ad commendationem ſui. Narrationes credibiles, nec hiſtorico, ſed prope quotidiano ſermone explicatæ dilucide. Dein ſi tenues cauſæ, tum etiam argumentandi tenue filum et in docendo, et in refellendo; idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem, fiat acceſſio.

Cum vero cauſa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ poſſit expromi; tum ſe latius fundet orator, tum reget et flectet animos, et ſic afficiet, ut volet, id eſt, ut cauſæ natura, et ratio temporis poſtulabit. Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem aſcendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis eſſe debet laudabilis, ſic ut verbum nullum, niſi aut grave, aut elegans excidat; tum ſunt maxime luminoſæ, et quaſi actuoſæ partes duæ: quarum alteram in univerſi generis quæſtione pono, quam (ut ſupra dixi) Græci appellant θέσιν; alteram in augendis, amplificandiſque rebus, quæ ab eiſdem αὔξησις eſt nominata. Quæ, etſi æquabiliter toto corpore orationis fuſa eſſe debet, tamen in communibus locis maxime excellet; qui communes appellati, quod videntur multarum iidem eſſe cauſarum, ſed proprii ſingularum eſſe debebunt. Ac vero illa pars orationis, quæ eſt de genere univerſo, totas cauſas ſæpe continet. Quidquid eſt enim illud, in quo quaſi certamen eſt controverſiæ, quod Græce κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæſtionem, atque ut de univerſo genere dicatur: niſi cum de vero ambigetur; quod quæri conjecturâ ſolet.

Dicetur autem non Peripateticorum more, (eſt enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Ariſtotele conſtituta) ſed aliquanto nervoſius; et ita de re communia dicentur, ut et pro reis multa leniter dicantur, et in adverſarios aſpere. Augendis vero rebus, et contrà abjiciendis nihil eſt, quod non perficere poſſit oratio; quod et inter media argumenta faciendum eſt, quotieſcunque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, et pene infinite in perorando.

XXXVII. Duo ſunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant: quorum alterum eſt, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturas, et ad mores, et ad omnem vitæ conſuetudinem accommodatum; alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi et concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud ſuperius, come, jucundum, ad benevolentiam conciliandam paratum; hoc, vehemens, incenſum, incitatum, quo cauſæ eripiuntur; quod, cum rapide fertur, ſuſtineri nullo pacto poteſt. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus; ſed magno ſemper uſi impetu ſæpe adverſarios de ſtatu omni dejecimus. Nobis pro familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius. A nobis homo audaciſſimus Catilina in ſenatu accuſatus obmutuit. Nobis privata in cauſa magna et gravi, cum cœpiſſet Curio pater reſpondere, ſubito aſſedit, cum ſibi venenis ereptam memoriam diceret.

Quid ego de miſerationibus loquar? quibus eò ſum uſus pluribus, quod etiam ſi plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. In quo ut viderer excellere, non ingenio, ſed dolore, aſſequebar. Quæ qualiacunque in me ſunt, (me enim ipſum non pœnitet, quanta ſint) ſed apparent in orationibus; etſi carent libri ſpiritu illo, propter quem majora eadem illa, cum aguntur, quam cum leguntur, videri ſolent.

XXXVIII. Nec vero miſeratione ſolum mens judicum permovenda eſt (qua nos ita dolenter uti ſolemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus; ut alia in cauſa, excitato reo nobili, ſublato etiam filio parvo, plangore et lamentatione compleremus forum) ſed etiam eſt faciendum, ut iraſcatur judex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, ſatietate afficiatur, ſperet, metuat, lætetur, doleat: qua in varietate, duriorum, Accuſatio ſuppeditabit exempla; mitiorum, defenſiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus a me non tentatus ſit. Dicerem perfectum, ſi ita judicarem, nec in veritate crimen arrogantiæ extimeſcerem. Sed (ut ſupra dixi) nulla me ingenii, ſed magna vis animi inflammat, ut me ipſe non teneam. Nec

unquam is, qui audiret, incenderetur, niſi ardens ad eum perveniret oratio. Uterer exemplis domeſticis, niſi ea legiſſes: uterer alienis vel Latinis, ſi ulla reperirem; vel Græcis, ſi deceret. Sed Craſſi perpauca ſunt, nec ea judiciorum. Nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii. Dicebat melius, quam ſcripſit, Hortenſius.

Verum hæc vis, quam quærimus, quanta ſit, ſuſpicemur; quoniam exemplum non habemus; aut, ſi exempla ſequimur, a Demoſthene ſumamus, et quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in Cteſiphontis judicio, de ſuis factis, conſiliis, meritis in rempublicam aggreſſus eſt dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quæ eſt inſita in mentibus noſtris, includi ſic poteſt, ut major eloquentia non requiratur.

XXXIX. Sed jam forma ipſa reſtat, et character ille qui dicitur; qui qualis eſſe debeat, ex ipſis, quæ ſupra dicta ſunt, intelligi poteſt. Nam et ſingulorum verborum et collocatorum lumina attigimus; quibus ſic abundabit, ut verbum ex ore nullum, niſi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentiſſimæ tranſlationes erunt, quòd eæ propter ſimilitudinem transferunt animos, et referunt, ac movent huc et illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per ſe ipſe delectat.

Et reliqua, ex collocatione verborum, quæ ſumuntur quaſi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis, quæ in amplo ornatu ſcenæ, aut fori appellantur inſignia; non quod ſola ornent, ſed quod excellant. Eadem ratio eſt horum, quæ ſunt orationis lumina, et quodammodo inſignia; cum aut duplicantur, iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur ſæpius oratio, aut in idem conjicitur, aut in utrumque, aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur; aut continenter unum verbum non in eadem ſententia ponitur; aut cum ſimiliter vel cadunt verba, vel deſinunt; aut multis modis contrariis relata contraria; aut cum gradatim ſurſum verſus reditur; aut cum, demptis conjunctionibus, diſſolute plura dicuntur; aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, oſtendimus; aut cum

corrigimus noſmetipſos, quaſi reprehendentes; aut ſi eſt aliqua exclamatio vel admirationis, vel conqueſtionis; aut cum ejuſdem nominis caſus ſæpius commutatur.

Sed ſententiarum ornamenta majora ſunt; quibus quia frequentiſſime Demoſthenes utitur, ſunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maxime eſſe laudabilem. Et vero nullus fere ab eo locus ſine quadam conformatione ſententiæ dicitur: nec aliud quidquam eſt, dicere, niſi omnes, aut certe pleraſque aliqua ſpecie illuminare ſententias; quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantùm notetur locus.

XL. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut verſet ſæpe multis modis eandem et unam rem; et hæreat in eadem, commoreturque ſententia: ſæpe etiam ut extenuet aliquid; ſæpe ut irrideat; ut declinet a propoſito, deflectatque ſententiam: ut proponat, quid dicturus ſit: ut, cum tranſegerit jam aliquid, definiat: ut ſe ipſe revocet: ut, quod dixit, iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat, ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat: ut contra, ac dicat, accipi, et ſentiri velit: ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut ante præmuniat: ut in eo ipſo, in quo reprehendatur, culpam in adverſarium conferat: ut ſæpe cum iis, qui audiunt, nonnunquam etiam cum adverſario quaſi deliberet: ut hominum ſermones moreſque deſcribat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, avertat animos: ut ſæpe in hilaritatem, riſumve convertat: ut ante occupet, quod videat opponi: ut comparet ſimilitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens diſpertiat: ut interpellatorem coerceat: ut aliquid reticere ſe dicat: ut denuntiet, quid caveant: ut liberius quid audeat: ut iraſcatur etiam: ut objurget aliquando: ut deprecetur: ut ſupplicet: ut medeatur: ut a propoſito declinet aliquantulum: ut optet, ut execretur: ut fiat iis, apud quos dicet, familiaris. Atque alias etiam dicendi quaſi virtutes ſequatur: brevitatem, ſi res petet: ſæpe etiam rem dicendo ſubjiciet oculis: ſæpe ſupra feret, quam

fieri poſſit: ſignificatio ſæpe erit major, quam oratio: ſæpe hilaritas, ſæpe vitæ, naturarumque imitatio.

XLI. Hoc in genere (nam quaſi ſilvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo. Sed hæc, niſi collocata, et quaſi ſtructa, et nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adſpirare non poſſunt. De quo cum mihi deinceps viderem eſſe dicendum, etſi movebant jam me illa, quæ ſupra dixeram, tamen iis, quæ ſequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, poſſe reperiri non invidos ſolum, quibus referta ſunt omnia, ſed fautores etiam mearum laudum, qui non cenſerent ejus viri eſſe, de cujus meritis tanta ſenatus judicia feciſſet, comprobante populo Romano, quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus ſi nihil aliud reſponderem, niſi, me M. Bruto negare roganti noluiſſe, juſta eſſet excuſatio, cum et amiciſſimo et præſtantiſſimo viro, et recta et honeſta petenti, ſatisfacere voluiſſem. Sed ſi profitear (quod utinam poſſem!) me ſtudioſis dicendi præcepta, et quaſi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum; quis tandem id juſtus rerum æſtimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitavit, quin in republica noſtra primas eloquentia tenuerit ſemper, urbanis, pacatiſque rebus; ſecundas, juris ſcientia? cum in altera, gratiæ, gloriæ, præſidii plurimum eſſet; in altera, perſecutionum, cautionumque præceptio; quæ quidem ipſa auxilium ab eloquentia ſæpe peteret, eâ vero repugnante vix ſuas regiones fineſque defenderet. Cur igitur jus civile docere ſemper pulchrum fuit, hominumque clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus; ad dicendum ſi quis acuat, aut adjuvet in eo juventutem, vituperetur? Nam ſi vitioſum eſt dicere ornate, pellatur omnino e civitate eloquentia. Sin ea non modo eos ornat, penes quos eſt, ſed etiam univerſam rempublicam; cur aut diſcere turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt; aut, quod noſſe pulcherrimum eſt, id non glorioſum docere?

XLII. At alterum factitatum eſt, alterum novum. Fateor; ſed utriuſque rei cauſa eſt. Alteros enim reſpondentes audire ſat erat, ut ii, qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi

ſeponerent; ſed eodem tempore et diſcentibus ſatisfacerent, et conſulentibus. Alteri cum domeſticum tempus in cognoſcendis, componendiſque cauſis, forenſe in agendis, reliquum in ſeipſis reficiendis omne conſumerent; quem habebant inſtituendi, aut docendi locum? Atque haud ſcio, an plerique noſtrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina. Itaque illi dicere melius, quam præcipere; nos contrà fortaſſe poſſumus.

At dignitatem docere non habet. Certe, ſi quaſi in ludo: ſed ſi monendo, ſi cohortando, ſi percontando, ſi communicando, ſi interdum etiam una legendo, audiendo; neſcio cur non docendo etiam aliquid aliquando, ſi poſſis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis ſacrorum alienatio fiat, docere honeſtum eſt, ut eſt; quibus ipſa ſacra retineri defendique poſſint non honeſtum eſt?

At jus profitentur etiam qui neſciunt: eloquentiam autem illi ipſi, qui conſecuti ſunt, tamen eâ ſe valere diſſimulant, propterea quod prudentia hominibus grata eſt, lingua ſuſpecta. Num igitur aut latere eloquentia poteſt; aut id, quod diſſimulat, effugit; aut eſt periculum, ne quis putet in magna arte et glorioſa turpe eſſe docere alios id, quod ipſi fuerit honeſtiſſimum diſcere?

Ac fortaſſe cæteri tectiores: ego ſemper me didiciſſe præ me tuli. Quid enim poſſem? cum et abfuiſſem adoleſcens, et horum ſtudiorum cauſa mare tranſiſſem, et doctiſſimis hominibus referta domus eſſet, et aliquæ fortaſſe ineſſent in ſermone noſtro doctrinarum notæ; cumque vulgo ſcripta noſtra legerentur, diſſimularem me didiciſſe? Quid erat, cur probarem, niſi quod parum fortaſſe profeceram?

XLIII. Quod cum ita ſit; tamen ea, quæ ſupra dicta ſunt, plus in diſputando, quam ea, de quibus dicendum eſt, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, et de ſyllabis propemodum dinumerandis, et dimetiendis loquemur; quæ etiam ſi ſunt, ſicuti mihi videntur, neceſſaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. Eſt id omnino verum, ſed proprie in hoc dicitur. Nam omnium magnarum artium, ſicut arborum,

altitudo nos delectat; radices, ſtirpeſque non item; ſed eſſe illa ſine his non poteſt. Me autem, ſive pervagatiſſimus ille verſus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam factites,

diſſimulare non ſinit quin delecter; ſive tuum ſtudium hoc a me volumen expreſſit; tamen eis, quos aliquid reprehenſuros ſuſpicabar, reſpondendum fuit.

Quod ſi ea, quæ dixi, non ita eſſent; quis tamen ſe tam durum agreſtemque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cum meæ forenſes artes et actiones publicæ concidiſſent, non me aut deſidiæ, quod facere non poſſum; aut mœſtitiæ, cui reſiſto, potius quam literis, dederem? quæ quidem me antea in judicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec vero talibus modo rebus, quales hic liber continet, ſed multo etiam gravioribus et majoribus; quæ ſi erunt perfectæ, profecto forenſibus noſtris rebus etiam domeſticæ literæ reſpondebunt. Sed ad inſtitutam diſputationem revertamur.

XLIV. Collocabuntur igitur verba, aut ut inter ſe quam aptiſſime cohæreant extrema cum primis, eaque ſint quam ſuaviſſimis vocibus; aut ut forma ipſa concinnitaſque verborum conficiat orbem ſuum; aut ut comprehenſio numeroſe et apte cadat. Atque illud primum videamus, quale ſit; quod vel maxime deſiderat diligentiam, ut fiat ſtructura quædam, nec tamen fiat operoſe: nam eſſet cum infinitus, tum puerilis labor; quod apud Lucilium ſcite exagitat in Albucio Scævola.

Quam lepide lexeis compoſtæ? ut teſſerulæ omnes
Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.

Nolo tam minuta hæc conſtructio appareat: ſed tamen ſtylus exercitatus efficiet facile hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, ſic animus in dicendo proſpiciet, quid ſequatur, ne extremorum verborum cum inſequentibus primis concurſus, aut hiulcas voces efficiat, aut aſperas. Quamvis enim ſuaves, graveſque ſententiæ, tamen ſi inconditis verbis efferuntur, offendent aures; quarum eſt judicium ſuperbiſſimum:

quod quidem Latina lingua ſic obſervat, nemo ut tam ruſticus ſit, quin vocales nolit conjungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas literas tanto opere fugerit; etſi id magiſter ejus Iſocrates. At non Thucydides: ne ille quidem, haud paulo major ſcriptor, Plato; nec ſolum in his ſermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de induſtria id faciendum fuit, ſed in populari oratione, qua mos eſt Athenis laudari in concione eos, qui ſint in præliis interfecti; quæ ſic probata eſt, ut eam quotannis, ut ſcis, illo die recitari neceſſe ſit. In ea eſt crebra iſta vocalium concurſio, quam magna ex parte, ut vitioſam, fugit Demoſthenes.

XLV. Sed Græci viderint: nobis, ne ſi cupiamus quidem, diſtrahere vocales conceditur. Indicant orationes illæ ipſæ horridulæ Catonis, indicant omnes poetæ, præter eos, qui ut verſum facerent, ſæpe hiabant; ut Nævius;

Vos, qui accolitis Hiſtrum fluvium, atque Algidam.

Et ibidem;

Quam nunquam vobis Graii, atque Barbari.

Et Ennius ſemel; —— *Scipio invicte* —— Et quidem nos;

Hoc motu radiantis Eteſiæ in vada ponti.

Hoc idem noſtri ſæpius non tuliſſent, quod Græci laudare etiam ſolent. Sed quid ego vocales? ſine vocalibus ſæpe brevitatis causâ contrahebant, ut ita dicerent, *multi' modis, Vas' argenteis, palm' et crinibus, tecti' fractis.* Quid vero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo eſſent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, et *duis*, bis; ſic *Duellium*, eum, qui Pœnos claſſe devicit, *Bellium* nominaverunt, cum ſuperiores appellati eſſent ſemper *Duellii.* Quinetiam verba ſæpe contrahuntur, non uſûs cauſa, ſed aurium. Quomodo enim veſter *Axilla, Ala* factus eſt, niſi fugâ literæ vaſtioris? quam literam etiam e *maxillis*, e *taxillis*, et *vexillo*, et *paxillo*, conſuetudo elegans Latini ſermonis evellit. Libenter etiam copulando verba jungebant, ut *ſodes*, pro, *ſi audes: ſis*, pro, *ſi vis.* Jam in uno, *capſis*, tria verba ſunt: *ain'*, pro *aiſne: nequire*, pro, *non*

quire: malle, pro *magis velle: nolle,* pro *non velle. Dein* etiam ſæpe, et *exin,* pro *deinde* et *exinde* dicimus. Quid illud? non olet unde ſit, quòd dicitur, *cum illis? cum* autem *nobis* non dicitur, ſed *nobiſcum?* quia ſi ita diceretur, obſcœnius concurrerent literæ, ut etiam modo, niſi *autem* interpoſuiſſem, concurriſſent. Ex eo eſt *mecum,* et *tecum;* non, *cum me,* et *cum te,* ut eſſet ſimile illis *vobiſcum,* atque *nobiſcum.*

XLVI. Atque etiam a quibuſdam ſero jam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt. Nam *Proh deûm, atque hominum fidem; deorum* aiunt. Ita credo, hoc illi neſciebant: an dabat hanc licentiam conſuetudo? Itaque idem poeta, qui inuſitatius contraxerat; *Patris mei meûm factûm pudet,* pro *meorum factorum:* et, *Texitur; exitiûm examen rapit,* pro, *exitiorum:* non dicit, *liberûm,* ut plerique loquimur, cum, *Cupidos liberûm,* aut, *In liberûm loco,* dicimus: ſed ut iſti volunt;

Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus.

Et idem; —— *Namque Æſculapî liberorum* —— Et ille alter in Chryſe, non ſolum,

Cives, antiqui amici majorûm meûm,

quod erat uſitatum; ſed durius etiam,

Conſiliûm, auguriûm, atque extûm interpretes.

Idemque pergit; ——*Poſtquam prodigiûm horriferûm, portentûm pavos:* quæ non ſane ſunt in omnibus neutris uſitata. Nec enim dixerim tam libenter, *armûm judicium,* etſi eſt apud eundem, —— *Nihilne ad te de judicio armûm accidit?*---quam *armorum.* Jam (ut cenſoriæ tabulæ loquuntur) *fabrûm* et *procûm* audeo dicere, non *fabrorum* et *procorum.* Planeque, *duorum virorum judicium,* aut, *trium virorum capitalium,* aut *decem virorum litibus judicandis,* dico nunquam. Atqui dixit Accius; *Video ſepulcra dua duorum corporum.* Idemque; *Mulier una duûm virûm.* Quid verum ſit, intelligo; ſed aliàs ita loquor, ut conceſſum eſt, ut hoc, vel, *Proh deum dico,* vel, *Proh deorum;* alias ut neceſſe eſt, cum *trium virûm,* non *virorum;* cum *ſeſtertiûm nummum,* non *nummorûm;* quod in his conſuetudo varia non eſt.

XLVII. Quid, quòd ſic loqui, *noſſe, judicaſſe*, vetant; *noviſſe*, jubent, et *judicaviſſe?* quaſi vero neſciamus, in hoc genere et plenum verbum recte dici, et imminutum uſitate. Itaque utrumque Terentius, *Eho, tu cognatum tuum non noras?* Pòſt idem, *Stilphonem, inquam, noveras? Siet*, plenum eſt; *ſit*, imminutum. Licet utare utroque. Ergo ibidem;

Quam cara ſintque, poſt carendo intelligunt,
Quamque attinendi magni dominatus ſient.

Nec vero reprehenderim, *Scripſere alii rem*; et *ſcripſerunt*, eſſe verius ſentio; ſed conſuetudini auribus indulgenti libenter obſequor. *Idem campus habet*, inquit Ennius; et, *in templis îſdem*, probavit. At, *eiſdem*, erat verius; nec tamen, *eiſdem*, opimius. Male ſonabat, *iiſdem*. Impetratum eſt a conſuetudine, ut peccare ſuavitatis cauſa liceret. Et *pomeridianas quadrigas*, quam *poſtmeridianas*, libentius dixerim; et *mehercule*, quam *mehercules*. *Non ſcire* quidem, barbarum jam videtur; *neſcire* dulcius. Ipſum *meridiem*, cur non *medidiem?* credo, quod erat inſuavius.

Una præpoſitio eſt, ABS, eaque nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium: in reliquo ſermone mutata eſt. Nam *amovit* dicimus, et *abegit*, et *abſtulit*, ut jam neſcias, *ab*ne verum ſit, an *abs*. Quid ſi etiam *abfugit*, turpe viſum eſt; et *abfer* noluerunt, *aufer* maluerunt? quæ præpoſitio præter hæc duo verba nullo alio in verbo reperitur. *Noti* erant, et *navi*, et *nari*, quibus cum IN præponi oporteret, dulcius viſum eſt, *ignoti, ignavi, ignari*, dicere, quam ut veritas poſtulabat. *Ex uſu* dicunt, et *e republica*, quod in altero vocalis excipiebat, in altero eſſet aſperitas, niſi literam ſuſtuliſſes; ut, *exegit, edixit, effecit, extulit, edidit:* adjuncti verbi primam literam præpoſitio commutavit, ut *ſubegit, ſummutavit, ſuſtulit*.

XLVIII. Quid in verbis junctis? quam ſcite *inſipientem*, non *inſapientem? iniquum*, non *inæquum? tricipitem*, non *tricapitem? conciſum*, non *concæſum?* Ex quo quidam *pertiſum* etiam volunt; quod eadem conſuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non fit naturâ, ſed quodam inſtituto? *inclytus* dicimus

Mmm 2

brevi primâ literâ, *inſanus* productâ, *Inhumanus* brevi, *infelix* longâ. Et, ne multis, quibus in verbis eæ primæ literæ ſunt, quæ in *ſapiente*, atque *felice*, producte dicitur; in cæteris omnibus, breviter. Itemque *compoſuit*, *conſuevit*, *concrepuit*, *confecit*: conſule veritatem, reprehendet; refer ad aures, probabunt. Quære, cur? ita ſe dicent juvari. Voluptati autem aurium morigerari debet oratio.

Quin ego ipſe, cum ſcirem ita majores locutos eſſe, ut nuſquam, niſi in vocali, adſpiratione uterentur, loquebar ſic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Cartaginem* dicerem: aliquando, idque ſerò, convicio aurium, cum extorta mihi veritas eſſet, uſum loquendi populo conceſſi, ſcientiam mihi reſervavi. *Orcivios* tamen, et *Matones*, *Otones*, *Cæpiones*, *ſepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium judicium ſemper licet. *Purrum* ſemper Ennius, nunquam *Pyrrhum*. *Vi patefecerunt Fruges*, non *Phryges*, ipſius antiqui declarant libri. Nec enim Græcam literam adhibebant; nunc autem etiam duas: et cùm *Phrygum*, et cùm *Phrygibus* dicendum eſſet, abſurdum erat aut tantùm Barbaris caſibus Græcam literam adhibere, aut recto caſu ſolum Græce loqui, tamen et *Phryges*, et *Pyrrhum* aurium cauſa dicimus.

Quinetiam, quod jam ſubruſticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eædem erant poſtremæ duæ literæ, quæ ſunt in *optumus*, poſtrémam literam detrahebant, niſi vocalis inſequebatur. Ita non erat offenſio in verſibus, quam nunc fugiunt poetæ novi. Ita enim loquebamur;

Qui eſt omnibu' princeps. Non, *omnibus princeps*; et,
Vita illa dignu', locoque. Non, *dignus.*

Quod ſi indocta conſuetudo tam eſt artifex ſuavitatis, quid ab ipſa tandem arte et doctrina poſtulari putamus?

Hæc dixi brevius, quam ſi hac de re una diſputarem (eſt enim hic locus late patens, de natura uſuque verborum) longius autem, quam inſtituta ratio poſtulabat.

XLIX. Sed quia rerum, verborumque judicium, prudentiæ eſt, vocum autem, et numerorum aures ſunt judices; et, quòd

illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem; in illis ratio invenit, in his ſenſus, artem. Aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus conciliandæ reperienda.

Duæ ſunt igitur res, quæ permulceant aures, *ſonus* et *numerus*. De numero mox, nunc de ſono quærimus. Verba, ut ſupra diximus, legenda ſunt potiſſimum bene ſonantia, ſed ea non ut poetæ, exquiſita ad ſonum, ſed ſumpta de medio. *Qua pontus Helles* . . . ſuperat modum. At *Auratus aries Colchorum* . . . ſplendidis nominibus illuminatus eſt verſus: ſed proximus inquinatus inſuaviſſimâ literâ finitus, *Frugiſera, et ferta arva Aſiæ tenet*. Quare bonitate potius noſtrorum verborum utamur, quam ſplendore Græcorum, niſi forte ſic loqui pœnitet; *Qua tempeſtate Paris Helenam*, et quæ ſequuntur. Immo vero iſta ſequamur, aſperitatemque fugiamus; *Habeo iſtam ego perterricrepam* . . . Idemque; *Verſutiloquas malitias*.

Nec ſolum componentur verba ratione, ſed etiam finientur, quoniam id judicium eſſe alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compoſitione ipſa, et quaſi ſua ſponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipſis concinnitas ineſt; quæ, ſive caſus habent in exitu ſimiles, ſive paribus paria redduntur, ſive opponuntur contraria, ſuapte naturâ numeroſa ſunt, etiam ſi nihil eſt factum de induſtria.

In hujus concinnitatis conſectatione Gorgiam fuiſſe principem accepimus, quo de genere illa noſtra ſunt in Miloniana: *Eſt enim, judices, hæc non ſcripta, ſed nata lex; quam non dicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus; ad quam non docti, ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti ſumus*. Hæc enim talia ſunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæſitum eſſe numerum, ſed ſecutum.

Quod fit item in contrariis referendis; ut illa ſunt, quibus non modo numeroſa oratio, ſed etiam verſus, efficitur,

Eam, quam nihil accuſas, damnas.

Condemnas, dixiſſet, qui verſum effugere voluiſſet.

Bene quam meritam eſſe autumas, dicis male mereri.
Id quod ſcis, prodeſt nihil: id, quod neſcis, obeſt.

Verſum efficit ipſa relatio contrariorum. Id eſſet in oratione numeroſum, *Quod ſcis, nihil prodeſt: quod neſcis, multum obeſt.*

L. Semper hæc, quæ Græci ἀντίθετα nominant, cùm contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium neceſſitate ipſa efficiunt, et eum ſine induſtria. Hoc genere antiqui, jam ante Iſocratem, delectabantur, et maxime Gorgias; cujus in oratione plerumque efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes; ut illa ſunt in quarto Accuſationis; *Conferte hanc pacem cum illo bello*; *hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria*; *hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto*; *hujus libidines, cum illius continentia*; *ab illo, qui cepit, conditas*; *ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas*. Ergo et hi numeri ſint cogniti.

Genus illud tertium explicetur, quale ſit, numeroſæ et aptæ orationis: quod qui non ſentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis ſimile ſit, neſcio. Meæ quidem et perfecto completoque verborum ambitu gaudent, et curta ſentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones ſæpe exclamare vidi, cum apte verba cecidiſſent. Id enim expectant aures, ut verbis colligentur ſententiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud fere non erat: nam et verba eligebant, et ſententias graves, et ſuaves reperiebant, ſed eas aut vinciebant, aut explebant parum.

Hoc me ipſum delectat, inquiunt. Quid ſi antiquiſſima illa pictura paucorum colorum magis, quam hæc jam perfecta, delectet? illa nobis ſit, credo, repetenda; hæc ſcilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem ut in ætatibus auctoritatem ſenectus, ſic in exemplis antiquitas; quæ quidem apud me ipſum valet plurimum. Nec ego id, quod deeſt antiquitati, flagito potius, quam laudo, quod eſt; præſertim cum ea majora judicem, quæ ſunt, quam illa, quæ deſunt. Plus eſt enim in verbis, et in ſententiis boni, quibus illi excellunt, quam in concluſione ſententiarum, quam non habent.

LI. Pòſt inventa concluſio eſt, qua credo uſuros veteres illos fuiſſe, ſi jam nota, atque uſurpata res eſſet; qua inventa, omnes uſos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, cum in oratione judiciali et forenſi numerus Latine, Græce ῥυθμὸς, ineſſe dicitur. Nimis enim inſidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, ſi etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti iſti, et ipſi infracta et amputata loquuntur, et eos vituperant, qui apta et finita pronuntiant. Si inanibus verbis, levibuſque ſententiis; jure. Sin probæ res, lecta verba, quid eſt cur claudicare, aut inſiſtere orationem malint, quam cum ſententia pariter excurrere? Hic enim invidioſus numerus nihil affert aliud, niſi ut ſit apte verbis comprehenſa ſententia; quod fit etiam ab antiquis, ſed plerumque caſu, ſæpe naturâ: et quæ valde laudantur apud illos, ea fere, quia ſunt concluſa, laudantur.

Et apud Græcos quidem jam anni prope quadraginti ſunt, cùm hoc probatur; nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit vetera contemnenti dicere,

Verſibu', quos olim Fauni, vateſque canebant:

mihi de antiquis eodem modo non licebit, præſertim cum dicturus non ſim, *Ante hunc* . . . . ut ille: nec quæ ſequuntur, *Nos auſi reſerare* . . . . Legi enim, audivique nonnullos, quorum propemodum abſolute concluderetur oratio. Quod qui non poſſunt, non eſt eis ſatis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipſos laudo, idque merito, quorum ſe iſti imitatores eſſe dicunt, etſi in eis aliquid deſidero; hos vero minime, qui nihil illorum, niſi vitium, ſequuntur, cum a bonis abſint longiſſime.

Quod ſi aures tam inhumanas tamque agreſtes habent, ne doctiſſimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Iſocratem, diſcipuloſque ejus, Ephorum, et Naucratem; quanquam orationis faciendæ et ornandæ auctores locupletiſſimi, ſummique ipſi oratores, eſſe debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel judicandis acrior Ariſtotele fuit? quis porro Iſocrati eſt adverſatus infenſius? Is igitur verſum in oratione vetat eſſe, numerum jubet. Ejus

auditor Theodectes, in primis (ut Ariſtoteles ſæpe ſignificat) politus ſcriptor, atque artifex, hoc idem et ſentit et præcipit. Theophraſtus vero iiſdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo iſtos ferat, qui hos auctores non probent ? niſi omnino hæc eſſe ab his præcepta neſciunt.

Quod ſi ita eſt, nec vero aliter exiſtimo, quia ipſi ſuis ſenſibus non moventur, nihilne eis inane videtur ? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans ? In verſu quidem theatra tota exclamant, ſi fuit una ſyllaba brevior aut longior. Nec vero multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet; nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: et tamen omnium longitudinum et brevitatum in ſonis, ſicut acutarum graviumque vocum, judicium ipſa natura in auribus noſtris collocavit.

LII. Viſne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipſi, qui et hæc, et alia nobis tradiderunt? An his contenti eſſe, quæ ab illis dicta ſunt, poſſumus ? Sed quid quæro, veliſne; cùm literis tuis eruditiſſime ſcriptis, te id vel maxime velle perſpexerim ? Primum ergo origo, deinde cauſa, poſt natura, tum ad extremum uſus ipſe explicetur orationis aptæ, atque numeroſæ. Nam, qui Iſocratem maxime mirantur, hoc in ejus ſummis laudibus ferunt, quòd verbis ſolutis numeros primus adjunxerit. Cum enim videret, oratores cum ſeveritate audiri, poetas autem cum voluptate; tum dicitur numeros ſecutus, quibus etiam in oratione uteremur, cùm jucunditatis cauſa, tum ut varietas occurreret ſatietati.

Quod ab his vere quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere ſcientius verſatum Iſocrate, confitendum eſt: ſed princeps inveniendi fuit Thraſymachus; cujus omnia nimis etiam extant ſcripta numeroſe. Nam, ut paulo ante dixi, paria paribus adjuncta, et ſimiliter definita, itemque contrariis relata contraria, quæ ſua ſponte (etiam ſi id non agas) cadunt plerumque numeroſe, Gorgias primus invenit; ſed his eſt uſus intemperantius. Id autem eſt genus, ut ante dictum eſt, ex tribus partibus collocationis alterum.

Horum uterque Iſocratem ætate præcurrit; ut eos ille moderatione, non inventione, vicerit. Eſt enim, ut in transferendis, faciendiſque verbis tranquillior, ſic in ipſis numeris ſedatior. Gorgias autem avidior eſt generis ejus, et his feſtivitatibus, ſic enim ipſe cenſet, inſolentius abutitur; quas Iſocrates (cum tamen audiviſſet in Theſſalia adoleſcens ſenem jam Gorgiam) moderatius temperavit. Quinetiam ſe ipſe tantum, quantum ætate procedebat, (prope enim centum confecit annos) relaxarat a nimia neceſſitate numerorum; quod declarat in eo libro quem ad Philippum Macedonem ſcripſit, cum jam admodum eſſet ſenex; in quo dicit ſeſe minus jam ſervire numeris, quam ſolitus eſſet. Ita non modo ſuperiores, ſed etiam ſe ipſe correxerat.

LIII. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctoreſque, quos dicimus, et origo inventa eſt; cauſa quæratur. Quæ ſic aperta eſt, ut mirer, veteres non eſſe commotos, præſertim cum, ut fit, fortuito ſæpe aliquid concluſe, apteque dicerent: quod cum animos hominum aureſque pepuliſſet, ut intelligi poſſet, id, quod caſus effudiſſet, cecidiſſe jucunde, notandum certe genus, atque ipſi ſibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in ſe continet vocum omnium menſionem. Itaque et longiora et breviora judicat, et perfecta ac moderata ſemper expectat. Mutila ſentit quædam, et quaſi decurtata; quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, et quaſi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aſpernantur aures; quòd cum in pleriſque, tum in hoc genere nimium quod eſt, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum. Ut igitur poetica et verſus inventus eſt terminatione aurium, obſervatione prudentium; ſic in oratione animadverſum eſt, multo illud quidem ſerius, ſed eâdem naturâ admonente, eſſe quoſdam certos curſus, concluſioneſque verborum.

Quoniam igitur cauſam quoque oſtendimus; naturam nunc, (id enim erat tertium) ſi placet, explicemus: quæ diſputatio non hujus inſtituti ſermonis eſt, ſed artis intimæ. Quæri enim

poteſt, qui ſit orationis numerus, et ubi ſit poſitus, et natus ex quo; et is unuſne ſit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, et ad quam rem, et quando, et quo loco, et quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed, ut in plerisque rebus, ſic in hac, duplex eſt conſiderandi via; quarum altera eſt longior, brevior altera, eadem etiam planior.

LIV. Eſt autem longioris prima illa quæſtio, ſitne omnino ulla numeroſa oratio. Quibuſdam enim non videtur, quia nihil inſit in ea certi, ut in verſibus; et quod ipſi, qui affirmant eos eſſe numeros, rationem, cur ſint, non queant reddere. Deinde, ſi ſit numerus in oratione; qualis ſit, aut quales; et e poeticiſne numeris, an ex alio genere quodam; et, ſi e poeticis, quis eorum ſit, aut qui. Namque aliis unus modo, aliis plures, aliis omnes iidem videntur. Deinde, quicunque ſunt, ſive unus, ſive plures; communeſne ſint omni generi orationis; quoniam aliud genus eſt narrandi, aliud perſuadendi, aliud docendi; an diſpares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui ſint; ſi diſpares, quid interſit, et cur non æque in oratione, atque in verſu numerus appareat. Deinde, quod dicitur in oratione numeroſum, id utrum numero ſolum efficiatur, an etiam vel compoſitione quadam, vel genere verborum: an eſt ſuum cujuſque; ut numerus intervallis, compoſitio vocibus, genus ipſum verborum quaſi quædam forma, et lumen orationis appareat; ſitque omnium fons compoſitio, ex eaque et numerus efficiatur, et ea, quæ dicuntur orationis quaſi formæ et lumina, quæ, ut dixi, Græci vocant σχήματα.

At non eſt unum, nec idem, quod voce jucundum eſt, et quod moderatione abſolutum, et quod illuminatum genere verborum; quanquam id quidem finitimum eſt numero, quia per ſe plerumque perfectum eſt; compoſitio autem ab utroque differt, quæ tota ſervit gravitati vocum, aut ſuavitati. Hæc igitur fere ſunt, in quibus rei natura quærenda ſit.

LV. Eſſe ergo in oratione numerum quendam, non eſt difficile cognoſcere. Judicat enim ſenſus; in quo iniquum eſt, quod

accidit, non cognoſcere, ſi, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipſe verſus ratione eſt cognitus, ſed naturâ atque ſenſu, quem dimenſa ratio docuit, quid acciderit: ita notatio naturæ, et animadverſio peperit artem. Sed in verſibus res eſt apertior; quanquam etiam a modis quibuſdam, cantu remoto, ſoluta eſſe videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοὶ a Græcis nominantur; quos cum cantu ſpoliaveris, nuda pene remanet oratio. Quorum ſimilia ſunt quædam etiam apud noſtros; velut illa in Thyeſte,

Quemnam te eſſe dicam? qui tarda in ſenectute,

et quæ ſequuntur: quæ, niſi cum tibicen acceſſit, orationi ſunt ſolutæ ſimillima. At comicorum ſenarii propter ſimilitudinem ſermonis ſic ſæpe ſunt abjecti, ut nonnunquam vix in his numerus et verſus intelligi poſſit: quo eſt ad inveniendum difficilior in oratione numerus, quam in verſibus.

Omnino duo ſunt, quæ condiant orationem; verborum, numerorumque jucunditas. In verbis ineſt quaſi materia quædam; in numero autem expolitio. Sed, ut cæteris in rebus, neceſſitatis inventa antiquiora ſunt, quam voluptatis; ita et in hac re accidit, ut multis ſeculis ante oratio nuda, ac rudis ad ſolos animorum ſenſus exprimendos fuerit reperta, quam ratio numerorum, cauſâ delectationis aurium, excogitata. Itaque et Herodotus, et eadem, ſuperiorque ætas numero caruit, niſi quando temere, ac fortuito; et ſcriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa, nobis reliquerunt. Nam quod et facilius eſt, et magis neceſſarium, id ſemper ante cognoſcitur.

LVI. Itaque tranſlata, aut facta, aut juncta verba, facile ſunt cognita, quia ſumebantur e conſuetudine, quotidianoque ſermone. Numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam neceſſitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaque ſerius aliquanto notatus, et cognitus, quaſi quandam palæſtram, et extrema lineamenta orationi attulit.

Nnn 2

Quod ſi et anguſta quædam atque conciſa, et alia eſt collatata et diffuſa oratio; neceſſe eſt id non literarum accidere naturâ, ſed intervallorum longorum et brevium varietate, quibus implicata atque permiſta oratio, quoniam tum ſtabilis eſt, tum volubilis, neceſſe eſt ejuſmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem ſæpe jam diximus, incitatior numero ipſo fertur et labitur, quoad perveniat ad finem, et inſiſtat. Perſpicuum eſt igitur, numeris adſtrictam orationem eſſe debere, carere verſibus.

Sed hi numeri poeticine ſint, an ex alio genere quodam, deinceps eſt videndum. Nullus eſt igitur numerus extra poeticos, propterea quod definita ſunt genera numerorum. Nam omnis talis eſt, ut unus ſit e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut neceſſe ſit partem pedis aut æqualem eſſe alteri parti, aut altero tanto, aut ſeſqui eſſe majorem. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, ſeſqui pæon; qui pedes in orationem non cadere quî poſſunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numeroſum ſit neceſſe eſt.

Sed quæritur, quo numero, aut quibus potiſſimum ſit utendum. Incidere vero omnes in orationem etiam ex hoc intelligi poteſt, quod verſus ſæpe in oratione per imprudentiam dicimus; quod vehementer eſt vitioſum: ſed non attendimus, neque exaudimus noſmetipſos. Senarios vero, et Hipponacteos effugere vix poſſumus. Magnam enim partem ex iambis noſtra conſtat oratio: ſed tamen eos verſus facile agnoſcit auditor; ſunt enim uſitatiſſimi. Inculcamus autem per imprudentiam ſæpe etiam minus uſitatos, ſed tamen verſus; vitioſum genus, et longa animi proviſione fugiendum. Elegit ex multis Iſocratis libris triginta fortaſſe verſus Hierodymus, Peripateticus in primis nobilis, pleroſque ſenarios, ſed etiam anapæſta; quo quid poteſt eſſe turpius? etſi in eligendo fecit malitioſe. Primâ enim ſyllabâ demptâ in primo verbo ſententiæ, poſtremum ad verbum primam rurſus ſyllabam adjunxit inſequentis. Ita factus eſt anapeſtus is, qui Ariſtophaneus nominatur: quod, ne accidat,

obſervari nec poteſt, nec neceſſe eſt. Sed tamen hic corrector, in eo ipſo loco, quo reprehendit, (ut a me animadverſum eſt ſtudioſe inquirente in eum) emittit imprudens ipſe ſenarium. Sit igitur hoc cognitum, in ſolutis etiam verbis ineſſe numeros, eoſdemque eſſe oratorios, qui ſint poetici.

LVII. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, videndum ſit. Sunt enim qui iambicum putent, quod ſit orationi ſimillimus; qua de cauſa fieri, ut is potiſſimum propter ſimilitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ ſit accommodatior. Ephorus autem, levis ipſe orator, ſed profectus ex optima diſciplina, pæona ſequitur, aut dactylum; fugit autem ſpondeum, et trochæum. Quòd enim pæon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate, et celeritate ſyllabarum labi putat verba proclivius; contràque accidere in ſpondeo, et trochæo, quòd alter e longis conſtaret, alter e brevibus fieret; alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed et illi priores errant, et Ephorus in culpa eſt. Nam, et qui pæona prætereunt, non vident molliſſimum a ſeſe numerum, eundemque ampliſſimum præteriri. Quod longe Ariſtoteli videtur ſecus, qui judicat, heroum numerum grandiorem, quam deſideret ſoluta oratio; iambum autem nimis e vulgari eſſe ſermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam et exaggeratam probat; plenam tamen eam vult eſſe gravitatis, ut eos, qui audient, ad majorem admirationem poſſit traducere. Trochæum autem, qui eſt eodem ſpatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio et brevitas dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eoque ait uti omnes, ſed ipſos non ſentire cum utantur: eſſe autem tertium, ac medium inter illos; ſed ita factos eos pedes eſſe, ut in eis ſingulis modus inſit aut ſeſquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim et dactylus in verſum cadunt maxime. Itaque ut verſum fugimus

in oratione, ſic hi ſunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam eſt oratio, nec quidquam inimicius quam illa verſibus. Pæon autem minime eſt aptus ad verſum; quo libentius eum recepit oratio. Ephorus vero ne ſpondeum quidem, quem fugit, intelligit eſſe æqualem dactylo, quem probat. Syllabis enim metiendos pedes, non intervallis, exiſtimat; quod idem facit in trochæo, qui temporibus et intervallis eſt par iambo: ſed eò vitioſus in oratione, ſi ponatur extremus, quod verba melius in ſyllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ ſunt apud Ariſtotelem, eadem a Theophraſto, Theodecteque de pæone dicuntur.

Ego autem ſentio, omnes in oratione eſſe quaſi permiſtos et confuſos pedes. Nec enim effugere poſſemus animadverſionem, ſi ſemper iiſdem uteremur; quia nec numeroſa eſſe, ut poema; neque extra numerum, ut ſermo vulgi eſt, debet oratio. Alterum nimis eſt vinctum, ut de induſtria factum appareat; alterum nimis diſſolutum, ut pervagatum, ac vulgare videatur: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur, ut ſupra dixi, permiſta et temperata numeris, nec diſſoluta, nec tota numeroſa, pæone maxime, (quoniam optimus auctor ita cenſet) ſed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata.

LVIII. Quos autem numeros, cum quibus, tanquam purpuram, miſceri oporteat, nunc dicendum eſt, atque etiam quibus orationis generibus ſint cuique accommodatiſſimi. Iambus enim frequentiſſimus eſt in iis, quæ demiſſo atque humili ſermone dicuntur; pæon autem in amplioribus; in utroque dactylus. Ita in varia et perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi et temperandi. Sic minime animadvertetur delectationis aucupium, et quadrandæ orationis induſtria; quæ latebit eo magis, ſi et verborum et ſententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animadvertunt, et jucunda ſibi cenſent, verba dico et ſententias; eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, et prætervolat numerus; qui tamen ſi abeſſet, illa ipſa delectarent.

Nec vero nimius is curſus eſt numerorum, orationis dico,

(nam eſt longe aliter in verſibus) nihil ut fiat extra modum: nam id quidem eſſet poema. Sed omnis nec claudicans, nec quaſi fluctuans, et æqualiter, conſtanterque ingrediens, numeroſa habetur oratio. Atque id in dicendo numeroſum putatur, non quod totum conſtat e numeris, ſed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam difficilius eſt oratione uti, quam verſibus; quod in illis certa quædam et definita lex eſt, quam ſequi ſit neceſſe; in dicendo autem nihil eſt propoſitum, niſi aut ne immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio. Itaque non ſunt in ea tanquam tibicini percuſſionum modi, ſed univerſa comprehenſio et ſpecies orationis clauſa et terminata eſt; quod voluptate aurium judicatur.

LIX. Solet autem quæri, totone in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim cenſent cadere tantùm numeroſe oportere, terminarique ſententiam. Eſt autem, ut id maxime deceat, non id ſolum: ponendus eſt enim ille ambitus, non abjiciendus. Quare cum aures extremum ſemper expectent, in eoque acquieſcant, id vacare numero non oportet: ſed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet verborum illa comprehenſio, et tota a capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipſa conſiſtat.

Id autem bonâ diſciplinâ exercitatis, qui et multa ſcripſerint, et quæcunque etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circumſcribitur mente ſententia, confeſtimque verba concurrunt; quæ mens eadem, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, ut ſuo quodque loco reſpondeat: quorum deſcriptus ordo aliàs alia terminatione concluditur; atque omnia illa et prima et media verba ſpectare debent ad ultimum. Interdum enim curſus eſt in oratione incitatior, interdum moderata ingreſſio; ut jam a principio videndum ſit, quemadmodum velis venire ad extremum. Nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus, quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis ſimilitudinem. Eſt enim in utroque et materia, et tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione

verborum. Ternæ autem ſunt utriuſque partes verborum; tranſlatum, novum, priſcum: nam de propriis nihil hoc loco dicimus.

LX. Collocationis autem, eæ, quas diximus, compoſitio, concinnitas, numerus; ſed in utroque frequentiores ſunt, et liberiores poetæ. Nam et transferunt verba cum crebrius, tum etiam audacius; et priſcis libentius utuntur, et liberius novis. Quod idem fit in numeris; in quibus quaſi neceſſitati parere coguntur. Sed tamen hæc nec nimis eſſe diverſa, nec ullo modo conjuncta, intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in verſu, numerus extet; idque, quod numeroſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, ſed nonnunquam, aut concinnitate, aut conſtructione verborum.

Ita, ſi numerus orationis quæritur qui ſit; omnis eſt: ſed alius alio melior atque aptior. Si locus; in omni parte verborum. Si, unde ortus ſit; ex aurium voluptate. Si componendorum ratio; dicetur alio loco, quia pertinet ad uſum, quæ pars quarta et extrema nobis in dividendo fuit. Si, ad quam rem adhibeatur; ad delectationem. Si, quando; ſemper. Si, quo loco; in tota continuatione verborum. Si, quæ res efficiat voluptatem; eadem, quæ in verſibus, quorum modum notat ars, ſed aures ipſæ tacito eum ſenſu ſine arte definiunt.

LXI. Satis multa de natura: ſequitur uſus, de quo eſt accuratius diſputandum. In quo quæſitum eſt, in totone circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehenſionem, aut continuationem, aut circumſcriptionem dicimus; an in principiis ſolum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus ſit. Deinde, cum aliud videatur eſſe numerus, aliud numeroſum; quid interſit. Tum autem in omnibuſne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores, idque quando, aut cur, quibuſque partibus; pluribuſne, an ſingulis; imparibus, an æqualibus; et quando aut iſtis, aut illis ſit utendum; quæque inter ſe aptiſſime collocentur, et quomodo; an omnino nulla ſit in eo genere diſtinctio; quodque ad rem maxime pertinet, qua ratione

numeroſa fiat oratio. Explicandum etiam eſt, unde orta ſit forma verborum; dicendumque, quantos circuitus facere deceat. Deque eorum particulis, et tanquam inciſionibus diſſerendum eſt, quærendumque, utrum una ſpecies et longitudo ſit earum, anne plures; et, ſi plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat. Poſtremo totius generis utilitas explicanda eſt, quæ quidem patet latius. Non ad unam enim rem aliquam, ſed ad plures, accommodatur.

Ac licet, non ad ſingulas res reſpondentem, de univerſo genere ſic dicere, ut etiam ſingulis ſatis reſponſum eſſe videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum ſelegimus, hoc, quod in cauſis, foroque verſatur, de quo diceremus. Ergo in aliis, id eſt, in hiſtoria, et in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Iſocrateo, Theopompeoque more, illa circumſcriptione, ambituque, ut tanquam in orbe incluſa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis perfectis, abſolutiſque ſententiis. Itaque, poſteaquam eſt nata hæc vel circumſcriptio, vel comprehenſio, vel continuatio, vel ambitus, ſi ita licet dicere, nemo, qui aliquo eſſet in numero, ſcripſit orationem generis ejus, quod eſſet ad delectationem comparatum, remotumque a judiciis forenſique certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque ſententias. Nam cum is eſt auditor, qui non vereatur, ne compoſitæ orationis inſidiis ſua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium ſervienti.

LXII. Genus autem hoc orationis neque totum aſſumendum eſt ad cauſas forenſes, neque omnino repudiandum. Si enim ſemper utare, cum ſatietatem affert, tum, quale ſit, etiam ab imperitis agnoſcitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum ſenſum actoris, tollit funditus veritatem et fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnunquam eſt, primum videndum eſt, quo loco, deinde quam diu retinenda ſit, tum quot modis commutanda.

Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatius, ut nos in Accuſationis ſecundo de Siciliæ

laude diximus; aut in ſenatu de conſulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis deſiderat, quam doloris, ut in quarto Accuſationis de Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum ſitu diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, conceſſu omnium funditur numeroſe et volubiliter oratio. Id nos fortaſſe non perfecimus, conati quidem ſæpiſſime ſumus; quod plurimis locis perorationes noſtræ voluiſſe nos, atque animo contendiſſe declarant. Id autem tum valet, cum is, qui audit, ab oratore jam obſeſſus eſt, ac tenetur. Non enim id agit, ut inſidietur et obſervet; ſed jam favet, proceſſumque vult, dicendique vim admirans, non inquirit quod reprehendat.

Hæc autem forma retinenda non diu eſt, nec dico in peroratione, quam ipſe includit, ſed in orationis reliquis partibus. Nam cum ſis his locis uſus, quibus oſtendi licere, tranſferenda tota dictio eſt ad illa, quæ neſcio cur, cum Græci, κόμματα et κῶλα nominent, nos non recte inciſa et membra dicamus. Neque enim eſſe poſſunt, rebus ignotis, nota nomina; ſed cum verba aut ſuavitatis aut inopiæ cauſa transferre ſoleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum ſit, quod propter rerum ignorationem ipſarum nullum habuerit ante nomen, neceſſitas cogat aut novum facere verbum, aut a ſimili mutuari.

LXIII. Quo autem pacto deceat inciſe, membratimve dici, jam videbimus: nunc, quot modis mutentur comprehenſiones, concluſioneſque, dicendum eſt. Fluit omnino numerus a primo tum incitatius, brevitate pedum, tum proceritate tardius. Curſum contentiones magis requirunt; expoſitiones rerum, tarditatem. Inſiſtit autem ambitus modis pluribus, e quibus unum eſt ſecuta Aſia maxime, qui dichoreus vocatur, cum duo extremi chorei ſunt, id eſt, e ſingulis longis, et brevibus. Explanandum eſt enim, quòd ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis.

Dichoreus non eſt ille quidem ſua ſponte vitioſus in clauſulis, ſed in orationis numero nihil eſt tam vitioſum, quam ſi ſemper eſt idem. Cadit autem per ſe ille ipſe præclare, quo

etiam ſatietas formidanda eſt magis. Me ſtante C. Carbo, C. filius, tribunus plebis, in concione dixit his verbis, *O Marce Druſe, patrem appello.* Hæc quidem duo binis pedibus inciſim: dein membratim, *Tu dicere ſolebas, ſacram eſſe rempublicam.* Hæc item membra ternis. Pòſt ambitus, *Quicunque eam violaviſſent, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas.* Dichoreus. Nihil enim ad rem, extrema illa, longa ſit, an brevis. Deinde, *Patris dictum ſapiens temeritas filii comprobavit.* Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus eſt, ut admirabile eſſet. Quæro, nonne id numerus effecerit? Verborum ordinem immuta; fac ſic, *Comprobavit filii temeritas*; jam nihil erit, etſi temeritas ex tribus brevibus, et longâ eſt; quem Ariſtoteles ut optimum probat, a quo diſſentio. At eadem verba, eadem ſententia. Animo iſtuc ſatis eſt, auribus non ſatis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoſcitur; deinde ſatiat; poſtea, cognita facilitate, contemnitur.

LXIV. Sed ſunt clauſulæ plures, quæ numeroſe et jucunde cadant. Nam et creticus, qui eſt e longa, et brevi, et longa; et ejus æqualis pæon, qui ſpatio par eſt, ſyllabâ longior; quàm commodiſſime putatur in ſolutam orationem illigari, cum ſit duplex. Nam aut e longa et tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo; aut e totidem brevibus et longa, in quem optime cadere cenſent veteres: ego non plane rejicio; ſed alios antepono.

Ne ſpondeus quidem funditus eſt repudiandus. Etſi, quòd eſt e longis duabus, hebetior videtur, et tardior, habet tamen ſtabilem quendam, et non expertem dignitatis gradum: in inciſionibus vero multo magis, et in membris: paucitatem enim pedum gravitatis ſuæ tarditate compenſat. Sed hos cum in clauſulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. Adjungo (quod minimum ſit) proximum ſuperiorem, ſæpe etiam tertium.

Ne iambus quidem, qui eſt e brevi et longa; aut par choreo, qui habet tres breves, ſed ſpatio par, non ſyllabis; aut

etiam dactylus, qui eſt e longa et duabus brevibus, ſi eſt proximus a poſtremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, ſi eſt extremus choreus, aut ſpondeus. Nunquam enim intereſt, uter ſit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, ſi quis eorum in extremo locatus eſt, niſi cum pro cretico poſtremus eſt dactylus. Nihil enim intereſt, dactylus ſit extremus, an creticus; quia poſtrema ſyllaba brevis, an longa ſit, ne in verſu quidem refert.

Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, vidit parum; quoniam nihil ad rem eſt, poſtrema quàm longa ſit. Jam pæon, quòd plures habeat ſyllabas, quam tres, numerus a quibuſdam, non pes, habetur. Eſt quidem, ut inter omnes conſtat antiquos, Ariſtotelem, Theophraſtum, Theodectem, Ephorum, unus aptiſſimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti; quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochmius autem e quinque ſyllabis, brevi, duabus longis, brevi, longâ, ut eſt hoc, *Amicos tenes*, quovis loco aptus eſt, dum ſemel ponatur; iteratus, aut continuatus, numerum apertum, et nimis inſignem facit.

LXV. His igitur tot commutationibus, tamque variis ſi utemur, nec deprehendetur manifeſto, quid a nobis de induſtria fiat, et occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolum numeroſa oratio, ſed et compoſitione fit, et genere (quod ante dictum eſt) concinnitatis; compoſitione poteſt intelligi, cum ita ſtructa verba ſunt, ut numerus non quæſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe videatur; ut apud Craſſum; *Nam ubi libido dominatur, innocentiæ leve præſidium eſt*. Ordo enim verborum efficit numerum ſine ulla aperta oratoris induſtria. Itaque ſi quæ veteres illi (Herodotum dico et Thucydidem, totamque eam ætatem) apte, numeroſeque dixerunt; ea non numero quæſito, ſed verborum collocatione, ceciderunt.

Formæ vero quædam ſunt orationis, in quibus ea concinnitas eſt, ut ſequatur numerus neceſſario. Nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quæ

ſimiliter cadunt verba, verbis comparantur; quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numeroſe cadat. Quo de genere cum exemplis ſupra diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat, non ſemper eodem modo deſinendi. Nec tamen hæc ita ſunt arcta et adſtricta, ut ea, cum velimus, laxare nequeamus. Multum intereſt, utrum numeroſa ſit, id eſt, ſimilis numerorum, an plane e numeris conſtet oratio. Alterum ſi fit, intolerabile vitium eſt; alterum niſi fit, diſſipata, et inculta, et fluens eſt oratio.

LXVI. Sed quoniam non modo non frequenter, verum etiam raro in veris cauſis, aut forenſibus circumſcripte, numeroſeque dicendum eſt; ſequi videtur, ut videamus, quæ ſint illa, quæ ſupra dixi inciſa, quæ membra. Hæc enim in veris cauſis maximam partem orationis obtinent. Conſtat enim ille ambitus et plena comprehenſio e quatuor fere partibus, quæ membra dicimus, ut et aures impleat, et ne brevior ſit, quam ſatis ſit, neque longior. Quanquam utrumque nonnunquam vel potius ſæpe accidit, ut aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne brevitas defraudaſſe aures videatur, neve longitudo obtudiſſe. Sed habeo mediocritatis rationem: nec enim loquor de verſu, et eſt liberior aliquanto oratio.

E quatuor igitur, quaſi hexametrorum inſtar verſuum quod ſit, conſtat fere plena comprehenſio. His igitur ſingulis verſibus quaſi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus. Sin membratim volumus dicere, inſiſtimus; idque cum opus eſt, ab iſto curſu invidioſo facile nos, et ſæpe disjungimus. Sed nihil tam debet eſſe numeroſum, quam hoc, quod minime apparet, et valet plurimum. Ex hoc genere illud eſt Craſſi; *Miſſos faciant patronos: ipſi prodeant.* Niſi intervallo dixiſſet, ---- *ipſi prodeant*, ---- ſenſiſſet profecto effugiſſe ſenarium. Omnino melius caderet, *prodeant ipſi.* Sed de genere nunc diſputo. *Cur clandeſtinis conſiliis nos oppugnant? cur de perfugis noſtris copias comparant contra nos?* Prima ſunt illa duo, quæ κόμματα Græci vocant, nos inciſa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi,

nos membrum. Sequitur non longa (ex duobus enim verſibus, id eſt, membris, eſt perfecta) comprehenſio, et in ſpondeos cadit. Et Craſſus quidem ſic plerumque dicebat; idque ipſe genus dicendi maxime probo.

LXVII. Sed quæ inciſim, aut membratim efferuntur, ea vel aptiſſime cadere debent; ut eſt apud me, *Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia ſuperabat? at egebas.* Hæc inciſe dicta ſunt quatuor. At membratim, quæ ſequuntur, duo, *Incurriſti amens in columnas: in alienos inſanus inſaniſti.* Deinde omnia, tanquam crepidine quadam, comprehenſione longiore ſuſtinentur, *Depreſſam, cæcam, jacentem domum pluris, quam te, et quam fortunas tuas, æſtimaſti.* Dichoreo finitur. At diſpondeo proximum illud. Nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitas facit ipſa liberiores pedes. Sæpe enim ſingulis utendum eſt, plerumque binis, (et utriſque addi pedis pars poteſt,) non fere ternis amplius.

Inciſim autem, et membratim tractata oratio in veris cauſis plurimum valet, maximeque his locis, cum aut arguas, aut refellas; ut noſtra in Corneliana ſecunda, *O callidos homines! O rem excogitatam! O ingenia metuenda!* Membratim adhuc: deinde cæſim diximus. Rurſus membratim, *Teſtes dare volumus.* Extrema ſequitur comprehenſio, ſed ex duobus membris, qua non poteſt eſſe brevior, *Quem, quæſo, noſtrûm fefellit, ita vos eſſe facturos?*

Nec ullum genus eſt dicendi aut melius, aut fortius, binis, aut ternis ferire verbis, nonnunquam ſingulis, paulo alias pluribus; inter quæ variis clauſulis interponit ſe raro numeroſa comprehenſio; quam perverſe fugiens Hegeſias, dum ille quoque imitari Lyſiam vult, alterum pene Demoſthenem, ſaltat, incidens particulas: et is quidem non minus ſententiis peccat, quam verbis; ut non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Sed ego illa Craſſi, et noſtra poſui, ut qui vellet, auribus ipſis, quid numeroſum etiam in minimis particulis orationis eſſet, judicaret.

LXVIII. Et, quoniam plura de numeroſa oratione diximus, quam quiſquam ante nos, nunc de ejus generis utilitate dicemus. Nihil enim eſt aliud, Brute, (quod quidem tu minime omnium ignoras) pulchre, et oratorie dicere, niſi optimis ſententiis verbiſque lectiſſimis dicere. Et nec ſententia ulla eſt, quæ fructum oratori ferat, niſi apte expoſita, atque abſolute; nec verborum lumen apparet niſi diligenter collocatorum; et horum utrumque numerus illuſtrat. Numerus autem (ſæpe enim hoc teſtandum eſt) non modo non poetice junctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium diſſimillimus, (non quin iidem ſint numeri non modo oratorum et poetarum, verum omnino loquentium, denique etiam ſonantium omnium, quæ metiri auribus poſſumus) ſed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis, ſimile videatur.

Hanc igitur ſive compoſitionem, ſive perfectionem, ſive numerum vocari placet, et adhibere neceſſe eſt, ſi ornate velis dicere, non ſolum, (quod ait Ariſtoteles et Theophraſtus) ne infinite feratur, ut flumen, oratio, quæ non aut ſpiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, ſed numero coacta debet inſiſtere; verum etiam quod multo majorem habent apta vim, quam ſoluta. Ut enim athletas, nec multo ſecus gladiatores videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæſtram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad aſpectum etiam ſit venuſtum; ſic oratio nec plagam gravem facit, niſi petitio fuerit apta, nec ſatis tecte declinat impetum, niſi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit.

Itaque, qualis eorum motus, quos *ἀπαλαίστους* Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris ſententias: tantumque abeſt, ne, quod ii, qui hoc aut magiſtrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non ſunt aſſecuti, ſolent dicere, enervetur oratio compoſitione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis, eſſe poſſit.

LXIX. Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc ſecuti non tenuerunt, ſimile faciamus; ne aut

verba trajiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut volvatur oratio. Quod ſe L. Cælius Antipater in procœmio belli Punici, niſi neceſſario, facturum negat. O virum ſimplicem, qui nos nihil celat; ſapientem, qui ſerviendum neceſſitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem, in ſcribendo atque in dicendo, neceſſitatis excuſatio non probatur. Nihil eſt enim neceſſe; et, ſi quid eſſet, id neceſſe tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Lælio, ad quem ſcripſit, cui ſe purgat, veniam petit, et utitur ea trajectione verborum, et nihilo tamen aptius explet, concluditque ſententias.

Apud alios autem, et Aſiaticos maxime, numero ſervientes, inculcata reperias inania quædam verba, quaſi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegeſia maxime fluxit, infringendis, concidendiſque numeris in quoddam genus abjectum incidant, Siculorum ſimillimum. Tertium eſt, in quo fuerunt fratres illi, Aſiaticorum rhetorum principes, Hierocles et Menecles, minime mea ſententia contemnendi. Etſi enim a forma veritatis et ab Atticorum regula abſunt, tamen hoc vitium compenſant vel facultate, vel copia: ſed apud eos varietas non erat, quòd omnia fere concludebantur uno modo.

Quæ vitia qui fugerit, ut neque verbum ita trajiciat, ut id de induſtria factum intelligatur; neque inferciens verba, quaſi rimas expleat; nec minutos numeros ſequens, concidat, delumbetque ſententias; nec ſine ulla commutatione in eodem ſemper verſetur genere numerorum; is omnia fere vitia vitaverit. Nam de laudibus multa diximus, quibus ſunt alia perſpicue vitia contraria.

LXX. Quantum autem ſit apte dicere, experiri licet, ſi aut compoſiti oratoris bene ſtructam collocationem diſſolvas permutatione verborum. Corrumpatur enim tota res, ut et hæc noſtra in Corneliana, et deinceps omnia, *Neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos, & Lælios multi venalitii, mercatoreſque ſuperarunt*. Immuta paulum, ut ſit, *multi ſuperarunt mercatores, venaliciique*; perierit tota res. Et quæ ſequuntur, *Neque veſtis, aut cælatum aurum et argentum, quo noſtros veteres Marcellos,*

Maximoſque multi eunuchi e Syria Ægyptoque vicerunt. Verba permuta ſic, ut ſit, *Vicerunt eunuchi e Syria, Ægyptoque.* Adde tertium; *Neque vero ornamenta iſta villarum, quibus L. Paulum, et L. Mummium, qui rebus his urbem, Italiamque omnem referſerunt, ab aliquo video perfacile Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari.* Fac ita, *potuiſſe ſuperari ab aliquo Syro, aut Deliaco.* Videſne, ut ordine verborum paulum commutato, iiſdem verbis, ſtante ſententia, ad nihilum omnia recidant, cum ſint ex aptis diſſoluta? aut ſi alicujus inconditi arripias diſſipatam aliquam ſententiam, eamque, ordine verborum paulum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens, ac ſolutum. Age, ſume de Gracchi apud Cenſores illud, *Abeſſe non poteſt, quin ejuſdem hominis ſit probos improbare, qui improbos probet.* Quanto aptius, ſi ita dixiſſet, *quin ejuſdem hominis ſit, qui improbos probet, probos improbare?* Hoc modo dicere nemo unquam noluit; nemoque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc aſſequi non potuerunt: ita facti ſunt repente Attici. Quaſi vero Trallianus fuerit Demoſthenes; cujus non tam vibrarent fulmina illa, niſi numeris contorta ferrentur.

LXXI. Sed ſi quos magis delectant ſoluta, ſequantur ea ſane, modo ſic, ut ſi quis Phidiæ clypeum diſſolverit, collocationis univerſam ſpeciem ſuſtulerit, non ſingulorum operum venuſtatem: ut in Thucydide, orbem modò orationis deſidero, ornamenta comparent. Iſti autem cum diſſolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum eſt, niſi abjectum; non clypeum, ſed, ut in proverbio eſt (etſi humilius dictum eſt, tamen ſimile eſt) ſcopas, ut ita dicam, mihi videntur diſſolvere: atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempſiſſe videantur, aut ſcribant aliquid vel Iſocrateo more, vel quo Æſchines, aut Demoſthenes utitur; tum illos exiſtimabo non deſperatione formidaviſſe genus hoc, ſed judicio refugiſſe; aut reperiam, ipſa eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut ſcribat utrâ voles linguâ, eo genere, quo illi volunt. Facilius eſt enim apta diſſolvere, quam diſſipata connectere.

Res autem ſe ſic habet, (ut breviſſime dicam quod ſentio) compoſite, et apte, ſine ſententiis dicere, inſania eſt: ſententioſe autem ſine verborum et ordine, et modo, infantia; ſed ejuſmodi tamen infantia, ut ea qui utantur, non ſtulti homines haberi poſſint, etiam plerumque prudentes; quo qui eſt contentus, utatur. Eloquens vero, qui non approbationes ſolum, ſed admirationes, clamores, plauſus, ſi liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe ſit, quidquam aut ſpectari, aut audiri libentius.

Habes meum de oratore, Brute, judicium; quod aut ſequere, ſi probaveris; aut tuo ſtabis, ſi aliud quoddam eſt tuum. In quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro aſſeveravi, unquam affirmabo eſſe verius, quam tuum. Poteſt enim non ſolum aliud mihi, ac tibi, ſed mihi ipſi aliud alias videri. Nec in hac modo re, quæ ad vulgi aſſenſum ſpectat, et ad aurium voluptatem, quæ duo ſunt ad judicandum leviſſima; ſed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmius, quod tenerem, aut quo judicium meum dirigerem, quam id, quodcunque mihi quam ſimillimum veri videretur, cum ipſum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, ſi tibi ea, quæ diſputata ſunt, minus probabuntur, ut aut majus opus inſtitutum putes, quam effici potuerit; aut, dum tibi roganti voluerim obſequi, verecundiâ negandi, ſcribendi me impudentiam ſuſcepiſſe.

T O P I C A.

AD C. TREBATIUM.

I. MAJORES nos res ſcribere ingreſſos, C. Trebati, et iis libris, quos brevi tempore ſatis multos edidimus, digniores, e curſu ipſo revocavit voluntas tua. Cum enim mecum in Tuſculano eſſes, et in bibliotheca ſeparatim uterque noſtrûm ad ſuum ſtudium libellos, quos vellet, evolveret, incidiſti in Ariſtotelis Topica quædam, quæ ſunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inſcriptione commotus, continuo a me eorum librorum ſententiam requiſiſti. Quam tibi cum expoſuiſſem, diſciplinam inveniendorum argumentorum, ut ſine ullo errore ad eam rationem viâ perveniremus ab Ariſtotele inventâ, libris illis contineri; verecunde tu quidem, ut omnia, ſed tamen ut facile cernerem te ardere ſtudio, mecum, ut tibi illa traderem, egiſti. Cum autem ego te non tam vitandi laboris mei cauſâ, quam quòd id tuâ intereſſe arbitrarer, vel ut eos per te ipſe legeres, vel ut totam rationem a doctiſſimo quodam rhetore acciperes, hortatus eſſem; utrumque, ut a te audiebam, es expertus. Sed a libris te obſcuritas rejecit: rhetor autem ille magnus, hæc, ut opinor, Ariſtotelica ſe ignorare reſpondit. Quod quidem minime ſum admiratus, eum Philoſophum rhetori non eſſe cognitum, qui ab ipſis Philoſophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minus ignoſcendum eſt, quod non modo rebus iis, quæ ab illo dictæ et inventæ ſunt, allici debuerunt;

ſed dicendi quoque incredibili quadam cùm copia, tum etiam ſuavitate. Non potui igitur tibi ſæpius hoc roganti, et tamen verenti, ne mihi gravis eſſes, (facile enim id cernebam) debere diutius, ne ipſi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim cum tu mihi meiſque multa ſæpe ſcripſiſſes, veritus ſum, ne, ſi ego gravarer, aut ingratum id, aut ſuperbum videretur. Sed, dum fuimus unà, tu optimus es teſtis, quam fuerim occupatus. Ut autem a te diſceſſi, in Græciam proficiſcens, cùm operâ meâ nec reſpublica, nec amici uterentur, nec honeſte inter arma verſari poſſem, ne ſi tuto id quidem mihi liceret; ut veni Veliam, tuaque, et tuos vidi, admonitus hujus æris alieni, nolui deeſſe ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cum mecum libros non haberem, memoriâ repetita, in ipſa navigatione conſcripſi, tibique ex itinere miſi; ut meâ diligentiâ mandatorum tuorum, te quoque, etſi admonitore non eges, ad memoriam noſtrarum rerum excitarem. Sed jam tempus eſt ad id, quod inſtituimus, accedere.

II. Cum omnis ratio diligens diſſerendi duas habeat partes, unam inveniendi, alteram judicandi; utriuſque princeps, ut mihi quidem videtur, Ariſtoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter perſecuti ſunt, eâ ſcientiâ, quam *Dialecticen* appellant. Inveniendi vero artem, quæ *Topice* dicitur, quæque ad uſum potior erat, et ordine naturæ certe prior, totum reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque ſumma utilitas eſt, et utramque, ſi erit otium, perſequi cogitamus, ab ea, quæ prior eſt, ordiemur.

Ut igitur earum rerum, quæ abſconditæ ſunt, demonſtrato, et notato loco, facilis inventio eſt; ſic, cum perveſtigare argumentum aliquod volumus, locos noſſe debemus. Sic enim appellatæ ab Ariſtotele ſunt hæ quaſi ſedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, *Locum* eſſe argumenti ſedem; *Argumentum* autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem.

Sed ex his locis, in quibus argumenta incluſa ſunt, alii in eo ipſo, de quo agitur, hærent; alii aſſumuntur extrinſecus. In

ipſo, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Extrinſecus autem ea dicuntur, quæ abſunt, longeque diſjuncta ſunt.

Sed ad id totum, de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, quæ quaſi involutum evolvit id, de quo quæritur. Ejus argumenti talis eſt formula, Jus civile eſt æquitas conſtituta iis, qui ejuſdem civitatis ſunt, ad res ſuas obtinendas; ejus autem æquitatis utilis eſt cognitio; utilis eſt ergo juris civilis ſcientia.

Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo; Si neque cenſu, neque vindicta, nec teſtamento liber factus eſt, non eſt liber: neque eſt ullâ earum rerum; non eſt igitur liber.

Tum notatio, cum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo; Cum lex aſſiduo vindicem aſſiduum eſſe jubeat, locupletem jubet locupleti. Locuples enim eſt aſſiduus, ut ait Ælius, appellatus ab ære dando.

III. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes diſtributum eſt. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex forma, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum.

Conjugata dicuntur, quæ ſunt ex verbis generis ejuſdem. Ejuſdem autem generis verba ſunt, quæ orta ab uno varie commutantur, ut ſapiens, ſapienter, ſapientia. Hæc verborum conjugatio συζυγία dicitur, ex qua hujuſcemodi eſt argumentum; Si compaſcuus ager eſt, jus eſt compaſcere.

A genere ſic ducitur; Quoniam argentum omne mulieri legatum eſt, non poteſt ea pecunia, quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata: forma enim a genere, quoad ſuum nomen retinet, nunquam ſejungitur: numerata autem pecunia nomen argenti retinet; legata igitur videtur.

A forma generis, quam interdum, quo planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo; Si ita Fabiæ pecunia legata eſt a viro, ſi ei viro materfamiliâs eſſet; ſi ea in manum viri non convenerat, nihil debetur: genus enim eſt uxor; ejus duæ formæ; una matrumfamilias, earum, quæ in manum convenerunt; altera earum, quæ tantummodo uxores habentur: qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non videtur.

A ſimilitudine, hoc modo; Si ædes eæ corruerunt, vitiumve fecerunt, quarum uſusfructus legatus eſt, heres reſtituere non debet, nec reficere, non magis, quam ſervum reſtituere, ſi is, cujus uſusfructus legatus eſt, deperiſſet.

A differentia; Non, ſi uxori vir legavit omne argentum, quod ſuum eſſet, idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata ſunt. Multum enim differt, in arcane poſitum ſit argentum, an in tabulis debeatur.

Ex contrario autem, ſic; Non debet ea mulier, cui vir bonorum ſuorum uſumfructum legavit, cellis vinariis et oleariis plenis relictis, putare id ad ſe pertinere. Uſus enim, non abuſus, legatus eſt. Ea ſunt inter ſe contraria.

IV. Ab adjunctis; Si ea mulier teſtamentum fecit, quæ ſe capite nunquam diminuit, non videtur ex edicto Prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſſio dari. Adjungitur enim, ut ſecundùm ſervorum, ſecundùm exulum, ſecundùm puerorum tabulas poſſeſſio videatur ex edicto dari.

Ab antecedentibus autem, et conſequentibus, et repugnantibus, hoc modo; Ab antecedentibus, Si viri culpâ factum eſt divortium, etſi mulier nuntium remiſit, tamen pro liberis manere nihil oportet.

A conſequentibus; Si mulier, cum fuiſſet nupta cum eo quicum connubii jus non eſſet, nuntium remiſit, quoniam qui nati ſunt patrem non ſequuntur, pro liberis manere nihil oportet.

A repugnantibus; Si paterfamiliâs uxori ancillarum uſumfructum legavit a filio, neque a ſecundo herede legavit, mortuo

filio, mulier uſumfructum non amittet. Quod enim ſemel teſtamento alicui datum eſt, id ab eo invito, cui datum eſt, auferri non poteſt. Repugnat enim recte accipere, et invitum reddere.

Ab efficientibus cauſis, hoc modo; Omnibus eſt jus parietem directum ad parietem communem adjungere, vel ſolidum, vel fornicatum: at ſi quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiſerit, non debebit præſtare quod fornix vitii fecerit. Non enim ejus vitio, qui demolitus eſt, damnum factum eſt, ſed ejus operis vitio, quod ita ædificatum eſt, ut ſuſpendi non poſſet.

Ab effectis rebus, hoc modo; Cum mulier viro in manum convenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine.

Ex comparatione autem omnia valent, quæ ſunt ejuſmodi; Quod in re majore valet, valeat in minore; ut ſi in urbe fines non reguntur, neque aqua in urbe arceatur. Item contrà; Quod in minore valet, valeat in majore: licet idem exemplum convertere. Item; Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par eſt; ut, quoniam uſus auctoritas fundi biennium eſt, ſit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, et ſunt cæterarum omnium, quarum annuus eſt uſus. Valeat æquitas, quæ paribus in cauſis paria jura deſiderat.

Quæ autem extrinſecus aſſumuntur, ea maxime ex auctoritate ducuntur. Itaque Græci tales argumentationes ἀτέχνους vocant, id eſt, artis expertes: ut, ſi ita reſpondeas, Quoniam P. Scævola id ſolum eſſe ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi cauſa tectum projiceretur, ex quo in tectum ejus, ædes qui protexiſſet, aqua deflueret, id tibi jus videri.

His igitur locis, qui ſunt expoſiti, ad omne argumentum reperiendum, tanquam elementis quibuſdam, ſignificatio, et demonſtratio datur. Utrùm igitur hactenus ſatis eſt? Tibi quidem tam acuto, et tam occupato, puto.

V. Sed quoniam avidum hominem ad has diſcendi epulas recepi, ſic accipiam, ut reliquiarum ſit potius aliquid, quam te hinc patiar non ſatiatum diſcedere. Quando ergo unuſquiſque eorum

locorum, quos expoſui, ſua quædam membra habet, ea quam ſubtiliſſime perſequamur; et primum de ipſa definitione dicatur.

Definitio eſt oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid ſit. Definitionum autem duo ſunt genera prima. Unum earum rerum, quæ ſunt; alterum earum, quæ intelliguntur. Eſſe ea dico, quæ cerni, tangive poſſunt, ut fundum, ædes, parietem, ſtillicidium, mancipium, pecudem, ſupellectilem, penus, cætera: quo ex genere quædam interdum nobis definienda ſunt. Non eſſe rurſus ea dico, quæ tangi, demonſtrarive non poſſunt; cerni tamen animo, atque intelligi poſſunt: ut, ſi uſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus; eſt tamen quædam conformatio inſignita, et impreſſa in intelligentia, quam notionem voco. Ea ſæpe in argumentando definitione explicanda ſunt.

Atque etiam definitiones, aliæ ſunt partitionum, aliæ diviſionum. Partitionum, cum res ea, quæ propoſita eſt, quaſi in membra diſcerpitur: ut, ſi quis jus civile dicat id eſſe, quod in legibus, ſenatuſconſultis, rebus judicatis, juriſperitorum auctoritate, edictis magiſtratuum, more, æquitate, conſiſtat. Diviſionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ ſub eo genere ſunt, quod definitur; hoc modo; Abalienatio eſt ejus rei, quæ mancipi eſt, aut traditio alteri nexu, aut in jure ceſſio, inter quos ea jure civili fieri poſſunt.

VI. Sunt et alia genera definitionum; ſed ad hujus libri inſtitutum illa nihil pertinent: tantùm eſt dicendum, qui ſit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt; cum ſumpſeris ea, quæ ſunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, uſque eo perſequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri poſſit. Ut hoc, *Hæreditas eſt pecunia.* Commune adhuc: multa enim genera ſunt pecuniæ. Adde quod ſequitur, *quæ morte alicujus ad quempiam pervenit.* Nondum eſt definitio: multis enim modis ſine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ poſſunt. Unum adde verbum, *jure.* Jam a communitate

res disjuncta videbitur, ut ſit explicata definitio, ſic; *Hæreditas eſt pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure.* Nondum eſt ſatis: adde, *nec ea aut legata teſtamento, aut poſſeſſione retenta.* Confectum eſt. Itemque, ut illud, *Gentiles ſunt, qui inter ſe eodem nomine ſunt.* Non eſt ſatis. *Qui ab ingenuis oriundi ſunt.* Ne id quidem ſatis eſt. *Quorum majorum nemo ſervitutem ſervivit.* Abeſt etiam nunc. *Qui capite non ſunt diminuti.* Hoc fortaſſe ſatis eſt: nihil enim video Scævolam, Pontificem, ad hanc definitionem addidiſſe. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, ſive id, quod eſt, ſive id, quod intelligitur, definiendum eſt.

Partitionum autem, et diviſionum genus quale eſſet, oſtendimus: ſed, quid inter ſe differant, planius dicendum eſt.

In partitione quaſi membra ſunt; ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, cætera.

VII. In diviſione formæ ſunt, quas Græci ἰδέας vocant: noſtri, ſi qui hæc forte tractant, *ſpecies* appellant; non peſſime id quidem, ſed inutiliter ad mutandos caſus in dicendo. Nolim enim, ne ſi Latine quidem dici poſſit, *ſpecierum*, et *ſpeciebus* dicere; et ſæpe his caſibus utendum eſt: at *formis* et *formarum* velim. Cum autem utroque verbo idem ſignificetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam.

Genus et formam definiunt hoc modo; Genus eſt notio ad plures differentias pertinens. Forma eſt notio, cujus differentia ad caput generis, et quaſi fontem referri poteſt. Notionem appello, quod Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν, dicunt. Ea eſt inſita, et ante percepta cujuſque formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur ſunt hæ, in quas genus ſine ullius prætermiſſione dividitur: ut ſi quis jus in legem, morem, æquitatem, dividat. Formas qui putat idem eſſe, quod partes, confundit artem; et ſimilitudine quadam conturbatus, non ſatis acute, quæ ſunt ſecernenda, diſtinguit.

Sæpe etiam definiunt et oratores et poetæ per tranſlationem verbi, ex ſimilitudine, cum quadam ſuavitate. Sed ego a veſtris

exemplis, niſi neceſſario, non recedam. Solebat igitur Aquilius, collega et familiaris meus, cum de littoribus ageretur, quæ omnia publica eſſe vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid eſſet *littus*, ita definire, *qua fluctus eluderet*; hoc eſt, quaſi qui adoleſcentiam, florem ætatis; ſenectutem, occaſum vitæ, velit definire. Tranſlatione utens diſcedebat a verbis propriis rerum, ac ſuis. Quod ad definitiones attinet, hactenus. Reliqua videamus.

VIII. Partitione autem ſic utendum eſt, nullam ut partem relinquas: ut ſi partiri velis tutelas, inſcienter facias, ſi ullam prætermittas. At ſi ſtipulationum, aut judiciorum formulas partiare, non eſt vitioſum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in diviſione vitioſum eſt. Formarum enim certus eſt numerus, quæ cuique generi ſubjiciantur. Partium diſtributio ſæpe eſt infinitior, tanquam rivorum a fonte deductio.

Itaque in oratoriis artibus, quæſtionis genere propoſito, quot ejus formæ ſint, ſubjungitur abſolute. At cum de ornamentis verborum, ſententiarumque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim eſt infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, et diviſionem intereſſe. Quanquam enim vocabula prope idem valere videantur; tamen quia res differebant, nomina rerum diſtare voluerunt.

Multa etiam ex notatione ſumuntur. Ea eſt autem, cum ex vi nominis argumentum elicitur; quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id eſt, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem, novitatem verbi non ſatis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia ſunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Ariſtoteles σύμβολον appellat, quod Latine eſt nota. Sed cum intelligitur, quid ſignificetur, minus laborandum eſt de nomine.

Multa igitur in diſputando notatione eliciuntur ex verbo, ut, cum quæritur, *Poſtliminium* quid ſit, non dico, quæ ſint poſtliminii. Nam id caderet in diviſionem, quæ talis eſt; poſtliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ fræna recipere ſolet. Sed cum ipſius poſtliminii vis

quæritur, et verbum ipſum notatur; in quo Servius noſter, ut opinor, nihil putat eſſe notandum, niſi *poſt*; et *liminium* illud, productionem eſſe verbi vult, ut in *finitimo*, *legitimo*, *æditimo*, non plus ineſſe *timum*, quam in *meditullio tullium*. Scævola autem, Publii filius, junctum putat eſſe verbum, ut ſit in eo, et *poſt*, et *limen*: ut quæ a nobis alienata ſunt, cum ad hoſtem pervenerint, et ex ſuo tanquam limine exierint, dein cum redierint poſt ad idem limen, poſtliminio videantur rediiſſe. Quo in genere etiam Mancini cauſa defendi poteſt, poſtliminio rediiſſe; deditum non eſſe, quoniam non ſit receptus. Nam neque deditionem, neque donationem ſine acceptione intelligi poſſe.

IX. Sequitur is locus, qui conſtat ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo ambigitur; quem modo dixi in plures partes diſtributum. Cujus primus eſt locus ex conjugatione, quam Græci συζυγίαν vocant, finitimus notationi, de qua modo dictum eſt: ut, ſi aquam pluviam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus, veniret Mucius, qui, quia conjugata verba eſſent pluvia, et pluendo, diceret, omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creviſſet.

Cum autem a genere ducetur argumentum, non erit neceſſe id uſque a capite arceſſere. Sæpe etiam citra licet, dummodo ſupra ſit quod ſumitur, quam id, ad quod ſumitur; ut aqua pluvia ultimo genere ea eſt, quæ de cælo veniens creſcit imbri: ſed propiore loco, in quo quaſi jus arcendi continetur, genus eſt, aqua pluvia nocens: ejus generis formæ, loci vitio, et manu nocens; quarum altera jubetur ab arbitro coerceri, altera non jubetur.

Commode etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere ſumitur, cum ex toto perſequare partes, hoc modo; Si dolus malus eſt, cum aliud agitur, aliud ſimulatur; enumerare licet, quibus id modis fiat; deinde in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri ſolet.

X. Similitudo ſequitur, quæ late patet; ſed oratoribus et Philoſophis magis, quam vobis. Etſi enim omnes loci ſunt omnium diſputationum ad argumenta ſuppeditanda, tamen aliis diſputationibus abundantius occurrunt, aliis anguſtius. Itaque genera tibi nota ſint: ubi autem his utare, quæſtiones ipſæ te admonebunt.

Sunt enim ſimilitudines, quæ ex pluribus collationibus perveniunt quo volunt, hoc modo; Si tutor fidem præſtare debet, ſi ſocius, ſi cui mandaris, ſi qui fiduciam acceperit; debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perveniens quo vult, appellatur inductio, quæ Græce επαγωγὴ nominatur; qua plurimum eſt uſus in ſermonibus Socrates.

Alterum ſimilitudinis genus collatione ſumitur, cum una res uni, par pari, comparatur, hoc modo; Quemadmodum ſi in urbe de finibus controverſia eſt, quia fines magis agrorum videntur eſſe, quam urbis, finibus regendis adigere arbitrum non poſſis; ſic, ſi aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum eſt, aquæ pluviæ arcendæ adigere non poſſis arbitrum.

Ex eodem ſimilitudinis loco etiam exempla ſumuntur, ut Craſſus in Curiana cauſa exemplis plurimis uſus eſt, agens de eo, qui teſtamento ſic heredem inſtituiſſet, ut, ſi filius natus eſſet in decem menſibus, iſque mortuus prius, quam in ſuam tutelam veniſſet, ſecundus heres hæreditatem obtinuiſſet. Quæ commemoratio exemplorum valuit, eâque vos in reſpondendo uti multum ſoletis.

Ficta etiam exempla ſimilitudinis habent vim: ſed ea oratoria magis ſunt, quam veſtra: quanquam uti etiam vos ſoletis, ſed hoc modo; Finge mancipio aliquem dediſſe id, quod mancipio dari non poteſt: num idcirco id ejus factum eſt, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem ſe ulla re obligavit? In hoc genere oratoribus, et Philoſophis conceſſum eſt, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo poſſit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendæ, quæ *hyperbole* dicitur, et multa mirabilia alia. Sed latior eſt campus illorum. Eiſdem tamen ex locis,

ut ante dixi, et in maximis, et in minimis quæſtionibus argumenta ducuntur.

XI. Sequitur ſimilitudinem differentia rei, maxime contraria ſuperiori; ſed eſt ejuſdem diſſimile et ſimile invenire. Ejus generis hæc ſunt; Non quemadmodum quod mulieri debeas, recte ipſi mulieri ſine tutore auctore ſolvas; ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas, recte poſſis eodem modo ſolvere.

Deinceps locus eſt, qui a contrario ducitur. Contrariorum autem genera ſunt plura. Unum eorum, quæ in eodem genere plurimum differunt, ut ſapientia, et ſtultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propoſitis occurrunt tanquam e regione quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas. Ex quibus contrariis argumenta talia exiſtunt; Si ſtultitiam fugimus, ſapientiam ſequamur; et bonitatem, ſi malitiam. Hæc, quæ ex eodem genere contraria ſunt, appellantur *adverſa*.

Sunt enim alia contraria, quæ *privantia* licet appellemus Latine, Græce appellantur ϛερητικα. Præpoſitio enim IN privat verbum ea vi, quam haberet, ſi IN præpoſitum non fuiſſet; ut *dignitas*, *indignitas*; *humanitas*, *inhumanitas*; et cætera generis ejuſdem. Quorum tractatio eſt eadem, quæ ſuperiorum, quæ adverſa dixi.

Nam alia quoque ſunt contrariorum genera, velut ea quæ cum aliquo conferuntur; ut duplum, ſimplum; multa, pauca; longum, breve; majus, minus. Sunt etiam valde contraria illa quæ appellantur *negantia*. Ea ἀποφατικὰ Græci, contraria aientibus; ut, Si hoc eſt, illud non eſt. Quid enim opus exemplo eſt? Tantùm intelligatur, argumento quærendo, contrariis omnibus contraria non convenire.

Ab adjunctis autem poſui equidem exemplum paulo ante, multa ſcilicet adjungi, quæ ſuſcipienda eſſent, ſi ſtatuiſſemus, ex edicto ſecundùm eas tabulas poſſeſſionem dari, quas is inſtituiſſet, cui teſtamenti factio nulla eſſet. Sed locus hic magis ad conjecturales cauſas, quæ verſantur in judiciis, valet; cum quæritur, quid aut ſit, aut evenerit, aut futurum ſit, aut quid omnino fieri poſſit. Ac loci quidem ipſius forma talis eſt.

XII. Admonet autem hic locus, ut quæratur, quid ante rem, quid cum re, quid poſt rem, evenerit. Nihil hoc ad jus; ad Ciceronem, inquiebat Gallus noſter, ſi quis ad eum tale quid retulerat, ut de facto quæreretur. Tu tamen patiere, nullum a me artis inſtitutæ locum præteriri, ne, ſi nihil, niſi quod ad te pertineat, ſcribendum putaris, nimium te amare videare. Eſt igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non juriſconſultorum, ſed ne Philoſophorum quidem.

Ante rem enim quæruntur, quæ talia ſunt, apparatus, colloquia, locus, conſtitutum, convivium. Cum re autem, pedum crepitus, ſtrepitus hominum, corporum umbræ, et ſi quid ejuſmodi. At poſt rem, rubor, pallor, titubatio, et ſi qua alia ſigna conturbationis et conſcientiæ; præterea reſtinctus ignis, gladius cruentus, cæteraque, quæ ſuſpicionem facti poſſunt movere.

Deinceps eſt locus dialecticorum proprius ex conſequentibus, et antecedentibus, et repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longe diverſus eſt. Nam adjuncta, de quibus paulo ante dictum eſt, non ſemper eveniunt; conſequentia autem ſemper. Ea enim dico conſequentia, quæ rem neceſſario conſequuntur. Itemque et antecedentia, et repugnantia. Quidquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re neceſſario; et quidquid repugnat, id ejuſmodi eſt, ut cohærere nunquam poſſit.

XIII. Cum tripartito igitur diſtribuatur locus hic, in conſecutionem, anteceſſionem, repugnantiam; reperiendi argumenti locus ſimplex eſt, tractandi triplex. Nam quid intereſt, cum hoc ſumpſeris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui ſit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum? *Si pecunia ſignata argentum eſt, legata eſt mulieri: eſt autem pecunia ſignata argentum; legata igitur.* An illo modo? *Si numerata pecunia non eſt legata, non eſt numerata pecunia argentum; eſt autem numerata pecunia argentum; legata igitur eſt.* An illo modo? *Non et legatum argentum eſt, et non eſt legata numerata pecunia: legatum autem argentum eſt; legata igitur numerata pecunia eſt.*

Appellant autem dialectici eam concluſionem argumenti, in qua, cum primum aſſumpſeris, conſequitur id, quod annexum eſt, primum concluſionis modum. Cum id, quod annexum eſt, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum ſit; ſecundus appellatur concludendi modus. Cum autem aliqua conjuncta negaris, et his alia negatio rurſus adjungitur, et ex his primum ſumpſeris, ut, quod relinquitur, tollendum ſit; is tertius appellatur concluſionis modus.

Ex hoc illa rhetorum ſunt ex contrariis concluſa, quæ ipſi enthymemata appellant: non quod non omnis ſententia proprio nomine enthymema dicatur, ſed, ut Homerus, propter excellentiam, commune poetarum nomen efficit apud Græcos ſuum; ſic, cum omnis ſententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutiſſima, ſola proprie nomen commune poſſidet. Ejus generis hæc ſunt; *Hunc metuere, alterum in metu non ponere. Eam, quam nihil accuſas, damnas. Bene quam meritam eſſe autumas, dicis male mereri. Id, quod ſcis, prodeſt nihil: id, quod neſcis, obeſt.*

XIV. Hoc diſſerendi genus attingit omnino veſtras quoque in reſpondendo diſputationes, ſed Philoſophorum magis; quibus eſt cum oratoribus illa ex repugnantibus ſententiis communis concluſio, quæ a dialecticis tertius modus, a rhetoribus enthymema, nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures ſunt, qui ex diſjunctionibus conſtat; *Aut hoc, aut illud: hoc autem; non igitur illud.* Itemque, *Aut hoc, aut illud: non autem hoc; illud igitur.* Quæ concluſiones idcirco ratæ ſunt, quod in disjunctione plus uno verum eſſe non poteſt.

Atque ex iis concluſionibus, quas ſupra ſcripſi, prior quartus, poſterior quintus, a dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, ſic; *Non et hoc eſt, et illud: hoc autem; non igitur illud.* Hic modus eſt ſextus. Septimus autem, *Non et hoc, et illud: non autem hoc; illud igitur.* Ex his modis concluſiones innumerabiles naſcuntur, in quo eſt fere tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas expoſui, ad hanc inſtitutionem ſunt neceſſariæ.

Proximus eſt locus rerum efficientium, quæ cauſæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus cauſis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulo ante poſui, et quidem ex jure civili: ſed hæc patent latius.

XV. Cauſarum igitur genera duo ſunt. Unum, quod vi ſua id, quod ſub ea ſubjectum eſt, certe efficit, ut ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, ſed ſine quo effici non poſſit; ut, ſi quis æs cauſam ſtatuæ velit dicere, quod ſine eo non poſſit effici.

Hujus generis cauſarum, ſine quo non efficitur, alia ſunt quieta, nihil agentia, ſtolida quodammodo; ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, et cætera generis ejuſdem. Alia autem præcurſionem quandam adhibent ad efficiendum, et quædam afferunt per ſe adjuvantia, etſi non neceſſaria, ut amori congreſſio cauſam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere cauſarum, ex æternitate pendentium, fatum a Stoicis nectitur.

Atque ut earum cauſarum, ſine quibus effici non poteſt, genera diviſi, ſic etiam efficientium dividi poſſunt. Sunt enim aliæ cauſæ, quæ plane efficiant, nulla re adjuvante; aliæ, quæ adjuvari velint: ut ſapientia efficit ſapientes ſola per ſe; beatos efficiat necne ſola per ſe, quæſtio eſt. Quare, cum in diſputationem inciderit cauſa efficiens aliquid neceſſario, ſine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea cauſa, concludere.

XVI. Cum autem erit talis cauſa, ut in ea non ſit efficiendi neceſſitas; neceſſaria concluſio non ſequitur. Atque illud quidem genus cauſarum, quod habet vim efficiendi neceſſariam, errorem afferre non fere ſolet: hoc autem, ſine quo non efficitur, ſæpe conturbat. Non enim ſi ſine parentibus filii eſſe non poſſunt, propterea cauſa fuit in parentibus gignendi neceſſaria.

Hoc igitur, ſine quo non fit, ab eo, in quo certe fit, diligenter eſt ſeparandum. Illud enim eſt tanquam;

Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes!

Niſi enim cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes, Argo illa facta non eſſet. Nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis neceſſaria.

At cum in Ajacis navim *criſpiſulcans igneum fulmen* injectum eſt, inflammatur navis neceſſario.

Atque etiam eſt cauſarum diſſimilitudo, quod aliæ ſunt, ut ſine ulla appetitione animi, ſine voluntate, ſine opinione, ſuum quaſi opus efficiant, velut, ut omne intereat, quod ortum eſt. Aliæ autem aut voluntate efficiunt, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut caſu. Voluntate, ut tu, cum hunc libellum legis. Perturbatione, ut ſi quis eventum horum temporum timeat. Habitu, ut facile et cito iraſcatur. Naturâ, ut vitium in dies creſcat. Arte, ut bene pingat. Caſu, ut proſpere naviget. Nihil horum ſine cauſa, nec quidquam omnino, ſed hujuſmodi cauſæ non neceſſariæ.

Omnium autem cauſarum in aliis ineſt conſtantia, in aliis non ineſt. In natura, et in arte conſtantia eſt, in cæteris nulla.

XVII. Sed tamen earum cauſarum, quæ non ſunt conſtantes, aliæ ſunt perſpicuæ, aliæ latent. Perſpicuæ ſunt, quæ appetitionem animi, judiciumque tangunt. Latent, quæ ſubjectæ ſunt fortunæ. Cum enim nihil ſine cauſa fiat; hoc ipſum eſt fortunæ eventus, obſcura cauſa, quæ latenter efficit.

Etiam ea, quæ fiunt, partim ſunt ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ neceſſitate effecta ſunt. Voluntaria, quæ conſilio. Quæ autem fortunâ, vel ignorata, vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis eſt; ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille ſubjicitur in veſtris actionibus; Si telum manu fugit magis, quam jecit. Cadunt etiam in ignorationem, atque in imprudentiam perturbationes animi; quæ quanquam ſint voluntariæ, (objurgatione enim, et admonitione dejiciuntur) tamen habent tantos motus, ut ea quæ voluntaria ſunt, aut neceſſaria interdum, aut certe ignorata, videantur.

Toto igitur loco cauſarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem cauſis vel oratorum, vel Philoſophorum magna argumentorum ſuppetit copia: in veſtris autem ſi non uberior, at fortaſſe ſubtilior. Privata enim judicia maximarum quidem rerum, in juriſconſultorum mihi videntur eſſe prudentia.

Nam et adſunt multum, et adhibentur in conſilio; et patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, haſtas miniſtrant.

In omnibus igitur iis judiciis, in quibus, *Ex fide bona*, eſt additum: ubi vero etiam, *Ut inter bonos bene agier oportet:* imprimiſque in arbitrio rei uxoriæ, in quo eſt, *Quid æquius, melius*, parati eſſe debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi quid ſocium ſocio, quid eum, qui negotia aliena curaſſet, ei, cujus ea negotia fuiſſent; quid eum, qui mandaſſet, eumve, cui mandatum eſſet, alterum alteri præſtare oporteret; quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus et Philoſophis, ſed juris etiam peritis copioſe de conſultationibus ſuis diſputare.

XVIII. Conjunctus huic cauſarum loco locus ille eſt, qui efficitur ex cauſis. Ut enim cauſa quid ſit effectum indicat, ſic, quod effectum eſt, quæ fuerit cauſa, demonſtrat. Hic locus ſuppeditare ſolet oratoribus et poetis, ſæpe etiam Philoſophis, ſed iis, qui ornate et copioſe loqui poſſunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant, quid ex quaque re ſit futurum. Cauſarum enim cognitio cognitionem eventorum facit.

Reliquus eſt comparationis locus, cujus genus et exemplum ſupra poſitum eſt, ut cæterorum: nunc explicanda tractatio eſt. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minora, aut paria dicuntur; in quibus ſpectantur hæc; numerus, ſpecies, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio.

Numero ſic comparabuntur, ut plura bona paucioribus bonis anteponantur; pauciora mala, malis pluribus; diuturniora bona, brevioribus; longe, et late pervagata, anguſtis; ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, et faciant.

Specie autem comparantur, ut anteponantur quæ propter ſe expetenda ſunt, iis, quæ propter aliud; et ut innata atque inſita, aſſumptis et adventitiis; integra, contaminatis; jucunda, minus jucundis; honeſta, ipſis etiam utilibus; proclivia,

laborioſis; neceſſaria, non neceſſariis; ſua, alienis; rara, vulgaribus; deſiderabilia, iis, quibus facile carere poſſis; perfecta, inchoatis; tota, partibus; ratione utentia, rationis expertibus; voluntaria, neceſſariis; animata, inanimatis; naturalia, non naturalibus; artificioſa, non artificioſis.

Vis autem in comparatione ſic cernitur, efficiens cauſa gravior, quam non efficiens; quæ ſeipſis contenta ſunt, meliora, quam quæ egent aliis; quæ in noſtra, quam quæ in aliorum poteſtate ſunt; ſtabilia, incertis; quæ eripi non poſſunt, iis, quæ poſſunt.

Affectio autem ad res aliquas eſt hujuſmodi, principum commoda majora, quam reliquorum: itemque, quæ jucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, ut hæc in comparatione meliora, ſic deteriora, quæ iis ſunt contraria.

Parium autem comparatio nec elationem habet, nec ſubmiſſionem: eſt enim æqualis. Multa autem ſunt, quæ æqualitate ipſa comparantur; quæ ita fere concluduntur; Si conſilio juvare cives, et auxilio, æqua in laude ponendum eſt; pari gloria debent eſſe ii, qui conſulunt, et ii, qui defendunt. At quod primum, eſt; quod ſequitur igitur.

Perfecta eſt omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, cum profectus ſis a definitione, a partitione, a notatione, a conjugatis, a genere, a forma, a ſimilitudine, a differentia, a contrariis, ab adjunctis, a conſequentibus, ab antecedentibus, a repugnantibus, a cauſis, ab effectis, a comparatione majorum, minorum, parium, nulla præterea ſedes argumenti quærenda ſit.

XIX. Sed quoniam ita a principio diviſimus, ut alios locos diceremus in eo ipſo, de quo ambigitur, hærere, de quibus ſatis eſt dictum, alios aſſumi extrinſecus; de iis pauca dicamus: etſi ea nihil omnino ad veſtras diſputationes pertinent; ſed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil, niſi jus civile, delectet. Et, quoniam ad te hæc ita ſcribuntur, ut etiam in aliorum manus ſint ventura,

detur opera, ut quamplurimum iis, quos recta ſtudia delectant, prodeſſe poſſimus.

Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in teſtimonio poſita eſt. Teſtimonium autem nunc dicimus, omne, quod ab aliqua re externa ſumitur ad faciendam fidem. Perſona autem, non qualiſcunque, teſtimonii pondus habet. Ad faciendam enim fidem auctoritas quæritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ auctoritas in virtute ineſt maxime. In tempore autem multa ſunt, quæ afferant auctoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, uſus, neceſſitas, concurſio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam et ingenioſos, et opulentos, et ætatis ſpatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non recte fortaſſe, ſed vulgi opinio mutari vix poteſt, ad eamque omnia dirigunt, et qui judicant, et qui exiſtimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipſa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo enumeravi, quanquam in iis nulla ſpecies virtutis eſt, tamen interdum confirmatur fides, ſi aut ars quædam adhibetur; (magna enim eſt vis, ad perſuadendum, ſcientiæ) aut uſus; plerumque enim creditur iis, qui experti ſunt.

XX. Facit etiam neceſſitas fidem, quæ cum a corporibus, tum ab animis naſcitur. Nam et verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipſa dicere, et, quæ a perturbationibus animi ſunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia neceſſitatis vim habent, afferunt auctoritatem et fidem. Cujus etiam generis illa ſunt, ex quibus verum nonnunquam invenitur, pueritia, ſomnus, imprudentia, vinolentia, inſania. Nam et pueri ſæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: et per ſomnum, vinum, inſaniam, multa ſæpe patefacta ſunt. Multi etiam in res odioſas imprudentes inciderunt, ut Staleno nuper accidit; qui ea locutus eſt, bonis viris ſubauſcultantibus, pariete interpoſito, quibus patefactis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus eſt. Huic ſimile quiddam de Lacedæmonio Pauſania accepimus.

Concurſio autem fortuitorum talis eſt, ut, ſi interventum eſt

caſu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non eſſet, aut diceretur. In hoc genere etiam illa eſt in Palamedem conjecta ſuſpicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix poteſt. Hujus etiam generis eſt fama vulgi, quoddam multitudinis teſtimonium.

Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipartita ſunt. Ex quibus alterum naturâ valet; alterum, induſtriâ. Deorum enim virtus naturâ excellit; hominum autem, induſtriâ.

Divina hæc fere ſunt teſtimonia. Primùm orationis: oracula enim ex eo ipſo appellata ſunt, quod ineſt in his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus inſunt quaſi opera divina quædam: primum ipſe mundus, ejuſque omnis ordo, et ornatus: deinceps aërei volatus avium, atque cantus; deinde ejuſdem aeris ſonitus et ardores, multarumque rerum in terra portenta; atque etiam per exta, inventa præſenſio. A dormientibus quoque multa ſignificata viſis. Quibus ex locis ſumi interdum ſolent ad fidem faciendam teſtimonia deorum.

In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem eſt, non modo eos virtutem habere, qui habeant, ſed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos ſtudio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam conſtantem, et probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos eſſe, quales ſeipſi velint. Nec ſolum eos cenſent tales eſſe, qui in honoribus populi, atque in republica verſantur, ſed et oratores, et philoſophos, et poetas, et hiſtoricos; ex quorum et dictis, et ſcriptis ſæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

XXI. Expoſitis omnibus argumentandi locis, illud primùm intelligendum eſt, nec ullam eſſe diſputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec fere omnes locos incidere in omnem quæſtionem, et quibuſdam quæſtionibus alios, quibuſdam eſſe alios aptiores locos. Quæſtionum duo ſunt genera; alterum infinitum, alterum definitum. Definitum eſt, quod ὑπόθεσιν Græci, nos *cauſam:* Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos *propoſitum.* poſſumus nominare.

Cauſa certis perſonis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in pleriſque eorum. Propoſitum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propoſitum pars cauſæ eſt. Sed omnis quæſtio earum aliqua de re eſt, quibus cauſæ continentur, aut unâ, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus.

Quæſtionum autem, quacunque de re ſint, duo ſunt genera: unum, cognitionis; alterum, actionis. Cognitionis ſunt hæ, quarum finis eſt ſcientia; ut, ſi quæratur, a naturane jus profectum ſit, an ab aliqua quaſi conditione hominum et pactione. Actionis autem hujuſmodi exempla ſunt; Sitne ſapientis ad rempublicam accedere.

Cognitionis quæſtiones tripartitæ ſunt, cum, an ſit; aut, quid ſit; aut, quale ſit, quæritur. Horum primum, conjecturâ; ſecundum, definitione; tertium, juris et injuriæ diſtinctione explicatur.

Conjecturæ ratio in quatuor partes diſtributa eſt. Quarum una eſt, cum quæritur, ſitne aliquid. Altera, unde ortum ſit. Tertia, quæ id cauſa effecerit. Quarta, in qua de mutatione rei quæritur. Sit, necne ſit, ſic; Ecquidnam honeſtum ſit, ecquid æquum re vera, an hæc tantùm in opinione ſint. Unde autem ſit ortum, ut, cum quæritur, natura, an doctrina poſſit effici virtus. Cauſa autem efficiens ſic, ut, cum quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, ſic; Poſſitne eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam.

XXII. Cum autem, quid ſit, quæritur; notio explicanda eſt, et proprietas, et diviſio, et partitio. Hæc enim ſunt definitioni attributa. Additur etiam deſcriptio, quam Græci χαρακτῆρα vocant. Notio ſic quæritur; Sitne id æquum, quod ei, qui plus poteſt, utile eſt. Proprietas ſic; In hominemne ſolum cadat, an etiam in belluas, ægritudo. Diviſio, et eodem pacto partitio, ſic; Triane genera bonorum ſint. Deſcriptio, Qualis ſit avarus, qualis aſſentator, cæteraque ejuſdem generis, in quibus natura et vita deſcribitur.

Cum autem quæritur, quale quid ſit; aut ſimpliciter quæritur, aut comparate. Simpliciter, Expetendane ſit gloria. Comparate,

Præponendane ſit divitiis gloria. Simplicium tria genera ſunt; de expetendo, fugiendoque; de æquo, et iniquo; de honeſto, et turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem, et alio; alterum de majore, et minore. De expetendo, et fugiendo, hujuſmodi; Si expetendæ divitiæ, ſi fugienda paupertas. De æquo et iniquo; Æquumne ſit ulciſci, a quocunque injuriam acceperis. De honeſto, et turpi; Honeſtumne ſit, pro patria mori. Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum eſt de eodem, et alio; ut, ſi quæratur, quid interſit inter amicum, et aſſentatorem; regem, et tyrannum. Alterum de majore, et minore; ut, ſi quæratur, eloquentiane pluris ſit, an juris civilis ſcientia. De cognitionis quæſtionibus hactenus.

Actionis reliquæ ſunt; quarum duo ſunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel ſedandum, planeve tollendum. Ad officium ſic; ut, cum quæritur, ſuſcipiendine ſint liberi. Ad movendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, et ad laudem: quo ex genere ſunt querelæ, incitationes, miſerationeſque flebiles, rurſuſque oratio cum iracundiam reſtinguens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abſtergens. Hæc cum in propoſitis quæſtionibus genera ſint, eadem in cauſas transferuntur.

XXXIII. Loci autem qui ad quaſque quæſtiones accommodati ſunt, deinceps eſt videndum. Omnes quidem illi, quos ſupra diximus, ad pleraſque ſunt; ſed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maxime apta, quæ ex cauſis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis, ſumi poſſunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, et ſcientia definiendi. Atque huic generi finitimum eſt illud, quod appellari de eodem, et altero diximus: quod genus forma quædam definitionis eſt. Si enim quæratur, idemne ſit pertinacia et perſeverantia, definitionibus judicandum eſt.

Loci autem convenient in ejus generis quæſtionem, conſequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui ſumuntur ex cauſis et effectis. Nam ſi hanc rem illa ſequitur,

hanc autem non ſequitur; aut ſi huic rei illa antecedit, huic non antecedit; aut ſi huic rei repugnat, illi non repugnat; aut ſi hujus rei hæc, illius alia cauſa eſt; aut ſi ex alio hoc, ex alio illud effectum eſt; ex quovis horum id, de quo quæritur, idemne, an aliud ſit, inveniri poteſt.

Ad tertium genus quæſtionis, in quo, quale ſit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulo ante in comparationis loco enumerata ſunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoque quæritur, adhibentur ea, quæ ſunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque cum de honeſto, turpique quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio eſt.

Cum autem de æquo et iniquo diſſeritur, æquitatis loci colliguntur. Hi cernuntur bipartito, et natura, et inſtituto. Natura partes habet duas, tuitionem ſui, et ulciſcendi jus. Inſtitutio autem æquitatis tripartita eſt. Una pars legitima eſt, altera conveniens, tertia moris vetuſtate confirmata. Atque etiam rurſus æquitas tripartita dicitur eſſe; una ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima, pietas; ſecunda, ſanctitas; tertia, juſtitia, aut æquitas nominatur.

XXIV. De propoſito ſatis multa: deinceps de cauſa pauciora dicenda ſunt. Pleraque enim ſunt ei cum propoſito communia. Tria ſunt igitur genera cauſarum; judicii, deliberationis, laudationis: quarum fines ipſi declarant, quibus utendum locis ſit. Nam judicii finis eſt jus; ex quo etiam nomen. Juris autem partes tum expoſitæ, cum æquitatis. Deliberandi finis, utilitas; cujus hæ partes, quæ modo expoſitæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honeſtas; de qua item eſt ante dictum.

Sed definitæ quæſtiones a ſuis quæque locis, quaſi propriis, inſtituuntur, in accuſationem, defenſionemque partitæ. In quibus exiſtunt hæc genera, ut accuſator perſonam arguat facti: defenſor aliquid opponat de tribus; aut non eſſe factum; aut, ſi ſit factum, aliud ejus facti nomen eſſe; aut jure eſſe factum. Itaque aut infitialis, aut conjecturalis prima appelletur; definitiva, altera; tertia, quamvis moleſtum nomen hoc ſit, juridicialis vocetur.

Harum cauſarum propria argumenta ex iis ſumpta locis, quos expoſuimus, in præceptis oratoriis explicata ſunt. Refutatio autem accuſationis, in qua eſt depulſio criminis, quæ Græce ϛάσις dicitur, Latine appelletur *ſtatus*; in quo primum inſiſtit quaſi ad repugnandum congreſſa defenſio. Atque etiam in deliberationibus et laudationibus iidem exiſtunt ſtatus. Nam et negantur ſæpe ea futura, quæ ab aliquo in ſententia dicta ſunt fore, ſi aut omnino fieri non poſſunt, aut ſine ſumma difficultate non poſſunt. In qua argumentatione ſtatus conjecturalis exiſtit.

At, cum aliquid de utilitate, honeſtate, æquitate diſſeritur, deque iis rebus, quæ iis ſunt contrariæ; incurrunt ſtatus aut juris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari poteſt, id factum eſſe, quod laudetur; aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit; aut omnino non eſſe laudabile, quòd non recte, non jure, factum ſit. Quibus omnibus generibus uſus eſt nimis impudenter Cæſar contra Catonem meum.

Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον vocant. Mihi placet id, quoniam quidem ad te ſcribo, *qua de re agitur*, vocari. Quibus autem hoc, *qua de re agitur*, continetur, hæc *continentia* vocentur, quaſi firmamenta defenſionis; quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. Sed, quoniam lege firmius in controverſiis diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera, ut legem adjutricem et teſtem adhibeamus. In qua re alii quaſi ſtatus exiſtunt novi, qui appellantur legitimæ diſceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adverſarius velit, ſed aliud. Id autem contingit, cum ſcriptum ambiguum eſt, ut duæ differentes ſententiæ accipi poſſint. Tum opponitur ſcripto voluntas ſcriptoris, ut quæratur, verbane plus, an ſententia, valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ controverſiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguum, diſcrepantia ſcripti et voluntatis, ſcripta contraria.

XXV. Jam hoc perſpicuum eſt, non magis in legibus, quam in teſtamentis, in ſtipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex ſcripto

aguntur, poſſe controverſias eaſdem exiſtere. Horum tractationes in aliis libris explicantur. Nec ſolum perpetuæ actiones, ſed etiam partes orationis iiſdem locis adjuvantur, partim propriis, partim communibus; ut in principiis, quibus ut benevoli, ut dociles, ut attenti ſint, qui audiant, efficiendum eſt propriis locis. Itemque narrationes, ut ad ſuos fines ſpectent, id eſt, ut planæ ſint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut moratæ, ut cum dignitate: quæ quanquam in tota oratione eſſe debent, magis tamen ſunt propria narrandi.

Quæ autem conſequitur narrationem fides, ea perſuadendo quoniam efficitur, qui ad perſuadendum loci maxime valeant, dictum eſt in iis, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem et alia quædam habet, et maxime amplificationem; cujus effectus is debet eſſe, ut, aut perturbentur animi, aut tranquillentur; et, ſi ita jam affecti ante ſunt, ut augeat eorum motus, aut ſedet oratio. Huic generi, in quo et miſericordia, et iracundia, et odium, et invidia, et cæteræ animi affectiones peturbantur, præcepta ſuppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere, cum voles.

Ad id autem, quod te velle ſenſeram, cumulate ſatisfactum eſſe debet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura, quam a te deſiderata erant, ſum complexus; fecique, quod ſæpe liberales venditores ſolent, ut, cum ædes, fundumve vendiderint, rutis cæſis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi cauſâ apte et loco poſitum eſſe videantur. Sic tibi nos ad id, quod quaſi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam voluimus, non debita, accedere.

ORATORIÆ PARTITIONES.

DIALOGUS.

CICERO *pater*. CICERO *filius*.

I. FILIUS. Studeo, mi pater, Latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Græce tradidiſti; ſi modo tibi eſt otium, et ſi vis. PATER. An eſt, mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctiſſimum eſſe? Otium autem primùm eſt ſummum, quoniam aliquando Româ exeundi poteſtas data eſt: deinde iſta tùa ſtudia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. FILIUS. Viſne igitur, ut tu me Græce ſoles ordine interrogare, ſic ego te viciſſim eiſdem de rebus Latine interrogem? PATER. Sane, ſi placet. Sic enim et ego te meminiſſe intelligam, quæ accepiſti; et tu ordine audies, quæ requiris. FILIUS. Quot in partes diſtribuenda eſt omnis doctrina dicendi? PATER. In tres. FILIUS. Cedo quas? PATER. Primum in ipſam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæſtionem. FILIUS. In quo eſt ipſa vis? PATER. In rebus et verbis. Sed et res et verba invenienda ſunt et collocanda. Proprie autem in rebus invenire, in verbis eloqui, dicitur. Collocare autem, etſi eſt commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes eſt, earumque rerum omnium cuſtos eſt memoria. FILIUS. Quid? orationis quot ſunt partes? PATER. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendam; narratio et confirmatio. Ad impellendos animos duæ; principium et peroratio. FILIUS. Quid? quæſtio quaſnam habet partes?

Pater. Infinitam, quam conſultationem appello; et definitam, quam cauſam nomino.

II. Filius. Quoniam igitur invenire oratoris primum eſt, quid quæret? Pater. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet perſuadere, et quemadmodum motum eorum animis afferat. Filius. Quibus rebus fides fit? Pater. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipſa inſitis, aut aſſumptis. Filius. Quos vocas locos? Pater. Eos, in quibus latent argumenta. Filius. Quid eſt argumentum? Pater. Probabile inventum ad faciendam fidem. Filius. Quomodo igitur duo genera iſta dividis? Pater. Quæ ſine arte putantur, ea remota appello, ut teſtimonia. Filius. Quid inſita? Pater. Quæ inhærent in ipſa re. Filius. Teſtimoniorum quæ ſunt genera? Pater. Divinum, et humanum. Divinum, ut oracula, ut auſpicia, ut vaticinationes, et reſponſa ſacerdotum, haruſpicum, conjectorum. Humanum, quod ſpectatur ex auctoritate, et ex voluntate, et ex oratione, aut libera, aut expreſſa; in quo inſunt ſcripta, pacta, promiſſa, jurata, quæſita. Filius. Quæ ſunt quæ dicis inſita? Pater. Quæ infixa ſunt rebus ipſis, ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ ſunt ipſi, contrariove ejus aut ſimilia, aut diſſimilia, aut conſentanea, aut diſſentanea; ut ea, quæ ſunt quaſi conjuncta, aut ea, quæ ſunt quaſi pugnantia inter ſe; aut earum rerum, de quibus agitur, cauſæ; aut cauſarum eventus, id eſt, quæ ſunt effecta de cauſis, ut diſtributiones, ut genera partium, generumve partes, ut primordia rerum, et quaſi præcurrentia, in quibus ineſt aliquid argumenti; ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus ſit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.

III. Filius. Omnibuſne igitur ex his locis argumenta ſumemus? Pater. Immo vero ſcrutabimur, et quæremus ex omnibus; ſed adhibebimus judicium, ut levia ſemper rejiciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, et non neceſſaria. Filius. Quoniam de fide reſpondiſti, volo audire de motu. Pater. Loco quidem quæris, ſed planius quod vis explicabitur, cum ad orationis ipſius quæſtionumque rationem venero. Filius.

Quid ſequitur igitur? PATER. Cum inveneris, collocare. Cujus in infinita quæſtione ordo eſt idem fere, quem expoſui locorum. In definita autem, adhibenda ſunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. FILIUS. Quomodo igitur iſta explicas? PATER. Habeo communia præcepta fidem faciendi, et commovendi. Quoniam fides eſt firma opinio; motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad moleſtiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: (tot enim ſunt motûs genera, partes plures generum ſingulorum:) omnem collocationem ad finem accommodo quæſtionis. Nam eſt in propoſito finis, fides; in cauſa et fides, et motus. Quare cum de cauſa dixero, in qua eſt propoſitum, de utroque dixero. FILIUS. Quid habes igitur de cauſa dicere? PATER. Auditorum eam genere diſtingui. Nam aut auſcultator eſt modo qui audit, aut diſceptator, id eſt, rei ſententiæque moderator: ita, ut aut delectetur, aut ſtatuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut judex; aut de futuris, ut ſenatus. Sic tria ſunt genera, judicii, deliberationis, exornationis, quæ quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam ex eo nomen.

IV. FILIUS. Quas res ſibi proponet in iſtis tribus generibus orator? PATER. Delectationem in exornatione; in judicio, aut ſævitiam, aut clementiam judicis; in ſuaſione autem, aut ſpem, aut reformidationem deliberantis. FILIUS. Cur igitur exponis hoc loco genera controverſiarum? PATER. Ut rationem collocandi ad finem cujuſque accommodem. FILIUS. Quonam tandem modo? PATER. Quia, quibus in orationibus delectatio finis eſt, varii ſunt ordines collocandi. Nam aut temporum ſervantur gradus, aut generum diſtributiones, aut a minoribus ad majora aſcendimus, aut a majoribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate diſtinguimus, cum parva magnis, ſimplicia conjunctis, obſcura dilucidis, læta triſtibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. FILIUS. Quid? in deliberatione quid ſpectas? PATER. Principia, vel non longa, vel ſæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, ſua cauſa parati. Nec multùm ſane ſæpe narrandum eſt.

Eſt enim narratio præteritarum rerum, aut præſentium; ſuaſio autem, futurarum. Quare ad fidem, et ad motum adhibenda eſt omnis oratio. Filius. Quid? in judiciis quæ eſt collocatio? Pater. Non eadem accuſatoris, et rei; quod accuſator rerum ordinem proſequitur, et ſingula argumenta, quaſi haſtâ in manu collocatâ, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, teſtimoniis, accuratiuſque in ſingulis commoratur; perorationiſque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, et in reliqua oratione paululum digrediens de curſu dicendi, utitur, et vehementius in perorando. Eſt enim propoſitum, ut iratum efficiat judicem.

V. Filius. Quid faciendum eſt contrà reo? Pater. Omnia longe ſecus. Sumenda principia ad benevolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt; aut relinquendæ, ſi totæ ſunt moleſtæ. Firmamenta ad fidem poſita, aut per ſe diluenda, aut obſcuranda, aut digreſſionibus obruenda. Perorationes autem ad miſericordiam conferendæ. Filius. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere poſſumus? Pater. Non ſane. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, et provido; et quod reſpuunt, immutandum eſt. Filius. Expone deinceps, quæ ipſius orationis, verborumque præcepta ſunt. Pater. Unum igitur genus eſt eloquendi ſua ſponte fuſum; alterum, verſum atque mutatum. Prima vis eſt in ſimplicibus verbis; in conjunctis ſecunda. Simplicia, invenienda ſunt; conjuncta, collocanda ſunt. Et ſimplicia verba partim nativa ſunt, partim reperta. Nativa ea, quæ ſignificata ſunt ſenſu. Reperta, quæ ex his facta ſunt, et novata aut ſimilitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam eſt hæc diſtinctio in verbis; altera, naturâ; tractatione, altera. Naturâ, ut ſint alia conſonantiora, graviora, leviora, et quodammodo nitidiora: alia contrà. Tractatione autem, cum aut propria ſumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut priſca, aut ab oratore modificata, et inflexa quodammodo: qualia ſunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obſcuramus, quæ

incredibiliter tollimus, quæque mirabilius, quam ſermonis conſuetudo patitur, ornamus.

VI. Filius. Habeo de ſimplicibus verbis: nunc de conjunctione quæro. Pater. Numeri quidam ſunt in conjunctione ſervandi, conſecutioque verborum. Numeros aures ipſæ metiuntur, ne aut non compleas verbis quod propoſueris, aut redundes. Conſecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, perſonis, caſibus, perturbetur oratio. Nam, ut in ſimplicibus verbis, quod non eſt Latinum; ſic in conjunctis, quod non eſt conſequens, vituperandum eſt. Communia autem ſimplicium, conjunctorumque ſunt hæc quinque quaſi lumina, dilucidum, breve, probabile, illuſtre, ſuave. Dilucidum fit uſitatis verbis, propriis, diſpoſitis aut circumſcriptione concluſa, aut intermiſſione, aut conciſione verborum. Obſcurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur ſimplicibus verbis; ſemel unaquaque re dicenda: nulli rei, niſi ut dilucide dicas, ſerviendo. Probabile autem genus eſt orationis, ſi non nimis eſt comptum, atque expolitum, ſi eſt auctoritas et pondus in verbis, ſi ſententiæ vel graves, vel aptæ opinionibus hominum, et moribus. Illuſtris autem oratio eſt, ſi et verba gravitate delecta ponuntur, et tranſlata, et ſuperlata, et ad nomen adjuncta, et duplicata, et idem ſignificantia, atque ab ipſa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc pars orationis, quæ rem conſtituat pene ante oculos: is enim maxime ſenſus attingitur; ſed cæteri tamen, et maxime mens ipſa moveri poteſt. Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illuſtrem omnia. Eſt enim plus aliquanto illuſtre, quam illud dilucidum. Altero fit ut intelligamus, altero verò, ut videre videamur. Suave autem genus erit dicendi, primùm elegantia et jucunditate verborum ſonantium, et lenium; deinde conjunctione, quæ neque aſperos habeat concurſus, neque disjunctos, atque hiantes; et ſit circumſcripta non longo anfractu, ſed ad ſpiritum vocis apto, habeatque ſimilitudinem, æqualitatemque verborum; tum ex contrariis ſumpta verbis: crebra

crebris, paria paribus reſpondeant, relataque ad idem verbum; et geminata, atque duplicata, vel etiam ſæpius iterata ponantur; conſtructioque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum diſſolutionibus relaxetur. Fit etiam ſuavis oratio, cum aliquid aut inviſum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim quidquid eſt admirabile, maximeque movet ea, quæ motum aliquem animi miſcet, oratio; quæque ſignificat oratoris ipſius amabiles mores; qui exprimuntur, aut ſignificando judicio ipſius ex animo humano ac liberali, aut inflexione ſermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi ſui cauſa, alia dici ab oratore, alia exiſtimari videntur, idque comitate fieri magis, quam vanitate. Sed multa ſunt ſuavitatis præcepta, quæ orationem aut magis obſcuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis eſt ipſis, quid cauſa poſtulet, judicandum.

VII. Filius. Reliquum eſt igitur, ut dicas de converſa oratione, atque mutata. Pater. Eſt itaque id genus totum ſitum in commutatione verborum; quæ ſimplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cum aut proprium, aut idem ſignificans, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratione, cum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut aſſumpta verba removentur, aut in circuitus diriguntur, aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus. In conjunctis autem verbis triplex adhiberi poteſt commutatio, non verborum, ſed ordinis tantummodo: ut, cum ſemel dictum ſit directe, ſicut natura ipſa tulerit, invertatur ordo, et idem quaſi ſurſum verſus, retroque dicatur; deinde idem intercíſe, atque permiſte. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto convertendi genere verſatur. Filius. Actio igitur ſequitur, ut opinor. Pater. Eſt ita: quæ quidem oratori, et cum rerum, et cum verborum momentis commutanda maxime eſt. Facit enim et dilucidam orationem, et illuſtrem, et probabilem, et ſuavem, non verbis, ſed varietate vocum, motu corporis, vultu; quæ plurimum valebunt, ſi cum orationis genere conſentient, ejuſque vim ac varietatem

ſubſequentur. Filius. Num quidnam de oratore ipſo reſtat? Pater. Nihil ſane, præter memoriam, quæ eſt gemina literaturæ quodammodo, et in diſſimili genere perſimilis. Nam ut illa conſtat ex notis literarum, et ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ; ſic confectio memoriæ, tanquam cera, locis utitur, et in his imagines, ut literas, collocat.

VIII. Filius. Quoniam igitur vis oratoris omnis expoſita eſt, quid habes de orationis præceptis dicere? Pater. Quatuor eſſe ejus partes; quarum prima et poſtrema ad motum animi valet: is enim initiis eſt et perorationibus concitandus. Secunda, narratio; et tertia, confirmatio, fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, ſæpe etiam primum, poſtremum quidem fere ſemper, tamen reliquo in curſu orationis adhibenda eſt, maximeque cum aliquid aut confirmatum eſt, aut reprehenſum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Eſt enim amplificatio vehemens quædam argumentatio, ut illa docendi cauſâ ſit; hæc, commovendi. Filius. Perge igitur ordine quatuor mihi iſtas partes explicare. Pater. Faciam, et a principiis primum ordiar; quæ quidem ducuntur aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Sumuntur autem trium rerum gratia; ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorum primus locus eſt in perſonis noſtris, diſceptatorum, adverſariorum; e quibus initia benevolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, et maxime liberalitatis, officii, juſtitiæ, fidei: contrariis rebus in adverſarios conferendis, et cum iis, qui diſceptant, aliqua conjunctionis aut cauſa, aut ſpe ſignificanda; et, ſi in nos aliquod odium, offenſiove collata ſit, tollenda ea, minuendave, aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, et attente, a rebus ipſis ordiendum eſt. Sed facillime auditor diſcit, et, quid agatur, intelligit, ſi complectare a principio genus, naturamque cauſæ, ſi definias, ſi dividas, ſi neque prudentiam ejus impedias confuſione partium, nec memoriam multitudine; quæque mox de narratione dilucidâ dicentur,

eadem etiam huc poterunt recte referri. Ut attente autem audiamur, trium rerum aliqua conſequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut neceſſaria, aut conjuncta cum ipſis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, ſi quando tempus ipſum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adverſario dictum aliquod, et maxime in perorando, dederit occaſionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus; et, quæ ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

IX. Filius. Quid? in narratione quæ tandem obſervanda ſunt? Pater. Quoniam narratio eſt rerum explicatio, et quædam quaſi ſedes, ac fundamentum conſtituendæ fidei, ea ſunt in ea ſervanda maxime, quæ etiam in reliquis fere dicendi partibus; quæ partim ſunt neceſſaria, partim ſunt aſſumpta ad ornandum. Nam ut dilucide probabiliterque narremus, neceſſarium eſt; ſed aſſumimus etiam ſuavitatem. Ergo ad dilucide narrandum, eadem illa ſuperiora explicandi et illuſtrandi præcepta repetemus, in quibus eſt brevitas; eaque ſæpiſſime in narratione laudatur, de qua ſupra dictum eſt. Probabilis autem erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi locis ea, quæ narrabuntur, conſentient; ſi cujuſque facti, et eventi cauſa ponetur; ſi teſtata dici videbuntur; ſi cum hominum opinione, auctoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione conjuncta; ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi antiquitatis memoria, ſi orationis veritas, et vitæ fides. Suavis autem narratio eſt, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, interpoſitos motus animorum, colloquia perſonarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed jam ad reliqua pergamus. Filius. Nempe ea ſequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. Pater. Ita eſt: quæ quidem in confirmationem, et reprehenſionem dividuntur. Nam in confirmando noſtra probare volumus; in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controverſiam venit, id aut ſit, necne ſit; aut quid ſit; aut quale ſit, quæritur; in primo conjectura valet, in altero definitio, in

tertio ratio. Filius. Teneo iſtam diſtributionem. Nunc conjecturæ locos quæro.

X. Pater. In veriſimilibus, et in propriis rerum notis poſita eſt tota. Sed appellemus docendi gratia veriſimile, quod plerumque ita fiat; ut, adoleſcentiam procliviorem eſſe ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumque declarat, ut fumus ignem. Veriſimilia reperiuntur ex partibus, et quaſi membris narrationis. Ea ſunt in perſonis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipſarum negotiorumque naturis. In perſonis naturæ primùm ſpectantur, valetudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, fœminarum; atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti ſunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertiis; aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, moleſtia. Atque hæc quidem in natura ſpectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, poteſtates, divitiæ, libertas, et ea, quæ ſunt iis contraria. In locis autem et illa naturalia, maritimi, an remoti a mari; plani, an montuoſi; læves, an aſperi; ſalubres, an peſtilentes; opaci, an aprici. Et illa fortuita, culti, an inculti; celebres, an deſerti; coædificati, an vaſti; obſcuri, an rerum geſtarum veſtigiis nobilitati; conſecrati, an profani.

XI. In temporibus autem, præſentia, et præterita, et futura cernuntur. In his ipſis, vetuſta, recentia, inſtantia paulo pòſt, aut aliquando futura. Inſunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quaſi naturam notant, ut hiems, ver, æſtas, autumnus; aut anni tempora, ut menſis, ut dies, ut nox, hora, tempeſtas, quæ ſunt naturalia. Fortuita autem, ſacrificia, feſti dies, nuptiæ. Jam facta, et eventus, aut conſilii ſunt, aut imprudentiæ; quæ eſt aut in caſu, aut in quadam animi permotione. Caſu, cum aliter accidit, ac putatum ſit. Permotione, cum aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis cauſa permovit. Eſt etiam in imprudentia neceſſitas ponenda. Rerum autem bonarum et malarum tria ſunt genera. Nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra, eſſe poſſunt. Hujus igitur materiæ, ad

argumentum ſubjectæ, perluſtrandæ animo partes erunt omnes, et ad id, quod agetur, ex ſingulis conjectura capienda. Eſt etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti veſtigiis ſumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconſtans, tremor, et eorum aliquid, quod ſenſu percipi poſſit; etiam, ſi præparatum aliquid, ſi communicatum cum aliquo, ſi poſtea viſum, auditum, indicatum. Veriſimilia autem partim ſingula movent ſuo pondere; partim, etiam ſi videntur eſſe exigua per ſe, multùm tamen, cum ſunt coacervata, proficiunt: atque in his veriſimilibus inſunt nonnunquam etiam certæ rerum et propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad ſimilitudinem veri, primùm, exemplum; deinde, introducta rei ſimilitudo: fabula etiam nonnunquam, etſi ſit incredibilis, tamen homines commovet.

XII. Filius. Quid? definitionis quæ ratio eſt, et quæ via? Pater. Non dubium eſt id quidem, quin definitio genere declaretur, et proprietate quadam, aut etiam communium frequentia; ex quibus, proprium quid ſit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna diſſenſio, definiendum eſt ſæpe ex contrariis, ſæpe etiam ex diſſimilibus, ſæpe ex paribus. Quamobrem deſcriptiones quoque ſunt in hoc genere ſæpe aptæ, et enumeratio conſequentium, in primiſque commovet explicatio vocabuli ac nominis. Filius. Sunt expoſita jam fere ea, quæ de facto, quæque de facti appellatione, quæruntur. Nempe igitur ea reſtant, quæ, cum factum conſtet, et nomen, qualia ſint, vocatur in dubium. Pater. Eſt ita, ut dicis. Filius. Quæ ſunt igitur in eo genere partes? Pater. Aut jure factum defenditur, aut ulciſcendi doloris gratiâ, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique neceſſitate, inſcitia, caſu. Nam quæ motu animi, et perturbatione facta ſine ratione ſunt, ea defenſionem contra crimen in legitimis judiciis non habent, in liberis diſceptationibus habere poſſunt. Hoc in genere, in quo, quale ſit, quæritur, ex controverſia, jure, et rectene actum ſit, quæri ſolet; quorum diſputatio ex locorum deſcriptione ſumenda eſt. Filius. Ageſis

ergo, quoniam in confirmationem et reprehenſionem diviſeras orationis fidem, et dictum de altero eſt; expone nunc de reprehendendo. Pater. Aut totum eſt negandum, quod in argumentatione adverſarius ſumpſerit, ſi fictum, aut falſum eſſe poſſis docere; aut redarguenda ea, quæ pro veriſimilibus ſumpta ſunt: primum, dubia ſumpta eſſe pro certis; deinde, etiam in perſpicue falſis eadem poſſe dici; tum, ex iis, quæ ſumpſerint, non effici, quæ velint. Accedere autem oportet ad ſingula; ſic univerſa frangentur. Commemoranda ſunt etiam exempla, quibus ſimili in diſputatione creditum non ſit: conquerenda conditio communis periculi, ſi ingeniis hominum criminoſorum ſit expoſita vita innocentium.

XIII. Filius. Quoniam, unde inveniuntur quæ ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo ſingula tractentur, expecto. Pater. Argumentationem quærere videris, quæ eſt argumenti explicatio; quæ ſumpta ex iis locis, qui ſunt expoſiti, conficienda, et diſtinguenda dilucide eſt. Filius. Plane iſtuc ipſum deſidero. Pater. Eſt ergo, ut ſupra dictum eſt, explicatio argumenti, argumentatio; ſed ea conficitur, cum ſumpſeris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per ſe videtur. Argumentandi autem duo ſunt genera, quorum alterum ad fidem directò ſpectat; alterum ſe inflectit ad motum. Dirigitur, cum propoſuit aliquid, quod probaret, ſumpſitque ea, quibus uteretur; atque his confirmatis ad propoſitum ſeſe retulit, atque concluſit. Illa autem altera argumentatio, quaſi retro, et contra prius ſumit quæ vult, eaque confirmat: deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis jacit ad extremum. Eſt autem illa varietas in argumentando, et non injucunda diſtinctio; ut, cum interrogamus noſmetipſos, aut percontamur, aut imperamus, aut optamus; quæ ſunt cum aliis compluribus ſententiarum ornamenta. Vitare autem ſimilitudinem poterimus, non ſemper a propoſito ordientes; et ſi non omnia confirmando diſputabimus, breviterque interdum, quæ erunt ſatis aperta, ponemus: quodque

ex his efficietur, ſi id apertum ſit, non habebimus neceſſe ſemper concludere.

XIV. Filius. Quid? illa, quæ ſine arte appellantur, quæ jamdudum aſſumpta dixiſti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent? Pater. Illa vero indigent: nec eò dicuntur ſine arte, quòd ita ſunt, ſed quòd ea non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe delata, tamen arte tractat, et maxime in teſtibus. Nam de toto genere teſtium, quàm id ſit infirmum, ſæpe dicendum eſt: et argumenta rerum eſſe propria; teſtimonia, voluntatum: utendumque eſt exemplis, quibus teſtibus creditum non ſit; et de ſingulis teſtibus, ſi naturâ vani, ſi leves, ſi cum ignominia, ſi ſpe, ſi metu, ſi iracundia, ſi miſericordia impulſi, ſi præmio, ſi gratia adducti; comparandique ſuperiore cum auctoritate teſtium, quibus tamen creditum non ſit. Sæpe etiam quæſtionibus reſiſtendum eſt, quòd et dolorem fugientes multi in tormentis ementiti perſæpe ſunt, morique maluerunt falſum fatendo, quam infitiando, dolere. Multi etiam ſuam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quam ipſi ſibi eſſent, liberarent. Alii autem aut natura corporis, aut conſuetudine dolendi, aut metu ſupplicii, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alii ementiti ſunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda ſunt. Neque eſt obſcurum, quin (quoniam in utraque parte ſunt exempla, et item ad conjecturam faciendam loci) in contrariis contraria ſint ſumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in teſtibus, et in quæſtionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta ſunt, ſi aut ambigue, aut inconſtanter, aut incredibiliter dicta ſunt, aut etiam aliter ab alio dicta, ſubtiliter reprehenduntur.

XV. Filius. Extrema tibi pars reſtat orationis, quæ poſita in perorando eſt, de qua ſane velim audire. Pater. Facilior eſt explicatio perorationis. Nam eſt diviſa in duas partes, amplificationem et enumerationem. Augendi autem et hic eſt proprius locus in perorando; et in curſu ipſo orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehenſa. Eſt igitur amplificatio gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea et verborum genere

conficitur, et rerum. Verba ponenda ſunt, quæ vim habeant illuſtrandi, nec ab uſu ſint abhorrentia, gravia, plena, ſonantia, juncta, facta, cognominata, non vulgata, ſuperlata, in primiſque tranſlata, nec in ſingulis verbis, ſed in continentibus ſoluta, quæ dicuntur ſine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, et ea, quæ aſcendunt gradatim ab humilioribus verbis ad ſuperiora: omninoque ſemper quaſi naturalis, et non explanata oratio, ſed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis; quibus actio voce, vultu, et geſtu congruens, et apta ad animos permovendos, accommodanda eſt. Sed et in verbis, et in actione cauſa erit tenenda, et pro re agenda. Nam hæc quia videntur perabſurda, cum graviora ſunt, quam cauſa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum eſt.

XVI. Rerum amplificatio ſumitur eiſdem ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta ſunt ad fidem: maximeque definitiones valent conglobatæ, et conſequentium frequentatio, et contrariarum, et diſſimilium, et inter ſe pugnantium rerum conflictio; et cauſæ, et ea, quæ ſunt de cauſis orta, maximeque ſimilitudines, et exempla; fictæ etiam perſonæ; muta denique loquantur; omninoque ea ſunt adhibenda, ſi cauſa patitur, quæ magna habentur; quorum eſt duplex genus. Alia enim magna naturâ videntur; alia uſu. Naturâ, ut cæleſtia, ut divina, ut ea, quorum obſcuræ cauſæ, ut, in terris, mundoque admirabilia quæ ſunt; ex quibus, ſimilibuſque, ſi attendas, ad augendum permulta ſuppetunt. Uſu, quæ videntur hominibus aut prodeſſe, aut obeſſe vehementius; quorum ſunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines; ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore; ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarum: aut honeſtate; ut virtutum, maximeque earum quæ ad communionem hominum et liberalitatem valent. Ex iis et cohortationes ſumuntur ad ea retinenda; et in eos, a quibus ea violata ſunt, odia incitantur, et miſeratio naſcitur.

XVII. Proprius locus augendi in his rebus aut amiſſis, aut amittendi periculo: nihil eſt enim tam miſerabile, quam ex beato-

miſer. Et hoc totum quidem moveat, ſi bona ex fortuna quis cadat; et a quorum caritate divellatur; quæ amittat, aut amiſerit; in quibus malis ſit, futuruſve ſit, exprimatur breviter. Cito enim areſcit lacryma, præſertim in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum eſt. Minuta eſt enim omnis diligentia; hic autem locus grandia requirit.

Illud jam eſt judicii, quo quaque in cauſa genere utamur augendi. In illis enim cauſis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi ſunt, qui movere poſſunt expectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes et exempla valent plurimum. In judiciis accuſatori fere, quæ ad iracundiam; reo plerumque, quæ ad miſericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accuſator miſericordiam movere debet, et defenſor iracundiam. Enumeratio reliqua eſt, nonnunquam laudatori, ſuaſori non ſæpe, accuſatori ſæpius, quam reo, neceſſaria. Hujus ipſa tempora duo ſunt, ſi aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis; aut frequentatis firmamentis orationis, et breviter expoſitis, vim eſt habitura cauſa majorem. Et reo rarius utendum eſt, quòd ponenda ſunt contraria: quorum diſſolutio in brevitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne oſtentatio memoriæ ſuſcepta videatur eſſe puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet; ſed, brevia ſingula attingens, pondera rerum ipſa comprehendet.

XVIII. Filius. Quoniam et de ipſo oratore, et de oratione dixiſti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum propoſuiſti, quæſtionis locum. Pater. Duo ſunt, ut initio dixi, quæſtionum genera; quorum alterum finitum temporibus et perſonis, cauſam appello: alterum infinitum, nullis neque perſonis neque temporibus notatum, propoſitum voco. Sed eſt conſultatio, quaſi pars cauſæ quædam, et controverſiæ. Ineſt enim infinitum in definito, et ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de propoſito dicamus: cujus genera ſunt duo, cognitionis alterum; ejus ſcientia eſt finis, ut, verine ſint

ſenſus: alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid, ut, ſi quæratur, quibus officiis amicitia colenda ſit. Rurſus ſuperioris genera ſunt tria: ſit, necne; quid ſit; quale ſit. Sit, necne; ut, jus in natura ſit, an in more. Quid autem ſit; ſitne jus, id, quod majori parti ſit utile. Quale autem ſit; juſte vivere, ſit, necne, utile. Actionis autem duo ſunt genera. Unum, ad perſequendum aliquid, aut declinandum; ut, quibus rebus adipiſci gloriam poſſis, aut quomodo invidia vitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum, uſumque refertur; ut, quemadmodum ſit reſpublica adminiſtranda, aut, quemadmodum in paupertate vivendum. Rurſus autem ex cognitionis conſultatione; ubi, ſit, necne ſit, aut fuerit, futurumve ſit, quæritur, unum genus eſt quæſtionis, poſſitne aliquid effici; ut, cum quæritur, ecquiſnam perfecte ſapiens eſſe poſſit. Alterum, quemadmodum quidque fiat; ut, quonam pacto virtus pariatur, naturane, an ratione, an uſu. Cujus generis ſunt omnes, in quibus, ut in obſcuris naturalibuſque quæſtionibus, cauſæ rationeſque rerum explicantur.

XIX. Illius autem generis, in quo, quid ſit id, de quo agitur, quæritur, duo ſunt genera; quorum in altero diſputandum eſt, aliud, an idem ſit, ut pertinacia et perſeverantia: in altero autem deſcriptio generis alicujus, et quaſi imago exprimenda eſt, ut, qualis ſit avarus, aut quid ſit ſuperbia. Tertio autem in genere, in quo, quale ſit, quæritur, aut de honeſtate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum eſt. De honeſtate ſic; ut, Honeſtumne ſit pro amico periculum, aut invidiam ſubire. De utilitate autem ſic; ut, Sitne utile in republica adminiſtranda verſari. De æquitate vero ſic; ut, Sitne æquum, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale ſit, quæritur, exoritur aliud quoddam diſputandi genus. Non enim ſimpliciter ſolum quæritur, quid honeſtum ſit, quid utile, quid æquum; ſed etiam ex comparatione, quid honeſtius, quid utilius, quid æquius; atque etiam quid honeſtiſſimum, quid utiliſſimum, quid æquiſſimum: cujus generis illa ſunt, quæ præſtantiſſima ſit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis ſunt omnia.

Reſtant actionis; cujus alterum eſt præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet, ut, quemadmodum colendi ſint parentes: alterum autem ad ſedandos animos, et oratione ſanandos, ut in conſolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium eſt diſputandi genus ad eoſdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione ſæpe faciendum eſt, vel gignendos vel concitandos. Atque hæc fere eſt partitio conſultationum.

XX. FILIUS. Cognovi; ſed, quæ ratio eſt in his inveniendi, et diſponendi, requiro. PATER. Quid? tu aliamne cenſes, et non eandem eſſe, quæ eſt expoſita, ut ex eiſdem locis ad fidem, et ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ eſt expoſita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni diſtributione propoſitarum conſultationum, cauſarum genera reſtant omnino. Et earum quidem forma duplex eſt; quarum altera delectationem ſectatur aurium: alterius, ut obtineat, probet, et efficiat quod agit, omnis eſt ſuſcepta contentio. Itaque illud ſuperius, exornatio dicitur; quod cum latum genus eſſe poteſt, ſaneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros ſuſcepimus, et ad improbos vituperandos. Genus enim nullum eſt orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus eſſe poſſit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorumque verſetur. Reliquum autem genus cauſarum, aut in proviſione poſteri temporis, aut in præteriti diſceptatione, verſatur; quorum alterum deliberationis eſt, alterum judicii. Ex qua partitione tria genera cauſarum extiterunt: unum, quod a meliori parte, laudationis eſt appellatum; deliberationis alterum; tertium judiciorum. Quamobrem de primo primùm, ſi placet, diſputemus. FILIUS. Mihi vero placet.

XXI. PATER. Ac laudandi vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum ſolum, ſed etiam ad honeſte vivendum valent, exponam breviter, atque a principiis exordiar et laudandi et vituperandi. Omnia enim ſunt profecto laudanda, quæ conjuncta cum virtute ſunt; et quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem

finis alterius eſt honeſtas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendiſque factis, ſine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur, ſed ea, quæ certa, aut pro certis poſita ſunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ ante dicta ſunt, et narrandi, et augendi præcepta repetentur. Et, quoniam in his cauſis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris et ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione ſingulorum verborum inſignibus, quæ habent plurimum ſuavitatis; id eſt, ut factis verbis, aut vetuſtis, aut tranſlatis frequenter utamur; et in ipſa conſtructione verborum, ut paria paribus, et ſimilia ſimilibus ſæpe referantur; ut contraria, ut geminata, ut circumſcripta numeroſe, non ad ſimilitudinem verſuum, ſed ad explendum aurium ſenſum, apto quaſi quodam verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum ſunt, ſive quæ admirabilia, et nec-opinata, ſive ſignificata monſtris, prodigiis, et oraculis; ſive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidiſſe divina, atque fatalia. Omnis enim expectatio ejus, qui audit, et admiratio, et improviſi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem.

XXII. Sed quoniam in tribus generibus bona, malave verſantur, externis, corporis, et animi; prima ſunt externa, quæ ducuntur a genere; quo breviter modiceque laudato, aut, ſi erit infame, prætermiſſo: ſi humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam, tacto; deinceps, ſi res patiatur, de fortunis erit, et facultatibus dicendum. Poſtea de corporis bonis; in quibus quidem, quæ virtutem maxime ſignificat, facillime forma laudatur. Deinde eſt ad facta veniendum, quorum collocatio triplex eſt: aut enim temporum ſervandus eſt ordo, aut in primis recentiſſimum quodque dicendum, aut multa et varia facta in propria virtutum genera ſunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latiſſime patens, ex multis et variis diſputationibus nunc in quandam anguſtam et brevem concludetur. Eſt igitur vis virtutis duplex: aut enim ſcientiâ cernitur

virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæque graviſſimo nomine ſapientia appellatur, hæc ſcientiâ pollet unâ. Quæ vero moderandis cupiditatibus, regendiſque animi motibus laudatur, ejus eſt munus in agendo; cui temperantiæ nomen eſt. Atque illa prudentia in ſuis rebus, domeſtica; in publicis, civilis appellari ſolet. Temperantia autem in ſuas itidem res, et in communes diſtributa eſt, duobuſque modis in rebus commodis diſcernitur; et ea, quæ abſunt, non expetendo, et ab iis, quæ in poteſtate ſunt, abſtinendo. In rebus autem incommodis eſt itidem duplex. Nam quæ venientibus malis obſtat, fortitudo; quæ, quod jam adeſt, tolerat et perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur; cujus eſt liberalitas in uſu pecuniæ; ſimulque altitudo animi in capiendis incommodis, et maxime injuriis; et omne quod eſt ejus generis, grave, ſedatum, non turbulentum. In communione autem quæ poſita pars eſt, juſtitia dicitur; eaque erga Deos, religio; erga parentes, pietas; vulgo autem, bonitas; creditis in rebus, fides; in moderatione animadvertendi, lenitas; amicitia in benevolentia nominatur.

XXIII. Atque hæ quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quaſi miniſtræ, comiteſque ſapientiæ; quarum altera, quæ ſint in diſputando vera, atque falſa, quibuſque poſitis quid ſequatur, diſtinguit et judicat; quæ virtus omnis in ratione ſcientiaque diſputandi ſita eſt. Altera autem oratoria: nihil enim eſt aliud eloquentia, niſi copioſe loquens ſapientia; quæ ex eodem hauſta genere, quo illa, quæ in diſputando, uberior eſt, atque latior, et ad motus animorum, vulgique ſenſus accommodatior. Cuſtos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime conſequens, verecundia eſt. Atque hi ſunt quidem fere quaſi quidam habitus animi, ſic affecti, et conſtituti, ut ſint ſinguli inter ſe proprio virtutis genere diſtincti; a quibus ut quæque res geſta eſt, ita ſit honeſta neceſſe eſt, ſummeque laudabilis. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem quaſi præculti et præparati rectis ſtudiis et artibus; ut in ſuis rebus, ſtudia literarum, ut numerorum, ut ſonorum, ut menſuræ,

ut ſiderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum. In communibus, propenſiora ſtudia in aliquo genere virtutis præcipue colendo, aut divinis rebus deſerviendo, aut parentibus, amicis, hoſpitibus, præcipue atque inſigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum. Vitiorum autem ſunt genera contraria. Cernenda autem ſunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam et prudentiam malitia, et temperantiam immanitas in voluptatibus aſpernandis, et magnitudinem animi ſuperbia in animis extollendis, et deſpicientia in contemnendis honoribus, et liberalitatem effuſio, et fortitudinem audacia imitatur; et patientiam duritia immanis, et juſtitiam acerbitas, et religionem ſuperſtitio, et lenitatem mollitia animi, et verecundiam timiditas, et illam diſputandi prudentiam concertatio captatioque verborum, et hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis ſimilia videntur ea, quæ ſunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his ſumetur virtutum vitiorumque partibus: ſed in toto quaſi contextu orationis hæc erunt illuſtranda maxime, quemadmodum quiſque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum inſtitutus, moratuſque fuerit; et, ſi quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeque ſi id divinitus accidiſſe potuerit videri; tum quæ quiſque ſenſerit, dixerit, geſſerit, ad ea, quæ propoſita ſunt, virtutum genera accommodabuntur; ex illiſque iiſdem inveniendi locis cauſæ rerum, et eventus, et conſequentia requirentur. Neque vero mors eorum, quorum vita laudabitur, ſilentio præteriri debebit, ſi modo quid erit animadvertendum aut in ipſo genere mortis, aut in iis rebus, quæ poſt mortem erunt conſecutæ.

XXIV. Filius. Accepi iſta, didicique breviter, non ſolum quemadmodum laudarem alterum, ſed etiam quemadmodum eniterer, ut poſſem ipſe jure laudari. Videamus igitur deinceps, in ſententia dicenda quam viam, et quæ præcepta teneamus. Pater. Eſt igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in conſilio dando, ſententiaque dicenda, ut illa prima ſint ſuaſori, aut diſſuaſori videnda, quid

aut poſſit fieri, aut non poſſit, et quid aut neceſſe ſit, aut non neceſſe. Nam et, ſi quid effici non poteſt, deliberatio tollitur, quamvis utile ſit; et, ſi quid neceſſe eſt, (neceſſe autem id eſt ſine quo ſalvi, liberive eſſe non poſſumus) id eſt reliquis et honeſtatibus in civili ratione, et commodis anteponendum. Cum autem quæritur, quid fieri poſſit, videndum etiam eſt, quam facile poſſit. Nam quæ perdifficilia ſunt, perinde habenda ſæpe ſunt, ac ſi effici non poſſint. Et cum de neceſſitate attendemus, etſi aliquid non neceſſarium videbitur, videndum tamen erit, quam ſit magnum. Quod enim permagni intereſt, pro neceſſario ſæpe habetur. Itaque, cum conſtet hoc genus cauſarum ex ſuaſione et diſſuaſione, ſuaſori proponitur ſimplex ratio; Si et utile eſt, et fieri poteſt, fiat. Diſſuaſori duplex; una, ſi non utile eſt, ne fiat; altera, ſi fieri non poteſt, nec ſuſcipiatur. Sic ſuaſori utrumque docendum eſt, diſſuaſori alterum infirmare ſat eſt. Quare, quoniam in his verſatur omne conſilium duobus, de utilitate antè dicamus, quæ in diſcernendis bonis, maliſque verſatur. Bonorum autem partim neceſſaria ſunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi, conjuges, germani, parentes: partim non neceſſaria, quorum alia ſunt per ſe expetenda, ut ea, quæ ſita ſunt in officiis, atque virtutibus; alia, quòd aliquid commodi efficiunt, ut opes et copiæ. Eorum autem, quæ propter ſe expetuntur, partim honeſtate ipſa, partim commoditate aliqua, expetuntur. Honeſtate ea, quæ proficiſcuntur ab iis virtutibus, de quibus paulo ante eſt dictum; quæ ſunt laudabilia ipſa per ſe. Commoditate autem aliqua, quæ ſunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda. Quorum alia ſunt quaſi quodammodo cum honeſtate conjuncta, ut honos, ut gloria; alia diverſa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ.

XXV. Eſt etiam quaſi quædam materies ſubjecta honeſtati; quæ maxime ſpectatur in amicitiis. Amicitiæ autem caritate et amore cernuntur. Nam cùm deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut ſapientia aut opibus excellunt, ad caritatem referri ſolet. Conjuges autem, et liberi, et

fratres, et alii, quos uſus, familiaritaſque conjunxit, quanquam etiam caritate ipſa, tamen amore maxime, continentur. In his igitur rebus cum bona ſint, facile eſt intellectu, quæ ſint contraria. Quod ſi ſemper optima tenere poſſemus, haud ſane, quoniam quidem ea perſpicua ſunt, conſilio multùm egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, perſæpe evenit, ut utilitas cum honeſtate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit; ne aut opportuna propter dignitatem, aut honeſta propter utilitatem relinquantur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem ſolum, ſed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda eſt oratio; hoc primum intelligamus, hominum duo eſſe genera; alterum indoctum et agreſte, quod anteferat ſemper utilitatem honeſtati; alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, juſtitia, omniſque virtus: illi autem alteri, quæſtus, emolumentum, fructuſque proponitur; atque etiam voluptas, quæ maxime eſt inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat; quam immaniſſimus quiſque acerrime ſequitur, neque ſolum honeſtis rebus, ſed etiam neceſſariis anteponit. In ſuadendo, cum ei generi hominum conſilium des, ſæpe ſane laudanda eſt; et illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quam ſequantur bona. Nam neque honeſta tam expetunt, quam devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam unquam expetat, quam ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis eſt.

XXVI. Eſt genus hominum ad honeſtatem natum, malo cultu praviſque opinionibus corruptum. Quare in cohortando, atque ſuadendo propoſitum quidem nobis erit illud, ut doceamus, quâ vi bona conſequi, malaque vitare, poſſimus. Sed apud homines bene inſtitutos, plurimum de laude et de honeſtate dicemus; maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaque verſantur. Sin apud indoctos imperitoſque dicemus; fructus,

emolumenta, voluptates, vitationeſque dolorum proferantur; addantur etiam contumeliæ, atque ignominiæ. Nemo enim eſt tam agreſtis, quem non, ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen et dedecus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem ſpectat, ex iis, quæ dicta ſunt, reperietur. Quod autem poſſit effici, necne poſſit, in quo etiam, quam facile poſſit, quamque expediat, quæri ſolet, maxime ex cauſis iis, quæ quamque rem efficiant, eſt videndum. Cauſarum autem genera ſunt plura. Nam ſunt aliæ, quæ ipſæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ ſuperiores conficientes vocentur; hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut ſine his confici non poſſit. Conficiens autem cauſa alia eſt abſoluta, et perfecta per ſe; alia aliquid adjuvans, et efficiendi ſocia quædam: cujus generis vis varia eſt, et ſæpe aut major, aut minor, ut et illa, quæ maximam vim habet, ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autem aliæ cauſæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Cum autem quæritur, quid ſit optimum factu; aut utilitas, aut ſpes efficiendi ad aſſentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus.

XXVII. Quo toto genere, quibuſcum, et contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, ſociorum, earumve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, poſſimus uti, requirendum eſt. Neque ſolum ea ſunt, quæ nobis ſuppetunt, ſed etiam illa, quæ adverſantur, videnda. Et, ſi ex contentione procliviora erunt noſtra, non ſolum effici poſſe quæ ſuademus, erit perſuadendum; ſed curandum etiam, ut illa facilia, proclivia, jucunda videantur. Diſſuadentibus autem, aut utilitas labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, ſed iiſdem ex ſuaſionis locis. Uterque vero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora ſint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam; maximeque ſit in hoc genere meditatus, ut poſſit vel utilia, ac neceſſaria ſæpe honeſtis, vel hæc illis, anteferre. Ad commovendos autem animos maxime proficient, ſi

incitandi erunt, hujuſmodi ſententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium ſatiandum, aut ad ulciſcendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi; de incerto ſtatu fortunæ, dubiiſque eventis rerum futurarum, et retinendis ſuis fortunis, ſi erunt ſecundæ; ſin autem adverſæ, de periculo commonendi. Atque hi quidem ſunt perorationis loci. Principia autem in ſententiis dicendis brevia eſſe debebunt. Non enim ſupplex, ut ad judicem, venit orator, ſed hortator, atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus ſit, debet, hortarique ad ſe breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio ſimplex, et gravis, et ſententiis debet ornatior eſſe, quam verbis.

XXVIII. Filius. Cognovi jam laudationis, et ſuaſionis locos. Nunc, quæ judiciis accommodata ſunt, expecto; idque nobis genus reſtare unum puto. Pater. Recte intelligis. Atque ejus quidem generis finis eſt æquitas; quæ non ſimpliciter ſpectatur, ſed ex comparatione nonnunquam: ut, cum de veriſſimo accuſatore diſputatur, aut cum hæreditatis ſine lege, aut ſine teſtamento petitur poſſeſſio; in quibus cauſis quid æquius, æquiſſimumve ſit, quæritur: quas ad cauſas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante judicium de conſtituendo ipſo judicio ſolet eſſe contentio, cum aut, ſitne actio illi, qui agit, aut jamne ſit, aut num jam eſſe deſierit, aut illane lege, hiſne verbis ſit actio, quæritur. Quæ etiam ſi, ante quam res in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non ſunt; tamen in ipſis judiciis permagnum ſæpe habent pondus, cum ita dicitur; Plus petiſti: ſero petiſti: non fuit tua petitio: non a me, non hac lege, non his verbis, non hoc judicio. Quarum cauſarum genus eſt poſitum in jure civili: quod eſt in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more poſitum; cujus ſcientia neglecta ab oratoribus pleriſque, nobis ad dicendum neceſſaria videtur. Quare de conſtituendis actionibus, accipiendis, ſubeundiſque judiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quòd ea fere generis ejus ſunt, ut, (quanquam

in ipſum judicium ſæpe dilabantur, tamen ante judicium tractanda videantur) paululum ea ſeparo a judiciis, tempore magis agendi, quam diſſimilitudine generis. Nam omnia, quæ de jure civili, aut de æquo et bono diſceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid ſit, ambigitur, de qua dicturi ſumus; quæ in æquitate et jure maxime conſiſtit.

XXIX. In omnibus igitur cauſis tres ſunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus eſt, ſi plures non queas, ad reſiſtendum. Nam aut ita conſiſtendum eſt, ut, quod objicitur, factum neges; aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id eſſe, quod adverſarius criminetur. Aut, ſi neque de facto, neque de facti appellatione ambigi poteſt, id, quod arguêre, neges tale eſſe, quale ille dicat; et rectum eſſe quod feceris, concedendumve, defendas. Ita primus ille ſtatus, et quaſi conflictio cum adverſario, conjectura quadam; ſecundus autem definitione, atque deſcriptione, aut informatione verbi; tertius æqui, et veri, et recti, et humani ad ignoſcendum diſputatione tractandus eſt. Et quoniam ſemper is, qui defendit, non ſolum reſiſtat oportet, aliquo ſtatu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, ſed etiam rationem ſubjiciat recuſationis ſuæ; primus ille ſtatus rationem habet iniqui criminis, ipſam negationem, infitiationemque facti: ſecundus, quòd non ſit in re, quod ab adverſario ponitur in verbo: tertius, quòd id recte factum eſſe defendat, quod ſine ulla nominis controverſia factum fatetur. Deinde unicuique rationi opponendum eſt ab accuſatore id, quod ſi non eſſet in accuſatione, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea, quæ ſic referuntur, continentia cauſarum vocentur; quanquam non ea magis, quæ contra rationem defenſionis afferuntur, quam ipſæ defenſionis rationes, continent cauſas. Sed diſtinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur a reo ad recuſandum, depellendi criminis cauſâ; quæ niſi eſſet, quid defenderet, non haberet: firmamentum autem, quod contrà ad labefactandam rationem refertur, ſine quo accuſatio ſtare non poteſt.

XXX. Ex rationis autem, et ex firmamenti conflictione et quaſi

concurſu, quæſtio exoritur quædam, quam diſceptationem voco; in qua, quid deveniat in judicium, et de quo diſceptetur, quæri ſolet. Nam prima adverſariorum contentio diffuſam habet quæſtionem, ut in conjectura, Ceperitne pecunias Decius. In definitione, Minueritne majeſtatem Norbanus. In æquitate, Jurene occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo et reſiſtendo, lata, ut dixi, et confuſa ſunt. Rationum, et firmamentorum contentio adducit in anguſtum diſceptationem. Ea in conjectura nulla eſt. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut poteſt, aut debet, aut ſolet reddere. Itaque in his cauſis eadem et prima quæſtio, et diſceptatio eſt extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, Non minuit majeſtatem, quòd egit de Cæpione turbulentius; populi enim Romani dolor juſtus vim illam excitavit, non tribuni actio; majeſtas autem, quoniam eſt magnitudo quædam populi Romani in ejus poteſtate, ac jure retinendo, aucta eſt potius, quam diminuta: et ubi ita refertur, Majeſtas eſt in imperii, atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad ſeditionem vocavit; exiſtit illa diſceptatio, Minueritne majeſtatem, qui voluntate populi Romani rem gratam et æquam per vim egerit. In his autem cauſis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum, eſſe factum defenditur, cum eſt facti ſubjecta ratio, ſicut ab Opimio, Jure feci, ſalutis omnium, et conſervandæ reipublicæ cauſa; relatumque eſt ab Decio, Ne ſceleratiſſimum quidem civem ſine judicio jure ullo necare potuiſti; oritur illa diſceptatio, Potueritne recte, ſalutis reipublicæ cauſa, civem, everſorem civitatis, indemnatum necare. Ita diſceptationes eæ, quæ in his controverſiis oriuntur, quæ ſunt certis perſonis, et temporibus notatæ, fiunt rurſus infinitæ, detractiſque temporibus et perſonis rurſum ad conſultationis formam rationemque revocantur.

XXXI. Sed in graviſſimis firmamentis, etiam illa ponenda ſunt, ſi qua ex ſcripto legis, aut teſtamenti, aut verborum ipſius judicii, aut alicujus ſtipulationis, aut cautionis opponuntur

defenſioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas cauſas incurrit, quæ conjecturâ continentur. Quod enim factum negatur, id argui non poteſt ſcripto: ne in definitionem quidem venit, genere ſcripti ipſius. Nam etiam ſi verbum aliquod de ſcripto definiendum eſt, quam vim habeat; ut, cum ex teſtamentis, quid ſit penus, aut cum ex lege prædii quæritur, quæ ſunt ruta cæſa; non ſcripti genus, ſed verbi interpretatio, controverſiam parit. Cum autem plura ſignificantur ſcripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, (ut liceat ei, qui contra dicat, eò trahere ſignificationem ſcripti, quo expediat, aut velit; aut, etiam ſi ambigue ſcriptum non ſit, vel a verbis voluntatem et ſententiam ſcriptoris abducere, vel alio ſe eadem de re contrarie ſcripto defendere,) tum diſceptatio ex ſcripti contentione exiſtit, ut in ambiguis diſceptetur, quid maxime ſignificetur; in ſcripti ſententiæque contentione, utrum pòtius ſequatur judex; in contrariis ſcriptis, utrum magis ſit comprobandum. Diſceptatio autem cum eſt conſtituta, propoſita eſſe debet oratori, quò omnes argumentationes repetitæ ex inveniendi locis conjiciantur. Quod quanquam ſatis eſt ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tanquam theſauros aliquos argumentorum, notatos habet; tamen ea, quæ ſunt certarum cauſarum propria, tangemus.

XXXII. In conjectura igitur cum eſt in infitiando reus, accuſatori hæc duo prima ſunt, (ſed accuſatorem pro omni actore et petitore appello: poſſunt enim etiam ſine accuſatore in cauſis hæc eadem controverſiarum genera verſari) ſed hæc duo ſunt ei prima, cauſa, et eventus. Cauſam appello rationem efficiendi; eventum, id, quod eſt effectum. Atque ipſa quidem partitio cauſarum paulo ante in ſuaſionis locis diſtributa eſt. Quæ enim in conſilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit; quamobrem et utilia illi, quem arguet, fuiſſe, et ab eo effici potuiſſe demonſtret. Utilitatis conjectura movetur, ſi illud,

quod arguitur, aut ſpe bonorum, aut malorum metu feciſſe dicitur; quod fit acrius, quò illa in utroque genere majora ponuntur. Spectantur etiam ad cauſam facti, motus animorum, ſi ira recens, ſi odium vetus, ſi ulciſcendi ſtudium, ſi injuriæ dolor, ; ſi honoris, ſi gloriæ, ſi imperii, ſi pecuniæ cupiditas; ſi periculi timor, ſi æs alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris; ſi audax, ſi levis, ſi crudelis, ſi impotens, ſi incautus, ſi inſipiens, ſi amans, ſi commota mente, ſi vinolentus, ſi cum ſpe efficiendi, ſi cum opinione celandi; aut, ſi patefactum eſſet, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi; aut ſi judicii pœna levior, quam facti præmium; aut ſi facinoris voluptas major, quam damnationis dolor. His fere rebus facti ſuſpicio confirmatur, cum et voluntatis in reo cauſæ reperiuntur, et facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitationeque alicujus incommodi quæritur, ut aut ſpes, aut metus impuliſſe videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. Quamobrem ſint hæc dicta de cauſis. Filius. Teneo; et quæro, qui ſint illi eventus, quos ex cauſis effici dixiſti.

XXXIII. Pater. Conſequentia quædam ſigna præteriti, et quaſi impreſſa facti veſtigia; quæ quidem vel maxime ſuſpicionem movent, et quaſi tacita ſunt criminum teſtimonia. Atque hòc quidem graviora, quod cauſæ communiter videntur inſimulare, et arguere omnes poſſe, quorum modò interfuerit aliquid; hæc proprie attingunt eos ipſos, qui arguuntur, ut telum, ut veſtigium, ut cruor; ut deprehenſum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur; ut reſponſum inconſtanter, ut hæſitatum, ut titubatum; ut cum aliquo viſus, ex quo ſuſpicio oriatur, ut eo ipſo in loco viſus, in quo facinus; ut pallor, ut tremor, ut ſcriptum, aut obſignatum, aut depoſitum quippiam. Hæc enim, et talia ſunt, quæ aut in re ipſa, aut etiam ante quam factum eſt, aut poſtea, ſuſpicioſum crimen efficiant. Quæ ſi non erunt, tamen cauſis ipſis, et efficiendi facultatibus niti oportebit, adjuncta illa diſputatione communi, non fuiſſe illum tam

amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non poſſet; ut ita apertus eſſet, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contrà locus, audaciam temeritati, non prudentiæ, eſſe conjunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non eſſe expectandum, dum fateatur; argumentis peccata convinci: et hic etiam exempla ponentur.

XXXIV. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam teſtium facultas; primùm, genus erit ipſum laudandum, dicendumque, ne argumentis teneretur reus, ipſum ſua cautione feciſſe, teſtes effugere non potuiſſe. Deinde ſinguli laudentur. Quæ autem eſſent laudabilia, dictum eſt. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen ſæpe falſum eſt, poſſe recte non credi; viro bono et firmo, ſine vitio judicis, non poſſe non credi. Atqui etiam, ſi obſcuri teſtes erunt, aut tenues; dicendum erit, non eſſe ex fortuna fidem ponderandam, et eos eſſe cujuſque locupletiſſimos teſtes, qui id, de quo agatur, facillime ſcire poſſint. Sin quæſtiones habitæ, aut poſtulatio ut habeantur, cauſam adjuvabunt; confirmandum genus primùm quæſtionum erit; dicendum de vi doloris; de opinione majorum, qui eam rem totam, niſi probaſſent, certe repudiaſſent; de inſtitutis Athenienſium, Rhodiorum, doctiſſimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbiſſimum eſt) liberi, civeſque torquentur; de noſtrorum etiam prudentiſſimorum hominum inſtitutis, qui cum de ſervis in dominos quæri noluiſſent, de inceſtu tamen et conjuratione, quæ facta me Conſule eſt, quærendum putaverunt. Irridenda etiam diſputatio eſt, qua ſolent uti ad infirmandas quæſtiones, et meditata, puerilíſque dicenda. Tum facienda fides, diligenter eſſe, et ſine cupiditate, quæſitum; dictaque quæſtionis, argumentis, et conjecturâ ponderanda. Atque hæc accuſationis fere membra ſunt.

XXXV. Defenſionis autem, primùm infirmatio cauſarum; aut non fuiſſe, aut non tantas, aut non ſibi ſoli, aut ſe commodius potuiſſe idem conſequi; aut non iis eſſe moribus, non eâ vitâ; aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuiſſe. Facultatum autem infirmatione utetur, ſi aut vires, aut animum, aut

copias, aut opes abſuiſſe demonſtrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini; aut non ſe tam ineptum, ut id ſuſciperet, quod occultare non poſſet, neque tam amentem, ut pœnas, ac judicia contemneret. Conſequentia autem diluet, exponendo non eſſe illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admiſſo conſequi poſſent; conſiſtetque in ſingulis: et ea, aut eorum, quæ ipſe facta eſſe dicet, propria eſſe defendet potius, quam criminis; aut ſi ſibi cum accuſatore communia eſſent, pro periculo potius, quam contra ſalutem valere debere; teſtiumque, et quæſtionum genus univerſum, et quod poterit, in ſingulis, ex reprehenſionis locis, de quibus ante dictum eſt, refellet. Harum cauſarum principia ſuſpicioſa ad acerbitatem ab accuſatore ponentur; denunciabiturque inſidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem querela conflati criminis, collectarumque ſuſpicionum, et accuſatoris inſidiæ, et item commune periculum proferetur, animique ad miſericordiam allicientur, et modice benevolentia judicum colligetur. Narratio autem accuſatoris erit quaſi membratim geſti negotii ſuſpicioſa explicatio, ſparſis omnibus argumentis, obſcuratis defenſionibus. Defenſori, aut præteritis, aut obſcuratis ſuſpicionum argumentis, rerum ipſarum eventus erunt, caſuſque narrandi. In confirmandis autem noſtris argumentationibus, infirmandiſque contrariis, ſæpe erunt accuſatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utrique maxime in peroratione facienda: alteri, frequentatione argumentorum, et coacervatione univerſa; alteri, ſi plane cauſam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, et miſeratione ad extremum.

XXXVI. Filius. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda ſit. Nunc de definitione audiamus. Pater. Communia dantur in iſto genere accuſatori, defenſorique præcepta. Uter enim definiendo, deſcribendoque verbo magis ad ſenſum judicis, opinionemque penetrarit, et uter ad communem verbi vim, et ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in

animis ii, qui audient, magis et propius acceſſerit, is vincat neceſſe eſt. Non enim argumentando hoc genus tractatur, ſed tanquam explicando excutiendoque verbo; ut ſi, in reo pecuniâ abſoluto, rurſuſque revocato, prævaricationem accuſator eſſe definiat, omnem judicii corruptelam ab reo; defenſor autem, non omnem, ſed tantummodo accuſatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam ſi propius accedat ad conſuetudinem mentemque ſermonis defenſoris definitio, tamen accuſator ſententiâ legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges ſcripſerunt, ratum habere judicium, ſi totum corruptum ſit; ſi unus accuſator corruptus ſit, reſcindere. Nititur æquitate; ut illa quaſi ſcribenda lex ſic eſſet, quæque tamen complecteretur in judiciis corruptis, ea verbo uno prævaricationis comprehendiſſe dicitur. Defenſor autem teſtatur conſuetudinem ſermonis, verbique vim ex contrario reperiet quaſi ex vero accuſatore, cui contrarium eſt nomen prævaricatoris; ex conſequentibus, quòd ea litera de accuſatore ſoleat dari judici; ex nomine ipſo, quod ſignificat eum, qui in contrariis cauſis quaſi varie eſſe poſitus videatur. Sed huic tamen ipſi confugiendum eſt ad æquitatis locos, ad rerum judicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi; communeque ſit hoc præceptum, ut, cum uterque definierit, quàm maxime potuerit ad communem ſenſum vimque verbi, tum ſimilibus, exempliſque eorum, qui ita locuti ſunt, ſuam definitionem ſententiamque confirmet. Atque accuſatori in hoc genere cauſarum locus ille communis, minime eſſe concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi ſe interpretatione defendat. Defenſor autem et eâ, quam propoſui, æquitate nitatur, et, ea cum ſecum faciat, non re, ſed depravatione verbi ſe urgeri queratur. Quo in genere percenſere poterit pleroſque inveniendi locos. Nam et ſimilibus utetur, et contrariis, et conſequentibus quanquam uterque, tamen reus, niſi plane erit abſurda cauſa, frequentius. Amplificandi autem cauſâ, quæ, aut cum digredientur a cauſa, dici ſolent, aut cum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad miſericordiam, vel

omnino ad animos judicum movendos ex iis, quæ ſunt ante poſita, ſumentur, ſi modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas poſtulabit.

XXXVII. Filius. Habeo iſta: nunc ea, quæ cum, quale ſit quippiam, diſceptatur, quæri ex utraque parte deceat, velim audire. Pater. Confitentur in iſto genere, qui arguuntur, ſe id feciſſe ipſum, in quo reprehenduntur; ſed, quoniam jure ſe feciſſe dicunt, juris eſt omnis ratio nobis explicanda. Quod dividitur in duas partes primas, naturam atque legem; et utriuſque generis vis in divinum et humanum jus eſt diſtributa: quorum æquitatis eſt unum; alterum, religionis. Æquitatis autem vis eſt duplex: cujus altera, directi, et veri, et juſti, et, ut dicitur, æqui et boni ratione defenditur; altera ad viciſſitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, gratia; in injuria, ultio nominatur. Atque hæc communia ſunt naturæ, atque legis: ſed propria legis et ea, quæ ſcripta ſunt, et ea, quæ ſine literis aut gentium jure, aut majorum more retinentur. Scriptorum autem privatum aliud eſt, publicum aliud. Publicum; lex, ſenatuſconſultum, fœdus. Privatum; tabulæ, pactum conventum, ſtipulatio. Quæ autem ſcripta non ſunt, ea aut conſuetudine, aut conventis hominum, et quaſi conſenſu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut noſtros mores legeſque tueamur, quodammodo naturali jure preſcriptum eſt. Et quoniam breviter aperti fontes ſunt quaſi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc cauſarum genus eſſe debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulſanda injuria, de ulciſcenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut neceſſitate, aut caſu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui ſua ſponte, et voluntate feciſſent, ad ejus facti deprecationem, ignoſcendi petenda venia eſt; quæ ſumetur ex pleriſque locis æquitatis. Expoſitum eſt, ut potui breviſſime, de omni controverſiarum genere, niſi præterea tu quid requiris.

XXXVIII. Filius. Illud equidem, quod jam unum reſtare video, quale ſit, cum diſceptatio verſatur in ſcriptis. Pater.

Recte intelligis. Eo enim expoſito, munus promiſſi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adverſariis præcepta communia. Uterque enim hanc ſignificationem, qua utetur ipſe, dignam ſcriptoris prudentia eſſe defendet. Uterque id, quod adverſarius ex ambigue ſcripto intelligendum eſſe dicet, aut abſurdum, aut inutile, ut iniquum, aut turpe eſſe defendet, aut etiam diſcrepare cum cæteris ſcriptis, vel aliorum, vel maxime, ſi poterit, ejuſdem; quamque defendet ipſe, eam rem, et ſententiam quemvis prudentem, et juſtum hominem, ſi integrum daretur, ſcripturum fuiſſe, ſed planius. Eamque ſententiam, quam ſignificari poſſe dicet, nihil habere aut captionis aut vitii: contrariam autem ſi probarit, fore ut multa vitia, ſtulta, iniqua, contraria conſequantur. Cum autem aliud ſcriptor ſenſiſſe videtur, et aliud ſcripſiſſe; qui ſcripto nitetur, eum, re expoſita, recitatione uti oportebit; deinde inſtare adverſario, iterare, renovare, interrogare, num aut ſcriptum neget, aut contrà factum infitietur. Pòſt, judicem ad vim ſcripti vocet. Hac confirmatione uſus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui, cum palam contra fecerit, idque fateatur, adſit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defenſionem: cum adverſarius aliud voluiſſe, aliud ſenſiſſe ſcriptorem, aliud ſcripſiſſe dicat, non eſſe ferendum, a quoquam potius latoris ſenſum, quam a lege, explicari. Cur ita ſcripſerit, ſi ita non ſenſerit? Cur, cum ea, quæ plane ſcripta ſint, neglexerit, quæ nunquam ſcripta ſint, proferat? Cur prudentiſſimos in ſcribendo viros ſummæ ſtultitiæ putet eſſe damnandos? Quid impedierit ſcriptorem, quo minus exciperet illud, quod adverſarius, tanquam ſi exceptum eſſet, ita dicit ſe ſecutum? Utetur exemplis iis, quibus idem ſcriptor; aut, ſi id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio eſt, ſiqua poterit inveniri, quare non ſit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia cauſa obtemperandi, alia abrogandi: diſſentire adverſarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi cauſâ, de conſervandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque privatarum, cùm aliis locis,

tum in perorando maxime graviter erit, vehementerque dicendum.

XXXIX. Ille autem, qui ſe ſententia legis voluntateque defendet, in conſilio atque in mente ſcriptoris, non in verbis ac literis, vim legis poſitam eſſe defendet: quòdque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujuſque judex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, ſi verbis legum, ac non ſententiis, pareatur. Deinde genus ejuſmodi calliditatis et calumniæ retrahatur in odium judicis, cum quadam invidioſa querela. Et, ſi incidet imprudentiæ cauſa, quæ non ad delictum, ſed ad caſum, neceſſitatemve pertineat, (quod genus paulo ante attigimus) erit iiſdem æquitatis ſententiis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin ſcripta inter ſe diſſentient; tanta ſeries artis eſt, et ſic inter ſe ſunt pleraque connexa et apta, ut, quæ paulo antè præcepta dedimus ambigui, quæque proxime ſententiæ et ſcripti, eadem ad hoc genus cauſæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam ſignificationem, quæ nos adjuvat, eiſdem in contrariis legibus noſtra lex defendenda eſt. Deinde eſt efficiendum, ut alterius ſcripti ſententiam, alterius verba, defendamus. Ita quæ modo de ſcripto, ſententiaque præcepta ſunt, eadem huc omnia transferemus.

XL. Expoſitæ ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem e media illa noſtra Academia floruerunt; neque ſine ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam et partiri ipſum, et definire, et ambigui partitiones dividere, et argumentorum locos noſſe, et argumentationem ipſam concludere, et videre, quæ ſumenda in argumentando ſint, quidque ex iis, quæ ſumpta ſunt, efficiatur; et vera a falſis, veriſimilia ab incredibilibus dijudicare et diſtinguere, et aut male ſumpta, aut male concluſa reprehendere, et eadem vel anguſte diſſerere, ut dialectici qui appellantur, vel, ut oratorem decet, late exprimere; illius exercitationis et ſubtiliter diſputandi, et copioſe dicendi artis eſt. De bonis vero rebus, et malis; æquis, iniquis; utilibus, inutilibus;

honeſtis, turpibus; quam poteſt habere orator, ſine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi ſint, mi Cicero, quæ expoſui, quaſi indicia fontium illorum, ad quos ſi nobis eiſdem ducibus, aliiſve, perveneris, tum et hæc ipſa melius, et multo majora alia cognoſces. FILIUS. Ego vero, ac magno quidem ſtudio, mi pater; multiſque ex tuis præclariſſimis muneribus nullum majus expecto.

DE
OPTIMO GENERE
ORATORUM.

I. ORATORUM genera eſſe dicuntur, tanquam poetarum. Id ſecus eſt. Nam alterum eſt multiplex. Poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, quod magis eſt tractatum a Latinis, ſuum quodvis eſt diverſum a reliquis. Itaque et in tragœdia comicum vitioſum eſt, et in comœdia turpe tragicum; et in cæteris ſuus eſt cujuſque certus ſonus, et quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem ſi quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graves, aut copioſos; alios tenues, aut ſubtiles, aut breves; alios eis interjectos, et tanquam medios putet; de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum ſit, quæritur; in homine dicitur, quod eſt. Itaque licet dicere et Ennium, ſummum epicum poetam, ſi cui ita videtur; et Pacuvium, tragicum; et Cæcilium fortaſſe, comicum.

Oratorem genere non divido. Perfectum enim quæro. Unum eſt autem genus perfecti, a quo qui abſunt, non genere differunt,

ut ab Accio Terentius; ſed in eodem non ſunt pares. Optimus eſt enim orator, qui dicendo animos audientium et docet, et delectat, et permovet. Docere, debitum eſt; delectare, honorarium; permovere, neceſſarium. Hæc ut alius melius, quam alius, concedendum eſt. Verum id fit non genere, ſed gradu. Optimum quidem unum eſt; et proximum, quod ei ſimillimum. Ex quo perſpicuum eſt, quod optimo diſſimillimum ſit, id eſſe deterrimum.

II. Nam quoniam eloquentia conſtat ex verbis et ſententiis, perficiendum eſt, ut pure, et emendate loquentes, quod eſt Latine, verborum præterea et propriorum, et tranſlatorum elegantiam perſequamur: in propriis, ut aptiſſima eligamus; in tranſlatis, ut ſimilitudinem ſecuti verecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera ſunt, quot diximus eſſe laudum. Sunt enim docendi, acutæ; delectandi, quaſi argutæ; commovendi, graves. Sed et verborum eſt ſtructura quædam, duas res efficiens, numerum et lenitatem; et ſententiæ ſuam compoſitionem habent, et ad probandam rem accommodatum ordinem. Sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria eſt quaſi fundamentum, lumen actio.

Ea igitur omnia in quo ſumma, erit orator peritiſſimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes, oratores; ut pictores appellantur etiam mali; nec generibus inter ſeſe, ſed facultatibus, different. Itaque nemo eſt orator, qui ſe Demoſthenis ſimilem eſſe nolit: at Menander, Homeri noluit: genus enim erat aliud. Id non eſt in oratoribus; aut ſi eſt, ut alius gravitatem ſequens, ſubtilitatem fugiat; contrà, alius acutiorem ſe, quam ornatiorem, velit: etiam ſi eſt in genere tolerabili, certe non eſt in optimo; ſiquidem, quod omnes laudes habet, id eſt optimum.

III. Hæc dixi brevius equidem, quam res petebat: ſed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim cum ſit genus, id quale ſit, quærimus. Eſt autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum ipſa vis ignota eſt, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitioſi nihil apud

eos: alterum pauci, laudabilia eſſe multa. Eſt enim vitioſum in ſententia, ſi quid abſurdum, aut alienum, aut non acutum, aut ſubinſulſum eſt. In verbis, ſi inquinatum, ſi abjectum, ſi non aptum, ſi durum, ſi longe petitum. Hæc vitaverunt fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice. Sed quatenus valuerunt, ſani et ſicci duntaxat habeantur, ſed ita, ut palæſtrice ſpatiari in xyſto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. Qui cum careant omni vitio, non ſunt contenti quaſi bona valetudine, ſed vires, lacertos, ſanguinem quærunt, quandam etiam ſuavitatem coloris. Eos imitemur, ſi poſſumus; ſin minus, illos potius, qui incorrupta ſanitate ſunt, (quod eſt proprium Atticorum) quam eos, quorum vitioſa abundantia eſt, quales Aſia multos tulit.

IV. Quod cum faciemus, (ſi modo idipſum aſſequemur; eſt enim permagnum) imitemur, ſi poterimus, Lyſiam, et ejus quidem tenuitatem potiſſimum. Eſt enim multis in locis grandior. Sed, quia et privatas ille pleraſque, et eas ipſas aliis, et parvarum rerum cauſulas ſcripſit, videtur eſſe jejunior, quoniam ſe ipſe conſultò ad minutarum genera cauſarum limaverit. Quod qui ita faciet, ut, ſi cupiat uberior eſſe, non poſſit, habeatur ſane orator, ſed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo ſæpe dicendum eſt in tali genere cauſarum. Ita fit, ut Demoſthenes certe poſſit ſummiſſe dicere; elate Lyſias fortaſſe non poſſit. Sed ſi eodem modo putant, exercitu in foro, et in omnibus templis, quæ circum forum ſunt, collocato, dici pro Milone decuiſſe, ut ſi de re privata ad unum judicem diceremus; vim eloquentiæ ſua facultate, non rei natura, metiuntur.

Quare quoniam nonnullorum ſermo jam increbuit, partim ſeipſos Attice dicere, partim neminem noſtrûm dicere; alteros negligamus. Satis enim his res ipſa reſpondet; cum aut non adhibeantur ad cauſas, aut adhibiti derideantur. Nam ſi arrideantur, eſſet idipſum Atticorum. Sed qui dici a nobis Attico more nolunt, ipſi autem ſe non oratores eſſe profitentur, ſi teretes aures habent, intelligenſque judicium; tanquam ad picturam probandam, adhibentur etiam inſcii faciendi cum aliqua

ſolertia judicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi faſtidio, neque eos quidquam excelſum magnificumque delectat; dicant ſe ſubtile quiddam et politum velle, grave ornatumque contemnere: id vero deſinant dicere, qui ſubtiliter dicunt, eos ſolos Attice dicere, id eſt, quaſi ſicce, et integre. At ſi ample, et ornate, et copioſe cum eadem integritate, Atticorum eſt; quid? dubium eſt, utrùm orationem noſtram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem, eſſe cupiamus? Non enim jam quærimus, quid ſit Attice, ſed quid ſit optime, dicere. Ex quo intelligitur, (quoniam Græcorum oratorum præſtantiſſimi ſunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps facile Demoſthenes; hunc ſi quis imitetur, eum et Attice dicturum, et optime;) ut, quoniam Attici nobis propoſiti ſunt ad imitandum, bene dicere, id ſit Attice dicere.

V. Sed cum in eo magnus error eſſet, quale eſſet id dicendi genus, putavi mihi ſuſcipiendum laborem, utilem ſtudioſis, mihi quidem ipſi non neceſſarium. Converti enim ex Atticis, duorum eloquentiſſimorum nobiliſſimas orationes inter ſe contrarias, Æſchinis, Demoſthenisque: nec converti ut interpres, ſed ut orator, ſententiis iiſdem, et earum formis, tanquam figuris, verbis ad noſtram conſuetudinem aptis; in quibus non verbum pro verbo neceſſe habui reddere, ſed genus omnium verborum, vimque ſervavi. Non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, ſed tanquam appendere.

Hic labor meus aſſequetur, ut noſtri homines, quid ab illis exigant, qui ſe Atticos volunt, et ad quam eos quaſi formulam dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. Ejus enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem recte; ſed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud eſt enim explicare res geſtas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve diſſolvere; aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchre. Num melius, quam Plato? Neceſſe tamen eſt oratori, quem quærimus, controverſias explicare forenſes dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum.

VI. Quare ſi quis erit, qui Thucydidio genere cauſas in foro dicturum ſe eſſe profiteatur, is abhorreat etiam a ſuſpicione ejus, quæ verſatur in re civili et forenſi: qui Thucydidem laudavit, adſcribat ſuæ noſtram ſententiam. Quin ipſum Iſocratem, quem divinus auctor Plato ſuum fere æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit a Socrate, quemque omnes docti ſummum oratorem eſſe dixerunt; tamen hunc in numero non repono. Non enim in acie verſatur, et ferro; ſed quaſi rudibus ejus eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobiliſſimum inducitur. Æſchines, tanquam *Æſerninus* (ut ait Lucilius) non *ſpurcus homo*, ſed doctus et acer,

Cum Pacidiano hìc componitur, optimu' longe
Poſt homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari poſſe divinius.

Huic labori noſtro duo genera reprehenſorum opponuntur: unum hoc, Verùm melius Græci. A quo quæratur, ecquid poſſint ipſi melius Latine. Alterum, Quid iſtas potius legam, quam Græcas. Nec Andromacham igitur, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. Sed tamen Ennium, et Pacuvium, et Accium potius, quam Euripidem et Sophoclem legunt. Iidem Andriam, et Synephebos: nec minus Terentium, et Cæcilium, quam Menandrum legunt. Quod igitur eſt eorum, in orationibus e Græco converſis, faſtidium, nullum cum ſit in verſibus?

VII. Sed aggrediamur jam quod ſuſcepimus, ſi prius expoſuerimus, quæ cauſa in judicium deducta ſit. Cum eſſet lex Athenis, *Ne quis populi ſcitum faceret, ut quiſquam coronâ donaretur in magiſtratu prius, quam rationes retuliſſet:* et altera lex, *Eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere: qui a ſenatu, in ſenatu:* Demoſthenes curator muris reficiendis fuit, eoſque refecit pecuniâ ſuâ. De hoc igitur Cteſiphon ſcitum fecit, nullis ab ipſo rationibus relatis, ut coronâ aureâ donaretur; eaque donatio fieret in theatro, populo convocato; qui locus non eſt concionis legitimæ: atque ita prædicaretur, EUM

DONARI VIRTUTIS ERGO, BENEVOLENTIÆQUE, QUAM ERGA POPULUM ATHENIENSEM HABERET.

Hunc igitur Cteſiphontem in judicium adduxit Æſchines, quod contra leges ſcripſiſſet, ut et rationibus non relatis corona donaretur, et ut in theatro, et quod de virtute ejus, et benevolentia, falſa ſcripſiſſet; quoniam Demoſthenes nec vir bonus eſſet, nec bene meritus de civitate. Cauſa ipſa abhorret illa quidem a formula conſuetudinis noſtræ: ſed eſt magna. Habet enim et legum interpretationem ſatis acutam in utramque partem, et meritorum in rempublicam contentionem ſane gravem. Itaque cauſa fuit Æſchini, quoniam ipſe a Demoſthene eſſet capitis accuſatus, quod legationem ementitus eſſet, ut ulciſcendi inimici cauſa, nomine Cteſiphontis, judicium fieret de factis, famaque Demoſthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod civis improbus, ut optimus, laudatus eſſet. Hanc multam Æſchines a Cteſiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: ſed judicium factum eſt aliquot annis poſt, Alexandro jam Aſiam tenente: ad quod judicium concurſus dicitur e tota Græcia factus eſſe. Quid enim aut tam viſendum, aut audiendum fuit, quam ſummorum oratorum in graviſſima cauſa, accurata, et inimicitiis incenſa contentio?

Quorum ego orationes ſi, ut ſpero, ita expreſſero, virtutibus utens illorum omnibus, id eſt, ſententiis, et earum figuris, et rerum ordine, verba perſequens eatenus, ut ea non abhorreant a more noſtro, (quæ ſi e Græcis omnia converſa non erunt, tamen ut generis ejuſdem ſint, elaboravimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice volunt dicere. Sed de nobis ſatis. Aliquando enim Æſchinem ipſum Latine dicentem audiamus.

M. T. Ciceronis de Inventione Liber primus.

Edit. Olivet. MSS. ω 1, 2.

p.	l.	
23	7	eſſe ω 1, 2 *deeſt*
	13	ducit ω 1, 2 *duxit*
	18	is ω 2 *his*
24	2	pugnare, ω 1 *propugnare*
	3	atque amiciſſimus ω 1 *d.*
	4	artis ω 1 *artis initium*
	5	a ω 1, 2 *ab*
	14	inſcitiam ω 1, 2 *inſcientiam*
	18	animis ineſſet ω 2 *in animis eſſet*
	20	in agris ω 1 *in agros*
	21	unum in locum et ω 1 *et unum in locum*
	22	in unam quamque ω 2 *unam in quamque*
	28	vitæ rationes ω 1, 2 *rationes vitæ*
	31	amittendam ω 1 *admittendam*
25	1	iis ω 2 *his*
	—	ſua voluntate ω 1 *voluntate ſua* ω 2 *ac ſua voluntate*
	3	obtineret propter vetuſtatem ω 2 *propter vetuſtatem obtineret*
	20	cogerentur ω 1 *cogeretur*
	33	quo indignius ω 1 *in quo dignius*
26	6	meo ω 1 *in eo*
	11	unum ſit ω 2 *ſit unum*
	14	omnium rerum ω 2 *moderatrix omnium*
	17	videntur homines ω 2 *homines videntur*
	18	humiliores ω 1 *humiliores ſint*
	19	mihi quiddam ω 2 *quiddam mihi*
	23	ii ω 2 *hi*
	30	magna ω 1 *et magna*
	31	iis ω 2 *his*
	32	iis ω 2 *his*
	33	vi et ω 1 *in*
27	15	rhetor ω 1 *rhetorum*
	29	videtur ω 2 *videntur*
	30	et in ω 2 *et*

p.	l.	
27	—	dividat ω 1 *dividit*
	33	tres ω 1, 2 *tres eas*
28	1	ecquid ω 1 *ut quid*
	2	bonum ω 1 *bonum in vita*
	5	ſit ω 1 *d.*
	10	officio ω 1 *artificio*
	13	dico ω 1 *d.*
	—	mendoſiſſime ω 1 *mendaciſſime*
	19	rhetoricæ videtur ea ω 1 *videtur artis rhetoricæ*
	21	excogitatio rerum verarum ω 1 *cogitatio verarum rerum*
	24	verborum ω 1 *verborum ſingulorum*
	25	firma animi rerum ω 1 *rerum firmæ animi*
	29	et officium et finem ω 1 *et finem et officium*
29	2	aut ω 1, 2 *ac*
	14	oportet ω 1 *oporteat*
	18	quam ω 1, 2 *quam rem*
	19	ne ω 2 *nec*
	24	populum romanum ω 2 *remp.*
	28	appelletur ω 2 *appellari oporteat*
	29	non quod de re ipſa ω 1 *quod de re nomen* ω 2 *quod de re ipſa*
30	5	quæritur hoc modo ω 1 *quæritur id quod factum ſit hoc modo*
	11	præterierimus ω 2 *præterimus*
	23	quæque ω 2 *quoque*
	25	igitur ω 1 *autem*
	30	conſtitutio eſt omnis. Non enim ω 1 *eſt conſtitutio omnis non enim*
	33	dicit, partes ω 2 *partes dicit*
	35	ejus quælibet ω 1 *conſtitutionis ejus quælibet* ω 2 *conſtitutionis ejus*
31	4	et pars ejus ω 1, 2 *pars ejus quælibet*
	6	intentionis ω 1, 2 *conſtitutionem intentionis*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
31 7 oportet non eſſe ω 1, 2 *oportet deliberationem et demonſtrationem non eſſe*
8 urgebitur ω 1, 2 *urgebitur incommodo*
20 in ω 1 *d.*
23 in demonſtratione ω 1 *in demonſtrationem*
25 non partes ω 1 *et non partes*
28 iniqui ω 1 *recti* ω 2 *iniqui et recti*
34 in ſe continet ω 1 *continet in ſe*
35 ipſa ex ſe nihil firmi dat ω 1 *ſe ex ipſa nihil dat firmi*
32 12 transferetur ω 1, 2 *transferatur*
15 jure factum ω 1 *factum jure*
16 aliquod ω 2 *aliquod alicujus*
19 tranſlativam ω 1 *tranſlationem*
24 quia ω 1 *quod*
31 expoſituri videmur ω 1 *expoſituri videbimur*
32 unumquodque eorum ω 1 *cum in unamquamque earum*
33 ad ω 1 *d.*
35 conſtitutione ω 2 *et conſtitutione*
33 1 cauſa ſit ſimplex ω 1 *ſit cauſa ſimplex*
11 an in ratione ω 1, 2 *in ratione*
23 quæſtio ω 2 *orationis quæſtio*
24 cauſa et ω 1 *cauſarum et* ω 2 *cauſæ*
25 ſimplexne ω 1, 2 *ſimplex*
26 an rationis ω 1 *et rationis*
29 eſt ω 1 *eſt illa*
34 nihil in cauſâ controverſiæ relinquetur ω 1 *nihil in cauſa relinquitur controverſiæ*
35 Oreſtes ſi accuſetur ω 2 *Horeſtes ſi accuſaretur*
34 5 ea ω 1 *d.*
6 patrem ω 1, 2 *patrem meum*
13 aptiſſima ω 2 *appoſitiſſima*
14 in ſorores ω 1, 2 *ac ſorores*
17 reperiuntur ω 2 *reperientur*
20 ut ω 1, 2 *deeſt*
21 ſit ? ω 2 *ſit interrogant*
25 dicendum ω 2 *dicendum eſt*
28 eis ω 2 *his*
29 inveniri, argumenta ω 1 *argumenta inveniri*
30 cura ω 1 *et cura*
31 cæteræ ω 2 *certæ*
35 in rationem ω 1 *in ratione*
35 7 admirabile, ω 1 *admirabile eſt*
8 audituri ſunt,—humile ω 1 *audituri ſunt, ut de paſſere ambo vendito et empto—humile*

p. l.
35 13 cum tam diverſa ſint ω 1 *quoniam tam diverſa ſunt*
14 diſpari ratione in unoquoque ω 1 *d.*
22 abalienati ω 1 *alienati*
23 petitur ω 2 *appetitur*
24 augetur ω 1, 2 *augetur potius*
28 et ω 1 *d.*
— habebit ω 1 *habebis*
30 vel ω 1 *d.*
31 et, ſi ω 2 *vel ſi*
32 vel ſi ω 1, 2 *ſin*
35 cauſæ ω 2 *autem cauſæ*
36 1 exordio ω 2 *exordium*
3 res rationibus ω 1 *orationibus* ω 2 *rationibus res*
5 ipſa ω 1, 2 *d.*
11 adducentur ω 1 *ducentur*
16 adducentur ω 1 *autem adducentur*
32 oportet ω 1 *oporteat*
37 3 ſi ab iis ω 1 *ab his* ω 2 *ſi ab his*
4 aut eo tempore ω 1, 2 *aut ſi eo tempore*
13 deinde cum jam mitior—videri ω 1 *d.*
16 cum ω 1 *cum jam*
21 Deinde aut ω 1 *Deinde*
27 audierint ω 1 *audierunt*
31 putant ω 2 *putavit*
38 3 ex tempore ω 1 *ex eo tempore*
4 ſtrepitu acclamatione ω 1 *ſtrepitum acclamationem* ω 2 *ſtrepitum aut acclamationem*
23 præcepta ω 1 *præceptum*
24 commune eſt, quod ω 2 *commune quod*
39 7 ratio ω 1 *oratio*
— alterum ω 1 *alterum genus*
12 ſcribitur ω 1 *adſcribitur*
13 altera in negotiis, ω 1 *d.*
18 quod genus Appius ω 1 *quod genus eſt ut apius* ω 2 *quod genus hujuſmodi eſt, Appius*
25 ad me ſæpe ω 2 *ſæpe ad me*
27 ſumptum ω 2 *ſumptus*
40 7 factum ſit, dicere ω 2 *factum eſt dicere*
14 decipit brevitatis ω 1, 2 *brevitatis decipit*
21 negavit ω 1 *negavi*
27 hic ω 1 *hæc*
34 quo ω 1 *quod*
41 3 fuiſſe ω 1 *d.*
4 eandem ω 2 *eam*
6 rumorem ω 1 *morem*
10 tunc ω 1 *tamen*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

41 17 tunc, cum ω 2 *tum cum aut*
18 cum ω 1 *d.*
19 iis ω 2 *his*
20 acciderit ω 1 *accidit*
23 tum ω 2 *tunc*
25 aut id, quod ſeipſum ω 1 *id quod ipſum*
29 erunt ω 1 *erunt commoda*
— ſua ω 1, 2 *commoda ſua*
42 2 quiddam ω 1 *quoddam*
7 rerum diſtributam ω 1 *diſtributarum rerum*
14 controverſiæ ω 2 *in controverſia*
17 rerum diſtributam ω 2 *rerum diſtributarum*
23 dicendum eſt ω 1 *poſtea dicendum eſt*
25 vitioſiſſimum ω 2 *vitioſiſſimum eſt*
27 implicantur ω 1 *implicentur*
30 genus ω 2 *genus eſt*
43 3 ne ω 2 *nec*
10 nos ω 2 *nos eſſe*
13 tamen utamur ω 1 *tantum*
23 partitur ω 2 *partitur autem*
30 Liberius—poteſtas ω 1, 2 *d.*
31 Deinde ω 1 *d.*
— deinde quid ω 2 *poſt hoc quid*
33 in partitione ω 1 *d.*
44 13 omnes res — confirmantur ω 1, 2 *omnis res — confirmatur*
15 attributas ω 1 *contributas*
18 datur ω 1, 2 *tribuitur*
— quo ω 1 *quod*
19 difficile eſt definire ω 1 *quo difficile eſt diffinire*
22 autem pars ω 1 *hæc pars*
25 athenienſis ω 1 *an athenienſis*
— Graius ω 2 *Græcus*
26 natu grandior ω 1 *an natu grandior*
45 1 quem ω 2 *quos*
7 anne injuria ω 1 *an cum injuria*
10 Habitum autem ω 2 *Habitum autem hunc*
11 ut virtutis ω 1 *aut virtutis*
20 vere excogitata ratio ω 1 *d.*
22 aut quid faciat ω 1, 2 *et quid faciat*
— quid ipſi accidat ω 1 *quid ipſi accidit*
28 adjuncta ω 1 *in geſtione adjuncta*
32 cauſa ω 1 *eſt cauſa*
34 continentur ω 2 *quæ continentur*
35 negotio ω 1 *d.*
46 1 Deinde quid poſtea factum ſit ω 2 *Deinde quid eſt, quod poſtea factum eſt*

p. l.

46 3 quæretur ω 1 *quæritur*
4 facultas ω 2 *facultates*
12 definire difficile eſt ω 1 *difficile eſt diffinire*
13 certa ω 1 *cum certa*
14 quæ propter vetuſtatem obſoleverunt ω 1 *quæ aut propter vetuſtatem*
18 exſtent ω 1, 2 *exiſtant*
21 quid ocius et quid ſerius ω 1 *quod otius et quod ſerius*
47 3 eodem ω 1 *de eodem*
9 ratio ω 1 *oratio*
11 neceſſitas ω 1 *neceſſitudo*
14 aliquid ω 1 *aliquod*
16 quod majus —— quod contrarium ω 2 *quod majus, et quod minus, et quod æque magnum, et quod ſimile erit ei negotio de quo agitur, et quod contrarium*
20 et ex numero ω 2 *ex numero*
21 conſideratur ω 1 *conſiderantur*
22 ſimile autem ex ſpecie comparabili; comparabile autem ex conferenda atque aſſimulanda natura judicatur ω 1 *ſimile autem aut ex ſpecie comparabili aut ex conferenda atque aſſimilanda natura judicatur.*
22 comparabile autem ω 2 *aut*
27 eſt ω 2 *d.*
31 eventurumque ω 1 *eventurum*
48 7 conſuetudo, actio, judicium, ſcientia, artificium ω 1 *conſuetudo ut medicina, actio, judicium, ſententia, artificium.*
9 conſueverint ω 1 *conſueverunt*
12 aut ω 2 *et*
20 neceſſarie ω 2 *neceſſario*
26 reprehendatur ω 2 *reprehenditur*
30 aut metu aut ſpe ω 1 *aut metus aut ſpei* ω 2 *aut metu aut ſpei*
49 1 concluſio ω 2 *eſt concluſio quæ*
6 et ne ω 2 *ut ne*
— in ſe ω 2 *ipſum*
11 ſive verum. ω 2 *ſive verum. Verum*
12 ſi mater eſt, diligit filium ω 1 *ſi autem pat. diligit filium*
13 avarus eſt ω 2 *avarus*
— autem ω 2 *d.*
19 imprudentes læſerunt ω 2 *imprudenter leſerunt*
21 locus ω 1, 2 *locus in mari*
22 amicis ω 1 *d.*
26 cicatrix eſt ω 1 *ſi cicatrix* ω 2 *ſi cicatrix eſt*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

49 26 fuit vulnus ω 2 *vulnus affuit*

32 ante ω 1 *antea*

50 3 alicujus ω 2 *aut alicujus*

24 ſingillatim ω 1 *ſingulatim* ω 2 *ſigillatim*

26 permixte ω 1, 2 *permixtim*

— deſcriptæ ω 2 *diſcretæ, ſ. diſcrete*

27 cuique ω 1, 2 *unicuique*

32 in hoc loco dicendum eſt ω 1 *in loco hoc dicendum viſum eſt* ω 2 *in hoc loco dicendum viſum eſt*

33 quoque ω 2 *d.*

51 10 Quod ſi ω 2 *Quid ſi*

12 Illius vero, reſpondit. ω 2 *reſpondit. Illius vero*

13 ſi virum ω2 *quid ſi virum*

14 tuum an illius malis ω 1, 2 *tuumne virum malis an illius*

15 cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit ω 1 *ſermonem cum ipſo Zenophonte inſtituit*

23 quod ego ſolum ω 1 *et ego ſolum*

28 maxime ω 1 *magis*

— mulieris ω 1 *fœminæ*

29 nupta ω 2 *lucta*

52 4 inducemus ω 2 *inducimus*

6 quod inducimus ω 1, 2 *d.*

— ſit ω 2 *eſt*

9 ante aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit ω 1 *ante aliquid conceſſum nobis nihil eſſe proderit*

11 intelligatur ω 2 *intelligat is quicum agimus*

12 nam qui videt ſi ei rei ω 1 *nam qui videt ante conceſſum*

15 procedere rogationem ω 1 *rationem procedere*

23 conceſſum ſit ω 1 *conceſſum eſt*

24 ſit ω 1 *ſit*

30 niſi quod —— exemplum ω 1 *niſi quid —— exempli*

33 qui quod aliquo in loco viderint, alio in loco niſi demonſtratum eſt ω 1 *qui quod aliquo in loco viderunt, alio in loco niſi monſtretur*

33 quæ conſilio geruntur ω 1 *quæ cum conſilio geruntur*

34 eam ω 2 *eamque*

54 6 nam navis ω 2 *navis namque*

15 ex neceſſitate ω 1 *neceſſitudine*

16 ad utilitates quoque ω 1 *ad utilitatem*

p. l.

54 20 inducunt loco ω 2 *in loco inducunt*

22 igitur ω 1 *d.*

26 adminiſtratur ω 2 *d.*

32 earum ω 2 *eorum*

35 propoſitionem et approbationem ω 2 *propoſitionem abſolutam et approbationem*

— videri propoſitionem ω 2 *videri*

55 3 dicitur ω 1, 2 *dicatur*

— fit ω 1 *ſit*

— ſibi ω 2 *illis*

5 dicendi ω 1 *d.*

18 ſi quadam in argumentatione ω 1 *ſi quidem in argumentationem*

22 adjungi ω 2 *et adjungi*

— id non poteſt idem eſſe ω 2 *idem eſſe non poteſt*

25 abſque ω 1, 2 *ſine*

26 oſtendemus autem ω 1 *oſtendetur ante* ω 2 *oſtendetur autem*

28 eo quod conſtare ω 1 *eo quod ſtare* ω 2 *et quod ſtare*

29 firmare ω 2 *confirmare*

30 Romæ facta eſt ω 1 *facta eſt rome*

34 igitur in cæde intereſſe non potui ω 1 *d.*

— conſequetur ω 2 *ſequitur*

35 quædam ω 1 *d.*

56 4 eſſe quiddam ω 1 *eſſe quidem* ω 2 *quidem eſſe*

— ſi autem ω 1, 2 *ſin autem*

7 liquet ω 1 *licet*

8 nam ω 2 *d.*

11 ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionem ω 2 *ſeparatum igitur quiddam eſt ab aſſumptione*

13 in qua ω 1 *d.*

14 ſine approbatione ω 2 *ſine approbatione aſſumptio*

18 ſapere ω 1 *velle ſapere*

22 eſt hæc ω 1 *eſt enim hæc*

23 hoc autem quia ipſum ex re ω 2 *hoc quia ipſum ex re ipſa*

25 igitur dare operam philoſophiæ convenit ω 1, 2 *d.*

30 ex his ω 1 *ex his præmiſſis*

31 argumentationem ω 1 *argumentationem tripartitam*

34 ſummo autem opere ω 1 *ſummopere autem* ω 2 *ſummopere igitur*

35 ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt ω 1 *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

57 1 emanet ω 2 *ut emanet*

2 approbationem ω 1 *approbationes*

9 propoſitio ω 1 *propoſitio eſt*

10 propoſitionis approbatio ω 1 *approbatio propoſitionis eſt*

12 aſſumptio ω 1 *aſſumptio eſt*

14 aſſumptionis approbatio — affirmatur ω 1 *aſſumptionis approbatio eſt —— firmatur.*

15 complexio ω 1, 2 *complexio eſt*

18 Dein bipartita, quod in controverſia eſt. De unaquaque parte poteſt alicui videri poſſe argumentationem conſiſtere ω 1 *deinde, bipartita. Quod in controverſia eſt, de una quoque parte poteſt alicui videri poſſe conſiſtere*

23 omnes leges, judices, ad commodum r. p. ω 1 *omnes leges ad commodum judices r. p.*

31 omnes reſpublicas optime putant adminiſtrari ω 1 *omnes rem. p. optime (putant) adminiſtrari* ω 2 *legibus omnibus rem publicam optime putant adminiſtrari*

34 leges ω 1, 2 *d.*

58 2 proficiſci ω 1 *d.*

9 habere ω 2 *haberi*

24 niſi quod ω 1, 2 *niſi id quod*

25 quod enim ω 2 *quid enim*

30 quidem eſſet, ut is nobis ſententiam legis interpretaretur; nedum ω 1 *d.*

31 iſtud ω 2 *d.*

32 ex eo ω 1 *d.*

34 niſi quod ω 1 *niſi id quod*

59 1 quid cauſæ eſt quin ω 1 *quid dubitetis quin*

7 primum ω 2 *primo*

8 tertium ω 1 III° ω 2 *tertio*

9 jam nos ω 1 *jam vos*

13 non oportet ω 1 *nos non oportet*

15 poſſe complexione et oportere ω 1 *poſſe concluſione* ω 2 *poſſe concluſione oportere*

17 fieri argumentationem ω 1 *fiet argumentatio*

20 quod conficiatur, complexionis rem non indigere ω 1 *quod conficitur ideo complexionis rem non indigere* ω 2 *quod conficiatur ex ratiocinatione quod ſi fiat complexionis rem non indigere*

29 aut ita, ut ex contrario ſententia conficiatur ω 1, 2 *aut contrarium concluſiones inferemus*

30 hoc modo ω 2 *hoc pacto*

33 eam rem ω 2 *eandem rem*

35 conficitur hoc ω 2 *conficitur hoc modo*

60 1 et ω 1 *d.*

6 in quibus ω 1 *d.*

10 nam hoc nullius neque approbationis ω 1 *nam hoc nullius putabunt neque approbationis*

12 nam argumentatio ω 1 *nam et argumentatio*

13 aliquam in rem ω 2 *ad aliquam rem*

15 quando igitur ω 1 *cum igitur*

18 pertinebit ω 1 *pertinebat*

23 quod ſi ſolum id quod inventum eſt ω 1 *quod ſi id ſolum argumentum* ω 2 *quod ſi ſolum argumentum*

29 in argumentationem ω 2 *argumentationem*

33 abuti ω 2 *uti*

34 ab ω 1 *d.*

— ab ω 1, 2 *d.*

61 1 perſpiciatur ω 2 *perſpiciamus*

8 videntur ω 1, 2 *viſa ſunt*

9 autem ω 1 *d.*

14 aut levatur ω 1, 2 *aut alleviatur*

16 confirmari poteſt, iiſdem poteſt ex locis infirmari ω 1 *confirmari poteſt infirmari*

26 aliquod ω 2 *aliquid*

— aut his conceſſis ω 1 *aut conceſſis*

35 aut ſi ſimplex ω 1 *aut ſimplex*

62 4 infirmabitur ω 1 *infirmatur*

7 ſit ω 2 *d.*

8 quis ω 2 *aliquem*

15 Curius pro Fulvio ω 1 *Curio pro fluvio (fulvio.) Vide Erneſt. in locum*

22 qua ω 1, 2 *quo*

25 magno ω 1 *magnum*

30 conferetur ω 1, 2 *confertur*

— conferetur ω 2 *confertur*

34 genus ω 1, 2 *d.*

35 res cum re differat demonſtrabitur ω 1 *res differat cum re demonſtrabimus*

— demonſtrabitur ω 2 *demonſtrabimus*

63 4 ſi judicatum ω 1 *ſin judicatum*

7 commemorando ω 1 *et commemorando*

9 quod afferatur ω 1 *quod adjutandum afferatur (fortaſſe quod ad adjutandum)*—ω 2 *quod ad judicandum afferatur*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
63	10	permittet ω 2 *permittat*
	15	multa ω 1 *d.*
	16	aut rarum judicatum ω 2 *judicatum, aut rarum*
	21	modo ω 1 *d.*
	27	ſin inverecundum ω 1 *ſi inverecundum*
	28	æſtimet ω 2 *exiſtimat*
	29	hic ſi vereri dixeris ſive non vereri ω 1 *hoc ſive vereri dixeris ſive non vereri*
	—	concludendum hoc ω 2 *concedendum hoc eſſe*
	30	converſione ω 2 *cum converſione*
	—	reprehendetur ω 1 *reprehenditur*
	32	ſin inverecundum ω 1, 2 *ſi inverecundum*
	33	tamen ω 2 *tum*
	35	correctus ab errato recedet ω 1 *correptus ab errato recedit*
64	8	neque — hereditate venit ω 1 *aut — hereditate venit*
	9	reprehenditur ω 1, 2 *reprehendetur*
	11	ſectio non venierit ω 1 *ſectione venerit* ω 2 *ſectione evenerit* (ſ. *venerit)*
	28	hujuſmodi ω 1 *ejuſmodi*
	29	artis ω 1 *partis*
65	1	conficitur ω 1 *conficiatur* ω 2 *conficietur*
	4	quis ω 1 *qui*
	9	cognoſceretur ω 1 *cognoſcentur*
	14	ad aliam ω 1 *ad aliam partem*
	23	ſumebas ω 1 *aſſumebas*
	24	pecuniæ plus ω 2 *pecuniam plus*
	31	eſſe ω 1 *d.*
	—	approbant ω 1 *approbatur*
	33	id ex iis ω 1, 2 *idque ex his*
	34	et quid ſumatur et quid ω 1 *et quod ſumatur et quod*
66	1	aut ſi non ω 2 aut non
	2	inſtituitur ω 1 *conſtituitur*
	4	definitio ω 2 *definitione*
	13	hoc modo ω 1 *ut hoc*
	14	judices ω 2 *O judices*
	18	cum te expetebant omnes florentiſſimo ω 1 *cum te expectabant omnes in florentiſſimo*
	20	periclo ω 2 *cum periculo*
	23	Gracchos ω 2 *filios*
	27	cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes ω 1, 2 *cæſæ accidiſſent ad terram trabes*
	29	is, qui ω 2 *qui is*
	33	acquirendæ ω 1, 2 *quærendæ*
67	7	eſt, cum id, quod augetur ω 2 *eſt id cum quod augetur* (ſ. *agitur)*
	15	Cæpionis legem judiciariam ω 1, 2 *ſcipionis legem agrariam*
	17	Macedonem ω 1, 2 *Macedonem dicens*
	23	enim ω 1, 2 *tamen*
	26	hortetur ω 1, 2 *adhortetur*
	27	inſtitutum eſt ω 1, 2 *inſtituitur*
	31	auro ω 1 *vili*
	35	quis ω 1 *qui*
68	1	quis ω 1 *qui*
	3	quis ω 1 *qui*
	5	aut ſi cum de certa —— ut ſi quis ω 1, 2 *ut ſi qui —— aut ſi cum de certa*
	9	ea ω 2 *illa*
	11	noxiam ω 1, 2 *noxam*
	12	immune ω 2 *immane*
	13	hodie meum concaſtigabo pro commerita noxia ω 1 *hodie caſtigabo pro merita noxa* ω 2 *hodie meum non caſtigabo pro commerita noxa*
	15	invitus ni me id invitet ut faciam fides ω 1, 2 *d.*
	17	afficit ω 1 *affecit*
	22	verſatur ω 2 *verſabitur*
	26	quidem ω 2 *d.*
	27	ponemus ω 2 *dicemus*
	28	Hermagoras ω 2 *Hermagoras autem*
	35	Hermagoram ω 1, 2 *d.*
69	2	placet ω 1, 2 *placuit*
	—	in numero ω 2 *in numerum*
	6	implicitas ω 1 *implicatas*
	12	ſin varie ω 2 *ſin vero varie*
	14	ſingillatim ω 1 *ſingulatim*
	17	expoſueris ω 1 *poſueris*
	29	nam cum ex tua ω 1, 2 *nam tum ex tua*
	33	nam ſi legis ſcriptor exiſtat et quærat ω 2 *num quid ſi legis ſcriptor exiſtat et ſi quærat*
70	1	ad partitiones ſingula genera referre ω 1 *ad ſingula partitiones genera*
	7	quid ? ſi ω 2 *quod ſi*
	23	commemoramus ω 1 *memoramus*
	27	ex majoribus ω 1, 2 *a majoribus*
	—	regibus, civitatibus ω 1 *civitatibus, regibus*
71	1	idem ω 1 *item*
	5	quod uni conceſſum ſit ω 1 *quod unum conceſſum ſit quoque*
	15	quæ res ab legibus et ab æquabili ω 1 *et quæ res ab legibus ab æquali* ω 2 *quæ res ab legibus et ab equali*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
71 17 ne ab audaciſſimis ω 1 *nec ab audaciſſimis*
24 et miſericordia ω 2 *in miſericordia*
72 17 conficere oportet ω 2 *efficere oportebit*
26 tribuitur ω 1 *diſtribuitur*
29 et ſi qua ſimili in genere quolibet ω 1 *et ſi qua ſimili in quolibet genere*
32 proferentur ω 1 *proferuntur*
33 quas ω 1 *quæ*
34 ſingillatim ω 1 *ſingulatim*
— ponentur ω 2 *ponuntur*
35 ipſi ω 1 *d.*
73 13 mutas et expertes animi res ω 1 *mutas res et expertes animi*

p. l.
73 13 refertur ω 2 *referetur*
16 decimus ω 2 *decimus eſt*
19 cum deducaris ω 1 *cum diducaris*
20 ut a parente ω 1 *aut parente*
27 modo ω 2 *d.*
31 oſtendimus ω 2 *oſtendamus*
32 et futurum, ſi quid acciderit ω 1 *et futurum eſſe ſi quid adverſitatis*
33 in qua ω 1, 2 *in quo*
74 1 enim ω 1 *d.*
— ſed quoniam et ſatis, ut videmur, de omnibus partibus orationis diximus ω 1, 2 *ſed quoniam ſatis videmur de omnibus orationis partibus dixiſſe.*

Finis Libri primi de Inventione.

M. T. Ciceronis de Inventione Liber ſecundus.

Edit. Olivet. MSS. ω 1, 2.

p. l.
74 9 quondam ω 2 *d.*
12 Heracleotem ω 2 *eracleotem*
15 complures ω 2 *quamplures*
18 qui eum ω 2 *cum eum*
20 eum ω 1, 2 *d.*
24 duxerunt ω 1, 2 *deduxerunt*
75 2 magno hic opere ω 1 *hic*
5 ex iſtis ω 1 *et ex iſtis*
8 quas ω 1 *quam*
19 dicendi ω 1 *loquendi*
26 vobis ω 1, 2 *d.*
33 inſcitia ω 1, 2 *inſcientia*
76 8 Tiſia ω 1 *d.*
16 ut cæteros ω 1 *ut et ceteros*
20 præceptores ω 1 *inventores*
24 invenimus ω 1 *inveniemus*

p. l.
76 24 conſtet ω 2 *conſtat*
26 reperimus ω 1 *repperiemus*
29 et præceptione ω 1 *et præceptione ejus*
77 2 aliquid ω 2 *aliquod*
7 uniuſcujuſque ω 1 *cujuſque*
12 in hoc tempore ω 1 *in hoc. Vide Lambin. ad locum*
18 et conſtitutiones et judicationes ω 1 *d.* ω 2 *et conſtitutiones eorum*
22 tradendos ω 1 *tractandos*
25 ſimpliciter ω 1 *d.*
31 ita eſt ω 1 *ita ſit*
34 aut vituperatio ω 2 *aliud vituperatio*
78 3 et quid utile ω 1 *et quod utile*
4 utilitatis ω 1 *utilitatem*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

78 9 genere ω 2 *ex genere*
14 poſt autem ω 1 *poſt hæc autem*
15 a conjecturali ω 1, 2 *ab conjecturali*
— proficiſcemur ω 2 *proficiſcamur*
20 in quandam ω 1 *in eandem*
24 animadvertiſſet ω 1 *animum advertiſſet*
28 ipſe ſeſe in lectum ſuum ω 1 *ipſe ſe poſt in ſuum lectulum* ω 2 *ipſe ſe in ſuum lectulum*
31 ipſe ω 2 *ille*
33 conclamavit ω 1 *clamavit* ω 2 *conclamat*
79 11 neceſſaria ω 1 *neceſſario*
14 diſtribuitur ω 1 *tribuitur*
21 ea dicitur tum interfuiſſe ω 1 *ea dicetur interfuiſſe tum*
23 aut ſecutus eſſe animus videtur ω 1 *aut ſequutus fuiſſe quis videtur*
26 diminuendi ω 2 *minuendi*
28 quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi cauſa aut majoris adipiſcendi commodi ſuſcipitur ω 1 *quibus aut commodi aliquid incommodum majoris adipiſcendi cauſa aut majoris vitandi incommodi ſuſcipitur*
30 commodum aliquod ω 1 *aliquid commodum*
34 oſtenditur ω 2 *oſtendatur*
— cum aliquid impulſione factum ω 2 *cum impulſione aliquid factum*
80 3 ſit ω 1 *d.*
— ex iracundia ω 1 *iracundia*
4 cauſa earum ω 1 *cauſarum*
7 explicatione ω 1 *ex amplificatione*
13 ejus ω 2 *d.*
— cauſa ω 2 *poterit cauſa*
16 quicquid erit ω 1 *quicquid erat*
22 aliuſmodi eſt ω 1 *alio modo eſt*
23 aliuſmodi ω 1 *alio modo*
25 nec malum eſt nec bonum ω 1 *nec malum eſt nec bonum eſt*
27 ſi quis ω 1 *ſi qui*
— negabit ullam eſſe pecuniam fratris aut amici vita ω 1 *negabit ſibi eſſe ullam pecuniam fratris vita aut amici*
28 fratris aut amici vita ω 2 *vita aut fratris aut amici*
30 qui id quod tam vere et pie dicetur, negabit ω 1 *quicquid tam vere et pie dicetur ſi negabitur*
31 dicendum erit ω 1 *dicendum eſt*

p. l.

80 32 illi non eſſe ita viſum ω 1 *illi tam non eſſe viſum*
35 ut ſi quis ω 1, 2 *ut ſi qui*
81 4 ſpectari oportet ω 1 *ſpectari oportere*
— ſed qua cogitatione, animo ω 2 *ſed qua cogitatione animus*
6 et quo animo ω 1 *quo animo*
12 dicitur ω 1 *dicuntur*
13 et cætera ω 1 *ceteraque*
20 in cauſa facienda et conſideranda ω 1 *in cauſa faciendi conſideranda*
22 fuiſſe concedet ω 1 *concedat fuiſſe*
24 quo erit in loco ω 1 *quo et erit in loco*
27 quam leviſſime ω 1, 2 *quam leniſſime*
28 et res ipſa ω 1 *res ipſa*
29 quoddam ω 2 *quiddam*
33 magis fuiſſe ω 1 *magis eſſe*
34 magis quam aliis ω 1 *majus eſſe*
82 3 loci ſimiliter incommodi ω 1 *loci in incommodi* ω 2 *loci ſimiliter in incommodi*
8 ne dubitaſſe ω 1, 2 *nec dubitaſſe*
9 ejus ω 2 *ejus rei*
10 pro falſo et quod verum pro vero probaſſe ω 1 *pro falſo probaſſe et quod verum pro vero*
13 autem ω 1 *d.*
19 cognomen quoque ω 1, 2 *cognomen quoque et agnomen*
22 de ω 2 *d.*
25 licet aliquantulum ducere ſuſpicionis ω 1 *licet aliquantum dicere ſuſpiciones*
29 et ex victu ω 2 *ex victu*
83 2 quæ fortunæ eſſe attributa ω 1 *quæ fortunæ eſſe attributa*
8 ipſorum ω 2 *ipſarum*
— harum ω 2 *horum*
14 excogitata ω 2 *vere excogitata*
— item facta ω 1 *jam facta* ω 2 *nam facta*
16 ecquid ω 2 *et quid*
18 res eæ ſunt ω 1 *res ſunt hæ*
21 adducetur ut a tali ω 1, 2 *adducitur ut in tali*
22 interceſſerit ω 2 *interceſſit*
26 in pari ω 2 *impari*
27 poterit ω 2 *potuerit*
35 adjungere ω 1 *poterit adjungere*
84 2 ut ω 1 *d.*
6 hac ω 2 *ea*
7 tantum ω 1 *tantundem*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

84 10 hortandi judices erunt ω 1 *hortandi videntur*
22 nota ω 1 *d.*
23 quæ magis rara et eximia ſunt ω 1 *quæ magna rata et eximia ſunt*
27 facta eſſe ω 1, 2 *factum eſſe*
85 1 cum animus omni in vita fuerit a vitiis remotiſſimus ω 1 *cum animus in vita fuerit omnibus a vitiis remotiſſimus*
6 quæ confingi facile poſſit ω 1 *quæ confingi quamvis falſe poſſit*
8 immutari ω 1 *mutari*
10 dicetur ω 2 *dicantur*
— aut ω 1 *d.*
16 negare ω 1 *negari*
18 illud quod inſtet agi ω 1 *illud quod inſtet id agi*
28 conſiderare ω 1 *conſideraſſe*
31 negotii geſtio ω 1 *negotii queſtio*
32 negotio ω 1 *negotiis*
33 in ω 1 *d.*
86 1 demonſtrabimus ω 1 *injecimus*
4 poteſtas ω 1 *facultas*
5 poteſt ω 2 *poterit*
7 videndum eſt ω 1 *conſiderandum eſt*
— hoc eſt ω 1 *id eſt*
10 ſimileſque ω 1 *ſimiles*
12 quid ω 1 quod
13 metus, lætitia, titubatio ω 1 *metus, leticia, turbatio, avaritia*
17 ecquæ conſuetudo ſit, ecquæ actio, ecquod ω 1 *ecquæ conſuetudo ſit, et quæ lex, et quæ actio, ecquod* ω 2 *et quæ conſuetudo ſit, et quæ lex, et quod*
19 elicitur ω 1 *eligitur*
20 aliquæ ω 1 *aliæ* ω 2 *et aliæ*
21 nam et ex fortuna ω 1 *nam ex fortuna*
23 aut corporis ω 2 *et corporis*
26 deinde, ecquo ω 2 *deinde hoc, ſi quo*
28 facinus ſit ω 2 *facinus factum ſit*
— item ω 1 *d.*
29 haberet ω 1, 2 *non haberet*
34 diverterit, cænarit ω 1 *deverterit, deinde cenarit*
— nox, ſomnus ω 2 *ſompnus nox*
87 1 comitatum ω 1 *d.* ω 2 *comitem*
11 neque facile eſt neque neceſſarium ω 1 *nec facile eſt neque neceſſarium eſt*
13 non neceſſarium ω 1 *non eſt neceſſarium*

p. l.

87 14 quid in quamque conveniat ω 1 *quod in quamque conveniat* ω 2 *quid in quamque conveniat partem*
22 incedet ω 1, 2 *incidet*
25 cur hoc modo ω 1 *hoc cur modo*
27 aut cur ſit ω 1 *d.*
30 quid ω 1 *d.*
35 tum ω 2 *tunc*
88 1 et cum ω 2 *et tum*
6 nam et ex quæſtione ω 1 *nam hac et ex queſtione*
10 artificii ω 1 *artificio*
14 omni autem in cauſa ω 1 *omni hac in cauſa*
16 et ab ipſa ita ducta ω 1 *ex ipſa ita ducta*
— ab ea ω 2 *ab ea in qua eſt*
17 commode ω 1 *commodo*
19 accommodata ω 1 *attributa*
24 et probata ω 1 *d.*
32 aliquo ω 2 *in aliquo*
— illis argumentis ω 1, 2 *illis auditoribus argumentis*
34 aliquis proprius cauſæ locus ω 1 *aliquis locus cauſæ*
89 3 et omnia ω 1 *omnia*
10 dictum ω 1 *factum*
17 admiſiſſe ω 2 *admiſiſſe dicitur*
18 ejuſdem ω 2 *ejuſdem cauſæ*
25 cum ω 1 *d.*
26 omnes ω 1 *d.* ω 2 *ōs*
27 illæ ω 2 *illi*
29 tum etiam ω 1 *tum et*
30 tametſi ω 1 *et ſi*
31 amplitudo ω 1 *amplificatio*
35 is qui conſul rempublicam male geſſit ω 1 *is qui conſul rem male geſſit*
90 7 ratio ω 2 *ratio eſt*
8 at enim ω 2 *at tamen*
10 hoc eſt, populi poteſtatem ω 2 *d.*
— is ω 1 *d.*
16 nobis ω 1 *d.*
20 ergo ω 1 *enim*
22 aut amplitudine ω 1 *d.*
28 docere ω 2 *oportebit docere*
91 1 aut inutilis ω 2 *aut ſi inutilis*
— oſtenditur ω 1 *d.*
2 ſi ω 1 *d.*
3 autem ω 1 *d.*
4 utilitatis ω 1, 2 *ex utilitatis*
7 quæremus autem ω 1 *queremus enim*
19 confirmatio ω 2 *confirmatio eſt*
25 is ω 2 *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
91	27	verum etiam verba ω 1 *verum et verba*
	28	qui aut ω 1 *aut qui*
	29	aut a miſericordia deterrendi ω 1 *aut miſericordia devertendi*
	31	ducuntur ω 1 *dicuntur*
92	4	appellatur ω 2 *nominatur*
	9	prætoriis ω 2 *ex prœtoris*
	12	et ω 1 *d.*
	13	et quodammodo agendi ω 1 *et agendi, et quonam modo agendi*
	16	confirmentur ω 1 *confirmantur*
	29	totam ω 1 *tantam*
93	9	dum ea judicetur ω 1 *dum de ea judicatur*
	17	alio modo agi ω 1 *alio modo agere*
	22	res agatur et in judicium veniat ω 1 *agantur et in judicium veniant* ω 2 *agatur et in judicium veniatur*
	27	et partes ω 2 *ad partes*
94	10	poteſt ω 2 *poterit*
	15	quod fit ω 1 *quod ſit*
	17	poteſt ω 2 *poterit*
	21	non eſt una pecunia ω 1 *non enim una pecunia*
	25	qua — concedebat ω 1 *qui — cedebat (melius quæ cedebat) Vid. Lamb. V. L.*
	27	diſſimilibus de cauſis ω 1 *diſſimilibus generibus*
	34	ab natura ductum ω 2 *a natura dictum*
	35	autem ω 1 *d.*
95	1	veniſſe ω 2 *veniſſe videtur*
	2	aut vero ω 1, 2 *aut a vero*
	3	jus eſt ω 1 *jus eſſe*
	9	et honorum ω 1 *et honoris*
	14	reveremur ω 1, 2 *veremur*
	23	multo maxima pars ω 1 *multa et maxima pars*
	24	quæ ω 2 *quam*
	25	quod genus, pactum ω 1 *quod genus eſt pactum*
	31	quidquid ω 2 *quod*
	32	aut ex majore aut ex minore ω 1, 2 *aut majore minoreve*
	—	quiſque ω 1 *d.* ω 2 *quemque*
	33	debebit ω 1, 2 *oportebit*
96	6	quos expoſuimus ω 1 *quos nos exponimus* ω 2 *quos nos expoſuimus*
	7	ejus ω 2 *hujus*
	8	conſideremus ω 1 *conſiderabimus*
	12	patentius ω 1 *potentius*
	14	Lacedæmonios ω 1 *lacedæmones*
96	25	celebrandæ ω 2 *concelebrandæ*
	33	de qua ante dictum eſt ω 1 *qua de ante dictum eſt*
	35	et natura ω 1 *et ex natura*
97	8	per ſe ω 1 *d.*
	14	definitio. Sed nos ω 2 *diffinitio, quid ſit ledere majeſtatem ſed nos*
	15	de quo agitur ω 1, 2 *de quo agimus*
	20	ſunt judicationes ω 1 *judicatio eſt*
	25	ex his locis ω 2 *ex ſuis locis*
	26	tractari conveniet. Oportebit adhibere ω 1 *tractare oportebit. adhibere*
	28	conjecturis ω 2 *in conjecturis*
	35	ſumetur. Sin autem ω 1 *ſumitur. ſi autem*
98	2	oportet ω 2 *oportebit*
	3	quidem ω 1 *quod*
	—	incidunt ω 1 *accidant* ω 2 *accidunt*
	7	id ω 1 *d.*
	9	aggrediatur ω 1 *aggredietur*
	21	laudatur ω 2 *laudabitur*
	—	demonſtratur ω 2 *demonſtrabitur*
	24	fuiſſe illud ω 2 *fuiſſe*
	28	deinceps ω 1 *d.*
99	4	loci autem communes erunt ω 1 *loci communes inerunt*
	9	quo tempore ω 1 *tempore*
	19	Horatius ω 2 *Oratius*
	—	Curiatiis ω 2 *curiatibus*
	20	animadvertit ω 2 *cum animadvertit*
	29	de ω 1 *d.*
	33	ſicut in comparatione ω 1 *ſicuti* ω 2 *ſi uti in comparatione*
	35	transfertur ω 1 *transferatur* ω 2 *transferetur*
100	1	illud quod in alterum peccatum ω 2 *illud peccatum quod in alterum*
	2	ſuſceperit ω 1 *ſuſcepit*
	7	moribus ω 1 *majoribus*
	14	dicemus ω 1 *dicet*
	18	incommodorum ω 1 *incommodum*
	19	quidquam ω 1 *quoque*
	22	ab reo ω 1 *ab eo*
	24	damnata ω 2 *indempnata*
	—	potuiſſet ω 2 *ipſe potuiſſet*
	28	comparabatur ω 1 *comparatur*
	29	in quem crimen transferetur ω 1 *crimen in quem transferatur*
	32	extrema eſt, ut in comparatione ω 1 *extrema eſt autem ſicut in comparatione*
101	2	refert ω 1 *transferret* ω 2 *referat*
	5	demonſtrando reum punitum ω 1 *demonſtrando ſe punitum*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

101 11 judiciorum ω 1 *judicatorum*

12 levabitur ω 2 *alleviabitur hoc modo*

26 hic ω 1 *d.*

29 Ab defenſore ω 2 *ob defenſorem*

— audaciam conqueſtio ω 1, 2 *audaciam ſui conqueſtione*

30 rem ω 2 *et rem*

102 2 ejus ω 2 *hujus*

5 exemplo ſit ω 1 *exemplum ſit*

14 ſicut ω 2 *ut*

15 aut ex conjecturali ω 1 *ex conjecturali*

19 negabit, ad hoc judicium illius, ſed hujus, ω 2 *negabit hoc judicium ad illius ſed ad hujus*

29 quod non potuerit ω 1 *et quod non potuerit*

103 6 Sin autem ω 2 *ſi aut*

12 utriſque ω 1 *utrique*

13 hi tamen certiſſimi ω 1 *hic tamen certiſſime* ω 2 *hi autem certiſſime*

14 culpa ſit, in ipſo ω 2 *culpa, aut in ipſo*

15 reum ω 1 *d.*

19 nobilis ω 2 *pernobilis*

20 ab ω 1 *d.*

22 dicit ω 2 *dicunt*

23 oportet — non oportet ω 2 *oportere — non oportere*

26 et poteſtate ω 1 *d.*

27 particeps es ω 1, 2 *particeps factus es*

104 2 nec ad ſe ω 1, 2 *nihil ad ſe*

— nec ad poteſtatem ω 1 *neque ad poteſtatem*

6 in expeditionem ω 1, 2 *in ſeditione*

7 Nam ut ω 2 *nam ſicut*

8 ac poteſtate ω 2 *et a poteſtate*

— ſic in hoc ω 2 *ſic et in hoc*

10 hac ipſa ratione confirmat accuſationem ω 1 *hac ipſam ratione accuſationem confirmat* ω 2 *hac ipſa ratione remotionis confirmat accuſationem*

11 ex omnibus honeſtatis et utilitatis partibus ω 1, 2 *ex omnibus partibus honeſtatis et ex omnibus utilitatis partibus*

16 probatur ab reo ω 1 *improbatur ab reo*

22 ut apud quoſdam ω 2 *ut quoſdam apud*

35 quoddam ω 2 *quidam*

105 1 redemerat ω 2 *redimerat*

105 3 commotis tempeſtatibus ω 1, 2 *commotus tempeſtatibus*

8 tamen quidam ω 1 *tamen eum quidam*

9 arceſſierunt ω 2 *arceſſierint*

14 ejus ω 1 *d.*

15 ſupplicione dignus ſit ω 2 *ſuppliciis dignuſne ſit*

21 navis dominus ω 1 *navim dominus*

22 depulſio eſt ω 1 *depulſio*

24 tamen ω 1 *d.*

106 1 quibus ω 1 *quibus rebus*

3 quod levius, facilius ω 1 *quod lenius et facilius*

5 præcaveri ω 2 *præcaveri potuiſſe*

10 redarguentem demonſtrare ω 1 *redarguere et demonſtrare*

16 exemplis ω 2 *exemplis eorum hominum*

17 et contentione ω 1 *et cum contentione*

20 vindicandi ω 2 *judicandi*

27 et ω 1 *d.*

30 accuſatoris unus in confeſſione et alter ω 1 *accuſatoris in confeſſionem et quanta* ω 2 *accuſatoris in confeſſione unus et alter*

32 autem ω 2 *d.*

— conqueſtio ω 1, 2 *conqueſtio eſt*

107 7 et ω 1 *d.*

13 et ſententia ω 1, 2 *et de ſententia*

20 conſtitueris ω 1 *ut depreceris (ut) conſtitueris* ω 2 *ut depreceris*

26 tamen dignum veſtra manſuetudine, dignum virtute hujus eſſet ω 1, 2 *tam veſtra manſuetudine dignum quam virtute hujus eſſet*

27 judices ω 2 *O judices*

29 ducere ω 2 *deducere*

32 Nam in ſenatu aut concilio ω 2 *aut in ſenatu aut in conſilio*

108 1 diu dictum eſt ω 1, 2 *diu ductum eſt*

8 poterit beneficia, et ſi poterit, oſtendere ω 1 *beneficia poterit oſtendere*

18 conſanguineum ω 2 *conſanguineum eſſe*

— a majoribus inprimis ω 1 *a majoribus primis* ω 2 *majoribus aut primis*

26 oſtendet ω 1 *oſtendetur*

109 1 poſſe ω 2 potuiſſe

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
109	5	cum beneficiis ω 2 *cum pro beneficiis*
	12	quoniam igitur ω 1 *quoniam ergo*
	15	et quare reſtet ω 1 *d.*
	17	præmii aut pænæ ω 1 *et præmii aut pœnæ*
	—	quæreretur ω 2 *quæritur*
	22	aut concilio ω 2 *aut a conſilio*
	27	per ſententiæ ω 1 *per ſententiarum*
	30	cum genere primo, tum etiam forma ω 1 *tum genere tum forma* ω 2 *tum genere tum etiam forma*
110	2	quod tamen ω 1 *qui tamen* ω 2 *qui tunc*
	4	Romam rediit ω 1, 2 *Romam redit*
	10	in hac, hujuſmodi; oporteatne præmium dari ω 2 *in præmii peticione oporteatne dari præmium*
	14	fecerit ω 2 *fecit*
	—	ex caſu ω 1, 2 *et ex caſu*
	15	quærentur ω 1 *conſiderantur*
	17	oratione ω 2 *ratione*
	20	ſed eo ω 2 *ſi eo*
	22	obſtiterit ω 2 *obſtitiſſet*
	32	uti de ſe ω 1, 2 *ut de ſe*
111	9	pulchra ω 2 pulcra
	17	autem ω 1 *autem tunc*
	—	aliquod pecuniarium præmium ω 1 *aliquod pecuniarum præmium* ω 2 *aliquid pecuniarum in præmium*
	18	copiane ſit ω 1 *copia ſit*
	23	ſe non pretium pro facto ω 2 *ſe precium non pro facto*
	24	ita ut factitatum ſit ω 1 *ita uti factitatum ſit*
	25	nunc de iis controverſiis ω 1 *nam de his controverſiis*
112	4	in ea ſententia in qua is qui dicet ω 1 *in eam ſententiam in quam is qui dicet*
	10	factis ω 2 *et ex factis*
	12	inerit illud ambiguum ω 2 *erit ambiguum illud*
	—	quæritur ω 2 *quæretur*
	13	pertentare ω 1 *pertentari*
	20	accipimus ω 1 *accepimus*
	21	nos ω 1 *ſed nos*
	23	fictam ω 1 *fictum*
	26	publicæ ω 2 *publicandæ*
	28	eſſe ω 2 *d.*
	29	ineſſe ω 2 *eſſe*
	32	a ſcriptore ω 2 *ab ſcriptore*
	34	demonſtrabimus ω 1 *demonſtrabitur*
113	15	in ejuſmodi tempore ω 1 *in hoc tempore*
113	17	demonſtrandum ω 1 *demonſtrandum eſt*
	18	utrinque ω 2 *utroſque*
	23	ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare ω 1 *ſententia ſe defendet, aliquando tenenda eſt cum determinatione, aliquando ſine determinatione, tum ſemper ad idem ſpectare*
	24	aut ex facto ω 1 *ex facto*
	27	ita ω 1 *d.*
	30	tu mihi, dicebat, ſecundus hæres eſto ω 1 *tu mihi heres eſto*
	31	ſecundus ω 1 *d.*
	32	hoc dici ω 1 *dici*
	33	aut ad eventum ω 2 *et ad eventum*
114	6	in eum ω 2 *in eo*
	10	ut in eo qui ω 1, 2 *ut in eo milite qui*
	12	conaretur ω 2 *conabatur*
	15	per imprudentiam ω 1 *per imprudentiam factum*
	17	fluminis ω 1 *d.*
	19	ut in ejuſmodi re ω 1 *ut cum ejuſmodi re*
	27	multis modis ω 1 *multimodis*
	31	intentantis loco producendo, hoc eſt interrogando ω 1 *in teſtis loco producendum, hoc eſt interrogandum*
	33	neget ω 2 *poſſe neget*
115	5	quid juratus ſit ω 1 *quod juratus ſit*
	10	poterant ω 2 *poterunt*
	11	prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor ω 1 *prorſus aliud quidem ſenſiſſe ſcriptorem demonſtrabitur*
	16	hoc dicet ω 1 *hæc dicet*
	22	conſueverint ω 1 *conſuerant*
	29	quam abſurdum ω 1, 2 *quam abſurdum ſit*
	30	omnia eſſe ω 1 *eſſe omnia*
	32	accuſaretur; cauſam proferre ω 2 *accuſaretur et cauſam proferre*
	34	cujus in ſingulas partes ω 1 *cujus in ſingulis partibus*
116	7	aperte ω 1 *d*
	9	qui leges ſcribant ω 1 *qui legem ſcribant*
	11	maxime videre ſi quæ ω 1 *maxime videre hoc ſi quæ*
	12	qua de agitur ω 2 *de qua agatur*
	15	ideo quod ω 2 *ideo quia*
	23	aliis improbare ω 1 *aliis probare*
	24	quod ω 2 *qui*
	27	poſtea quærere ω 1 *poſtea quæres*
	28	in alienis ω 1 *in aliis*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

116 29 ſæpius ω 1 *d.*

31 certo diſcedant ω 2 *cur certo diſcedant*

34 item ω 1 *d.*

117 4 quid ſi ipſi velint ω 1 *quod ſi ipſi vellent*

20 his et ω 1 *d.*

21 extra ſcriptum accipi ω 1 *extra ſcriptum aut contra ſcriptum*

22 pars ω 2 *pars ejus*

24 utiliſſimas ω 1 *d.*

31 oſtendat oportet ω 1, 2 *oportet oſtendat*

32 eam tamen ω 1 *eam tamen tunc*

118 1 quod ſcriptum ſit ω 2 *quam quod ſcriptum eſt*

3 deroget ω 1 *derogat*

5 neceſſe eſſet ω 2 *neceſſe eſſet judicare*

12 aut ſi ω 1, 2 *aut*

14 confirmatum ω 2 *confirmata*

15 aut aliis ω 1 *aut in aliis*

— coarguetur ω 2 *coarguatur*

30 quivis puer ω 1 *quiſque puer*

34 nunc vero quod intelligeret ω 1 *nunc vero ideo intelligeret*

119 3 hoc ω 1 *d.*

4 tumne accuſaretis ω 1 *tuncne accuſarent*

— hoc lex nuſquam excepit ω 2 *hæc lex nuſquam excipitur*

7 ne in ſermone ω 2 *neque in ſermone*

9 ſpectare ω 1 *expectare*

10 qui verba ω 2 *qui ea verba*

11 ex utilitatis ω 2 *in utilitatis*

13 aut oportere ω 1 *d.*

15 quæ tenues et obſcuræ notæ ſint ω 1 *ſi obſcuræ notæ ſint*

19 et judex is videatur ω 1 *et ut videatur*

22 legem ω 2 *leges*

26 a ſcripto ω 2 *ab ſcripto*

27 cum adverſario ω 1 *de adverſario*

32 ad ſuæ cauſæ ω 1 *videatur aut ad ſuæ cauſæ*

120 4 illam ejus vim ω 2 *illius vim*

5 loci autem communes certis ω 1 *loci autem communes cæteri*

6 præterea ejus qui a ſcripto dicet leges ω 1 *præterea qui a ſcripto: dicet leges*

20 cubaret ω 1 *accubarent*

21 præmii loco ω 1, 2 *in præmii loco*

p. l.

120 24 contrariam infirmare ω 1 *et contrariam infirmare*

27 hoc eſt ω 2 *d.*

— ad utiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res ω 1 *ad utiliores, ſuperiores, honeſtiores, magis neceſſarias res*

29 ſi plures ω 2 *ſi plures erunt*

30 conſervanda ω 1 *confirmanda*

121 1 quæ diligentiſſime ſancta eſt ω 2 *quæ diligentiſſima et ſancta eſt*

7 propius ω 2 *promtius*

9 utrum habeat ω 1 *et utrum habeat*

13 quo ſanctius ω 1 *et ſanctius*

14 ipſam ω 2 *ipſum*

24 pervenitur ω 1 *venitur*

25 gentiliumque ω 1 *et gentilium*

27 ſua ω 2 *d.*

— inteſtato ω 2 *inteſtatus*

29 ei ſtatim ω 1, 2 *et ſtatim*

30 inducta ſunt ω 1 *indicta ſunt*

32 culeus in quem conjectus ω 1 *culleus in quem projectus*

122 9 autem ω 2 *hic*

10 ſcripti ω 1 *d.*

14 percontatione ω 2 *per contentionem*

21 juridiciali ω 1, 2 *d.*

26 affertur ω 1, 2 *afferetur*

30 ratiocinationibus ω 2 *rationibus*

32 periclitari omnia jura —— ſimile eſſe videatur. Multis diſſimilibus —— diſſimilia demonſtrari ω 2 *multis de ſimilibus —— diſſimilia demonſtrari. periclitari jura omnia —— ſimile eſſe videatur*

123 9 lex ω 1, 2 *lex eſt*

12 et eorum ω 2 *et cum eorum*

14 ad ſe ω 2 *ad ſeſe*

28 iiſdem autem ex locis ω 1 *iiſdem hoc ex locis*

34 quidem ω 1 *d.*

124 2 Ariſtoteli ω 2 *ut ariſtoteli*

4 autem ω 1, 2 *d.*

— quare in hoc quoque genere cauſæ quædam ω 1 *quare hoc quoque genere cauſæ ſcilicet demonſtrativo et deliberativo quædam*

6 omnem rationem ω 1 *orationem* ω 2 *omnem orationem*

7 uniuſcujuſque conſtitutionis ω 2 *unius conſtitutionis cujuſque*

9 fierent ω 1 *d.*

14 ſcientia, veritas eſt. Aliud ω 2 *ſcientia ac veritas. eſt aliud*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
124	16	genus ω 2 *d.*
	20	facile tacentibus nobis ω 1 *facilius nobis*
	24	junctæ res ω 1 *juncta eſſe*
	27	ut appetendarum ω 1 *ut petendarum*
125	3	conſiderata ω 1, 2 *conſideranda*
	7	intelligentia eſt ω 1 *intelligentia*
	8	prudentia eſt ω 1 *prudentia*
	9	factum ſit ω 2 *factum eſt*
	10	juſtitia eſt ω 1 *juſtitia*
	15	natura ω 2 *naturæ*
	21	et alterius remunerandi ω 1 *et remunerandi*
	22	vindicatio eſt ω 1 *vindicatio*
	—	et injuria ω 1, 2 *aut injuria*
	24	obſervantia eſt ω 1 *obſervantia*
	27	conſuetudine jus eſt ω 1 *conſuetudinum jus eſt*
	31	quod genus, pactum, par, judicatum ω 1 *quod genus pactum eſt, par, judicatum*
	33	conſtitutum eſt ω 1 *conſtitutum* ω 2 *conſtitutum judicium*
	34	lege ω 1 *legum* ω 2 *legis*
126	4	agitatio atque ω 1, 2 *cogitatio et*
	6	certæ cum ſpe ω 1, 2 *certa cum ſpe*
	12	ſunt ω 1 *d.*
	13	Clementia ω 2 *clementia eſt*
	18	et a brevitate ω 1 *et brevitate*
	27	fidentiæ ω 1 *fiduciæ*
	30	reponemus ω 1 *reponentur*
127	2	Amplitudo ω 2 *amplitudo eſt*
	12	conſiderandi ω 2 *conſiderandus*
	25	aliæ vero ω 1 *aliæ vero ſunt*
	32	potentia eſt ad ſua conſervanda et alterius obtinenda idonearum rerum facultas ω 1 *potentia rerum ad ſua conſervanda et alterius attendenda idonearum facultas*
	34	quid difficulter fieri et quid facile fieri ω 1 *quid fieri, et quid facile fieri*
	35	facile id fieri dicimus ω 1 *facile fieri id dicemus*
128	2	difficile autem fieri ω 1 *poſſe autem difficile fieri*
	3	indiget ω 2 *indigeat*
	13	aliquo tempore ω 1 *d.*
	15	leniri poteſt —— in commoditatis vero ratione (p. 129. l. 27.) ω 1 *d.*
129	1	Pariter autem invenias eſſe multas res neceſſitudinis ω 2 *preter autem hoc invenies eſſe multas res neceſſitatis*
	3	mortales intereant, neceſſe eſt ω 2 *mortales neceſſe eſt interire*
	19	delibatum ω 2 *deliberatum*
	24	qua in re ω 2 *quare*
	25	et in præſentia ω 2 *vel in præſentia*
	27	in commoditatis vero ratione ω 2 *in ratione vero commoditatis*
130	3	videantur eſſe: aut ad hoſtes tranſire turpe videtur eſſe ω 1 *deeſt eſſe— ut ad hoſtes tranſitus turpis videatur eſſe*
	5	fecit ω 2 *dejecit*
	7	quid tempora petant aut quid perſonis dignum ſit conſiderandum eſt ω 1 *quid tempora petant. quid perſonis dignum ſit, conſiderandum ſit*
	14	extrarias ω 2 *extraneas*
	15	animi eſt, virtus ω 1 *animi virtus eſt*
	18	et cætera ω 1 *cætera*
	20	et quæ ω 2 *quæ*
	22	agetur ω 2 *agitur*
	24	animi autem et laus ω 1 *animi laus*
	28	dictum videtur ω 1 *dictum eſſe videtur*

De Inventione Liber primus.

Edit. Olivet.

p. l.
23 7 eſſe θ, κ *d.*
8 et L *autem*
11 cum κ *tum*
13 ducit ψ *duxit*
16 omiſſis ψ *obmiſſis*
23 perniciofus W *perniciofuſque*
24 2 pugnare L ψ *propugnare*
4 artis W θ *artis initium*
9 modo M *vel more (ſupra lin.)*
10 quidquam θ *quemquam*
12 non L *nec*
13 inſpexerat L κ *aſpexerat*
17 et B *d.*
18 eſſet B L M *ineſſet*
30 et — conſueſceret L *d.*
35 ſine vi deſcendere: ψ *deſcendere: ſine vi:*
25 1 iis B W ſuis ψ *his*
2 quædam, prava ψ *quædam prava,*
— recederet θ *recedere*
4 poſtea θ *poſt eam*
9 aſſuevit B *conſuevit*
13 cauſas L *res*
17 a B L M θ, κ *d.*
19 opitulari W *opitulare*
20 cogerentur W κ *cogeretur*
21 omiſſo ψ *miſſo*
22 præter ψ *poteſt (in marg. præter)*
31 concelebrata θ, κ *celebrata*
— hoc vero B *his*
— eorum M *d.*
32 obſoleviſſe ψ *oboleviſſe*
26 3 dicam θ *d.*
— diſcipulum W *d.*
4 hominibus θ *omnibus*
8 quidam et B *quidam*
— abutuntur ψ *abutantur*
— quidem M W θ, κ, ψ *d.*
9 et θ *d.*
13 jucunda ψ *jocunda*
14 omnium M *omnium virtutum*

MSS. B L M W θ, κ, ψ

p. l.
26 14 ſapientia B *ſapientia rerum* L *i. e. rerum*
15 ipſos M *eos*
16 quoque κ *d.*
— eorum M *d.* W *eorum (ſupra lin. ſcrib.)*
18 beſtiis M *feris*
19 poſſunt κ, ψ *poſſint*
20 qua κ *qua in*
21 antecellat M *præcellat*
23 ii ψ *hi*
24 oratoriis ψ *oratoris*
30 pars θ *res*
31 iis B W ψ *his*
— ſentimus κ *conſentimus*
33 vi ψ *vim*
27 1 ejus ψ *hujus*
— perſuaſionem B *perſuadendum* κ *ad perſuadendum*
2 autem B M κ *d.*
3 quid officio W θ *quid ex officio*
6 intelligemus W θ, ψ *intelligimus*
7 dicemus B L ψ *dicimus* W θ, κ *dicamus*
8 appellabimus B L W θ ψ *appellamus*
10 materiam κ *materiam eſſe*
11 omnis θ *omnibus*
— verſetur B M W *verſatur*
14 exiſtimaverunt B L M *exiſtimarunt*
15 rhetor B *rethor (ſemper)*
17 ſubjicere B *ſubdicere*
18 adjumenta κ *adminicula*
22 eſt B L θ *d.*
— diſceptatione W θ *diſceptatione duorum vel plurium*
— et L M W θ κ *vel*
23 eſt B L W θ *d.*
24 et recuſationem θ *aut recuſationem* κ *et negationem*
30 et in - - - cauſam B *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
27	30	dividat ψ *dividit*
	—	dicit B *dicit (a manu prima ſed dicat a manu ſecunda)*
	31	habeat B W *habet*
	33	ei B *d. (ſed additur ſupra lin. ab alia manu)* L *ei cauſæ*
	—	ante L *d.*
	35	habeat B L W ψ *habet*
28	1	Ecquid M *Ut quid* ψ *quid*
	2	bonum ϰ, ψ *bonum in vita*
	3	quæſtiones θ *d.*
	5	plurimo θ *plurimorum*
	6	intelligimus B *intellegimus*
	—	aliquas M *d.*
	10	officio ϰ, ψ *artificio*
	11	eſt M *d.*
	12	quis ademerit θ *quid ademit*
	13	dico B L W θ, ϰ, ψ *d.*
	14	nam videtur ϰ *d.*
	18	materia ψ *materies*
	19	ea B *artis ea* ϰ *artis*
	23	in ordinem ϰ *in ordine*
	—	et θ *d.*
	29	et officium ϰ *officium*
	32	ſcribat W *ſcribit*
	—	de B *d.*
	33	artis W *d.*
	34	partibus M *de partibus*
29	2	aut M *atque in* W θ, ϰ *ac*
	6	profecta ψ *progreſſa*
	12	vocatur ψ *dicitur*
	—	At M *Aut*
	13	non aut is θ *non is*
	14	quicum M *cum quo*
	16	quia ϰ *quoniam*
	18	incedere ψ *incidere*
	—	quam B L M W θ, ϰ *quam rem*
	19	ne B L M W θ, ϰ, ψ *nec*
	23	Ulyſſes B W *Ulixes*
	24	Fregellani B ϰ *Fragelliani* ϰ *Fregelliani*
	25	incommodi ψ *d.*
	27	eſt ϰ *d.*
	28	appelletur B *appellatur*
	29	non B L M ψ *d.*
	—	non quod - - - conveniat W *d.*
	31	hujuſmodi B M W ϰ *ejuſmodi*
	34	definire ψ *diffinire*
30	3	quid W *quod*
	6	omnia M *vel omnino (ſupra lin.)*
	19	eſſe L *d.*
	23	diffideant θ *diffident*
	—	habeat W θ *habeant*
	24	referri W θ *res ferri*
30	24	debeat θ *debeant*
	25	igitur M *ergo* θ *d.*
	33	quod B *quæ* θ *quam*
	34	dicit B *dicitur*
	—	partes M *d.*
31	1	quæ θ *quæque*
	3	demonſtratio —— conſtitutionis eſt ψ *d.*
	4	et ipſa θ *ipſa*
	—	ejus L M ψ *ejus quælibet*
	6	ipſi L M ψ *ipſi conſtitutionem*
	7	non eſſe B L M ϰ *demonſtrationem et deliberationem non eſſe*
	8	eodem L W θ *eodem incommodo* ψ *eodem incomodo*
	17	ideo ψ *ideoque*
	—	ſua L *ſua vi*
	22	aliquam, B L W ψ *aliquando*
	23	nec ϰ *neque*
	—	conſtitutionis L W *conſtitutionis eſt*
	24	evenire B L ϰ *venire* ψ *uſu venire*
	25	non θ *nec*
	26	ergo M *igitur*
	27	duas θ *d.*
	28	iniqui B W θ, ϰ *recti*
	29	eſt B L M θ, ϰ *d.*
	30	juris-conſulti L *conſulti*
	32	in θ *et in*
	33	ipſa M *d.*
	34	eſt B L θ *d.*
32	2	relatio criminis ϰ *d.*
	11	removere ψ *transferre*
	12	transferetur B ψ *transfertur* M *transferatur*
	—	transfertur W *transferetur*
	15	cum B M *quod* L *quod cum*
	—	alius B L M W θ, ϰ, ψ *aliquis*
	16	aliquod B *aliquid* L W ψ *aliquod alicujus* M *alicujus*
	24	quia M ψ *quod* B L W ϰ *quo*
	25	animadverterint B *animadverterent* ϰ *jam animadverterint* ψ *animadverterunt*
	—	eam ſuperiores L *ſuperiores* ψ *d.*
	26	retulerint ψ *retulerunt*
	28	enim ϰ *d.*
	—	obtrectatione B *obtræctatione* ψ *detractione*
	31	videmur B M W θ *videamur*
	32	in ψ *ad*
	33	et ϰ *d.*
33	1	utrum ſit M *utrum*
	2	juncta ϰ *conjuncta*
	4	ex M *eſt ex*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
33	5	pacto B M ψ *modo (ſed pacto ſupra lin.)*
	—	Carthago B *Chartago (perpetuo)*
	6	diruatur M *diluatur*
	—	Carthaginienſibus B *Chartaginenſibus*
	—	deducatur L *ducatur*
	8	ſit B M θ *d.*
	11	an in ratione θ, ϰ, ψ *in ratione*
	12	controverſia B *contraverſia*
	—	controverſia B *contraverſia*
	—	ea ψ *illa*
	14	ſeparata B *ſæparata*
	16	tum θ *tum cum*
	17	res θ *d.*
	20	ſententia M *ſententia eſt*
	22	definitivum ψ *diffinitivum*
	23	Ratio L *vel ratio* M *oratio vel*
	—	eſt B *d.*
	25	et B L M θ, ϰ *d.*
	—	ſimplexne L W θ, ϰ *ſimplex*
	—	conjuncta B M W θ *juncta*
	26	controverſiam B *contraverſiam*
	28	a ϰ *ut a*
	29	eſt ϰ, ψ *eſt ea*
	30	controverſia B *contraverſia (et ſic ſemper)* M *d.*
	31	autem B M W θ, ϰ *d.*
	33	Jurene —— hoc modo ψ *d.*
	—	ea ϰ *d.*
	34	relinquetur B *relinquatur* W θ, ϰ *relinquitur*
	35	conſiſtamus L *exiſtamus et perſiſtamus*
34	1	hoc ψ *hic*
	2	occiderat ϰ *occidit*
	—	omnis L *d.*
	4	Agamemnonem M *Agamemnona*
	6	expoſuimus ψ *appoſuimus*
	—	inquit B L θ, ϰ, ψ *meum inquit* M *meum*
	7	patrem ψ *patrem meum*
	8	enim θ *d.*
	—	factum ψ *factum ejus*
	9	deductione B ψ *diductione* M *diductione (ſupra lin.)*
	13	et L *ac*
	—	aptiſſima B M *appoſitiſſima* L *potiſſima*
	14	in ſorores θ, ϰ *ac ſorores*
	15	pœnas B *penas*
	16	in θ, ϰ *d.*
	—	conſtitutionibus W θ *quæſtionibus*
	17	reperiuntur W θ, ϰ *reperientur*
34	18	non conceditur ψ *niſi conceditur*
	20	et θ *d.*
	—	ut B L M W θ, ϰ *d.*
	21	factum non M *non*
	22	totidem ψ *tot*
	24	tum B *tunc (ſed tum ſup. lin.)*
	25	non θ *d.*
	—	quidque B M *quodque (ſed corrigitur)* W *quodque* ψ *quicquid*
	—	dicendum L *dicendum eſt*
	—	primum M *primo (ſup. lin.)* θ, ϰ *primum eſt*
	26	primum M *primo*
	—	quod ψ *quia*
	—	prima M *prima (primo ſupr. lin.)*
	27	congruere ϰ *vel congruere*
	28	eis B *his (paſſim)*
	—	poſt ϰ *poſtea*
	32	hæ ϰ, ψ *et hæ*
	33	confirmatio θ *d.*
	35	exordiendi L W *exordii*
35	3	fecerit B M W *confecerit*
	6	genus θ, ϰ, ψ *cauſæ genus*
	7	admirabile ϰ *admirabile eſt*
	—	alienatus eſt ϰ *alienatur*
	10	et honeſtatis ϰ *honeſtatis*
	11	ut et ϰ *ut*
	12	difficilioribus M *difficilibus*
	13	implicita eſt B W *eſt implicata* θ, ϰ *implicata*
	16	in M *d.*
	—	et L M W *et in*
	—	perſpicere B *perſpicua*
	18	diſſimulatione θ *diſſimilitudine*
	19	obſcure B *obſcura* M *obſcura (ſupr. lin.)*
	22	confugere M *effugere*
	23	ab ϰ *cum ab*
	—	iratis θ *alienatis*
	—	petitur ψ *appetitur*
	24	augetur ϰ *augetur potius*
	25	contemptionis B L *contentionis*
	—	erit B L *eſt*
	28	et B L M W θ, ϰ *d.*
	31	et ſi θ, ϰ *vel ſi*
	32	aut a lege ϰ *aut lege*
	—	firmiſſima L *affirmatione* M *firmæ*
	—	ſi uti θ, ϰ, ψ *ſin uti*
	35	obſcuro L *obſcuro autem*
	—	auditores B *auditoris*
36	1	exordio ϰ *exordium*
	5	ab ipſa B M W θ, ϰ *a*
	—	noſtra ϰ *noſtra perſona benevolentia comparatur*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
36 6 dicemus ψ *dicimus*
11 adducentur M W θ, ψ *ducentur*
13 divitiæ ψ *divitiæ, gratia,*
14 et θ *d.*
18 his ϰ *ipſis*
21 oſtendetur ϰ *oſtenditur*
22 contemptionem W *contemptum*
25 erimus ϰ, ψ *ſumus*
— ad eos —— homines, aut W *d.*
26 audiunt B M θ, ϰ *audient*
— ad aliquos B ϰ *aliquos*
27 ſi L *d.*
31 et W θ *d.*
32 eſt M *d.*
34 tractari L *tractare*
35 dicendum W *docendum*
37 1 ante B *ante jam*
3 aut ſi B L M W θ *aut*
4 aut L ϰ *aut ſi*
7 oratorem B *oratore* W *oratione*
8 contrahet L W θ, ϰ *contrahit*
10 rem θ *d.*
12 diſſimulare ψ *diſſimulare oportet*
13 quod ϰ *quem (in marg. quod)*
— defenſurus B *d.*
15 ea ϰ *d.*
— indignantur B L M W ψ *indignentur*
16 cum L *cum jam*
19 alienes L ϰ *abalienes*
21 deinde aut θ, ϰ *deinde*
22 agi rem θ *d.*
25 id L *et id* M W ψ *idque*
— quod L M W ψ *d.*
— qui L W *quod*
— cognitu ϰ *cognitum*
26 putarint M *putaverint*
27 probarint ψ *probarunt*
28 ab θ *d.*
32 fortiſſimo θ, ϰ *firmiſſimo*
33 temere θ *timere*
— quam B *quia*
34 ſtudium M *animum*
— abalienavit ϰ *abalienabit*
38 3 eſt B M W θ *ſit*
— ex L M ϰ *ex eo* W *d.*
4 ſtrepitu, acclamatione θ *ſtrepitum, ac clamationem* ϰ *ſtrepitus acclamationem* ψ *ſtrepitum acclamationem*
6 jocandi facultatem θ *joca in difficultatem*
8 relevatur θ *revelatur*
9 ſic B *ita*
10 renovatur θ, ϰ *novatur*

p. l.
38 11 quidem ϰ *d.*
— et M θ, ϰ *et de*
12 et communiter de utroque θ *conjunctimque*
14 omnia L *d.* M *ea*
16 quod id ϰ *id*
17 commendat ψ *commendet*
21 vero L *ergo*
22 vitare B M θ *vitari*
25 eſt B L M *d.*
26 commutabile ϰ, ψ *commutabile eſt*
27 leviter ψ *leniter*
28 aut ϰ *et*
33 poſtulat B ψ *poſtulet*
— præcepta ϰ *præceptum*
39 2 efficit M ϰ *facit*
3 ſit, facit ϰ *ſe facit*
12 cum θ *d.*
16 cujuſmodi eſt L *ejuſmodi ſunt* ϰ *ejuſmodi eſt*
21 Soſia θ *eſoſia*
23 ipſis θ *d.*
— animi ϰ *animi qualitates*
27 tu θ *d.*
— ſumptum L *ſumtus*
29 Nimium ipſe W θ *d.*
— eſt M W θ *d.*
— et W *eſt et*
30 Hoc ϰ *Præterea hoc*
— confecta ϰ *conferta*
32 ſuſpicione B *ſuſpectione (ſupr. lin.)*
40 1 ſumuntur B M W ϰ *ſumentur*
4 eſt M *eſt (ſupr. lin.)* ϰ *erit*
— inde ϰ *d.*
6 quod M *quid (ſupr. lin.)*
7 enarres ψ *narres*
8 narrando L W θ *enarrando* ϰ *narratione*
11 intelligatur ψ *intelligitur*
12 præteribitur M *præterietur (ſup. l.)*
13 dicetur ϰ *dicitur*
16 dicant M *dicant vel comprehendant*
17 ſit M *eſt*
— dicere θ *d.*
18 dicit L ψ *dixit*
19 Hic —— negavit eſſe θ *d.*
24 quidquid B M W θ, ψ *quodque (ſed in* B *corrig.)*
28 tranſeatur M *transferatur (ſed ſup. l. vel ſe)*
30 omnino θ *omnia*
31 conſervanda M *ſervanda*
41 1 ineſſe M *eſſe*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
41	5	et ϰ *d.*
	—	et ad —— rumorem ψ *d.*
	6	agunt L M W θ *agent*
	7	audiunt B L M W θ *audient* ϰ *audiant*
	—	veri quidem ſimilis ψ *veri ſimile*
	10	tunc B *ita* (*a prima manu*) *tamen* (*a ſecunda*) M ψ *tamen* ϰ *tamen* (*in marg. tunc tamen)*
	11	poſtulat B L M W θ, ϰ *poſtulet*
	13	et cauſam agendo θ *d.*
	—	leniri M *lenire (ſ. l.)* W θ *lenire*
	14	cauſam M ϰ *cauſas*
	17	cum B L M θ *cum aut* W *cum vel aut*
	18	cum B L M W θ, ϰ *d.*
	20	docere B *doceri*
	—	acciderit B L *accidit*
	23	tum θ *d.*
	26	ſeipſum θ, ϰ, ψ *ipſum*
	27	ut hoc θ *ut in hoc*
	28	contraria ϰ *contraria ſua*
	29	leviter θ *leniter*
	—	ſua M *commoda ſua*
42	2	quiddam W *quoddam*
	3	deſignatur M W θ *deſtinatur*
	12	Clytæmneſtra B *Clytemneſtra*
	13	et id L *d.*
	14	controverſiæ ϰ *in controverſia*
	17	diſtributam M *diſtributarum (ſup. l.)* ϰ *diſtributarum*
	26	ipſa M *d.*
	27	permiſte W *permixte*
	28	amplectitur ϰ *complectitur*
	30	Trojani M *Tuſcani*
	—	genus ϰ *genus eſt*
	31	inducitur ψ *indicitur*
	—	præſcriptio L W θ, ϰ *deſcriptio* ψ *perſcriptio*
43	1	generis M *generi (ſ. l.)*
	4	ſecum B L W *ſicuti* θ, ϰ *d.*
	—	ſicuti B L W *d.*
	5	quod ϰ *quidem* ψ *d.*
	—	incident ϰ *incidunt*
	9	plura ϰ *plura vel plures*
	11	oſtendere ſatis eſt ϰ *ſatis eſt conſiderare vel oſtendere*
	13	utamur ϰ *utatur*
	14	poteſt M *poterit*
	15	pertinent B L M W θ, ϰ, ψ *pertineant*
	22	fit θ, ϰ, ψ *fit hoc modo*
	23	Hoc modo θ, ϰ, ψ *d.*
	—	apud ψ *autem apud*
43	24	quæ M *quod*
	26	quid M *quod*
	27	ita narrat ϰ *enarravit*
	30	Liberius — poteſtas B M W θ, ϰ *d.*
	—	poteſtas L *poteſtas et cetera*
	31	operam do L W *operando*
	—	quid M W *quod*
44	1	et ϰ *d.*
	2	omnibus ϰ *in omnibus*
	4	confirmatione ϰ *conſumatione*
	—	ipſe ϰ *d.*
	6	eſt L *autem eſt*
	9	non L *ſi*
	10	ante permiſtam et confuſam ϰ *atque permiſtam (ſed in marg. ante permiſtam atque confuſam)*
	13	Omnes res argumentando ψ *omnis res*
	15	perſonis ϰ *perſonis quidem*
	18	datur θ *tribuitur* ϰ *attribuitur*
	20	enumerare ϰ *numerare*
	21	Hæ ψ *Naturæ*
	23	numerantur ϰ *numeratur*
	25	Graius W ψ *Græcus*
	26	quibus conſanguineis L *vel quibus conſanguineis* M *et conſanguineis*
	28	et ψ *an*
	32	pudens B *an infacetus, prudens* ϰ *facetus, an infacetus prudens* M ψ *prudens*
	33	conſiderabuntur B *conſiderantur*
45	1	quem θ, ϰ *quos*
	2	quos M *et quos*
	4	artificio ψ *artificioſo*
	5	adminiſtret W *adminiſtrat*
	6	ſervus L ϰ *ſervuſne*
	8	quales liberos habeat ψ *d.*
	—	Ac M *At* (*a prim. m.*) *Aut* (*a ſec.*) θ *An*
	—	quæretur ϰ *quæritur*
	—	etiam M *in*
	10	autem B M W *autem hunc* θ, ϰ *hunc*
	11	ut B W θ *aut*
	12	quamvis ϰ *cujuſvis (in marg. quamvis)*
	13	natura θ *naturam*
	15	commutatio B *ac commutatio*
	16	morbus θ *d.*
	—	reperiuntur B *repperiuntur (ſemper)*
	17	autem B ϰ *d.*
	18	voluntate ψ *voluptate*
	19	poetices B W θ, ϰ *poetriæ*
	22	ipſi B *ſibi* ϰ *ei*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
45	22	dixerit: aut B *dixerit; et*
	31	poſſunt ψ *poſſe*
	34	quæritur B *qaæretur*
46	1	Deinde M *Denique*
	3	quæretur M *quæritur, (quæruntur ſupr. l.)* ϰ *quæritur*
	4	facultas M W *facultates*
	—	Locus conſideratur, &c. θ *Locus non ex eo nobis quod eſt locus conſiderandus eſt, ſed qualis ſit, ut ex opportunitate ejus aliquid in eo aut fieri potuiſſe aut non potuiſſe doceamus*
	8	vicinitate B *vicinitatis et*
	9	an privatus B W *anne privatus*
	10	an B *vel aut (ſupr. l.)* M *aut*
	12	pars ϰ *Eſt*
	13	annui, menſtrui, diurni L *animi, menſurni, veſpertini* ϰ *menſurni, veſpertini,* θ, ψ *menſurni*
	14	præterierunt θ *præterierint*
	15	quæ B L W θ *quæ aut*
	—	obſoleverunt θ, ϰ *obſoluerunt*
	—	ut B *ac ut*
	16	et jam B W θ, ϰ *ut jam*
	—	numerum L W *numero*
	18	quod L *quia*
	—	monumenta B *monimenta*
	—	exſtent L M W θ, ϰ *exiſtant*
	19	poſſint L *poſſunt*
	29	faciendi aut non faciendi ψ *faciendæ ant non faciendæ*
	—	opportunitatem B *oportunitatem*
	30	hoc ψ *hæc*
	34	intelligitur B *intellegitur (ſemper)*
	35	quod W *d.*
	—	differat W *differt*
47	4	autem M *d.*
	8	ſunt ϰ *ſunt duæ*
	10	autem L *d.*
	11	inſcientia B *inſcitia (vel inſcientia ſup. l.)*
	14	fit θ *ſit*
	17	et quod minus, et quod ſimile ϰ *minus et quodcunque magnum et ſimile*
	18	æque M *æquè eſt*
	—	quod contrarium L *quod d.*
	19	et g. ϰ *et quod g.*
	21	conſideratur ψ *conſiderantur*
	22	comparabile autem B L M W *aut* θ, ϰ *comparabile*
	—	autem ex θ, ϰ *aut ex*
	23	aſſimulanda B *aſſimulanda (a manu prima aſſimilanda a ſec.)* M W *aſſimilanda*
	24	eodem L *eo*
47	25	diſtat ϰ *differt*
	—	calori, vitæ ϰ *calor, vita*
	27	ſapere, et L *d.*
	28	cupiditas L *cupiditati (ſup. lin.)*
	29	amor M *cupiditati*
	—	avaritia B *avaritiæ*
	30	quaque L *qua*
	33	odium, ex inſol. ϰ *odium, exit (ſed. in marg.* ϰ *ſcrib. odium exit. Et ex inſol.)*
48	1	quas M *quas res*
	—	attributas B *adtributas*
	2	eæ B W *hæ*
	3	conſequuntur θ *ſequuntur*
	6	ecquæ B ψ *et quæ*
	7	actio B *pactio vel actio*
	—	ſcientia M *ſententia (ſ.l.)* ψ *ſententia*
	—	natura ϰ *a natura*
	8	ac W *et*
	9	an ϰ *aut*
	—	conſueverint B *conſuerint*
	10	ſimiliter θ *ſimile*
	12	ex iis rebus, quæ ſunt poſitæ ψ *ex his rebus poſ. ſunt*
	14	eæ B *hæ*
	—	commemoravimus L *commemoravi*
	—	ſunt θ *d.*
	18	deſcribamus ψ *eam deſcribamus*
	19	inventum θ *inventa*
	23	tractatur M *tractabitur*
	26	reprehendetur θ, ϰ *reprehenditur*
	30	eſt L *eſſe* —— aut ϰ *autem*
	—	metu aut ſpe ϰ, ψ *metus aut ſpei*
	31	nihil eſt ψ *non aliquid*
49	2	me iſtud B *illud me*
	3	ipſo ϰ *d.*
	—	relinquitur ϰ *relinquitur igitur*
	5	hoc ϰ *hoc quidem*
	6	ne M *nec* θ, ϰ *ut ne*
	7	ſolum W θ *d.*
	9	id θ *d.*
	11	eſt ϰ *ſit*
	—	In M W θ, ϰ *Verum in*
	12	filium M *d.*
	13	eſt ϰ *d.*
	—	autem ϰ *d.*
	15	præparatas L ϰ, ψ *paratas*
	18	eandem M *eadem*
	19	imprudentes B *inprudentes (ſemper)*
	20	profuerunt ϰ *d. (in marg. ſcrib.)*
	—	habere θ, ϰ *haberi*
	21	locus L W θ, ϰ, ψ *locus in mari*
	22	amicis ψ *amicus*
	—	iis M *iis omnibus*
	24	ne B L M W θ, ϰ, ψ *nec*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
49 27 multa ψ *multus*
28 diſtribuamus κ *tribuamus*
32 videtur κ *eſſ. videatur*
50 1 auditoris κ *auditoris animus*
— firmatur L *confirmatur*
3 aut θ *et*
5 judicarunt W *judicaverunt*
6 omnes L *d.*
7 ſupplicum L *ſupplitium*
8 cum κ *cum id*
9 oporteret B ψ *oportet*
— velut B L *ut* M W θ *uti*
— Gracchi B *Gracci*
10 id B *id factum eo* L W θ, κ *id factum* ψ *quietum ob id factum*
11 geſſit B L W *egiſſet* θ *ſit*
12 eſt θ *d.*
13 tres W θ *d.*
— collatio B *conlatio*
16 rem κ *rem aut*
18 cognoſcentur ψ *agnoſcentur*
20 demonſtratus ψ *apertum*
22 verſetur θ *verſatur*
23 quaſque ψ *quamque*
26 permixte L *permixtim*
— deſcripte M κ, ψ *diſcrete*
27 cuique L W θ, κ *unicuique*
32 in B L M W θ, κ *et in*
33 eſt B L *eſt viſum* W θ, κ, ψ *viſum eſt*
— argumenti B M *d.* ψ *ratio argumentandi*
— quoque L W θ *d.*
35 hic L *d.* —— omnes κ *d.*
51 7 Æſchinem B *Eſchinem*
10 illius, an tuum L *tuumne, an illius* W θ *illiuſne an tuum*
— utrum κ *d.*
11 ornatum L M W θ, κ *ornamentum*
12 reſpondit W θ *d.*
13 inquit, ſi L *vero ſi inquit*
— illa L *d.*
14 utrumne tuum L κ *tuumne* M W θ *utrumne tuum virum*
— hic κ *at*
15 autem κ *vero*
21 Xenophon κ *d.* —— ipſe M *d.*
25 lectiſſimam κ *electiſſimam*
26 vir M *vir in terra*
— fœmina B *femina*
28 requiretis κ *inquiretis*
— mulieris B L M *d.* κ *fœminæ*
32 rogandi M *interrogandi*
33 ſermonis κ *d.*
— uſus L *in uſus*

p. l.
51 35 quod θ *quod cum*
52 1 quod θ *qui*
— neceſſario L *neceſſarium*
4 inducemus θ *inducimus* κ *induximus*
6 quod inducimus θ, κ, ψ *d.*
7 confirmandi W θ *d.*
11 intelligatur B L M W θ, κ *intelligat* ψ *intelligant*
12 videt M *videt ante conceſſum*
13 quæ primo κ *quam primus*
14 diſpliceat κ *diſplicet*
15 reſpondendo L *reſpondens*
— rogationem B *rationem (rogationem ſup. l.)* W *rationem*
21 concedetur L M *concedatur* W θ *conceditur*
23 ſit κ *eſſet*
24 fit θ *ſit*
27 confirmat M *affirmat*
30 quod B L *quid*
— exemplum κ *exempli*
31 hujuſmodi B W θ, κ *ejuſmodi* M *eſſe ejuſmodi*
— utendum W *utendi*
— quo M *quod*
32 atque B *quam (v. atque ſup. l.)*
33 ſatisfiat, qui, quod θ *fiat, quodquod*
34 demonſtratum eſt B *demonſtratur* L *monſtratum eſt* M W θ *monſtratur* ψ *monſtretur*
— cognoſcere M *agnoſcere*
35 quod B *cum (vel quod ſ. l.)* W θ, ψ *cum*
— Epaminondas B M W *Epaminundas (ſemper)*
53 1 imperator θ *imperator quod*
2 ipſe κ *ipſe poſt*
5 ad hunc modum κ, ψ *hoc modo*
6 adſcribat θ *d.*
7 extra quam M *extra quam (vel excepto ſ. l.)*
8 tradiderit θ *tradidit*
10 et L *et a*
13 adſcriptum κ *ſcriptum*
14 videatur W κ *videtur*
17 ne verbo θ *nec verbo*
19 ac κ *d.*
20 et naturam B *naturamque*
22 ſua ſe vi et θ *ſua vi ſe*
24 idem uſu M *eundem uſum* κ *in uſu*
— ſequerentur κ *ſequentur*
— paulum B L M W θ, κ *paululum*
28 et κ *d.*
29 putentur κ, ψ *videantur*
34 Eam κ *Eandem*
54 1 oportere M *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
54 4 partibus θ *rebus*
6 conficit M *perficit*
8 tranſierint M *tranſierunt*
10 id θ *d.*
— aſſumere, hoc pacto; θ *aſſumptio hoc pacto* ψ *hoc ſequenti modo*
11 melius B *melius conſilio*
13 definitum B *diffinitum*
15 neceſſitate B *neceſſitudine (vel neceſſitate ſ. l.)*
17 quidquam κ *d.*
— nulla in re L *nulli naturæ*
18 ſigno ψ *ſigna*
21 cogitur B *colligitur (ſ. l.)*
22 conduxerit L M *induxerit*
23 id B W θ *d.*
27 igitur κ *d.*
29 autem κ *d.*
— dicunt L κ, ψ *putant*
32 earum L θ *eorum*
33 approbatione confirmata non ſit θ *ab probatione non ſit*
34 confirmata κ *firmata*
— numerant B L *numerent*
35 propoſitionem B *propoſitio* κ *Propoſitio, ſi*
55 1 ſit κ *ſit*
3 dicitur θ *dicatur*
6 rationem ψ *rem*
— præceptionis M *perceptionis*
7 illa κ *ca*
8 Theophraſto B *Theofraſto*
9 ſecuti κ *conſecuti*
11 tractaverunt L *pertractarunt*
— quod κ *d.*
12 a M *d.*
14 putati B *inventi (ſ. l.)*
15 magis θ *d.*
16 putemur κ *videamur*
— dicendum κ *d.*
17 commoremur L *immoremur* M *commoretur*
18 in M *d.*
19 approbationem M *probationem* κ *ad probationem*
20 ſit approbatio B *ſit probatio*
21 ſeparatum quiddam eſt θ *ſeparanda eſt quidem*
22 enim M θ *enim et*
23 adjungitur κ *jungitur*
25 et κ *d.* M *ut et*
— abſque M *ſine*
— oſtendemus B *oſtendimus (ſ. l.)* θ *oſtendamus*
26 approbatio M *probatio*

p. l.
55 26 Oſtendemus M W θ *oſtendetur*
28 eo B L M θ, κ *et*
— conſtare L M W *ſtare*
29 firmare B W θ *affirmare* L κ *confirmare*
— Ea M *Ea autem*
30 ego θ *d.*
33 Athenis θ *d.*
34 inducta κ *ducta*
— conſequetur L κ *ſtatim conſequetur*
— igitur θ *d.*
35 eſt κ *d.*
56 3 et ex M *et*
4 ſeparatum eſſe quiddam θ *ſeparatam eſſe quidem* κ *ſeparatam eſſe*
— Si B L M W κ *Sin*
7 liquet B *liceat* W θ, κ, ψ *licet*
— ſeparatum eſſe ab aſſumptione. Nam ſi, B *conſiderare ſi quædam* κ *conſiderari ſeparatum*
8 Nam W θ *d.*
— Nam — uti aſſumptione M *d.*
13 approbationis M *approbatione*
14 oſtendemus B *oſtendimus*
16 id M W θ, κ *d.*
17 omnibus θ *in omnibus*
18 ſapere M W *vellem ſapere* θ *velle ſapere*
22 perſpicua eſt hæc; B W θ *perſpicua. Eſt enim hæc* L *perſpicua. Eſt enim hoc modo* κ *perſpicua. Eſt enim hujuſmodi*
23 autem M W θ, κ *d.*
— et κ *et ipſum*
24 nihil attinet approbari M *approbationis non indiget*
25 igitur κ *ſic igitur* —— igitur —— convenit B M *d.*
27 igitur L *ergo*
31 indigeat θ *indiget*
33 ſi θ *d.*
34 ſummo — petenda eſt κ *d.*—ſummo autem opere ψ *ſummopere autem*
57 1 approbatione B *approbationis*
3 cognoſcitur B *colligitur (cognoſcitur ſ. l.)*
5 loco B *in loco*
— poſitam κ *compoſitam*
7 diſtribuerunt B *diſtribuerent*
9 Propoſitio κ *Propoſitio eſt*
10 emanet M W θ *ut emanet* ψ *vis emanat*
— Propoſitionis L M W θ, κ *d.*
11 approbatio κ *approbatio eſt*
12 rationibus θ *et rationibus*
— Aſſumptio κ *Aſſumptio eſt*

p. l.
57 14 Approbatio ϰ *approbatio eſt*
15 affirmatur B M ψ *firmatur*
18 Tertia L *Tertia eſt*
— bipartita ϰ *bipartita eſt*
19 unaquaque M W *una quoque*
20 argumentationem θ, ϰ, ψ *d.*
21 Eorum B *Earum*
— conſtant θ *conſiſtant*
— ponemus ϰ *ponamus*
22 horum B *earum* ϰ *eorum*
— dubia B *dubiæ*
24 referre W θ *afferre*
28 enim ϰ *d.* —— ipſi M *d.*
31 reſpublicas θ *rempublicam*
32 Servari ψ *obſervari*
33 quoniam B *quom*
34 leges M W θ, ϰ *d.*
58 1 ſpectet θ *d.*
2 conducat ϰ *conveniat (in marg. conducat)* ψ *conveniat*
5 enim B *d.* θ *Quod (in marg.)*
9 exornato B *exoptato (vel exornato ſ. l.)*
— atque L ϰ *aut* W *ne*
— habere L *haberi*
10 Scripto B *Scriptura*
— omiſſo B *omiſſa*
11 Atque B L ϰ *At*
— conſideratum ϰ *conſiderandum*
12 Summam B *Summa*
13 eſſet θ *erat*
16 facto B *pacto*
17 conſuluiſſe B *profuiſſe (vel conſuluiſſe ſ. l.)*
18 autem ϰ *ex*
21 eſt ϰ *ſit*
— approbationis ψ *probationis*
22 tractatur M *pertractatur*
23 legibus W *legi*
24 niſi ϰ *niſi id*
25 Quod M *Quid (ſ. l.)*
29 ne ſi B L M ϰ, ψ *niſi* θ *nec ſi*
31 iſtud B L M W *iſtum*
34 quod B L M ϰ *id quod*
59 1 quid cauſæ eſt B *d. (ſed ſpatio interpoſ.)* W *d.* ϰ *quid dubitatis* L M ψ *dubitetis*
3 approbatione M *probatione*
7 primum θ *primo*
8 tertium θ *tertio*
9 nos B *d.*
10 fide ϑ *fidem*
— deceptus ſis M *decepti eſtis*
11 fit ϰ *erit*

p. l.
59 11 pacto B *modo (vel pacto ſ. l.)* M ϰ *modo*
15 complexione M *concluſione* ϰ *complexione, (ſed in marg.) concluſione*
16 et oportere ſuperſederi. ϰ *ſuperſederi oportere* L M W ϑ *ſuperſederi*
19 aſſumere M *aſſumere dicunt*
— quoniam perſpicuum ſit quod conficiatur L *quod conficiatur ex ratiocinatione quoniam perſpicuum eſt, quod ſi fiat* B M *quoniam perſpicuum ſit quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat* W ϑ *conficitur ex ratione. Quod ſi fiat* ϰ *conficitur ex ratiocinatione. Quod cum fiat* ψ *id quod conficitur ex ratiocinatione, quod ſi fiat*
22 vitandum M *vitandum eſt*
23 id B *d.*
— complexionem B *concluſionem*
24 intelligantur M *intelligentur* ϑ *intelliguntur*
26 omnes M *d.*
28 facto B L M W ϰ *pacto*
29 ita, ut ex contrario ſententia conficiatur L *contrarium concluſionis inferemus* ϰ *aut contrarium concluſionis inferemus*
31 fide ϰ *fidem*
33 aut ut ϰ *ita* θ *aut*
— eam M *eandem*
34 id eſt hujuſmodi θ *id hujuſmodi* ϰ *hujuſmodi*
35 hoc B W ϑ, ϰ *hoc modo*
60 1 et ϰ *d.*
— ſequitur M W ϰ *conſequitur*
2 concluſeris M *tunc concluſeris*
3 fugeris ϑ *feceris complexionem* ϰ *concluſionem (in Marg. complexionem)*
4 ex W ϑ *aut ex*
— Quare - - - uti. ϰ *d. (in M. ſcrib.)*
6 in B M *d.*
— perſpicuus M *conſpicuus*
7 uti ϑ *uti oportet*
— qui ϑ *quis*
— putabunt ϑ *putabit*
8 poterunt ϑ *poterit*
10 hoc L *hoc putabunt*
— neque aſſumptionis M W θ *d.*
— vel ejus approbationis θ, ϰ *d.*
11 indigere W ϑ *videtur indiget* ϰ, ψ *indiget videtur*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
60	12	Nam B *Nam et*
	15	Quando ϰ *Quo modo*
	—	proferent M *proferunt*
	18	pertinebit ϰ *pertinet*
	19	alia ϰ *illa*
	20	qui ϑ, ϰ *quis*
	21	putent ϑ *putet*
	24	excogitatum ψ *cogitatum*
	25	oratores et mediocres B *et mediocres et malos oratores*
	30	convenit B *conveniet*
	—	orationem B W ϑ *d.*
	31	ratiocinatione ϑ *ratione*
	33	abuti L M ψ *uti*
	34	ab approbatione B M *adprobatione (ſed corrig, a prob.)* ϰ *a propoſitione (ſed in marg. approbatione)*
61	1	perſpiciatur B M ϰ *perſpiciamus*
	3	factu M *factu (vel factum ſ. l.)*
	6	rationibus ψ *probationibus*
	8	videntur B L M W ϑ *viſa ſunt*
	10	ſed ϑ *d.*
	14	levatur B L M W ϑ, ϰ *alleviatur* ψ *allevatur*
	19	illis M *aliis*
	21	præceptio ϑ *d.*
	22	modos M *numeros*
	—	obſervabunt ϑ *conſervabunt* ψ *obſervabit*
	23	poterunt ψ *poterit*
	26	aliquod ϑ *d.*
	28	ſi M *d.*
	29	alia æque firma ϰ *alia quæ æque firma eſt*
	30	id, quod M *quod* ϑ *id quod ſignum eſſe adverſarii dixerunt*
	34	complexio B *comprehenſio*
	—	una, aut ϑ *una ex*
62	2	pro M ϑ *d.*
	—	argumentandum ψ *argumentationem*
	4	credibili W ϑ *incredibili*
	—	ſi B *ſi quid*
	8	quis, quem B M ϰ *aliquem* L W ϑ *aliquis quem*
	9	dicat ϰ *ut dicat*
	11	evenire B L M W *venire*
	15	Curius ϰ, ψ *Curio*
	19	ejus ϰ *ejuſdem*
	21	aut non factum M *et factum non eſſe*
	—	oportuerit M *oportuerat*
	—	de qua ϑ, ϰ *de quo*
	24	ipſa L *d.*
	28	inducetur ϑ *inducitur*
62	29	maxime ϑ *d.*
	30	conferetur L M ϰ *confertur*
	33	afferetur L M *affertur*
	34	genus B L *d.*
	35	quid M *quid (qualis ſ. l.)*
	—	demonſtrabitur B L M W ϑ, ϰ, ψ *demonſtrabimus*
63	4	Si B L M W ϑ *Sin*
	7	commemorando ϑ, ϰ *et commemorando*
	8	omnibus ψ *hominibus*
	9	quod B L M W ϑ *(et in m.* ϰ*) quod ad judicandum*
	—	ex B M *d.*
	10	ſi M *cum*
	11	ne L *num* M *an*
	13	ne B L *num*
	—	qui M *qui (vel quod ſ. l.)*
	17	judicati M *d.*
	—	quidem argumenta B M *quidem* L *d.*
	18	argumenta ϑ *d.*
	—	ſumuntur W ϑ *ſumentur*
	20	inducentur B L W ϑ, ϰ *dicentur* M *ducentur*
	22	complexio B L ψ *comprehenſio*
	—	utrum W ϑ *utrumque*
	23	conceſſeris B L M W ϑ *conceſſerit*
	24	converſione ϑ *converſione utriuſque partis,*
	—	alterius M *alicujus (alterius ſ. l.)*
	26	quid ψ *qui*
	27	Sin B L M W ϑ, ϰ *Si*
	—	animi ingenium ϰ *d. (in M. ſcrib.)*
	28	æſtimet W ϑ, ϰ *exiſtimet*
	29	ſi W ϑ, ϰ, ψ *ſive*
	—	ſive non vereri ϑ *ſive non dixeris*
	—	concludendum B L M W ϑ, ϰ, ψ *concedendum*
	30	Quod B *quod cum*
	—	reprehendetur ϑ *reprehenditur (et infra* 34)
	32	æſtimabit ϰ *exiſtimabit*
	—	Sin B L M W ϑ, ϰ *ſi*
	33	tamen ϰ *d.*
64	2	annumeratum ϰ *enumeratum*
	—	aut infirmum — poſſimus concedere L *d.*
	3	quod aut M *quod*
	4	enumerationibus ϑ *annumerationibus*
	6	tibi ϰ *d.*
	7	Sed B *ſi*
	8	hereditate B *ex hereditate*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

64 11 ſectio non venierit B L M W ϑ, ϰ *ſectione venerit (ſed in m. ϰ venerit, ut qui ſectione venerit)* ψ *ſectio non evenerit*
12 ſit ϑ *eſt*
16 quis B L M *qui*
19 id M *hoc* ϑ *hic*
20 videatur ϑ *videtur*
26 omnino M *d.*
28 ejus ϑ *d.*
31 explicabuntur L *explicabitur*
34 conceditur L *ceditur* —— ſic ψ *ſicut diximus*
65 1 conficitur ϑ *conficietur*
13 eam B *et eam*
14 ſi B *d.*
— ad aliam ϑ, ϰ *ad aliam partem*
16 ille ϰ *ipſe*
— ad hunc modum B *hoc modo (vel ad hunc modum ſ. l.)*
17 Si ϑ, ϰ *et ſi*
18 pecuniæ L M W ϰ *pecunia*
25 hoc ϰ *d.*
— tibi L *ego*
26 hoc ϑ *d.*
— vellet ϑ *velit*
30 infertur M W ϰ, ψ *inferunt*
31 eſſe B L M W ϑ, ϰ *d.*
— plurimis B *pluribus(ſ. l.)* ϰ *pluribus*
— Deinde —— veniebat M W *d.*
33 Id B L *id quod* M W ϑ *idque*
— quæ ſumpſerant M W *quod ſumpſi*
— conficitur M *efficitur*
34 ſumatur L *aſſumatur* ψ *aſſumant*
66 4 definitio B *definitione*
12 ſi nunc B L M W ϰ *ſi non*
18 te L *te vel*
— florentiſſimo ϰ *in florentiſſimo*
19 Regno M *in Regno*
— reliqui ϑ *reliquit*
21 hoc modo B M W ϑ, ϰ *hujuſmodi*
22 filiam ϰ *filiam ſuam*
23 atque W ϑ *d.*
26 ne L *enim ne*
27 Cæſa cecidiſſet abiegna B L W ψ *cæſæ cecidiſſent* M *Cæſæ cecidiſſent abiegne* ϰ *Concidiſſent abiegnæ cæſæ*
— abiegna ϑ, ψ *d.*
28 poſtulabat L *poſtulat*
30 qui M *quod (ſ. l.)*
— atque L ϑ *aut*
33 acquirendæ ϑ *quærendæ*
67 3 atque inferum ψ *d.*

p. l.

67 5 cum B L *d.*—ſi quis cum Or. accuſet, — occiſam ϑ *ſi quis Oreſtem accuſans in hoc maxime commoretur ab eo matrem occiſam. (in M. ſup. l.)*
7 augetur B *augetur (vel agitur ſ. l.)*
8 accuſet ϑ *accuſans*
10 dicitur B M ϑ, ϰ *dicetur*
11 eo B *ab*
14 cupidos B L M W ϑ, ψ *cupidus*
— judicandi ϰ *judicandi ſit*
15 Cæpionis ψ *Scipionis*
— judiciariam L M ϰ *agrariam*
17 Macedonem L W ϑ *Macedonem dicens*
23 adeſſe ϑ *eſſe*
— enim M ϰ, ψ *tamen (in M. enim)*
26 pugnam ϑ, ϰ *pugnandum*
27 inſtitutum eſt ϑ, ϰ *inſtituitur*
29 ſi M *d.*
— debebit M *debet*
31 Eriphyle B M *eriphila*
32 ſi quis B L *ſi qui*
— ambitus B *ambitus (ambitionis ſ. l.)*
35 quis B L *qui*
68 1 vitiis ϑ, ψ *vitio*
4 alteram B *aliam*
6 quis B W ϑ *d.*
7 geratur B L W ϑ, ϰ *gerant*
8 inutile B *utile*
10 efficiat B *efficiat (vel inſtituat ſ. l.)*
— ſi L *d.* W ϑ *ſi ratio*
— infirma L W ϑ *infirma datur* M *infirma reddatur*
12 Immune B M W ϑ, ϰ, ψ *Immane*
13 conducibile ϑ *condocibile*
— meum L *d.*
14 Concaſtigabo B *caſtigabo (ſed una et altera litera eraſa eſſe videtur)* L M W ϑ, ϰ *non caſtigabo*
— noxia L M *noxa* —— pro commerita noxia ϰ *propter commeritam noxam*
15 Invitus —— fides ϑ, ϰ *d.*
17 afficit B *afficere* ϑ, ϰ *affecit*
20 erat B *erit (corrig.)*
21 ponebatur B M *ponetur* ϰ *ponitur*
22 verſatur ϑ, ϰ *verſabitur*
23 dicatur ϰ *dicitur*
— ſed ϑ *ſi*
24 demonſtramus M ϰ *demonſtremus*
27 eſſe ϑ *d.* de M *d.*
28 Hermagoras L ϰ *Hermagoras autem*
34 putarit B L M W ϑ, ϰ *putarit eſſe*
35 ſequatur B *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
68	35	Hermagoram B L W ϑ, ϰ *d.*
69	2	placet B L W ϑ, ϰ *placuit*
	—	numero B M W ψ *numerum*
	—	reponi L *vel reponi* W *poni*
	4	eſt ϑ *erit*
	8	enumerationem ϰ *id eſt, enumerationem*
	12	intelligetur B ϑ *intelligitur*
	—	ſin L *ſin vero*
	13	ſatietatem ψ *faſtidium*
	—	poterit ϑ *potuit*
	16	autem L *d.*
	—	dicere ϰ *dices (in M eſt dicere)*
	18	reducere B *reducere (reducturum ſ. l.)* ϑ *reducturum*
	20	Docuimus hoc ϑ, ϰ *illud docuimus*
	22	præterea M *præterea (præteritum ſ. l.)*
	23	tuas B *has*
	26	eam quod afferebatur ϑ *eum qui afferetur* B M *afferetur*
	29	cum B L ϰ *tum*
	30	quidque M *d.*
	33	Nam L M *Numquid*
	—	a vobis B ϰ *ſic a* W ϑ *ſi id a*
	34	poſſitis B *poſſitis (vel poſcatis ſ. l.)* L *vel poſcatis poſſitis* ϰ *poſcitis me*
	35	ut ϑ *d.*
70	3	et L *d.* contrariarum M *aliarum*
	6	modo ϑ *pacto*
	7	quererentur ϰ *ſequerentur (in M. quer.)*
	8	judices W ϑ *d.*
	9	omnibus L *d.*
	11	quoniam B *quom*
	12	id eligatur B *deligatur id*
	18	confirmandi M *confirmationis*
	19	rebus M *locis (vel rebus ſ. l.)*
	—	quæ M *qui (ſ. l.)*
	—	attributæ M *attributi*
	24	Diis immortalibus B *d.*
	25	ſumetur B ϰ *ſumitur*
	26	reſponſis - - - civitatibus ϰ *d. (ſed inv. in m.)*
	27	ex B M *d.*
	30, 31	an M ψ *aut*
71	1	ſit ϰ *fuerit*
	8	hanc eſſe - - - poſſit ϑ *d.*
	12	imprudentiæ ϑ *imprudentiam*
	14	per manum M W ϑ, ϰ *manum*
	15	æquabili ϑ *æquali*
	17	ne L ϰ *neque* ϑ *nec*
	23	in eos - - - eruditus ϰ *d. (in M. ſcrib.)*
	25	claros ψ *caros, claros*
	27	quibus B L M W ϑ, ϰ *quibus ex*

p.	l.	
71	28	poterit L *potuerit* ϰ *potuit*
	29	aliis B M ϑ, ψ *aliis peccatis*
	30	per contentionem M *per contentionem (comparationem ſ. l.)* W ϑ, ϰ *per comparationem*
72	1	perinde B *proinde*
	5	primis L ϑ, ϰ *primum*
	6	evenerit L W ϰ *venerit*
	10	referant B *adferant*
	17	et ϰ *d.*
	25	et nunc ϰ *et nunc per quem*
	26	tribuitur M ϰ, ψ *diſtribuitur*
	28	ut ϑ *d.*
	31	Quartus ϑ *Quartus locus eſt*
	—	illiberales ϰ *in liberales*
	32	indignæ B *indigna (corrig.)* M *indigna*
	33	quas B L M ϰ *quæ*
	—	paſſi ϑ *paſſi eſſent*
	—	eſt ϑ, ϰ *d.*
	34	ponentur B L M W ϑ, ϰ *ponuntur*
73	3	id B *id ſe*
	6	videant ϰ *viderint*
	7	Octavus L *Octavus modus*
	1	aut non - - - oportuerit ϰ *d. (ſcrib. in M.)*
	9	ejus ſpiritum ϑ *ſpiritum*
	11	in terra - - - - Itaque Heracleotem M *d.*
	14	quibus ϑ *quibus rebus*
	15	et aliquem ϑ, ϰ *et qui aliquem*
	—	dilexerunt ϰ *dilexerint*
	21	fratre ϰ *a fratre*
	22	conveniat ϰ *convenit*
	23	benefecerimus B *benigne fecerimus (benefecerimus ſ. l.)* ϰ *benigne fecerimus*
	—	quos —— ſervis ϰ *d. (ſcrib. in M.)*
	24	ut B L *d.*
	—	libertis B *liberis*
	30	eſt B L W ϑ, ϰ *d.*
	32	futurum B L W ϑ, ϰ *futurum eſſe*
	33	qua B L W ϰ *quo*
74	2	Apollonius B L *Appollius* W ϑ *Apollius*
	3	et B L W ϑ, ϰ *d.*
	—	ut B L *d.*
	—	diximus ϰ *dixiſſe*
	—	et ſatis ut videmur de om. &c. ϑ *ſatis nihil citius videmur de om. par. or. dixiſſe* ψ *et ſatis ut d.*
	4	longius ϑ *perlongius*
	5	deinceps ϑ *d.*

De Inventione Liber ſecundus.

Edit. Olivet. — MSS. B L M W ϑ, ϰ, ψ

p. l.

74 10 in W ϑ *d.*
17 muliebris ϑ *mulieris*
20 eum B L M W ϑ, ϰ *d.*
21 magnopere M *maxime*
23 Nam ϰ *Nam pictor*
24 hominem ϰ *illum hominem*
— duxerunt B L M W ϑ, ϰ *deduxerunt*
75 9 delegit M *elegit*
11 probatæ ϰ *comprobatæ*
14 omnibus ex partibus M W ϑ *omni ex parte* ψ *omnibus partibus*
15 quod M *quid*
17 muneratur ϑ *muneraretur*
18 quoniam ϰ *d.*
— quoque W ϑ *d.*
22 commodiſſime B *commodi ſe*
— præcipere B W *percipere*
24 enim ϰ *d.*
26 vobis L *nobis* B M W ϑ, ϰ, ψ *d.*
— viſa ψ *d.*
30 ſtudiis W ϑ *ſtudiis artium*
31 commodiſſimum W ϑ *commodiſſimum eſt*
— quodque, L M *quodque potius*
32 addicere B *addicere (affigere ſ. l.)*
— in arrogantiam ϰ *in arrogantia*
— non ϑ *et non* —— tantopere ψ *tanto tempore*
33 inſcitia B L W ϑ *inſcientia*
34 picturæ M *pictore*
— fuiſſet M *exſtitiſſet*
76 2 et ϑ *d.*
7 uſque a ϰ *hujus, a*
— a principe illo, &c. B *ad principem illum (a principe illo ſ. l.)* ϑ *ad principem illum*
14 revertantur ϑ *convertantur*
16 cognoſceremus M *cognoſcamus*
22 proficit ϰ *profecit*
24 atque ϑ *ejus, atque*
25 arte M *hac arte*
26 reperimus ϑ *reperiemus*

p. l.

76 28 nonnullam M *nonnunquam*
32 ſimul M *ſimiles*
33 noſtro W *noſtra* ϰ *noſtra quoque parte*
77 4 commutabimus M *mutabimus*
5 cognoſſe W ψ *cognoſcere*
7 uniuſcujuſque L *cujuſque*
11 rei ϑ, ψ *d.*
12 nos L M *d.*
13 feret, conſequemur M *feret, conſequimur* ϰ *fert, conſequimur*
14 oratio M *ratio*
18 et conſtitutiones M W ϑ, ϰ *d.* et judicationes B L W ϑ, ψ *d.*
20 eo ϰ *eo libro* —— cæteris ψ *cunctis*
— autem ϑ *d.*
25 in ϑ *d.*
26 ut ex ϑ *ut*
27 præcipientur M *præcipiuntur*
28 oportebit. W ϑ *oportebit. Idem confirmando, et reprehendendo, communia argumenta habeant, judiciale, demonſtrativum, deliberativum, tamen ſecundum proprios fines diverſantur*
31 eſt ϰ *ſit*
32 cum M *d.*
33 aliæ ſunt W ϑ *alicujus*
— et L M W ϰ *d.*
34 aut ϑ *et* ϰ *aliud*
— accuſatio M *excuſatio*
78 4 et in diſſuadendo ϑ *d.*
7 dicimus ϑ *dicemus*
9 ipſo B *ipſa*
13 implicata ϰ *d.* ψ *implicita*
14 transferentur L ϑ *transferuntur*
15 a conjecturali conſtitutione proficiſcemur ϰ *ad conjectur. conſtitutionem proficiſcamur* ψ *a conjecturali conſtitutione proficiſcimur*
17 aliquantum L *aliquantulum*
18 comitatus L M W ϑ *conſecutus*
— fere M *ſæpe*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
78	20	quandam ϑ, ϰ W *eandem*
	22	Caupo B *Copo (Caupo ſ. l.)*
	24	haberet L *habuit*
	28	cruentum ϑ, ϰ *cruentatum*
	—	vaginam M *vagina*
	—	lectum ψ *lectulum*
	30	illum M *d.*
	32	ſuſtulit M ϰ *detulit* ψ *abſtulit*
	—	Caupo ϰ *Caupo autem*
	33	conclamavit B W ϑ *conclamat*
	34	in ϰ *d.*
79	1	educit ψ *eduxit*
	2	cruentum L M W ϑ *cruentatum*
	4	eſt LW ϑ *eſt, id eſt* B *eſt idem* ϰ *et eſt*
	—	quæ ϑ *quæ et* ϰ *et*
	—	quæ ϑ *quæ et*
	7	incidit M *concidit*
	—	horum ϑ *d.*
	10	cauſam L *cauſam convenire*
	11	neceſſaria ϑ, ϰ, ψ *neceſſario*
	14	diſtribuitur B W ϑ *tribuitur*
	—	ratiocinationem ψ *rationem*
	16	vinolentia ϰ *violentia (vinolentia ſcrib. in m.)*
	18	cum M *d.*
	19	fecerit M *fecit*
	20	eſt ϑ *d.* autem M *d.*
	22	faciendum B *faciendi*
	23	videtur B *videbitur* —— ut ϑ *d.*
	24	inimici ψ *amici*
	28	incommodum aliquod B *commodum aliquid*
	31	incommodi ϰ *incommodi cauſa*
	33	factum eſſe L *d.*
	34	oſtenditur ϑ *oſtendetur*
80	1	dicit ϑ *dicet*
	2	debebit ϑ *debet*
	4	aliquem M *d.*
	5	qui ſimili ϑ *quod ſimili*
	6	commiſerint ψ *commiſerunt*
	11	ſecutus L *conſecutus*
	13	ejus L M ϑ, ψ *d.*
	17	cauſæ ϑ *cauſam*
	—	magnopere M *magnopere etenim*
	18	modo M *modo conſiderandum*
	19	etiam M *d.*
	—	arguet M *arguerit*
	20	eſſe B *fuiſſe*
	—	commodi B *incommodi*
	21	arguatur M ϰ *arguitur*
	22	aut M *d.*
	—	aliuſmodi L ϰ *alio modo*
	—	ac L M *quam*
	23	putatur M *putetur*
80	23	aliuſmodi L ϰ *alio modo*
	24	putant W *putent*
	25	eſt nec L *nec*
	26	bonum M *bonum putant*
	—	malum L *malum eſt*
	30	id B M ϑ, ϰ *d.*
	31	erit ϰ *eſt*
81	1	voluerit ϑ *voluit*
	3	ejus M ϑ *eo*
	5	cogitatione B L M W *cogitatione animus*
	—	animo ϰ, ψ *animus*
	—	conſiderare ψ *conſiderari*
	6	et B M W ϑ, ϰ *d.*
	7	In B ϑ, ϰ *d.*
	—	illud L *d.*
	9	aut ϰ *aut ſi*
	—	nemini ϰ *nemini fuiſſe*
	—	fuiſſe ϰ *affuiſſe*
	11	Poteſtas L ϰ *Poteſtas ſic*
	12	dicetur ψ *dicentur*
	22	aut ſi ϰ *ac ſi*
	23	ea ϰ *ea re*
	24	facta M *malefacta*
	—	Quo M W ϑ, ϰ *Quo et*
	25	et ϰ *et quæ*
	26	quo et ϑ *quo*
	28	explicanda L M ϰ *explicanda eſt*
	—	et ϑ *d.*
	34	magis B L W *majus*
	—	majus ϰ *magis*
82	3	vitatione M *in vitatione*
	9	ejus ϰ *(in M.) ejus rei*
	—	id B M W *et id*
	13	ab ϑ *d.*
	15	volet ϑ *volens*
	16	ſi eæ ϑ *ſi ejus*
	18	libro ϑ *loco*
	20	quoque W ϑ, ϰ, ψ *quoque et agnomen*
	22	ea de re ϰ *ob eam rem*
	23	dediſſe ϰ *dediſſe dicamus*
	24	vocarentur M *vocaretur*
	25	ſuſpicionis B M *ſuſpiciones*
	26	enim ϑ *d.*
	27	quibus ϑ *d.*
	28	ſunt ϑ *ſint*
	34	cum ϑ, ψ *in*
83	1	aut ϑ *aut cum*
	3	et ϰ *d.*
	8	vis M *vis et natura*
	10	aſſidua ψ *aſſidua animi*
	11	ducetur ϰ *deducetur*
	12	deſiderabit ϑ *deſiderabit*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
83 13 ſuſpicionis L *ſuſpicationis*
14 aut ϰ *et* —— Item ϑ, ϰ *Jam*
16 erat ϑ, ψ *erit*
20 firmitudinis ϑ *ſimilitudinis*
— ejus ϑ *d.*
21 adducetur ϰ *adducatur*
— a B L M W ϑ *in*
25 affinis W *affinis eſſem* ϑ, ϰ *affinis eſſe*
— ex ϑ *et ex*
26 ante ψ *ante facto*
27 poterit M W ϑ *potuerit*
— ſi L *monſtrare debebit ſi*
30 quem B L M W ϑ *quidem* ψ *quid* ϰ *quidem quem (in M. quid quem)*
31 ejus B *ejuſmodi*
34 perſonis M *perſonæ*
— eam ϑ *eandem*
84 2 ut B M W ϰ *d.*
— inductum ϑ *inductum fuiſſe*
3 arguas fuiſſe W *fuiſſe arguas feciſſe (ſed feciſſe del. recentior manus)*
— eum L *eum eſſe*
8 eſt L W *eſt ejus* ϑ *et ejus*
15 poterunt ϑ *potuerunt*
16 Nam ϑ *d.*
19 confirmare ϑ *confirmari*
22 et B *d.*
23 etiam L *d.* ϰ *aut*
27 facta B M ϰ *factum* ϑ *factam*
— ſi B *ſe (ſi ſ. l.)* W ϑ, ϰ *ſe*
28 nulla ϰ *et nulla*
30 ei M *ea (ejus ſ. l.)*
32 arguetur L *arguitur*
— cum M *d.*
33 feciſſe ϑ *fuiſſe*
35 conqueſtioni ψ *cum queſtione*
85 1 cum B L M *ut cum*
4 pernicioſiſſimum M *pernicioſum*
7 facile B *quamvis falſe (facile ſ. l.)* L *quamvis falſo* W ϑ *quamvis facile*
8 commutari B L M W ϑ, ϰ *mutari*
10 veniſſe ϑ *venire*
— exiſtimationem L *æſtimationem*
— dicetur ϑ *dicentur*
— aut L *d.* M W ϑ, ϰ *et*
11 neceſſitudini ϰ *aut neceſſitudini*
12 aut p. B M W ϑ *et p.*
— adoleſcentiæ ϰ *aut adoleſcentiæ*
16 et B L M W ϑ, ϰ *et de*
17 inſtet B L M W ϰ *inſtat*
20 partibus ϑ *partibus ipſius* ψ *partibus negotii, quæ in libro primo tractatæ ſunt*

p. l.
85 22 ex ϰ *d.*
27 poſſunt W ϰ *poſſint*
28 conſiderare ψ *conſiderandum*
— factum ϑ *factam*
31 geſtio ϑ *et geſtio*
32 eſt ϰ *d.*
86 1 demonſtrabimus ϰ *injecimus*
— quid L *injecimus quod*
2 conſiderare oporteat B L W *conſiderari oporteat* M *conveniat conſiderari*
5 ſit ϑ, ϰ *ſit*
9 quædam B *quidem*
12 unaquaque B L *quaque* W *qua*
13 titubatio B W ϑ, ψ *titubatio, avaritia* ϰ *titubatio amentia*
14 erat ϑ *d.* L ϰ *reſtat*
— quas negotiis M *negociis quæ*
17 ecquæ B L ψ *et quæ lex* W ϰ *ecquæ lex*
— ſit ϑ *ſit*
18 ſit B M *d.*
20 aliquæ L ϰ *et aliæ* M *aliquæ (aliæ ſ. l.)* W ϑ *et aliquæ* ψ *aliæ*
23 aut ϑ *et*
24 eaſdem L *eas*
— aut incredibilem ϰ *d.*
25 enim L *autem*
— quæri M *quæri (quærere ſ. l.)*
26 deinde ecquo ab alio ϰ *deinde hoc quomodo ab aliquo fieri* ψ *deinde ſi hoc quo ab alio*
29 haberet B L M W ϑ, ϰ *non haberet*
30 fieri quæritur M *quæritur non (ſ. l.) fieri* ϰ *deinde quæritur*
32 erit M *erat*
34 cænarit L *dein cænarit*
— Poſt rem M *Poſtremo*
87 1 comitatum M *comitatem (ſ. l.)* ϰ, ψ *comitem*
— cruentum ϰ *cruentatum*
5 non ψ *d.*
— tam B ψ *d.*
7 ſæpe M *d.*
8 adjumenta B *ſi adjumentæ* M W ϑ ϰ *ſi adjumenta*
— ſi B L M W ϑ *d.*
— adjutores W *adjutoris*
— deſint B M *deſunt* W *deſt*
9 apta B *aperta*
11 neque ϰ *non*
— eſt neque ϑ *d.*
13 non ϰ *non eſt nec-*

p. l.
87 14 quamque M *quamque rem* ϰ *in quacunque*
15 ſed ϰ *ſi*
— ad B W *et* L ϑ *d.*
18 unaquaque M *unaquaque parte*
22 autem L *enim*
— incedet B ϰ *incidet*
23 pertractabit B *pertractavit*
24 ſuſpicionis ϰ *ſuſpectionis (ſuſpicionis ſcrib. in M.)*
26 cur —— ab illo M *d.*
27 cur ſit M *cur hic ſit*
28 hoc ante factum ſit ϑ *hoc d.*
29 quid B ϑ *d.*
30 quid B M ϑ *d.*
31 hoc ϑ *d.*
32 an L ϑ, ϰ *an et*
88 1 cum W *tum*
— tum ϰ *ſed tum (in M. et tum)*
10 ii B *ſi*
13 ipſius W ϑ *ejus*
18 in pleraſque ϰ *pleraſque*
22 quandam M *d.*
— hoc W ϰ *d.*
— volet B L M W ϑ, ϰ *velit*
28 aut L M W ϰ *d.*
— indignationem B *quandam inductionem*
— per B L *d.*
89 2 enim ϰ *autem*
7 exercitatione B L M W ϑ, ϰ *in exercitatione*
9 poterunt ϑ *potuerunt*
14 et non oportere L W ϑ *d.*
— teſtibus ϰ *d. (ſcrib. in M.)*
17 ejuſdem ϑ *ejuſdemque*
— admiſiſſe ϑ *admiſiſſe dicitur*
18 ejuſdem B *ejuſdem cauſæ*
20 diducentur B W ϑ, ϰ *diducuntur*
24 accuſatorum ϑ *accuſatoris*
25 conqueſtione B M *queſtione*
26 omnes W ϑ, ϰ *d.*
— ex ϰ *et ex*
27 illæ ϑ, ϰ *illi*
33 Cum M *Cum autem*
35 C. Flaminius B *G. Flaminius*
90 4 deduxit M *eduxit*
— arceſſitur B M *arceſſitur reus* ψ *accerſitur reus*
6 deduxiſti M *eduxiſti*
7 Ratio L *Ratio eſt*
8 poteſtatem M *poteſtate*
9 poteſtatem ϰ *majeſtatem*
10 hoc — poteſtatem L W ϑ, ϰ, ψ *d.*

p. l.
90 12 argumentationes omnes L *argumentationem omnem*
16 in qua ϑ *in quam*
18 attendet ϰ *attendat*
19 incident W ϑ, ϰ *inciderint*
22 minuere M *deminuere*
24 expoſitum ϰ *expoſitum eſt*
25 pluribus B *plurimis*
27 et ϰ *d. (in M. ſcrib.)*
28 docere ϰ *oportebit docere*
91 1 oſtenditur B *demonſtrabitur* L M W ϑ, ϰ, ψ *oſtendetur*
2 ſi B M W *d.*
3 et M ϰ *et ex*
5 exponemus W ϑ *oſtendemus*
— ſi L *ſic*
8 affirmatur ϰ *affirmetur*
12 tractanda. B *(et in Marg.* ϰ*) tractanda. Ut ſi fur eſt de furto ſi ſacrilegus de ſacrilegio*
14 conetur ϰ *conatur*
19 confirmatio M *confirmatio eſt facienda* W ϰ *confirmatio eſt*
21 adaugetur M *augetur*
27 commutare M *mutare*
32 Eorum ϰ *Eorum ſiquidem*
33 eorum M W ϑ *d.*
— poſtulabit M *expoſtulabit*
92 2 cum B L *non cum*
— eo quicum W *quo quod cum*
3 quos L *quos oportet*
6 eſt M *quidem eſt*
7 multitudine L W *multitudini*
8 Nam ϑ *Nam ex*
9 et L W *ex*
— prætoriis L ϰ *prætoris*
12 jure ϰ *jure civili*
— et ϑ *d.*
14 conceptio ϑ *conceptio præceptorum*
16 confirmentur W ϑ, ϰ *confirmantur*
19 extra M *et extra*
22 ut ϑ *ut et*
23 afficere ϰ *affici*
25 ex B M ϰ *d.*
28 conſequatur ϑ *conſequitur*
29 genere M *genere cauſæ*
33 armati ϑ *ex armatis*
93 2 hic ϰ *d.* is M *d.*
5 Ratio ϑ *Ratio autem eſt*
6 præjudicium ϰ *judicium*
8 quoque L *quoque ante prætorem*
9 dum ea ψ *cum de ea re*
— judicetur W *judicatur*
11 cauſa ϑ *cauſa tranſlativa*

p. l.
93 15 ſimilibus ϰ *ſimilibus quoque*
17 an ϰ *aut* —— an ϰ *aut ex*
18 ſic ſit ϰ *eſt*
19 communis ϰ *communis eſt*
20 judicium M *judicium judiciorum*
21 diffidat ϰ *diffidit*
— A tranſlatione ϑ *At tranſlationem*
— perturbationem L W ϑ, ϰ *perturbationem judiciorum*
22 agatur ϑ, ϰ *agantur*
— veniat ϑ, ϰ *veniant*
32 implicitam B M W ϑ *implicatam*
35 De M *et de*
94 2 ſecundorum eſt ϑ *ſecundorum*
4 eſt B *d.*
5 Utrorum ϑ *Utrumne*
8 eſt B M W ϑ *d.* ſibi ϰ *d.*
9 in L *d.*
10 Judicatio ϑ *Judicatio eſt*
14 ut ϑ, ϰ *aut* —— Sunt ϰ *Sunt autem*
21 autem L *d.*
22 cujus ϰ *d.* (*in M. ſcrib.*)
25 concedebat L *cedebat*
26 Aut ψ *At*
27 heredes M *d.*
28 judicatio L ϑ *judicatio alia*
30 una ϰ *d.*
32 præcepta M *exempla*
— aut M *autem*
35 quædam ϰ *quædam juris*
— ratione ϑ, ϰ *obſcura ratione*
95 1 veniſſe M *veniſſe videtur* W ϑ, ϰ *veniſſe videntur*
2 a con. aut vero ψ *aut a con. aut a vero*
— aut L M *aut in*
— firmata M *firmata videntur*
3 eſt L M ϰ *eſſe videtur* W ϑ *eſſe*
6 et B *et* (*in ſ. l.*)
7 alios ϰ *d.*
8 conſervare ϰ *obſervare*
9 honorum B L M ϰ *honoris*
12 qui ψ *et ab his qui*
14 reveremur L ϰ *veneramur* M *venere-mur* B W ϑ *veremur*
15 quid ϰ *d.* aliter ψ *aliud*
17 ipſa L *quidem*
19 remotiora ϰ *remota*
— aliquam, aut ad ϑ *alia aut*
20 Conſuetudinis ϑ *conſuetudinem*
21 comprobarit ϰ *approbarit*
24 quæ B M W ϑ *quam*
26 judicatum M *judicatum dicitur*
27 jam W ϑ *d.*

p. l.
95 28 putatur W *putetur*
— juri B L M W ϑ, ϰ, ψ *jure*
29 ante B *d.*
31 quidquid M *quod quiſque*
32 quiſque ϰ *quemque*
33 elicere B M *elidere*
— debebit ϰ *oportebit*
96 5 dici ϰ *duci*
— hac ϰ *hac conſtitutione*
6 num quos M *utrum quos* ϑ *numquid* ϰ *num quos alios*
18 Amphictyonas B L M W *Amphitrionas*
20 Depulſio eſt B *Depulſio*
25 celebrandæ B L M W *concelebrandæ*
26 Statuerint W *ſtatuerunt* ϰ *conſtituerunt*
97 3 juridicialis M *d.* W ϑ *juridicialem*
6 remotio crim. ϰ *d.* (*in M. ſcrib.*) crim. L *d.*
9 probandum ϑ *approbandam*
11 eis B M W ϑ, ϰ *hoſtibus*
12 relinqueret M *d.*
13 conſervavit L *ſervavit*
14 definitio L W ϑ *definitio, quid ſit lædere majeſtatem*
15 agitur ϑ, ϰ *agimus*
20 ſunt judicationes B *eſt judicatio* L W θ *judicatio eſt, vel ſunt judicationes*
24 utrum ϰ *utrumne*
— fuerit M *fuit*
25 ex his B *ex his* (*vel ex ſuis ſ. l.*) M *ex ſuis* (*ex his ſ. l.*)
26 conveniet B *d.*
27 adhibere B *et adhibere*
29 crimini dabitur M *criminabitur*
31 facto M *facto* (*vel factum ſ. l.*)
35 maleficii ϰ *maleficium*
98 2 oportet θ, ϰ *oportebit*
3 incidunt B L M W θ, ϰ *accidunt*
4 ut B M W θ *ut et*
— Sin L θ, ϰ *Sin autem*
5 ejus θ *et ejus*
7 putat B L *putet*
9 aggrediatur B L M *aggredietur* θ *aggreditur*
17 propter hoc ϰ *d.*
21 laudatur θ, ϰ *laudabitur*
— demonſtratur θ, ϰ *demonſtrabitur*
26 ipſam θ *d.*
28 ex θ *ut ex*
31 an ad ψ *quam ad*
99 4 autem B L M W ϰ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
99	4	erunt B M W *inerunt*
	6	facti θ, κ *et facti* —— inutilitatem W θ *utilitatem*
	8	putari θ *putare*
	13	aut hon. M *atque hon.*
	15	idem κ *eadem*
	16	faciendi κ *perficiendi*
	19	Curiatiis B L M W θ, κ *Curiatibus*
	20	Is θ *Is quum*
	22	Curiatii B L M W θ *Curiatis*
	24	Depulſio eſt κ *depulſio*
	26	fratrum θ *fratrum naturam*
	28	qua B L κ *quo*
	—	fit θ *eſt*
	29	de θ, κ, ψ *d.*
	35	crimen M *culpa*
	—	transfertur B L M W θ, κ *transferetur*
100	2	ſuſceperit θ *ſuſceperat*
	6	potuerit W θ *potueritne*
	10	haberi κ *d.* (*in marg. ſcrib.*)
	11	impudentiam demonſtrare κ *imprudentiam monſtrare*
	19	voluiſſet B ψ *valuiſſet*
	—	quidquam M *d.*
	20	fuiſſet θ *fuiſſe*
	22	reo M *eo*
	24	ne de θ *nec*
	—	potuiſſet B M W θ *ipſe potuiſſet*
	25	ne θ *nec* —— in L *ad*
	26	lege κ *d.*
	29	transferetur κ *transferatur*
	30	ſe L *rem ſe* M *ſe rem*
	31	id θ *d.*
	35	inducentur κ *inducuntur*
101	2	refert M W θ, κ *referet*
	3	culpam, et κ *culpam*
	4	feret, juncta θ *juncta feret*
	7	ut κ *ut et*
	11	demonſtrant W *demonſtratur*
	12	levabitur θ, κ *alleviabitur*
	14	homini κ *d.* (*in marg. ſcrib.*)
	18	pervenire B *venire*
	20	hic M *hoc*
	21	ita θ *d.*
	22	non modo θ *d.*
	23	expectare B *expectari*
	—	Locus κ *Locus autem*
	25	comparet ϑ *comparat et*
	27	ejus M *ejus* (*vel eum ſ. l.*)
	28	indignatio κ *indignatio eſt*
	29	Ab defenſore κ *Ab defenſore eſt*
	—	conqueſtio B M W θ, κ *ſui conqueſtione* ψ *ſui conqueſtio*
101	34	pertinuerit κ *pertinet*
102	1	vindicata θ *judicata*
	3	dimovetur L *removetur* —— Id κ *Et id*
	5	exemplo κ *exemplum*
	—	legarunt B M *legarunt* (*vel legatos miſerunt ſ. l.*)
	6	oportebat ϑ *oporteret*
	8	Depulſio eſt B *Depulſio*
	10	ab Quæſtore κ *d.*
	19	ad W *d.*
	20	illius W θ *ad illius*
	21	quemque κ *quoque*
	22	hunc κ *hunc ideo*
	25	cætera M W θ *et cætera*
	—	pertractarit M *tractaverit*
	28	potuiſſe M *oportuiſſe*
	29	potuerit M *oportuerit*
	30	vis θ *d.* implicata κ, ψ *implicita*
	33	convenerit M *convenerint*
103	2	confirmandum M *demonſtrandum eſt*
	6	certum κ *d.* (*in M. ſcrib.*)
	7	ut θ *d.* eſſet κ *d.* (*in M. ſcrib.*)
	9	depulſione κ *defenſione* (*depulſione in M. ſcrib.*)
	10	convenient M *conveniunt*
	11	poſt L M θ *d.*
	12	utriſque B L M *utrique* (*in* B *lit. ſ. eraſa eſt ab eadem ut videtur manu*)
	13	Hi θ, κ *Hic* (*in marg.* κ *Hi ſcrib.*)
	—	certiſſimi B L M *certiſſime*
	14	defenſoris M *defenſoris vero*
	—	in ipſo B M W θ, κ *aut in ipſo* L *et in ipſo*
	15	reum B *ſe* (*vel reum ſ. l.*) M *ſe*
	16	neque M (*bis*) *aut*
	17	ſit θ *fit* —— ſibi M *d.*
	19	quondam M *d.*
	—	nobilis L *prænobilis*
	22	eſt κ *d.*
	23	Depulſio eſt B W θ *Depulſio*
	—	quæſtio eſt κ *quæſtio*
	—	oporteatne M *oportueritne*
	24	fuit B *d.*
	—	nec κ *aut*
	25	ætatis B κ *ætatis non habui*
	27	Attamen θ, κ *At enim*
	—	es θ, κ, ψ *factus es*
	30	dedendusne L W θ *dedendus*
	31	a κ *cum* —— hoc M *loco*
	34	voluntati θ *voluntatis*
	35	intelligetur θ *intelligitur*
104	2	demonſtrare W *monſtrare*

p. l.
104 2 rem M *d.*
— nec B L M θ, ϰ *nihil*
6 expeditionem B L ϰ *expeditione*
— ad B *et ad*
— vocarit M *vocavit*
8 ac B L M ϰ *et a*
— hoc B ϰ *hac*
11 omnibus B L M W θ, ϰ *omnibus partibus*
— et B L M W θ, ϰ *et ex omnibus*
13 ei θ *d.*
15 ac L ϰ *aut*
17 ut θ *d.*
18 ejus θ *d.*
20 neceſſitudinem ψ *neceſſitatem*
21 ſciſſe θ *ſciſſe ſe*
— negatur ψ *negat*
23 alto M *mare*
25 Caſu ϰ *Caſu autem*
26 cui θ *ei* —— immolari ϰ *immolare*
30 feciſti ψ *feciſtis*
31 es ψ *eſtis* —— fecerit ψ *fecerint*
32 neſcierit ψ *neſcierint* —— ſitne ψ *ſintne*
33 demonſtrabitur θ *demonſtratur*
34 vis ϰ *d. (in marg. ſcrib.)*
35 quoddam M *certum*
105 2 cœpit ϰ *incepit*
— Tum ϰ *cum*
3 commotis W ψ *commotus*
— is M *d.*
— propter ϰ *prope*
7 flumen M *fluvium*
9 arceſſierunt θ *accerſerunt* ϰ *arceſſerunt* ψ *accerſierunt*
10 fuerunt ϰ *fuerant*
— eſt B L *d.*
— Ratio ϰ *Ratio eſt*
12 eſt B L *d.*
— Tamen M *d.*
13 eſt ϰ *d.*
15 dignus B *dignuſne*
16 autem ϰ *enim*
19 alto θ *altum*
21 Navis dominus negat ϰ *Dominus negat navim*
22 deprehenſa eſt M *deprehenſa*
29 ea ϰ *eo*
106 2 eſt B L *d.*
— diſſimile ψ *quod diſſimile*
3 facilius ϰ *quod facilius*
4 vitari L W θ *devitari* M *vitari (vel evitari ſ. l.)*

p. l.
106 5 provideri ϰ *providere* ψ *prævideri*
— niſi B L M W θ, ϰ *ne ſic*
7 fatuitatem θ *fortuitatem*
9 Siqua ψ *Siquam*
10 implicationem ϰ *amplificationem*
14 hoc ϰ *d. (in marg. ſcrib.)*
16 oportebit B *licebit (oportebit ſ. l.)*
17 contentione B *contendere* M *contentione (contendere ſ. l.)*
23 commorabitur M *immorabitur*
24 adaugenda M *augenda* θ *d.*
— voluntati θ *voluntatis* ψ *voluntati ſuæ*
29 autem B *hiis communes* ϰ *hi ſunt communes*
30 unus B M W θ *d.* ϰ *primus*
— confeſſione M *confeſſionem*
— et alter B θ *d.* M W *et* ϰ *alius*
32 autem θ, ϰ *d.*
— conqueſtio B L M W θ, ϰ *conqueſtio eſt*
107 1 conſiderent M *d.* θ *conſiderant*
7 et B *d.*
— quædam - - - aſſumunt B *d.*
14 conſiderationem intendemus B *aciem tendemus*
20 eo L W θ, ϰ *(in marg.) eo ut depreceris*
— conſtitueris ψ *conſtitueris ut depreceris*
21 ſint ϰ *d.*
22 dixeris B *dicere* M *dicere (dixeris ſ. l.)*
24 habuit M *habuerit*
26 tamen B *tunc* L M W θ, ϰ, ψ *tam*
— manſuetudine, dignum W ψ *manſuetudine quam dignum* θ, ϰ *conſuetudine, quam dignum*
29 ducere B *perducere* L ψ *deducere*
31 pars B *pars hæc*
108 1 dictum θ, ϰ *ductum*
— in hoc M ϰ *d.*
5 ignoſceretur θ *cognoſceretur*
12 feciſſe L *feciſſe ſe*
— ſed θ *ſi*
14 peccato M *peccato (pacto ſ. l.)* ϰ *pacto*
15 ignoverint θ *ſibi nocuerint* ϰ *ignoſcerent*
16 abſuturum M *cautum aſſuturum*
18 conſanguineum ϰ *conſanguineum eſſe*
— aut jam θ, ϰ *d.* —— in primis θ, ϰ *aut primis*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
108	18	aut jam a majoribus in primis B *aut jam a majoribus in primis (aut majoribus et primis ſ. l.)* L M *a majoribus aut primis*
	19	demonſtrabit M *demonſtrare oportebit*
	—	et nobilitatem B M W θ *nobilitatem*
	20	eorum θ, κ *et eorum*
	—	et B M W θ, κ *d.*
	22	cum κ *d.* —— conqueſtione θ *queſtione*
	24	cæteros M *ceteros (majores ſ. l.)*
	26	et κ *d.*
	29	Deinde W θ *Deinde a*
	32	malefacta B L *maleficia* W θ *mala facta*
	33	facta κ *facta eſſe*
109	1	poſſe M *potuiſſe*
	3	acre ψ *hac re*
	5	honos habitus ſit κ *honos debitus ſit* ψ *bonus habitus ſit*
	—	pœnam κ *pœnas*
	6	Deinde turpe θ *Denique turpe*
	9	vel B *d.* L M W κ *et*
	—	quale odium B *quale odium et quam optime (lineola quale odium ſubnotantur ac ſi deleri debeant)*
	10	alter κ *alter locus*
	15	deferatur κ *efferatur*
	—	et quare reſtet M *d.*
	17	præmii B *aut præmii* L M W κ *et præmii*
	—	aut κ *et*
	—	quæreretur θ *quæreret* κ *quæratur*
	18	Eas M *et eas*
	21	de θ *et de*
	22	a M *in*
	—	aut B W *aut a* M *aut in*
	23	ponamus κ *ponimus*
	26	accommodetur κ *accommodatur*
	30	cum genere primo, tum etiam forma B *genere et prima confirmatione (genere primo, et forma ſ. l.)* L *tum genere, tum etiam forma* M *cum genere, etiam tum forma* W θ *genere primo, tum et forma*
	—	tum κ *et tum etiam*
	—	intelliget B *intellegit*
	31	in aliam θ *in alia*
	33	L. Licinius M *Licinius* κ *d. (ſed in marg. ſcrib.)*
	34	illuſtri neque M *d.*
110	1	numero M *eo numero*
	—	ut B *qui*
	—	qui B *ut*
110	2	eſſe κ *d.*
	—	quod θ, κ *qui*
	—	tamen B *tunc (tamen ſ. l.)* M *tunc*
	4	rediit B L M W θ, κ *redit*
	5	ut B *d.*
	7	incidet B κ *incidat*
	16	ſint L M κ *d. (at in marg. κ ſcrib.)*
	17	quadam B W θ, κ *quanam* L *ſed quadam*
	—	ex oratione B W θ, κ *ex ratione* M *ex oratione (ex ornatione ſ. l.)*
	19	opitulatus ſit θ *d.*
	20	fecit κ *fecerit*
	21	factum κ *eſſe factum*
	22	obſtiterit B L M W θ, κ *obſtitiſſet*
	24	inſumpſerit M *inſumpſerit (conſumpſerit ſ. l.)* W θ, κ *conſumpſerit*
	—	et κ *d.* —— ſi B *d.*
	28	id M *d.*
	29	hujuſmodi W *ejuſmodi ejus* θ *hujuſmodi ejus*
	30	præmio κ *præmio dignus*
	31	venditet B M *vendicet*
	—	pretio κ *præmio*
	32	quo W θ *quod*
	34	quid W *quid ſit*
111	1	et quanto W *quanto*
	2	majores θ *quos majores*
	3	talis B *d.*
	5	erit M *eſt*
	6	aut θ *d.*
	—	communicari B L M W κ *communicare*
	9	ſint M κ *ſunt*
	—	ex præmio B L M W θ, κ, ψ *experiendo*
	10	exſiſtant M *extant*
	11	dignati M *vel donati*
	12	deliberari L *vel derogari deliberari*
	13	contra dicat θ *contra dicas* κ *contradicant*
	17	pecuniarium B M W θ, κ *pecuniarum*
	18	copiane W κ *ne copia*
	19	conſideratur κ *conſiderantur*
	23	deliberetur W *deliberaretur*
	—	non pretium θ *pretium non*
	27	verſatur controverſia B *verſantur controverſiæ*
	28	ex ſcripto B W *et ex ſcripto*
	—	et B κ *et ex* M *d.*
	29	ex contrariis B κ *et ex contrariis*
	—	ex definitione B *et ex definitione*
	33	uxori ſuæ κ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

112 1 Primum L *Hic primum*
— poterit ϰ *poteſt*
3 ſermonis ϰ *d.*
— eo B *eo (vel ambiguo ſ. l.)*
5 ſcriptura ϰ *ſcripta*
10 ejus θ *ipſis*
— factis B L *et ex factis* ϰ *ac ex factis*
12 inerit ϰ *etiam erit*
13 appoſitum ϰ *oppoſitum*
21 exſtet L M *conſtet* ϰ *d. (ſed in marg. conſtet ſcrib.)*
23 fictam B *ficta* W *fictam rem* θ *factam rem* ϰ *fictam legem*
24 ne M W *non*
25 poſſet θ *poſſe*
26 eſſe B *d.*
30 illo B *illo quoque*
31 aut M *atque*
32 ſi id - - - - - demonſtrabimus : et ψ *d.*
113 7 ineſſe M *eſſe*
8 Amentiæ B M *Amentiam*
11 uti ϰ *uti hoc modo*
14 perſpicitur. θ *perſpicitur. Verbi cauſa, ſi magis dilexit filium quam matrem, aut matrem quam filium*
17 ſcribendum M *deſcribendum*
18 utrinque M *utriſque* ψ *utroſque*
22 adjungit ϰ *adjunget*
24 tum aut M ϰ *tum*
25 inſtituit M *inſtituitur*
— accommodabitur M W θ, ϰ *accommodatur*
26 ſpectare M *ſpectat*
27 uxorem autem haberet B *d.*
— ita M *ei*
28 genitus B *gignitur (vel genitus ſ. l.)* L W θ *gignitur* M *genitus ſit*
— is B *is (hi ſ. l.)*
— heres eſto B *heres eſto (heredes ſint ſ. l.)*
— Deinde ϰ *Denique*
29 moritur M *moriatur* ψ *moreretur*
— venerit ψ *veniret*
30 Secundus M *d.*
32 veniat L W θ, ϰ *venerit*
33 aut B M θ *et*
— eventum B *ventum*
34 ſola ϰ *ſola eſſe*
114 1 Alterum B *illud* M W θ *aliud*
— eſt B W ϰ *d.*
4 dicitur B *ducitur*
— Ea ϰ *Ea ex*

p. l.

114 7 auxilia quædam M *auxilio quoſdam* ϰ *auxilium quoddam*
10 eo B M ϰ, ψ *eo milite*
11 tribunum militum ϰ *tribunus plebis militem* ψ *tribunus militem*
12 inferre M W *afferre*
— conaretur ϰ *conabatur*
13 in legationem ϰ *ut in legatione*
14 quæſtor M *prætor*
15 ut M *ut factum eſt* θ *ut eſt*
17 fluminis M *d.*
19 doceatur L *demonſtretur*
20 defendit ϰ *defendet*
23 ſit B ϰ *eſt*
25 adverſariorum M *adverſariorum (aliorum ſ. l.)*
27 modis θ *locis*
28 oportebit M *oportet*
31 intentantis M *intentantis (minitantis ſ. l. et in marg. intemptantis vel intendentis)* ϰ *tentantis*
— producendo - - - interrogando θ *(in m.) producendum interrogandum*
33 aut θ, ϰ *an*
34 Si θ *vel ſi*
35 impudentiorem M *imprudentiorem*
115 3 confligendo L M θ *(in m.)* ϰ *comparando* W *confligendo (comparando ſ. l.)*
4 ipſum ϰ *d.*
7 aliquid M *aliquis*
8 Cum ϰ *Cum autem*
9 judicem M W *judices*
10 poterant M *poterunt* W θ *potuerunt*
16 hoc ϰ *d.*
19 ſcribant W θ *ſcribebant*
23 ſe ϰ *d.*
26 ille B *illæ*
28 afferet θ *dabit* ψ *afferret*
29 abſurdum M ϰ *(in m.) abſurdum ſit*
31 ante M *nam ante*
32 eſſe θ *d.*
— accuſaretur M *accuſatur*
— cauſam ϰ *et cauſam*
33 impuliſſet B *compuliſſet (vel impuliſſet ſ. l.)* L M *impulerit*
34 hanc θ *hanc rationem*
35 convenient B W *conveniunt*
116 1 convenire ϰ *oportere (ſed in m. convenire)*
4 quidem M *quoque*
10 oportet ϰ *(in m.) oportebit*
11 videre θ *videre hæc*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

116 11 ipſa L *d.*
12 eundem M *ejuſdem*
14 accipere M *accipere (excipere ſ. l.)*
— nihil ϰ *non*
16 quæ ϰ *quæ cauſa*
19 in quam ϰ *in qua*
— ſitis L *eſtis*
22 neque quid θ *nequit*
23 ſit B *eſt*
— aliis B *alios*
24 quod W *qui*
25 ea θ *ſua*
28 quare B *quære*
— alienis W θ *aliis*
29 munere ϰ *muneribus*
— ſæpius ſuis L *ſæpius et ſuis* θ *ſæpe ſeriis ſuis* B W ψ *ſæpius ſeriis ſuis*
— ſervire θ *ſervare*
31 certo L *cur certo* M *cur certoque*
— nihil L M *cur nihil (ſed in M. cur punctis ſubnotatur)*
32 cauſa L *d.* W *cauſæ*
— in B θ, ϰ *ex*
34 noſtros M W θ *vero noſtros*
— item ϰ *d.*

117 1 rei M *d.* cauſam M W θ, ϰ *cauſæ* B *cauſa* L *d.*
— propter M *per*
4 velint B L M W θ, ϰ *vellent*
7 eſſe θ *eſt*
11 hoc M *d.*
— hoc B ϰ, ψ *hæc*
13 lator ϰ, ψ *lator legis*
15 conſervari M ϰ *obſervari*
17 ne ſi M θ, ϰ, ψ *niſi*
18 Nunc ϰ *Deinde*
19 ejus B L M W θ, ϰ *ejus rei*
23 oporteat θ *cauſam accipi oporteat*
24 aut θ *d.*
26 obtemperare M *obtemperare videatur*
— perſcripta W θ *perſcripta eſſe*
34 dicit θ *dicat*

118 1 impudentia θ, ϰ ψ *imprudentia*
— quod B *quam*
2 probare B *probari*
3 ipſa ϰ *(in m.) ipſa cauſa*
— accuſator θ, ϰ *quippiam accuſator*
5 eſſet M *eſſet judicare*
— hæc M *hoc*
10 ſi θ, ϰ *d.*
— quæ M *quæ (quos ſ. l.)*
12 ſi θ, ϰ *d.*
13 et B M *ex*
14 ipſa B M *ex ipſa*

p. l.

118 14 confirmatum B M *confirmata*
15 coarguetur L ϰ *coarguatur*
20 ſe M *d.*
21 commoratus M *commoratus ſit*
22 exornaverit M *exornabit*
25 omnia M *et omnia*
27 talis res accidiſſet θ *tales res accidiſſent*
28 re ϰ *res*
34 viri L W θ *viri res*

119 2 Quid ſi hoc feciſſem M *d.*
4 Atqui θ *Atque*
— hoc M *hæc (vel hoc ſ. l.)*
6 ſunt ϰ *d.*
7 ne M W θ, ϰ *neque*
9 ſpectare B L M ϰ *exſpectare*
10 qui θ, ϰ *qui ea*
11 utilitatis et honeſtatis M *inutilitatis et inhoneſtatis (vel utilitatis et honeſtatis ſ. l.)*
14 ſit ϰ *d.*
18 deſcribere L W *deſcribere debet* θ *deſcribere debeat*
20 ſequatur θ *ſequitur*
— quam M *quod*
22 legem B M *leges*
27 fore θ *forte*
29 ipſa ſcriptura ϰ *ea ſcripta (in M. ſcriptura)*
— cauſam θ *d.*
31 proſit θ *d.*

120 1 quamvis ψ *quis* —— leviter M *leniter*
2 ipſe B ψ *ipſo*
3 multum θ *in multum*
— adverſariorum ϰ *adverſarii*
6 convenient M *conveniunt*
— Præterea M ϰ *Præterea autem* ψ *Propterea*
8 haberi M *habere*
10 Quam ϰ *Et quam* ψ *Et quod*
15 eſt L ϰ *d.*
— Olympionicarum B *Olimpicarum* L M W θ, ϰ *Olympicarum*
16 quam *L quamcunque*
— depoſcito - - - - ei ϰ *d. (ſed in M. ſcrib.) ei* M *d.*
18 magiſtratus L *d.*
— necato B *occidito (necato ſ. l.)*
19 noctu M *noctu eum*
20 cubaret B *cubarent*
21 præmii B L W θ *in præmii*
23 convenient ϰ *conveniunt*
26 oportet M *oportebit*

p. l.
120 26 conſiderando M *conſiderandum (ſed punctis ſubnotatur)*
27 hoc eſt M *d.*
— utiliores ϰ *utiliores, ad meliores,*
29 aut quotquot θ, ϰ *d.*
— poſſint M *poſſunt*
— diſcrepent ϰ *diſcrepant*
30 putetur θ *putatur*
32 utra ψ *utrum*
33 utra ψ *utrum*
— neceſſarium θ, ϰ *neceſſarium eſt*
35 major ψ *mitior*
121 1 diligentiſſime L M θ, ϰ *diligentiſſima*
— ſancta B *et ſancta (ſanctiſſima ſ. l.)* L θ *et ſancta* M ϰ *et ſanctiſſima*
— quæ diligentiſſime - - - - quæ vetat B *d.*
5 rem M *d.*
6 nam - - - - propius ϰ *d. (in m. nam - - - - propinquius)*
7 propius B L M W ψ *promptius* θ *propinquius*
8 magis L *d.*
— ex M *magis ex*
10 perfici M *perſpici* ϰ *percipi*
11 niti B *uti (niti ſ. l.)* ϰ *uti*
13 quo M *quod* θ *d.*
14 ipſam B *et ipſam* θ *ipſum*
15 legem item ad B *vero legem in*
18 et B M θ, ϰ *d.*
20 utilitatis et θ *d.*
24 pervenitur B *venitur*
25 pacto ϰ *modo*
— Lex B L *Lex eſt*
— gentiliumque W θ *gentilium*
27 pecuniaque L *pecuniave*
— inteſtato L ϰ *inteſtatus* M *inteſtato (in m. inteſtatus cum puncto ſub o et us)*
28 moritur ϰ *d. (ſcrib. in m.)*
— ejus ϰ *ſua*
— gentiliumque W θ *gentilium*
29 Ei M θ, ϰ *Et*
30 inductæ B *inditæ (vel inductæ ſ. l.)* M *indictæ*
31 folliculo ψ *folliculo lupino*
32 deductus θ *ductus*
— culeus B L M W *culleus*
33 deferretur ϰ *proferetur (in M. deferetur)*
35 ipſe θ *d.*
— ſcribunt ϰ *ſcribuntur*
122 2 de hereditate ϰ *d.*
4 et M *d.*
6 per ϰ *et per*

p. l.
122 10 arbitramur M *arbitrabimur*
12 quæratur B M ϰ *quæritur*
— conſtat M *conſtet*
14 percontatione B M W θ, ϰ *per contentionem* L *per contemptionem* ψ *percunctationem*
— hoc M *d.*
17 ſcribebat ϰ *ſcribat*
19 præterita ϰ *præterita eſſe* —— arbitretur M *arbitratur*
20 de ϰ *ex* —— ſit B M *eſt*
23 ab eo cui conferatur M *d.*
25 quod θ *d.*
26 affertur ϰ *afferetur*
— affertur M *infertur* θ, ϰ *afferetur*
— et quo in - - - affertur ψ *d.*
27 oſtendetur M *demonſtratur* θ *oſtenditur*
28 exiſtimari ϰ *æſtimare*
30 ratiocinationibus B ϰ *rationibus* M *ratiocinationibus uti*
— de quibus ante dictum θ, ϰ, ψ *quibus ante prædictum*
— dictum L W *prædictum*
31 negabit M *negarit*
32 periclitari - - - eſſe videatur B ϰ *d.*
— jura M *d.*
33 ſimile eſſe θ *ſimile*
— multis ϰ *multas*
— diſſimilibus W θ *de ſimilibus*
34 in B L M W *et in*
123 2 quod ſcriptum θ, ϰ *quod ſcriptum ſit*
4 amplecti L *complecti*
7 quibus M *quid*
9 Lex M ϰ *Lex eſt*
12 et B L M θ, ϰ *et cum*
17 et M *et (ut ſ. l.)*
18 navim B L M *navi*
20 incumberet M *incubuit*
— gubernaculum ϰ *gubernandum*
22 provehitur ψ *pervehitur*
23 ſaucius M *ſauciatus*
24 Navim θ *Navim autem*
25 dicit B W *dicebat* M *dixerunt*
28 ex ϰ *de*
32 non quo non θ *non quo in*
35 ſeparati L *ſeparatim*
124 3 nobis L *nobis autem*
4 autem B L W θ *d.*
— Quare in hoc quoque ϰ *Quapropter in hoc*
— cauſæ θ *cauſæ ſcilicet deliberativo et demonſtrativo quædam*
6 rationem B L M W θ *orationem*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

124 8 quemadmodum M *quomodo*

10 fieri M *d.*

14 ſcientia L *ſapientia* —— eſt κ *d.*

— Aliud autem L κ *Eſt autem aliud*

16 genus B L M W θ *d.*

17 ex horum - - - - dignitate κ *d.* (*ex horum - - - ex ſua - - - dignitate ſcrib. in m.*)

— et ſua B *ex ſua*

18 ducit θ *dicit*

21 poſuimus M κ *propoſuimus*

— nominabuntur ψ *vocabuntur*

22 primo L W *primo quidem*

23 partem M *partes*

24 major eſt W *majorem*

— junctæ res B *juncta eſſe*

28 turpitudo M *inhoneſtas*

33 ejus κ *d.*

— ſint θ *ſunt*

125 3 conſiderata L W θ, κ *conſideranda* (*in m.* κ *conſiderata ſcrib.*)

5 Prudentia eſt W θ *Prudentiæ igitur*

— et malarum M *malarumque*

— neutrarumque B L M W θ, κ, ψ *utrarumque*

7 Intelligentia eſt B κ *Intelligentia*

8 eſt B κ *d.*

9 ſit B κ *eſt*

11 cuique θ *quoque*

13 res κ (*in m.*) *quaſdam res*

15 Natura B L W θ, κ, ψ *Naturæ*

18 cæremoniamque B *cerimoniamque*

— Pietas L M *Pietas eſt*

19 patriæque M *patriæ*

22 eſt B M W θ, κ *d.*

— et B L M W θ, κ *aut*

— et θ *aut*

24 eſt B θ, κ *d.*

25 eſt B L M W κ *d.*

26 ante B M *d.*

27 Conſuetudine κ *Conſuetudinis*

— jus ψ *juſtitia*

28 aut B *et* (*ut ſ. l.*)

31 genus κ *genus eſt*

— pactum B L M *pactum eſt*

32 in L M κ *inter*

— eſt W θ *ſit*

34 Lege M ψ *Legis*

35 obſervet M W θ *obſervaret*

126 2 partes M *partes ſunt*

4 agitatio B *vel agitatio* (*ſ. l.*) L *cogitatio* M *et cogitatio*

5 adminiſtratio θ *miniſtratio*

— eſt κ *d.*

p. l.

126 6 certæ θ, κ, ψ *certa*

7 ac M *aut*

8 ac M *aut*

9 bene conſiderata M *benevivendi conſideranda*

13 Clementia B L M W θ, κ *Clementia eſt*

14 invectionis concitati B κ *injectio concitata* ψ *invectio concitata*

15 retinentur B *retinentur* (*poſteriore* n *punctis ſubnotata quaſi delenda*) κ *retinetur* θ *continentur*

— Modeſtia B L M *Modeſtia eſt*

— claram B θ (κ *in M.*) *caram*

22 autem M κ *tamen*

24 re M θ *res*

26 reperietur M W *reperitur*

30 reponemus B *reponemus* (*reponentur ſ. l.*) L κ, ψ *reponuntur* M *reponentur*

32 Nunc de - - - videtur ψ *d.*

34 ad ſe B M κ *d.*

127 1 Dignitas B M *Dignitas eſt*

2 Amplitudo L M *Amplitudo eſt*

4 Amicitia M *Amicitia eſt*

5 ipſius M *d.*

7 adjungimus M *adjungamus*

— quoque κ *d.*

10 ſolum M *ſolum* (*vel ſolam ſ. l.*)

12 conſiderandi B L M W κ *conſiderandus*

16 illorum κ *aliorum*

— beneficio M *officio*

— profectæ M κ *ſunt profectæ*

18 ex temporum κ *et ex temporum*

— ex vetuſtatibus κ *et ex vetuſtatibus*

20 autem B *autem aut in noſtris rebus* ψ *autem aut in noſtris rebus atque*

22 Ut in L W θ *Ut verbi gratia in*

23 ad B *quæ ad*

— claſſes B M *claſſis*

25 quæ κ *ſunt quæ*

33 obtinenda B *adtenenda* (*obtinenda ſ. l.*)

34 difficulter B *d.* M *difficile*

35 fieri B *d.*

128 2 Difficile B *Poſſe*

— fieri M *fieri poſſe* W θ *fieri dicimus* κ *fieri poſſe dicimus*

3 indiget κ *indigeat*

9 igitur M *d.* L *autem*

11 exemplis B *exemplo*

12 eſt κ *d.*

13 ita L M *ita eſſe*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
128 13 neceſſe ϰ *neceſſe eſt*
15 quæ B *d.*
— quæ - - - poteſt L *d.*
16 in dicendi rationes B *indictiones*
17 incident L M *accident*
21 Caſſilinenſes θ, ϰ *Caſſalienſes*
22 Caſſilinum M *Caſſilium quoddam caſtrum*
25 quod ſive θ *quod ſi*
— Caſſilinenſes θ, ϰ *Caſſilienſes*
27 perficere ϰ *efficere*
28 plurimum M *plurimum efficiet*
— is B *d.*
30 ratione B *re* M *neceſſitudinem ratione*
31 autem ϰ *d.*
— aut θ *atque*
34 reperias B W ϰ *reperies*
129 1 Pariter W *Præter h'* ψ *Præter hæc* θ, ϰ *Pariter hoc*
— invenias B L M W θ, ϰ *invenies*
2 neceſſitudinis B L M W θ *neceſſitatis*
3 genus L M *genus eſt*
— intereant, neceſſe eſt ϰ, ψ *neceſſe eſt interire*
4 non B *d.*
— cum illa M *d.*
7 aut θ (ϰ *in m.*) *ut aut* [B *d.*]
— honeſtatem B *honeſtam partem*
9 volumus vivere ϰ *vivere velimus*
— aut ad incolumitatem, hoc modo B *d.*
10 aut ad commoditatem, hoc modo B *d.*
14 nunquam B *nuſquam*
— duabus ϰ *d.*
19 delibatum L M *deliberatum*
20 incolumitatis θ, ϰ *tum incolumitatis*
— videbitur L M *videtur*
22 incolumitati videbimur θ *incolumitate videbit*
24 Qua in re B M *Quare*

p. l.
129 25 et θ, ϰ *vel*
27 vero B *tantum*
— ratione B *neceſſitudine* L M *rationem*
28 aut B *d.*
31 effugere ϰ *fugere*
35 aut ex M ϰ *aut*
130 2 ante θ *d.*
4 at B *aut* ϰ *d.*
5 inutile θ (ϰ *in marg.*) *inutile eſt*
— at B *aut* ϰ *d.*
— fecit B *fecit (dejecit ſ. l.)* M W θ, ϰ *dejecit*
7 aut B *d.*
9 quidque B *quid*
— quo ϰ *aut quo*
10 His ϰ *His ergo*
12 ſumentur ϰ *ſumuntur*
13 loci ϰ *d.*
— ſunt θ *ſint*
14 volet L *velit*
— extrarias L *in extraneas* M W θ, ϰ *extraneas*
16 Extrariæ B *Extraneæ (Extrariæ ſ. l.)* L M θ *Extraneæ* W *Extraneæ res ſunt* ϰ *Extraneæ res*
18 ſimili M *ſimplici*
— intelligentur B L M W θ, ϰ *intelliguntur*
19 valere B *d.*
20 et quæ B L M *quæ* θ, ϰ *quoque quæ*
— intelligentur B *intelliguntur* M *intelligantur*
21 extrariis θ, ϰ *extraneis*
23 ſtultitia θ *ſtultitia eſt*
— et vituperare B *vituperare*
24 et vituperatio - - - reliquis dicemus (uſque ad finem) W θ *d.*
27 ſatis - - - videtur ϰ *d.* (*ſed in marg. ſcrib.*)
29 perducta ψ *producta*

DE

ORATORE,

AD Q. FRATREM,

LIBER PRIMUS.

Edit. Olivet. — MSS. Z U α, β, γ, δ, ε

p. l.

131 7 in optima republica, cum ε *cum in rep. commodo*
13 fuit δ, ε *d.*
— tempus illud, cum U *quod* Z *cum* β *temp. cum* δ, ε *nunc quidem*
14 decnrſu U Z γ *curſu*
— ætatis δ *in ætatis*
— flexu ε *flexu (ſed in marg. deflexu)*
15 cum U *tum*
— communium β *omnium*
17 pleniſſimus U γ *plenus*
18 moles U *d.*
22 et U *et à*
25 peſte U *cempeſte*
— redundarunt γ, δ *redundarent*
132 11 quæ U *d.*
16 prudentiſſimorum α,β *eruditiſſimorum*
22 in U *d.*
25 qui δ, ε *quin*
26 utilitate vel magnitudine δ, ε *utilitatem vel magnitudinem*
30 ac U *et*
31 ac U *et*
— poſſent U *poſſint*
32 cum δ *quamquam*
34 invenirentur U *inveniuntur*
133 2 convertat U *ante convertat*
3 circumſpiciatque qui U *circumſpiciat q; qs.*
— iis U *his*
— floruerint U *floruerunt*
4 multi : ſic U *m. ſint* δ, ε *multi ſunt*
— ſemperque U *et ſemper*
8 hominibus Z α, δ, ε *omnibus*
9 ſuis Z *hiis*
11 elaborarint U *elaboraſſent*

p. l.

133 12 differendi α, β, γ *deſcribendi*
15 ut U *quod*
16 fere δ, ε *forte*
18 dedidit U δ, ε *dedit*
19 materiam U *materiem*
20 ſcientia et α *ſcientiam*
— cogitatione α *cognitionem* δ *cognitione*
— comprehenderit U *comprehenderint*
27 debet α *ſolet*
29 poſita ε *poſita eſt*
— communi ε *communique*
— quodam α *quodammodo*
— atque in ε *atque*
34 artibus γ *d.*
134 1 uberiore U *liberiore*
3 eloquentiæ Z *eloquentia*
6 nulla unquam vehementius, quam Z *d.*
8 nemo — putavit U *d.*
11 viam Z γ, δ, ε *vim*
13 oratoribus ε *orationibus*
— eorum literis, adhibitiſque Z *d.*
15 et U *d.*
17 aſſecutus ε *conſecutus*
27 Quis enim U Z α, γ *Quid enim quis*
135 14 cogitatiſque β *cognitiſque*
15 in oratore Z *memorare*
22 ſe id Z *d. (in α ſupra ſcribitur)*
25 effloreſcat U *floreſcat*
26 ſubeſt res U *d.* Z ε *ſibi*
136 5 re quæſita U β, γ, δ, ε *requiſitum*
6 diſputata U β, γ, δ, ε *diſputatum*
7 tributum U *attributum*
10 quod Z *quæ*
12 cum δ, ε *quoniam*
14 dabis Z *ergo dabis*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
136 19 videretur U *videtur*
21 ſocer δ *ſocerum* ε *ſocrum*
— fuerat ε *fuiſſe*
26 collocarant U *collccarent*
— tum U *d.*
— tribunatum plebis petebat Z β, δ, ε *Tribunus pleb. petebatur*
137 2 jocando Z ε *loquendo*
4 quieſſent U *quieviſſent*
— et α, β *d.*
5 eſſet; dicebat α, β, δ *eſſe dicebat*;
6 imitamur U *imitantur*
8 opacandum Z *pacandum*
11 duriſſimis U *duximus* ε *duriſſimus*
— fecit β *d.*
12 ſe ε *a ſe*
14 commodius etiam, pulvinoſque α *commodius; etiam pulvinos*
17 ex U *in*
— relaxarentur δ *laxarentur*
21 tantam α *tantum*
— facultatem α *facultatum*
28 aut U *ut*
138 4 tectus U *tutus*
12 homines β *d.*
— præſtent β *præſtat*
15 ad U *in*
20 plurimorum δ, ε *et plurimorum*
27 ut U *aut*
35 aut vero U *at vero*
— inſtituendis U Z β, γ *in conſtituendis* δ, ε *in inſtituendis*
139 1 conſervandis U *in ſervandis* Z β, γ, δ, ε *in conſervandis*
2 et ornate U *ornateque*
8 quod U Z β, δ, ε *d.* (*ſed* Z *habet in marg.*)
10 ſed U *ſic* Z *ſicut*
12 poſſim U *poſſem*
13 importata U *apportata*
17 et ſæpe U *ſæpe*
19 nutu U Z β, γ, δ, ε *nuda*
33 C. ipſum U *G. ipſum*
140 2 nobis α *noſtris*
6 præeſſem α *præiſſem*
9 lege β *d.*
— Pythagorei U *Pythagore*
10 atque U *aut*
— Democritici U *Democriti*
— genere Z β *d.* (δ *habet nupera manu*)
— vindicarentque U *judicarent* Z *vindicarent*
11 ornati homines Z *d.* δ *ornati*
— quibuſcum U *cum*

p. l.
140 12 liceret U *licet*
16 et U *quod*
19 ſcire negaret α, β, δ, ε *negare cogeret* Z *necaret*
20 etiam U *et*
21 putas eſſe U *putaſſes*
22 ab U *a*
27 Quamobrem U *Quare*
— multa β *præclare*
28 potes U Z *poteſt*
141 4 ferebatur Z *ut ſerebat* β, δ, ε *ut ſerebatur*
— quod δ, ε *cum*
8 Vigebat U *Vigebatque*
— Mneſarchus U *Anaxacardus*
9 Diodorus U Z *Dyodorus* γ *Diodotus*
— præclari U Z β *clari*
16 cujus U *quotus*
18 in Z *d.*
27 perite U *perire*
30 eloqui U *loqui*
31 aſſequi Z *d.*
34 fertur U Z *et fertur* β, δ *et ferunt* (*ſed* δ *in marg. et fertur*) ε *efferunt*
142 2 oratoris U *oratorum*
10 diſputaviſſe U *diſputaſſe*
11 hanc U Z γ, ε *in hac*
12 ex U Z γ, ε *d.*
16 proprium; compoſitam U *propriam et compoſitam*
17 expolitione β, δ, ε *diſpoſitione*
19 ludatur U *lædatur*
21 nec U *aut*
32 aut ad U *vel ad*
34 hominum Z *d.*
143 3 Atqui U *Atque*
4 putatur U *videatur*
14 artis U *arti*
— ſuæ U *ſuo*
24 exanguique U β, γ, δ, ε *exiguoque* Z *et exiguo*
26 tum U *d.*
— differebam U *diſputabam*
30 inſtituendis U Z *tuendis*
— de ſociis U *ſociis*
31 de vectigalibus U *vectigalibus*
32 vel U *vel id*
— aut U *et*
33 quanquam U *quoniam*
144 4 Nunquam enim U *Nec enim non*
5 artes U *partes*
6 poſuerunt U *depoſuerunt*
12 promendum U *ponendum*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
144 12 et aſſumendum U Z β, γ, δ, ε *atque ſumendum*
13 uſu U *d.*
25 illuſtrare δ *illuſtrari (ad marg.)*
26 eſt α, γ, δ *eſt tamquam ad Architecti potius (α alicujus in marg. δ tamquam nup. manu)*
29 architecti Z δ, ε *opere*
30 quam oratoris Z *d.*
145 6 poſſe γ *non poſſe*
10 res inciderit Z β *inciderint* ε *res inciderint*
— ſit ε *ſint*
11 et compoſite ε *ac copioſe*
12 actionis β *d.*
17 aut in U *atque*
19 quaque U *quacunque*
23 ipſe ille U *ipſa illa* Z γ *ipſe, illa*
24 teque U γ, δ, ε *te*
26 hominum γ *d.*
29 communicabit δ, ε *communicarit*
30 quoque U *quocunque* β *quoquo*
— cognorit U *cognoverit*
32 audierit Z *audiet*
— Philoſophia U *Philoſophia ipſa*
— diſtributa ε *tributa*
34 idque Z β, δ, ε *atque*
146 5 doctos, hominem Z γ *doctos homines*
8 quadam facultate, non ruſtica α *d.*
13 prope U *d.*
15 qua U *quo*
16 Namque U *Nam*
18 debere U *d.*
24 libero β, γ *libero homine*
30 orationibus δ, ε *oratoribus*
147 4 Hæc U Z γ *Quæ*
11 idemque δ *itemque (ad marg.)*
12 iſtam β *d.*
13 admirandum α *mirandum*
17 Verum Z *Unde*
18 verſetur U *verſatur*
19 tribuas U *tribuamus*
29 ad U Z γ *d.*
30 majus U γ *majus ſit vel*
148 7 ſed Z *et*
10 difficultatem U *facultatem*
13 cumque U Z *cum*
14 ſe U *ſeque*
— quiſque, ut U Z ε *quiſque* α *quiſque eorum quantum quiſque* δ *quantum quiſque*
15 ratione U α, δ, ε *de ratione* Z *decoratione*

p. l.
184 16 Mneſarchus U *M. Meſarchus*
19 quod γ *quæ*
21 ipſas U *d.*
24 Charmadas U *Carneadas*
27 tum Z ε *cum*
149 3 docebat γ, δ, ε *dicebat*
9 quærebat U *quærebatur*
— epilogis U *epilogiis*
12 de conformandis U *confirmandis*
13 inveniretur ε *invenirentur*
21 uti eorum Z α, γ *uti ii* β *uti qui* δ *ut qui (ii poſt ut additur nup. manu)*
— animi Z α, γ, δ *animis*
22 poſſe U *poſſe aiebat*
23 rebus U *d.*
28 Demoſthenis Z *Demoſtheni*
32 ſcire Z γ *noſſe*
33 Huic δ *Hic*
150 3 ferebatur oratione δ *ferebat orationem (ad marg.)*
— omnino U γ *omnimodo* Z *omnimodis*
4 Idque U *Id*
5 ſuppliciter U ε *ſubtiliter* (ε *ad marg. ſuppliciter*) Z *et ſubtiliter* β *et ſuppliciter*
— iis a Z *d.* δ *his*
8 et ad U *ad*
11 prudentiam β *facultatem*
— et eloquendi celeritatem U *atque eloquentiam et celeritate*
12 tum U *atque tum*
31 perſuadere Z *perſuaderi*
32 neque U *nec*
34 dicere U *diceret*
— Quibus dicere δ *d.* ε *Quibus*
151 1 te perpugnacem U *et propugnantem*
3 Tumque U *Itaque* δ *Tum*
6 neminem U *hominem*
8 opinione α, δ, ε *opinione mirabili*
11 contineret γ *continere*
12 qui ante quam Z β *quod antequam* γ, δ, ε *olim*
— diſcendum Z *dicendum (a prima manu)*
14 enim β *autem*
19 dediderit Z *dederit* α, β, γ, ε *majore opera dediderit* δ *majore opera dederit*
22 pari δ *(notatur extra lineam al. leg. par)*
23 huic U *hic*
27 loqueremini ε *eloqueremini*
32 Craſſi α, δ, ε *Craſſe, tuo*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
151 35 egiſſem α *exegiſſem*
152 9 Lyceo U *Lycio*
11 immo vero β, γ, δ *enimvero*
16 neque quo U *neque quod ut* Z *nec qui (ex cor. al. ne qui)* ε *neque quod*
18 cognoſſem U *cognoviſſem*
20 traduntur U *tradentur*
— inſcitia U *inſcientia*
22 Craſſe ε *d.*
— loquerere ε *eloquerere*
25 cretionibus α *certeoribus (ſed in marg. ictionibus)* β *critionibus* δ *certionibus* ε *curitionibus*
26 namque U *nam* Z *nam quæ*
28 dum U *nedum*
31 Atque U Z β, ε *Atqui*
— primum ex te, de U Z β, ε *oſtende (a prima manu habuit* Z *os extende)*
35 ponitis α, β, ε *imponitis*
153 3 ex U *et in*
— juberent U *auderet* γ *auderent* δ *auderent (in marg.)*
5 quiddam U *quoddam*
9 de qua —— profiteantur eſſe U *d.*
— poſſunt Z *poſſent*
14 jam U *d.*
15 hominem U Z *homo*
— cupidiſſimum Z ε *cupidiſſimus*
29 excellentis U *excelentes* Z *excellentes*
30 ingenii U Z *ingeniis*
— accedere U *accedere minime decet*
154 2 poſitam U *poſita*
3 expoſuit Z *depoſuit*
8 obſervata ſunt U *obſervantur*
— ac ratione U *et tractatione*
9 deſignata Z γ *finita*
23 ne, ut U *nec, ut*
24 atque U *aut*
— e togatorum U Z *ex oratorum* ε *oratorum*
26 prompſiſſe U *promiſiſſe* Z β, δ, ε *permiſiſſe*
32 ineptus U *ineptum me*
34 id U Z δ, ε *d. (ſed in* δ *additur a nupera manu)*
155 8 excogitandum Z γ *cogitandum*
10 Et U *d.*
— putet U *putat*
11 accipi U *hac percipi* γ *perrecipi* ε *percipi*
— quod U *id*
13 poſſunt U *poſſint*
— enim U *d.*

p. l.
155 14 dicet U β, δ, ε *dicam*
15 vires U *aures*
16 Neque U *Neque enim*
— aliquid Z *aliquos*
25 ſuſcipere atque α *d.*
26 maximis de rebus α *d. (ſed habet in marg.)*
28 quin U *qui non*
— in dicente Z β, γ, δ, ε *judicet*
30 hæc U *d.*
— eam U *eam enim*
32 dicendi U *diſcendi*
33 homini novo U Z *omnino*
34 quamcunque U *quacunque*
156 10 diligenter α, β, δ, ε *indiligenter (ſed* δ *in puncta ſub in ponuntur)*
16 Ac U *At*
18 quique Z *quoque* ε *quoque qui*
20 accedunt α *accedant*
— perturbantur ε *ſtatim perturbentur*
26 commovetur Z *commoveretur* δ, ε *commoveatur*
faciendo
27 pudendo U Z *faciendo* δ *pudendo (ſuper)*
— impudentiæ U *imprudentiæ*
30 animadvertere U *animum advertere*
157 4 non modo U Z ε *d.*
15 id, quod —— potuiſſe conſequi U *d.*
16 tum Z *illo ipſo* α *tum illud ipſum* γ *illud ipſum*
17 cæterarum homines artium ſpectati et probati Z *de cetera homines artium ſpectanti et probanti* ε *probati de cætu hominum*
21 quod Z *quidem*
— animadverſum U *animo adverſum*
26 cujus autem in dicendo U *qui aut indicendo*
27 aliquid reprehenſum U Z *quid reprehenſus*
34 ſeſe U *d.*
158 1 cæteris U *in ceteris*
— percipiendis Z γ *perficiendis*
2 tradatur, vel etiam inculcetur U *tardatur ut leticiam*
3 tardior U *traditor*
7 ſententiæ U *ſcientia*
— prope U Z ε *prudentium* δ *prope al. prudentium (ſuper)* β *prope prudentium*
8 geſtus U *geſtum*

VARIÆ LECTIONES

p. l.

158 8 ſummorum actorum U *ſummo citatiorem*
9 Quamorbrem —— ea exercitatione U *d.* *(ad* 163. 31*)*
13 artificio α, β, γ *artificio opera* δ *artificio et opera* ε *artificio operam*
— perquam δ *quam*
18 ferre ipſe non α *facere ipſe (a pr. manu)*
159 9 tamen α, β, δ, ε *tamen qui*
160 14 liberaliterque δ *liberaliter*
25 ſcriptum β, δ, ε *ſcriptura*
— diffideat α, γ *diſſentiat quæritur* β, δ, ε *diſſentiat (in* δ *ſcriptum et quæritur a nup. m.)*
29 certoſque eſſe γ *ceteroſque etiam*
32 conſilium daremus γ *conſuleretur*
35 inventa γ *rem inventam*
161 3 ſepire ε *ſepelire*
8 nobis eſſent α *nobis*
12 et β *d.*
22 propoſuerit γ *propoſuerat*
— aberret γ *aberit*
30 quædam U *quidem*
31 in *(MSS Oxon.) ad*
162 17 et γ *eſt*
23 anquirentibus *(MSS. Oxon.) inquirentibus*
26 cujuſque γ *uniuſcujuſque*
— maxime γ *maximeque*
163 4 perpetua γ *d.*
17 propoſuiſſem α, ε *poſuiſſem*
21 legerem α, ε *legeram*
164 1 aciem U *in aciem*
4 cognoſcenda hiſtoria U *cognoſcendæ hiſtoriæ*
9 eliciendum U Z *eligendum*
— dicendum. α, ε *d.*
— Perdiſcendum U *et perdiſcendum*
11 cognoſcenda β *d.*
— etiam U *d.*
16 eadem U *eademque*
21 quid U *quod*
23 Immo U Z γ, δ, ε *d.*
25 aſpexerim U *d.*
27 explicata veſte U *explicato*
29 Craſſi —— per quædam U *d.*
30 involucra U *volucra*
32 neque hoc Z ε *nec hoc ipſum*
33 me omnino Z *nec omni*
— noſſe U *noſce*
— ac vidiſſe U *atque invidiſſe* Z *ac invidiſſe*
165 2 illam, veniſſes U *vel villam inveniſſes*

p. l.

165 3 tuque U Z δ, ε *tu qui*
5 eſſet α, δ, ε *eſſes*
— eam U *illam*
8 et U *d.*
— quidque U *quicquam in*
13 nobis U Z *nobis hanc veniam*
— da U Z *d.*
— et U Z *d.*
— perfice U *profice*
14 in α *id in*
— oratione ſua Z *orationem ſuam*
21 exædificare id U Z *exædificari*
22 opinione —— vehementer U *d.*
25 ego U *ego ita*
— ii U *d.*
29 etiamne U *et ne*
30 hominum —— rationibus iis U Z ε *d.*
31 quibus Z *quomodo* ε *d.*
33 ego U *d.*
166 1 alia U *allia*
2 ad δ *ut ad*
3 expectavit *(MSS Oxon.) exſpectavi*
— properaret *(MSS Oxon.) properavi*
7 recuſaret U *recuſare*
9 ſtultitia adverſarii β *d.*
10 inquit U *inquit Scevola non puto*
11 oratoris U *oratores*
— putarim U *vix putari*
12 Atqui U *At qui*
13 prudentia U Z *ſcientia* δ *ſcientia (in marg.)*
14 quam U *d.*
15 cauſa Z δ, ε *cauſæ*
19 his U γ *in his*
21 illi U Z *illud*
— vetus U *tempus*
23 petitoris U *prætoris*
24 probaſſet γ *negaſſet*
— judici α *judicia* δ *judicia (ad oram)*
— quam α *quæ*
25 exceptione α, β, γ, δ, ε *ne exceptione*
26 Quod U *eo quod*
— veniſſet α, β, γ, δ, ε *non veniſſet*
35 eſſet U *erat*
167 3 neque U *ait neque*
5 M. Cato U *Cato*
— quantam U Z *quanta*
6 ferre α *efferre*
— maximam U Z *maxime*
7 potuit U *d.*
15 cauſas Z α, β, δ, ε *d.*
17 impudentiæ U *pudentiæ*
23 luminum Z β, γ, δ *fluminum*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
167	23	ruptorum δ *raptorum*
	—	aut U *et*
	24	ratorum U Z ε *raptorum*
	25	denique U Z *demum*
	28	ſe U *d.*
	—	quinqueremes U *quinqueremes autem*
	29	Tu mihi —— et cum δ *(notat alias legi) Tum mihi eſt idcirco deſtipulari, adv rſari ſtipulatiunculæ; cum enim*
	30	ſtipulatiuncula U *ſtipulaciunculæ*
168	1	ne U *non*
	—	ſunt U Z *ſint*
	—	ſed Z *ſi*
	2	quod ε *qui*
	—	os Z ε *mos*
	7	ipſe U *idem*
	—	Res U Z *d.*
	—	eſt Z *d.*
	9	Nempe U Z *d.*
	13	qua U *quaque*
	14	Centumviri U *viri*
	19	applicaviſſet U *applicuiſſet*
	20	applicationis Z γ *appellationis*
	21	judicio δ *dicendo*
	24	in jure verſata U *d.*
	29	Bucculeius U *Buculeius*
	35	Bucculeio U *Buculeio*
	—	cuicumque U *cuique*
169	1	officeretur U *officeret, ſua* Z *officeret viâ* ε *officeretur via*
	2	et M. Coponii U *Manciique copi* Z *Marci Q. Copi*
	4	meus U Z *ejus* δ *(in marg.) ejus*
	12	autem U β, δ, ε *licet*
	—	defenderem U *defendere*
	—	hac eum U *cum hac*
	—	mente fuiſſe U *mentem fuiſſte*
	13	qui in tutelam veniret U Z *d.*
	14	Num Z *non*
	19	Mancinum U *Mantinum*
	20	eum *(Cod. Oxon.) d.*
	22	dedidiſſet Z ε *didiſſet (in ora) dediſſet*
169	23	Rutilius α, β, γ, δ *Rupilius*
	24	de ſenatu Z β, γ *d.* α, δ *(ſunt in m. nup.)*
	28	civilibus α *d.*
	34	reveniſſet U *veniſſet*
170	2	quæritur U *quæreretur*
	3	an ubi luſtorum conditum U *jam an tribus luſtris conditis*
	7	inteſtato δ *(in marg.) inteſtatus*
	8	controverſiam U Z *contentionem* ε *contentionibus*
	—	adducta U *deducta*
	10	puero α *pueri* δ *(a m. prima) pueri*
	25	exiſtimatur U Z *nominatur*
	26	quia U *quod*
	28	poſteaquam U *poſtquam*
	—	Flavio U *Fabio*
	31	tenet U *tenent*
171	3	lineamenta U *et lineamenta et*
	8	omnibus, et diffuſa late Z α *omnibuſque diffuſe lata*
	9	quædam U *et*
	13	finis δ *(ad oram) fons*
	14	æquabilitatis α, γ, δ, ε *æqualitatis*
	16	ſui ſimiles δ *(notat aliter legi) ſimili*
	25	brevi. Si enim aut δ *Brevius enim id*
	32	coguntur U δ *colliguntur (ad marg.)*
	33	repleri U Z ε *replere*
	—	juſtâ U Z ε *iſtam (Codd. tres Oxon.) iſta*
	—	ſcientiâ U Z ε *ſcientiam*
	34	acutiſſimo Z ε *acutiſſimum*
172	2	diſceſſeritis U *diſeritis*
	6	a U *d.*
	17	deſcriptis omnibus civitatis U *deſcriptam*
	19	videbitis U *videbit*
	—	iſta præpotens U *prætoris*
	21	jure U *de jure*
	—	et legibus — omni ratione U *d. (ad* 195. 11) *(Eſt etiam lacuna quatuor linearum atque in margine ſcribitur ab eadem manu, Hic deficit finis primi libri et principium ſecundi libri)*

DE

O R A T O R E,

LIBER SECUNDUS.

Edit. Olivet.

p.	l.	
195	14	Ita U *Ita me*
	15	meipſum, non U *ne ipſum*
	33	ita U *et ita*
	34	mihi U *d.*
196	19	quoſcumque U *quoſque*
	26	tamen U *d.*
	27	Ac U *At*
	35	omnes U *nos omnes*
197	15	repueraſcere eſſe U *repureſcere*
	16	evolaviſſent U *evolaſſent*
	21	fingere U *effingere*
	28	tu U *merito tu*
198	2	Lucilius, homo doctus, et U *Lucius et homo*
	3	ea, quæ ſcriberet U *d.*
	—	ab U *ſe ab*
	4	ab U *a*
	5	plus U *aliter*
	7	Decimum U *Decumum*
	13	diſputationis U *diſputatio*
	16	expectant U *expectat*
	18	impetraro U *impetrabo*
199	2	præclara U *atque præclara*
	3	mediocris —— quæ ſciuntur U *d.*
	8	alterutri U *alterutrum*
	9	ut U *jam*
	—	alias U *alius*
	17	a U *d.*
	20	excipiendas U *expiendas*
	29	poſſim U *poſſum*
	—	exponere U *exquirere*
	35	Qui U *Quis*
	—	moderatæ orationis pronuntiatione U *moderata oratione*
200	1	dulcior U *dultior*
	2	orator in U *oratoris*
	6	enim U *d.*
	7	debeat U *(ab hac voce uſque ad finem libri tertii, de Oratore cuncta deſunt)*

MSS. U ⸸

p.	l.	
251	7	proficiamus ⸸ *perficiamus*
	—	ſine ⸸ *ſi eſt*
	10	fructus ⸸ *d.*
	11	igitur ⸸ *enim*
	15	facetias; ⸸ *facetiis*
	18	poſſe ⸸ *poſſum*
	20	jocus ⸸ *locus*
	—	in ⸸ *d.*
	22	Neronianum ⸸ *ne romanum*
	24	hoc ⸸ *hæc*
	—	etiam ⸸ *d.*
	27	mater) ⸸ *magiſter*
	28	ut ⸸ *d.*
	29	veniat ⸸ *veniet*
	30	Glaucia ⸸ *Claucia*
	—	num ⸸ *ne*
	31	claudicat ⸸ *cledicat*
	32	ductum ⸸ *dictum*
	33	At in ⸸ *ac in*
252	2	in gravitate ⸸ *arguitate*
	5	laudabile ⸸ *et laudabile*
	6	genere eſt ⸸ *genere*
	7	quo ⸸ *quod*
	9	Atque ⸸ *At*
	10	eſſe tam ⸸ *tam*
	—	Sannio ⸸ *Samnio*
	11	vultu ⸸ *et vultu*
	12	poſſum ⸸ *poſſe*
	18	tantum ⸸ *tamen*
	19	aliter enim ⸸ *alterum*
	20	obſcœnitas ⸸ *obſcænitatis*
	23	ut ante ⸸ *aut arte*
	24	tamen eſt, re ⸸ *tamen ore*
	28	magiſque ⸸ *magis*
	—	et literate ⸸ *ut literate*
	31	eum cum ⸸ *eum*
	33	illud ⸸ *illum*
253	1	excellit ⸸ *excellet*
	5	movet ⸸ *movent*
	7	ſcitis ⸸ *ſatis*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
253	11	videns ↓ *videt*
	12	addictus ↓ *additus*
	—	nummûm ↓ *mimum*
	16	addito ↓ *addito altero et*
	17	cum in et ↓ *tum*
	19	qui ↓ *d.*
	21	in quo, ↓ *in quibus eſt*
	23	acute ↓ *acuta*
	24	immutationem ↓ *imitationem*
	25	vocant παρονομασίαν ↓ *vocitant,*
	26	aut ut idem ↓ *autem judice:*
	—	cuidam ↓ *quidam*
	27	Quid ↓ *qui*
	—	Immo et inquit ↓ *d.*
	28	aut ↓ *autem*
	—	et averſus ↓ *d.*
	30	Etiam ↓ *et tamen*
	35	facete ↓ *facere*
	—	vel ut ↓ *velut*
254	1	Statius ↓ *ſatius*
	2	natam ↓ *nate*
	3	St, ↓ *ſi*
	—	nec mater nec pater ↓ *mater nec pater ſit:*
	4	iſtam ↓ *iſtac*
	5	tuum illud ↓ *tum illum*
	6	profectam diceret ↓ *perfectam liceret*
	8	Sentin' ↓ *ſentiri*
	9	conjiciuntur ↓ *coiciuntur*
	10	ſe ↓ *d.*
	11	ea ↓ *ego*
	12	poſſunt ↓ *poſſum*
	14	in ↓ *mihi*
	16	abeo ↓ *ab eo*
	18	tu ↓ *d.*
	26	L. Porcius Naſica ↓ *L. Portius Naſſica*
	27	habes? ↓ *habeas: et*
	28	aut ↓ *autem*
	29	Naturâ ↓ *Nam*
255	2	Corinthiis ↓ *Corinthi*
	3	eſſent ↓ *eſſet*
	4	Perpernam ↓ *Perpennam*
	8	Lamia ↓ *Lamiani*
	13	gravium ↓ *Generum*
	19	quod ↓ *d.*
	—	Metello ↓ *metallo*
	—	habes ↓ *homines*
	—	cortem ↓ *cohortem*
	25	ſint, quod ↓ *quæ ſunt*
	27	Memmio ↓ *Memio*
	29	Sex. Titius ↓ *ſextitius*
	32	Collationem; ↓ *collationis*
	33	Gallus ↓ *Gallais*
255	34	dixiſſet ↓ *dediſſet: et*
	—	tenuitate ↓ *cum tenuitatem*
256	1	nudus ↓ *nudum*
	3	ſimiles eſſe ↓ *d.*
	8	Oſtende ↓ *d.*
	9	Novis ↓ *nodis*
	11	Penario ↓ *peuario*
	12	diceret ↓ *dicere*
	15	deſcendens ↓ *diſcedens*
	16	Fabii demitteret ↓ *fabri dimitteret*
	22	exiſtimabatur ↓ *exiſtimatur*
	27	et taurum ↓ *et aurum*
	28	obſtrinxiſſe ↓ *extruxiſſe*
	29	levarit ↓ *lavarit*
	33	aliter ↓ *alterius*
	—	Septumuleio ↓ *ſeptumeleio*
	34	repenſum ↓ *reprehenſum*
257	5	εἴρωνα ↓ *ironia*
	—	hæc ↓ *hoc*
	7	ſalſum ↓ *falſum*
	8	oratoriis ↓ *oratoris*
	13	Memmium ↓ *numium*
	—	cuivis ↓ *quiſvis*
	18	eum ↓ *d.*
	19	cauſa ↓ *d.*
	22	Tarento ↓ *tarenti*
	23	Livius ↓ *Livius Julius*
	—	eâ ↓ *eo*
	25	eum ↓ *tum*
	—	meminiſſet ↓ *veniſſet*
	26	Quidni inquit ↓ *quid nunquid*
	—	ego ↓ *enim et*
	33	et ↓ *d.*
	35	mimicum; ſed ↓ *inimicum: et*
258	1	aliud ↓ *aliquid*
	—	loci ↓ *joci*
	—	ſtultus ↓ *ſtultus et*
	2	Mancia ↓ *Martia*
	9	delectu ↓ *dilectu*
	—	excuſationem ↓ *excuſatione*
	12	veniſſet, eique —— Ennium ↓ *d.*
	16	Qnid? ego ↓ *Quid?*
	22	mollior ↓ *eſſe mollior*
	26	cui ↓ *d.*
	29	Catulus ↓ *Catulis*
	31	ne miſericordiam moviſſe ↓ *moviſſe ne miſericordiam*
	33	miſeranda ↓ *miſericordia*
	35	ſubmoroſa ↓ *ſummoroſa*
259	2	Nævium ↓ *Novium*
	4	ni cantem ↓ *nicantem*
	14	accuſaret ↓ *accuſaretur*
	15	tabulis ↓ *fabulis*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.		
259	15	A F. P. R. ↓	*ad prætorem. r.*
	20	etiam ↓	*et*
	—	huic abeſt ↓	*hic abeſt*
	22	Granium ↓	*Granius*
	27	obtudiſſet ↓	*obtuliſſet*
	31	quid ↓	*quod*
	33	Phrygionis ↓	*prygionis*
	34	Beſtiæ ↓	*beſtio*
260	2	potes ↓	*poteſt*
	4	Appii ↓	*Apii*
	8	Lucilium ↓	*lucillum*
	12	Ejero ↓	*ejuro*
	13	Ah ↓	*A.*
	—	illum ↓	*d.*
	15	Craſſo ↓	*Craſſe*
	16	audiſſe ↓	*adixe*
	17	etiam ut tu ↓	*tu ut etiam*
	18	quoque ↓	*quanquam*
	21	teſtem ↓	*teſtes*
	22	Nævius ↓	*novius*
	—	et jocus ↓	*eſt locus*
	26	malo ↓	*de malo*
	29	quo die ↓	*quod ei*
	33	ſe ↓	*d.*
261	1	Antiſtio Pyrgenſi ↓	*antiſcio pygenſi*
	2	amicique ↓	*amici*
	—	quid ↓	*quod*
	4	parciſſimus ↓	*cum parciſſimus*
	7	minationes ↓	*minitationes*
	13	et ↓	*ut*
	15	riſus ↓	*riſu*
	17	vultus ↓	*vultu*
	19	hoc ↓	*Hæc*
	20	qui ↓	*quid*
	—	mei ↓	*tui*
	21	Pomtinum ↓	*pompeianum*
	33	et ↓	*ad*
262	5	ratio ↓	*oratio*
	6	exaggerem ↓	*et exaggerem*
	11	aliquod ↓	*aliquando*
	15	eſſe ↓	*eſſet*
	16	Sin ↓	*Si*
	19	Duo ↓	*d.*
	20	poſſum ↓	*poſſunt*
	24	facultate ↓	*difficultate*
	—	ſi quæ ↓	*ſi qua*
	25	cedere ↓	*concedere*
263	3	quiddam ↓	*quidam*
	4	refellendi ↓	*refelli*
	7	lectiſſimum ↓	*tectiſſimum*
	8	unquam ↓	*d.*
	13	ſed etiam —— non diceres ↓	*d.*
	16	quo ↓	*d.*
	22	me de ↓	*modo*
263	25	quiddam ↓	*quidem*
	—	ſimile ↓	*ſimilem*
	27	obeſſetque ↓	*et obeſſet*
	30	præſtanti ↓	*præſenti*
	31	prudentia ↓	*prudentia lingua*
264	3	ſi ↓	*ſi ſe*
	5	qui ↓	*quæ*
	7	effluere ↓	*effugere*
	—	fuerit ↓	*fuit*
	15	aliquis ↓	*aliquod*
	17	ut male dicamus ↓	*aut maledicamus*
	—	ut ↓	*aut*
	19	ullam ↓	*nullam*
	27	ille ↓	*d.*
	31	cedere ↓	*me credere*
	33	Cum ↓	*d.*
	34	aut ↓	*d.*
265	10	cum ↓	*d.*
	21	ſin id ↓	*ſi id*
	26	ut ↓	*d.*
	31	quæ ↓	*quæ de*
266	11	aut Docendo ↓	*ut docendo*
	14	orationibus ↓	*ordinibus*
	16	pauca ↓	*d.*
	17	permanare ↓	*permovere*
	25	noſtris ↓	*d.*
	26	loco ↓	*d.*
	—	habet ↓	*habeat*
	28	augendum et ad ↓	*agendum et*
	30	ut his locis ↓	*ut is locus*
	32	reprehendo ↓	*reprehendendo*
	34	plures ↓	*et plures*
267	5	quiſque ↓	*quiſque eſt*
	6	tamen ↓	*tam*
	7	excellant ↓	*excellunt*
	8	mediocria ↓	*medio mediocria*
	9	conjiciantur ↓	*conjiciuntur*
	13	atque ↓	*aut*
	16	apta ↓	*acta*
	17	quo ↓	*qua*
	23	brachium ↓	*bacchum*
	25	leniter ↓	*leviter*
	27	ſæpe ↓	*non ſatis*
	31	quam ↓	*ſed*
268	2	ipſis ↓	*ipſius*
	5	erunt ↓	*ſunt*
	8	deprompta ↓	*depromptæ*
	—	ea ↓	*eas*
	9	communia ↓	*communes*
	19	ſententias ↓	*ſententia*
269	4	explicari ↓	*explicare*
	—	tantum ↓	*tamen*
	11	Samnitum ↓	*ſannitum*
	14	quod ↓	*quam*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
269	15	redundet ↓ *redundat*
	16	ſin tum ↓ *ſi tum*
	20	tollit. Ut ↓ *tolli vident.*
	26	In —— eſt ↓ *d.*
	27	fere ↓ *his fere*
	30	poſita ↓ *impoſita*
	32	cum ↓ *q cum*
	34	eſt ↓ *d.*
	—	conſiſtitur ↓ *conſtituitur*
270	1	cætera ↓ *cæteras*
	2	hac ↓ *hoc*
	—	eſt ↓ *d.*
	4	majore ↓ *majore etiam*
	5	quia ↓ *d.*
	10	conſervato ↓ *conſervatio*
	13	dubium ↓ *ſi dubium ſit*
	14	narrari ↓ *narrare*
	22	Tum ↓ *Tunc*
	—	firmamenta ↓ *fundamenta*
	27	tua ↓ *tu ea*
	31	judice ↓ *judices*
271	4	mihi videtur eſſe perſonæ ↓ *mihi perſonæ videntur eſſe.*
	24	impellit ↓ *impellet*
	25	immortalem ↓ *immortalitatem*
	31	et ↓ *ei*
272	2	eſt ↓ *eſt ſæpe*
	6	aut ↓ *d.*
	9	a ↓ *d.*
	11	oratori ↓ *oratoris*
	12	concio ↓ *concionis*
	20	res ſi ↓ *res*
	24	audierint ↓ *audierit*
	25	autem ↓ *d.*
	—	plus ↓ *d.*
	34	et graviora ↓ *d.*
273	1	majoris ↓ *majores*
	3	legendi; qui magis aut ↓ *magis legendi et*
	6	Ariſtides ↓ *Ariſtoteles*
	11	Q. ↓ *P.*
	12	Africanum ↓ *affricani*
	14	is ↓ *hic*
	16	cæteraque quæ ↓ *cætera quæque*
	18	deberi ↓ *debere*
	20	etiam in laudationibus ↓ *in laudatione etiam*
	26	aliâ ↓ *et*
	34	humanæ ↓ *humanæ geruntur,*
274	1	minus ↓ *d.*
	3	in ↓ *d.*
	9	laude ↓ *laudem*
	10	quid ↓ *qui*
274	11	cujuſque ↓ *cujus*
	19	etiam ↓ *etiam et*
	20	fractum ↓ *factum*
	31	oſtenderam ↓ *oſtenderim*
	32	videretis ↓ *videritis*
275	7	inveniendis ↓ *inveniendiſque*
	9	ei ↓ *enim*
	10	hæc ↓ *rebus hæc*
	12	integumentis ↓ *integmentis*
	20	Ceo ↓ *chyo*
	22	Crannone ↓ *granne*
	24	quo ↓ *quo carmine*
	28	ferunt ↓ *d.*
	29	quoſdam ↓ *quodam*
	30	evocarent ↓ *vocarent*
	—	illum ↓ *illum ipſum*
	31	concidiſſe : ↓ *concidiſſe : illum prodiſſe cum*
	35	demonſtrator ↓ *demonſtratorem*
276	4	vellent ↓ *velint*
	8	Qui ↓ *Quis*
	12	vel ↓ *velle*
	—	diſcas ↓ *dicas*
	14	ſciunt, quid ↓ *d.*
	15	quid ↓ *cui*
	21	in ↓ *d.*
	26	hac ↓ *à*
	31	ea ↓ *ſi ea*
	32	animis ↓ *in marg. al. auribus*
	33	ab ↓ *d.*
	—	conformatio ↓ *confirmatio*
	34	non ↓ *vix*
277	5	agentibus ↓ *ingentibus*
	8	et ſimilium ↓ *ſimilium*
	—	converſa ↓ *conſervata*
	10	pictoris ↓ *pectoris*
	11	diſtinguentis ↓ *diſtinguemus*
	17	poſſumus ↓ *poſſimus*
	22	Charmadam ↓ *Carmadam*
	23	Scepſium ↓ *ſceptium*
	28	impudentis ↓ *imprudentis*
	29	qui ↓ *Quæ*
	30	de dicendi ↓ *dicendi de*
	34	hoc ↓ *d.*
	35	reſpondeo ↓ *hoc ſpondeo :*
278	14	hunc ↓ *d.*
	20	poterit dicere ? ↓ *dicere potuit*
	21	eſſe ↓ *d.*
	22	afferet ↓ *affert*
	23	quæ ↓ *quæ ego*
	—	ſubſeciſivis ↓ *ſubciſivis*
	24	ſummo ſtudio ↓ *ſummis ſtudiis*

p. l.
278 25 unquam tam ſui deſpiciens ψ *enim tamdiu deſipiens*
28 confideret ψ *conſideret*
29 audiemus ψ *audiamus*
35 inde ψ *d.*
279 3 his ψ *d.*
4 unquam ψ *d.*
7 uti ψ *ut in*
— vos ψ *non*

p. l.
279 12 inquit ψ *inquit mei*
14 audirem ψ *audimus*
23 eſſe ψ *d.*
25 ne quid ψ *ne quit*
26 vide ψ *vides*
— Cenſorio. ψ *Cenſorio inquit.*
27 vero, ille ψ *ergo*
— id ψ *d.*

DE ORATORE,

LIBER TERTIUS.

Edit. Olivet. MS. ψ

p. l.
280 9 ſubita ψ *ſubito*
10 ſcenicorum ludorum ψ *dierum ſcenicorum*
17 graviter ψ *praviter*
22 caſum ψ *cauſam*
27 a republica ψ *rei p.*
281 2 ablatis ψ *allatis*
3 Quo ψ *quod*
5 pro pignore ψ *propugnare*
7 cædenda ψ *concidenda*
— ſi ψ *ſi L.*
14 dictam ψ *d.*
16 cycnea ψ *cignea*
20 cohorruiſſet ψ *corruiſſet*
24 et ψ *aut*
26 diſtricta ψ *diſtracta*
30 atque ψ *at*
282 5 Sed ψ *Et*
23 cui mœrori ψ *Quo mærore*
24 patriam ψ *patria*
25 nefaria ſuiſſet ψ *fuiſſe nefaria*

p. l.
282 26 tum ψ *d.*
283 12 tamque præcipites ψ *tam precipiteſque*
22 omnibus ψ *d.*
— non ψ *d.*
26 manus ψ *manibus*
31 eorum ψ *eodem*
284 4 Ut ψ *d.*
— paululumque requierunt, ψ *paulumque requierunt.*
14 Craſſe ψ *d.*
18 Quinam ψ *Quidnam*
21 inopportuna ψ *importuna*
22 audiendi ψ *adveniendi*
23 conſiditur ψ *conſeditur*
35 ſubter ψ *ſuper*
285 4 quam ψ *d.*
11 ſuſpicere ψ *ſuſcipere*
16 diſputationis ψ *diſputationes*
21 alienos ψ *alios*
286 14 quidquam ψ *quiſquam eſt qui*
24 diſſimili ψ *diſſibili*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
286 29 quis ↓ *d.*
287 1 unquam ↓ *d.*
5 aut mutaveris ↓ *d.*
18 gravitate ↓ *dignitate*
24 memet ↓ *d.*
25 conjungar ↓ *conjungat*
27 et ↓ *d.*
288 1 inſtiti, in iis ↓ *inſtituti mihi his*
2 aliquanto ↓ *aliquando*
3 quam ↓ *et*
— labor ↓ *quam labor*
11 numne ↓ *nonne*
20 attamen ↓ *ac tamen*
22 omittamus ↓ *committamus*
26 nos ſimiles ↓ *eis ſimilis*
27 conformaret ↓ *confirmaret*
28 utriuſque ↓ *utriſque*
34 Quinam ↓ *Antea*
289 15 ornare ↓ *ornate*
— quæ ↓ *ea quæ*
16 prope ↓ *quoque*
19 oſtendam ↓ *oſtenderam (primo ſcripta eſt oſtendam)*
22 ſolum ↓ *ſolum ut*
23 efferamus ↓ *(ſcripta fuiſſe videtur offeramus,)*
28 exanimata ↓ *examinata*
— anhelata ↓ *exhanelata*
32 ut ↓ *aut*
— atque ↓ *d.*
290 4 ſuavitas ↓ *ſubtilitas*
8 ut ↓ *muta*
12 quodammodo ↓ *quodam*
15 Latini ↓ *latine*
16 urbanis ↓ *urbanos*
18 lenitate ↓ *levitate*
33 iota ↓ *iotam*
— e ↓ *d.*
34 videtur ↓ *videris*
291 8 imitaremur : ↓ *imitaremur ?*
9 tui, niſi ↓ *nihil*
13 quis ↓ *qui*
31 autem ac ↓ *aut*
— aut ↓ *ac*
32 agere ↓ *egere*
292 6 inviti audiamus ↓ *in vitia*
— adduci ↓ *abduci*
24 ornate. Qui idem ↓ *ornate quidem*
26 nominem. Qui ↓ *nomine qui*
28 ſolis ↓ *ſedis*
30 qui ↓ *qui ſe*
34 ea ↓ *d.*
293 5 audiunt ↓ *audiant*
10 inquam ↓ *quam*

p. l.
293 14 tam ↓ *tamen*
26 disjuncti ↓ *dejuncti*
27 iidem ↓ *idem*
31 tempeſtatis ↓ *tempeſtate*
33 ipſi ↓ *ipſis*
34 publicis ↓ *publici*
— aut ↓ *d.*
294 2 ipſi ↓ *ipſis*
9 aut, ↓ *aut quivis*
10 hujus ↓ *ut hujus*
11 Thraſymachus ↓ *traſimachus*
13 abhorrerent ↓ *abhorrent*
18 Hic ↓ *d.*
31 disjunctæ ↓ *dejunctæ*
295 10 Eretriacorum, Herilliorum ↓ *eritriecorum, erilliorum*
14 videatur ↓ *videtur*
21 hac præſertim ↓ *ac præſertim à*
32 iis ↓ *ab his*
— eloquentiam ↓ *d.*
34 utrumque ↓ *utrunque*
296 8 poſſis ↓ *poſſit*
11 ſequamur ↓ *queramur*
14 Speuſippus ↓ *chriſippus*
18 Arceſilas ↓ *Archeſilas*
22 uſum ↓ *uſu*
23 inſtituiſſe ↓ *inſtituis*
25 diſputare ↓ *putare*
29 Scævolam ↓ *d.*
297 2 ſcopuloſum ↓ *ſcopulum*
4 hoc ↓ *d.*
8 non ↓ *in*
13 oratorem ↓ *oratore*
17 ſpeciem ↓ *ſpem*
18 vobis ↓ *nobis*
20 omnium rerum ↓ *enim rerum*
24 diſerti ↓ *deſerti*
298 3 doctus ↓ *doctum*
11 Paulum ↓ *paululum*
24 continet ↓ *continent*
31 C. ↓ *gallus*
33 ſi velim ↓ *d.*
299 2 homines ↓ *hominum*
8 acribus ↓ *acerbis*
11 exercitatione communi ↓ *comni exercitatione*
12 ac deſpici ↓ *deſpicique*
13 utramque ↓ *utramque partem*
16 Carneadis ↓ *Carneadì*
17 rationem ↓ *rationem exercitationemque*
23 in ↓ *d.*
24 tantam ↓ *tantum*
300 9 Hic ↓ *Huic*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
300	19	exiſtimari ↓ *exiſtimare*
	35	uſum ↓ *uſus*
301	2	Samnitium ↓ *Samnitum*
	3	aliud. At Q. Velocius ↓ *aliud atque velocius*
	7	civis ↓ *cui vis*
	8	operæ ↓ *operis*
	12	maximarum. Dies et noctes virum ↓ *maximarum dieſcet. Verum*
	17	docere ↓ *docet*
	19	ex ſe ↓ *a ſe*
	—	deſidioſa ↓ *ſeditioſa*
	22	ſemper ↓ *d.*
	23	optime ↓ *oppinio*
	27	quòd ↓ *quia*
	28	eas ↓ *eam*
302	4	tam ↓ *et tam*
	6	dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent ↓ *dicit : poſtulat altera : apte hanc habet*
	7	ſenſus ↓ *ſenſibus*
	9	tractum ↓ *tractatum*
	10	ſane atque ↓ *ſaneque*
	12	multo ↓ *multum*
	13	opus ↓ *d.*
	—	et collectis ↓ *collectis*
	—	arceſſitis ↓ *accerſitis*
	18	facilis ↓ *facilius*
	19	non ↓ *d.*
	24	impudentiam ↓ *imprudentiam*
	25	cuicuimodo ↓ *qui cujuſmodi*
	—	videbam ↓ *videbant*
	27	dignam ↓ *digna*
	28	auderent ↓ *audirent*
	—	bonis ↓ *d.*
303	17	ne ↓ *ne in*
	22	ſunt ↓ *ſunt et*
	26	flexiones ↓ *flexiores*
	29	diu nos ↓ *divinos*
	30	quod terram ↓ *quod ceram*
	32	lævitatis ↓ *lenitatis*
304	2	cum ↓ *quam*
	24	incidat ↓ *incidet*
	25	præſidî ↓ *præſidii*
305	1	decoctam *decottam*
	2	quamvis ↓ *quivis*
	7	augendum ↓ *agendum*
	8	atque abjiciendum ↓ *d.*
	12	animos ↓ *amicos*
	22	quandam ↓ *quendam*
	—	incuſationem ↓ *d.*
	24	in depeculatorem ↓ *inde peculatorem*
	31	petebatur ↓ *videbatur*
	32	honore, utilitate, ↓ *utilitate, honore,*
306	6	urbis ↓ *verbis*
	9	vocabantur ↓ *vocabuntur*
	11	Placeatne ↓ *placetne*
	15	aut ↓ *atque*
	18	loquuntur ↓ *loquantur*
	24	maxime ↓ *d.*
	—	jam cauſarum ↓ *d.*
	26	et ↓ *d.*
	28	attentatum ↓ *ac tantum*
307	1	ut, ↓ *aut,*
	2	expetatur ↓ *expectatur*
	3	exquiritur ↓ *exquiretur*
	4	et ut ↓ *et*
	8	inquiritur ↓ *an quæritur mentiri*
	11	aut ↓ *d.*
	12	an ↓ *an in*
	14	cauſa et ratio ↓ *cauſæ tractatio*
	15	ut ſi ↓ *aut ſi*
	19	jus ↓ *vis*
	23	ut ↓ *aut*
	26	prima ↓ *prima gemina*
	35	ut rex ↓ *rex*
308	1	alter ↓ *Alterum*
	2	ſapientes ↓ *ſapientis*
	7	cui ↓ *cui in*
	9	ſubjectæ ↓ *ſubjecta*
	11	feret ↓ *ferret*
	14	enim ↓ *d.*
	23	ac ↓ *et a*
	24	ut ii ↓ *et hi*
	31	atque ↓ *aut*
	33	procudenda ↓ *producenda*
309	6	ille ↓ *illa*
	7	cavillantur ↓ *cavillatur*
	—	aliquid ↓ *aliquis*
	12	ipſis ↓ *ipſi*
	22	tamque immenſo ↓ *tam immenſoque*
	24	facile ↓ *d.*
	27	ſcribet ↓ *ſcribat*
	29	et in ↓ *et*
	31	legerit ↓ *cognor.t*
	—	haud ↓ *aut*
310	6	Eleus Hippias ↓ *herillius yppias*
	13	annulum ↓ *anulum*
	—	amictus ↓ *amittus*
	17	qui ne ſordidiores quidem repudiarint ↓ *d.*
	—	Chio ↓ *ceo*
	18	quid ↓ *d.*
	—	Chalcedonio ↓ *calcedonico*
	27	profitetur ↓ *profiteretur*
	29	Græcia, ſoli ↓ *Græcia ſoli :*
	30	ſtatueretur ↓ *ſtatuerunt*
	—	Atque ii ↓ *ſed hi*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
310	31	ſummi ↓ *ſummique*
311	4	diſtrictus ↓ *deſtrictus*
	7	ardenteſque ↓ *ardentes*
	—	diffluentes ↓ *defluentes*
	11	compluribus ↓ *quampluribus*
	12	ſeparatione ↓ *ſeparationes*
	13	Cous ↓ *chius*
	—	tum ↓ *tamen*
	16	literas ↓ *d.*
	24	qui ↓ *qui (cum d. ſuper ſcriptâ.)*
	26	ſic adibatur ↓ *ſuæ adhibatur*
	33	iidemque et ↓ *Hi denique*
	34	et ↓ *et domi et*
312	2	civile ↓ *civile non*
	5	ex ↓ *et*
	—	collectam ↓ *conjectam*
	13	ut bellicam ↓ *aut belli cauſa*
	18	cognationemque ↓ *cognitionemque*
	31	ſeverius ↓ *ſeverus*
313	8	boni ↓ *bonis*
	16	Lyſis ↓ *lyſias*
	18	Philolaum Archytas Tarentinus ↓ *phylolaus architam tarentinum*
	25	Atque ipſe ↓ *Itaque ſi*
	29	de Philocteta ↓ *phylotetæ*
	32	ornavit ↓ *armavit*
	—	doctrinam ↓ *et doctrinam*
	—	omnem ; rerumque ↓ *omnemque rerum*
314	4	licet —— oratorem ↓ *d.*
	6	appellari malit ↓ *appellare mallet*
	7	ejus ↓ *ei*
	—	ſed eam ↓ *ſed*
	12	docto ↓ *doctoribus*
	19	et cæteris ↓ *et à*
	21	id, quod ↓ *quod id*
	22	eſſet tributum ↓ *erat attribuendum*
	23	ac denuntiatum ↓ *d.*
	—	et ↓ *ut*
	30	abripuit ↓ *arripuit*
	31	omnemque ↓ *omnem enim*
	34	totum ↓ *d.*
	35	poſſit is ↓ *poſſitis*
315	14	deſperare poſſe iſta ↓ *deſiderare iſta poſſe*
	27	exponam tibi : ↓ *exponam : tibi*
	31	conjuncte ↓ *conjuncta*
	33	utemur ↓ *utimur*
316	2	atque ↓ *ut*
	4	ineſſe ↓ *eſſe*
	7	Etiam ↓ *etiamque*
	8	is ↓ *his*
	10	vitare ↓ *evitare*

p.	l.	
316	10	id ↓ *d.*
	11	hoc ↓ *etiam in hoc*
	13	a nobis ↓ *nobis*
	16	inuſitatum ↓ *inuſitam*
	19	quæ ↓ *d.*
	—	licentiæ liberiora ↓ *licentia : liberiori*
	20	noſtræ ↓ *noſtra*
	21	enim ↓ *d.*
	22	Cælius ↓ *lelius*
	23	effari ↓ *affari*
	30	verſutiloquas ↓ *verſutiloquat*
	—	et ↓ *et ex*
	32	ſenius ; ut Dii genitales ; ut ↓ *ſenſus diſertus vidi genitalis utri*
	34	quem ↓ *quæ*
	35	delectatio jucunditaſque ↓ *jocunditas delectatioque*
317	2	adhiberi ↓ *haberi*
	10	indicant ↓ *vindicant*
	—	orationi ↓ *oratio*
	14	poſitum ↓ *poſitum ſit*
	19	coruſcat ↓ *corruſcat*
	20	largifluo ↓ *largifico*
	22	Fervet ↓ *fervit*
	25	qui ↓ *d.*
	26	poſſet ↓ *poſſit*
	—	tranſlatis ↓ *tranſactis*
	30	emiſſi ↓ *miſſi*
	32	Atque ↓ *d.*
318	2	pes ↓ *pex*
	—	libram ↓ *libra*
	6	quoddam ↓ *quiddam*
	9	quod ↓ *quod in*
	13	dulcedo orationis ↓ *dulcitudo rationis*
	16	aon ↓ *d.*
	17	ſimile ↓ *ſimilem*
	—	poteſt autem ↓ *autem*
	18	indidem verbum ↓ *in idem verbum :*
	19	affert ↓ *afferre*
	23	ſphæra ↓ *ſpera*
	27	ſeſe ↓ *d.*
	33	verbi transferendi ↓ *verbis transferendis*
	35	trahit ↓ *trahet*
319	3	res ↓ *d.*
	7	quid te adiri ↓ *qui te adire*
	8	dixerat ↓ *dixerit*
	9	mea ↓ *me à*
	10	ſi ↓ *etſi*
	—	durior ↓ *duriora*
	11	Catone ↓ *Cato ne*
	12	pupillum ↓ *pupullum*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
319	18	profluit ↓ *profuit*
	—	continuatis ↓ *continatis*
	20	patiar ↓ *patior*
	23	Erras, erras ↓ *erras :*
	—	te et præſidentem ↓ *te te et præſidente*
	33	terra ↓ *d.*
320	1	Mollitur ↓ *molliter*
	3	et ↓ *d.*
	6	Neptunum ↓ *neptumnum*
	9	in quibus ↓ *d.*
	13	enuntiatur ↓ *nuntiatur*
	—	cui ſunt finitima illa ↓ *cum ſint illa finitiva*
	15	aut tecta ↓ *ut tecta*
	17	populi Romani ↓ *populum romanum*]
	18	At ↓ *Ut*
	—	tamen, etſi ↓ *tam etſi*
	21	Rudini ↓ *rulini*
	25	tamen ↓ *non tamen*
	—	impudenter ↓ *pudenter*
	27	Verum ↓ *Vera*
	31	ex his ↓ *ex*
321	1	maxime, collocationem ↓ *collocationem maxime*
	5	quo lepide ↓ *quod lepidi*
	6	Lucilius ↓ *lucius*
	7	lepide lexeis compoſtæ ? ↓ *lepida ſintheſis compoſite*
	8	atque ↓ *at*
	9	illudens ↓ *impudens*
	10	rhetoricotero' ↓ *rhetorico teros*
	14	hæc ↓ *d.*
	15	junctam ↓ *juncta*
	17	conſequentibus ↓ *ſequentibus*
	—	ne ↓ *neve*
	18	neve ↓ *ne*
	—	diducantur ↓ *deducantur*
	28	adſtringeret ↓ *adſtringere.*
	30	verſum atque cantum ↓ *verſuum atque cantuum*
	—	ut et ↓ *ut*
	31	delectatione ↓ *delectationem*
	—	ſatietatem ↓ *ſuavitatem*
	34	duxerunt ↓ *dixerunt*
322	2	eam ↓ *etiam*
	3	cadere ↓ *ſedere*
	—	perfici ↓ *perficere*
	5	ignaroque ↓ *ab ignaroque*
	9	vinxit modis et forma ↓ *junxit forma modis et*
	—	immutatione ↓ *inmutationem*
	11	vagentur ↓ *urgentur*
	18	ſunt ↓ *d.*
322	19	ex ↓ *d.*
	23	quiddam ↓ *quidam*
	—	ſic ↓ *d.*
	24	idque ↓ *Itaque*
	—	rationem ↓ *orationem*
	25	motum ↓ *ad motum*
	27	ipſa ↓ *ita*
323	1	diſpari motu ↓ *diſpares : motu*
	2	habent ↓ *habet*
	4	excogitari ↓ *cogitari*
	8	in ↓ *in his*
	12	carina ↓ *cavernæ*
	21	poſſet ↓ *poſſit*
	26	ita ↓ *eſt*
	27	nolimus ↓ *nolumus*
	30	eſt igitur ↓ *eſſet igitur turbatio :*
	32	frequentem ↓ *frequenter*
324	2	et ↓ *d.*
	—	et ↓ *d.*
	3	invitat ↓ *immutat*
	4	aut ↓ *aut in*
	7	pæon ↓ *pean*
	10	domuerant ↓ *domuerat,*
	11	pæone ↓ *peane*
	12	Eſt autem pæon ↓ *his autem pean*
	15	præſidii ↓ *præſidi*
	16	Fannius ↓ *Ennius*
	—	Quirites ↓ *queritis*
	17	Hunc ↓ *huc*
	21	ſpiritu quidem ↓ *ſpiritus quidem :*
	23	vere ↓ *vera*
	24	aut ↓ *ut*
	—	moderetur ↓ *mederetur*
	25	Namque ego ↓ *Nam neque*
	26	facta ↓ *fracta*
	30	dithyrambus ↓ *dythirambus*
	31	diffuſa ↓ *diffuſe*
	32	id ↓ *d.*
	33	et ↓ *d.*
325	1	ponetur ↓ *ponitur*
	3	natura ↓ *naturæ*
	4	ipſâ ↓ *ipſe*
	6	et ↓ *ut*
	9	hæc ſoluta multo ↓ *hic ſoluto multa*
	10	continuata ↓ *continata*
	11	membra ↓ *verba*
	12	infringitur ↓ *infringuntur*
	23	nos ↓ *ne*
	24	aut horum ↓ *haud horum*
	25	pervaga ↓ *pervagata*
	28	tandem ↓ *jam tamen*
	29	quem ↓ *quem quemquam*
	31	meo ↓ *uno in eo*
	33	Craſſus inquit ↓ *d.*
	34	ornat ac ↓ *ornate*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
326	1	quanti ↓ *quantum*
	2	rhythmicorum ↓ *ritbimicorum*
	3	vobis ↓ *nobis*
	4	ne inſiſtat ↓ *inſiſtat*
	7	carpenda ↓ *capienda*
	8	vincienda ↓ *inicienda*
	9	pæon ↓ *pean*
	10	inquam ↓ *inqua*
	12	a ↓ *ac*
	13	et pæone ↓ *ut peane*
	14	varie ↓ *variæ*
	15	in ↓ *d.*
	16	ratione ↓ *oratione*
	—	circuitus ↓ *incircuitus*
	17	aut brevior ↓ *autem previor*
	19	autem ↓ *etiam*
	20	perfectio ↓ *perſpectio*
	23	prima pauci cernunt ↓ *pauce: prima cernuntur:*
	26	ſunt fere ↓ *fere ſunt*
	27	chorios ↓ *choricos*
	29	ei ↓ *et*
	30	efficient ↓ *efficientur*
	—	audient ↓ *audiunt*
	31	id quod faciemus, ↓ *id faciemus quod*
	32	Antipater ↓ *antipar*
	—	probe ↓ *prope*
327	1	memoris ↓ *minoris*
	7	ſint ↓ *ſunt*
	10	tum multo oſtendunt ↓ *multum oſtenderint*
	16	offenſum ↓ *offenſus*
	18	Quid? ↓ *Quod*
	23	naturam ↓ *natura*
	30	a ↓ *in*
328	3	etiam ↓ *d.*
	—	cum ↓ *cur*
	5	audere ↓ *audire*
	7	tenebant ↓ *tendebant:*
	13	eſt et ↓ *eſt*
	—	ſed ↓ *et*
	—	non ↓ *et non*
	16	illitus ↓ *illius*
	19	putant ↓ *putent*
	20	ſic verbis quidem —— utatur ↓ *d.*
	23	autem ↓ *autem etiam*
	29	mirabile ↓ *mirabili*
329	2	rerumque ↓ *rerum*
	—	aſpectum ↓ *aſpectu*
	6	præciſio eſt; ↓ *percuſſio:*
	10	concinnus ↓ *concinens*
	13	rationis ↓ *orationis*
	—	tum ↓ *tamen*

p.	l.	
329	14	atque huic ↓ *huic*
	15	percontatio ↓ *percunctatio*
	20	præmunitio ↓ *premonitio:*
	21	rejectio ↓ *trajecto*
	22	imitatio ↓ *mutatio*
	26	lumen ↓ *eſt lumen*
	—	deſcriptio ↓ *diſcretio*
	—	ad ↓ *et in*
	30	augendi ↓ *agendi*
	32	læſio ↓ *læſio et*
330	5	poſiti ↓ *poſita*
	7	referuntur ↓ *deferuntur*
	10	imminutio ↓ *inmutatio*
	12	ſubjecta ↓ *delecta*
	16	relatio ↓ *tranſlatio*
	25	jam ↓ *tam*
	—	hæc ↓ *hoc*
	26	eſt ↓ *d.*
	30	aptum ↓ *actum*
	31	quid ↓ *quod*
	33	orationis unum genus. Nam et cauſæ capitis ↓ *orationis: nam magnum genus et cauſæ capaces*
331	1	ſermones ↓ *ſermo*
	2	diſputatio ↓ *diſſipatio*
	—	hiſtoria deſiderat ↓ *hiſtoriæ deſiderant*
	4	judices: frequentes, ↓ *judices frequentes:*
	—	quales ipſi quoque ↓ *quales. Ipſi qui*
	5	debet ↓ *debent*
	9	accommodatam ↓ *accommodatum*
	12	quandoque ↓ *quandoque id*
	13	ſunt ↓ *erunt*
	20	Cteſiphontem ↓ *theſifonte*
	22	Cteſiphonte ↓ *theſifonte*
	26	eſſe putaret ↓ *fore putarit*
	28	ferretur ↓ *terretur*
332	3	animi ↓ *cum*
	6	eminentia ↓ *iminentia*
	12	quæque ↓ *quoque*
	14	ſpiritu ↓ *à ſpiritu:*
	—	intermiſſo ↓ *intermiſſum:*
	15	ſono ↓ *ſono:*
	—	horum ↓ *d.*
	18	ſumat ↓ *aliud*
	20	Impius ↓ *Ipſe*
	21	Manderem ↓ *mandarem*
	22	protuliſti ↓ *pertuliſti*
	24	Vincite ↓ *vincit*
	29	Domum paternamne? anne ad Peliæ ↓ *et domum paternam: anne? anne ad pelliæ*
	—	illa ↓ *ille*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
332 31 vidi ⸸ *videt*
32 vi ⸸ *d.*
— evitari ⸸ *vitari*
33 demiſſum ⸸ *dimiſſum*
34 Multi' ⸸ *multis*
333 1 et necem : Quæ ⸸ *necemque.*
3 ſanguen' ⸸ *ſanguine*
4 imminens ⸸ *ſi immines*
6 attractum ⸸ *à terecia tum venit adtractatum*
8 miſcendum 'ſt ⸸ *miſcendi eſt*
10 tenerum ⸸ *d.*
— hilaratum ⸸ *hilaritatum*
12 tetulit ⸸ *te tulit*
13 alteri ⸸ *ad allaci ajaci*
14 Tum ad ⸸ *cum*
15 quiddam ⸸ *quoddam*
— uno ⸸ *imo*
23 hac ⸸ *ac*
24 ſubſequens verba, ⸸ *ſubſequens : verba*
27 aut ⸸ *aut in*
28 Sed ⸸ *ſed ſi*
33 communicationes ⸸ *commutationes*
34 contuens ⸸ *continens*
— Tauriſcum ⸸ *tauris* : *cum*
35 dixit actorem ⸸ *dicit auctorem*

p. l.
334 3 deferamur ⸸ *deferantur*
7 ut ⸸ *et*
14 non ⸸ *non oculorum*
15 Actio, quæ ⸸ *actioque*
19 deinde ⸸ *deindeque*
25 in dicendo ⸸ *d.*
30 Licino ⸸ *ericino*
31 ad manum ⸸ *d.*
32 eburneola ⸸ *eburniola*
— qui ſtaret ⸸ *ſtaretque*
335 2 quidem ⸸ *quidem inquit*
— viros ⸸ *viros qui*
4 texitur ⸸ *teritur*
— poſteritati ⸸ *poſteritas*
11 agreſte ⸸ *d.*
12 ad firmandam ⸸ *affirmandum*
— ſalutare ⸸ *ſalutari*
13 inferius ⸸ *interius*
17 afferet ⸸ *defert*
18 ſenſum hujus ⸸ *Senſus illius*
24 docere ⸸ *dicere*
31 recte ⸸ *d.*
32 deeſſe ſentio. Quo ⸸ *deeſſe : eoque*
33 Non ⸸ *Tibi*
34 et ⸸ *d.*
336 4 curemus ⸸ *curemus elati*

BRUTUS,

SIVE

DE CLARIS ORATORIBUS.

Edit. Olivet — MS. ⸸

p. l.
336 17 Augebat ⸸ *Augebam*
337 2 memoriæ ⸸ *d.*
31 e manibus ⸸ *et inanibus*
— errore ⸸ *terrore*
338 13 ad me Brutus ⸸ *Brutus ad me*
339 12 mihi ⸸ *d.*
21 qua ⸸ *quod*
28 aliquid ⸸ *d.*
33 neque ⸸ *neque enim*

p. l.
340 9 auſurus ⸸ *auſurum*
12 veterum annalinm ⸸ *rerum naturalium*
17 incenſi ⸸ *intenſi*
22 fuiſſent ⸸ *d.*
32 teque ⸸ *atque*
341 9 Etenim dicere ⸸ *Et dicere enim*
12 æquo ⸸ *quo*
23 illâ ⸸ *ullâ*
343 8 non ⸸ *nulla*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
343 12 conſtricta ↓ *conſcripta*
14 judicant ↓ *indicant*
20 cui ↓ *quo*
28 is ↓ *his*
344 9 alta ↓ *aucta*
345 3 ementiri ↓ *et mentiri*
5 Nam, quem ↓ *Namque*
13 in Themiſtocle ↓ *Themiſtocli*
28 et jam ↓ *etiam*
32 controverſa ↓ *controverſi a*
346 4 affligere ↓ *effugere*
347 16 memoriam tolleret ↓ *memoria tolleretur*
18 item ↓ *igitur*
33 Conſules ↓ *Conſulem*
348 1 aliquid ↓ *d.*
34 cujus ↓ *hujus*
35 Cethegum ↓ *Cethegus*
349 1 labris ↓ *libris*
— ſeſſitaviſſe ↓ *ſe ſitaviſſe*
4 his Conſulibus ↓ *is conſul*
26 a plebe ↓ *ad plebem*
350 3 gracilitates ↓ *gracilitatis*
5 eo ↓ *et*
24 poſteriorum ↓ *poſterum*
26 hanc ↓ *quam*
28 Cur nolunt ↓ *Cur non*
351 4 τρόπους ↓ *tropos*
5 σχήματα ↓ *ſchemata*
— creber ↓ *crebre*
6 et ↓ *d.*
16 et jam ↓ *etiam*
352 23 convivis ↓ *conviviis*
25 bellum Punicum ↓ *bello Punico*
353 6 numeroque ↓ *minorque*
13 mortem ↓ *morte*
23 Fulvii ↓ *filium*
26 et ↓ *at*
354 5 Cotta ↓ *Cottæ*
20 quo ↓ *quod*
27 Viriati ↓ *Viriathi*
356 4 oratore ↓ *oratione*
8 vis tum ↓ *ut iſtum*
10 L. ↓ *T.*
15 cum ↓ *tum*
20 ex orationibus ↓ *exortationibus*
24 appareat ↓ *apparet*
357 2 contigit ↓ *contingit*
16 enim ↓ *autem*
20 diſertus. Caiuſque ↓ *diſertus graviſque*
23 civis ↓ *ejus*
26 minor ↓ *minus*

p. l.
359 2 dicendi durior. Is ↓ *dicendi: durioris*
3 cooptatus ↓ *coactus*
6 perſpici ↓ *percipi*
14 videtis ↓ *videtur*
30 quoad ↓ *quo*
360 2 commentationibuſque ↓ *commendationibuſque*
6 primus ↓ *primo*
32 fregit, vir ↓ *fecit. Vir*
361 8 verſatus. Erat ↓ *verſatus erat:*
9 probabilis ↓ *probabiles:*
12 ſit ↓ *fit*
18 patrocinia ↓ *principia*
19 aptum ↓ *actum*
25 acta ↓ *apte*
362 2 jure: doctus ↓ *jure doctus*
4 ſed tamen ↓ *ſcis tamen eſſe*
7 viro ↓ *uno*
11 C. ↓ *d.*
363 1 ſintque ↓ *ſiveque*
10 more ſe ↓ *mores*
22 in ↓ *ex*
364 8 illas ↓ *illa*
— legi ↓ *legis*
15 multa dixit ↓ *multa: dixit*
367 35 non ↓ *d.*
368 3 oratoris ↓ *orationis*
13 quia ↓ *qui*
22 vertebat ↓ *convertebat*
28 format ↓ *firmat*
30 parem ↓ *partem*
— anteponebant ↓ *interponebant*
370 3 quodam modo: res ſe ↓ *quodammodo res, ſed*
— ſic ↓ *ſic ſe*
21 quo ↓ *et quo*
33 ambigua ↓ *ambiguam*
371 7 diſcendi ↓ *dicendi*
374 35 multas ↓ *multis*
375 3 coloniiſque ↓ *coloniſque*
376 3 vendibilis ↓ *venerabilis*
34 publicis nihil, in privatis ↓ *publicis: nihil privatis,*
377 7 nimis ↓ *minus*
20 Is ↓ *His*
23 eorum ↓ *oratorum*
378 16 rectam ↓ *ruſticum*
19 ſint ↓ *ſunt*
379 6 Tu ↓ *Tum*
380 3 millium. Et ↓ *me illum et*
28 quid quemadmodum ↓ *d.*
34 tum et ↓ *tum ita*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
381 1 qui ψ *Quis eſſet — qui (cum ſpatio)*
25 contemneret ψ *conteneret*
33 illo ψ *ille*
382 14 quod ψ *quod cum*
383 1 omnium ψ *d.*
32 ſcribendis ψ *ſcriptis*
384 6 expetebatur ψ *expectabatur*
34 Caii ψ *d.*
386 5 enitebat ψ *nitebat*
17 oratoris ψ *oratori*
388 1 filium ψ *filios*
13 omnium poſt Gracchos ψ *hominum poſt Graccho*
391 27 multo ψ *d.*
392 5 iracundiuſque ψ *iracundiaſque*
6 ingenuo ψ *ingenio*
19 C. Macer ψ *Cancer*
393 20 Stalenus ψ *Staienus*
32 ſecundarius ψ *ſecundarum*
395 1 Cn. ψ *Caius*
13 Mihi mehercule inquit ψ *Mihimet hercule*
— ſatis ψ *d.*
397 4 illis ψ *Græcis*
5 ſolum ψ *d.*
15 magis ψ *magnus*
398 23 dicas ψ *dicat*
400 1 dignitas ψ *gravitas*
34 acer nimis ψ *acerrimus*
401 15 Cluentio ψ *Cluentino*

p. l.
401 22 unquam ψ *d.*
29 e ψ *d.*
30 accedere ψ *accidere*
402 9 contentione ψ *contione*
24 aut ψ *in*
31 autem ψ *etiam*
403 14 teſtificationes ψ *teſtificationis*
404 12 Quidnam ψ *Quinam*
— iſtud ψ *iſtuc*
21 reliqui ψ *aliqui*
405 6 deperdebat ψ *deprehendebat*
17 oratoris ψ *orationis*
406 4 Hegeſia ψ *Egeſtas*
18 Opimium ψ *opimum*
410 2 majores ψ *omnes*
5 comparabatur ψ *comprobatur*
6 quantam in nullo ψ *quanta in viro*
411 1 ut ψ *et*
6 eſt ψ *eſſet*
8 oratoriis tamen ψ *oratoris tantum*
412 8 dilatatam ψ *dilatam*
31 efferebamus ψ *adferebamus*
413 17 auctum ψ *actum*
34 ſuperfluentes ψ *ſuprafluentes*
414 2 deferbuerat ψ *referverat*
7 verbis ψ *d.*
416 31 quali ψ *qualis*
417 32 ominare ψ *o mire*
419 2 quid ψ *qui*
6 laudabiles ψ *laudibus. Finis*

ORATOR

AD M. BRUTUM.

Edit. Olivet. MS. ψ

p. l.
420 18 cui ψ *quo*
421 2 Nam ψ *An*
8 deterriti ψ *exterriti*
16 inter omnes ψ *d.*
20 infringatur aut langueſcat ψ *infringant, aut langueſcant*
21 præſtantibus ψ *præſentibus*
26 quid ψ *qui*

p. l.
421 32 tantum ψ *tamen*
423 22 poteſt ψ *poſſe*
424 16 neque ψ *atque*
— lævi ψ *levi*
17 et terminata ψ *et tenuis et terminata*
19 conſulto ψ *inconſulto*
23 interjectus ψ *intermedius*
25 cinnus ψ *vicinus*

p.	l.	
425	26	prudens ↓ *præſens*
	32	incedens ↓ *incendens*
428	6	a ↓ *ad*
	7	recuſantem ↓ *(in marg.) recuſandum*
	17	in Græcis ↓ *ingratis*
430	13	philoſophia ↓ *philoſophiæ*
	17	una ↓ *unum*
431	24	diſcet ↓ *dicat*
	35	oratoris ↓ *oratoribus*
432	22	ſcitari ↓ *ſciſcitari*
	28	affecerunt ↓ *effecerunt*
434	9	et mutabit ↓ *d.*
435	10	vincta ↓ *juncta*
436	22	igitur ↓ *d.*
	35	dicamus ↓ *dicimus*
437	21	elata ↓ *relata*
438	25	oratori ↓ *oratorii*
439	6	modo ↓ *vero*
	12	dominabuntur ↓ *dominabitur*
440	4	deceret ↓ *diceret*
	16	immutatione ↓ *in mutatione*
441	2	mirum ↓ *nimium*
	20	proprium ↓ *proprie*
442	14	decet ↓ *licet*
	23	inducuntur ↓ *dicuntur*
443	20	partite ↓ *parce*
	29	differam ↓ *dixeram*
444	19	orationibus ↓ *oratoribus*
	26	ſemper ↓ *ſæpe*
	28	et ↓ *jam et*
445	14	fluctuantibus ↓ *fluctibus*
	24	Avito ↓ *Habito*
446	24	lecturum ↓ *locuturum*
447	18	cui ↓ *cuique*
449	18	diſcendum ↓ *dicendum*
	23	perorationem ↓ *per orationem*
	34	quidque ↓ *quicquid*
450	5	explicatæ ↓ *explicare*
	12	eloquentia ↓ *eloquentiæ*
452	28	in ↓ *d.*
454	7	movebant ↓ *non movebant*
455	5	oratorum ↓ *oratorum contra atque nos*
	7	poſſumus. ↓ *poſſumus melius docere*
456	24	ut fiat ↓ *Eſt enim quaſi*
457	13	vocales ↓ *voces*
457	18	vobis ↓ *nobis*
458	21	Conſilium, augurium, atque extum ↓ *Conſilium ſocii augurium atque exitum*
459	7	ſintque ↓ *ſint quæ*
	11	iſdem ↓ *idem*
	12	eiſdem, ↓ *iſdem*
	—	eiſdem, ↓ *iſdem ut*
	13	iiſdem ↓ *iſdem*
	27	effecit, extulit, edidit ↓ *refecit, retulit, reddit*
461	4	reperienda ↓ *repetenda*
	26	dicimus, ↓ *didicimus, ſed*
	27	legimus ↓ *non legimus*
462	2	relatio ↓ *ratio*
	16	Genus ↓ *Et genus*
	18	hominis ↓ *hominibus*
	26	parum. —— Hoc ↓ *Parum hoc*
464	16	alia ↓ *illa*
	30	numeroſe ↓ *numeroſa*
466	24	eaque ↓ *ea quia*
	34	attulit ↓ *contulit*
469	11	ipſe ↓ *in ſe*
470	3	Pæon ↓ *Pæan*
	34	nimius is ↓ *minus*
472	6	audacius —— Quod ↓ *d.*
474	6	quidem ↓ *quod*
	11	inquirit ↓ *acquirit*
	—	reprehendat ↓ *prehendat*
475	2	mi ↓ *Marce*
	19	quæ ↓ *quam*
476	13	Theodectem ↓ *d.*
	16	Dochmius ↓ *Dochimius*
478	2	ſpondeos ↓ *ſpondeo*
	3	plerumque ↓ *perfecte*
	12	diſpondeo ↓ *ſpondius*
	15	utriſque ↓ *utriuſque*
479	5	lectiſſimis ↓ *lectiſſime*
	28	ἀπαλαίςϱς ↓ *apaleſtros*
481	8	ex aptis ↓ *exactis*
	31	judicio ↓ *vitio*
482	8	ſpectari, aut audiri ↓ *expectare aut audire*
	13	verius, quam ↓ *veri quantum*
	16	leviſſima ↓ *notiſſima*
	23	impudentiam ↓ *imprudentiam. Finis*

T O P I C A.

AD C. TREBATIUM.

Edit. Olivet. MSS. B U ρ, ψ

p. l.
483 3 ingreſſos U *aggreſſcs*
4 ſatis B ψ *d.*
— multos ψ *multo*
5 diginores ψ *ſatis longiores*
8 quæ ſunt ψ *d.*
16 cauſa B *qua cauſa*
— quod id tua intereſſe U *quid mente tua*
— quod B *d.*
23 ignoretur B *ignoraretur*
24 et B *d.*
— debuerunt B *debuerint*
484 1 quadam B *quodam*
4 diutius B *diutius denegare*
5 ſæpe ſcripſiſſes U *caviſſes* ψ *ſæpe caviſſes*
7 quam fuerim occupatus U *qui nam fuerim recuperatus*
10 poſſem B *poſſè*
— ne ſi B *niſi*
— veni Veliam β *venit jam*
15 non B *d.*
16 ſed jam —— accedere B *d.*
18 diligens U *d.* ϱ *diligens (ſed inter lin.)*
20 elaboraverunt U *elaborarunt* ϱ *laboraverunt*
21 eâ Scientiâ, quam Dialecticen U *eam Scientiam quam dialecticam* ϱ, ψ *eam ſcientiam, quam Dialecticen*
22 vero B, ϱ *d.*
23 ad B *et ad*
24 totum ϱ *totam*
25 perſequi B *proſequi*
29 aliquod B *aliquid*
485 6 quæ ϱ, ψ *d.*
— evolvit id ϱ *evolvitur id* ψ *evolvitur*
12 non eſt B *non*
— aliquod elicitur ψ *dicitur*
14 lex ϱ, ψ *lex Æl.a Sentia*
— vindicem ψ *judicem*
— jubeat U *jubet*

p. l.
485 15 Locuples enim ψ *Is*
— enim B *is*
16 ære ψ *aſſe*
20 ex differentia B *differentia*
21 adjnnctis B, ϱ, ψ *conjunctis*
28 συζυγία B συνζυγία
31 ea ϱ *ei*
486 2 Fabiæ U *Fabiæ quoque*
3 ei viro U *ei uxor*
— viri ρ *d.*
4 ejus ϱ *ejus ſint*
5 matrum familias, earum U *matribus familias hæc ſunt* ϱ, ψ *matrum familias, hæ ſunt quæ*
8 corruerunt B *corruerint*
9 fecerunt B ϱ *faciunt*
10 non ϱ *d.*
— quam ϱ *quam alium*
11 eſt B *eſſet*
14 tabulis U *tabula*
16 Ex ϱ *A*
21 Prætoris B *populi Romani*
22 dari B *videatur*
23 puerorum ϱ *puerulorum*
25 autem —— antecedentibus B *d.*
26 eſt B, ϱ *ſit*
27 tamen B *q̄m*
— manere nihil ϱ *nihil remanere*
30 connubii jus B *connubius* ϱ *connubium*
487 3 Repugnat B, ϱ *pugnat*
4 cauſis B *rebus*
6 at ſi quis B, ϱ *ſed qui*
7 infecti B *infecto*
— præſtare ϱ *reſtaurare*
8 ejus B *ejus parietis*
11 effectis ϱ *adfectis*
14 valet, valeat ψ *non valet, non valeat*
15 reguntur B ϱ *regantur*
17 Item B *Ita*
— valet B *valeat*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
487	23	ἀτέχνους B *atechnas*
	25	quod ψ *quantum*
	28	reperiendum B ϱ *d.*
	30	datur ϱ *ad reperiendum datur*
	31	et tam B *etiam*
	34	non ſatiatum ψ *inſatiatum*
	—	Quando U *Quoniam*
488	2	perſequamur B *pro perſequamur*
	—	et B *vel*
	5	ſunt B *d.*
	—	prima ϱ *d.*
	7	tangive B *tangique*
	8	cætera B *et cetera* U *d.*
	9	Non B *Earum autem rerum quæ ſunt non* ϱ *Earum autem rerum quæ non ſunt, non*
	12	agnationem B *ad agnationem* ϱ *agnitionem*
	14	in intelligentia ϱ *intelligentiæ* ψ *intelligentia*
	—	notionem ψ *rationem*
	—	argumentando ψ *argumentandi*
	15	ſunt B ϱ *eſt*
	22	mancipi ψ *mancipii*
	25	et B U *etiam*
	28	ſunt B *ſint*
	33	hoc B U *hec*
	31	ſunt B *d.*
	34	a B *d.*
489	2	alicujus B *tali cujus*
	4	ſunt B *ſint ſe*
	6	ſervitutem ϱ *ſervitute*
	10	eſt, ſive id B *eſt ſive*
	15	cætera ϱ *et cætera*
	16	ſunt B U *d.*
	19	ne ſi B *ni ſi* ϱ, ψ *niſi*
	26	ἔννοιαν B *ennoeam*
	—	πρόληψιν B *prolepſim*
	—	dicunt B *d.*
	27	et ϱ *ex*
	—	formæ B *d.* ϱ *forma*
	—	enodationis B *enotationis*
	30	putat B *putet*
	33	per B *d.*
	—	tranſlationem U *tranſlationes*
	34	quadam B ϱ *aliqua*
490	2	littoribus B *lictoribus*
	4	qua ψ *quo*
	—	eluderet ψ *elideret*
	6	utens U ϱ *enim utens*
	9	autem B *tum* ϱ *d.*
	11	At B *Ad*
	18	ſententiarumque ϱ *ſententiarumve*
	19	eſt B *d.*
490	23	etiam U *enim*
	—	ex notatione B *exnotationes*
	24	vocant B *appellant*
	27	Itaque ϱ *Ita*
	34	fræna B ϱ *frenos*
	—	cum ψ *d.*
491	6	a U *d.*
	—	ſunt B *d.*
	7	et B *d.*
	—	dein B *et ea* ϱ *hinc*
	9	in B ϱ *d.*
	10	rediiſſe B U *rediſſe*
	15	conjugatione B *conjunctione*
	16	Græci B U ϱ *d.*
	—	συζυγίαν B *ſinzugian*
	—	notationi B *notatione*
	17	modo B *d.*
	19	conjugata ϱ *jugata*
	20	aquam ϱ *in aquam*
	21	ducetur B U ϱ *ducitur*
	25	loco B *d.*
	27	quarum altera B ϱ *quorum alterum*
	—	altera B ϱ *alterum*
	30	perſequare B *proſequare*
	33	includere B *incidere*
	34	factum ψ *d.*
492	10	appellatur ϱ *appelletur*
	14	ſi —— eſt B ϱ *(tranſponit poſt "urbis")*
	15	quia fines B *fines qui*
	16	adigere B *adicere* ψ *adjicere*
	—	poſſis B *poſſis ex eodem ſimilitudinis loco*
	17	nocet B *nocet, non nocet*
	20	agens de eo B U *d.*
	21	heredem B *heredes*
	23	ſecundus heres B U ϱ *d.*
	27	uti B *oratoria uti*
	31	obligavit ψ *non obligavit*
	32	mortui B *d.*
	33	aut B U *ut*
	—	quæ hyperbole ψ *ut quod (cum ſpatio)*
	34	et B *d.*
493	1	in B ϱ *d.*
	—	in miniims B ϱ *minimis in*
	3	ſimilitudinem B *ſimilitudinum*
	6	ſolvas B *ſolves*
	—	ita B ϱ *item*
	—	quod aut B *quod*
	8	a B ϱ *e*
	9	ſunt U B *d.*
	—	genere B *d.*
	10	et B U ϱ *d.*

VARIÆ LECTIONES

p. l.
493 15 adverſa B U ϱ, ⸸ *diverſa*
17 Græce ϱ *Græci*
— Præpoſitio ϱ *Præpoſitione*
— privat ϱ *privatur*
18 præpoſitum ϱ *præpoſitio*
20 adverſa B ϱ *diverſa*
22 velut B *vel*
24 illa U *alia*
25 ἀποφατικὰ B ἀποθετικὰ
— contraria ⸸ *e contrario*
— aientibus B U *agentibus*
26 ut B *d.*
27 argumento B *in argumento*
30 ſcilicet B ϱ, ⸸ *d.*
— adjungi ⸸ *adjunxi*
31 edicto U *edicto prætoris*
32 teſtamenti B *teſtamento*
494 3 ſi quis ad eum tale quid B *ſiquid ad eum quid tale*
4 patiere U *patiare*
6 putaris B U *putabis*
8 ne B *neque*
10 conſtitutum, ϱ, ⸸ *conſtitutum*
11 et B U *d.*
12 et ϱ *d.*
14 poſſunt B ϱ *poſſint*
17 qui —— diverſus eſt B ϱ *d.*
18 adjuncta B ϱ *conjuncta*
19 autem ϱ *autem hæc*
21 antecedit B U ϱ *ſequitur*
— quamque ϱ *quamquam*
495 5 appellatur B *is appellatur*
6 his B ϱ *ex his*
— alia B ϱ *unum aut plura ſumpſeris aut quod alia* ⸸ *unum aut plura ſumpſeris,*
9 ſunt B ϱ *d.*
15 poſſidet B U ϱ *poſſedit*
17 autumas B ϱ *æſtimas*
— dicis B ϱ *d.*
20 magis B *magis eſt*
21 cum B *d.*
23 nuncupatur ϱ *dicitur*
24 hoc autem —— aut illud B *d.*
quam
25 uno B *unum (et quam ſupra lin.)*
30 negantiam B *negantium*
— eſt B *d.*
— autem ϱ *autem eſt*
33 quo ϱ *quibus*
— dialectica B *dialectice*
34 eæ U B *hæ*
496 5 igitur B ϱ *enim*
6 id ϱ *d.*

p. l.
496 6 ea B *ea vi*
7 non habeat B ϱ *habet*
— ſed B ϱ *et*
12 materiæ B ϱ *materia*
— et B *d.*
14 adjuvantia B U ⸸ *adjumenta*
28 afferre ⸸ *auferre*
30 in ϱ *d.*
32 Utinam ne ϱ *d.*
— ſecuribus —— trabes B ϱ *a.*
497 5 ut B ϱ *d.*
— eſt B ϱ *ſit*
6 efficiunt ϱ *efficiuntur*
7 tu ϱ *d.*
9 ut ϱ *ut qui*
19 quæ B *vel* ⸸ *et*
— efficit ⸸ *efficitur*
20 ea ϱ *ut ea*
22 vel U *d.*
— vel voluntaria U *d.*
24 ille ſubjicitur U *illi ſubicitur*
25 in U *d.*
— in U *d.*
26 perturbationes U *perturbationem*
— quæ B U *d.*
— ſint B *ſunt*
498 1 conſilio ϱ *conſilia*
4 iis B *is* ϱ *d.*
— bona B *eſt bona*
5 ubi vero etiam ϱ *primus cauſarum uſus eſt*
— agier B U *agere oportet* ϱ *agi*
6 æquius, melius B *ejus, meius, æquius* ϱ *melius, equius*
7 enim B ϱ *d.*
23 ut cæterorum B *uti et eorum*
25 ſpectantur ϱ *expectantur*
26 affectio ϱ *ſunt affecta*
27 ſic ϱ, ⸸ *ſi*
— ut plura bona ϱ, ⸸ *plura bona ut*
30 faciant B *faciunt*
31 inſita ⸸ *uſitata*
499 2 iis B *his*
7 ſeipſi B *ſeipſa* ⸸ *ſi ipſa*
8 quam ⸸ *quam — (cætera uſque ad finem deſunt)*
13 Atque ut ϱ *d.*
16 comparantur ϱ *comparentur*
19 At B *et ita ſit*
20 eſt B *eſt par. par id*
23 forma β, ϱ *formis*
32 perficiamus B ϱ *efficiamus*
— cæpimus ϱ *concepimus*
33 Et B *d.*

p.	l.	
499	34	ventura B *eventura*
500	1	iis B ę *d.*
	—	recta B *recte*
	3	ergo U *igitur*
	6	qualiſcunque ę *qualiſcunque eſt*
	8	ineſt ę *eſt*
	—	maxime B ę *maxima*
	9	afferant B *afferent*
	16	Sed U *Sed et*
	—	rebus U *d.*
	19	aut ę *aut ſi*
	22	tormentis ę *tormentiſque*
	23	a B *d.*
	24	ſunt B *d.*
	28	ad quod B *quo id* ę *quod*
	—	ignari ę *ignorari*
	29	ſomnum B *ſomnium*
	30	Staleno U *Staieio* B *Stajerio*
	31	rei ę *ille rei*
501	8	excellit B *excellet*
	10	in B *d.*
	15	præſenſio B *præpenſio*
	23	rentur B *viderentur*
	—	quales B *qualis*
	—	tales B *talis*
	24	atque in B *d.*
	29	quam B *qua*
	32	ſunt B *d.*
	35	nominare U *connominare*
502	3	aliquo B *aliquos*
	—	aut in B *aut*
	13	an ſit B ę *aut ſitne*
	14	quale B *quales*
	—	primum U *prima*
	—	ſecundum U *ſecunda*
	15	tertium U *tertia*
	16	partes B *partis*
	19	Sit, necne ſit, ſic B *Sic, necne ſit*
	—	Ecquidnam B *Etquidnam*
	—	ecquid B *Ac quid*
	—	æquum ę *æquum.*
	22	ut cum B ę *d.*
	25	autem U *d.*
	30	belluas B *belbas*
	35	Comparate ę *Comparate ſic*
503	1	Præponendane B *Præponenda*
	4	alterum U *et alterum*
	5	ſi U ę *d.*
	6	et ę *et de*
	9	ut ſi quæratur B *d.*
	13	Actionis U *Actionis quæſtiones* B ę *Actiones*
	—	ſunt genera B ę *genera*
	14	ſedandum B *ſervandum*
	15	ut cum B *d.* ę *cum*
	24	ſunt B *ſint*
503	24	quos ſupra diximus B *d.*
	25	ſed B *d.*
	29	altero B *de altero*
	32	pertinacia ę *pertinentia*
	33	conſequentes B *conſequentis*
	34	adjunctis B *adjuncti*
	—	duobus iis B *iique*
	35	ſumuntur B *ſumitur*
504	1	huic rei U *(deſunt omnia uſque ad calcem)* ę *huic res*
	2	rei B ę *d.*
	3	hujus B *huic*
	5	aliud B *illud*
	6	Ad B *At*
	8	de ę *d.*
	9	fugiendoque ę *fugiendove*
	11	cum ę *d.*
	—	ad B *aut ("ad" ſupra lin.)*
	—	vel B *aut*
	12	oratio B *ratio*
	13	colliguntur B *colligentur*
	15	tuitionem B ę *tributionem*
	17	confirmata B *firmata*
	—	rurſus æquitas B *æquitatis* ę *æquitas*
	30	inſtituuntur ę *inſtruuntur*
	—	in B ę *quæ in*
505	2	oratoriis B *oratoris*
	—	autem B *autem (cum duobus punctis)*
	4	Latine appelletur ę *appellatur Latine*
	—	ad repugnandum E *repugnando*
	6	iidem B *idem*
	8	poſſunt B *poſſint*
	—	poſſunt B *poſſint*
	14	affecerit B *aut fecerit*
	18	contentio B *conventio*
	20	agitur vocari B *agetur vocari*
	21	hæc ę *ea*
	23	diſceptandis B *diſceptandi*
	25	qui ę *ſed*
	26	legem B *lege*
	27	ut B ę *aut*
	30	debeat B *debeant*
	31	poſſunt B *poſſint*
	32	ſcripti B *ſcripta*
	—	ſcripta ę *ſcriptura*
506	10	conſequitur B *ſequitur*
	11	quoniam ę *quomodo (ſed quoniam ſcrib. inter lin.)*
	13	amplificationem B *aplicationem*
	14	is B ę *hic*
	15	ſunt B *ſint*
	18	in B ę *d.*
	19	cum ę *quam (inter lin. cum)*
	21	ne B *d.*
	—	quod ad argumentum B *d. (cum ſpatio)*

ORATORIÆ

PARTITIONES.

DIALOGUS.

Edit. Olivet. — MSS. U ᛦ

p. 1.
507 5 Filius ᛦ *Cicero.*
7 Pater ᛦ *T.*
9 aliquando ᛦ *aliquando mihi*
10 maximis ᛦ *maxime*
15 requiris U *requires*
23 actio ᛦ *actus*
— comes ᛦ *communis*
508 2 cauſam U *controverſiam, cauſam*
4 quæret? Pater. Ut inveniet, ᛦ *quæret, ut inveniat? T.*
12 teſtimonia. Filius. Quid ᛦ *teſtimonia*
19 ipſis, ᛦ *ipſis: tum ex toto, tum partibus*
22 pugnantia ᛦ *repugnantia*
— aut U *ut*
23 aut U *cauſæ aut*
34 quidem U *tu quidem*
509 9 omnem ᛦ *communem*
12 igitur U *d.*
13 eam genere diſtingui ᛦ *tria ſunt genera*
15 delectetur, aut ᛦ *qui delectetur audit, aut ut*
24 controverſiarum ᛦ *cauſarum*
32 inteximus ᛦ *interſerimus*
510 3 quæ ᛦ *quid*
5 haſta ᛦ *haſtas*
6 collocata ᛦ *collocat*
30 conſonantiora U *ſonantiora*
— graviora U *grandiora*
511 24 imitatione ᛦ *ratione*
31 lenium U *levium*
35 crebra crebris ᛦ *d.*
512 4 cum ᛦ *ſi*
5 inviſum ᛦ *tuum*
513 1 quidnam ᛦ *quid jam tibi*
— reſtat? ᛦ *reſtat aliud?*
513 9 valet U *valent*
19 principiis primum ᛦ *principio*
26 diſceptant ᛦ *diſſentiant*
— conjunctionis aut ᛦ *conjurationis*
514 4 quando ᛦ *quum*
15 aſſumpta U *ſumta*
17 Ergo U *Primo*
19 eſt ᛦ *ſit*
— eaque ᛦ *ea quæ*
20 laudatur ᛦ *laudantur*
515 20 coædificati ᛦ *ædificati*
33 hujus igitur materiæ ᛦ *hac igitur materia*
516 1 ſubjectæ ᛦ *ſubjecta*
2 Eſt U *Eſt enim*
20 ex diſſimilibus, ᛦ *et diſſimilibus ex partibus*
27 jure U *in re*
28 defenditur ᛦ *depellendi*
517 23 Dirigitur ᛦ *De re igitur*
24 uteretur ᛦ *monſtretur*
25 ſeſe U *ſe*
518 4 ecquonam ᛦ *hæc quonam*
— ecquonam loco artis ᛦ *arte*
22 quoniam U *quod quoniam*
23 ſunt U *ſint*
— item ᛦ *iidem*
29 facilior ᛦ *facilis*
519 9 ad augendum U *augendis*
10 voce ᛦ *vocis*
— vultu U *d.* ᛦ *vultus*
— geſtu ᛦ *geſtus*
12 tenenda U *ponenda* ᛦ *ponderanda*
14 quemque U *quæcunque*
18 conflictio ᛦ *conflictatio*
31 liberalitatem ᛦ *libertatem*
34 locus U *autem locus*
520 5 enucleandum ᛦ *enudandum*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
520 20 Et U *d.*
21 latebit U *lucebit* ↓ *non lucebit*
28 initio U *in initio*
30 cauſam U *controverſiam cauſam*
31 eſt conſultatio ↓ *propoſitum latius*
32 quædam et ↓ *d.*
521 3 necne U *necne ſit*
— necne U *necne ſit*
4 natura U *naturane*
9 aliquod commodum ↓ *aliquam commoditatem*
11 autem U *d.*
— cognitionis U *cogitationis*
20 autem —— quaſi ↓ *d.*
22 ſuperbia U *ſuperbus*
522 5 tollendo ↓ *deliniendo*
8 conſultationum ↓ *conſolationum*
11 aliamne ↓ *alienamne*
12 eiſdem U *hiſdem*
15 cauſarum U *controverſiarum earum*
— genera U *genera et præcepta*
16 omnino U *admodum*
523 2 ſine ↓ *quod ſine*
4 accommodate ↓ *accommodatur*
5 certa ↓ *teſtata*
8 ratio ↓ *oratio*
22 Sed U *Et*
27 in quibus quidem, quæ U *in primis quod quaſi*
524 1 virtus, aut actione ↓ *virtutis aut actio*
7 in —— commodis ↓ *d.*
526 10 permagni intereſt U *permagnum eſt*
27 aut U *aut in*
28 quodammodo U *d.*
527 31 vi U *d.* ↓ *re*
— poſſimus U *poſſumus*
530 1 dilabantur ↓ *delabuntur*

p. l.
530 10 illud, quod ↓ *id de quo agitur, ſi*
— neges ↓ *ſed neges*
12 arguere U ↓ *arguitur*
23 non ↓ *d.*
— ponitur U ↓ *ponatur*
531 16 in ejus —— Romani U *d.*
18 dignitate U *dignitatem*
22 factum ↓ *d.*
532 3 definitionem quidem venit U *diffinicione quidem quod eſtne eciam*
7 ſunt U *ſint*
17 propoſita ↓ *propoſitum*
18 quò ↓ *quod*
533 8 amans ↓ *amens*
33 His U *His enim*
534 1 poſſet; ↓ *poſſet; aut ſi a reo dici poterit, id alia ratione commodius efſici potuiſſe: aut non fuiſſe tam amentem:*
6 ponentur U *ponantur*
17 poſtulatio ut habeantur, cauſam U *poſtulacio non habeatur poſtulaciones non habeantur tamen*
28 eſſe ↓ *eſt*
— quæſitum ↓ *quæ ſunt*
32 ſe ↓ *non*
535 12 refellet U *refelletur*
536 5 corruptelam ↓ *corruptelam profectam*
12 reſcindere. Nititur U *d. (cum ſpatio)*
— æquitate U *æquitate, utilitate*
13 tamen U *enim*
16 reperiet quaſi ↓ *quaſi repetet*
27 confiteatur ↓ *confutatur*
537 20 conventum ↓ *d.*
538 20 cum ↓ *quomodo*
539 33 exprimere ↓ *expromere*

DE

OPTIMO GENERE ORATORUM.

Edit. Olivet.

p.	l.	
540	14	quod U *quo*
541	17	lenitatem U *levitatem*
	21	quo U *quo erunt*
	27	aut U *aut etiam*
	28	velit U *malit*
543	5	At U *et*

MS. U

p.	l.	
544	7	tamen U *tum*
	—	numero U *numerum*
	8	ſed U *ſed et*
	12	optim' U *optimus*
	29	quia a ſenatu, in ſenatu : U *quia*

CORRIGENDA.

P. 25. L. 19. propter — 29. 18. incidere — 49. 27. multus — 71. 33. uniuſcujuſque — 108. 28. obfuiſſe — 119. 4. accuſaretis — 127. 7. adjungimus — 136. 31. ſæpiſſime — 224. 3. ambigitur — 230 — 256 — 268. 15. infrequentibus — 318. 22. ſphæram — 327. 12. infixa — 343. 32. Phalereus — 388. 1. auctoritate — 393. 14. illa — 463. 15. quadringenti — 468. 29. Hieronymus —

...pera Vol I # 4091

THE INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
10 ELMSLEY PLACE
TORONTO 5, CANADA.

4091.